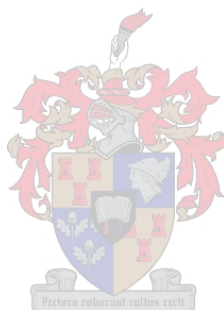

**DIE GESKIEDENIS VAN DIE AFRIKANER-OORLAMERS IN DIE TYD
VAN JONKER AFRIKANER, 1790-1861**

deur

BARBARA POOL

Proefskrif ingelewer vir die graad Doktor in Geskiedenis in die Fakulteit
Lettere en Wysbegeerte aan die Universiteit van Stellenbosch

Promotor: Prof. E.L.P. Stals

Mede-promotor: Dr. G. Pool

Stellenbosch

Oktober 1995

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie proefskrif vervat, my oorspronklike werk is wat nog nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander Universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê is nie.

.....Bkool.....

HANDTEKENING

1995-11-20

DATUM

OPSOMMING

Die geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams begin tydens die disintegrasie van die Kaapse Khoikhoi in die sewentiende eeu. Deur die loop van hierdie proses het verskeie onafhanklike familie-groepe, soos die Afrikaner-Oorlams, tot stand gekom. Hoewel aanvanklik klein en onbeduidend, het hulle vermoë om hulle by veranderende omstandighede aan te pas, mettertyd gelei tot die ontwikkeling van die Afrikaner-Oorlam-familie-groep as 'n magsfaktor in die geskiedenis van Namakwa- en Namaland. Die eerste twee fases van hierdie ontwikkeling het plaasgevind o.l.v. Klaas Afrikaner, en toe sy seun Jager.

Toe Jager Afrikaner in 1822 oorlede is, het hy die leisels aan sy tweede oudste seun, Jonker Afrikaner, oorhandig. Op hierdie stadium het die Afrikaner-Oorlams in suidelike Namaland, by Blydeverwacht en Jerusalem, gewoon. Jager se optrede het tot 'n skeuring in Afrikaner-geledere gelei. Jonker Afrikaner se volgelingen het, danksy sy krygsvernuf en die voorsprong wat hulle toegang tot wapens en ammunisie hulle gegee het, 'n reputasie vir effektiewe oorlogvoering opgebou. Dit het 'n Nama-groep, die Rooinasie, aangespoor om hulle om hulp te vra toe hulle in die dertiger jare deur die Herero uit hulle tradisionele weivelde verdring is. Jonker-hulle het die Herero teruggedryf tot anderkant die Kuisebrivier en hulle toe self in sentraal-Namaland gevestig, onder meer by Niais, Tsebris en uiteindelik by Windhoek.

Jonker-hulle se nuwe magposisie was kwesbaar in die opsig dat die daarstelling en voortbestaan daarvan afhanklik was van die behoud van hulle toegang tot vuurwapens en ammunisie. Daarom het Jonker in 1837, d.m.v. die Engelse reisiger James Edward Alexander, kontak met sendelinge en handelaars geïnisieer. Dit het aanleiding gegee tot 'n reeks gebeure wat die ineengestremeldheid van die lotgevalle van die inheemse inwoner, sendeling en handelaar sterk na vore gebring het.

Die eerste sendelinge wat die noordelike Afrikaner-Oorlams besoek het, was eerwaardes Edward Cook en Joseph Tindall van die Wesleyaanse Sendinggenootskap. Die Rynse sendelinge, Heinrich Kleinschmidt en Carl Hugo Hahn, het die Wesleyane se aanspraak op Jonker egter nie erken nie en hulle, met Jonker se toestemming, op Windhoek gevestig. Hier het mettertyd 'n besondere vertrouensverhouding tussen Jonker en Kleinschmidt ontwikkel. Jonker se begeerte om die onderskeie Afrikaner-Oorlam-groepe te herenig en

die suidelike Afrikaners se sendelinge, die Wesleyane, se onwilligheid om met die RSG saam te werk, het Kleinschmidt-hulle egter uiteindelik gedwing om Windhoek te verlaat.

Ondertussen het handelaars in die land aangekom wat ammunisie, vuurwapens, brandewyn en ander handelsartikels op krediet aan Jonker en sy mense verskaf het. Teen 1846 was die inheemse bevolking so diep in die skuld dat hulle geen ander uitweg gesien het as om die Herero te begin beroof om hulle skuld te delg nie. Hierdie optrede het 'n tydperk van geweld en botsings oor kultuurgrense heen en selfs binne stamverband ingelei. Spanning tussen Jonker en een van sy Herero-bondgenote Kahitjene, het byvoorbeeld gelei tot 'n aanval op laasgenoemde en die vernietiging van die sendingstasie Okahandja, in Augustus 1850. 'n Verdere eskalاسie in geweld is tydelik verhinder deur die aankoms van die Engelse reisiger Francis Galton, wat Jonker gedreig het met Britse militêre optrede. Na sy vertrek het opbouende verset teen Jonker onder inheemse leiers in Mei 1854 tot uitbarsting gekom in 'n aanval op Windhoek.

Weer eens is die spanning in die land onderdruk deur eksterne faktore, dié keer die aankoms van koperdelwers. Hulle het vrede aangemoedig omdat die voortsetting van hulle werksaamhede daarsonder onmoontlik was. Deur hulle bemiddeling is die Matchless-myn Vrede in November 1855 gesluit. Terselfdertyd het die wyse waarop hulle die verskillende inheemse groepe teen mekaar afgespeel het, inheemse leiers genoodsaak om die Traktaat van Hoachanas in 1858 te sluit, 'n verdrag wat aan hulle 'n gemeenskaplike forum teen die mynmaatskappye sou verskaf.

Nadat Jonker en sy volgelinge onder meer op Grootwarmfontein en Okapuka gewoon het, het hulle in 1858 na Okahandja verhuis. Hiervandaan het Jonker betrokke geraak in die Ovambo-politiek. Dit het hom twee jaar later, toe longsiekte die verkryging van vee in die binneland onmoontlik gemaak het, die geleentheid gebied om die Ovambo te gaan beroof. Jonker het siek van hierdie rooftog af teruggekeer en op 16 Augustus 1861 op Okahandja gesterf. Hy is opgevolg deur sy oudste seun, Christiaan Afrikaner. Na sy dood het dit duidelik geword dat die Afrikaner-Oorlams hulle magsgroep hoofsaaklik aan Jonker se leierskap te danke gehad het. Deur 'n kombinasie van magsvertoon en diplomاسie en die manier waarop hy mense- en groepsverhoudinge gemanipuleer het, het hy vir bykans veertig jaar die pas aangegee vir gebeure in feitlik die hele landstreek tussen die Oranje- en Kuneneriviere.

SUMMARY

The history of the Oorlam Afrikaners began in the seventeenth century during the disintegration of the Cape Khoikhoi. Through this process a number of independent family groups came into existence. One of these, the Oorlam Afrikaners, had the ability to adapt to changing circumstances. This allowed them, despite their relative small numbers, to develop into a driving force in the history of Namaqua- and Namaland. The first two phases in this development were led by Klaas Afrikaner and his son, Jager Afrikaner.

At the time of Jager Afrikaner's death in 1822, his people were living at Blydeverwacht and Jerusalem in southern Namaland. On his deathbed he handed over the leadership of the Oorlam Afrikaners to his second son, Jonker Afrikaner. This gave rise to dissatisfaction which eventually led to a split in the ranks and the moving of Jonker and his followers northwards. Due to Jonker's military skills and the advantages he and his followers had because of their access to firearms and ammunition, they established a reputation for effective warfare. In the thirties this in turn encouraged a Nama tribe, the Red Nation, to ask their help in defeating the Herero when they (the Nama) were driven from their traditional pastures. After driving the Herero back to the area north of the Kuiseb River, Jonker and his followers themselves settled in Central-Namaland, residing at places like Niais, Tsebris and eventually Windhoek.

The Oorlam Afrikaners' position of power was vulnerable in one aspect - it was depended on the preservation of their access to firearms and ammunition for its existence and survival. Because of this Jonker initiated contact with the missionaries and traders by means of the English traveller, James Edward Alexander, who visited him in 1837. This in turn set in motion a chain of events which would clearly illustrate the interdependence of the indigenous people, missionaries and traders.

Edward Cook and Joseph Tindall of the Wesleyan Mission Society were the first missionaries to visit the northern Oorlam Afrikaners. Their claim on Jonker, however, was not acknowledged by the Rhenish missionaries, Heinrich Kleinschmidt and Carl Hugo Hahn, who settled in Windhoek with Jonker's permission. Here an exceptional relationship developed between Jonker and Kleinschmidt. Jonker's wish to reunite the Oorlam Afrikaners and the unwillingness of the Wesleyan missionaries of the southern Afrikaners to work

together with the Rhenish missionaries, eventually forced Kleinschmidt and Hahn to leave Windhoek.

Meanwhile traders had arrived in the country. They supplied firearms, ammunition, brandy and other commodities to Jonker and his people on credit. By 1846 the indigenous people were so deeply in debt that they saw no other option than to start raiding the Herero in order to pay what they owed. Thus a period of violence and clashes across cultural borders and even within tribes began. Tension between Jonker and one of his Herero allies, Kahitjene, for example led to an attack on Kahitjene and the destruction of the mission station at Okahandja by Jonker in August 1850.

A further escalation in violence was temporarily prevented by the arrival of the English traveller, Francis Galton. He threatened Jonker with British reprisals. After his departure growing resistance of indigenous leaders against Jonker erupted in an attack on Windhoek in May 1854.

Again tension in the country was suppressed by external factors, this time the arrival of the copper miners. They promoted peace because the continuation of their work was impossible without it. Through their mediation the Matchlessmine Peace was concluded in November 1855. At the same time the way in which they played off the indigenous groups against each other, forced these leaders to form a collective forum against the mining community. This was done in the Treaty of Hoachanas, concluded in 1858.

In 1858, after moving around and residing at Grootwarmfontein and Okapuka, Jonker and his people moved to Okahandja. With Okahandja as base, he became involved in Ovambo politics. Two years later, when the outbreak of lungsickness made the obtaining of cattle in the interior impossible, his previous contact gave him the opportunity to raid the Ovambo. He returned an ill man and died on 16 August 1861 in Okahandja. He was succeeded by his eldest son, Christiaan Afrikaner.

After his death it became clear that the Oorlam Afrikaners owed the attaining of their position of power to the leadership abilities of Jonker Afrikaner. Through a combination of diplomacy and a display of power, and the way in which he manipulated people and group relations, he succeeded in setting the pace for events in the whole region between the Orange and Kunene Rivers.

AAN MY OUEERS

INHOUDSOPGAWE

Lys van illustrasies

Verklaring van terminologie

Voorwoordi

AFDELING 1: AGTERGROND

1. Die Afrikaner-Oorlams verskyn op die toneel [1770-1796] 1
 - Inleiding.....
 - Die herkoms van die Afrikaner-Oorlams
 - Die leiers van die Afrikaner-Oorlams.....
 - Die Afrikaner-Oorlams tree by Petrus Pienaar in diens
 - Saam met Pienaar na die Hantam.....
 - Die Afrikaner-Oorlams leer die landstreek noord van die Oranjerivier ken
 - Die moord op Petrus Pienaar
 - Skuiling langs die Oranjerivier
 - Die Nama
 - Die Afrikaners vestig hulle by die !Gaobis-fontein
2. Kennismaking met die sendelinge..... 25
 - Jager Afrikaner vra vir 'n sendeling.....
 - Geweld bars opnuut los
 - Die "Bonaparte van Afrika" kom tot bekering.....
 - Jager (Christiaan) Afrikaner se geloof word beproef.....
 - Robert Moffat: 'n besondere vriend en vertroueling.....
 - Op soek na 'n nuwe verblyfplek
 - Die Afrikaner-Oorlams bly in Namaland

AFDELING 2: MAGSVESTIGING EN VREDE, 1822-1845

3. Jonker word leier van die Afrikanerstam 52
 - Die leierskaptwis.....

Jonker vestig sy gesag.....	
Jonker op die trekpad	
Tydelik terug op Vredeberg.....	
4. Kontak met die Herero.....	65
’n Besluit word geneem.....	
Slaags met die Herero.....	
Die besoek van J.E. Alexander.....	
5. Pogings om die Afrikaner-Oorlams te herenig.....	83
Die eerste sendelinge kom in Namaland aan.....	
Kontak met die sendelinge vanuit die suide bewerk.....	
Cook besoek Amraal.....	
Jonker ontmoet vir Cook.....	
Jonker en Cook besoek Walvisbaai	
Aanvanklike teleurstelling	
Jonker vra vir ’n opvolgbesoek.....	
Windhoek - die plek met vele name.....	
Tindall se werk op Windhoek	
6. Die Windhoekse Afrikaner-Oorlams	104
Die eerste Rynse sendelinge	
Die eerste botsing tussen die WSG en RSG oor Jonker.....	
Op pad na Windhoek en Jonker Afrikaner.....	
Die sendelinge word hartlik ontvang.....	
7. Windhoek gedurende die verblyf van die Rynse sendelinge.....	121
"Het is Vreede".....	
Die eerste Herero-hoofmanne besoek Jonker.....	
Jonker se dilemma: Wie moet die sendelinge almal bearbei?.....	
Jonker - die RSG se steunpilaar op Windhoek	
’n Patroon voortgesit	
Jonker - verspreider van die evangelie of veroweraar?	
Windhoek ontwikkel as handelsentrum	
Geduld met sy bure	
8. Wrywing tussen die Rynse en Wesleyaanse Sendinggenootskappe	144
Jonker maak in die geheim met die Wesleyaanse sendelinge kontak	
Die Rynse sendelinge glo hulle posisie is versterk	
Die rol van die handelaars	
Jonker se dubbele rol kom aan die lig.....	
Die konferensie van Augustus 1844: Jonker stel sy saak.....	
Die memorandum.....	

Jonker by die beslissing betrek	
Jonker besluit finaal	
9. Jonker soek toenadering tot die handelaars ten koste van die sendelinge	173
Die Wesleyane neem hulle intrek op Windhoek.....	
Die nasleep van die sendelinge se geskil.....	
Jonker probeer die insluiting van die Herero by die handelsgemeenskap ... verhoed.....	
Jonker en die Rynse sendelinge	
Jonker sit sy pogings voort om sy mag te versterk.....	
Jonker moet kies tussen die sendelinge en die handelaars	

AFDELING 3: GEWELD EN BINNELANDSE BOTSINGS, 1846-1854

10. 1846 - Die jaar van Kakuoko	194
Jonker verkeer onder toenemende finansiële druk	
Morris eis sy skuld op	
Jonker se optrede raak bekend.....	
Jonker reageer op Hahn se brief	
Jonker probeer Swartbooi se aansien skaad.....	
Jonker verhinder Hahn se reis na Ovamboland	
11. Die onrus brei uit.....	214
Geweld onder die Topnaars by Walvisbaai.....	
Die geweld brei noordwaarts uit	
Die verhouding tussen Jonker en die Rynse sendelinge ry wipplank.....	
Jonker se rowery neem toe.....	
Wrywing tussen Jonker, Amraal, Swartbooi en //Oaseb.....	
Pogings om die vrede te herstel.....	
Jonker maak kontak met die Ovambo	
12. Die spanning tussen Jonker en die Herero neem toe	231
Tjamuaha kies om Jonker steeds te volg.....	
'n Direkte botsing tussen Jonker en Kahitjene	
Kahitjene en die Rynse sendelinge	
Die spanning laai op.....	
Hahn-hulle probeer vrede bewerkstellig tussen Jonker en Kahitjene	
Kahitjene op Otjimbingwe	

'n Alliansie tussen Jonker en //Oaseb	
Jonker Afrikaner se alliansie met //Oaseb misluk	
Die Wesleyaanse Sendinggenootskap verlaat Windhoek	
13. Die vernietiging van Okahandja	252
Jonker begin sy bande met sy Herero-volgelingen verbreek	
Kahitjene verskuif na Okahandja	
Die dag van 23 Augustus 1850	
24 Augustus 1850	
14. Hernude vrede in Nama- en Hereroland	265
Eerste kontak tussen Jonker en Galton geskied per brief	
Galton skryf weer aan Jonker	
Galton besoek Jonker	
Die Windhoek-konferensie, Desember 1850-Januarie 1851	
Die nuus oor die nuwe vrede versprei	
Kolbe besoek Jonker	
Jonker se grootste teenstander sterf	
Jonker poog om die vrede te bly bewaar	
Spanning tussen Jonker en Swartbooi	
15. Die Afrikaner-Oorlams beroof die Herero	292
Jonker se eerste teiken - Rehoboth	
Jonker val Tjamuaha en Maharero aan	
Jonker probeer die toegang tot Ovamboland beheer	
Jonker bedreig Neu-Barmen	
Die sendingstasie op Otjimbingwe word aangeval	
Die Topnaars sluit by Jonker se krygers aan	
16. Sal Jonker Afrikaner weer 'n sendeling aanvaar?	306
Jonker ontvang besoek van Schöneberg	
Jonker en Tjamuaha maak vrede	
Jonker word deur Hahn en Kleinschmidt besoek	
Rehoboth deel van die rowersgemeenskap	
17. Die spanning tussen Jonker en die Hoachanas-alliansie laai op	322
Die gety begin teen Jonker draai	
Jonker se verhouding met Tjamuaha saai verwarring	
Die einde van die Herero-sending?	
18. Die botsing tussen Jonker en die Hoachanas-alliansie	332
Jonker val die Topnaars aan	
Swartbooi begin hom op oorlog voorberei	
Die beraad tussen die lede van die Hoachanas-alliansie	

Die laaste strooi - Jonker val die Rooinasie aan.....	
Die geveg van 19 Mei 1854	
Jonker dood?	
//Oaseb sny hulp aan Jonker vanuit die suide af	
Simon Afrikaner maak vrede.....	
Swartbooi weer op die strydpad	

AFDELING 4: VERANDERING, VREDE EN AGTERUITGANG, 1854-1861

19. Jonker en die mynmaatskappye	361
Jonker se eerste kontak met 'n mynmaatskappye.....	
Die konsessie word oorgedra aan die WBMC.....	
Jonker besoek Otjimbingwe.....	
Die myners brei hulle aktiwiteite uit	
Die WBMC begin hulle werksaamhede op Otjimbingwe	
Swartbooi ook betrek by die delwersgemeenskap.....	
Jonker val Rehoboth aan.....	
20. Die vrede by "Matchless"-myn	381
'n Kontrak met //Oaseb.....	
Die "myn"-vrede, 24 November 1855	
21. Jonker weier om Rath vanaf Otjimbingwe te verjaag.....	388
Jonker erken as opperhoof.....	
Die konfrontasie tussen Rath en Reid	
'n Poging om die probleme op te los, misluk.....	
Kleinschmidt en Eggert besoek Jonker	
Gaan Jonker weer 'n Wesleyaanse sendeling kry?	
22. Wrywing tussen Jonker en //Oaseb.....	403
Jonker bewaar die vrede.....	
Die mynmaatskappye begin probleme ondervind.....	
Nuwe vrese oor Jonker se verbintenis met Kido Witbooi	
Hahn en Rath reis na Ovamboland	
23. Die Traktaat van Hoachanas.....	419
'n Nuwe vredesinisiatief kom tot stand	
Die onderhandelinge op Hoachanas	
Jonker verskuif na Okapuka	
Die ooreenkoms tussen Jonker en //Oaseb, 22 April 1858.....	

Otjimbingwe word 'n strydpunt	
Jonker verhuis na Okahandja	
Verdere probleme op Otjimbingwe.....	
24. Jonker maak kontak met die Ovambo	436
Jonker se volgelinge in Ovamboland.....	
Hahn besoek Jonker op Okahandja.....	
Shipanga se gesante besoek Jonker	
Die uitbreek van longsiekte maak 'n rooftog na Ovamboland noodsaaklik .	
Jonker vertrek na Ovamboland, Julie 1860.....	
25. Jonker Afrikaner sterf op Okahandja.....	451
Die stryd om Otjimbingwe	
Jonker Afrikaner sterf op Okahandja	
Die begin van die einde vir die Afrikaner-Oorlams.....	
 Evaluering.....	 460
 Bronne.....	 474
 Bylae	 496

LYS VAN ILLUSTRASIES

FOTO'S

Jager Afrikaner.....	5A
Jonker Afrikaner	5A
Jan Jonker Afrikaner.....	5A
Afrikanerskraal	22A
Jerusalem, 1907	27A
Jerusalem, 1992	28A
Nisbett Bath (Warmbad), 1853.....	30A
Nisbett Bath (Warmbad), 1876.....	30A
Johann Leonhard Ebner	38A
Johann Heinrich Schmelen.....	38A
Robert Moffat.....	44A
Bethanien, 1852	47A
William Threlfall	61A
James Edward Alexander.....	74A
Saul Shepherd en gesin.....	75A
Edward Cook	83A
Barnabas Shaw.....	83A

Amraal Lambert	88A
'n Groep Topnaars by Walvisbaai, 1860's	92A
Joseph Tindall.....	96A
Windhoek, 1876.....	98A
Die sendinghuis op Komaggas, 1854	104A
Franz Heinrich Kleinschmidt.....	104A
Jan Boois en sy raadslede	105A
Carl Hugo Hahn.....	107A
Emma Hahn	107A
Thomas Laidman Hodgson.....	111A
Hans-Christian Knudsen in sy matjieshut, 1842	120A
Okahandja, 1876	127A
Jan Jonker Afrikaner se vrou	133A
Frederick Willem Swartbooi	139A
Rehoboth, 1876.....	139A
Neu-Barmen.....	174A
Neu-Barmen, 1876.....	174A
Nama-skooldogters buite die kerk op Gobabis, 1860's	175A
Die kerk op Gobabis.....	175A

Johannes Rath	179A
Heinrich Scheppmann	179A
Pad van Neu-Barmen na Okahandja, 1876	182A
Benjamin Ridsdale	186A
Scheppmannsdorf	188A
Anawood, handelaar Runcie se huis, 1861	194A
Heigamkab, handelaars Latham en Eckardt se huis, 1861	194A
Maharero	199A
Jan Jonker Afrikaner en sy raadslede.....	210A
Daniël Cloete en sy gesin	222A
Amraal Lambert en sy raadslede, Gobabis, 1860-1864	224A
Frederick Willem Swartbooi en sy mense	228A
Otjimbingwe, 1860-1864.....	242A
Otjimbingwe, 1876.....	242A
Tsaib	247A
Timotheus Sneeuwe.....	249A
Zeraua en sy lyfwagte.....	253A
Friedrich Wilhelm Kolbe.....	254A
Moordkoppie, Okahandja	260A

Francis Galton	265A
Charles John Andersson	265A
James Frank Bassingthwaighte en gesin	274A
Matthäus Gorth	299A
Die sendinghuis op Otjimbingwe	302A
William Moister	314A
Johan August Wahlberg	349A
Aaron de Pass	361A
Matchless Myn	374A
Kido Witbooi	383A
Dawid Christiaan	386A
Paul Goliath	386A
James Chapman	389A
Johann Georg Krönlein	433A
Die effek van longsiekte, September 1861	444A
Thomas Baines	453A
Jonker Afrikaner se graf, Okahandja	457A
Tjamuaha se graf, Okahandja	458A
Hugo Hahn spreek die Herero's toe	459A

KAARTE

Afrikaner-Oorlams saam met Petrus Pienaar	7A
Verkenningstogte noord van die Oranje.....	13A
Verblyf aan die Oranje.....	16A
Bevolkingsverspreiding voor die koms van die Oorlams	19A
Sentraal S.W.A. (Namibië) teen 1860	59A
S.W.A. (Namibië) voor 1861.....	84A
Windhoek	97A
Bevolkingsverspreiding teen 1850	126A

VERKLARING VAN TERMINOLOGIE

buit (s.nw.): wat verower is in 'n *oorlogsituasie* of deur mededinging

buitmaak (ww.): toepaslike werkwoord vir buit

geweld (s.nw.): onregmatige gebruik van mag; *misbruik* van mag; *oorlog*

roof (ww.): met *geweld* en *sonder toestemming* iets bekom; met geweld steel

rooftog (s.nw.): aksie waartydens geroof word

steel (ww.): jouself iets wederregtelik toeëien; iets *sonder toestemming* bekom, maar *sonder die gebruik van geweld*; ook stroop, plunder

plundertog; **strooptog**: aksie waartydens gesteel word

"raiding": brief expedition *outside normal sphere of influence* for the purpose of attaining something through *violent means*; hostile or predatory invasion by mounted men

VOORWOORD

Die geskiedenis van Namibië, voorheen Suidwes-Afrika, in die tydperk voor 1880 is vir die historikus 'n braakland. Die bekendste twee werke oor die vroeë geskiedenis van Namibië is dié deur Heinrich Vedder en Brigitte Lau. Die eerste, en oudste, is Vedder se "*Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*". Dit het in 1937 in Duits verskyn, waarna dit ook in Afrikaans en Engels vertaal is. Die tweede is Brigitte Lau se "*Southern and Central Namibia in Jonker Afrikaner's time*", wat in 1987 verskyn het. Dit is 'n verwerking van haar M.A.-skripsie, getiteld "The Emergence of Kommando Politics in Namaland, Southern Namibia 1800-1870".

Beide bronne is van kardinale belang vir die navorser; Vedder omdat hy 'n breër visie oor die geskiedenis verskaf en Lau omdat sy 'n blik gee op die tydperk waartydens Jonker Afrikaner in beheer was.

Albei het egter ook belangrike tekortkominge. Vedder verskaf in sy bronnelys slegs 'n lys van die boeke wat hy gebruik het. Afgesien daarvan het hy op uitgebreide skaal dokumente in die Rynse Sendingargief in Barmen, Duitsland bestudeer, soos blyk uit die omvangryke versameling wat hy onder die benaming *Quellen zur Geschichte von Südwestafrika* saamgevat het. Hierdie versameling het die pionierswerk ingesluit wat hy t.o.v. die optekening van mondelinge oorlewering gedoen het. Vedder het dus goed gebruik gemaak van bestaande bronmateriaal. Die manier waarop hy egter sy bronne aangewend het, plaas die wetenskaplikheid van sy boek onder verdenking. In die eerste plek het hy nie deur die loop van die teks na spesifieke bronne verwys nie en in die tweede plek nie aangedui wanneer hy van mondelinge getuïenis gebruik gemaak het nie. Sy feite is gevolglik nie wetenskaplik verantwoord nie. Tog kan die belangrikheid van sy boek nie onderskat word nie.

Ook Lau se bronbenutting het sekere leemtes. Sy het versuim om die bronneversameling van die Rynse Sendinggenootskap in Barmen, Duitsland, en die versameling van die Wesleyaanse Sendinggenootskap na behore te bestudeer. Eersgenoemde reeks het sy wel in 'n mindere mate geraadpleeg, maar nie naastenby die volle potensiaal daarvan benut nie. Hoewel beide hierdie bronnereekse noodwendig vanuit 'n sendingperspektief geskryf is, lewer dit noodsaaklike inligting t.o.v. hierdie tydperk van die geskiedenis.

Lau se gebrekkige bronbenutting het tot verkeerde afleidings gelei. Sy lê byvoorbeeld baie klem op die rykdom van die Nama voor die koms van die Oorlams, maar baseer haar afleidings op berigte van slegs enkele sendelinge, soos Schmelen en Shaw. Behalwe dat hulle oor beperkte terreine beweeg het, het hulle geensins met 'n verteenwoordigende sektor van die Nama te doen gekry nie. Daarby is die invloed van omgewingsfaktore, soos die beskikbaarheid van water en weiding, heeltemal buite rekening gelaat in die bepaling van die groottes van die gemeenskappe en veekuddes. Sy neem glad nie in ag dat dit wisselende faktore is nie. Eerwaarde Archbell se stelling in 1822 t.o.v. die beskikbaarheid van water by Bethanien, nl. dat "...a scarcity of water on the station will never be known," aanvaar sy sonder teenspraak. Dat eerwaarde Schmelen skaars twee jaar later die stasie moes verlaat o.a. as gevolg van 'n tekort aan water en weiding, word nie genoem nie.

'n Tweede punt van kritiek is die gebrek aan wetenskaplike neutraliteit wat by beide bronne aangetref is. Vedder wou, tot uitsluiting van enige ander faktore, die verloop van die Namibiese geskiedenis op etniese gronde verklaar. In 'n poging om Vedder te repudieer, het Lau weer na presies die teenoorgestelde kant oorgehel deur te beweer dat etnisiteit geen rol gespeel het nie.

Lau gaan selfs verder deur sekere bronne doelbewus te ignoreer. Een hiervan was Vedder se *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*. Dit is reeds duidelik gestel dat dit ongetwyfeld nie bo kritiek verhewe is nie, maar terselfdertyd kan dit nie op grond van verskillende uitgangspunte verwerp word nie.

Wat egter baie duidelik uit albei werke na vore gekom het, is die kernposisie wat die Afrikaner-Oorlams, en in die besonder hulle leier, Jonker Afrikaner, in die Namibiese geskiedenis van die negentiende eeu bekleed het.

Aanvanklik was die fokus van my studie op Jonker Afrikaner as persoon gerig. Om hom en sy, soos dit gou geblyk het, rigtinggewende rol in die breë landsgeskiedenis beter te kon begryp, was dit nodig om die onderwerp tot sy volksgenote uit te brei. Dit het noodwendig gelei tot 'n verandering in die titel van die proefskrif en 'n fokusverandering wat die inhoud betref.

Behalwe vir die impak op die inhoud, het die fokusverandering ook 'n belangrike uitwerking t.o.v. dit wat bestudeer moes word, gehad. Waar dit aanvanklik noodsaaklik was om die bronne vanuit Jonker se perspektief te benader, het dit met die klemverskuiwing belangrik geword om ook ander

perspektiewe, soos dié van die sendelinge en handelaars, in ag te neem om sy optrede in breëre verband te kon begryp.

Weens die gebrekkigheid van wetenskaplike werke oor die tydperk, is die navorsing doelbewus nie vanuit 'n voorafingeneemde standpunt of tese benader nie. So 'n benadering is dikwels geneig om die geskiedenis te tipeer net om, wanneer meer inligting beskikbaar word, omvergewerp te word. Daar is eerder gepoog om deur primêre navorsing so 'n breed moontlike feitebasis daar te stel op grond waarvan verantwoordbare stellinginname oor bepaalde aspekte dan kan plaasvind. 'n Oorwegend beskrywende benadering is dus gevolg.

Die beskikbare bronne het wel sekere probleme opgelewer. Die meeste van die argivale bronne is in hulle oorspronklike vorm bestudeer, ander in gepubliseerde vorm. Prakties gesproke, het die lees van die handskrifte van individue soms probleme gelever. Daarby was daar ook gapings in die bronmateriaal. Wat interpretasie betref, moes deurgaans in gedagte gehou word dat briewe, dagboeke en verslae subjektiewe bronne was omdat dit vanuit sekere perspektiewe geskryf is. So was die sendelinge deeglik bewus van hulle genootskappe se sienings en sou hulle nie huiwer om inligting te verskaf wat hierdie sienings gepas het nie. Hulle was ook van die inheemse bevolking afhanklik vir inligting, wat beteken het dat hulle menings dikwels dié van die persone naaste aan hulle weerspieël het, eerder as die gemeenskap s'n of selfs die waarheid. Dit was ook moeilik om altyd tussen feite en gerugte te onderskei. Die handelaars en reisigers het weer met beperkte terreine en spesifieke persone kontak gehad, wat hulle indrukke noodwendig beïnvloed het.

Die instelling en agtergrond van diegene wat die inligting neergeskryf het, het uiteraard bepaal hoe gebeure vertolk is en dus wat opgeteken is. Die westerse siening van leierskap het byvoorbeeld daartoe gelei dat besoekers mag eerder aan enkele persone as aan groepe toegeskryf het. So is baie oor Jonker Afrikaner geskryf, maar vergelykenderwys weinig oor die Afrikaner-Oorlams as groep. Dit is een van die redes waarom Jonker Afrikaner as leiersfiguur so prominent vertoon. Die bronne het geen ander keuse gelaat nie.

Die keuse van plekname het soms probleme gelever. Daar was naamlik dikwels meer as een naam in gebruik vir 'n spesifieke plek op 'n bepaalde tyd. Ten opsigte van die landstreek as geheel is die histories korrekte name gebruik. Namibië soos ons hom vandag ken, en selfs Suidwes-Afrika, het nog nie bestaan nie. Gevolglik is na Namaland, Hereroland, Ovamboland, ens. verwys waar dit van toepassing was.

Wat ander plekname betref, is waar moontlik die bekende name gebruik terwyl slegs na ander vorme verwys is. Daardeur is gehoop om verwarring uit te skakel. Windhoek het byvoorbeeld binne 'n bestek van twintig jaar sewe name gehad: /Ai-//gams (Eikhams), Otjomuise, Windhoek, "Queen Adelaide's Baths", Elberfeld, Esek en Concordiaville. Om hier die histories korrekte naam te gebruik, sou by die leser tot groot verwarring gelei het. In die voetnote is die skryfwyse van die bepaalde skrywers egter behou. Wat die kaarte betref, is gehou by die spelling wat in die atlasse gebruik is.

Probleme is ook ondervind met sekere terminologie. Wat die term "Boesman" betref, is ek bewus daarvan dat sommige skrywers eerder die term "San" verkies. "Boesmans" is hier egter afgelei van die Engelse "Bushmen", wat letterlik "mense van die veld" beteken en is in hierdie betekenis gebruik.

Die betekenis van die term "Oorlams" het weer met verloop van tyd verander. Waar dit aanvanklik op 'n afsonderlike groep van toepassing was, word die Oorlams tans as deel van die Nama beskou. Histories was daar egter 'n duidelike onderskeid tussen die twee groepe. Daarom, hoewel die skeidslyn mettertyd vervaag het, is gehou by die klassifikasie van die Oorlams as 'n afsonderlike bevolkingsgroep. Daarteenoor is deurgaans na die Herero as Herero verwys hoewel die eerste sendelinge aanvanklik verkeerdelik na hulle as Damaras verwys het. Die meervoudsvorme Nama's, Herero's en Ovambo's word ook nie gebruik nie omdat dit antropologies nie korrek is nie.

Rondom die gebruik van ander terme, soos "roof" en "steel", bestaan daar weer 'n gevoeligheid. Wat sodanige terme betref, is gepoog om duidelik te omskryf in watter betekenis dit gebruik is. Die feit dat sekere woorde inderwaarheid sinonieme van mekaar is, hoewel daar nuanse-verskille is, het die saak bemoeilik. Om die leser te help, is 'n lys saamgestel waar die aanvaarde interpretasies van sekere terme verskaf is.

Gedurende die laaste fase van die studie is daar by drie geleenthede besprekings gehou waarby verskeie kundiges betrokke was. Die bedoeling was om feite en interpretasies op so 'n breed moontlike vlak te toets en om onsekerhede uit die weg te probeer ruim. Die onderskeie besprekings het gehandel oor die breë perspektief en probleemstelling m.b.t. die tema, die bronne wat gebruik is en 'n kritiese houding t.o.v. die bronne en inligting.

Elkeen van die persone wat aan die besprekings deelgeneem het, het 'n noodsaaklike bydrae tot die studie gelewer. Die opmerkings deur adjunk-

premier Hendrik Witbooi en mondelinge oorlewering ingesamel deur kaptein Neels Afrikaner i.v.m. die Afrikaner-Oorlams se vroeëre leefwyse het heelwat bygedra tot die verstaan van hulle geskiedenis. Die antropoloog dr. K.F.R. Budack en prof. H.P. Steyn het noodsaaklike insette gelewer t.o.v. die antropologiese perspektiewe terwyl proff. P.H. Kapp en D.J. van Zyl as historici die metodologiese aspekte benadruk het. Prof. Leo Barnard kon weer sekere aspekte van die krygsgeskiedenis en Namibiese geskiedenis help interpreteer. Ook elkeen van die Namibiese historici, soos dr. C. Botha en menere R.J. Wittmann en D. Goosen en die argivarisse, B. Lau en C. Stern, het meegewerk tot beter insig in en verstaan van die Namibiese geskiedenis terwyl my twee studieleiers, prof. E.L.P. Stals en dr. G. Pool, hulle gesamentlike kennis en ervaring oor die geskiedenis tot my beskikking gestel het. Aan elkeen van hierdie persone my besondere dank vir hulle bydraes.

Ten slotte wys ek graag daarop dat hierdie werk oor Jonker Afrikaner die derde in 'n reeks wetenskaplike studies oor die Afrikaner-Oorlams se geskiedenis is. Die eerste twee, dié van P. Stoffberg en J.P. Singleton, dek die tydperk van hul ontstaansgeskiedenis tot hul vestiging in die suide van Namibië. 'n Laaste projek oor die bewindstydperk van Christiaan en Jan Jonker Afrikaner en hul nasate is nodig om die "Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams" af te rond.

My dank aan die volgende persone en instansies sonder wie se hulp my navorsing nie moontlik sou gewees het nie:

die Instituut vir Navorsingsontwikkeling van die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, Universiteit van Stellenbosch en Direktoraat van Onderwys en Kultuur, Windhoek, Namibië vir hulle finansiële bydrae. Vir gevolgtrekkings waartoe ek gekom het, aanvaar ek alleen verantwoordelikheid;

die personeel van die onderskeie argiewe en biblioteke waar ek navorsing gedoen het,

my ma, Alta Pool, wat die kaarte vir my geteken het;

familie en vriende wat my ondersteun het, in die besonder my ouers.

B. POOL
Stellenbosch
Oktober 1995

AFDELING 1: AGTERGROND

HOOFSTUK 1

DIE AFRIKANER-OORLAMS VERSKYN OP DIE TONEEL [1770-1796]

Inleiding

Hoe het 'n klein bevolkingsgroep, soos die Afrikaner-Oorlams, daarin geslaag om die geskiedenis van die teenswoordige Namibië oor 'n tydperk van vyftig jaar te oorheers? Waarom het hulle leier, Jonker Afrikaner, 'n volkslegende geword; een omring van kontroversialiteit omdat so min oor sy lewe bekend is?

Jonker Afrikaner en sy volgelinge het die teenswoordige Namibië aan die begin van die negentiende eeu betree. Die geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams, of soos hulle aanvanklik bekend was, die /Hõa-/aran, begin egter lank voor die geboorte van hulle grootste leiersfiguur, Jonker Afrikaner. Dit was 'n geskiedenis wat op 'n besondere manier verweef was met die wel en wee van hulle leiers, Klaas Afrikaner, Jager Afrikaner en Jonker Afrikaner. Klaas het die besluit geneem om sy mense by die blankes in diens te laat tree, Jager het hulle as 'n selfstandige familiegroep gevestig terwyl Jonker hulle aangevoer het tot ongekende hoogtes.

Selfs al het die Afrikaner-Oorlams onder Jonker se leiding hulle hoogtepunt beleef, het gebeure tydens hierdie jare nie in 'n vakuum afgespeel nie, maar teen die agtergrond van die verlede. Die ineengewefdheid van die geskiedenis maak dit dus noodsaaklik om kortliks te kyk na waar die Afrikaner-Oorlams vandaan gekom het, maar veral na die optredes en besluite waarby hulle betrokke was en waarvan die gevolge eers in later jare duidelik sou word.

Die herkoms van die Afrikaner-Oorlams

Die presiese oorsprong van die groep mense wat mettertyd onder die blanke boere as die Afrikaner-Oorlams bekend sou staan, is onbekend. Vermoedelik het hulle tot 'n onbekende Khoikhoi-groep behoort wat later met ander groepe,

In die praktyk kon die Oorlams dan ook maklik van die ander inheemse bevolkingsgroepe onderskei word. Volgens die twee sendelingbroers van die Londense Sendinggenootskap, Christian en Abraham Albrecht, is die "Oorlamsche Hottentotte" in diens van blanke boere gebore, het hulle 'n redelike mate van Westerse opvoeding gehad en het hulle Kaaps-Hollands verstaan en gepraat.¹⁰ Juis dit het, volgens die Londense sendeling en latere vertroueling van Jager Afrikaner, eerwaarde Robert Moffat, aan hulle 'n meerderwaardigheidsgevoel teenoor die ander inheemse bevolkingsgroepe gegee.¹¹

Die leiers van die Afrikaner-Oorlams

Die hooffigure wat sentraal sou staan in die vestiging van die Afrikaner-Oorlams as familiegroep was Klaas Afrikaner, sy seun Jager Afrikaner en dié se seun, Jonker. Jager sou die basis lê vir 'n struktuur waarbinne Jonker kon uitstyg tot die bekendste van alle Afrikaner-Oorlams.

Jonker is iewers tussen 1790 en 1797 op die plaas Groot Vlake in die Calvinia-distrik gebore.¹² Sy presiese geboortedatum is onbekend. Sy vader, Jager Afrikaner (1760 - 1822), was die leier van die Afrikaners tot en met 1822. Baie min inligting oor die res van die Afrikanergesin is beskikbaar. Jonker se ma het blykbaar Anna geheet,¹³ maar geen verdere inligting kon oor haar opgespoor word nie.

Sover bekend was Jonker die tweede oudste van ses seuns. Behalwe sy oudste broer Dawid, was daar nog Jonas,¹⁴

10 V 4/1 S.A.S.G. Verslae en Rapporte: Dagverhaal van Gebrs. C. en A. Albrecht en J. Seidenfaden, 01.11.1805-24.05.1806, p.283; V 4/1 S.A.S.G. Verslae en Rapporte: Dagverhaal van Gebrs. C. en A. Albrecht en J. Seidenfaden, 08.08.1805-01.11.1805, p.342; E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch Südwestafrika. Aus dem deutsch-südwestafrikanischen Schutzgebiete, Band XXXI (1918)*, p.99; M. Legassick: Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa, p.274 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820.*)

11 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, p.83.

12 C. Frey: Jonker Afrikaner and his time. *Journal of the South West Africa Scientific Society*, Vol.VIII, 1951, p.47; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.180.

13 A. Heywood, B. Lau and R. Ohly: *Warriors Leaders Sages and Outcasts in the Namibian Past*, p.7.

14 VEM C/i.18, p.30: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

Jacobus Jager,¹⁵ Nicholas (of Klaas)¹⁶ en "Ou Jan Jonker".¹⁷ Die name Valentyn¹⁸ en Adam Afrikaner¹⁹ is ook teëgekom. Valentyn was vermoedelik getroud met een van Jonker se dogters,²⁰ maar Adam se verwantskap met Jonker kon nie uit primêre bronne bevestig word nie. Naas Jonker het Dawid Afrikaner, wat leier van 'n gedeelte van die Afrikaner-Oorlams geword het, die meeste in die geskiedenis gefigureer. Die ander broers het in so 'n mate in Jonker-hulle se skadu geleef dat van hulle min bekend is.

Jonker was fisies nie 'n indrukwekkende persoon nie. Die eerste beskrywing van sy uiterlike is verskaf deur die Engelse ontdekkingsreisiger J.E. Alexander, wat Jonker in 1837 besoek het toe die Afrikanerleier reeds middeljarig was. Alexander het Jonker beskryf as 'n klein, beskeie ("modest looking") mannetjie, met gelaatstrekke soortgelyk aan dié van die Namakwa of Nama in dié sin dat hy hoë wangbene, smal oë en prominente lippe gehad het. Sy neus was effens krom.²¹ Alexander se indrukke is deur die Rynse sendeling Johannes Rath bevestig, wat in Maart 1845 vir Jonker as klein en onaansienlik, selfs ineengekrimp, bestempel het.²² Veral opvallend was 'n fisiese gebrek wat Jonker tydens 'n leeujaag opgedoen het. 'n Gekwete leeu het Jonker se arm sodanig beskadig dat hy vir die res van sy lewe 'n stywe arm gehad het. Dit het aan hom sy Herero-naam, *Kakuoko*, d.i. "hy met die stywe arm", besorg.²³

15 A 471 London Mission Society Archives 1797-1814: Letter from R.Moffat - LMS Directors, Cape Town, 16.04.1819; B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, p.184.

16 B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, pp.184; 224.

17 E.L.P. Stals (ed.): *The Commissions of W.C. Palgrave, Special Emissary to South West Africa 1876-1885*, p.59.

18 G.D.F. Däusab: Die Namataal. Bylae tot *Die Suidwester*, 01.08.1986, p.12.

19 J. Grebe: Brons Napoleon van Suidwes. Bylae tot *Die Suidwester*, 01.08.1986, p.12.

20 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and Correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia no.10)*, p.316.

21 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa*, p.154.

22 VEM B/c.II.7, p.3: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Walfischbai, 02.03.1845; VEM B/c.II.7, p.1: Tagebuch von J.Rath, 12.03.1845-31.07.1845.

23 H. Vedder: Quellen 2, p.57 (Mündliche Mitteilungen von Eingeborenen über die Vorgeschichtliche Zeit); H. Vedder: Quellen 30b, p.109 (Sammelakten).

By die Nama was Jonker bekend as /Hara-mũb /Hõa-/aramab, letterlik vertaal *Vratjiesoog, seun van Katribbe*.²⁴ Hierdie, vir die Europeër, ingewikkelde Nama-naam is somtyds foneties geskryf en gevolglik vervorm. Alexander het dit byvoorbeeld as *Aramap* geskryf,²⁵ terwyl die Rynse sendeling F.H.Vollmer, in 1854 na Jonker verwys het as *vHaramub*.²⁶ Die *v* was waarskynlik sy manier om 'n klapgeluid in die uitspraak van die naam aan te dui.

Was dit nie vir die Engelse reisiger Francis Galton nie, sou Alexander en Rath se beskrywings die enigste aanduiding gewees het van hoe Jonker Afrikaner fisies daar uitgesien het. Toe Galton vir Jonker egter teen die einde van 1850 vir die eerste keer besoek het, het hy 'n skets van hom in sy dagboek gemaak. Dié skets is in 1861 deur die Rynse sendeling Carl Hugo Hahn in *Der kleine Missionsfreund*, 'n tydskrif vir die kinders van sendelinge van die Rynse Sendinggenootskap, gepubliseer. Op die skets sit Jonker op 'n stoel, wat dit moeilik maak om sy lengte te skat. Hy is geklee in 'n langbroek, baadjie en mus.²⁷ Dit bevestig naastenby die beskrywing wat eerwaarde Rath in 1845 van Jonker se Europese kleredrag gegee het. Volgens hom was Jonker onder andere geklee in 'n growwe wit doekbaadjie, 'n groen broek en 'n linnehoed.²⁸

Galton se skets toon 'n treffende ooreenkoms met die skets wat eerwaarde Robert Moffat van die Londense Sendinggenootskap van Jonker se pa, Jager Afrikaner, gemaak het.²⁹ Dit toon egter ook dat die tot dusver enigste bestaande "foto" van Jonker Afrikaner in werklikheid 'n foto van sy seun Jan Jonker Afrikaner is. Die verwarring het waarskynlik ontstaan omdat vader en seun se name feitlik ooreengestem het.³⁰

24 K.F.R. Budack: The Khoe-Khoen of South West Africa. *South West Africa Annual*, 1979, p.115.

25 C. Frey: Jonker Afrikaner and his time. *Journal of the South West Africa Scientific Society*, Vol.VIII, 1951, p.50; H. Vedder: Aus dem alten Südwest - Aus dem Chronik von Windhuk. *Meinerts Monats-Magazin*, Jahrgang 1, Nummer 10, 1931, p.391.

26 VEM B/c.II.8, p.4: Bericht von F.H.Vollmer, Hoachanas, 09.08.1854.

27 *Der Kleine Missionsfreund*, nro. 2, 1861 (C.H.Hahn: Bild von Jonker).

28 VEM B/c.II.7, p.3: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Walfischbai, 02.03.1845; VEM B/c.II.7, p.1: Tagebuch von J.Rath, 12.03.1845-31.07.1845.

29 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.180.

30 C. Cowley: Englishmen went out in the midday sun. *South West Africa Annual*, 1971, p.61.

JONKER AFRIKANER

Nasionale Argief, Windhoek.

JAGER AFRIKANER

D.J. Deane: *Robert Moffat, the missionary of Kuruman*, p.47.

JAN JONKER AFRIKANER

Nasionale Argief, Windhoek

Hoewel Jonker Afrikaner as seun nie 'n prominente rol in die wel en wee van die Afrikaner-Oorlams gespeel het nie, het die ervaringe wat hy as kind saam met sy ouers beleef het ongetwyfeld sy latere lewe en denke beïnvloed. Om hierdie rede is dit noodsaaklik om te kyk na wedervaringe wat sy familiegroep tydens sy kinderjare te beurt geval het.

Die Afrikaner-Oorlams tree by Petrus Pienaar in diens

Die Afrikaners se noue kontak met die blankes dateer terug tot die vroeë 1770's toe Jonker se oupa, Klaas Afrikaner, hulle kaptein was.³¹

Die Afrikaner-Oorlams, wat op daardie stadium nog onder die Khoikhoi geressorteer het, was pastoraliste. Hulle ekonomie was dus uitsluitlik gebaseer op veeherdery.³² Dit het hulle besonder kwesbaar gemaak vir die veranderinge wat gepaard gegaan het met die vinnige toename in die getal blanke veeboere in die Wes-Kaap gedurende die agtiende eeu.

Die Khoikhoi kon nie daarin slaag om saam te staan teen die vreemde invloede nie omdat hulle nie 'n sterk sentrale leierskap gehad het nie. Die ontwikkeling van so 'n leierskap is in die eerste plek gestrem deur hulle periodieke verspreiding a.g.v. die soeke na water en weiding.³³ Tweedens moes 'n sterk leier op militêre wyse genoeg vee verower sodat hy baie volgelinge kon aantrek. Eers dan kon 'n groeiende ekonomie en standvastige gemeenskap om hom ontwikkel. Die VOC se onderdrukking van inheemse oorloë het so 'n proses egter verhinder.³⁴ Daarby het die bron van die leier se rykdom, sy vee, hom juis kwesbaar gemaak vir aanvalle. Daar was dus 'n fluktuering in rykdom en leierskap, met 'n gepaardgaande onbestendigheid op politieke terrein.³⁵ Al hierdie faktore het gesamentlik suksesvolle verset teen die nuwelinge onmoontlik gemaak.

31 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.28.

32 A. Barnard: *Hunters and Herders of Southern Africa. A comparative ethnography of the Khoisan people*, p.27

33 R. Elphick: *Die Khoisan tot c.1770*, p.36 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in wording: Suid-Afrika 1652-1820*.)

34 *Ibid.*, pp.21-22.

35 *Ibid.*, p.36.

Toe die beperkinge op hulle beweeglikheid en die toenemende tekort aan goeie weiding hulle voortbestaan as veeboere in die weegskaal plaas, moes die Afrikaner-Oorlams noodwendig hulle bestaanswyse aanpas om jag en versamel in te sluit.³⁶

Selfs dit was egter nie voldoende om hulle voortbestaan te verseker nie. Klaas Afrikaner het dus voor 'n moeilike keuse te staan gekom. Hy moes hom óf verset teen die veeboere, óf hy moes sy mense weglei verder die binneland in, wat op sigself 'n risiko was, óf hy moes by blankes in diens tree. Hy het op laasgenoemde besluit en met sy familie-groep by die veeboer Petrus Pienaar aangesluit.³⁷ Pienaar het op daardie stadium op sy plaas *De Boschrivier* in die Tulbagh-distrik gewoon vanwaar hy sy uitgebreide veeboerdery in die Koue Bokkeveld bedryf het.³⁸ Hierdie besluit en die daaruit spruitende verbintenis met Pienaar sou Jonker Afrikaner se lewe ingrypend beïnvloed.

Petrus Pienaar het die Afrikaner-Oorlams, wat uitstekende spoorsnyers en jagters was, van vuurwapens en ammunisie voorsien en gereeld op jagtogte gestuur. Spoedig was hulle dan ook bedrewe skuts. Reeds in 1779 het die bevelvoerder van die Kaapse Garnisoen, kolonel Robert Gordon, byvoorbeeld vir Klaas Afrikaner beskryf as een van die beste skuts onder die Khoikhoi.³⁹ Daarby het die Afrikaners geleer om perd te ry. Hierdie twee faktore sou later vir Jonker Afrikaner-hulle ten opsigte van die ander bevolkingsgroepe in Namaland in 'n magsoosisie plaas.⁴⁰

36 A. Barnard: *Hunters and Herders of Southern Africa. A comparative ethnography of the Khoisan people*, p.27; R. Elphick: *Die Khoisan tot c.1770*, p.7 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in wording: Suid-Afrika 1652-1820.*)

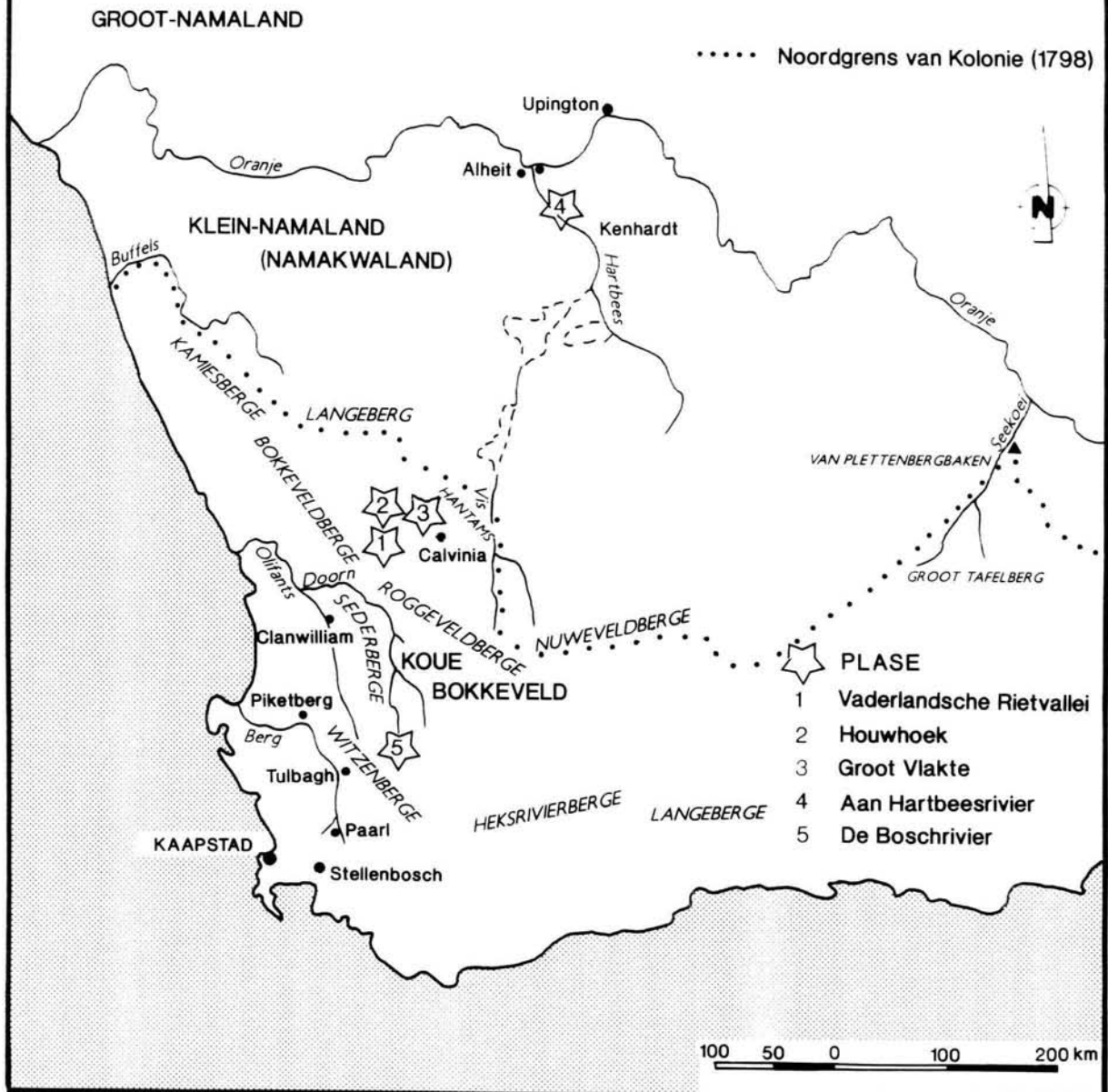
37 J. de Bruyn: *The Oorlam Afrikaners: from dependence to dominance*, c. 1760-1823, p.3; M. Legassick: *Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa*, p.274 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820*); P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.27.

38 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.28.

39 M. Legassick: *Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa*, p.275 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820*); P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.35.

40 W.C. Palgrave: *Report of W.C. Palgrave, Esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, of His Mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876*, p.16.

AFRIKANER - OORLAMS SAAM MET PETRUS PIENAAR

Saamgestel uit P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, pp.27A; 40A.

Die Afrikaner-Oorlams se perdry-, spoorsny- en skietvermoë het hulle gou vooruitgevoer; gevolglik was hulle dienste gesog wanneer gesteelde vee opgespoor moes word. So het Klaas Afrikaner in 1787 vee wat 'n Khoi, ene Donderbos Pokkebaas, noord van die Oranjerivier gaan steel het, van hom afgeneem toe hy daarmee na die kolonie teruggekeer het en dit aan die eienaars terugbesorg.⁴¹ Na hierdie episode het Donderbos en verskeie ander Khoikhoi en Baster-Khoikhoi noordwaarts gevlug en hulle op Modderfontein, die huidige Keetmanshoop, by 'n boer Guillaume ("Guilliam") Visagie gaan vestig.⁴²

Visagie het aanvanklik in die omgewing van Piketberg geboer. Daar is hy in Februarie 1784 aangekla en gevonnissen vir die moord en aanranding op drie van sy Khoikhoi-werkers. Nadat hy sy straf uitgedien het, het hy hom ongeveer in 1786 noord van die Oranjerivier gaan vestig.⁴³

Die Kaapse regering het vermoed dat Visagie onwettiglik gewere en ammunisie by die Nama vir vee verruil het.⁴⁴ Dit het die regering bekommer, want die wapens wat so in omloop gekom het, het die onrus in die verre noordweste aangeblaas en die blanke boere ongerus gestem. In 1789 is die veldkorporaal van Klein-Namaland (Namakwaland), Johannes Augustus van den Heever, deur die Kaapse regering aangesê om noord van die Oranjerivier by die Khoikhoi alle onwettige gewere te gaan afneem. Klaas Afrikaner moes hom daarmee help.⁴⁵

Toe Van den Heever niks omtrent die opdrag doen nie, het Klaas-hulle eers in 1793 self teen die skuldiges opgetrek. Hierdie optrede het aanvanklik sonder die medewete van die Kaapse regering en op eie inisiatief plaasgevind, maar vanweë hulle sukses sou dit tog die uiteindelijke goedkeuring van die regering geniet. Hoewel vier van die Afrikaner-Oorlams tydens die geveg met Visagie

41 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.54.

42 *Ibid.*, p.55.

43 *Ibid.*, p.54.

44 *Ibid.*, p.55.

45 *Ibid.*, p.54.

en Donderbos gedood is, is ses gewere tog afgeneem en later aan die regering terugbesorg. Visagie het Modderfontein kort na hierdie gebeure verlaat.⁴⁶

Die Afrikaner-Oorlams het baie by hierdie ekspedisie gebaat. Behalwe dat Klaas Afrikaner se aansien by die owerheid skerp gestyg het,⁴⁷ het die Afrikaners kennis gemaak met Namaland, die landstreek waar hulle, o.l.v. Jonker Afrikaner, bestem was om 'n betekenisvolle rol te speel.

Van groot belang was ook hulle kennismaking met die "kommandostelsel". Dit was 'n aanvals- en verdedigingstelsel wat deur die grensboere gebruik is om hulle en hulle besittings teen die Boesmans te beskerm, maar ook om laasgenoemde te straf vir aanvalle teen hulle.⁴⁸ Die stelsel het ontstaan vanweë die Kaapse regering se onvermoë om die koloniste in die grensgebiede daadwerklik te beskerm.⁴⁹

Alhoewel eintlik militêr in sy wese, het die kommandostelsel tegelykertyd 'n ekonomiese en politieke funksie gehad. Ekonomies gesproke het dit die koloniste die geleentheid gebied om die regering se verbod op alle handelsverkeer tussen koloniste en inheemse inwoners te omseil. Hulle het immers nou wettige redes vir kontak gehad. Op politieke vlak was die kommando weer die vernaamste beskerming van die koloniale binneland teen aanvalle van buite sy grense. Die Kompanjie het dus geen ander keuse gehad nie as om vuurwapens en kruit te voorsien aan 'n instelling waarteen hy om ekonomiese redes gekant was.⁵⁰

Weens hulle werkgewer, Petrus Pienaar, se betrokkenheid by die kommando's in die noordweste, sou die Afrikaner-Oorlams met verloop van tyd ook in die kommando's diens doen. Veral Klaas Afrikaner sou naam maak vir die rol wat

46 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.56.

47 *Ibid.*, p.57.

48 H.J. van Aswegen: *Die Geskiedenis van Suid-Afrika tot 1854*, pp.124-125.

49 R. Elphick: *Die Khoisan tot c.1770*, p.27 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in wording: Suid-Afrika 1652-1820.*)

50 M. Legassick: *Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa*, pp.265-266 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820.*)

hy gespeel het.⁵¹ Sy mense was só beïndruk met die moontlikhede van die stelsel dat hulle dit later met sukses in hulle eie omstandighede aangepas het.

Saam met Pienaar na die Hantam

Petrus Pienaar was 'n ondernemende man en het weldra besef dat die droër Hantam met sy uitstekende bossieveld baie meer geskik was vir veeboerdery as die Ceres-Karoo met sy natter winters. Omstreeks 1790 het hy hom toe in die Hantam gaan vestig waar hy mettertyd die plase Groot Vlakte, Vaderlandsche Rietvallei en Houwhoek, aangeskaf het. Hyself het ongeveer 40 kilometer noordwes van die huidige Calvinia op Groot Vlakte gewoon.⁵² Soos in die Tulbagh-omgewing het Pienaar hier gou opgang in die gemeenskap gemaak en is hy in 1790, net 'n paar maande na sy aankoms, aangestel as waarnemende veldwagmeester vir die Hantam-distrik.⁵³

Klaas Afrikaner-hulle het saam met Pienaar na die Hantam verhuis. Hierdie verhuising het 'n nuwe dimensie in die Afrikaner-Oorlams se leefwyse gebring, want as Pienaar se veewagters het hulle 'n groot mate van selfstandigheid geniet. Ofskoon hulle nog aan hom verantwoording moes doen,⁵⁴ was die groter mate van vryheid ten opsigte van besluitneming waaroor hulle by Pienaar beskik het, vir hulle iets kosbaar wat hulle ten alle koste wou behou.

Toe die Kaapse regering dus in 1795 oorweeg om Khoikhoi op te roep om die Kaap tydens die Tweede Britse besetting teen die Britte te help verdedig,⁵⁵ is Klaas-hulle op eie versoek na die Hartbeesrivier, wat verby die huidige Kenhardt vloei en by Alheit in die Oranjerivier uitmond, om Pienaar se vee te gaan oppas.⁵⁶ Dit het hulle noord van die bestaande en selfs latere gewysigde

51 M. Legassick: *Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa*, p.275 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820*.)

52 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.41.

53 *Ibid.*, p.42.

54 *Ibid.*

55 H.C. Nöckler: *Sprachmischung in Südwestafrika*, p.24; P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.58.

56 H. Marquardsen: *Mitteilungen aus den deutschen Schutzgebieten, mit Benutzung amtlicher Quellen*, p.262 (E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch-Südwestafrika*.); M. Legassick: *Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa*, p.275 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n*

koloniale noordgrens geplaas. Dié grens is in 1798 amptelik deur die Kaapse regering vasgestel. Dit het gestrek vanaf die Atlantiese kus in die weste, langs die Koussie- of Buffelsrivier, verby die noordelike punt van die Kamiesberg, die Langeberg, Kobieskou, Spioenkop, die Riet- en Visriviere, die Nuweveldberge, Groot Tafelberg en langs die Seekoeirivier af tot by Van Plettenbergbaken in die ooste.⁵⁷

Ten spyte daarvan dat daar 'n amptelike grens was, het die Kompanjie nie oor die vermoë beskik om sy gesag daadwerklik daar uit te oefen nie. Individue en groepe het dus 'n groot mate van vryheid gehad om hulle belange te beskerm. Daarby was daar 'n hoë vlak van beweeglikheid oor die grens heen.⁵⁸ Die grens was dus in baie opsigte "oop" met die grensboere betreklik outonoom t.o.v. die Kompanjie én inheemse sosiale stelsels, hoewel hulle steeds van beide afhanklik was.⁵⁹

Namate die Afrikaner-Oorlams se krygsvernuf bekend geraak het, het hulle aansien by die Kaapse owerheid en die inwoners van die Noordweste gestyg. Pienaar, wat intussen in 1793 aangestel is as veldwagmeester, het die Afrikaners byvoorbeeld gereeld ingespan teen die Boesmans.⁶⁰ Afhangende van die reënseisoen, het die Boesmans in 'n meerdere of mindere mate jag gemaak op die veeboere en hul werkers se vee. Die Afrikaners het self onder hierdie aanvalle gely en het gevolglik geen beswaar gehad om hierdie "geroof en geplunder", soos die veeboere dit beskou het, te bestraf nie.⁶¹ Hulle

Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.59.

57 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.71.

58 H. Giliomee: Die Oosgrens, 1770-1812, pp.338-339 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820*.)

59 *Ibid.*, p.365.

60 A.504, p.46: Redecker-family; M. Legassick: Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa, p.275 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820*); P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.44.

61 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.35.

spoorsnytegnieke was so goed dat hulle die Boesmans tot in die klowe en grotte agtervolg en uitgesnuffel het.⁶²

In 1795, toe die Noordweste vasgevat was in 'n knellende droogte en die Boesmans se strooptogte toegeneem het as gevolg van die tekort aan voedsel, het die Afrikaners met groot sukses teen die Boesmans opgetree.⁶³ Hulle onverskrokkenheid en uitstekende resultate het hulle aansien tot so 'n mate by die Kaapse regering laat styg dat die Politieke Raad hulle formeel bedank het vir hulle hulp⁶⁴ en besluit het om Pienaar voortaan te vergoed vir sy uitgawes ten opsigte van die Afrikaners.⁶⁵

Met meer wapens tot hulle beskikking kon die Afrikaner-Oorlams hulle magsposisie in die Noordweste uitbou. In dié proses sou hulle egter deeglik moes rekening hou met verskeie ander ontwortelde volks- en familie-groepe - Khoikhoi en Basters - wat daar rondgeswerf het. Laasgenoemde groepe was meestal diegene wat uit hulle tradisionele gebiede verdring is of sodanig ontwortel is dat hulle nie meer op tradisionele wyse 'n bestaan kon maak nie. Hulle het hulle gevolglik op 'n rowerbestaan of veeruil met die blanke boere toegespits.⁶⁶ In hierdie ruiltransaksies is wapens dikwels as betaalmiddel gebruik, 'n gebruik wat die moontlikheid van konflik in die Noordweste aansienlik vergroot het.⁶⁷

Die Afrikaner-Oorlams leer die landstreek noord van die Oranjerivier beter ken

Aan die begin van die negentiger jare was die landstreek noord van die Oranjerivier nog tot 'n groot mate vir die Afrikaner-Oorlams onbekend. Die talle gerugte van ongekende rykdomme ten opsigte van wild en van minerale

62 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822. p.36.

63 *Ibid.*, p.47.

64 *Ibid.*, p.46.

65 *Ibid.*, p.47.

66 *Ibid.*, p.48.

67 M. Legassick: Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa. p.273 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820*); P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822. p.48.

soos goud en koper in hierdie gebied,⁶⁸ het avonturiers, jagters en handelaars daarheen gelok. Petrus Pienaar was een van hulle.

Pienaar was lief vir jag. Behalwe sy eie jagtogte noord van die Oranjerivier, het hy ook vir verskeie reisigers daarheen as gids opgetree.⁶⁹ Omdat die Afrikaners hom meestal op hierdie reise vergesel het, het hul kennis van die landstreek aansienlik uitgebrei.⁷⁰

Klaas Afrikaner-hulle het Namaland vir die eerste keer in 1793 amptelik saam met Pienaar besoek. Behalwe vir Pienaar en die Afrikaners het die geselskap ook bestaan uit die twee Van Reenen-broers, Sebastiaan Valentyn en Dirk. Die geselskap het met 'n boot, die *Meermin*, onder bevel van kaptein Francois Renier Duminy, tot sover as Walvisbaai langs die weskus opgevaar.⁷¹

Op pad het die Afrikaners en Pienaar by twee geleenthede, vanaf die Thomsons- en Angra-Pequena-eilande, aan wal gegaan.⁷² By Walvisbaai aangekom, het Pienaar-hulle die binneland ingetrek op soek na 'n Nama-kaptein, Ynemand. Weens die droogte waarin die landstreek gewikkel was, moes hulle naby die Swakoprivier bly.⁷³ Hulle kon Ynemand nie opspoor nie en moes onverrigter sake terugkeer Walvisbaai toe.⁷⁴

Pienaar-hulle se soektog was egter nie sonder voordele nie. Bevestiging is verkry dat mense met groot veetroppe dieper die binneland in woonagtig was en met hulle eie oë kon die reisigers die verskeidenheid wildsoorte sien. Heelwat kennis oor die klimaat en landstreek is ingewin, wat later deur Jonker Afrikaner gebruik kon word. Dele van die inligting was eksklusief die Afrikaner-Oorlams s'n. Hulle het dit opgedoen toe hulle op hulle eie na 'n drosterslaaf van

68 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, pp.40-41.

69 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.29.

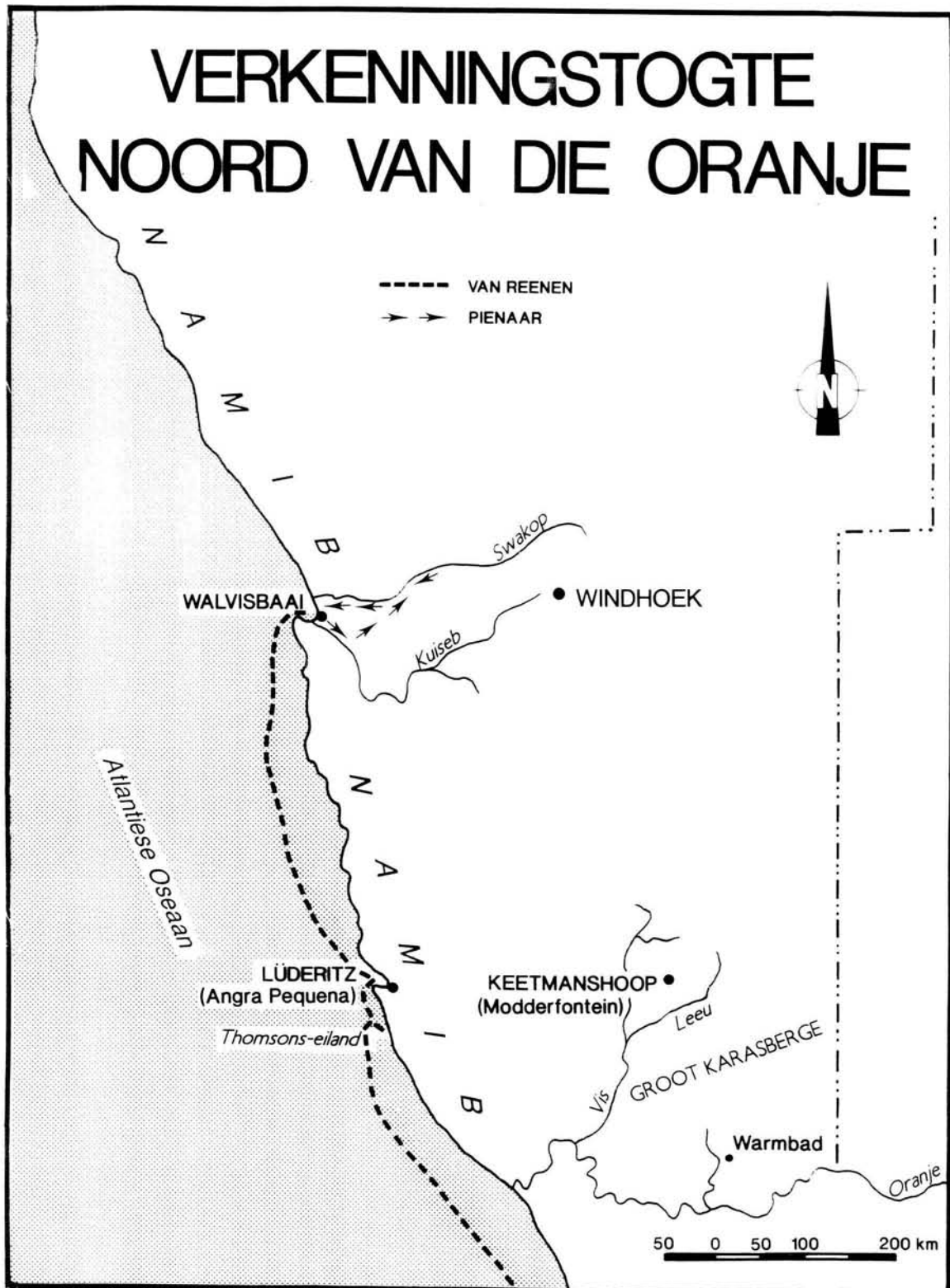
70 *Ibid.*, p.30.

71 *Ibid.*, p.51.

72 *Ibid.*, p.52.

73 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, pp.40-42.

74 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.53.

Saamgestel uit P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.51A.

Sebastiaan van Reenen moes gaan soek. Die geselskap het op 3 Maart na die Kaap teruggekeer.⁷⁵

Aangemoedig deur die gemak waarmee hulle wapens in die hande gekry het, het die Afrikaner-Oorlams nie gehuiwer om hulle magsoorsig uit te buite nie.⁷⁶ Vanaf Groot Vlakke het hulle hul eie ongemagtigde kommando-togte na die noorde onderneem en nie geskroom om selfs noord van die Oranjerivier vee van ander groepe te steel of te roof nie. Reeds in Januarie 1794 het hulle byvoorbeeld die Khoikhoi-gesin van Jan Michiel ongeveer sewe dae noord van die Oranjerivier aangeval, hulle vee geroof en van die gesinslede gedood.⁷⁷

Jonker Afrikaner was nog te jonk om sy familieleden op hierdie reis en strooptogte te vergesel. Die gesprekke en vertellings oor wat op hierdie togte ervaar is en veral die bestaansmoontlikhede wat die, tot dusver onbekende, binneland ingehou het, moes egter onvermydelik in latere jare sy belangstelling in hierdie gebied geprikkel het.

Die moord op Petrus Pienaar

Die bestendige lewe wat Jonker Afrikaner gedurende die eerste jare na sy geboorte saam met sy ma op Groot Vlakke geniet het, is in 1796 skielik onderbreek toe die Afrikaner-Oorlams inderhaas van die plaas af moes vlug.

Jonker se pa, Jager Afrikaner, het omstreeks 1795 die kapteinskap by sy oupa, Klaas Afrikaner, oorgeneem⁷⁸ op 'n stadium toe die verhouding tussen die Afrikaners en Pienaar gespanne begin raak het. Dis nie duidelik wat presies hierdie spanning veroorsaak het nie, alhoewel daar verskeie moontlike oorsake was.

Die Afrikaners se afhanklikheid van Pienaar het byvoorbeeld stelselmatig afgeneem. Aangesien ander boere ook van hulle dienste gebruik gemaak het om vee in die hande te kry, was 'n verbintenis met Pienaar nie meer vir hulle

75 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.53.

76 Anonymous: *Scenes and Services in South Africa. The Story of Robert Moffat's Half-Century of Missionary Labours*, p.31; H. Siiskonen (ed.): *Studying the Northern Namibian Past*, p.45.

77 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.49.

78 *Ibid.*, p.59.

noodsaaklik om wapens te bekom nie.⁷⁹ Die Afrikaner-Oorlams se toenemende selfstandigheid was vir Pienaar 'n doring in die vlees.

Volgens eerwaardes Campbell en Moffat van die Londense Sendinggenootskap was die hoofrede vir die wrywing die manier waarop Pienaar die Afrikaners en hulle vroue en dogters behandel het. Die Afrikaner-mans het teenoor die sendelinge beweer dat Pienaar hulle vrouens en dogters gemolesteer het wanneer hulle weg was op kommando. Volgens hulle sou Pienaar hulle soms juis op kommando gestuur het sodat die vrouens en dogters alleen op die plaas kon wees. Of dit waar was, is onmoontlik om vas te stel. Pienaar se gesinslede, wat deurentyd by hom op Groot Vlakte gewoon het, het nooit na so 'n moontlikheid verwys nie.⁸⁰

In Maart 1796 het die Afrikaner-Oorlams se ontevredenheid tot uitbarsting gekom. Pienaar het opdrag gegee dat Jager-hulle teen 'n Khoikhoi-bende uittrek.⁸¹ Die Afrikaners, wat Pienaar se motiewe glad nie vertrou het nie, het geweier. Pienaar kon hierdie openlike teenstand teen sy gesag nie duld nie en het hulle teen die aand na sy huis ontbied. Omdat Jonker se oom, Titus Afrikaner, moeilikheid te wagte was, het hy 'n geweer onder sy klere versteek.⁸² By die huis het 'n woordewisseling tussen Pienaar en Jager Afrikaner ontstaan. Toe 'n woedende Pienaar vir Jager te lyf gaan, het Titus hom doodgeskiet. Jonker was waarskynlik nie 'n ooggetuie van hierdie moord nie.⁸³

Wat toe gebeur het, is nie duidelik nie. Volgens die Afrikaners het hulle Pienaar se vrou en drie kinders wat ook in die huis was, geen leed aangedoen nie. Onweerlegbare getuienis dui egter daarop dat hulle daarna Pienaar se vrou en

79 M. Legassick: *Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa*, p.274 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820*); P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.60.

80 J. Campbell: *Travels in South Africa*, p.376; P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.61.

81 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.62.

82 *Ibid.*, p.63.

83 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1963/64: T. Sundermeier: *Zwei sektenkirchliche Bewegungen im alten Südwestafrika*, p.57.

sy dogter Leentjie vermoor het,⁸⁴ voordat hulle die gewere en ammunisie wat in die huis was, geroof het. Die ander twee kinders wat op die plaas was, Mietjie en Jacob, het ondanks ernstige beserings die aanval oorleef.⁸⁵

Skuilings langs die Oranjerivier

Die moord op Pienaar het Jonker Afrikaner se lewe radikaal verander. Die beskutte lewe wat hy, soos al die Afrikaner-kinders, geniet het, was nou iets van die verlede. Vir die volgende bykans tien jaar sou die Afrikaner-Oorlams voortdurend moes vlug en kon hulle hulle nêrens permanent vestig nie.

Na die moorde het die Afrikaners in die rigting van die Oranjerivier gevlug en op 'n eiland in die rivier, vermoedelik tussen die teenswoordige Kakamas en Onseepkans, gaan skuil.⁸⁶ Jager Afrikaner het reeds tydens sy vorige omswerwing gesien dat die rivier se eilande en ruwe, beboste oewers uitstekende skuilplek teen agtervolgers gebied het. Talle voortvluggende blankes en verdringde Boesmans en Khoikhoi het reeds op van hierdie eilande 'n heenkome gevind.⁸⁷ Daar was selfs 'n paar Xhosa's teenwoordig wat oorspronklik van die Kolonie se oosgrens afkomstig was.⁸⁸

Beskut teen moontlike agtervolgers en sonder iemand om hulle optrede te temper, het die Afrikaners nou al hoe uitdagender opgetree. Hulle het na hartelus onder die !Khorana en die Nama wat in die omgewing gewoon het, geroof en geplunder⁸⁹ en 'n reputasie vir uiterste wreedhede opgebou. Van hulle slagoffers se kinders is byvoorbeeld na bewering lewendig op miershope vasgemaak sodat hulle deur die miere opgevrete kon word.⁹⁰

84 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822. p.65.

85 *Ibid.*, pp.64-65.

86 *Ibid.*, p.67.

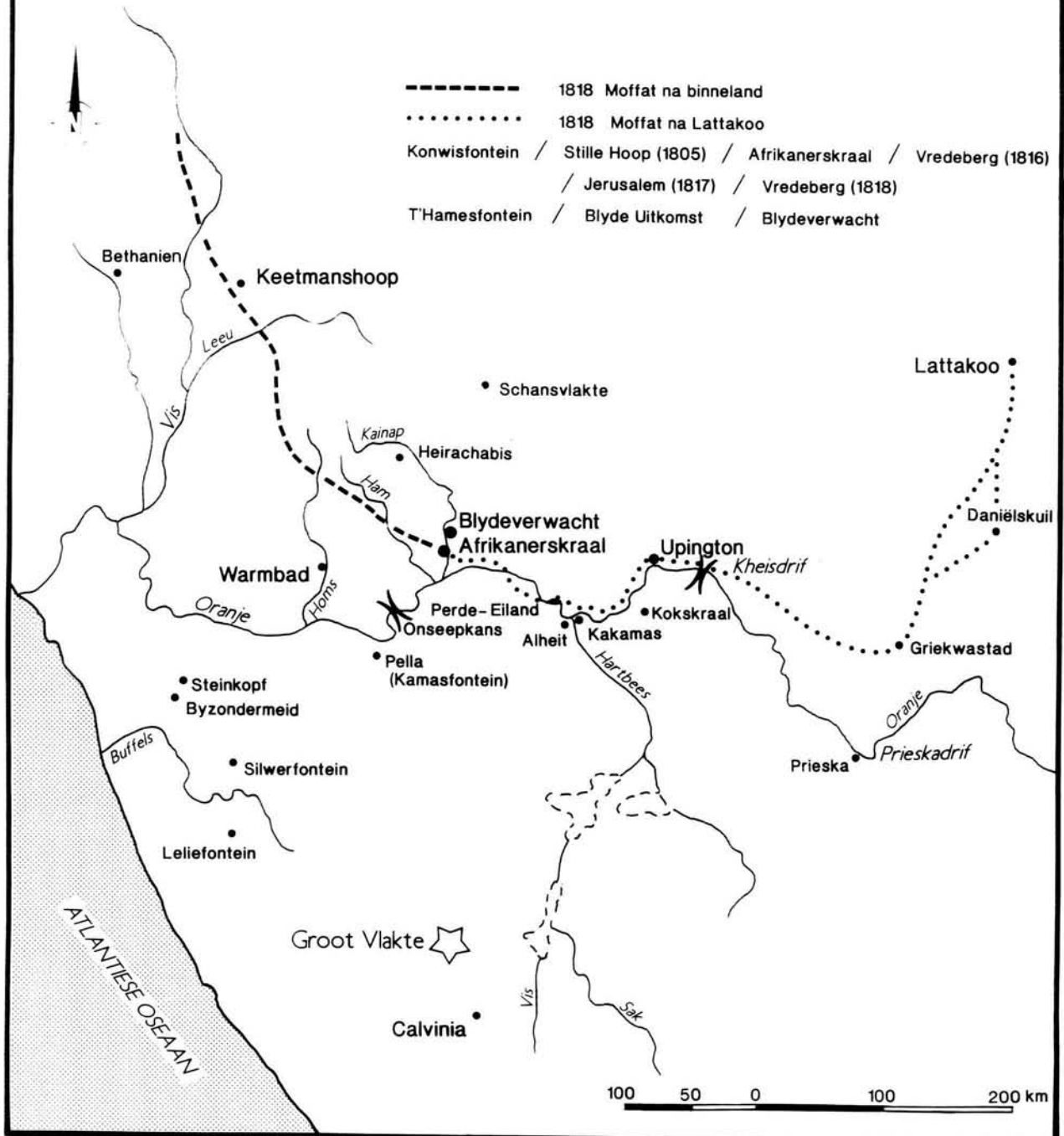
87 *Ibid.*, p.67.

88 M. Legassick: Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa, p.280 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): 'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820.)

89 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822. p.71.

90 *Ibid.*, p.92.

VERBLYF AAN DIE ORANJE

Saamgestel uit P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.100A.

In 1797 is Jager-hulle egter wreed ontnugter toe 'n Basterkommando onder aanvoering van Nicolaas Barend hulle op hul eilandvesting oorval het. Soos die Oorlams het die Basters ontstaan as gevolg van bloedvermenging hoofsaaklik tussen Khoikhoi, slawe en Boesmans, maar anders as die Oorlams het die Basters ook blanke bloed in hulle are gehad.⁹¹

Nicolaas Barend, 'n broer van kaptein Barend Baster, se aanval het voortgespruit uit die besef wat by die Kaapse regering en die blanke koloniste in die noordwestelike grensgebiede posgevat het, dat hulle magteloos was om op hul eie teen Jager en sy volgelingen op te tree. Gevolglik is besluit om die Basters se hulp in te roep. Hiervoor het Nicolaas Barend 20 gewere en 50 pond kruit en lood ontvang.⁹²

Die Afrikaners het ternouernood en met die verlies van al hulle vee aan Barend se aanval ontkom. 'n Ontstelde Jager wou hierdie vernedering wreek en het dadelik 'n weerwraakaanval beplan. Hierdie keer is die Basters onkant betrap. Sonder dat hulle dit agtergekom het, is hul skuilplek opgespoor en in die donkerte omsingel. Toe is klippe op die niksvermoedende Basters se tydelike hutte gegooi. Die oorblufte en angsbevange groepie aanvallers het onder 'n koeëlreën holderstebolder die donkerte ingevlug en alle vee agtergelaat.⁹³

Die manier waarop hierdie aanval geskied het, was kenmerkend van Jager Afrikaner. Sy krygstrategie het deeglik rekening gehou met die Afrikaner-Oorlams se krag en swakhede. Omdat hulle gewoonlik minder in getal was, het hulle die vyand onverwags en waar moontlik in die oopte aangeval. Daar kon hulle met hulle beweeglikheid te perd die vyand oor 'n afstand met hulle gewere aandurf. Op dié manier was hulle baie gedugter teenstanders as wat hulle klein getalle aangedui het. Baie belangrik vir die klein groepie Afrikaners was dat hierdie krygstrategie hul verliese tot die minimum beperk het.⁹⁴

91 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, p.79; P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.18.

92 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.72.

93 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, p.80.

94 *Ibid.*, p.79.

Te oordeel aan Jonker Afrikaner se latere optrede het Jager beslis sy krygsvernuf, taktiese denkv vermoë,⁹⁵ en kennis van die tegnologie en vuurwapens⁹⁶ aan sy seun oorgedra. Dit het gehelp om Jonker die mees gevreesde militêre leier in Namaland te maak.⁹⁷

Barend en sy Bastervolgelinge het hulle na hulle noue ontkoming verder ooswaarts langs die Oranjerivier gaan vestig, op 'n plek ongeveer 80 kilometer noordoos van Prieskasdrif.⁹⁸ Jager-hulle het teruggekeer na hulle eiland-skuiting in die Oranjerivier.

Op die oog af was die Afrikaner-Oorlams nou moeg vir oorlog en wou hulle veral met die owerheid vrede hê. In 1799 het Jager d.m.v. 'n tussenganger, Kobus Booy, die Kaapse regering om begenadiging gevra. Die owerheid het egter Jager se motiewe gewantou en die versoek geweier.⁹⁹ Die regering se agterdog teenoor die Afrikaner-Oorlams is versterk toe Booy in April 1802 in die Kaapkolonie betrap is met buskruit wat hy vir die Afrikaners aangekoop het.¹⁰⁰ Jager-hulle het blykbaar op daardie stadium kruit en ammunisie dringend nodig gehad om hulle strooptogte in die omgewing voort te sit en hul magposisie te handhaaf. Hulle loodvoorraad was reeds so uitgeput dat hulle by geleentheid met koperkoeëls moes skiet.¹⁰¹

Terwyl Booy in die Kaap was, is Jager-hulle in Februarie 1802 deur 'n strafkommando onder leiding van die assistent resident-kommissaris in Graaff-Reinet, W. Somerville, aangeval en byna uitgewis. Op soek na Jager het Somerville eers naby Kokskraal 'n groepie Afrikaner-Oorlams aangeval. Dié

95 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.73.

96 H. Siiskonen (ed.): *Studying the Northern Namibian Past*, p.45.

97 H. Schinz: *Deutsch-Südwest-Afrika. Forschungsreisen durch die deutschen Schutzgebiete Gross-Nama- und Hereroland, nach dem Kunene, dem Ngami-See und der Kalahari. 1844-1887*, p.189.

98 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.74.

99 *Ibid.*, p.83.

100 *Ibid.*, p.92.

101 *Ibid.*, p.91.

wou egter geen inligting verstrek oor presies waar Jager hom bevind het nie.¹⁰² 'n Paar dae later het die kommando egter met Adam Kok se hulp Jager se tydelike skuilplek suid van die rivier opgespoor. Gedurende die nag is die Afrikaners se kraal omsingel. Jager-hulle het egter betyds onraad gemerk, die vure uitgedoof, en tussen die vyand deurgesluip na hulle rivierskuiling toe. Al hulle besittings, ook hulle vee, het egter in die slag gebly.¹⁰³

Hierdie noue ontkoming het Jager Afrikaner laat besluit om hom nog verder noordwaarts te gaan vestig, in die gebied bekend as Namaland. Hier sou die jong Jonker Afrikaner kennis maak met die blanke sendelinge van die Londense Sendinggenootskap asook die inheemse bevolking van daardie landstreek, die Nama.

Die Nama

Histories is die Nama, soms die Namaqua genoem, deel van die Khoikhoi, Khoe-khoen of Hottentot-groep. Die Khoikhoi is verdeel in die Suid-Kaapse Khoikhoi (waarvan die Afrikaner-Oorlams gestam het), Oos-Kaapse Khoikhoi, Griekwa, !Khorana, Klein-Nama en Groot-Nama.¹⁰⁴ Die Klein-Nama is hoofsaaklik aangetref tussen die Olifants- en Oranjeriviere en die Groot-Nama noord van die Oranjerivier.¹⁰⁵

Die Nama het reeds vir honderde jare in die gebied tussen die Oranje- en Swakopriviere gewoon toe die Oorlams met hulle kontak gemaak het.¹⁰⁶ Hulle was hoofsaaklik in nege stamme verdeel: die Rooinasie (Gai-//khaun), die Bondelswarts (!Gami-#nûn), die Suidelike Topnaars (≠Aonin), die Noordelike Topnaars (!Gomen), die Simon Kopers/Fransmanne (!Khara-khoen), die

102 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.89.

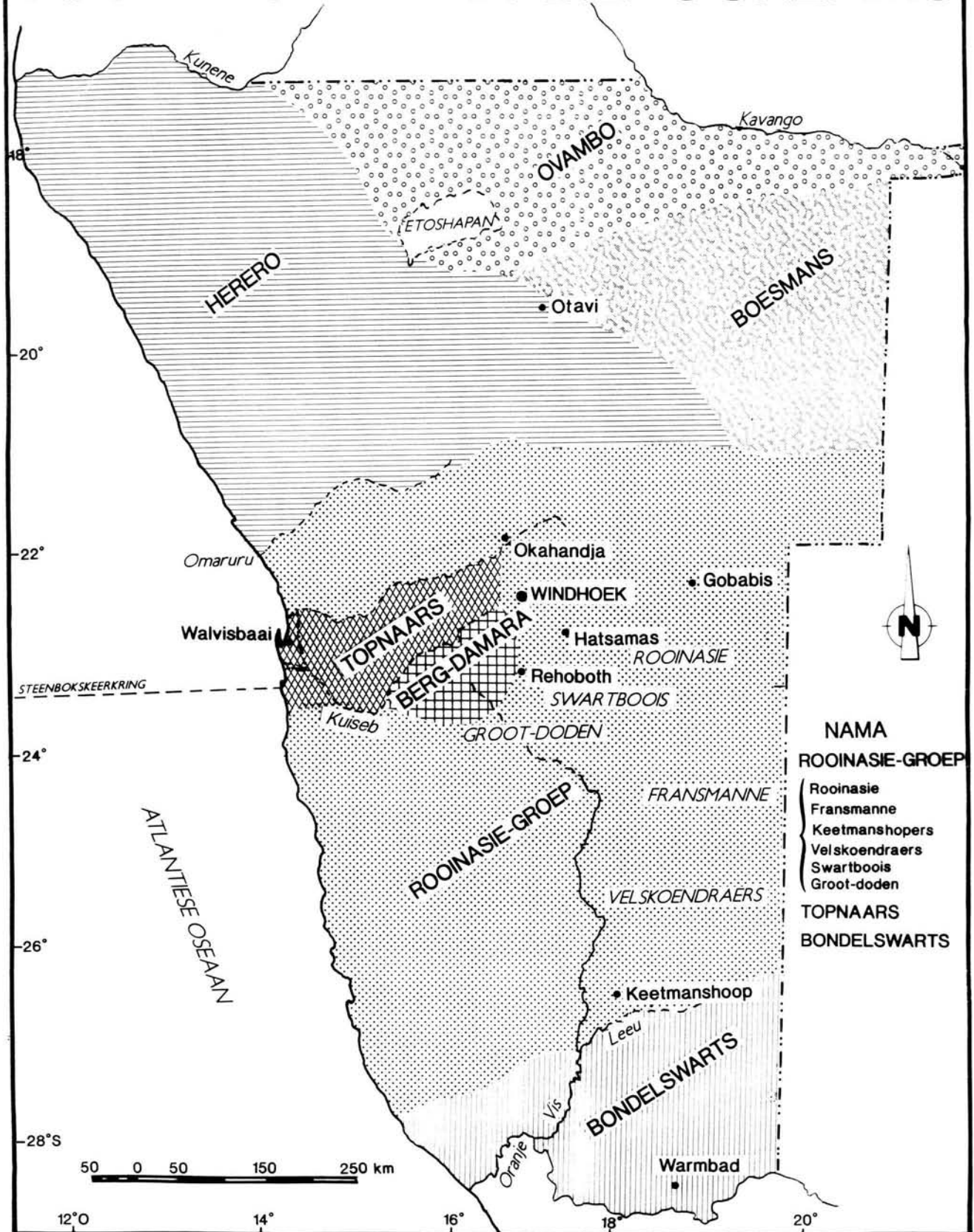
103 *Ibid.*, p.90.

104 K.F.R. Budack: The Khoe-Khoen of South West Africa. *South West Africa Annual*, 1979, p.111.

105 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.5.

106 K.F.R. Budack: The Khoe-Khoen of South West Africa. *South West Africa Annual*, 1979, p.112.

BEVOLKINGSVERSPREIDING VOOR KOMS VAN DIE OORLAMS

Saamgestel uit C.H.L. Hahn, L. Fourie & H. Vedder: *The Native Tribes of South West Africa*, p.115; en K.F.R. Budack: *The Khoe-Khoen of South West Africa*, *South West Africa Annual*, 1979, p.112.

Velskoendraers (//Haboben), die Groot Doden (//Ö-gain), die Swartboois (//Khau-/gôan) en die Keetmanshoppers/Tsaib Hottentotte (Kharo-!oan).¹⁰⁷

Die leierstam onder die Nama was die Rooinasie. Hulle het die spits gevorm van 'n alliansie bestaande uit hulleself, die Fransmanne/Simon Kopers, die Keetmanshoppers, Velskoendraers, Swartboois en die Groot Doden. Voor die koms van die Herero het hierdie ses stamme 'n gebied beheer wat gegrens het aan die Ngami-meer in die ooste, die Leeurivier in die suide, die Atlantiese Oseaan in die weste en die Omarururivier en Ovamboland in die noorde.¹⁰⁸ Daar word beweer dat, toe die eerste Oorlam-stamme die gebied binne gekom het, hulle 'n ooreenkoms met die Rooinasie moes sluit om water en weiding te bekom. Hulle sou aan die Rooinasie twintig verse per jaar betaal, en self verantwoordelik wees daarvoor om hulle weiding te soek.¹⁰⁹

Die Topnaars se gebied het oorspronklik vanaf Walvisbaai tot Okahandja gestrek, maar hulle is mettertyd deur die ander Nama ingeperk tot Walvisbaai en sy onmiddellike omgewing.

Suid van die Rooinasie-alliansie het die Bondelswarts gewoon. Hulle woongebied en invloedssfeer het die verre suide, rondom Warmbad tot aan die oewers van die Oranjerivier, ingesluit.¹¹⁰ Dit was dan ook hulle met wie die Afrikaner-Oorlams eerste kontak gemaak het.¹¹¹

107 J. Brandmayr: Eine Landeskunde von Südwestafrika mit besonderer Berücksichtigung der Ethnisch und Historisch-politisch Bedingten Raumprobleme, p.421; K.F.R. Budack: The Khoe-Khoen of South West Africa. *South West Africa Annual*, 1979, p.112; L. Schultze: *Aus Namaland und Kalahari. Bericht an die Kgl. Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin über eine Forschungsreise im westlichen und zentralen Südafrika, ausgeführt in den Jahren 1903-1905*, p.172.

108 C.H.L. Hahn, L. Fourie, H. Vedder: *The Native Tribes of South West Africa*, p.115.

109 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.200.

110 C.H.L. Hahn, L. Fourie, H. Vedder: *The Native Tribes of South West Africa*, p.115.

111 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.96.

Soos die Oorlams, was die Nama teen die begin van die neëntiende eeu pastoraliste. Vee, in besonder beeste en skape,¹¹² het dus die kernpunt van hulle ekonomie gevorm.¹¹³

Die Nama het 'n eiesoortige begrip van stamgebied en -grense gehad. Die bepalende faktor was nie die grond as sulks nie, maar wel of dit toegang verleen het tot water en weiding.¹¹⁴ Water, weiding en jagveld, in daardie volgorde, was dan ook die drie hoofkategorieë waarvolgens die Nama die waarde van grond beoordeel het.¹¹⁵ Dit het ook die aard en gereeldheid van hulle beweging bepaal.¹¹⁶

Alle belangrike waterbronne was stameiendom.¹¹⁷ Die stam wat die waterbron ontdek of oopgemaak het, het eerste reg daarop gehad. Dit het egter nie beteken dat ander groepe van die gebruik daarvan uitgesluit is nie.¹¹⁸

Stamgebied is beskou as die weiveld wat vanaf die waterpunte bereik kon word. Die grense van so 'n gebied was dikwels natuurlike skeidslyne, soos riviere of berge. Andersins was daar gewoonlik 'n strook niemandsland tussen aangrensende stamme.¹¹⁹

112 H. Epstein: *Animal Husbandry of the Hottentots. Onderstepoort Journal of Veterinary Science and Animal Industry*, Vol.9(2), 1937, p.635.

113 A. Barnard: *Hunters and Herders of Southern Africa. A comparative ethnography of the Khoisan people*, p.179.

114 K.F.R. Budack: Stam en Stamkaptein by die Khoe-Khoen in Suidwes-Afrika, p.248 (J.F. Eloff en R.D. Coertze (reds.): *Etnografiese Studies in Suidelike Afrika*); H. Epstein: *Animal Husbandry of the Hottentots. Onderstepoort Journal of Veterinary Science and Animal Industry*, Vol.9(2), 1937, pp.647-648.

115 K.F.R. Budack: Stam en Stamkaptein by die Khoe-Khoen in Suidwes-Afrika, p.248 (J.F. Eloff en R.D. Coertze (reds.): *Etnografiese Studies in Suidelike Afrika*).

116 I. Schapera: *The Khoisan Peoples of Southern Africa. Bushmen and Hottentots*, p.235; L. Schulze: *Aus Namaland und Kalahari*, p.253.

117 K.F.R. Budack: Stam en Stamkaptein by die Khoe-Khoen in Suidwes-Afrika, p.248 (J.F. Eloff en R.D. Coertze (reds.): *Etnografiese Studies in Suidelike Afrika*).

118 H. Epstein: *Animal Husbandry of the Hottentots. Onderstepoort Journal of Veterinary Science and Animal Industry*, Vol.9(2), 1937, p.648; I. Schapera: *The Khoisan Peoples of Southern Africa. Bushmen and Hottentots*, p.225.

119 K.F.R. Budack: Stam en Stamkaptein by die Khoe-Khoen in Suidwes-Afrika, p.249 (J.F. Eloff en R.D. Coertze (reds.): *Etnografiese Studies in Suidelike Afrika*); H. Epstein: *Animal Husbandry of the Hottentots. Onderstepoort Journal of Veterinary Science and Animal Industry*, Vol.9(2), 1937, p.648.

Die hoogste gesag het gelê by 'n kaptein en sy raad. Hulle het die beslissings geneem aangaande oorlog en vrede, die toelating van vreemde intrekke, ooreenkomste met ander stamme, en reëlins t.o.v. die gebruik van water en weiding binne die stamgebied.¹²⁰

Die Afrikaners vestig hulle by die !Gaobis-fontein ("Konwis"-fontein)

Jonker Afrikaner was om en by tien jaar oud toe die Afrikaner-Oorlams hulle ongeveer 'n dagreis te perd noord van die Oranjerivier in die loop van die Kainaprivier, by die !Gaobis-fontein, gevestig het. Dis ongeveer 95 kilometer oos van die hedendaagse Warmbad en ongeveer 20 kilometer noord van die Oranjerivier. Die later bekende Afrikanerskraal is hier aangelê. Op hierdie stadium was daar reeds drie ander Oorlamgroepe noord van die Oranjerivier woonagtig. Op aanbeveling van eerwaarde Schmelen het hulle hulle op die latere Bethanien, Berseba en Naosanabis (//Nao-sanabis) gevestig.¹²¹

Die volgende tien jaar van Jonker se lewe is oorheers deur, eerstens, sy eerste kontak met die sendelinge van die Londense Sendinggenootskap en die invloed wat hulle op sy lewe uitgeoefen het en, tweedens, die voortdurende magstryd wat tussen die volksgroepe in Namaland aan die gang was. Laasgenoemde het ten nouste saamgehang met die landstreek se klimaat, d.w.s. die beskikbaarheid van water en weiding vir die vee.

Jonker-hulle se nuwe tuiste was in skerp kontras met hulle vroeëre skuilplekke langs die Oranjerivier. Hoewel hulle in hierdie onherbergsame bergwêreld redelik veilig buite bereik van moontlike aanvallers uit die Kaapkolonie was, was water en weiveld skaars. Hulle enigste water was die fontein wat gewoonlik in die wintermaande óf opgedroog het óf baie min water gelever het. As veeboere het dit vir hulle probleme voorspel. Hulle naaste bure was die Bondelswarts wat op Warmbad en omgewing woonagtig was.

Een van Jager Afrikaner se beweerde skuilplekke gedurende hierdie tyd was die vesting Schansvlakte (Skansvlakte) of //Khauxa!nas, soos dit in Nama bekend was. Die //Khauxa-gedeelte van die naam beteken "om te verdedig", vandaar die

120 K.F.R. Budack: Stam en Stamkaptein by die Khoe-Khoen in Suidwes-Afrika, pp.251-252; 258 (J.F. Eloff en R.D. Coertze (reds.): *Etnografiese Studies in Suidelike Afrika*).

121 K.F.R. Budack: The Khoe-Khoen of South West Africa. *South West Africa Annual*, 1979, p.112; L. Schulze: *Aus Namaland und Kalahari*, p.172; C.H.L. Hahn, L. Fourie, H. Vedder: *The Native Tribes of South West Africa*, p.117.

AFRIKANERSKRAAL

J. Backhouse; *A Narrative of a visit to the Mauritius and South Africa*, p.561.

naam Schansvlakte, of Skansvlakte.¹²² Dis ongeveer 162 kilometer noordoos van Warmbad geleë.¹²³

Die ontstaan van hierdie vesting word deur groot geheimsinnigheid omhul, sodanig só dat navorsers selfs vandag nog net kan bespiegel of die Afrikaners wel vir die oprigting daarvan verantwoordelik was en wanneer hulle daarvan gebruik gemaak het. Daar kon slegs twee verwysings opgespoor word ten opsigte van die verband tussen die Afrikaner-Oorlams en die *//Khauxa!nas-Schans Vlakke*.

Die eerste verwysing na die bestaan van Schansvlakte is in die dagboek van eerwaarde B. Ridsdale van die Wesleyaanse Sendinggenootskap. Hy was vanaf Januarie 1844 tot Augustus 1847 sendeling op Warmbad (Nisbett Bath).¹²⁴ Ridsdale het vroeg in April 1847 berig dat hy die Velskoendraers van kaptein Hendrik (waarskynlik Hendrik Tses) by die Schansvlakte besoek het. Hulle het 'n vesting bewoon wat skynbaar teen die begin van die negentiende eeu deur die Afrikaner-Oorlams gebou is. Dit moes as beskerming dien teen die strafkommando's van die Britse regering wat die Afrikaner-Oorlams na die moord op Pienaar moes soek en straf. Ridsdale het die vesting soos volg beskryf: "In front of the village is a low mountain, which is surrounded at the top by a wall, the entire length of which must be eight or ten hundred yards, low in places difficult to access, and five to six feet high in those parts that are most easily available. This wall, which consists of a double row of loose flat stones piled one above another, was thrown round the mountain by the Afrikaners at the beginning of the century... Within this entrenchment, at the top of the mountain, they built their houses, had kraals for their calves, and in fact everything necessary to a Namaqua village."¹²⁵ Die Afrikaners het egter nooit nodig gehad om hulself in hierdie vesting te verdedig nie, want volgens Ridsdale het die strafkommando's hulle nooit verder as Warmbad agtervolg nie.

'n Jaar later, in 1848, het Ridsdale se opvolger op Warmbad, eerwaarde A.J. Bailie, 'n gesprek oor Schansvlakte gehad met kaptein Hendrik van die

122 K. Dierks: *//Khauxa!nas - Schans Vlakke - Oldest Urban Settlement in Namibia? In Formation*, no.1, 1987/88, p.15.

123 *Ibid.*, p.9.

124 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, pp.49; 55.

125 B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, p.275.

Velskoendraers. Die inligting wat kaptein Hendrik verskaf het, het Jonker Afrikaner se verbintenis met Schansvlakte bevestig en terselfdertyd 'n moontlike verklaring verskaf vir waarom hy tydens sy swerwerjare nie vir 'n sendeling gevra het nie.

Kaptein Hendrik wou naamlik Hereroland toe trek en het geglo dit was die sendeling se plig om hom daarheen te vergesel. By Schansvlakte kon die Velskoendraers, soos Jonker Afrikaner toe hy in daardie geweste gewoon het, in elk geval nie 'n sendeling onderhou nie. Dit sou dus ook tot die sendelinge se voordeel strek indien hulle, soos Jonker Afrikaner in die dertigerjare, noordwaarts trek.¹²⁶ Bailie was egter nie hiervoor te vinde nie en het die Velskoendraers oorreed om liewers by Schansvlakte agter te bly.¹²⁷

In die lig van hierdie verwysings het die Afrikaner-Oorlams dus ongetwyfeld bygedra tot die ontstaan van Schansvlakte. Hulle eerste sendelinge sou hulle egter nie hier nie, maar aan die Oranjerivier aantref.

126 P50 Persoonlike Versamelings en Biografiese Besonderhede: Dagboek van Eerwaarde John Bailie, 17.06.1845-07.10.1850, p.25.

127 C.P.Heese: *Sendigonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.57.

HOOFSTUK 2

KENNISMAKING MET DIE SENDELINGE

Jonker Afrikaner was 'n tienderjarige toe hy die eerste keer met sendelinge kennis gemaak het. Dit was nadat sy pa Jager Afrikaner, vasbeslote om sy lewenswyse te verander, vir die Afrikaner-Oorlams 'n sendeling aangevra het.

Jager Afrikaner vra vir 'n sendeling

In Februarie 1803 het Jager sy versoek vir 'n sendeling per brief aan die Suid-Afrikaanse Sendinggenootskap (SASG) in Kaapstad oorgedra.¹ Hierdie genootskap is in 1799 gestig onder leiding van die Londense Sendinggenootskap en ondersteuners van die sending in die Kaapkolonie en sou veral steun aan die Londense sendelinge verskaf.² Jager se brief is geskryf deur ene Stefanus, 'n man van Poolse afkoms wat homself in die verlede voorgedoen het as 'n gesant van God,³ en is afgelewer deur Jan Carel Lodewyk Mey, 'n Baster en gewese Kompanjiedienaar wat op Koksraal onderrig gegee het.⁴ Die feit dat Jager ten spyte van Stefanus se teenwoordigheid aangedring het op 'n sendeling, toon duidelik aan dat hy ernstig was om sy nuwe voorneme uit te voer.

Die Sendinggenootskap was aanvanklik huiwerig om met Afrikaner gemoeid te raak omdat hulle nie geweet het of hulle hulle op sy gedrag kon verlaat nie.⁵ Gevolglik het hulle nie dadelik op sy versoek gereageer nie.

Jager het egter nie tou opgegooi nie. Ten spyte van die losprys van 1000 riksdalder wat sedert 1799 op sy kop was⁶ en die risiko wat dit vir hom

1 V 1/1 Notules van S.A.S.G. Direksievergaderings: Notule van 18.05.1803, p.225.

2 H.J. van Aswegen: *Geskiedenis van Suid-Afrika tot 1854*, p.179.

3 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.85.

4 V 1/1 Notules van S.A.S.G. Direksievergaderings: Notule van 18.05.1803, p.225.

5 *Ibid.*

6 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.76.

ingehou het, het hy die veldkornet van Namakwaland, J.C. van der Westhuizen, besoek om hom te oortuig van sy goeie bedoelings⁷ en sy opregte behoefte om te verander.⁸

In 1805 het Jager se volharding uiteindelik vrugte afgewerp toe die SASG drie Duitse sendelinge na Namaland gestuur het.⁹ Hulle was die twee broers Abraham en Christian Albrecht en Johannes Seidenfaden.¹⁰ Hulle genootskap se gesentreerdheid op die sendingboodskap aan die *indiwidu*, sou duidelik blyk uit die drie sendelinge se benadering.¹¹

Albrecht-hulle wou hulle aanvanklik op Warmbad by die Bondelswarts gaan vestig.¹² Op advies van die Griekwa-leier Cornelis Kok, wat in die Kamiesberge woonagtig was, het hulle egter 'n ompad oor Kokskraal daarheen gevolg ten einde hulle kans te gee om aan die klimaat gewoond te raak.¹³ Op Kokskraal het Adam Kok die sendelinge oortuig dat die fontein by Warmbad te swak was om 'n sendingstasie van water te voorsien. Omdat Christian Albrecht besef het dat 'n sendingstasie sonder 'n konstante waterbron vanuit die staanspoor gedoem was, het hy die omgewing oos van Warmbad vir 'n geskikte waterbron verken. In die proses het hy by Jager Afrikaner en sy Afrikaner-Oorlams uitgekom, wat op daardie stadium nog by die !Gaobis-fontein in die Kainaprivier gewoon het.¹⁴

7 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.98.

8 VEM V.35, p.7: Chroniken von Warmbad.

9 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.98.

10 A 471 London Missionary Society Journals 1798-1892: Journal of A. and C. Albrecht and J. Seidenfaden, 08.08.1805-01.11.1805.

11 L.B. Oosthuizen: Kerk en staat in Suidwes-Afrika/Namibië, p.15.

12 VEM V.35, p.7: Chroniken von Warmbad; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.99.

13 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.100.

14 A 471 London Missionary Society Journals 1798-1892: Journal of A. and C. Albrecht and J. Seidenfaden, 08.08.1805-01.11.1805; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.101.

Albrecht het Jager-hulle se verblyfplek "Stille Hoop" genoem, waarskynlik omdat hy die stille hoop gekoester het dat God daar vir hulle sou sorg.¹⁵ Ongeveer twaalf kilometer verder op in die rivierloop was daar 'n sterker fontein, bekend as die //Hames ("T'Hames"). Albrecht het dit "Blyde Uitkomst" genoem.¹⁶ Deur die jare sou die twee fonteine se name egter verskeie kere verander. Stille Hoop het Afrikanerskraal en Vredeberg geword en is tans die plaas Jerusalem terwyl Blyde Uitkomst vandag die plaas Blydeverwacht is.¹⁷

Die sendelingbroers het uiteindelik in November 1805 hulle sendingstasie ongeveer halfpad tussen Stille Hoop en Blyde Uitkomst aangelê. Daarvandaan kon hulle diegene wat om hierdie twee sterk fonteine saamgetrek was, die maklikste bearbei. Hulle het waarskynlik hulle water gekry by een van die talle kleiner fonteine in die rivierloop wat in die droë maande gewoonlik die eerste opdroog.¹⁸ Die bewoners van die stasie was deels Damara en deels Khoikhoi, of soos die Albrechtse laasgenoemde genoem het, Hottentotte.¹⁹ Hoewel Jager-hulle by Stille Hoop gewoon het, het die meeste "Oorlamsche" op daardie stadium in die omgewing van Blyde Uitkomst gewoon.²⁰

Die Albrechtse het dadelik met Jager Afrikaner kontak gemaak. Behalwe dat dit hulle opdrag was om God se koninkryk op aarde uit te brei deur die evangelie aan "onverligtes" binne en buite die kolonie te verkondig,²¹ en ongeag

15 V 4/1 S.A.S.G. Verslae en Rapporte: Dagverhaal van Gebrs. A. en C. Albrecht en J. Seidenfaden, 08.08.1805-01.11.1805, p.351; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.101.

16 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van C. Albrecht - SASG Direkteure, Renosterkop, 21.11.1805, p.129; V 4/1 S.A.S.G. Verslae en Rapporte: Dagverhaal van Gebrs. A. en C. Albrecht en J. Seidenfaden. 08.08.1805-01.11.1805, p.353.

17 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.102.

18 *Ibid.*

19 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van C. Albrecht - SASG Direkteure, Renosterkop, 21.11.1805, p.130.

20 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van C. Albrecht - SASG Direkteure, Renosterkop, 17.09.1806, p.143.

21 V 1/1 Notules van S.A.S.G. Direksievergaderings: Notule van 22.02.1799 en 23.04.1799, p.8.

JERUSALEM, 1907

Nasionale Argief, Windhoek

Jager se reputasie, het hulle geglo dat hy voortaan werklik in vrede wou leef en 'n behoefte aan geestelike onderrig gehad het.²²

Die Albrecht-broers het dus hulle werk met groot ywer aangepak. Ten opsigte van die Afrikaner-familie was dit baie geseënd. Sowel Jager as sy broer Hendrik, het ywerig die eredienste bygewoon en ook geleer lees en skryf. Hendrik het homself reeds voorheen tot 'n mate geleer skryf deur die letters van 'n brief wat hy by 'n Afrikaans-Hollandse boer gekry het, na te maak.²³ Ook vir die res van die Afrikaner-Oorlams was hulle kontak met die sendelinge 'n nuwe ervaring. Die gesindhede wat hieruit voortgespruit het, sou onvermydelik op Jonker Afrikaner neerslag vind.

Reeds op hierdie vroeë stadium van hulle verblyf in Namaland het die sendelinge probleme ondervind wat hulle - en die Afrikaner-Oorlams se - daaglikse bestaan deurentyd sou beïnvloed. Hierdie probleme het om hoofsaaklik drie aangeleenthede gedraai, naamlik wantroue teenoor die sendelinge, onderlinge wrywing tussen die landsbewoners en die beskikbaarheid van water en weiding.

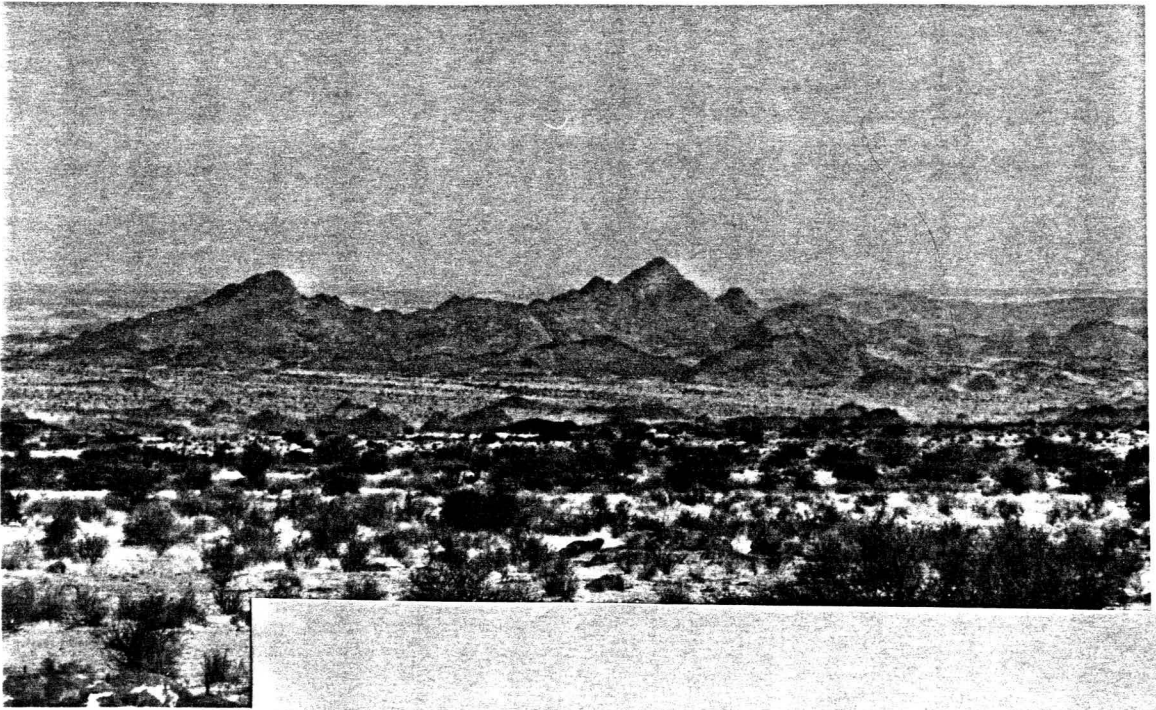
Die Nama het die sendelinge met groot agterdog bejeën en maklik enige gerug oor hulle geglo. Kaptein Chaihap van die Velskoendraers het byvoorbeeld vroeg in 1806 besluit om nie met sy volgelinge na die sendingstasie te verhuis nie bloot omdat 'n Oorlam, genaamd Kaffer, hom gewaarsku het dat hulle die sendelinge sou moes onderhou en gevolglik self sou verarm.²⁴ Die Nama moes nog deur eie ondervinding leer of hulle die sendelinge kon vertrou, of nie.

Die innerlike sielestryd waarin die inheemse landsbewoner gewikkel was wat met die Christendom gekonfronteer is, kom ook in die geval van die Afrikaner-Oorlams na vore. Op Blyde Uitkomst, Stille Hoop en later op Warmbad het die Oorlams se gereelde bywoning van die skole en eredienste getoon dat hulle graag meer wou weet van die Christelike boodskap. 'n Groot deel van hulle ywer kan ongetwyfeld toegeskryf word aan hulle pogings om deur die sendelinge toegang tot vuurwapens en ammunisie te verkry, iets wat

22 V 4/1 S.A.S.G. Verslae en Rapporte: Dagverhaal van Gebrs. A. en C. Albrecht en J. Seidenfaden, 08.08.1805-01.11.1805, pp.334-335.

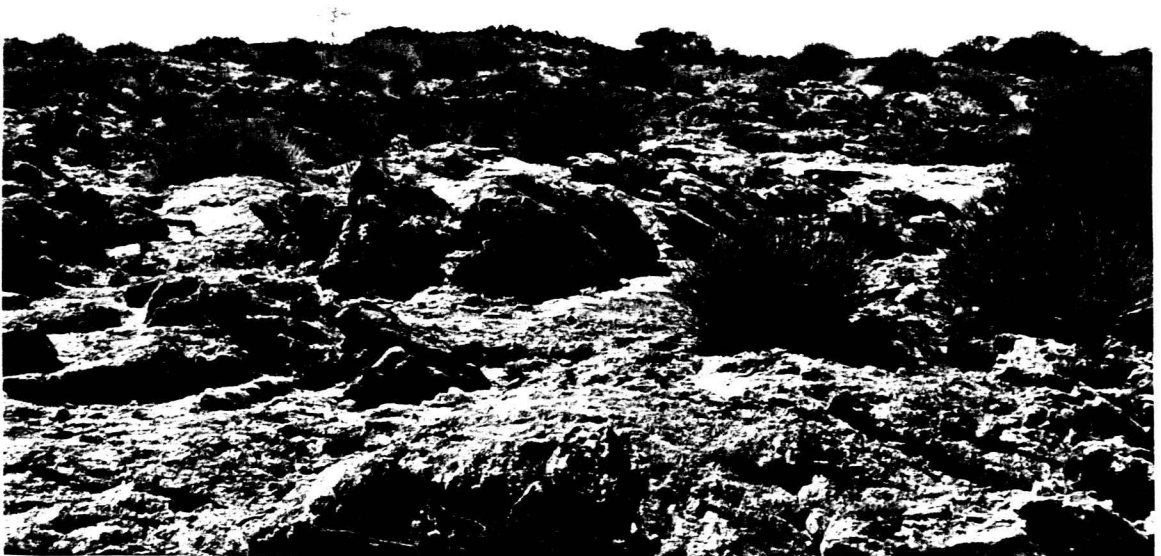
23 B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, p.144.

24 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van C. Albrecht - SASG Direkteur, Renosterkop, 17.09.1806, p.143.

JERUSALEM, 1992

Geneem deur dr. G.Pool

noodsaaklik was vir die voortbestaan van hulle mag.²⁵ Ten spyte van die motivering wat hierdeur verskaf is, was hulle egter ook agterdogtig en liggelowig. Hulle het nie geweet hoe om die nuwe leefwyse wat die sendelinge verkondig het met die tradisionele te versoen nie.²⁶ Die optrede van Jonker Afrikaner se oom Titus in 1818, wat later in die hoofstuk beskryf word, illustreer pragtig die tweespalt wat die mense dikwels in hulle gemoed ervaar het.

Die onderlinge verhouding tussen die inheemse groepe, in hierdie geval die Oorlams en die Nama, was die tweede bron van kommer.

Jonker Afrikaner het reeds gedurende sy tienerjare in Namaland ondervind dat die Oorlams die Nama nie kon verdra nie. Hulle wou byvoorbeeld nie saam met hulle op dieselfde plek woon nie.²⁷ Christian Albrecht het dit bevestig toe hy in Desember 1806 opgemerk het dat dit beter sou wees vir vrede in die land indien die Oorlams en Nama apart gehou word t.o.v. godsdiensbediening.²⁸ Spanning het spesifiek tussen die Afrikaner-Oorlams en die Bondelswarts opgelaai, want die Bondelswarts het nie vergeet hoe hulle voorheen onder die Oorlams se plundertogte gely het nie.²⁹

Die derde faktor was die beskikbaarheid van water en weiding. Die stryd om hierdie twee lewensnoodsaaklikhede sou nie net groepe se beweging nie, maar ook die geskiedenis van die hele land beïnvloed.³⁰ In goeie reënjare was daar voldoende water en weiding vir almal en was die struwelinge tussen die bevolkingsgroepe minimaal. Sodra die droogte egter toegesak het, het dit verskillende groepe in mekaar se gebiede ingedwing op soek na water en

25 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van C. Albrecht - SASG Direkteur, Renosterkop, 17.09.1806, p.143; M. Legassick: *Die Noordgrens tot 1820. Die opkoms van die Griekwa*, p.273 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820*).

26 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van C. Albrecht - SASG Direkteur, Renosterkop, 17.09.1806, p.143; V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe, Brief van C. Albrecht - SASG Direkteur, Warme Bad, 26.04.1807, p.162; P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.155.

27 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van C. Albrecht - SASG Direkteur, Warme Bad, 22.08.1808, p.196.

28 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van C. Albrecht - SASG Direkteur, Warme Bad, 07.12.1806, p.152.

29 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, pp.104-105.

30 J. Grebe: *Bron Napoleon van Suidwes. Bylae tot Die Suidwester*, 01.08.1986, p.12.

weiding. Dit het dan in 'n stryd om oorlewing ontwikkel.³¹ Teen die dertiger jare van die negentiende eeu sou Jonker persoonlik by hierdie stryd betrokke raak.

Albrecht-hulle sou ook nie die gevolge van die droogtes vryspring nie. Toe eers die weiding en daarna die water by Blyde Uitkomst ingee, was die sendelinge in Oktober 1806 genoodsaak om die stasie te verlaat en hulle op Warmbad te gaan vestig.³²

Die Albrechtse se vertrek het nie Jonker Afrikaner se skoolopleiding onderbreek nie. Jager Afrikaner het sy verspreide volgelinge versamel, die sendelinge na Warmbad gevolg en naby die stasie vir die Afrikaners 'n nuwe tuiste aangelê.³³ Hier het hy gesorg dat sy kinders en volgelinge die Albrechtbroers se skool en kerk op Warmbad bywoon. Jonker was een van die Albrechtse se goeie leerlinge,³⁴ sodanig so dat sy lees- en skryfvermoë nog in 1840 vir eerwaarde Edward Cook van die Wesleyaanse Sendinggenootskap sterk beïndruk het.³⁵

Die gemeenskap in en om Warmbad het aanvanklik in vrede met mekaar geleef. Volgens Christian Albrecht het sowel die Oorlams as die Nama nog in April 1807 die kerkdienste goed bygewoon.³⁶ Ook Abraham Albrecht het in 1810 voor sy vertrek na die Kaap om mediese behandeling te ontvang, daarvan melding gemaak dat die "Oorlamsch Hottentotte" die skool en kerk gereeld bygewoon het.³⁷

31 P60/1 Persoonlike Versamelings en Biografiese Besonderhede: G. Meyer: J.H. Schmelen, een van die baanbrekers in die sendingvelde van Suid-Afrika, p.196.

32 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822. p.105.

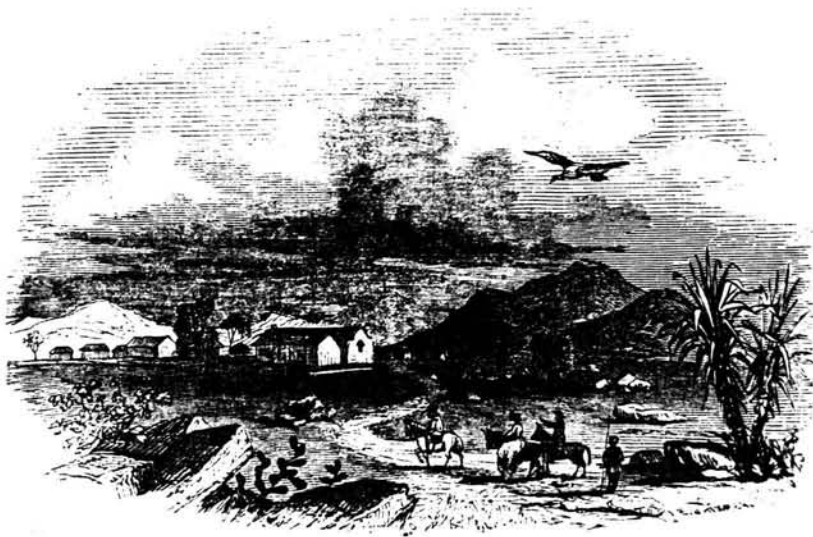
33 *Ibid.*, p.106.

34 VEM V.35, p.8: Chroniken von Warmbad; Anonymous: Jager und Jonker. *Das Barmer Missionsblatt*, nr.3, 1856, p.1.

35 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E. Cook - WMS Secretaries, Nisbett Bath, 08.12.1840.

36 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van C. Albrecht - SASG Direkteure, Warme Bad, 26.04.1807, p.163.

37 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van A. Albrecht - SASG Direkteure, Tulbach, 11.02.1807. p.479; E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch Südwestafrika. Aus dem deutsch-südwestafrikanischen Schutzgebiete, Band XXXI (1918)*, p.106.

NISBETT BATH (WARMBAD), 1853

Nasionale Argief, Windhoek (Ontleen van Cory Biblioteek, Grahamstad)

NISBETT BATH (WARMBAD), 1876

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

Die aanhoudende lae reënval³⁸ en die onvermydelike watertekort waarteen Cornelis Kok reeds in 1805 gewaarsku het, het egter hierdie skyn van vreedsame naasbestaan beëindig. Afgesien daarvan dat Warmbad nie genoeg water vir almal gehad het nie, is die weiding in die nabye omgewing heeltemal afgevrete. Dit het spoedig tot onmin tussen die verskillende volksgroepe gelei en Jonkerhulle se skoolloopbaan drasties onderbreek.

Op Warmbad het Abraham Bondelswart en sy Bondelswarts krielwrig geraak vir Jan Chahap (of Kagas) en sy Velskoendraers se aanhoudende strooptogte op hulle vee. Albrecht-hulle het, nadat dit vir hulle duidelik geword het dat die strooptogte nie sou verminder nie, 'n strafkommando teen die Velskoendraers goedgekeur. Hierdie kommando het in 1807 uitgetrek en, sonder enige lewensverlies, 'n gedeelte van die Bondelswarts se vee terug gekry.³⁹

Hoewel die Afrikaner-Oorlams nie in hierdie konflik betrokke was nie, sou die Bondelswarts se vrees vir aanvalle hulle gou raak. Bang vir die moontlikheid dat die Afrikaner-Oorlams hulle kon aanval, het die Bondelswarts by Albrecht-hulle daarop aangedring dat Jager-hulle Warmbad se omgewing verlaat.⁴⁰ Hoewel Jager nie die Bondelswarts gevrees het nie, het hy en sy volgelingen ter wille van die vrede en uit respek vir die sendelinge na Blyde Uitkomst, tans bekend as Blydeverwacht, teruggetrek.⁴¹

Die sendelinge sou gou hulle besluit berou. Nie net sou die Bondelswarts hulle in die toekoms baie probleme besorg nie,⁴² maar die verpligte wegtrek sou ook Jager se gesindheid teenoor hulle nadelig beïnvloed. Persoonlik wou Jager bitter graag op Warmbad aanbly. Sy kinders het immers goed gevorder in die

38 E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch Südwestafrika. Aus dem deutsch-südwestafrikanischen Schutzgebiete. Band XXXI* (1918), p.108.

39 V 2/2 S.A.S.G Inkomende briewe: Brief van C.Albrecht - SASG Direkteur, Warme Bad, 26.04.1807, p.163; P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.109.

40 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, p.84.

41 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.109.

42 *Ibid.*, p.112.

skool en hy wou nog ander kinders ook daarheen stuur.⁴³ Die feit dat juis *hy* wat die sendelinge so graag daar wou hê en hulle gehelp het waar hy kon, weggestuur is, sou mettertyd 'n gevoel van jaloesie⁴⁴ en gedagtes van weerwraak by hom wakker maak.⁴⁵

Albrecht-hulle se versoek aan die Afrikaner-Oorlams was een van die keerpunte in Jager Afrikaner, en ook Jonker, se lewe. Die gebeure daarna het terselfdertyd getoon watter groot invloed die persoonlike verhouding tussen sendeling en inheemse leier dikwels op die verloop van die geskiedenis in Nama- en Hereroland sou hê.

Geweld bars opnuut los

In Mei 1810 het die Albrechtse Kaap toe vertrek, Abraham vir mediese behandeling en Christian om met Sophie Elisabeth Burgmann in die huwelik te tree. Abraham sou nie weer terugkeer nie, want hy is op 30 Julie 1810 in die Tulbagh-distrik oorlede.⁴⁶

Christian Albrecht en sy eggenote het in Oktober 1810 saam met Abraham se weduwee na Warmbad teruggekeer.⁴⁷ Daar het hulle by 'n Khoikhoi-familie wat deur die Afrikaners aangeval en van hul vee beroof is, gehoor dat die Afrikaner-Oorlams weer op die oorlogspad was.⁴⁸

Jager wou doelbewus aan weerskante van die Oranjerivier paniek saai.⁴⁹ In Desember 1810 het twee van sy seuns die leiding geneem in wat sou word 'n reeks stelselmatige aanvalle op verskeie Khoikhoi-krale. Ofskoon die twee

43 A 471 London Missionary Society Journals 1798-1892: Journal of C. and A. Albrecht, 21.05.1806-10.12.1806, n.p.

44 VEM V.35, p.10: Chroniken von Warmbad.

45 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.110.

46 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, p.84.

47 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.113.

48 A 471 London Missionary Society Journals: Journal of C. Albrecht, 14.05.1809-31.12.1809, 21.07.1810-31.12.1810, p.26.

49 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.117.

seuns se name nie genoem word nie, kan dit aanvaar word dat Jonker, as tweede oudste seun, een van hulle was. Tydens die eerste twee aanvalle is gewere en vee geroof.⁵⁰ Dit was ook die geval met die aanvalle op die krale van Gentle Kawip en Jantjie Naaragip in die Alheit-omgewing. Deur die twee leiers se lewens te spaar, het Jager waarskynlik gehoop om hulle steun te verkry vir sy beplande inval in die kolonie.⁵¹

Aangemoedig deur sy suksesse in Namaland het Jager sy aanvalle selfs suid van die Oranjerivier in Namakwaland voortgesit. Hierdie keer het die Londense sendingstasie op Kamasfontein in die slag gebly. Kamasfontein is ongeveer 15 km suid van die Oranjerivier en 85 km suid-suidoos van Warmbad geleë. Dié stasie, wat soms ook Kamas genoem is,⁵² is in 1812 deur Christian Albrecht na Pella herdoop. Dit het Albrecht waarskynlik herinner aan 'n plek in Palestina met dieselfde naam waar die vroeë Christene teen die Romeine skuiling gesoek het.⁵³ Vir die Nama was Pella 'n veilige hawe teen Jager Afrikaner se aanvalle.

Kamasfontein was sedert 1809 die arbeidsveld van eerwaarde Seidenfaden, wat in 1805 saam met die Albrecht-broers die land binnegekom het. Dit was reeds tydens Seidenfaden se kort verblyf saam met die Albrechtse op Stille Hoop en Blyde Uitkomst duidelik dat die Afrikaners glad nie van hom gehou het nie. Hulle het boonop volgehou dat Seidenfaden hulle in 'n transaksie met olifantande verkul het en vanaf Heirachabis, ongeveer 70 kilometer noordwes van Blyde Uitkomst en 100 kilometer noordoos van Warmbad, waar hy onder die Velskoendraers gewerk het, weg is sonder dat hy sekere skulde aan hulle en die Nama vereffen het.⁵⁴

'n Sameloop van omstandighede het die Afrikaners in Januarie 1811 die geleentheid gebied om Kamasfontein aan te val en Seidenfaden te laat boet vir sy beweerde wanpraktyke.

50 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.115.

51 *Ibid.*, p.117.

52 *Ibid.*, p.108.

53 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.18.

54 E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch Südwestafrika. Aus dem deutsch-südwestafrikanischen Schutzgebiete, Band XXXI (1918)*, p.121; P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.117.

Saam met Seidenfaden op Kamasfontein het 'n Khoi, ene Hans Dreyer, gewoon. Dreyer het op 'n redelik gereelde basis vir die Afrikaners goedere in die Kaap gaan koop omdat Jager vanweë die losprys op sy kop nie self kon gaan nie. In 1810 het Jager vir Dreyer Kaap toe gestuur om 'n aantal osse te gaan verruil vir 'n ossewa.⁵⁵ Onderweg daarheen het 'n boer (sy naam is onbekend) by wie Dreyer in die skuld was, egter op die Afrikaners se osse beslag gelê. Sonder om vir Jager in te lig oor wat gebeur het, het Dreyer stilweg na Kamasfontein teruggekeer. Toe die Afrikanerleier hoor wat gebeur het, was hy woedend. In Januarie 1811 het hy en sy volgelinge Kamasfontein aangeval en Dreyer vermoor. Tydens die aanval is al Seidenfaden se besittings of vernietig of op beslag gelê. Hyself was op daardie stadium in die Kaap.⁵⁶

Voordat Jager egter sy skrikbewind suid van die Oranjerivier kon voortsit, het hy te hore gekom dat kaptein Vlermuis van die Velskoendraers 'n samewerkingsooreenkoms met die Bondelswarts van Warmbad teen die Afrikaner-Oorlams gesluit het. Vlermuis-hulle was slegs 'n halwe dagskof vanaf Blydeverwacht woonagtig. Die Afrikanerleier was woedend. Christian Albrecht, wat nie by die onderhandelinge betrokke was nie, is geblameer vir die ooreenkoms en van leuens en verraad teenoor die Afrikaners beskuldig.⁵⁷ Jager was veral gegrief toe hy hoor dat die Velskoendraers aangebied het om die sendingstasie op Warmbad te beskerm indien die Afrikaner-Oorlams die dorpie sou aanval.⁵⁸ Gevolglik is hy dadelik Blydeverwacht toe om Vlermuis te gaan straf.

Op die aand van 2 Februarie 1811 het die Afrikaner-Oorlams die Velskoendraers aangeval. Laasgenoemde is sonder veel moeite en met die

55 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.115.

56 E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch Südwestafrika. Aus dem deutsch-südwestafrikanischen Schutzgebiete. Band XXXI (1918)*, p.121; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.116.

57 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.119.

58 VEM V.35, p.10: Chroniken von Warmbad: P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.119.

verlies van slegs een man, verslaan en hulle vee gebuit.⁵⁹ Ongeveer twee weke later het die Velskoendraers op hulle beurt toegeslaan. Hulle het Blydeverwacht onverwags omsingel en in 'n geveg wat drie dae en nagte geduur het, feitlik al hulle vee teruggevat. Dit was slegs die Velskoendraers se tekort aan ammunisie wat Jager-hulle van 'n besliste nederlaag gered het.⁶⁰

Christian Albrecht-hulle was klaarblyklik op hierdie stadium self nie meer seker oor wat hulle van Jager te wagte kon wees nie. Op die Velskoendraers kon hulle hulle nie meer vir beskerming teen Jager verlaat nie, altans nie terwyl dié in 'n stryd teen die Afrikaner-Oorlams gewikkel was nie. Die enigste uitweg was dus om Warmbad te verlaat en na die kolonie te vlug.⁶¹ Die groepie blankes was nie die enigste wat so geredeneer het nie, want almal in die omgewing van die Oranjerivier wat die Afrikaners gevrees het, het op Kamasfontein heencome gaan soek.⁶²

Op 12 Februarie 1811 het die Albrechtse van Warmbad af vertrek. Artikels wat hulle nie kon saamneem nie, soos hulle boeke en meubels, is in die sand begrawe terwyl die klavier in die begraafplaas begrawe is. Dié plek is soos 'n nuwe graf vorm. So, het die Albrechtse gehoop, sou hulle besittings in 'n plundertog oorgesien word.⁶³ Omdat die Oranjerivier te vol was,⁶⁴ het die groepie aanvanklik 'n noordelike rigting ingeslaan voordat hulle met die Velskoendraers se hulp en met 'n groot omweg die Oranjerivier by sy monding oorgesteek het. Eers op 15 Mei 1811 het die uitgeputte geselskap na vele ontberinge die Londense sendingstasie Byzondermeid in Namakwaland bereik.⁶⁵

59 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.120.

60 *Ibid.*, pp.122-123.

61 *Ibid.*, p.121.

62 *Ibid.*, p.132.

63 *Ibid.*, p.121.

64 *Ibid.*, p.120.

65 *Ibid.*, p.123.

Volgens Albrecht was die Afrikaner-Oorlams gereed om die kolonie binne te val.⁶⁶ Toe goewerneur Cradock dit hoor, het hy dadelik die veldkornette van Namakwaland, die Hantam en Onder-Bokkeveld op 'n gereedheidsgrondslag geplaas en bykomende voorrade kruit en lood na Tulbagh gestuur om binne bereik te wees in geval van 'n aanval.⁶⁷ Die verwagte aanval het egter nooit plaasgevind nie.

Albrecht het intussen by veldkornet Van Nieuwkerk van Namakwaland aangedring dat 'n strafkommando teen die Afrikaner-Oorlams uitgestuur word, want alleen kon die Nama nie die Afrikaner-Oorlams aandurf nie. Twee keer is strafkommando's beplan, sonder dat daar egter iets van gekom het.⁶⁸

Met Albrecht weg en die Bondelswarts op die vlug was Warmbad weerloos. Terwyl die Kaapse regering nog getwyfel het oor wat hom te doen staan, het Jager Afrikaner iewers tussen 3 Junie en 25 Julie 1811 op Warmbad toegeslaan en dit vernietig. Niks is ontsien nie. Wat nie saamgeneem kon word nie, is stukkend geslaan en aan die brand gestee.⁶⁹

Die Afrikaners het later vertel dat hulle Warmbad verlate aangetref het. Die ontruimde geboue is binnegegaan, huisraad is verniel, kaste stukkend geslaan, boeke stukkend geskeur, en grondvloere opgegrawe op soek na goedere wat die sendelinge dalk daar kon versteek het.⁷⁰ Selfs die kerk is nie ontsien nie.

Interessant, veral omdat dit waarskynlik die Afrikaners se respek vir die sendelinge gereflekteer het, is hulle vertelling van hoe hulle op Sophie Albrecht se klavier afgekom het. Een van die Afrikaner-Oorlams het blykbaar tot in die kerkhof gaan kyk of daar nie iets was om te steel nie. Terwyl hy oor 'n hoop sand geloop het wat soos 'n nuwe graf gelyk het, het daar skielik gedempte musieknote vanuit die grond opgeklink. Die arme man het doodverskrik bly staan, onseker of hy hom uit die voete moes maak en of hy dalk ooggetuie gaan wees van 'n opstanding uit die dode! Daarvan het hulle immers by die

66 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.117.

67 *Ibid.*, p.124.

68 *Ibid.*, pp.125-126.

69 VEM V.35, p.10: Chroniken von Warmbad; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E. Cook - WMS Secretaries, Lily Fountain and Khamiesberg, 14.06.1834.

70 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, p.87.

sendelinge gehoor. Toe alles stil was, het hy sy moed bymekaar geskraap en op die hoop sand gespring. Weer het musiek van onder af opgeklank. Inderhaas is die verskrikte Oorlam toe daar weg om vir Jager van sy ontdekking te gaan vertel. Jager wat nóg lewendes, nóg dooies gevrees het, is dadelik met die res van sy manskappe na die begraafplaas toe waar hulle herhaaldelik op die hoop sand gespring het. Elke keer het die musiek van onder af opgeklank. Toe hulle die "graf" oopgrawe, het hulle op Sophie Albrecht se klavier afgekom!⁷¹

Die Afrikaners se verduideliking vir hoe hulle die klavier ontdek het, is hoogs onwaarskynlik. 'n Groter moontlikheid is dat een van die mense wat die Albrechtse gehelp het om die klavier te begrawe, die gebeurtenis oorvertel het sodat die Afrikaner-Oorlams dit met 'n ompad te hore gekom het. Hulle kon egter nooit teenoor die sendeling erken dat hulle sonder meer 'n graf oopgegrawe het nie, want hy sou dit ten sterkste afgekeur het. Ook sou die erkenning van so 'n stap hulle aansien laat daal, iets wat hulle beslis sou wou vermy.

In elk geval, nadat die klavier oopgegrawe is, is dit stukkend geslaan, maar van die snare is behou om as versiering vir enkels en gewigte te dien. Nadat Jager vertrek het, het een van die Oorlams die geplunderde huise en hutte aan die brand gestee om die vernietigingswerk af te rond.⁷²

Vir die volgende bykans drie maande was Warmbad verlate. Uit vrees vir die Afrikaners het niemand dit gewaag om hulle daar te gaan vestig nie. Toe die Duitse sendeling Johann Heinrich Schmelen, wat in diens van die Londense Sendinggenootskap was, byvoorbeeld in September 1812 op Warmbad aankom, was alles nog verwoes en verlate.⁷³

Die nuus van die vernietiging van Warmbad het Albrecht op 25 Julie 1811 by monde van twee Velskoendraers, Magerman en Hendrik Goeieman, bereik. Albrecht, Magerman en kaptein Vlermuis is toe na adjunk-landdros Fischer van Tulbagh om hom weer eens te probeer oortuig dat die Nama hulp nodig gehad

71 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, pp.87-88.

72 *Ibid.*, pp.87-88.

73 A 471 London Missionary Society Journals 1798-1892: Journal of C. Albrecht and J.H. Schmelen, 13.07.1812-31.12.1812, p.15; P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.132.

het.⁷⁴ Hierop het Fischer besluit om die Afrikaner-Oorlams vir eens en altyd te straf. Albrecht self het die strafkommando, wat in Augustus 1811 vertrek het, vergesel.⁷⁵

Alle pogings om Jager op te spoor, was egter tevergeefs. Hy het asof in die niet verdwyn. Die Nama-verkenner was óf oningelig óf bang vir die Afrikaners, want hulle het die kommando elke keer na plekke gelei waarvandaan Jager reeds vertrek het. Toe hulle Blydeverwacht bereik, moes hulle hoor dat Jager vier maande laas daar was. Heirachabis het hy twee weke voor die kommando se aankoms verlaat.⁷⁶ Die kommando het dus onverrigter sake na die kolonie teruggekeer.

Die "Bonaparte van Afrika" kom tot bekering

Nadat Warmbad verwoes is, het Jonker Afrikaner saam met die res van die Afrikaners teruggekeer na die voormalige Stille Hoop of, soos Jager dit intussen herdoop het, Afrikanerskraal.⁷⁷

Hoewel Jager oënskynlik terug was op sy ou weg van roof en plunder,⁷⁸ het hy steeds gehunker na 'n sendeling vir hom en sy volgelinge. Eerwaarde John Campbell, die spesiale afgevaardigde van die Londense Sendinggenootskap na Suid-Afrika, wat in September 1813 op Pella (Kamasfontein) aangekom het, het dit uiteindelik vir hom moontlik gemaak om sy wens te vervul.⁷⁹

Pella was die ene bedrywigheid, want diegene in die omgewing van die Oranjerivier wat voor Jager Afrikaner gevlug het, het hier kom skuiling soek.⁸⁰

74 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, pp.128-129.

75 V 2/2 S.A.S.G. Inkomende briewe: Brief van C. Albrecht - SASG Direkteure, Tulbach, 28.07.1811, p.91; A 386 Albrecht Brothers: Letter from C. Albrecht - LMS Directors, place unnamed, 08.07.1811, p.92.

76 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.130.

77 VEM V.35, p.15: Chroniken von Warmbad; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, pp.102; 134.

78 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from C. Albrecht - LMS Directors, Silver Fountain, 10.04.1812.

79 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.134.

80 VEM V.35, p.14: Chroniken von Warmbad.

JOHANN HEINRICH SCHMELEN

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

JOHANN LEONHARD EBNER

J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen.*

Hier was ook verskeie sendelinge, waarvan Christian Albrecht die bekendste was. Albrecht is in September 1811 van Byzondermeid af Kaap toe om die twee nuwe Duitse sendelinge van die Londense Sendinggenootskap, Johann Heinrich Schmelen en Johann Leonhard Ebner, wat bestem was vir sendingwerk in Namaland, te gaan haal. Ebner is in November 1811 in die Kaap met Abraham Albrecht se weduwee, Catharina, getroud en was dus Christian se aangetroude swaer. Aanvanklik het slegs Schmelen saam met Albrecht gekom. Ebner en nog 'n Duitse sendeling, Heinrich Helm, het eers agt maande later in Mei 1812 op Pella aangekom.⁸¹ Nog 'n sendeling wat saam met Ebner-hulle na die Kaap gekom het, was Christoph Sass. Hy was tydelik in die Kamiesberge op die plaas Silwerfontein werksaam.⁸²

Campbell het geglo dat dit moontlik was om Jager Afrikaner van sienswyse te laat verander en te bekeer.⁸³ Hy het gevolglik 'n brief aan Jager op Afrikanerskraal geskryf waarin hy die Afrikanerleier 'n sendeling belooft het indien hy vrede sou maak met die Bondelswarts.⁸⁴ Jager was gretig om van hierdie aanbod gebruik te maak en het in dié verband twee briewe aan die Londense Sendinggenootskap geskryf. Twee van sy seuns - dis nie bekend watter twee nie - het dit aan eerwaarde Helm oorhandig.⁸⁵ In die briewe het Jager Campbell se aanbod aanvaar en versoek dat skryfboeke, vraeboekies, gesangboeke en Bybels saamgebring moes word.⁸⁶

Christian Albrecht, as persoon wat Jager die beste geken het, moes in opdrag van Campbell op die versoek reageer. Albrecht het egter Jager se motiewe

81 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.131.

82 *Ibid.*, p.134.

83 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from J. Read - LMS Directors, Bethelsdorp, 24.08.1815; J. Campbell: *Travels in South Africa*, p.305.

84 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from C. Albrecht - LMS Directors, Pella, 05.09.1814; J. Campbell: *Travels in South Africa*, p.305.

85 A 471 London Missionary Society Journals 1798-1892: Journal of C. Albrecht and J.L. Ebner, 01.01.1814-29.08.1814.

86 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.136.

gewantrou en nie kans gesien om self na Afrikanerskraal te gaan nie.⁸⁷ Sass, wat intussen saam met Helm deur Campbell na Kokskraal, ongeveer halfpad tussen Griekwastad en Pella, gestuur is,⁸⁸ het toe aangebied om in Albrecht se plek te gaan. Weens 'n sameloop van omstandighede het Sass egter by 'n verlate Afrikanerskraal aangekom, want nadat Jager sy briewe aan Campbell geskrywe het, moes die Afrikaners as gevolg van 'n knellende droogte hulle woonplek tydelik verlaat.⁸⁹ Gevolglik moes Sass onverrigter sake terugkeer.

Onbewus van Sass se besoek het Jager intussen aanvaar dat die sendelinge nie sy antwoord ontvang het nie. Vasbeslote om 'n sendeling te kry, het hy na Afrikanerskraal teruggekeer en daarvandaan een van sy volgelinge na Pella gestuur om vir 'n sendeling te vra. Dít het Christian Albrecht uiteindelik oortuig dat Jager se wens opreg was. Gevolglik is hy dadelik na Afrikanerskraal⁹⁰ waar hy met Jager gereël het dat, tot tyd en wyl 'n sendeling amptelik deur die genootskap gestuur sou word, eerwaarde Ebner die Afrikaners met die Woord sou bedien.⁹¹

Ebner en sy gesin het op 10 Junie 1815 op Afrikanerskraal aangekom.⁹² Die sendeling het sy werk met groot ywer aangepak en reeds op 23 Julie 1815 die eerste agt persone - insluitende Jager Afrikaner en sy broers Hendrik en Andreas - gedoop. Jager is uit eerbetoon aan Christian Albrecht en hulle besondere verhouding tot Christiaan verdoop en Hendrik tot Dawid.⁹³

87 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.137.

88 *Ibid.*, p.135.

89 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from C. Albrecht - Directors LMS, Pella, 05.09.1814; A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from J.L. Ebner - LMS Directors, Peace Mountain, 28.08.1816.

90 VEM V.35, p.15: *Chroniken von Warmbad*.

91 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from J.L. Ebner - LMS Directors, Pella, 24.05.1815; A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from J.L. Ebner and C. Albrecht - LMS Directors, Pella, 29.05.1815; A 408 *Missionaries 1812-1923*.

92 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.187; P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.141.

93 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*,

Voortaan sou die bekeerde Christiaan Afrikaner, die man wat vanweë sy optrede deur Campbell "the African Bonaparte" genoem is,⁹⁴ hom met oorgawe daarop toespits om sy kennis van die Woord van God uit te brei.⁹⁵

Volgens Ebner het hy ook op 28 Julie 1815 twee van Christiaan Afrikaner se seuns gedoop.⁹⁶ Hoewel hy nie hulle name verstrek het nie,⁹⁷ was Jonker Afrikaner waarskynlik een van die twee, ten spyte daarvan dat eerwaarde Robert Moffat in 1818 nog beweer het dat Jonker 'n belowende seun was, maar "without ...a profession of faith in the gospel".⁹⁸ Ebner het egter genoem dat hy op 23 September 1816 Jonker Afrikaner en sy vrou, Elisabeth (Beetje) Boois, dogter van Jan Frederick Boois, kaptein van Bethanien,⁹⁹ se seuntjie gedoop het.¹⁰⁰ Aangesien Ebner dit duidelik gestel het dat hy *slegs* kinders van gedoopte ouers gedoop het,¹⁰¹ moes Jonker self dus ook gedoop gewees het.

Christiaan Afrikaner se geloof word beproef

Soos sy seun Jonker in sy latere lewe, sou Christiaan Afrikaner in die tydperk kort na sy bekering sterk steun op die onderskraving van die sendelinge. Die versoeking om terug te verval in sy ou weë was immers altyd daar, soos na Christian Albrecht se skielike afsterwe in 1815 gebeur het. Albrecht se dood

p.200; E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch Südwestafrika. Aus dem deutsch-südwestafrikanischen Schutzgebiete, Band XXXI (1918)*, p.127.

94 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from J. Read - LMS Directors, Bethelsdorp, 16.01.1816.

95 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.142.

96 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from J.L. Ebner - LMS Directors, Cape Town, 01.12.1815; J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.200.

97 VEM *Magazin für die neueste Geschichte der evangelischen Missions- und Bibelgesellschaften*, 1818, p.610; *Missionary Register for MDCCCXVI*, 1816, p.317; J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.201.

98 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, p.114.

99 VEM C/i.18, p.3: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Komaggas, 28.07.1841.

100 *Ibid.*, p.275.

101 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.201.

was indirek verantwoordelik vir Christiaan Afrikaner se eerste groot toets as Christen.

Albrecht is op 25 Julie 1815 onverwags in Kaapstad oorlede. As Albrecht se swaer moes Ebner inderhaas Kaap toe vertrek om die gestorwene se boedel te gaan beredder. Voor sy vertrek het Ebner vir Christiaan Afrikaner belowe dat hy so spoedig moontlik na Afrikanerskraal sou terugkeer.¹⁰² Tot dan was die Afrikaners sonder 'n sendeling.

Ene Petersen, 'n droster wat Albrecht op Pella gehelp het, het na Albrecht se dood 'n skuldeis teen die boedel ingedien. Ebner, as eksekuteur, het egter bevind dat Petersen bedrae geëis het waarop hy nie geregtig was nie en geweier om dit uit te betaal. Uit weerwraak het Petersen toe probeer om Christiaan Afrikaner teen Ebner op te sweep.¹⁰³

Omstandighede het Petersen se planne so byna laat slaag. As gevolg van die droogte moes Christiaan en 'n groot deel van sy volgeling Afrikanerskraal verlaat en na 'n gebied net suid van die Oranjerivier - vermoedelik die Alheit-omgewing - trek. Ebner het gevolglik op 12 Maart 1816 op 'n bykans verlate Afrikanerskraal aangekom.¹⁰⁴ Petersen het Pella intussen verlaat en hom by Christiaan Afrikaner aangesluit. Hier kon hy na hartelus kwaad steek, want Ebner was nie naby om homself te verdedig nie. Onder hierdie druk het Christiaan se geloof begin wankel en het hy Ebner begin wantrou. Wanneer hy af en toe op Afrikanerskraal gekom het, het hy nie meer Ebner se kerkdienste bygewoon nie en ook sy volgeling verbied om dit te doen.¹⁰⁵

102 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822. p.143.

103 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.229; E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch Südwestafrika. Aus dem deutsch-südwestafrikanischen Schutzgebiete, Band XXXI (1918)*, p.134.

104 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.234; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.145.

105 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.256.

Dawid Afrikaner en sy gryse vader, Klaas, daarteenoor, wat op Afrikanerskraal agtergebly het toe Christiaan getrek het, het hulle geloof ten volle uitgeleef. Klaas is op 10 Junie 1816 deur Ebner tot Adam herdoop.¹⁰⁶

Christiaan Afrikaner het eers tydens 'n rusie tussen Petersen en 'n vriend van Petersen eersgenoemde se motiewe agtergekom en hom onmiddellik weggejaag. Die skade was egter gedaan en die verhouding tussen Christiaan Afrikaner en Ebner was permanent versuur. Ten spyte daarvan dat Ebner vir Christiaan by twee geleenthede suid van die Oranjerivier gaan besoek het, het die Afrikanerleier steeds geweier om na Afrikanerskraal terug te keer solank Ebner daar sendeling was.¹⁰⁷ Dit was eers toe Ebner hom in Januarie 1817 meedeel dat 'n nuwe Britse sendeling dalk na Afrikanerskraal op pad was, en hy dit in Februarie 1817 kon bevestig, dat Christiaan van plan verander en op 1 April 1817 na sy ou tuiste teruggekeer het.¹⁰⁸

Afrikanerskraal het van Januarie tot April 1817 twee keer van naam verander. Toe Christiaan inwillig om daarheen terug te keer, het Ebner die Afrikaners se voormalige woonplek aanvanklik tot Vredeberg herdoop. Daarna, toe Christiaan hom in April 1817 weer daar kom vestig het, het Ebner weer die naam verander - dié keer na Jerusalem, wat "perfekte vrede" beteken.¹⁰⁹

Robert Moffat: 'n besondere vriend en vertroueling

Die koms van die nuwe sendeling, Robert Moffat, het weer eens geïllustreer hoe die persoonlike verhouding tussen inheemse leier en sendeling die lotgevalle van die hele gemeenskap beïnvloed het.

106 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.245; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.146.

107 *Ibid.*, p.261.

108 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.283.

109 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, pp.148; 150; VEM V.35, p.15: Chroniken von Warmbad.

Robert Moffat het in Januarie 1817 in die Kaap aangekom, waar Ebner hom gaan haal het. Saam met Moffat was James Kitchingman wat vir Schmelen by Byzondermeid moes vervang.¹¹⁰

Ebner en Moffat het op 26 Januarie 1818 op Jerusalem aangekom.¹¹¹ Teen die verwagting in het Christiaan Afrikaner hom nie dadelik kom groet nie.¹¹² Hoewel Ebner dit as uiters onhoflik beskou het, het Christiaan waarskynlik nie bedoel om die sendelinge te beledig nie. Hy wou eerder, soos die gebruik op daardie stadium was, die besoekers eers geleentheid gun om uit te span en tot ruste te kom.¹¹³

Na net meer as 'n uur het Christiaan Afrikaner verskyn om vir Robert Moffat te verwelkom. Na die gebruiklike groetery het hy vir Moffat gevra of hy die sendeling was wat aangestel is deur die direkteure in Londen. Moffat se bevestiging hiervan het skynbaar groot vreugde aan Christiaan verskaf. 'n Tevrede Christiaan het toe die wens uitgespreek dat die jong Moffat 'n lang lewe saam met hom en sy mense sou hê. Daarna het hy die vroue opdrag gegee om vir Moffat 'n hut te bou. Die wyse waarop hierdie matjieshut gebou is, het duidelik die invloed van die Nama op die Afrikaners getoon. Dit was ronde hutte met pale as basis en gevlegde matte as bedekking.¹¹⁴ Omdat dit lig in gewig was en eenvoudig om saam te stel, kon dit maklik afgebreek en vervoer word. Hierdie beweeglikheid was noodsaaklik vir hulle nomadiese bestaan.¹¹⁵

110 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.293; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.151.

111 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from J.L. Ebner - LMS Directors, Warm Bath, 24.04.1815; Anonymous: *Scenes and Services in South Africa. The Story of Robert Moffat's Half-Century of Missionary Labours*, p.41.

112 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.295.

113 Aldus dr. Budack.

114 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, p.104.

115 I. Schapera: *The Khoisan Peoples of Southern Africa. Bushmen and Hottentots*, p.229; L. Schulze: *Aus Namaland und Kalahari*, pp.227-228.

ROBERT MOFFAT

Nasionale Argief, Windhoek

Volgens Ebner was die Afrikanerleier verheug om 'n Engelssprekende sendeling te kon kry. Hy het die Nederlandse en Duitssprekende sendelinge gewantrou omdat hy hulle geassosieer het met die koloniste wat tydens die V.O.C.-bewind aan die Kaap die Afrikaner-Oorlams se vee afgeneem het en van hulle doodgeskiet het, het Ebner beweer.¹¹⁶

Christiaan se broer Titus, daarteenoor, was die sendelinge glad nie goedgesind nie en het duidelik sy afkeer in hulle teenwoordigheid laat blyk. Hy het byvoorbeeld vir Ebner aangeraai om eerder pad te gee voordat hy hom aanrand.¹¹⁷ Hoewel Titus te kenne gegee het dat sy optrede te wyte was aan Ebner se versuim om respek aan hom te betoon asook om aan hom genoeg kruit en lood te verskaf, het hy waarskynlik eerder verworpe gevoel. Hy was skynbaar die enigste van Jager Afrikaner se broers en susters wat nie gedoop was nie.¹¹⁸ Onder Moffat se invloed het Titus egter 'n gesindheidsverandering ondergaan. Waar hy voorheen deur sy bombastiese, aggressiewe optrede teenoor Ebner vir 'n gevoel van verworpenheid probeer kompenseer het,¹¹⁹ was hy nou merkbaar vriendeliker en rustiger, maar het steeds geweier om belydenis van geloof af te lê. Daarvoor, het hy geglo, was sy hart nog te vol sonde. Teen Moffat se bestraffing dat hy sy veelwywery moes laat staan, het hy Moffat daarop gewys, dat hoewel veelwywery 'n sonde was, dit tog ook nie altyd maklik was om saam met twee vrouens te leef nie!¹²⁰ Ook Jonker sou in sy latere lewe soortgelyke tweespalt en vertwyfeling ervaar.

Ebner het nog ongeveer twee maande na Moffat se koms op Jerusalem aangebly. Aangesien daar egter steeds wrywing tussen hom en Titus Afrikaner was, het hy Jerusalem op 12 Maart 1818 verlaat¹²¹ en hom op Warmbad gaan

116 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.280.

117 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, p.106.

118 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.153.

119 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.299.

120 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, p.110.

121 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.299; P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met

vestig. Hoewel hy aanvanklik hartlik deur die Bondelswarts verwelkom is, het hy nie lank op Warmbad gebly nie, want hy het spoedig besef dat die Bondelswarts die sendelinge slegs gesien het as 'n manier om toegang te kry tot perde, kruit, lood en gewere.¹²² Hierdie sienswyse sou drie dekades later gereflekteer word in Jonker Afrikaner se optrede toe hy probeer verhinder het dat die Herero vir hulle 'n sendeling kry.¹²³

Vanaf 12 Maart 1818 was Moffat die enigste sendeling op Jerusalem. Moffat, wat Jerusalem se naam terugverander het na Vredeberg omdat hy dit as te oordrewe beskou het, het sy taak met groot ywer aangepak. Hy het die waarde van 'n taal as kommunikasie-middel besef en omdat hy reeds 'n bruikbare kennis van Kaaps-Hollands besit het, het hy die Afrikaners uit die staanspoor in hulle eie taal aangespreek. Ter wille van die groepie Nama wat ook op die sendingstasie gewoon het, het hy ook Nama geleer.¹²⁴ Sy benadering het Christiaan Afrikaner beïndruk en selfs Titus aansienlik rustiger gestem. Danksy Moffat se invloed het die Afrikaners ook hul aanvalle op naburige groepe gestaak.¹²⁵

Op soek na 'n nuwe verblyfplek

Robert Moffat was waarskynlik daarvoor verantwoordelik dat Jonker Afrikaner Vredeberg 'n paar jaar later verlaat en 'n nuwe heenkome gaan soek het. Moffat het naamlik spoedig besef dat Vredeberg nie geskik was vir 'n sendingstasie nie. Daarvoor was die reënval te laag en wisselvallig en die grond te onvrugbaar om die verbouing van voedselgewasse moontlik te maak.¹²⁶ Indien hy dus 'n sentrale punt wou hê waarvandaan hy die Afrikaner-Oorlams

spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.153.

122 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.154.

123 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.98.

124 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, pp.158-159.

125 *Ibid.*, p.161.

126 *Ibid.*, p.162.

op 'n permanente basis kon bearbei, sou hy hulle moes oorreed om na 'n geskikter omgewing te verhuis waar voedsel verbou kon word en volop weiveld was. Die logiese rigting om vir so 'n plek te soek, was noordwaarts.

Die Afrikaner-Oorlams, spesifiek Adam (Klaas) en Christiaan (Jager), se vroeëre ervaringe in en kennis van die landstreek noord van Warmbad moes ongetwyfeld daartoe bygedra het dat Moffat se versoek om daardie wêreld te verken dadelik byval gevind het. Op 23 Junie 1818 het die verkenningsgeselskap, bestaande uit Moffat, Christiaan, twee van Christiaan se broers en 30 man, vertrek. Die name van laasgenoemde 30 word nie genoem nie.¹²⁷ In die lig van latere gebeure is dit egter feitlik seker dat Jonker Afrikaner sy vader op hierdie reis vergesel het.

Moffat-hulle se verkenningstog het niks opgelewer nie. Die Nama het, nadat kaptein Vlermuis van Bethanien hulle ingelig het oor die Afrikaner-Oorlams se reputasie,¹²⁸ te kenne gegee dat hulle hulle sou verset teen enige poging van die Afrikaners om hulle verder noord in Namaland te vestig. (Die sendingstasie Bethanien is in 1814 deur eerwaarde Schmelen by /Ui-#gantes, ook bekend as Klipfontein, gestig.¹²⁹) Omdat Christiaan Afrikaner graag die vrede wou handhaaf, het hy besluit om nie die Nama te antagoniseer nie en lievers terug te trek.¹³⁰

By hulle aankoms op Vredeberg is die Afrikaners ingewag deur 'n groepie Bathlaping-Tswanas. Hulle het net wes van Lattakoo (Dithakong) gewoon. Hierdie groepie was goed bevriend met die Afrikaner-Oorlams en het gereeld aan hulle assegaai en messe geruil. Die keer was hulle egter ook om 'n ander rede op Vredeberg. Hulle het 'n sendeling gesoek.¹³¹

Die Tswanas het vir Moffat uitgenooi om hom by hulle te kom vestig. Ofskoon Christiaan Afrikaner gewillig was om Moffat se besluit te aanvaar indien hy

127 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.163.

128 *Ibid.*, p.163.

129 *Ibid.*, p.138.

130 *Ibid.*, p.163.

131 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from R.Moffat - LMS Directors, Cape Town, 16.04.1819.

BETHANIEN, 1852

Nasionale Argief, Windhoek

wou gaan, was die sendeling nie bereid om die Afrikaners sonder meer te verlaat nie. Hy het die Tswanas egter verseker dat, indien hulle wens opreg was, God wel vir hulle 'n sendeling sou voorsien. Vir die Tswanas was hierdie belofte nie goed genoeg nie. Hulle het vermoed dat Moffat nie wou saamkom nie uit vrees dat hulle hom dalk sou vermoor. Ten einde die teendeel te bewys, het Moffat homself toe bereid verklaar om hulle wel te besoek.¹³²

Moffat se besluit het Christiaan Afrikaner se goedkeuring weggedra. Hyself wou reeds in Oktober 1815 met sy volgelinge na 'n gebied noord van Griekwastad verhuis het. Dié gebied is deur die Griekwa-kaptein Barend Barendse aan hom aangebied, met toestemming van hulle sendeling, eerwaarde W.Anderson. Ebner het hierdie skuif egter teëgestaan en Christiaan omgepraat om op Vredeberg te bly.¹³³ Moffat se besoek aan die Tswanas het dus vir Christiaan dié voordeel ingehou dat Moffat terselfdertyd die Griekwas se aanbod aan Christiaan van naderby kon ondersoek en vas kon stel of daar 'n geskikte terrein vir 'n sendingstasie was.¹³⁴

Die geselskap wat op 2 September 1818 vanaf Vredeberg na Griekwastad vertrek het,¹³⁵ het, benewens Moffat, bestaan uit twee van Christiaan se broers, Dawid en Simon, Jonker Afrikaner, Jantjie van der Byl en agt perde.¹³⁶ Hulle het 'n roete gevolg al langs die noordelike oewer van die Oranjerivier tot by Kheisdrif en daarvandaan ooswaarts na Griekwastad.¹³⁷ As gevolg van die droogte en probleme met kos en water, het die drie Afrikaners eers enkele dae na Moffat en Jantjie van der Byl op Griekwastad opgedaag. Moffat-hulle het op 11 September daar aangekom.¹³⁸

132 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from R.Moffat - LMS Directors, Cape Town, 16.04.1819.

133 J.L. Ebner: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen*, p.221; J.S. Moffat: *The Lives of Robert and Mary Moffat*, p.28.

134 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from R. Moffat - LMS Directors, Cape Town, 16.04.1819.

135 A 408 Missionaries 1812-1923, p.15.

136 J.S. Moffat: *The Lives of Robert and Mary Moffat*, p.26; A. Wannenburg: *Forgotten Frontiersmen*, p.157.

137 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.165.

138 *Ibid.*, p.166.

Moffat het gou besef dat Lattakoo baie beter geleë was vir 'n sendingstasie as Vredeberg. By sy terugkeer op Vredeberg in Oktober 1818 het hy vir Christiaan oorreed om die volgende jaar net na die reëntyd, d.w.s. ongeveer einde April 1819, met sy volksgenote daarheen te verhuis.¹³⁹ Sy genootskap het hy reeds vroeër dienoooreenkomstig ingelig.¹⁴⁰

Op pad terug na Vredeberg het Jonker Afrikaner se onverskrokke optrede Robert Moffat se lewe gered. Terwyl die geselskap, kort voor hulle tuiskoms, in sterk skemer besig was om die Oranjerivier oor te steek, het 'n verwoede seekoei onverwags vir Moffat bestorm. Moffat het die gebeure daarna soos volg beskryf: "Younker Africaner shouted out to me to escape, and, springing from his horse, which appeared petrified, he seized a large stone, and hurled it at the monster of the deep, for our guns were both out of order. The enraged animal then made for the next ford, through which two of us were forcing our horses, up to the saddle in a rapid torrent. A moment's delay on our part would have been fatal to one or both of us. The other three men remained till the infuriated animal had got again into the rear, when they also escaped to the second island, where expecting another encounter, we made the best of our way to the mainland..."¹⁴¹

Die Afrikaner-Oorlams bly in Namaland

Terug op Vredeberg het Moffat hom dit ten doel gestel om die Kaapse regering te oortuig dat die eens gevreesde Jager Afrikaner na sy bekering 'n radikale gesindheidsverandering ondergaan het. Gevolglik het hy besluit om Christiaan persoonlik aan die goewerneur in die Kaap te gaan voorstel.¹⁴²

Die geselskap het bestaan uit Christiaan Afrikaner, Moffat en nog twee bekeerlinge, 'n Betsjoeana van Lattakoo en 'n agtienjarige Herero.¹⁴³ Later, toe 'n nuwe leier na Christiaan Afrikaner se dood vir die Afrikaners aangewys

139 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.168.

140 *Ibid.*, p.164.

141 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, pp.170-171.

142 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.168.

143 A 408 Missionaries 1812-1923, p.15.

moes word, is beweer dat Jonker sy vader vergesel het op die besoek aan Kaapstad.¹⁴⁴ Dit was egter nie die geval nie.

Moffat-hulle het op 12 April 1819 in Kaapstad aangekom. Goewerneur lord Charles Somerset was diep beïndruk deur die drastiese verandering in Christiaan Afrikaner se lewe. Hy het dadelik die losprys op sy kop opgehef en 'n nuwe ossewa, ter waarde van tagtig pond sterling (800 riksdalder), aan hom geskenk as blyk van sy goeie gesindheid.¹⁴⁵

Die besoek het daartoe gelei dat die Afrikaner-Oorlams en Moffat se paaie sou skei, want terwyl Moffat in die Kaap was, is hy deur sy genootskap versoek om die Tswana-sending in Lattakoo oor te neem. Moffat het, met Christiaan se goedkeuring, die aanstelling aanvaar omdat hy geweet het dat Christiaan van plan was om binnekort self na daardie geweste te verhuis.¹⁴⁶

Nadat Christiaan hom vir 'n deel van die reis vergesel het, het hy en Moffat op Tulbagh uitmekaar gegaan. Die Afrikanerleier is in April 1819 alleen terug Vredeberg toe, terwyl Moffat as tolk opgetree het vir 'n deputasie van die Londense Sendinggenootskap wat hulle sendingstasies in die kolonie besoek het.¹⁴⁷ Hierna sou hulle mekaar in September 1820 vir die laaste keer sien, toe Afrikaner Moffat se besittings na Lattakoo geneem het. Tydens hierdie geleentheid het Christiaan bevestig dat hy steeds naby Moffat wou kom woon. Moffat het hom egter versoek om eers te wag. Hy het self nog nie geweet waar hy hom gaan vestig nie, aangesien hy nog nie amptelik toestemming van die Kaapse regering ontvang het om 'n sendingstasie onder die Tswanas op te rig nie.¹⁴⁸

Waarom Christiaan nie gedurende die volgende reënseisoen na Lattakoo verhuis het nie, is nie duidelik nie. Behalwe vir die onmiddellike invloed daarvan op sy eie mense, sou Christiaan se besluit oor die langtermyn drastiese gevolge hê vir die geskiedenis van Namaland, Hereroland en selfs Ovamboland.

144 A. Wannenburgh: *Forgotten Frontiersmen*, p.157; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1963/64: T. Sundermeier: *Zwei sektenkirchliche Bewegungen im alten Südwestafrika*, p.57.

145 R. Moffat: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*, pp.178-179.

146 P. Stoffberg: *Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822*, p.173.

147 *Ibid.*, p.174.

148 J.S. Moffat: *The Lives of Robert and Mary Moffat*, p.60.

Voordat Christiaan Afrikaner kon verhuis, is hy in Julie 1822 oorlede, 'n week nadat sy vader Adam gesterf het.¹⁴⁹ Sy laaste oproep aan sy familie en volgelinge was om, so ver moontlik, in vrede met ander te leef.¹⁵⁰ Daarop het hy die leierskap aan sy tweede oudste seun en gunsteling, Jonker Afrikaner, oorhandig.¹⁵¹

Gedurende Jager Afrikaner se leeftyd het die Afrikaner-Oorlams hulle suksesvol aangepas by hulle veranderde omstandighede. Vanaf suiwer pastoraliste het hulle beweeg na 'n bestaanswyse wat ook jag, versamel en roof ingesluit het. Daarmee saam het hulle hulle opnuut gevestig as 'n onafhanklike familiegroep, hoewel lede van ander groepe ook by hierdie struktuur geïnkorporeer is. Wanneer die klimaat dit toegelaat het, het hulle selfs 'n vaste woonplek gehad - Afrikanerskraal en Blyde Uitkomst.

In Jager het die die Afrikaners 'n sterk leier gehad. Die stabiliteit wat op politieke terrein geheers het a.g.v. sy leierskap het ook op ekonomiese terrein weerklank gevind. Hoewel nie ryk nie, het die Afrikaner-Oorlams nie gebrek gely nie en was hulle nie meer van ander afhanklik vir hulle voortbestaan nie. Onder hierdie omstandighede het Jonker Afrikaner die leierskap oorgeneem.

Oor die volgende ongeveer veertig jaar sou Jonker voortbou op die basis wat deur Jager Afrikaner vir sy mense gelê is. Terselfdertyd egter sou die feit dat Christiaan vir Jonker bo sy oudste seun Dawid verkies het as leier, 'n leierskapstryd veroorsaak wat die Afrikanerstam in twee sou skeur.

149 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.179.

150 VEM V.35, p.16: Chroniken von Warmbad.

151 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.179.

AFDELING 2: MAGSVESTIGING EN VREDE, 1822-1845

HOOFSTUK 3

JONKER WORD LEIER VAN DIE AFRIKANERSTAM

Christiaan Afrikaner se afsterwe in Julie 1822 het 'n nuwe en beslissende fase in die Afrikaner-Oorlams se geskiedenis ingelei. Oor die volgende aantal jare sou hulle as groep baie veranderinge beleef. Hulle sou in twee verdeel, een groep o.l.v. Jonker Afrikaner en die ander o.l.v. Dawid Afrikaner. Jonker en sy volgelingen sou sodanig in staat word dat hulle deur 'n Namastam, die Rooinasie, gevra sou word vir hulp teen die Herero. Dit sou aan Jonker-hulle die geleentheid bied om sentraal-Namaland en Hereroland te betree en uiteindelik daar die dominante posisie in te neem.

Hoewel sake op die oog af onmiddellik na Christiaan Afrikaner se dood in Afrikaner-gelede hulle gewone gang gegaan het, was die Afrikaner-Oorlams op die vooraand van 'n interne breekspul. Die sendelinge van die Londense Sendinggenootskap (LSG), soos eerwaardes E. Edwards en J. Bartlett, was aanvanklik optimisties oor hulle toekomstige verhouding met die Afrikaners.¹ Op die oog af was die Afrikaners se nuwe leier, Jonker Afrikaner, nie van plan om sy mense se verbintenis met die LSG te verbreek nie. Daarvoor was daar genoeg bewyse.

Jonker het byvoorbeeld dadelik die naburige sendelinge van sy vader en grootvader se dood in kennis gestel. Sommige, soos Edwards van Kamiesberg, het hy persoonlik gaan inlig en ander, soos Bartlett van Pella, per brief.² Selfs Robert Moffat het in Augustus 1822 op Lattakoo 'n brief van "Younker" ontvang met die tyding van Christiaan se dood.³

1 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.181.

2 *Ibid.*, p.180.

3 J.S. Moffat: *The Lives of Robert and Mary Moffat*, p.72.

Jonker en Dawid Afrikaner se goedgesindheid jeens die sendelinge het ook duidelik geblyk uit die verskeie kere wat hulle op eie inisiatief na Moffat se vertrek in 1819 tevergeefs vir Bartlett vir 'n sendeling gevra het. Na Christiaan Afrikaner se dood het die twee broers in Desember 1822 ook persoonlik by eerwaarde Edwards op Leliefontein vir 'n sendeling gaan aanklop. Hy kon hulle ook nie help nie. Volgens Edwards was daar nie onmiddellik 'n sendeling vir Vredeberg beskikbaar nie.⁴

Edwards se antwoord was egter nie die volle waarheid nie. Die LSG het waarskynlik verwag dat Christiaan Afrikaner na sy terugkeer uit die Kaap in 1819 met die Afrikaner-Oorlams na Griekwaland-Wes sou verhuis⁵ en dat dit geldmors sou wees om vir die interim-tydperk 'n sendeling Vredeberg toe te stuur. Toe die Afrikaners se verwagte verhuising egter nie plaasvind nie, moes Jonker-hulle op Vredeberg sonder 'n sendeling klaarkom.

Jonker se optrede tydens die eerste jaar na Christiaan se dood het verder die indruk gewek dat hy ag geslaan het op sy vader se sterwenswens om met sy medemens in vrede te leef. Wat meer is, in 'n geskil tussen eerwaarde Bartlett en kaptein Vlermuis van die Velskoendraers gedurende 1823 het hy selfs die rol van vredemaker gespeel!

Bartlett het vir Vlermuis skerp aangespreek oor sy roof- en plundertogte in Namaland. Dit het Vlermuis glad nie aangestaan nie en terwyl Bartlett 'n groep gelowiges op Zwickfontein besoek het, het die Velskoendraers Pella beset. Hiermee was Bartlett nie gediend nie. Hy het inderhaas na Pella teruggekeer en Vlermuis opnuut berispe. Volgens hom sou Vlermuis eers op Pella welkom wees nadat hy sy lewenswyse verander het. Daarmee kon hy begin deur dadelik alle gesteelde vee in sy besit aan hulle regmatige eienaars terug te gee. Vlermuis was woedend oor Bartlett se houding. Hy en sy volgelinge, waarvan agt met gewere bewapen was, het Bartlett omsingel, maar gelukkig vir die sendeling niks gedoen nie. Onder hierdie omstandighede het Bartlett geen ander keuse gehad as om Pella vir eers te verlaat en in Vlermuis se hande te laat nie.⁶

4 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.181.

5 *Ibid.*, p.181.

6 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from J. Bartlett - LMS Directors, Pella, 08.09.1823.

Op hierdie stadium het die Afrikaner-Oorlams, wat die Velskoendraers alles behalwe goedgesind was, gehoor wat op Pella aan die gang was. Hulle het dadelik na Pella opgeruk en die vee teruggevat wat Vlermuis voorheen by hulle gesteel het. Daarna is die Velskoendraers met die hulp van ene kaptein Wrethoe/Wietthoe van die Kaap van Pella af verjaag en kon Bartlett weer na sy sendingstasie terugkeer.⁷ Of kaptein Wrethoe/Wietthou 'n regerings- of stamkaptein was, is onduidelik. Sy naam kon nie in die oorspronklike teks behoorlik uitgemaak word nie.

Toe Jonker Afrikaner hoor dat Vlermuis wraak gesweer het en 'n weerwraakaanval op Pella beplan, het hy dadelik vir Bartlett per brief gewaarsku. Op kaptein Wrethoe/Wietthou se advies het Bartlett toe tydelik na Steinkopf verhuis tot tyd en wyl Wrethoe/Wietthou en die Afrikaner-Oorlams met Vlermuis-hulle afgereken het.⁸ Jonker-hulle het die Velskoendraers omsingel en in 'n geveg wat 'n dag en nag geduur het, verslaan. Toe Vlermuis boonop in die geveg sneuwel, het sy seun op 20 Augustus 1823 vrede gesluit.⁹

Op hierdie stadium van sy lewe was Jonker Afrikaner se beeld die van vredemaker en sendelingvriend. Die stryd om die Afrikaner-Oorlams se leierskap sou hierdie beeld binne enkele jare drasties verander en hom die skrik van sy omgewing maak.

Die leierskaptwis

Christiaan Afrikaner het reeds in 1819 tydens sy besoek aan die Kaap teenoor goewerneur Somerset te kenne gegee dat sy tweede oudste seun, Jonker Afrikaner, hom as leier moes opvolg. Hoewel hy nie op besonderhede ingegaan het nie, het Jager te kenne gegee dat sy oudste seun, Dawid, se persoonlikheid hom glad nie aangestaan het nie.¹⁰ Dit was dus nie 'n verrassing toe Christiaan

7 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from J. Bartlett - LMS Directors, Pella, 08.09.1823.

8 *Ibid.*

9 *Ibid.*

10 VEM C/i.18, p.12: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

op sy sterfbed in 1822 die kapteinskap van die Afrikaner-Oorlams aan Jonker oordra nie.¹¹

Aangesien dit skynbaar onder die Afrikaner-Oorlams die gebruik was dat die oudste seun sy vader opvolg, was Dawid Afrikaner verstaanbaar ontsteld oor hierdie gebeure. Ondersteun deur sy oom Dawid, het hy geweier om sy pa se besluit te aanvaar en daardeur sy erfreg prys te gee. Jonker daarteenoor was ook nie bereid om onder sy ouer broer se gesag te staan nie.¹²

Hulle verskille t.o.v. die leierskap van die Afrikaners is verder versterk deur Jonker en Dawid se totaal uiteenlopende persoonlikhede. Jonker was 'n gebore leier, maar rusteloos en aktief.¹³ Dawid daarteenoor was meer bedaard en sterk onder die invloed van sy oom Dawid en die Christelike geloof.¹⁴ Aangesien beide binne die Afrikaners 'n ondersteunersbasis gehad het, was 'n uiteindelijke skeuring onafwendbaar.

Eerder as om in 'n magstryd met Dawid betrokke te raak, het Jonker besluit om liewers saam met sy volgelinge Vredeberg te verlaat en noordwaarts 'n ander heenkome te soek.¹⁵ Hoewel bewyse daarvoor ontbreek, het Jonker waarskynlik op hierdie stadium die steun van die minderheid Afrikaners geniet en dus wyslik besluit om 'n moontlike konfrontasie met Dawid te vermy.¹⁶

Die onenigheid oor die opvolgerskwessie het die Afrikaner-familiegroep in twee geskeur. Die Rynse sendeling, eerwaarde F.H. Kleinschmidt, het byvoorbeeld

11 P. Stoffberg: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1760-1822, p.179; VEM *Das Barmer Missionsblatt*, Februar 1856, nr.3, p.2.

12 VEM C/i.18, p.12: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

13 Anonymous: *Franz Heinrich Kleinschmidt - Ein Missionsleben aus Süd-Afrika*, p.22; K. Schwabe: *Im deutschen Diamantenlande. Deutsch-Südwestafrika von der Errichtung der deutschen Herrschaft bis zur Gegenwart (1884-1910)*, p.9; A. Wannenburgh: *Forgotten Frontiersmen*, p.157.

14 VEM V.35, p.29: Chroniken von Warmbad; VEM V.35, p.3: Chroniken von Windhoek.

15 J. Grebe: Brons Napoleon van Suidwes. Bylae tot *Die Suidwester*, 01.08.1986, p.12; A. Wannenburgh: *Forgotten Frontiersmen*, p.157.

16 C. Frev: Jonker Afrikaner and his time. *Journal of the South West Africa Scientific Society*, Vol.VIII, 1951, p.47.

in 1843 Jonker se broer Jonas¹⁷ en sy suster Griet Pinaar¹⁸ op Windhoek by Jonker aangetref. Dit is egter nie duidelik wanneer hulle by Jonker aangesluit het nie. Daarteenoor het Jonker se ooms, Simon en Titus, saam met sy broer Dawid op Vredeberg agtergebly,¹⁹ waar Titus en Dawid aanvanklik die twee sterkste persoonlikhede was.²⁰ Na 1822 het die Afrikaner-Oorlamstam dus uit twee komponente bestaan. Die skeiding was egter nooit so sterk dat hulle eiesoortige kulture ontwikkel het nie.²¹ Pogings van beide kante om die breuk te herstel, sou dan ook oor die volgende aantal jare 'n rigtinggewende rol in die geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams speel.

Jonker vestig sy gesag

Ten spyte van sy aanvanklike posisie as leier van die minderheid sou Jonker Afrikaner oor die volgende paar dekades die Afrikaners se geskiedenis oorheers. Die aandag wat hy geniet het, kan slegs gedeeltelik toegeskryf word aan die prominensie wat deur Europese skrywers, soos sendelinge, handelaars en reisigers, aan hom verleen is. Hulle was geneig om op individuele leiersfigure te konsentreer, eerder as op die stamverband.

Die persoon van Jonker Afrikaner was egter self die dryfkrag agter sy roem. Vir hom het 'n nuwe tydvak in sy lewe aangebreek, een waartydens hy sy intelligensie en krygsvernuf sou inspan om sy gesag en invloed in Namaland uit te bou.

Baie min inligting is beskikbaar oor presies waar Jonker en sy volgelinge hulle gedurende die eerste ongeveer tien jaar na Christiaan se dood bevind het. Vanweë die knellende droogte wat die land tussen 1819 en 1833 geteister het,²² kon hulle hulle nêrens permanent vestig nie en is hul bewegings meestal deur

17 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.245.

18 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 17.10.1843-01.01.1844.

19 VEM B/c.II.2, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.10.1850-31.12.1850.

20 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.43.

21 VEM A/w.28, p.91: H. Engels: Ansätze des sozialen Wandels im Bildungswesen der Rheinischen Missionsgesellschaft in Südwestafrika (Namibia); VEM V.35, p.31: Chroniken von Warmbad.

22 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from H. Schmelen - LMS Directors, Great River, 26.09.1822.

die beskikbaarheid van water en weiding bepaal.²³ Onder hierdie omstandighede het Jonker-hulle, behalwe vir enkele sendelinge en reisigers, min kontak met blankes gehad.

Die een enkele faktor wat die grootste invloed op die inwoners van Namaland uitgeoefen het voordat Jonker Afrikaner op die toneel verskyn het, was die klimaat en meer spesifiek droogte. Wat laasgenoemde betref, was die droogte wat in 1819 begin het en tot naastenby 1833 geduur het, een van die verwoestendste.²⁴

Droogte het die twee kommoditeite geraak wat lewensnoodsaaklik was vir voortbestaan in Namaland, naamlik water en weiding. Water verskaf lewenskrag aan plant en dier d.w.s. ook aan die vee wat die inwoners se hoofbron van voedsel en 'n bewys van rykdom en prestige was.²⁵

Namate die beskikbare waterbronne verminder het, moes veetroppe en gevolglik ook die volksgroepe en stamme noodwendig in kleiner groepe verdeel en oor groter gebiede versprei om die beskikbare water te benut. Groepe wat normaalweg uit mekaar se pad gebly het, het só binne mekaar se invloedsfere beland met die gepaardgaande geleenthede vir wrywing.

Hoewel Jonker en sy Afrikaners noodwendig in hierdie oorlewingstryd betrek is, kon hulle, danksy Jonker se krygsvernuf en die vuurwapens en perde waaroor sy volgelinge beskik het,²⁶ tot 'n mate die verwoestende effek vryspring wat die droogte op die veekuddes gehad het. Die Afrikaners het eenvoudig hulle veekuddes aangevul deur op naburige stamme se kuddes beslag te lê.²⁷ Dié vee

23 VEM A/w.28, p.55: H. Engels: *Ansätze des sozialen Wandels im Bildungswesen der Rheinischen Missionsgesellschaft in Südwestafrika* (Namibia).

24 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.171.

25 R. Elphick: *Die Khoisan tot c.1770*, p.36 (H. Giliomee en R. Elphick (reds.): *'n Samelewing in wording: Suid-Afrika 1652-1820*).

26 W.C. Palgrave: *Report of W.C. Palgrave, Esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, of His Mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876*, p.16.

27 G. Thompson: *Travels and Adventures in Southern Africa. Part II: Excursion to the country of the Bushmen, Korannas, and Namaquas*, p.261; B. Lau: *The Emergence of Kommando Politics in Namaland, Southern Namibia 1800-1870*, p.51.

is weer vir vuurwapens verruil.²⁸ In 'n sekere sin het die droogte dus eintlik vir Jonker Afrikaner gehelp om 'n magsbasis in Namaland te vestig.

Die Afrikaners het darem nie die uitwerking van die droogte heeltemal vrygespring nie. Ernstiger as die verlies van vee was die uitwerking van die droogte op hul perde, 'n belangrike onderdeel van hulle magsbasis. Indien hulle hulle perde verloor het, sou hulle ook hulle beweeglikheid en gevolglike voorsprong bo die inheemse bevolking verloor. Ten einde hulle perde te beskerm, moes die Afrikaner-Oorlams, soos die ander volksgroepe, dus ook agter die beskikbare water aan trek. Omdat hul perde vir hulle so belangrik was, was die verlies van 'n enkele dier 'n groot skade. Terugslae was daar genoeg. In 1837 het 20 perde van Jonker-hulle byvoorbeeld gevrek toe hulle water gesuip het in 'n fontein wat deur die Boesmans vergiftig is.²⁹

Jonker op die trekpad

In 1823 het Jonker sy eerste voorsmakie gekry van wat hom te wagte was indien hy nie op militêre gebied die sterkste was nie. Jan Ortman en sy Bondelswarts het die Afrikaner-Oorlams onder Jonker en sy oom Titus in 'n geveg verslaan. Dit is nie bekend waar hierdie geveg plaasgevind het nie.³⁰

Die gevolge van hierdie nederlaag vir Jonker spesifiek en die landstreek onmiddellik noord van die Oranjerivier in die algemeen, was verreikend. Die Afrikanerleier het besluit om vir eers sy veiligheid verder noordooswaarts te gaan soek.³¹ Voortaan sou hy doelbewus 'n beleid van verdeel-en-heers onder vriend en vyand volg. Dit het behels dat hy, meestal sonder die betrokke groepe se medewete, valse gerugte onder hulle versprei het wat hulle mekaar laat

28 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.208.

29 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa. Volume II*, p.223.

30 J. Backhouse: *A Narrative of a visit to the Mauritius and South Africa*, pp.561-562; H. Marquardsen: *Mitteilungen aus den deutschen Schutzgebieten, mit Benutzung amtlicher Quellen*, p.233 (E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch-Südwestafrika*.)

31 J. Backhouse: *A Narrative of a visit to the Mauritius and South Africa*, p.562; H. Marquardsen: *Mitteilungen aus den deutschen Schutzgebieten, mit Benutzung amtlicher Quellen*, p.233 (E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch-Südwestafrika*.)

wantrou het. Daardeur het hy verseker dat sy moontlike opponente nie verenig en vir hom te sterk sou word nie.³²

Die eerste blanke wat 'n aanduiding kon gee van waar Jonker en sy mense hulle onder andere gedurende hierdie jare bevind het, was eerwaarde Johann Heinrich Schmelen, 'n sendeling van die LSG wat op Bethanien onder die !Aman (die Frederiks en Booise) werksaam was. Schmelen het Christiaan Afrikaner verskeie kere op Vredeberg besoek en Jonker Afrikaner dus goed geken. Sy laaste besoek aan Vredeberg was op 28 Desember 1821.³³

Na sy neerlaag teen Ortman-hulle het Jonker in Augustus 1823 by Schmelen navraag gedoen oor die moontlikheid om met sy volgelinge op Bethanien te gaan woon. Juis omdat Schmelen beide die Afrikaner-Oorlams en die Bondelswarts goed geken het en besef het dat wrywing tussen die twee volksgroepe onvermydelik sou wees, het hy Jonker ten sterkste afgeraai om na Bethanien te verhuis.³⁴ Die Afrikanerleier het gehoor gegee aan Schmelen se waarskuwing en aan die oostekant van Bethanien verby noordwaarts getrek.

Teen 1825 het Jonker-hulle by Tsebris gewoon. Dit is ongeveer 25 kilometer wes van die huidige Rehoboth en ongeveer 90 kilometer suid van Windhoek.³⁵ (Die plaas Tsebris nr.48 se naam is afgelei van die Namawoord *Tsau-birib* wat "Kapaterbokfontein" beteken.)³⁶ Eerwaarde Schmelen het Jonker hier vir die eerste keer sedert Desember 1821 weer persoonlik gesien³⁷ toe hy die eerste blanke geword het om die Afrikanerleier in hierdie geweste te besoek.

32 H. Schinz: *Deutsch-Südwest-Afrika. Forschungsreisen durch die deutschen Schutzgebiete Gross-Nama- und Hereroland, nach dem Kunene, dem Ngami-See und der Kalahari. 1844-1887*, p.190.

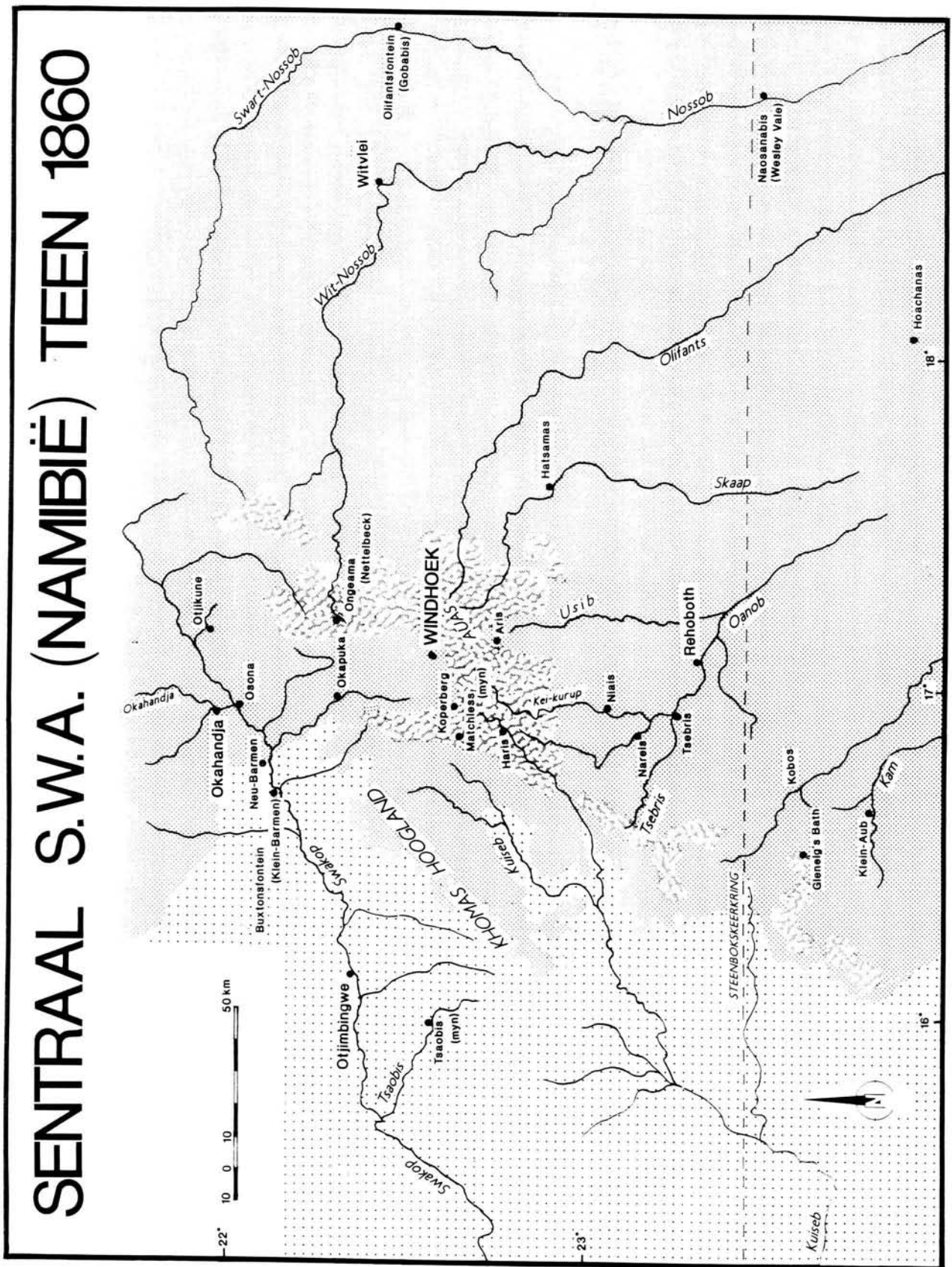
33 A 471 London Missionary Society Journals 1798-1892: Journal of J.H. Schmelen, 26.08.1821-02.05.1822, p.22.

34 A 471 London Missionary Society Archives 1797-1814: Letter from J.H. Schmelen - LMS Directors, Kamiesberg, 29.08.1823, p.2.

35 H. Vedder: *Aus dem alten Südwest - Windhoek vor 90 Jahren. Meinerts Monats-Magazin*, Jahrgang 1, nr.10, 1931, p.390.

36 G.S. Nienaber & P.E. Raper: *Toponymica Hottentotica A H-Z*, pp.1055-1056.

37 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from B.Shaw - WMS Secretaries, Lily Fountain, 24.03.1826; J.I. Irle: *Die Herero. Ein Beitrag zur Landes-, Volks-, und Missionskunde*, p.173; H. Marquardsen: *Mitteilungen aus den deutschen Schutzgebieten, mit Benutzung amtlicher Quellen*, p.221 (E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch-Südwestafrika.*); E. Moritz: *Die Anfänge der Erforschung von Südwestafrika. Koloniale Rundschau*, 1918, p.246.

Saamgestel uit P. Sprigade und M. Moisel: *Deutsch-Südwestafrika*; C. Walton (ed.): *Reader's Digest Atlas of Southern Africa*, pp.200-202.

Schmelen was erg verontrus oor wat hy op Tsebris gesien het. Sonder om besonderhede te verstrek wáár Jonker Afrikaner syns insiens gefouteer het, het hy die Afrikanerleier skerp aangespreek oor sy gedrag. Waarskynlik het sy kritiek verband gehou met Jonker se optrede in eie geledere en teenoor ander Nama- en Oorlamstamme, want dit is onwaarskynlik dat die Afrikaner-Oorlams in 1825 reeds tot noord van die Kuiseb- (!Khuseb-) rivier en Auasberge beweeg het en met die Herero kontak gemaak het.

Jonker het dadelik erken dat hy afgewyk het van die voorbeeld wat sy gelowige vader Christiaan Afrikaner gedurende sy laaste lewensjare gestel het. Om hom te help om sy afdwaling reg te stel en as Christelike hoofman en onderwyser sy stam te lei,³⁸ het hy Schmelen vir 'n sendeling gevra.³⁹

Tydelyk terug op Vredeberg

Die skeuring in die geledere van die Afrikaner-Oorlams het aanvanklik aan die buitewêreld verbygegaan. As gevolg daarvan is Jonker dikwels vir die optrede van ander gedeeltes van die Afrikaners, waarmee hy niks te make gehad het nie, aanspreeklik gehou.

Die Afrikaner-Oorlams het teen die einde twintigerjare inderwaarheid uit drie groepe, onder leiding van Jonker, sy oom Dawid en broer Dawid, en sy oom Titus, bestaan. Jonker-hulle was op Tsebris woonagtig en het in noordelike Namaland beweeg. Dawid en 'n klein groepie Afrikaner-Christene het permanent, vir soverre watervoorrade dit toegelaat het, op Vredeberg gewoon.⁴⁰ Hoewel Titus en sy volgelingen ook op Vredeberg gewoon het, was dit eerder vir hulle 'n hoofkwartier waarvandaan hulle hulle plundertogte in die suide onderneem het. In Jonker se afwesigheid het Titus hier die toppunt van sy mag beleef en was hy wyd en sy 'n gevreesde man.⁴¹ 'n Boer van Kamiesberg

38 VEM A/w.5c, p.23: E. Delius: Franz Heinrich Kleinschmidt, 1812-1864, Ein Lebensbild; VEM A/w.28, p.91: H. Engels: Ansätze des sozialen Wandels im Bildungswesen der Rheinischen Missionsgesellschaft in Südwestafrika (Namibia).

39 VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, p.198; VEM *Das Barmer Missionsblatt*, Februar 1856, nr.3, p.2.

40 J. Backhouse: *A Narrative of a visit to the Mauritius and South Africa*, p.563.

41 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.43.

het, volgens Ridsdale, selfs na hom verwys as "a regular lion".⁴² Die verwarring oor watter Afrikaners in Suid-Namaland aktief was, is aangehelp deur die feit dat Jonker self by geleentheid na Vredeberg teruggekeer het. Hy was byvoorbeeld in hierdie geweste toe die Rooinasie hom in die dertigerjare om hulp teen die Herero kom vra het.

Die feit dat al drie Afrikaner-groepe hulle by geleentheid aan geweld skuldig gemaak het, het die verwarring vererger. Jonker, byvoorbeeld, het hom tussen twee vure bevind. Enersyds wou hy graag die blankes, spesifiek die sendelinge, se guns wen deur in vrede te leef. Dit sou vir hom en sy volgelinge geweldig baie voordele inhou en ook sy magposisie verstewig. Andersyds was sy posisie egter juis toe te skryf aan sy vermoë om ander gewelddadig te oorheers. Indien hy nou skielik sy strooptogte sou staak, sou dit waarskynlik gesien word as 'n teken van swakheid en sou hy en sy mense die teikens word van andere se aanvalle. Hy sou tussen hierdie twee onversoenlikhede beweeg en soms vir die een en dan vir die ander kies.

Selfs die vredeliewende Dawid Afrikaner het nie teruggedeins van 'n keuse vir geweld indien hy dit nodig geag het nie. Dit was immers hy wat in die dertiger jare aanbeveel het dat Jonker die Rooinasie te hulp snel in hulle stryd teen die Herero.⁴³ Die aangeleentheid word in hoofstuk 4 in groter besonderhede bespreek.

Ook die veglustige Titus Afrikaner het soms nie in ooreenstemming met sy aard opgetree nie en byvoorbeeld in 1827 gehelp om eerwaarde W.Threlfall se moordenaars aan die man te bring. Omdat Jonker se naam dikwels aan dié aangeleentheid gekoppel word, is dit nodig om in meer besonderhede daarop in te gaan.

Threlfall was 'n sendeling van die Wesleyaanse Sendinggenootskap wat Namaland gedurende die tydperk Junie tot Augustus 1825 besoek het om die moontlikheid van sendingwerk onder die stamme wat langs die Visrivier woonagtig was, te ondersoek.⁴⁴ Op Warmbad het die kaptein, Oubimob

42 B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, p.204.

43 VEM B/c.II.3, p.1: C.H. Hahn: Wie Jonker Afrikaner mit den Damras zusammengekommen ist; H. Vedder: Quellen 30b, p.64 (Sammelakten).

44 E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.109.

WILLIAM THRELFALL

Nasionale Argief, Windhoek

Tjaribob,⁴⁵ vir Threlfall vir kruit gevra, wat hy nie gehad het nie. Daarna het Threlfall en die twee Nama Christene wat hom vergesel het, Jacob Links en Johannes de Jager, nog vier dae verder noord gereis voordat hulle weer na Warmbad teruggekeer het. Op Warmbad was die atmosfeer egter so gespanne dat eerwaarde Threlfall besluit het om die plek liewers te verlaat, min wetende dat die ontstoke Tjaribob reeds aan sy gids, Naugabib, opdrag gegee het om hom te laat vermoor,⁴⁶ wat ook gebeur het.

Toe die moord ontdek is, het 'n groot soektog na die moordenaars begin. Die twee skuldiges is uiteindelik in hegtenis geneem, volgens ene Snowdall deur "Chief Africaner"⁴⁷ en volgens die onder-veldkornet ("Deputy Lord") van Clanwilliam, Mahonie, deur Jonker Afrikaner. Daarna is hulle na die veldkornet van Clanwilliam, J.H. Aggenbag, gestuur.⁴⁸

Hier het Jonker Afrikaner verkeerdelik die krediet vir die inhegtenisnames gekry, want hy het hom op daardie stadium in die omgewing van die huidige Rehoboth bevind. Titus, daarteenoor, was in die onmiddellike omgewing waar die moord plaasgevind het.⁴⁹ Die twee moordenaars het agterna bevestig dat dit wel Titus was wat hulle op versoek van 'n inwoner van Namaland, ene Cobus Coetze Cobson, agtervolg en in hegtenis geneem het.⁵⁰

Hierdie verwarring ten opsigte van die doen en late van Jonker Afrikaner en Titus kom redelik algemeen voor. Jonker is dikwels verkeerdelik geblameer vir die optrede van sy oom. So het die veldkornet van Clanwilliam in 1827 klagtes ontvang van die Bondelswarts op Warmbad dat Jonker hulle aangeval het. Hulle het versoek dat aan hulle wapens verskaf word om hulleself teen die Afrikanerleier te verdedig. Ook Kido (Cupido) Witbooi se volgelingen, 'n Oorlamsgroep wat op Pella woonagtig was, het beweer dat hulle onder Jonker

45 S. Broadbent: *The missionary martyr of Namaqualand*, p.139.

46 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume I*, pp.133-134.

47 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from Snowdall, Cape Town, 19.07.1827.

48 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Diary of Mahonie, Deputy Lord of Clanwilliam, 28.06.1827; B. Shaw: *Memorials of Southern Africa*, p.341.

49 VEM V.35, p.18: Chroniken von Warmbad.

50 S. Broadbent: *The missionary martyr of Namaqualand*, p.142.

se aanvalle deurgeloop het.⁵¹ Die Kaapse goewerneur was egter deurgaans huiwerig om die klaers van wapens te voorsien. Dit was eers in 1830 toe die Bondelswarts hulle klagtes by eerwaarde Barnabas Shaw herhaal het, dat goewerneur Cole aan hulle versoek voldoen en aan hulle ammunisie gestuur het.⁵²

In beide hierdie gevalle was Titus waarskynlik die sondebok. Die Wesleyaanse sendelinge het bevestig dat die Afrikaner-Oorlams, en spesifiek Titus Afrikaner, die Bondelswarts en die !Khorana aangeval en beroof het.⁵³ Hierdie !Khorana het redelik verspreid gewoon - sommige sover suid as Leliefontein, waar eerwaarde Shaw gewerk het,⁵⁴ en ander op die walle van die Oranjerivier, waar Robert Moffat hulle byvoorbeeld in 1818 aangetref het.⁵⁵ Hoe dit ook al sy, volgens die Wesleyaanse sendeling op Warmbad, Edward Cook, was Titus se aanvalle en soortgelyke ander aanvalle verantwoordelik vir die armoede waarin hierdie stamme geleef het.⁵⁶

Dis te betwyfel of die Bondelswarts tot die mate deur die Afrikaner-Oorlams onderdruk is as wat hulle beweer het. Die Bondelswarts het hulle situasie waarskynlik oordryf in die hoop dat die regering hulle van wapens sou voorsien en sodoende op 'n gelyker voet met die Afrikaners plaas. So 'n afleiding is nie vergesog nie, want die Engelse reisiger James Alexander het byvoorbeeld in 1836 berig dat die Bondelswarts eintlik 'n sendeling wou hê omdat hy vir hulle toegang tot kruitvoorrade sou gee.⁵⁷

Gedurende die 1820's het die Afrikaner-Oorlams hulle dus deur die hele Namaland suid van Tsebris laat geld. Jonker in die meer noordelike en Titus in

51 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Diary of Mahonie, Deputy Lord of Clanwilliam, 03.09.1827.

52 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from B. Shaw - WMS Secretaries, Cape Town, 02.09.1830.

53 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L. Hodgson - WMS Secretaries, Modderriver, 22.06.1825; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from B. Shaw - WMS Secretaries, Lily Fountain, 24.03.1826.

54 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from B.Shaw - WMS Secretaries, Lily Fountain, 24.03.1826.

55 J.S. Moffat: *The Lives of Robert and Mary Moffat*, p.29.

56 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E. Cook - WMS Secretaries, Nisbett Bath, 13.09.1834.

57 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume I*, p.148.

die suideliker gedeelte, was leiers waarmee die ander inwoners rekening moes hou. Titus se ouderdom en die feit dat hy oogprobleme gehad het,⁵⁸ sou hom egter mettertyd as 'n magsfaktor uitskakel en aan Jonker die geleentheid bied om sy gesag te versterk.

58 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.38.

HOOFSTUK 4

KONTAK MET DIE HERERO

Jonker maak kontak met die Herero

Teen die middel dertiger jare het Jonker Afrikaner op die punt gestaan om sy magsbasis ver noord van die Afrikaner-Oorlams se tradisionele invloedssfeer uit te brei na Hereroland waar die getalryke Herero woonagtig was.

Die Herero was nomadiese pastoraliste. Die kern van hulle ekonomie was hulle beeste. Dié het egter ook 'n sosiale, kulturele en godsdienstige betekenis gehad.¹ Hulle afhanklikheid van hulle beeste het veroorsaak dat die Herero oor 'n wye terrein versprei was ten einde die beskikbare water en weiding maksimaal te benut. Dié gebruik het noodwendig 'n uitwerking op hulle gesagstruktuur gehad in dié sin dat hulle nie 'n sentrale gesag gehad het nie, maar dat elke hoofman feitlik outonoom opgetree het.²

Jonker Afrikaner het vinnig hierdie leemte raaksien en besef dat dit die moontlikheid van gekoördineerde Herero-optrede teen die Afrikaner-Oorlams tot 'n groot mate uitgeskakel het. Hulle stamstruktuur sou dus die oënskynlike voordeel wat hul groter getalle hulle gebied het, op die slagveld neutraliseer.³

Toe Jonker Afrikaner en sy volgelinge op die toneel verskyn het, het die Herero oorwegend noord van die Kuisebrivier gewoon, wat die tradisionele grens tussen hulle en die Nama suid daarvan was. Die groot droogte van 1819-1833 sou egter vir Jonker Afrikaner en die Herero bymekaar uitbring.

Die eerste reën wat verligting gebring het, het in 1833 in die suide in Namaland geval. So belangrik was hierdie gebeurtenis dat 1833 in die Herero-kalender as

1 J.S. Malan: *Peoples of South West Africa/Namibia*, pp.27-28.

2 J.S. Malan: *Peoples of South West Africa/Namibia*, p.23; G. Pool: *Samuel Maharero*, p.7.

3 H.G. Hubrich und H. Melber: *Namibia - Geschichte und Gegenwart. Zur Frage der Dekolonisation einer Siedlerkolonie*, p.105.

"Ojomeva", d.i. "jaar van die water", bekend staan.⁴ Diegene wat nog oor vee beskik het, het dadelik met hul kuddes suidwaarts getrek. Ook die Herero het suidwaarts oor die Kuisebrivier verskuif en stelselmatig die Nama uit hul tradisionele weivelde verdring.⁵ Die talrykste van die noordelik wonende Namastamme was die *Gai-//Khaun*, beter bekend as die Rooinasie. Hulle was by Hatsamas (≠Hatsamas) woonagtig en het die sterkste druk ondervind. Slegs ongeveer 2000 in getal en sonder die gewere en perde van die Afrikaner-Oorlams, was hulle glad nie militêr opgewasse teen die Herero nie.⁶ Noodgedwonge het hulle toe in 1835 by Jonker Afrikaner om hulp teen die Herero aangeklop.⁷

Jonker het op hierdie stadium iewers in die suide van Namaland gewoon. Waar presies weet ons nie, behalwe dat dit nié meer op Tsebris was nie. Volgens C.H. Hahn van die Rynse Sendinggenootskap (RSG), was hy op 'n plek noordwes van Vredeberg woonagtig.⁸ Dit kon moontlik in die Schansvlakte gewees het, hoewel dié noord van Vredeberg geleë is. 'n Ander moontlikheid wat genoem is, is dat hy in die grensgebied tussen Namaland en Hereroland gewoon het,⁹ m.a.w. in die omgewing van Rehoboth. Vermoedelik het Jonker egter teen die einde van die 1820's self ook suidwaarts agter water vir sy vee en perde aangetrek. Anders sou hy immers self met die Herero gebots het toe hulle suidwaarts beweeg het. Alle beskikbare inligting dui daarop dat Jonker in 1835 naby Vredeberg woonagtig was toe die Rooinasie met hom kontak gemaak het.¹⁰

4 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.171.

5 G. Pool: *Samuel Maharero*, p.11.

6 J.P. van S. Bruwer: *Die Khoisan- en Bantoebevolking van Suidwes-Afrika*, p.51; VEM V.20.2, p.4: Chroniken von Okahandja; H.G. Hubrich und H. Melber: *Namibia - Geschichte und Gegenwart. Zur Frage der Dekolonisation einer Siedlerkolonie*, p.40.

7 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.E. Alexander - T.L. Hodgson, Cape Town. 29.09.1837; J.I. Irlé: *Die Herero. Ein Beitrag zur Landes-, Volks-, und Missionskunde*, p.172.

8 VEM B/c.II.3, p.1: C.H. Hahn: Wie Jonker Afrikaner mit den Damras zusammengekommen ist.

9 B. Lau: The Emergence of Kommando Politics in Namaland, Southern Namibia 1800-1870, p.55.

10 VEM B/c.II.3, p.1: C.H.Hahn: Wie Jonker Afrikaner met den Damras zusammengekommen ist: H.Vedder: Quellen 30b, p.64 (Sammelakten).

Jonker Afrikaner was 'n goeie keuse as bondgenoot. Sy reputasie as ervare en suksesvolle kryger het hom vooruitgeleef. Nadat hy sy teenstanders se sterk- en swakpunte geïdentifiseer het, het hy sy krygstategie in werking gestel. Die Afrikaner-Oorlams was, eerstens, bereide.¹¹ Daardeur was hulle beweegliker as die Herero en kon hulle vinnig en onverwags toeslaan. Hulle het meestal in groepe van tien tot vyftien gewapende ruiters rondbeweeg en 'n slaankrag geopenbaar wat baie groter was as wat hul getalle aangedui het.¹² Die Herero daarteenoor het perde glad nie geken nie. Volgens wat die Hereroleier Maharero later vertel het, het die eerste perderuiters wat hulle gesien het, wit baadjies aangehad wat in die wind gewapper het. Die Herero het gedink dis 'n klomp volstruise wat op hulle afstorm!¹³

Tweedens het die Afrikaners oor gewere beskik en was hulle gedugte skuts.¹⁴ Daarteen was die Herero met hul knopkieries, spiese en pyle en boë glad nie opgewasse nie.¹⁵

Dit is onmoontlik om met sekerheid te bepaal wie die leier van die Rooinasie was wat in 1835 met Jonker kontak gemaak het. In 1820 het eerwaardes J. Kitchingman, B. Shaw en J.H. Schmelen op 'n dorpie ongeveer 180 kilometer noordoos van Bethanien¹⁶ vir Tsawub Gamab aan die roer van sake gevind. Aangesien Tsawub kinderloos was, was sy halfbroer, !Na-khom Gamab, ingevolge hulle opvolgingsreg sy opvolger.¹⁷ In Julie 1825 het Shaw by Leliefontein gerugte gehoor dat Tsawub Gamab ("chief Gammab") oorlede is.¹⁸

11 J.I. Irle: *Die Herero. Ein Beitrag zur Landes-, Volks-, und Missionskunde*, p.173.

12 H. Siiskonen (ed.): *Studying the Northern Namibian Past*, p.45.

13 J.I. Irle: *Die Herero. Ein Beitrag zur Landes-, Volks-, und Missionskunde*. p.34.

14 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, 24.07.1854, p.2.

15 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa. Volume II*, p.168; H. Von Francois: *Nama und Damara, Deutsch Süd-West-Afrika*, p.165.

16 E. Moritz: *Die ältesten Reiseberichte über Deutsch Südwestafrika. Aus dem deutsch-südwestafrikanischen Schutzgebiete, Band XXXI (1918)*, p.217.

17 K.F.R. Budack: *Weibliche Häuptlinge bei den Khoe-khoen (Nama und Oorlam)*. *Namibiana*, Vol.I(2), 1979, p.9.

18 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from B.Shaw - WMS Secretaries, Lily Fountain, 04.07.1825; B. Shaw: *Memorials of Southern Africa*. p.340.

!Na-khom Gamab was egter nog minderjarig en gevolglik het sy (!Na-khom Gamab se) suster, Gamés, tydelik as regentes opgetree. (Gamés was nie, soos dikwels beweerd word, die suster van !Na-khom Gamab se seun, //Oaseb !Na-khomab, nie. Volgens die reëls ten opsigte van naamgewing in die Namataal word die seun na sy moeder vernoem en die dogter na haar vader. Indien Gamés dus //Oaseb se suster was, sou sy !Na-khoms geheet het.¹⁹)

Dis onmoontlik om presies te bepaal wanneer //Oaseb !Na-khomab, algemeen bekend as //Oaseb, die gesag by sy pa !Na-khom Gamab oorgeneem het.²⁰ Die Rooinasie het nie oor 'n manier beskik om datums aan te teken nie. Eerwaarde Joseph Tindall van die Wesleyaanse Sendinggenootskap het egter in Mei 1842 geskryf dat //Oaseb 'n paar maande tevore vrede gesluit het met die mense van Amraal Lambert.²¹ Hy was dus waarskynlik reeds in 1841 kaptein van die Rooinasie.

Navorsers verskil oor watter leier van die Rooinasie die Afrikaner-Oorlams se hulp ingeroep het. Heinrich Vedder beweer dat Gamés vir Jonker Afrikaner om hulp genader het, maar dat sy, voordat Jonker die Herero verslaan het, die mag aan //Oaseb oorgedra het.²² Hy laat !Na-khom Gamab heeltemal buite rekening.

Volgens Wannenburgh het ene "Gameb", waarskynlik (!Na-khom) Gamab, Jonker om hulp gevra.²³ Hy word ondersteun deur dr. K.F.R. Budack, 'n antropoloog, wat dr. Vedder se verswyging van !Na-khom Gamab in die gesagstruktuur bevraagteken. Volgens Budack het Gamés slegs vir 'n kort tydjie regeer voordat !Na-khom Gamab die gesag by haar oorgeneem het.²⁴ Heel waarskynlik het !Na-khom Gamab, en nie Gamés nie, dus vir Jonker om hulp gevra. Die feit dat, so ver bekend, die eerste gevegte tussen die Afrikaner-

19 K.F.R. Budack: *Weibliche Häuptlinge bei den Khoe-khoen (Nama und Oorlam)*. *Namibiana*, Vol.I(2), 1979, p.9.

20 K.F.R. Budack: *Ein Beitrag zur Geschichte der Gai-//khaun (Rote Nation)*. *Afrikanischer Heimatkalender*, 1970, p.56.

21 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.32.

22 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.209.

23 A. Wannenburgh: *Forgotten Frontiersmen*, p.158.

24 K.F.R. Budack: *Ein Beitrag zur Geschichte der Gai-//khaun (Rote Nation)*. *Afrikanischer Heimatkalender*, 1970, p.56.

Oorlams en die Herero reeds in 1835 plaasgevind het,²⁵ vergroot die moontlikheid dat !Na-khom Gamab vir Jonker Afrikaner om hulp gevra het.

'n Besluit word geneem

Die Rooinasie het 'n tweeman-afvaardiging, Haromab en Aoemab, gestuur om met Jonker te onderhandel.²⁶ Jonker het hulle eers drie dae laat wag voordat hy hulle te woord gestaan het. Toe hy hulle versoek hoor, het hy die raad van sy oom Dawid ingeroep. Vreemd genoeg het die vredeliewende Dawid aanbeveel dat Jonker die Rooinasie help. Moontlik het hy Jonker se optrede in dié geval nie in die lig van 'n oorlogsverklaring gesien nie, maar eerder as hulp aan die onderdrukte.²⁷

Jonker is verder in sy optrede gesterk deur die aanmoediging van die jagter Jan Swart. Die twee het ontmoet terwyl Jonker op pad was na die Rooinasie toe.²⁸ Swart het Jonker waarskynlik aangemoedig om die Rooinasie te help omdat die onderwerping van die Herero vir hom die geleentheid sou bied om verder noordwaarts te jag in gebiede wat voorheen vir hom ontoeganklik was.

Op pad na Gibeon het Jonker met !Khorana, onder leiding van Eiseb, gebots. Hierdie groep !Khorana was net noord van Keetmanshoop woonagtig, waarskynlik waar die plaas "Blau" vandag is. Daarvandaan het hulle strooptogte teen veral die Herero onderneem. Ook die Nama het egter soms deurgeloop.²⁹

Eiseb-hulle was pas terug van 'n hoogs suksesvolle strooptog waartydens hulle sowel Herero as Nama aangeval het, toe Jonker op hulle afkom. Toe die eerste skote knal, het die vreesbevange !Khorana alles agtergelaat en op die vlug geslaan. Omdat hulle klaarblyklik nie opgewasse was teen die Afrikaner-Oorlams met hulle gewere en perde nie, het hulle besluit om liewers terug te trek na die Oranjerivier waar hulle in vrede kon woon.³⁰

25 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.151.

26 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.208.

27 VEM B/c.II.3, p.1: C.H. Hahn: Wie Jonker Afrikaner mit den Damras zusammengekommen ist; H. Vedder: Quellen 30b, p.64 (Sammelakten).

28 *Ibid.*

29 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.206.

30 *Ibid.*, p.207.

Volgens Vedder het Jonker die Namastam wat deur die !Khorana oorval is, by /Aris teëgekom nog voordat hy Gibeon bereik het.³¹ C.H. Hahn noem die plek Gibeon /aries.³² Die presiese posisie van Gibeon /aries is onbekend aangesien dit nie op bestaande kaarte opgespoor kon word nie. Die enigste /Aris suid van Gibeon is geleë noordwes van Bethanien, wat heeltemal uit die pad na Gibeon lê. /Aries kan egter moontlik die plek Aurus onmiddellik suidwes van Gibeon wees, want daar is 'n onderlinge verband tussen die betekenis van die twee name in die opsig dat altwee na 'n waterbron verwys. Die Nama het dikwels die woord /Aris gebruik vir 'n waterplek na aanleiding van die ooreenstemmende Nama-woord vir 'n klitsgrassoort wat by waterpleke aangetref word.³³ Aurus is die Nama-woord vir "klein fonteintjie".³⁴

Die Nama het hulle in elk geval in so 'n treurige toestand bevind dat Jonker hulle jammer gekry het. Na bewering het hy al die vee en kos wat hy by hom gehad het, asook dit wat hy van die !Khorana gebuit het, aan hulle gegee.³⁵ Daarna het hy verder getrek.

Slaags met die Herero

Daar bestaan heelwat meningsverskil oor die aantal gevegte tussen die Afrikaner-Oorlams en die Herero, asook oor die plekke wáár en die datums wannéér dit plaasgevind het.

Volgens die Engelse reisiger James Alexander, wat Jonker Afrikaner in 1837 besoek het, het Jonker die Herero - hy noem hulle Vee-Damaras - in 1835 in drie gevegte verslaan.³⁶ Hy maak egter nie melding van die tydsverloop tussen die gevegte, asook die plekke waar dit plaasgevind het nie.

31 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, pp.208-209.

32 VEM B/c.II.3, p.2: C.H. Hahn: Wie Jonker Afrikaner mit den Damras zusammengekommen ist.

33 A.P.J. Albertyn: *Die ensiklopedie van name in Suidwes-Afrika*, p.1.

34 G.S. Nienaber and P.E. Raper: *Hottentot (Khoekhoen) Place Names*, p.84.

35 VEM B/c.II.3, p.2: C.H. Hahn: Wie Jonker Afrikaner mit den Damras zusammengekommen ist.

36 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.151.

C.H. Hahn en Vedder beweer dat die eerste geveg by Gibeon plaasgevind het.³⁷ Volgens Vedder het Jonker-hulle die niksvermoedende Herero-veewagters oorval, dié wat nie betyds kon vlug nie doodgeskiet en die veekuddes afgevat. Daarna het Jonker hom by Gibeon gevestig.³⁸

Volgens C.E. Bell, skrywer van *South West Pioneer, a Memorial tribute to James Frank Bassingthwaighe, first permanent white settler in South West Africa*, het hierdie eerste botsing nie by Gibeon nie maar by Harris plaasgevind.³⁹ Harris (Haris) is ongeveer 34 kilometer suidwes van Windhoek en slegs 20 kilometer suid van die Kuisebrivier wat vir dekades die aanvaarde grens tussen die Herero en die Nama was. Dit is egter so ver - ongeveer 275 kilometer - noordwes van Gibeon dat dit hoogs onwaarskynlik is dat Jonker die Herero hier vir die eerste keer sou teëgekom het. Dit is egter wel moontlik dat Bell die skryfwyse kon verwar en eintlik /Aris bedoel het.

Volgens Hahn het die tweede botsing noord van die Aoas(Auas)-berg plaasgevind, m.a.w. enkele kilometers suid van Windhoek.⁴⁰ Vedder daarteenoor plaas die tweede botsing by Rehoboth. Hy beweer voorts dat daar 'n paar jaar verloop het tussen die eerste en tweede gevegte.⁴¹ Die gevolg van die tweede geveg was dat die Herero weer tot noord van hul gewese suidgrens, die Kuiseb-rivier, teruggedryf is.⁴²

Die Afrikaner-Oorlams en die Herero was ook in 'n derde geveg met mekaar betrokke. Oor wanneer en waar dit plaasgevind het, bestaan daar ook meningsverskil. Volgens Hahn was dit by "En de Boos", 'n pleknaam wat glad

37 VEM B/c.II.3, p.2: C.H. Hahn: Wie Jonker Afrikaner mit den Damras zusammengekommen ist; H. Vedder: Quellen 30b, p.65 (Sammelakten); H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.209.

38 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.209.

39 C.E. Bell: *South West Pioneer; A Memorial Tribute to James Frank Bassingthwaighe - first permanent white settler in South West Africa*, p.51.

40 VEM B/c.II.3, p.2: C.H. Hahn: Wie Jonker Afrikaner mit den Damras zusammengekommen ist.

41 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.210.

42 *Ibid.*, p.209.

nie opgespoor kon word nie. Vedder daarteenoor beweer dat die derde geveg by die Auasberge plaasgevind het.⁴³

Op hierdie stadium was Jonker klaarblyklik reeds meer geïnteresseerd in wat hy van die Herero kon buit as die skade wat hulle die Nama kon berokken. So was sy hoofdoel met die derde geveg om beeste in die hande te kry wat hy vir wapens kon verruil. Dit het hom geensins gehinder om die Herero se kuddes te buit nie. Hy het sy optrede geregverdig deur te verklaar dat sy gevegte teen die Herero sy kruitvoorraad uitgeput het en hulle gevolglik die skuld daarvoor en die gevolge daarvan moes dra.⁴⁴ Hy het immers die kruit nodig gehad om Windhoek, waar hy hom wou vestig, te kon beset.

Volgens James Alexander het hierdie derde geveg plaasgevind waar Windhoek tans is. Die Herero het tevergeefs weerstand gebied teenoor die gedugte Afrikaners en moes die aftog blaas.⁴⁵

Uit bostaande gegewens wil dit dus voorkom of die eerste drie gevegte by Gibeon, Rehoboth en tussen die Auasberge en die hedendaagse Windhoek plaasgevind het.

In teenstelling met Vedder, wat slegs die eerste drie gevegte vermeld, het Hahn beweer dat daar nog 'n vierde geveg by Barmen en 'n vyfde in die berge wes van Windhoek plaasgevind het.⁴⁶

Ongeag die hoeveelste geveg dit was, was een van die laaste gevegte teen die Herero oor die besit van die waterbronne waar Windhoek ontstaan het. Op daardie stadium het die Herero-kaptein Kavarikotjiuru met sy volgelinge daar gewoon. Hy was die oom van die latere bekende Herero-leier Tjamuaha se vader, Tjirue.⁴⁷

43 VEM B/c.II.3, p.2: C.H. Hahn: Wie Jonker Afrikaner mit den Damras zusammengekommen ist; H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.210.

44 *Ibid.*

45 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.162.

46 VEM B/c.II.3, p.2: C.H. Hahn: Wie Jonker Afrikaner mit den Damras zusammengekommen ist; H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.210.

47 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.210.

Toe die nuus Kavarikotjiuru bereik dat sy Herero-volksgenote wat suid van hom gewoon het en tot op daardie stadium die skans tussen hom en Jonker gevorm het, voor Jonker moes vlug en dat dieselfde Jonker op pad was na Windhoek, het hy inderhaas die Herero-leiers noord van Windhoek, Mungunda en Kahitjene, versoek om hom te kom help om Jonker by Windhoek te stuit.⁴⁸ As hulle Jonker nie daar kon keer nie, sou hy ook nie verder gekeer kon word nie. Aan Mungunda en Kahitjene het hy dit só gestel: "Ek het 'n renoster met albei hande gegryp. Help my, anders storm hy deur tot op Okahandja".⁴⁹ Selfs met hulle hulp kon hy egter nie daarin slaag om Jonker Afrikaner te stuit nie. Jonker het hom by Windhoek gevestig en sy kuddes in die Herero se tradisionele weiveld tussen die Swakoprivier en die Kuisebrivier laat wei.⁵⁰

Jonker self het vir Emma Hahn in Maart 1844 'n ander verhaal vertel oor sy besetting van Windhoek. Volgens hom het hy tydens een van sy reise op 'n verlate Windhoek afgekom. Die Herero wat voorheen daar gewoon het, het dit skynbaar verlaat in 'n poging om 'n botsing met hom te vermy. Jonker het hulle kans gegee om terug te keer, maar toe dit nie gebeur nie, het hy Windhoek beset.⁵¹ Ook Jonker se seun, Jan Jonker, het in 1877 teenoor W.C. Palgrave, Spesiale Kommissaris na Hereroland, beweer dat die Afrikaners Windhoek sonder geweld beset het. Volgens hom het die Rooinasie Windhoek aan Jonker gegee as betaling vir sy hulp teen die Herero. Laasgenoemde se reg op Windhoek is dus glad nie erken nie.⁵²

Die besoek van J.E. Alexander

Ofskoon Jonker Afrikaner Windhoek beset het, het hy nie permanent daar gewoon nie.⁵³ In 1837 het hy hom byvoorbeeld by Niais (≠Nĩ-//ais) bevind.

48 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.211.

49 A 23 Dr. C.J.C. Lemmer 1946-1954: Windhoek - Geen Wind, Nog minder hoek. Waar kom die naam Windhoek vandaan? *Allgemeine Zeitung*, Desember 1950; H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.210.

50 VEM V.20.2, p.4: Chroniken von Okahandja.

51 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.72.

52 E.L.P. Stals (ed.): *The Commissions of W.C. Palgrave, Special Emissary to South West Africa 1876-1885*, p.167.

53 VEM V.35, p.16: Chroniken von Warmbad; VEM V.36, p.4: Chroniken von Windhoek.

Niais was ongeveer 32 kilometer noord van Rehoboth⁵⁴ op die oostelike oewer van die Kei-kuruprivier,⁵⁵ 'n sytak van die Oanobrivier. Na die noorde en die ooste was skouspelagtige berge terwyl die dorpie in die vlakte geleë was. Waar die Kei-kurup digby Niais verbygeloop het, was die walle taamlik diep uitgekerf en die rivierbedding ongeveer 70 meter breed. Oral in die bedding was groot waterpoele. Hierdie poele het water gelewier vir 'n gemeenskap van ongeveer 1200 siele⁵⁶ wat bestaan het uit Afrikaner-Oorlams, Nama, Herero en Bergdamaras. Die Herero was krygsgevangenes, of "gevangenes van die boog en spies", soos hulle in die omgang bekend was. Daar was mans, sowel as vrouens. Kenmerkend van die mans was dat die onderste twee voortande uitgetrek was, terwyl die boonste twee gevyl is om 'n opening soos 'n omgekeerde V te los.⁵⁷ Die Bergdamaras het Jonker-hulle se vee opgepas.⁵⁸ Die hutte van die Afrikaner-Oorlams en Nama was in groepies van vyf tot ses oor die vlakte versprei.⁵⁹ Die Bergdamaras het 'n entjie weg by die veekele gewoon.⁶⁰ "Vreemdelinge" was dus welkom in die Afrikaners se onmiddellike omgewing mits hulle hulle aan die Afrikaners se reëls onderwerp het.

Om en by vyftien kilometer suidwes van Niais, by die dorpie Naraes, was nog 'n gemeenskap Afrikaner-Oorlams en Nama. Die dorpie aan die Oanoprivier, (of "Tell-Tale" rivier, soos die Engelse ontdekkingsreisiger, James Alexander, dit later genoem het),⁶¹ is waarskynlik die plekkie wat vandag as Nareis bekendstaan.

Vroeg in 1837 het Jonker Afrikaner, waarskynlik deur sy familie in die suide, by Niais berig ontvang dat 'n Engelsman, James Edward Alexander, hom in die land bevind het. Alexander het in 1836 in opdrag van die "Royal Geographical

54 C. Frey: Jonker Afrikaner and his time. *Journal of the South West Africa Scientific Society*, Vol.VIII, 1951, p.48.

55 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.152.

56 *Ibid.*, p.153.

57 *Ibid.*, p.163.

58 *Ibid.*, p.181.

59 *Ibid.*, p.153.

60 *Ibid.*, p.181.

61 *Ibid.*, p.151.

JAMES EDWARD ALEXANDER

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

Society" in Londen 'n inligtingsreis vanaf Kaapstad oorland na Walvisbaai onderneem,⁶² waarvandaan hy per skip na Kaapstad sou terugkeer.

In Januarie 1837 het Alexander met Jonker se familieleden in die suide kennis gemaak, 'n ontmoeting waaroor Jonker ongetwyfeld ingelig is. Toe Alexander naamlik op Warmbad (Nisbett Bath) oorgestaan het, het hy die Wesleyaanse sendeling, eerwaarde J. Jackson, wat tydelik vir eerwaarde Cook afgepos het, na Afrikanerskraal (Vredeberg) vergesel.⁶³ Hulle hoofdoel was om die dreigende konflik tussen 'n groep van die Afrikaner-Oorlams, wat onder Jonker se oom Titus se invloed was, en die Bondelswarts van Warmbad te ontloot. Jackson wou veral graag Jonker se ander oom, Dawid Afrikaner, ontmoet wat, soos hy geglo het, in vrede met sy bure wou leef.⁶⁴ Met dit in gedagte het hy Alexander na Afrikanerskraal vergesel sodat dié met Dawid-hulle kon kennismaak.⁶⁵

Na sy besoek aan Afrikanerskraal het Alexander sy reis na die noorde voortgesit. Op 1 Februarie het hy by 'n Nama-kraal aan 'n sytak van die Visrivier, onder die Nama bekend as Chubeechees, d.i. swart ebbehout, vir die prys van twee katoensakdoeke en twee stringe glaskrale 'n Herero-seuntjie by 'n ou Nama-vrou gekoop. Hierdie seuntjie was die latere bekende Saul Shepherd.⁶⁶

Van Bethanien af het Alexander se roete suidwes van Jonker Afrikaner se woonplek op Niais verbygestrek. Toe sy geselskap Walvisbaai op 19 April 1837 bereik, was die skip wat hulle terug Kaap toe moes neem, egter nie daar nie. Nadat Alexander-hulle twee weke gewag het, het hulle, voordat hulle voorrade heeltemal gedaan was, binneland toe vertrek waar kos beskikbaar was.⁶⁷ Hoewel hierdie tog nie deel uitgemaak het van sy oorspronklike reisplan nie, het

62 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.229.

63 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, pp.40-41.

64 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Jackson - WMS Secretaries, Khamies Berg, 29.06.1837.

65 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume I*, p.181.

66 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, pp.222-223; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.7, 1855, p.105.

67 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, pp.76; 99.

SAUL SHEPHERD EN GESIN

Nasionale Argief, Windhoek

Alexander dadelik dié geleentheid benut om met behulp van Boesmangidse⁶⁸ die binneland te verken.

Toe Jonker hoor dat die Engelse reisiger wat reeds sy familie besoek het, hom in sy onmiddellike omgewing bevind, het hy dadelik een van sy broers, wie se naam nie genoem word nie, en 'n paar Afrikaner-Oorlams gestuur om Alexander tegemoet te ry. Omdat dit nog in die seisoen van die perdesiekte was, het die Afrikaners op ry-osse gery. Jonker se broer was in sy deftigste klere geklee.⁶⁹

Op 24 Mei 1837 het Jonker se broer vir Alexander digby Naraes ontmoet en hom na Niais begelei. "We passed over one of the finest plains I had seen in Africa, covered with sweet grass, and with high trees, and bushes dispersed on it in detached groups, and among which wild horses were seen", het Alexander die terrein beskryf waardeur hulle gereis het.⁷⁰

Met Alexander se aankoms het Jonker, anders as wat sy vader destyds met Moffat gedoen het, onmiddellik uit sy hut gekom. Die Afrikaners het dus nie 'n definitiewe tradisie van ontvangs gehad nie, maar dit by hulle behoeftes aangepas. Saam met hom was 'n aantal ouer manne, waarskynlik sy raadslede. Alexander-hulle is met groot gasvryheid verwelkom. Jonker het spesiaal langs sy hut 'n stuk grond laat skoonmaak en skerm van matte laat opslaan waar die besoekers kon oorstaan.⁷¹ Daarna het ongeveer honderd vroue, oud en jonk, aan 'n verwelkomings-"rietdans" deelgeneem. 'n Groep mans het met rietfluitjies en voetgestamp die musiek verskaf.⁷² Geskenke is oor en weer uitgeruil en Jonker het onder andere 'n mantel, medalje, pyp, sjaals, byle, krale en sakdoeke ontvang. Op sy beurt het hy pak- en slagosse, sowel as skape, aan Alexander geskenk.⁷³ Aan voedsel was daar geen tekort nie. Die Oorlam-vrouens het soveel melk gebring in ruil vir naalde dat "...we might now have

68 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.151.

69 *Ibid.*, p.152.

70 *Ibid.*, p.152.

71 *Ibid.*, p.155.

72 *Ibid.*, p.162.

73 *Ibid.*, p.156.

swam in milk if we had been so disposed", het Alexander geskryf.⁷⁴ Op daardie stadium het Jonker en sy volgelinge dus ongetwyfeld goed geleef.

Na die uitgerekte verwelkomings het Jonker vir Alexander uitgevra oor sy verdere voornemens. Alexander het verduidelik dat hy die gebied in die noorde wou besoek waar die Herero gewoon het, en ook ooswaarts wou reis totdat hy die Indiese Oseaan bereik. Die Afrikanerleier het met belangstelling na sy besoeker se planne geluister, maar beide as onmoontlik afgemaak. Wat die Herero betref, was Jonker oortuig daarvan dat hulle Alexander nie sou toelaat om in veiligheid deur hulle gebied te trek nie omdat hulle nie vreemdelinge vertrou het wat uit die suide gekom het nie.⁷⁵ Volgens Jonker was die Herero so gevaarlik dat hy selfs verkies het om op Niais eerder as Windhoek te woon, want in Windhoek sou die Afrikaners hoë klipkrale moes bou om hulle en hulle vee teen die Herero te beskerm.⁷⁶ In die lig van hierdie gevare was geen Afrikaner-Oorlam bereid om Alexander na die Herero te vergesel nie.⁷⁷

Alexander se wens om die Afrikaanse ooskus van Niais af oorland te bereik, was volgens Jonker feitlik 'n saak van onmoontlikheid. Die roete is naamlik deur die Kalahari-woestyn versper. Selfs hy wat Jonker was, was verplig om indien hy byvoorbeeld na Lattakoo in Noord-Kaapland wou gaan, 'n suidelike ompad sover suid as die Oranjerivier te volg.⁷⁸

Jonker se beswaar teen laasgenoemde voorname was heeltemal legitiem. Sy waarskuwing teen die "Herero-gevaar" was egter tot 'n groot mate in eie belang. Hoewel hy ongetwyfeld ook oor Alexander-hulle se veiligheid bekommerd was, wou Jonker in die eerste plek verhinder dat die Herero met blankes in aanraking kom en toegang kry tot wapens. Dit sou die getalryker Herero 'n gedugte militêre teenstander maak - iets wat die Afrikaner-Oorlams ten alle koste wou verhoed.

74 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.155.

75 *Ibid.*, pp.157-158.

76 *Ibid.*, p.162.

77 *Ibid.*, pp.157-158.

78 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, pp.157-158; H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.95.

Terselfdertyd kon Jonker dit egter ook nie bekostig om die binneland as heeltemal ontoeganklik en onaantreklik te beskryf nie. So 'n standpunt sou potensiële handelaars en jagters afskrik om daarheen te kom en dan sou Jonker sy toegangsroete tot wapens en ammunisie verloor. Ten spyte van sy voorbehoude het Jonker tog ook vir Alexander gewys op die handelsmoontlikhede van die omgewing. Kort voor Alexander se aankoms het Jonker-hulle byvoorbeeld in die Nossob- (=Nosob-) rivier gaan jag en met dertig olifantande teruggekeer.⁷⁹

Jonker kon ook in Alexander se alledaagse behoeftes voorsien en het hom byvoorbeeld gehelp om sy voorrade vir die terugreis Kaap toe aan te vul. Die Afrikanerleier was ten nouste by hierdie proses betrokke het self die kooppryse vasgestel. Vir elke bok of skaap wat Alexander gekoop het, moes hy 'n mes, sakdoek en tonteldoos betaal, en vir elke os materiaal, tjalies, byle en krale.⁸⁰ Om handel te dryf, was dus nie vir Jonker 'n onbekende vaardigheid nie.

Jonker het verder nie gehuiwer om die impak wat Alexander op die inheemse bevolking gehad het, tot sy eie voordeel aan te wend nie. Omdat hy nie gretig was om in 'n familietwis betrokke te raak nie, het hy Alexander vertel dat hy (Jonker) en sy halfbroer, Adam Kraai, op die punt was om Amraal Lambert aan te val.⁸¹ Adam was ouer as Jonker en die oudste seun uit Jonker se ma se eerste huwelik voordat sy met sy pa, Christiaan Afrikaner, getroud is.⁸² Amraal was ook aangetroude familie van Jonker, want hy was getroud met Jonker se suster.⁸³ Beide was dus Oorlams. Amraal en sy volgelinge het by Naosanabis (//Nao-sanabis) gewoon en Adam Kraai naby Jonker in die Rehoboth-omgewing.⁸⁴

79 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, pp.159-160.

80 *Ibid.*, p.173.

81 *Ibid.*, p.207.

82 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 16.07.1854-31.10.1854; VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 03.05.1845-02.09.1845; VEM B/c.II.7, p.6: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

83 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E. Cook - WMS Secretaries, Nisbett Bath, 02.09.1837.

84 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn 1837-1860: A Missionary in Nama- and Damaraland Part V: Register and Indexes (Archeia)*, p.1271.

Nou het Jonker dus vir Alexander gevra om die dreigende botsing te probeer verhoed. Alexander was bereid om te help en het dadelik 'n boodskap per brief na Amraal gestuur, want volgens hom het 'n geskrewe papier in Namaland 'n groot indruk op die leser gemaak.⁸⁵ By die brief was 'n sogenaamde regeringsmedalje vir Amraal ingesluit.

In sy brief het Alexander verduidelik dat hy die land besoek het onder andere om vas te stel of daar handelsmoontlikhede was. Hy het die voordele uiteengesit wat dit vir die bevolking sou inhou indien die sendelinge toegelaat sou word om hulle te leer en die handelaars om hulle van handelsware te voorsien. Voordat dit kon gebeur, moes daar egter vrede in die land wees. In die lig hiervan het hy gehoop dat Amraal sy mense tot vrede met Jonker en Adam Kraai kon oorhaal. Alexander se boodskap het skynbaar die gewenste uitwerking gehad, want die verwagte geveg het nie plaasgevind nie.⁸⁶

Die manier waarop Jonker opgetree het, het 'n blywende indruk op Alexander gemaak en hom deeglik laat besef dat die Afrikanerleier se klein en beskeie voorkoms misleidend was. Dit het geen aanduiding gegee van die innerlike mens nie.⁸⁷ Volgens Alexander het Jonker se kalm uiterlike 'n vlymskerp brein, goeie oordeel en onverskrokke geaardheid verberg,⁸⁸ eienskappe wat duidelik na vore gekom het in die manier waarop hy Alexander se besoek tot sy voordeel aangewend het.

Op 31 Mei 1837 het Alexander vanaf Niais vertrek. Die meeste van die dorpie se inwoners het hom kom afsien. Die "excellent Aramap" (Jonker), sy "fine large wife" en verskeie van sy raadsmanne het Alexander-hulle die eerste ent vergesél om hulle 'n kopermyl suid van Niais te wys.⁸⁹

Die geselskap het 'n suid-suidwestelike rigting ingeslaan en, nadat hulle die eerste dag ongeveer 19 kilometer afgelê het, die volgende aand - die 1ste Junie - na nog 41 kilometer in 'n pragtige vallei aangekom. Dit was een van Jonker se gunsteling woonplekke. Die vallei was ongeveer drie tot vyf kilometer breed,

85 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.208.

86 *Ibid.*, pp.208-209.

87 *Ibid.*, p.155.

88 *Ibid.*

89 *Ibid.*, p.185.

aan die noorde-, suide- en westekante afgesluit deur berge en aan die oostekant oop. Tussen die rotse het 'n warmbron ontspring waarvan die water op 126°F (52.2°C) gemeet is. In hierdie vallei het Jonker vir hom 'n dam gebou en kalbasse en tabak aangeplant. Om sy tuinery aan te help, het Alexander hom toe ook komkommer- en waatlemoensaad gegee. Omdat die warmbron nog nie 'n Europese naam gehad het nie, het Alexander dit ter ere van die Britse Minister van Kolonies, lord Glenelg, *Glenelg's Bath* gedoop.⁹⁰

By hierdie warmbron was duidelike tekens van vroeëre Herero-teenwoordigheid. Teen 'n boom by 'n graf was byvoorbeeld die oorblyfsels van die kop en horings van 'n bees vasgemaak - die tradisionele Herero-teken dat 'n gesiene Herero-hoofman daar begrawe is.⁹¹ Presies wanneer die Herero so ver suid beweeg het, is egter nie duidelik nie. Moontlik was dit 'n splintergroep wat self tydens die droogte agter water en weiding suidwaarts beweeg het.

Ongeveer 19 kilometer verder na die suide, naby 'n plek genaamd *Gnutuais*, het die geselskap by die beloofde kopermyn aangekom. Die "myn" was 'n lang sloot in die grond waar die koper reeds uitgegrawe is. In die sloot was ook sandsteen en kwarts sigbaar. Alexander het nie getwyfel dat Gnutuais 'n ryk koperneerslag gehad het nie. Dit kon maklik ontgin word, want die erts was naby aan die oppervlak. Daar was volop water, asook voldoende hout om die koper mee te smelt. Afset was egter 'n probleem, want die myn was ver van die kolonie en van die see af geleë.⁹² Die myn, wat deur Alexander "Black Mud" genoem is, was ongeveer waar die Klein /Aub-myn vandag is.

Hierna het Jonker en Alexander se paaie geskei. Vir Alexander was dit 'n hartseer geleentheid. Hy en Jonker het goeie vriende geword en hy het moeilik afskeid geneem van iemand wat hy as intelligent, beleefd en gasvry ervaar het. As afskeidsgeskenke het Alexander onder andere aan Jonker sae en byle gegee.⁹³

90 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.187.

91 *Ibid.*, p.189.

92 *Ibid.*, p.191.

93 *Ibid.*

Alexander se reis deur Namaland was in baie opsigte baanbrekerswerk en die inligting wat hy opgeteken het, sou vir vele reisigers ná hom van groot hulp wees.

Wat sy kontak met Jonker betref, was Alexander verantwoordelik vir 'n nalatenskap van die eerste deeglike beskrywing van die Afrikanerleier se voorkoms en persoonlikheid. Anders as baie Europese reisigers het hy egter ook wyer gekyk en die samestelling en verspreiding van Jonker se volgelinge, asook hulle woonplek, deeglik beskryf. Voorts het hy 'n aanduiding gegee van onderlinge verhoudinge tussen die verskillende Oorlamgroepe wat op daardie stadium in die land was.

Deur Jonker Afrikaner se toedoen, sou Alexander se besoek egter ook op die langeduur tot twee belangrike ontwikkelings in die Afrikaner-geskiedenis lei. In die eerste plek het Jonker vir Alexander versoek om te reël dat 'n sendeling na Niais gestuur word. Veral die Afrikaner-vroue het by Alexander gepleit: "Stuur vir ons leermeesters vir onself en ons kinders."⁹⁴

Om te verseker dat Jonker wel 'n sendeling kry, het Alexander hierdie versoek aan drie sendinggenootskappe oorgedra, nl. aan die Londense Sendinggenootskap, die Wesleyaanse Sendinggenootskap en die Rynse Sendinggenootskap.⁹⁵ Alexander het selfs verder gegaan en drie moontlike plekke geïdentifiseer waar sendingstasies aangelê kon word, nl. by Bethanien onder die !Aman, langs die Visrivier by Adam Kraai se volgelinge en oos van die Visrivier, onder Jonker se mense.⁹⁶ Alexander het beklemtoon dat veral die sendelinge wat hulle by Jonker Afrikaner sou gaan vestig, veilig sou wees.⁹⁷ Hierdie aanbeveling en die uiteindelijke pogings van twee sendinggenootskappe om daaraan te voldoen, sou tot die hewige geskil tussen die Rynse en Wesleyaanse Sendinggenootskappe lei, wat in hoofstuk 8 bespreek word.

94 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.189.

95 C. Frey: Jonker Afrikaner and his time. *Journal of the South West Africa Scientific Society*, Vol.VIII, 1951, p.51.

96 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 01.09.1840-31.08.1841, pp.27-28.

97 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.189.

In die tweede plek het Alexander se besoek aan Niais deur Jonker se aanmoediging die weg gebaan vir die koms van handelaars na Namaland. Jonker se pogings om handelaars aan te trek, moet geensins gesien word as 'n miskiening van handelsbetrekkinge en -roetes wat reeds tussen hom en ander inheemse groepe bestaan het nie. Soos bewys word deur die kontak wat daar onder meer reeds in 1818 was tussen die Afrikaners en die Bathlaping-Tswanas, wat wes van Lattakoo gewoon het, was die Afrikaner-Oorlams deel van 'n uitgebreide handelsnetwerk. In een noodsaaklike behoefte kon hierdie netwerk egter nie voorsien nie, nl. die verkryging van vuurwapens en ammunisie. Daarom, omdat kontak met Westerse handelaars uiteindelik sy magsoorsig sou versterk, het Jonker hulle koms verwelkom.⁹⁸

Deur Jonker se toedoen en Alexander se bemiddeling het die volgende fase in die Afrikaner-Oorlams se geskiedenis dus aangebreek, te wete die tydperk van noue kontak met die sendelinge en die handelaars. Die sendelinge sou poog om Jonker-hulle se goeie eienskappe na vore te bring, terwyl die handelaars indirek vir hulle ondergang verantwoordelik sou wees.

98 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.E. Alexander - T.L. Hodgson, Cape Town, 29.09.1837.

HOOFSTUK 5

POGINGS OM DIE AFRIKANER-OORLAMS TE HERENIG

Die eerste sendelinge kom in Namaland aan

Jonker se soeke na 'n sendeling vir hom en sy mense het gespruit uit sy ondervindinge tydens sy jeugjare. Terwyl sy vader nog geleef het, het hy op Blydeverwacht, Vredeberg en Warmbad noue kontak met sendelinge van die LSG gehad. Hulle was immers verantwoordelik vir sy skoolopleiding. 'n Ouer Jonker het nou besef dat die sendelinge ook sy toegang tot die Westerse tegnologie en dus indirek tot die behoud van sy magsbasis in Namaland kon wees.

Alhoewel Jonker Afrikaner reeds in 1825 vir eerwaarde Schmelen van die LSG vir 'n sendeling gevra het toe dié hom op Tsebris besoek het, sou sewentien jaar verstryk voordat sy wens vervul is.

Dié lang wagtydperk kan nie voor Schmelen se deur gelê word nie. Hy het inderdaad alles binne sy vermoë gedoen om vir die noordelike Afrikaners 'n sendeling in die hande te kry. Die direkteure van die LSG het egter nie sy ywer gedeel nie, want hulle was nie van plan om hulle arbeidsterrein aan die suidweskus van Afrika te vergroot nie. Schmelen kon steeds as sendeling by Komaggas aanbly, maar vir alle verdere uitbreiding is die terrein aan die Rynse Sendinggenootskap (RSG) oorhandig.¹

Die Rynse sendelinge se toetrede tot die sendingterrein aan die suidweskus van Afrika is egter voorafgegaan deur die toetrede van 'n derde sendinggenootskap tot dieselfde terrein, die Wesleyaanse Sendinggenootskap (WSG). Hulle sou ten nouste betrokke wees by die pogings om die Afrikaner-Oorlams te herenig.

Die WSG het reeds in 1816 vir eerwaarde Barnabas Shaw na die Kaap gestuur om die sendingmoontlikhede vanaf Kaapstad tot in Namaland te ondersoek. Hiervoor het Shaw, in die geselskap van Schmelen, selfs tot noord van Bethanien gereis. Weens 'n verskeidenheid van probleme, o.a. die langdurige

1 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.10, p.51 (Brief von J.H.Schmelen, Komaggas, 04.12.1838).

droogte, het Shaw se pogings om sendingstasies in Namaland op te rig reeds teen die einde van 1822 doodgeloop.²

In Namakwaland was die toestand vir sendingwerk gunstiger. In 1826 het die Wesleyaanse sendeling Richard Haddy op Leliefontein begin werk.³ Gedurende Augustus 1826 het Haddy besoek ontvang van die kaptein van die Bondelswarts van Warmbad wat graag weer 'n sendeling wou hê.⁴ Hulle versoek het gelei tot die uitstuur van Edward Cook na Warmbad.

Cook het Warmbad vanaf Julie 1835 beman.⁵ Kort na sy aankoms het hy die stasie herdoop na Nisbett Bath. Dit was ter ere van ene Josiah Nisbett wat 'n skenking van £200 aan die Wesleyaanse Sendinggenootskap gemaak het vir die stigting van 'n sendingstasie in Namaland.⁶ Vanaf Warmbad sou Cook kontak maak met die oorblywende Afrikaners van Afrikanerskraal en omgewing, en mettertyd ook met Jonker.

Kontak met die sendelinge vanuit die suide bewerk

Die groep Afrikaner-Oorlams wat op en in die omgewing van Blydeverwacht en Vredeberg (Afrikanerskraal) woonagtig was, was reeds sedert Robert Moffat se vertrek in 1819 wat sendingwerk betref, herderloos. Na die skeuring in Afrikanergeleedere het die aggressiewe optrede van Jonker se oom, Titus Afrikaner, hulle verder geïsoleer en van die sendinggenootskappe vervreem.

Titus, 'n "klein onindrukwekkende mannetjie", het vir etlike jare die gebeure aan weerskante van die Oranjerivier oorheers. Hy was in so 'n mate in beheer dat selfs die sendinginspekteur van die Wesleyaanse Sendinggenootskap, eerwaarde Hodgson, tydens sy reis in Namakwaland in 1824 'n aanval deur Titus op die sendinggeselskap gevrees het.⁷ Sy reputasie het dan ook veroorsaak dat

2 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, pp.35-36.

3 E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.50.

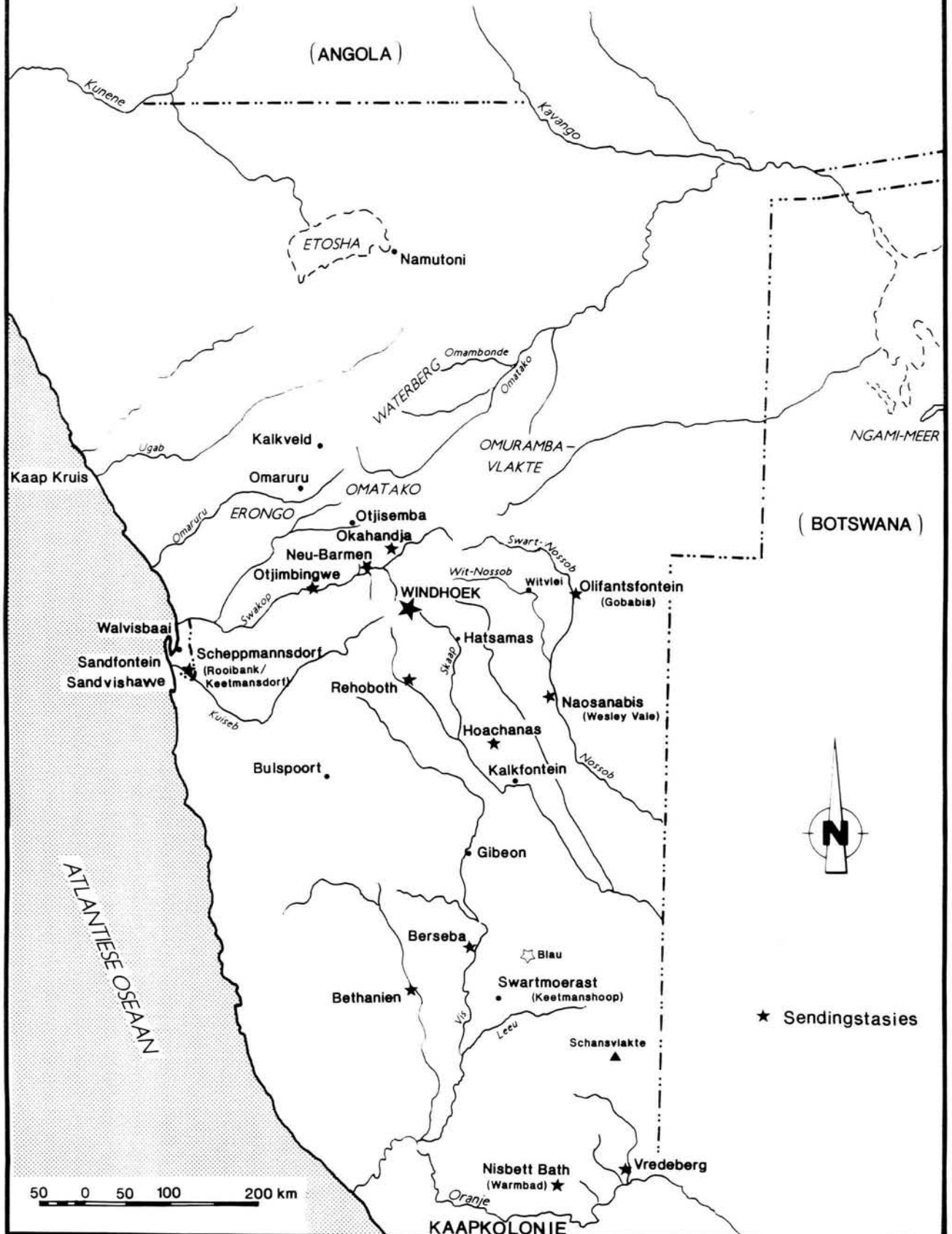
4 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.37.

5 J. Baumann (red.): *Van Sending tot kerk 1842-1967. 125 Jaar Rynse Sendingarbeid in Suidwes-Afrika*, p.10; W.G.A. Mears: *Wesleyan Missionaries in Great Namaqualand, 1820-1867*, p.6.

6 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.37.

7 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.43.

S. W. A. (NAMIBIË) VOOR 1861

Saamgestel uit C. Walton (ed.): *Reader's Digest Atlas of Southern Africa*, pp.70-71; 200-201.

Afrikanerskraal sedert 1825 nie meer gereken was as sendingstasie van die Londense Sendinggenootskap nie.⁸

Titus se optrede het die verdeeldheid in Afrikanergeledere op Vredeberg verskerp. Hoewel die grootste deel van die inwoners hom gevolg het,⁹ het 'n klein groepie, onder leiding van Jonker se oom, Dawid, steeds gepoog om in ooreenstemming met die Christelike boodskap te leef. Alhoewel hulle ook op Vredeberg gewoon het, het hulle geweier om deel te hê aan die "rowers" se leefwyse.¹⁰ Danksy Dawid-hulle sou die bande tussen die Afrikaners en die sendelinge uiteindelik herstel word.

Dawid Afrikaner het in Junie 1836 sy eerste poging aangewend om met die nuwe sendeling op Warmbad kontak te maak. In sy brief, wat Cook op 24 Junie ontvang het, het Dawid geskryf dat hy graag met die sendeling wou praat. Weens die reputasie van Titus Afrikaner wou Cook egter aanvanklik niks te doen hê met die Afrikaner-Oorlams van Blydeverwacht en Vredeberg, wat hy "tiere en wolwe" genoem het, nie. Toe Dawid hierdie nuus verneem, het hy geantwoord: "Ons is nie wolwe en tiere nie. Ons is moordenaars, maar ons is mense."¹¹ Sy antwoord het so 'n indruk op Cook gemaak dat hy ingestem het om Dawid te ontmoet. Die ontmoeting het egter eers in September 1837 plaasgevind omdat Cook die stasie vanaf 13 Julie 1836 tot 24 Julie 1837 verlaat het vir sy verlof na die Kaap.¹²

In sy afwesigheid sou Dawid Afrikaner die steun verkry van Cook se tydelike plaasvervanger, eerwaarde J. Jackson. Jackson was na sy besoek saam met Alexander in 1836 aan Afrikanerskraal, daarvan oortuig dat Dawid Afrikaner 'n opregte Christen was. Gevolglik was hy bereid om Dawid se versoek vir 'n sendeling te steun.¹³

8 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from B.Shaw - WMS Secretaries, Lily Fountain, 31.01.1825.

9 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.31.

10 J. Backhouse: *A Narrative of a visit to the Mauritius and South Africa*, p.563; E. Cook: *The Modern Missionary*, p.31.

11 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.34.

12 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, pp.40-41.

13 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Jackson - WMS Secretaries, Khamies Berg, 29.06.1837.

Hoewel op die oog af ingestel op sy eie belange, het Dawid eintlik 'n breër plan in gedagte gehad. Hy wou nie slegs die Afrikaners in sy onmiddellike omgewing bereik nie, maar ook die groep onder sy broerskind, Jonker. Soos Jonker het hy die ideaal gekoester dat die verspreide Afrikanerstam weer sou herenig. Dié ideaal was nou binne bereik, want gerugte uit die noorde het gelui dat Jonker se gesindheid ten goede verander het en dat hy, veral na die besoeke van Schmelen en Alexander, in vrede met sy bure geleef het. Sy verandering het een van die hoofredes vir die skeuring van die Afrikanerstam uit die weg geruim en die regte atmosfeer geskep vir 'n hereniging.

Op 9 September 1837 het drie van Dawid Afrikaner se gesante by Cook op Warmbad opgedaag, dringend op soek na 'n sendeling wat bereid sou wees om hom saam met Dawid-hulle by *Alexander's Bath* te gaan vestig.¹⁴ Alexander's Bath was ongeveer 32 kilometer suidoos van Tsebris geleë, dus ongeveer waar Rehoboth later aangelê is.¹⁵ Cook was verkeerdelik onder die indruk dat dit dieselfde plek was wat in 1837 deur Alexander Glenelg's Bath genoem is. Later dieselfde maand, op 28 September, het Dawid persoonlik met Cook die reëlins vir die voorgenome reis na Alexander's Bath, wat hy nou *New Bath* genoem het, gaan bespreek.¹⁶

Ten spyte van al die positiewe gerugte het Cook blykbaar nog nie vir Jonker Afrikaner vertrou nie en wou hy eers met hom die beoogde verhuising uitklaar. Op 2 Oktober 1837 het Cook die voorwaardes waaronder hy bereid was om hom naby Jonker te vestig in 'n brief aan die Afrikanerleier uiteengesit. Dit het soos volg gelui:¹⁷

"Nisbett Bath, 2 October 1837

To Captain Jonker Afrikaner,

Dear Friend

Your Uncle David came to me to speak with me concerning our journey to the Warm Bath to which Sir Alexander has been. It is my intention to commence

14 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.36.

15 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840.

16 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.37.

17 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath. 02.10.1837.

building a house, but I desire to hear from you first whether you prohibit your people from murdering the Damaras and stealing their cattle and whether you yourself will [agree] to live according to the demands of the Gospel. And whether you and your people will help me to build a house and a chapel. You can also speak to Amraal and let me know by the first opportunity. To these questions I will join another; whether the people will be willing to water gardens, to plough, and sow lands, to build houses and live in all security as we live in civilized society. If you will on these conditions receive me, you may perhaps send a team of oxen to meet me. We intend to remove from here in the month of March(next).

Greetings for your family and people.

Your sincere friend,

Edward Cook."

Volgens Jonker het hy die brief ontvang en dadelik vir Cook laat weet dat hy welkom was om hom gedurende Maart te kom besoek.¹⁸ Jonker se antwoord het egter nooit by Cook uitgekom nie en onseker oor wat hy van die Afrikanerleier te wagte kon wees, het die sendeling besluit om hom lievers op sendingwerk onder die Afrikaners van Blydeverwacht toe te spits.¹⁹

Saam daarmee het Dawid se poging om die Afrikaner-Oorlams te herenig, misluk. Ter wille van Cook het hy hom toe by Titus-hulle op Blydeverwacht gaan vestig. Met die suidelike Afrikaner-Oorlams op Blydeverwacht saamgetrek, het Cook nou 'n sentrale punt gehad waarop hy sy sendingwerk kon toespits.²⁰

Soos eerwaarde Ebner in 1815 met Jager Afrikaner, was dit in 1838 Cook se voorreg om 'n geharde heiden en genadelose leier soos Titus Afrikaner, tot bekering te sien kom.

Toe Cook Blydeverwacht op 6 April 1838 besoek, het die Afrikaners hom met groot geesdrif ontvang. Die sendeling het gou die rede vir hierdie gesindheidsverandering agtergekom. Die eens gevreesde Titus was besig om

18 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.158.

19 W.G.A. Mears: *Wesleyan Missionaries in Great Namaqualand, 1820-1867*, p.7.

20 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.41.

blind te word en moes noodgedwonge 'n rustiger leefwyse volg.²¹ Dít het Cook finaal oortuig om Blydeverwacht meer gereeld - ongeveer een keer per maand - te besoek.

Cook het tydens sy besoeke spesiaal tyd afgestaan om met Titus Afrikaner te gesels. Ofskoon die blindwordende leier bereid was om na die sendeling se boodskappe te luister, wou hy aanvanklik nie erken dat hy in die verlede verkeerd opgetree het nie. Sewe maande later, in Oktober 1838, kon 'n verheugde Cook egter berig dat sy arbeid nie tevergeefs was nie. Titus Afrikaner het tot bekering gekom!²²

In Februarie 1839 het die Afrikaners, op Cook se versoek, terug na Vredeberg/Afrikanerskraal verhuis. 'n Begeesterde Cook het intussen besluit om dit weer Jerusalem te noem. In sy afwesigheid het Dawid Afrikaner as prediker en onderwyser waargeneem.²³ Dawid se noue verbintenis met die Wesleyaanse sendelinge sou 'n paar jaar later tot gevolg hê dat Jonker se verbintenis met die RSG verbreek is.

Cook besoek Amraal

Hoewel Dawid se poging om 'n sendeling by Jonker te kry en met sy volgelinge daarheen te verhuis, misluk het, sou 'n volgende geleentheid om kontak met die Afrikanerleier te maak, hom wel voordoen.

In Oktober 1839 het Amraal Lambert se oudste broer, Adam, by Cook op Warmbad aangekom om namens Amraal 'n sendeling vir sy mense te kom soek. Amraal Lambert was leier van 'n Oorlamstam wat op Naosanabis (//Naosanabis), ongeveer 550 km noord-noordoos van Warmbad en ongeveer 200 km oos van Tsebris aan die Nossobrivier, gewoon het,²⁴ m.a.w. waar Leonardville

21 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.38.

22 *Ibid.*, p.43.

23 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.46; C.P.Heese: *Sendigonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.42.

24 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 17.06.1841.

AMRAAL LAMBERT

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

vandag is. Hy was 'n eerbiedwaardige grysaard met 'n baie ligte gelaatskleur²⁵ en was aangetroude familie van Jonker.

Adam se versoek het aan Cook die geleentheid gebied waarop hy gewag het. Nou kon hy die gebied noord van Warmbad verken, die bewoners leer ken en oordeel of daar 'n moontlikheid was dat sendingstasies deur sy genootskap in daardie geweste gestig kon word.²⁶

Voordat Cook egter kon vertrek, moes hy 'n sendeling kry wat tydens sy afwesigheid sy werk op Warmbad kon voortsit. Cook het die aangeleentheid as só belangrik beskou dat hy sy saak persoonlik in die Kaap gaan stel het.²⁷ Sy versoek is toegestaan en Joseph Tindall is aangesê om hom op Warmbad te gaan bystaan.²⁸

Tindall se teenwoordigheid het Cook die geleentheid gebied om Amraal Lambert op Naosanabis te gaan besoek. Amraal self het reeds op 1 Mei 1840 op Warmbad aangekom om die sendeling na Naosanabis te vergesel.²⁹

Op 5 Junie 1840 het Cook-hulle vertrek. Die gebied waardeur hulle gereis het, was maar yl bewoon en hulle het slegs vier klein inheemse groepies teëgekóm.³⁰ Op 4 Julie het die geselskap Amraal se tuisdorp bereik. Naosanabis was 'n miernes van bedrywighede. Op die dorp het ongeveer 400 Oorlams gewoon en buite om, in 'n radius van tot 16 kilometer, al hulle aanhangers. Die ongeveer 100 bediendes en afhanklikes se hutte was die naaste aan die Oorlams s'n. Daarvandaan het die ongeveer 1000 Boesmans en persone van Khoikhoi-verwantskap wat nie vee besit het nie, en die ongeveer 1000 Bergdamaras se

25 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.117.

26 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.42.

27 *Ibid.*

28 *Ibid.*, p.43.

29 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840; C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.44.

30 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840.

verblyfplekke gestrek. Oor hierdie mense het Amraal soos 'n klein koninkie regeer.³¹

Ook vanuit 'n sendingperspektief het die dorpie baie moontlikhede gehad. Volgens Cook was die grond besonder vrugbaar en was daar genoeg water om rys, suikerriet en "Indian corn" te kon verbou. Hout was egter skaars.³²

Jonker ontmoet vir Cook

Intussen het Jonker Afrikaner na sy ontmoeting met Alexander in 1837 vanaf Niais na Tsebris verskuif. Hier het hy nou 'n brief ontvang wat Cook aan hom vanaf Naosanabis geskryf het. Volgens Cook wou hy Tsebris ook graag besoek en sou hy dit op prys stel indien Jonker hom daarna na Walvisbaai sou vergesel, 'n omgewing wat die Afrikanerleier goed geken het.³³

Cook het dus uit die staanspoor meer as die Afrikaner-Oorlams se geestelike welsyn in gedagte gehad. Hy wou die moontlikheid ondersoek om die Wesleyane se invloed in noordelike Namaland tot aan die weskus, en indien moontlik verder noord, te vestig. Dit kon hy slegs doen d.m.v. Jonker wie se naam hier groot ontsag afgedwing het.

Jonker het dadelik positief op Cook se brief gereageer en van sy mense met 'n span osse gestuur om die sendeling se wa te gaan haal. Hulle het op 2 Augustus 1840 op Naosanabis aangekom.³⁴

Vier dae na hulle aankoms het Jonker se mense saam met Cook en Amraal na Tsebris vertrek. Cook se tolk, Piet Vlermuis, is op Naosanabis agtergelaat om die kerkdienste en skool te behartig.³⁵ Anders as vanaf Warmbad na Naosanabis het die geselskap die keer heelwat mense teëgekom, want hul roete het deur die gebied van die Rooinasie gestrek wat volgens hulle skatting op

31 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840.

32 *Ibid.*

33 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.158.

34 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.61.

35 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840.

daardie stadium tussen 1500 en 2000 in getal was.³⁶ Soos later sou blyk, was hierdie getalle konserwatief geskat en gebaseer op beperkte waarnemings en hoorsê.

Cook se geselskap het op 20 Augustus 1840 op Tsebris aangekom. Hier het Jonker ongeveer dieselfde aantal volgelinge as Amraal gehad, d.w.s. ongeveer 2500 in totaal.³⁷ Dit was dubbeld die getal volgelinge wat Alexander in 1837 op Niais aangetref het. Die toename in getalle was waarskynlik toe te skryf aan die gunstiger klimaatstoestande na die droogte van die dertigerjare gebreek is sowel as die aantrekkingskrag van Jonker Afrikaner se leierskap.

Jonker en Cook besoek Walvisbaai

Jonker het Cook-hulle vriendelik ontvang en dadelik sy vaklui aangesê om die sendeling se wa, wat op pad daarheen gebreek het, te herstel.³⁸ Daarna het hy ingewillig om Cook na Walvisbaai te vergesel.

Op 25 Augustus het Jonker-hulle met 'n geselskap van tussen 150 en 300 man sterk vertrek.³⁹ Walvisbaai, aan die mond van die Kuisebrivier, was ongeveer drie weke per ossewa wes van Tsebris.⁴⁰ Dit kon bereik word deur óf die loop van die Kuisebrivier weswaarts te volg tot waar dit in die see uitmond, óf deur 'n noordelike roete langs die loop van die Swakoprivier (ook Tsoa-xaub of Twahcoprivier) af te volg. Jonker het laasgenoemde verkies.⁴¹

Die geselskap het vir ongeveer 'n week by die monding van die Swakoprivier kamp opgeslaan voordat hulle weer na Tsebris teruggekeer het. Cook het die tyd gebruik om o.a. Walvisbaai te perd te besoek.⁴²

36 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840.

37 *Ibid.*

38 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

39 *Ibid.*

40 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 17.06.1841.

41 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

42 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.159.

Jonker het eerwaarde Cook se besoek benut om sy lees- en skryfvermoë op te knap,⁴³ wat volgens Jonker ietwat verwaarloos was.⁴⁴ Terselfdertyd het hy die katkisasieklas wat Cook gelei het, bygewoon.⁴⁵ Die sendeling was só beïndruk met die Afrikanerleier se geestelike krag dat hy vir hom 'n Nuwe Testament geskenk het.⁴⁶ Die enigste onheilspellende wanklank in Cook se beskrywing van Jonker se persoonlikheid was dat Jonker se voorliefde vir tuisgemaakte bier straks kon verhinder dat hy sy geestelike potensiaal ten volle kon ontwikkel.⁴⁷

Voor Cook weer vanaf Tsebris vertrek het, het Jonker en sy swaer Lewis die sendeling gevra om hom by hulle te kom vestig. Ofskoon Cook bereid was om dit te doen, moes hy eers terugkeer Warmbad toe waarvandaan hy die WSG se toestemming kon vra. Intussen sou hy van sy mede-sendelinge na Tsebris stuur. Dat hy uiteindelik self sou kom, kon hy nie waarborg nie.⁴⁸

Deur die loop van Jonker-hulle se reis na Walvisbaai het die Afrikaner-Oorlams se verhouding met drie inheemse groepe duidelik geword. Die eerste was die Bergdamaras. Hulle was oorspronklik pastoraliste wat in klein groepies in die gebied tussen Tsebris en Walvisbaai, en ook verder noord, gewoon het, maar is deur die Herero verdryf en van omtrent al hulle vee beroof.⁴⁹ Die koms van die Oorlams en Nama het die Bergdamaras se posisie ietwat verbeter deurdat hulle hulle met hierdie groepe teen die Herero verbind het.⁵⁰ Hulle was egter steeds in 'n ondergeskikte posisie en blootgestel aan die ander se grille. Toe hulle by Cook hoor dat hy en sy mede-sendelinge sou poog om hulle situasie nog meer te

43 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

44 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.158.

45 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

46 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.158.

47 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

48 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.159.

49 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

50 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840.

'N GROEP TOPNAARS BY WALVISBAAI, 1860's

Nasionale Argief, Windhoek

verbeter deur die Nama en Afrikaner-Oorlams te leer om hulp te verskaf aan ander groepe, eerder as om hulle lastig te val, was die Bergdamaras verheug.⁵¹

Die tweede groep was die Khoikhoi wat by die monding van die Swakoprivier gewoon het. Hulle was bekend as die *≠Aonin*, of Topnaars, was ongeveer 1500 in getal en is fisies veral gekenmerk deur hulle hoë neusbrûe. Verder was hulle Nama-sprekend. Soos die Bergdamaras was hulle die Herero vyandiggesind, maar het in vrede met Jonker gelewe.⁵²

Een van die ryk Herero-groepe was selfs bereid om 'n formele vrede met die Afrikaner-Oorlams te sluit. Die naam van die stam word nie genoem nie, maar hulle het nie ver van Walvisbaai af gewoon nie. Om die verdrag te bekragtig, het Jonker assegaaië aan die Herero verskaf en vee in ruil ontvang.⁵³ Jonker het later vertel dat Cook aan hom twee vyle wat hy eintlik self nodig gehad het, geskenk het as beloning dat Jonker wel in vrede met die Herero geleef het.⁵⁴

Teen 1840 het die Afrikaners, Amraals en Rooinasie dus in vrede met mekaar geleef, terwyl heelparty ander groepe, soos die Bergdamaras en Topnaars en selfs sommige Herero-stamme, op 'n goeie voet met Jonker verkeer het. Jonker Afrikaner se aansien in noordelike Namaland en sy verhouding met die daar wonende volksgroepe was dus aan die verbeter. Dit was duidelik dat Jonker alles binne sy vermoë gedoen het om die voorwaardes na te kom wat Cook in sy eerste brief aan hom, gedateer 2 Oktober 1837, gestel het vir die koms van 'n sendeling.

Aanvanklike teleurstelling

Al Jonker Afrikaner se hulp aan Cook het hom op die kort termyn weinig in die sak gebring. Cook was meer ingestel op die oopstelling van 'n nuwe sendingveld vir die WSG as om vir Jonker 'n sendeling te lewer, 'n benadering wat hom nog duur te staan sou kom.

51 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

52 *Ibid.*

53 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840.

54 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.158.

Cook was geweldig beïndruk met die manier waarmee Walvisbaai hom geleen het tot die oprigting van 'n sendingstasie. Die rivierlope en -oewers was relatief geskik vir landboudoeleindes en kon 'n groot groep mense onderhou. Dis bewys deur die 1500 Topnaars wat in die omgewing van die Swakoprivier en Walvisbaai gewoon het.⁵⁵ Boonop sou 'n sendingstasie by hierdie uitstekende hawe aan die Wesleyane 'n goedkoper en gouer manier verskaf om voorrade by hulle sendelinge te kry. Op daardie stadium het dit vir eerwaarde Cook naamlik ten minste vyf maande uit elke twee jaar geneem om voorrade in die Kaap te gaan haal.⁵⁶

Walvisbaai was ook ideaal geleë ten opsigte van die bevolkingsgroepe in die omgewing. Die Topnaars het vaste woonplekke gehad en was gewoond aan fisiese arbeid. Hulle was nie afhanklik van vee vir voedsel nie, maar het hulle voedsel uit seekosse en die seisoenale oes van die !nara-plant verkry. Hierdie faktore sou dit vir die sendelinge makliker maak om hulle bymekaar te hou en onder hulle te werk.⁵⁷ Dit was in skerp kontras met die Nama wie se rondswerwery agter hulle vee aan beteken het dat die sendelinge agter hulle gemeentelede aan moes trek. Dit het dit vir die sendelinge onmoontlik gemaak om byvoorbeeld groentetuine aan te lê en graangewasse te verbou, aktiwiteite wat aan hulle 'n beperkte inkomste en 'n mate van onafhanklikheid gegee het.⁵⁸

Noord van Walvisbaai was nog kleinere baaitjies wat ondersoek kon word met die oog op buiteposte onder byvoorbeeld die Herero waarvan die naaste groep, volgens Cook, ongeveer 200 km vanaf die Baai gewoon het. Sodoende sou die moontlikheid van wrywing tussen die Topnaars en die Herero uitgeskakel word.⁵⁹

55 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

56 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 17.06.1841.

57 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

58 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 22.06.1841; L.B. Oosthuizen: Kerk en staat in Suidwes-Afrika/Namibië, p.17.

59 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

Met bogenoemde in gedagte het Cook aanbeveel dat 'n sendingstasie by Walvisbaai gevestig moes word.⁶⁰ Dit moes die eerste in 'n reeks sendingstasies wees wat vanaf Warmbad tot by Walvisbaai sou strek, 'n gedagte wat sterk deur Hodgson, die superintendent van die WSG, gesteun is. Volgens hom was dit die enigste manier waarop sendingarbeid in Namaland ekonomies bedryf kon word.⁶¹

Volgens Cook het die getal inwoners by Naosanabis (2500), Hoachanas (1500-2000), Tsebris (2500) en Walvisbaai (1200-1500) almal sendingstasies regverdig.⁶²

Cook het ook aanbeveel dat eerwaarde Tindall as sendeling na Amraal gestuur word, terwyl 'n intelligente inboorling gesoek moes word om hom by Jonker Afrikaner te vestig. Hierdie persoon moes ten nouste met Tindall saamwerk en aan hom direkte kontak met Jonker verskaf. Jonker was 'n belangrike skakel, want deur hom kon Tindall kontak met die kus verkry.⁶³

In die lig hiervan kan die WSG se latere aanspraak dat Jonker se geestelike welsyn by die genootskap voorkeur geniet het, bevraagteken word. Die Afrikanerleier sou vir eers moes wag vir sy sendeling.⁶⁴

Jonker vra vir 'n opvolgbesoek

Jonker Afrikaner het geduldig gewag dat Cook sy beloftes vir 'n sendeling gestand doen. Toe hy ongeveer 'n jaar later egter steeds niks gehoor het nie, het hy Cook gevra of dié hom dan nie maar weer wou besoek nie.⁶⁵

60 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 12.03.1841.

61 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 22.06.1841; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 02.11.1841.

62 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 12.03.1841.

63 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 12.03.1841.

64 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.29.

65 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 02.11.1841; M.J. van Schalkwyk: *Die Werk van*

Jonker se versoek het Cook se geesdrif vir nuwe sendingstasies in noordelike Namaland en Hereroland versterk. Dié geesdrif het grootliks voortgespruit uit die sukses wat hy en eerwaarde Tindall met hulle werk onder die suidelike Afrikaner-Oorlams gehad het.

Danksy Cook-hulle se invloed het die Afrikaner-Oorlams in die omgewing van die Oranjerivier naamlik besluit om in vrede met hul bure te leef. Dit het binne tien tot twaalf jaar die onderlinge verhoudinge tussen die verskillende volksgroepe in die suide drasties verander. Die Oorlams van Kido (Cupido) Witbooi, wat voorheen op Pella woonagtig was en in 1827 gekla het oor die Afrikaners hulle beroof het,⁶⁶ was byvoorbeeld nou gretig om by hul eertydse vyande aan te sluit. In Januarie 1841 het eerwaarde Cook ook reeds Witboois op Blydeverwacht en Afrikanerskraal aangetref.⁶⁷ Dié vreedsame toestande is sodanig deur Jonker gereflekteer dat die WSG teen Junie 1841 daarvan oortuig was dat Jonker sy optredes teen sy buurgroepe laat staan het.⁶⁸ Afgesien van sy ooreenkoms met die Herero-stam naby Walvisbaai, was hy ook in die proses om vrede te sluit met die twee bekende Hereroleiers, Tjamuaha en Kahitjene.⁶⁹ Dit sou egter eers in 1842 gefinaliseer word.

In die lig hiervan is Jonker se versoek gretig ontvang en het Cook dadelik begin beplan om oor Naosanabis na Jonker te reis. Sy gesondheid het egter sodanig verswak dat hy vir Joseph Tindall in sy plek moes stuur.⁷⁰ Dié het op 8 April 1842 vanaf Warmbad vertrek.⁷¹

die Wesleyaanse Metodiste Sendinggenootskap in Klein- en Groot-Namakwaland vanaf 1816 tot 1850 met besondere verwysing na die stasie Leliefontein en die werk van Barnabas Shaw aldaar, p.110.

66 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Diary of Mahonie, Deputy Lord of Clanwilliam, 03.09.1827.

67 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.71; C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.45.

68 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 22.06.1841.

69 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Siberis, 24.08.1840; E. Cook: *The Modern Missionary*, p.63.

70 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 02.11.1841; C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.46.

71 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.29.

JOSEPH TINDALL

B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall*.

In Mei 1842 het Jonker egter nie meer op Tsebris gewoon nie, want hy het gedurende die voorjaar noordwaarts verhuis na die teenswoordige Windhoek. Dit was ongeveer ses dae per ry-os noordwes van Naosanabis. Hier het Jonker per brief verneem dat Tindall oor Naosanabis na hom toe op pad was.⁷²

So gretig was Jonker om die sendeling te ontmoet, dat hy nie gehuiwer het om gehoor te gee aan Tindall se versoek om hom by Amraal te kry nie.⁷³ Jonker was reeds daar toe Tindall op 14 Mei 1842 op Naosanabis aangekom het.⁷⁴ Toe Tindall egter verneem dat Jonker nou op Windhoek woon, het hy skielik nie meer belanggestel om Jonker by sy nuwe woonplek te besoek nie, hoewel dit aanvanklik die hoofdoel van sy reis was. Die Afrikanerleier het, in sy eie woorde, vir Tindall gesmeek om na hom te kom.⁷⁵ Hy en Amraal was selfs bereid om hulle osse kosteloos vir Tindall beskikbaar te stel om sy wa Windhoek toe te trek.⁷⁶ Jonker het Tindall egter uiteindelik oorreed met die argument dat hy daarna vir Cook sou kon vertel hoe dit in Windhoek lyk.⁷⁷

Op 7 Junie het Jonker en Amraal, elkeen met 20 volgelinge, met Tindall en sy vrou na Windhoek vertrek⁷⁸ waar hulle op 12 Junie aangekom het.⁷⁹

Windhoek - die plek met vele name

Jonker het nie blindelings Windhoek toe verhuis nie. Die Afrikaners het reeds teen 1835 in hul noordwaartse omswerwing met die Windhoek-omgewing kennis gemaak. Dis immers aan die hand van hulle vertellings dat James

72 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.159.

73 *Ibid.*

74 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.32.

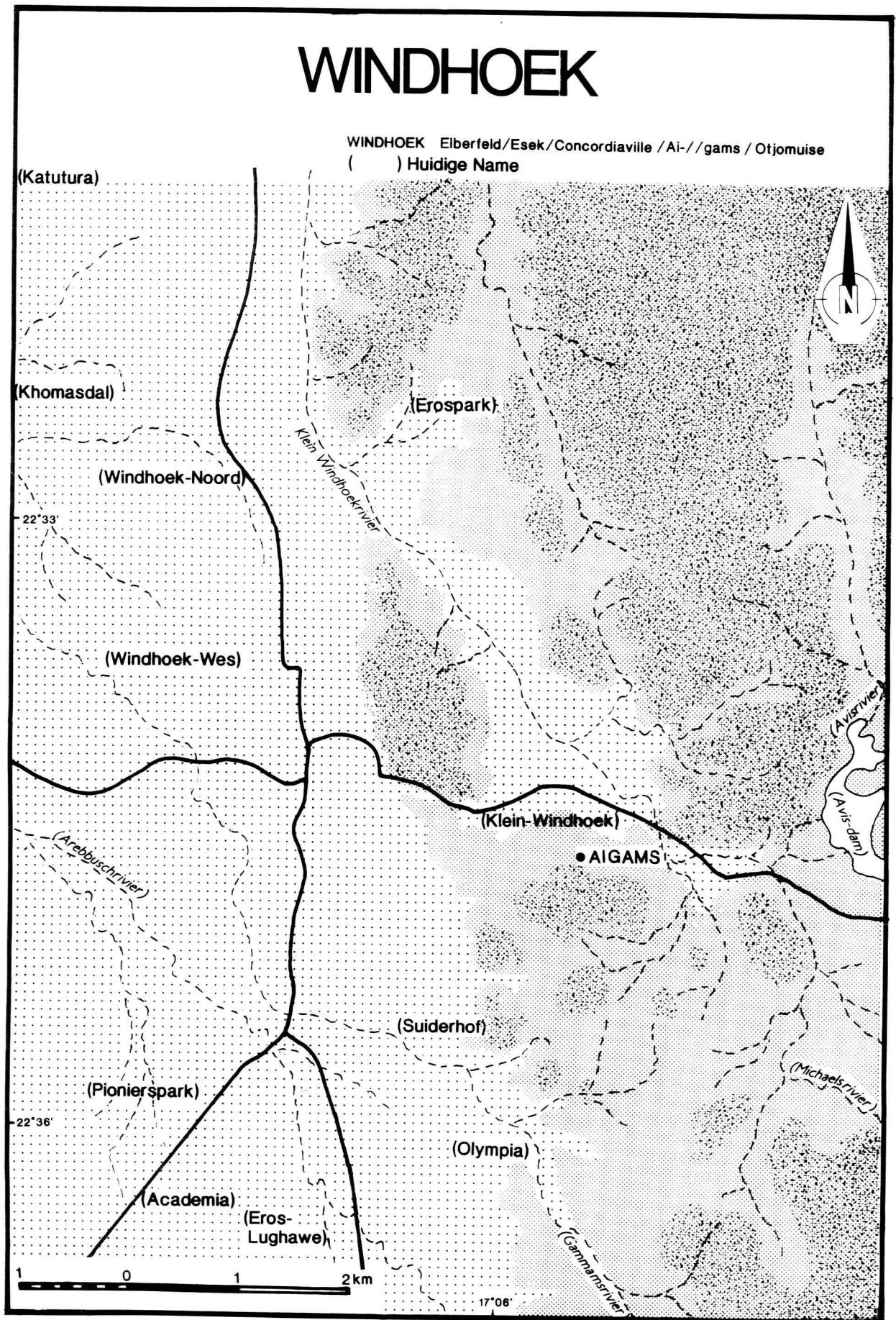
75 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.159.

76 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Tindall - J. Otter, Nisbet Bath, 12.08.1842; B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.35.

77 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.159.

78 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, pp.34-35.

79 *Ibid.*, p.36.

Saamgestel uit C. Walton (ed.): *Reader's Digest Atlas of Southern Africa*, p.203.

Alexander in 1837 sy noukeurige beskrywing van Windhoek, wat hy toe "Queen Adelaide's Baths" gedoop het, kon gee.

Volgens Alexander was Windhoek drie dae se reis noordoos van Niais, waar hy Jonker in 1837 besoek het. Dit was noord van die Awaz(Auas)-berg, wat Alexander die "Bean Mountain" genoem het, en, het hy verkeerdelik gehoor, by die oorsprong van die Kuisebrivier geleë.

Alexander het Windhoek soos volg beskryf: "Three days from Niais a remarkable and beautiful spot is reached. A long green hill terminates in a peak; from the north and south sides of the hill descend streams from hot and cold springs; those which issue from the southern slope are lost in a plain of the richest verdure (groenigheid), whilst the northern streams unite and form a lake several miles long, with reedy margin, and where many new birds and fish are to be found. Another hot spring is to the west of the lake, and from which issues the principal source of the "elephant-abounding" Swakop".⁸⁰

Vir iemand wat Windhoek glad nie gesien het nie, was Alexander se beskrywing verstommend raak. Dit is bevestig deur die beskrywings van die sendelinge wat Windhoek later besoek het. Hulle het Windhoek natuurlik in die eerste plek opgeweeg as potensiële sendingstasie en gevind dat dit ideaal geleë was om 'n gemeenskap te onderhou. Behalwe die waterbronne en tuingrond het die omgewing voldoende weiding vir die melkkoeie van 'n taamlike groot dorpie gebied.⁸¹ Daarby was daar wild in oorvloed sodat dit onnodig was om beeste en skape te slag om vleis in die hande te kry.⁸²

Windhoek het hom verder geleen tot die aanlê van 'n sendingstasie omdat daar voldoende klip, lym en hout vir bouwerk was.⁸³ Jonker het dit dadelik benut en vir sy gemeente 'n sterk klipkerk laat bou. Die gebou was 16.5 by 3.6 meter, was binnekant afgewit en het 'n plat dak gehad. Volgens Tindall kon dit 300 mense

80 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.161.

81 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.38.

82 *Ibid.*

83 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Tindall - J. Otter, Nisbet Bath, 12.08.1842.

WINDHOEK, 1876
Nasionale Argief, Windhock

huisves,⁸⁴ terwyl Hahn dit later tussen 500 en 600 geskat het!⁸⁵ Waarskynlik in 'n poging om hulle sendinggenootskappe te beïndruk, het beide sendelinge die getalle hopeloos oorskat. Selfs as die mense gestaan het, was dit onmoontlik dat daar meer as 150 mense op 'n keer in 'n kerk van daardie afmetings kon inpas.

Van die grootste belang was egter dat Windhoek goed voorsien was van water. Jonker het besef dat dit die sendelinge sou aantrek omdat dit 'n permanente sendingstasie moontlik gemaak het. Voldoende water sou ook verhoed dat hy in dieselfde situasie beland as sy familie op Afrikanerskraal wat voortdurend agter water aan moes trek, iets wat vir die sendelinge nie aanvaarbaar was nie.⁸⁶

Tindall het die bestaan van een warmbron, verskeie warmwaterfonteine, en een kouewaterfontein opgemerk. Laasgenoemde was egter relatief swak. Waarom hy onderskeid getref het tussen warmbronne en warmwaterfonteine is nie duidelik nie.⁸⁷ Die warmbronne was oorwegend aan die westelike (soms verkeerdelik as suidelik aangedui⁸⁸) berghang en die kouewaterfontein aan die oostelike berghang. Ongeveer 100 treë suid van Jonker se dorpie was daar nog 'n paar warmbronne, waar nog mense gewoon het wat vir hulle tuine aangelê het. Naby hierdie bronne was ook 'n Bergdamarawerf.⁸⁹

Behalwe vir die warmbronne en fonteine was daar 'n nie-standhoudende rivier, die Klein-Swakoprivier. Dit het deur die oostelike kant van die dal geloop en noordwes van die dorpie in die Groot-Swakoprivier gevloei.⁹⁰ Tydens die droë seisoen kon water verkry word deur in die rivierbedding te grawe.⁹¹ Gedurende die reënseisoen het die rivier dikwels sy walle oorstrom en heelwat slik

84 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Tindall - J. Otter, Nisbet Bath, 12.08.1842; B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.36.

85 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.95.

86 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, pp.36-37.

87 *Ibid.*, p.38.

88 VEM C/i.18, p.24: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

89 *Ibid.*

90 *Ibid.*

91 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.38.

agtergelaat. Die oewers was oortrek van groot bome en die vrugbare grond aan weerskante van die rivier was ideaal vir die aanlê van tuine.⁹²

Hoewel Tindall, die eerste sendeling wat Windhoek besoek het, slegs gepraat het van "Jonker's Residence",⁹³ was die plek by die Afrikaners bekend as Windhoek. Die Nama het dit /Ai-//gams genoem. Dit beteken vuurwater en verwys na die warmbronne wat Windhoek gekenmerk het. (Die Europeërs het dit foneties *Eikhams* geskryf). In Herero het dit *Otjomuise*, d.i. "plek van rook", geheet - 'n verwysing na die stoom wat bo die warmbronne gehang het.⁹⁴

Wanneer Jonker Afrikaner die plek na Windhoek herdoop het, is nie duidelik nie, maar dit was waarskynlik omstreeks 1835 toe hy hom vir die eerste keer vir 'n kort tydjie daar gevestig het. Eerwaarde Haddy skryf byvoorbeeld in Augustus 1844 dat Jonker die plek wat by hulle as Concordiaville bekend was, Windhoek genoem het.⁹⁵ By 'n verklaring wat Jonker in Augustus 1844 vir Tindall geskryf het as bewys dat hy die Wesleyaanse sendelinge by hom wou hê, het hy sy tuiste "Wind Hoek" genoem.⁹⁶

Daar is al baie bespiegel oor die rede vir hierdie naamkeuse. Vedder beweer dit het Jonker laat terugdink aan die Winterhoekberge by Tulbagh, waar hy na bewering gebore is. H. Rooseboom, wat Vedder se geskrifte uit Duits vertaal het, is 'n ander mening toegedaan. Hy beweer dat Windhoek se naam na die plaaslike topografie teruggevoer kan word. Die noord-suidliggende Erosberge en die rante waaroor Windhoek geleë is, sluit op so 'n wyse bymekaar aan dat die natuurlike hoek daartussen uitstekende beskutting vir die vee tydens die wintermaande gebied het. Vandaar die naam *Windhoek*.⁹⁷ Omdat die koudste wind in die winter uit die suide kom, het Jonker hom toe in die teenswoordige

92 VEM C/i.18, p.24: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

93 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Tindall - WMS Secretaries, Nisbet Bath. 12.08.1842; B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.36.

94 T.W. Gevers: The Hot Springs of Windhoek, S.W.Africa. *The Transactions of the Geological Society of South Africa, Vol.xxxv, 1932*, p.2

95 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - T.L. Hodgson, Concordiaville. 01.10.1845.

96 A 294 J.Tindall 1844.

97 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.210.

Klein-Windhoek gaan vestig waar hy beskut was teen sowel die koue suidewinde as die westewinde wat in die winter waai.

James Frank Bassingthwaighe, 'n handelaar en grofsmid wat hom in 1845 in die land gevestig het en 'n groot vriend van Jonker was, bied 'n ander verklaring aan. Volgens hom het Jonker gevind dat wanneer hy op die hoogste punt van die berg by die huidige treinbrug oor die Avisrivier staan, hy daar bó selfs wanneer dit onder in die vallei windstil was, 'n windjie kon voel waai. Kyk hy van die berg af noordwaarts in die rigting van die latere Pokkiesdraai, het dit gelyk asof die twee bergreekse 'n hoek vorm. Daarom het hy die plek Windhoek gedoop.⁹⁸

Die Duitse navorser H.Huber bied nog 'n moontlike, maar hoogs onwaarskynlike verklaring vir Windhoek se naam aan. Hy beweer Windhoek het sy naam te danke aan die wind wat bykans die hele jaar deur waai, en in die droë tyd verander in warrelwinde wat fyn sand en stof orals inwaai.⁹⁹

Uit al hierdie bespiegeling kan twee feite met sekerheid afgelei word: Windhoek het sy naam aan die Afrikaner-Oorlams te danke en dit hou verband met die plaaslike topografie en klimaat.

Ten spyte van al die voordele wat die ligging van Windhoek ingehou het, het die hoogland waarop die dorp geleë is, ook sy probleme opgelewer. Ongeveer 'n uur per ry-os suid van die nedersetting het 'n hoë bergreeks (Auas) wat in 'n oos-noordoos en wes-suidwestelike rigting strek, feitlik dwars in die roete na die suide gelê.¹⁰⁰ Deeglik bewus van hoe belangrik sy handelsverbinding na die suide vir hom was, het Jonker dadelik 'n wapad deur hierdie oorwegend growwe sandsteengebergte gebou. Ten spyte van die pad het dit nog ongeveer twee en 'n half uur geduur om die berge per ossewa oor te steek.¹⁰¹

98 J. Von Moltke: *Die Oorlams-Hottentotte en Afrikaans. Suidwes-Afrika Jaarboek*, 1976, p.39.

99 H. Huber: *Entstehung und Entwicklung der kommunalen Selbstverwaltung in Deutsch-Südwestafrika bis zum Ersten Weltkrieg, dargestellt am Beispiel der Hauptstadt Windhuk*, p.13.

100 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.95.

101 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Tindall - J. Otter, Nisbet Bath, 12.08.1842; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.95;

Tindall se werk op Windhoek

Jonker en sy volgelinge se ywerige ontvangs het dit vir Tindall moontlik gemaak om die drie dae wat hy in Windhoek sou vertoef, maksimaal te benut. Reeds die aand van sy aankoms het hy 'n diens in Jonker se kerk gehou. Twee dae later het hy dit opgevolg met 'n saamtrek van ongeveer 300 persone om kerkverwante aangeleenthede af te handel. By dié geleentheid het Jonker die kollekte opgeneem. Hyself het 'n koei geskenk, terwyl die res van die gemeente 25 skape, twee bokke, 'n koedoevel, 'n olifanttand en agt sambokke gegee het.¹⁰²

Onder die aanwesiges was 29 Oorlams wat a.g.v. hulle kontak met Cook in 1840 op Tsebris, lidmate van die kerk wou word. Nadat Tindall hulle doen en late deeglik nagegaan het, het hy hulle aanvaar. Behalwe hulle het die sendeling 30 persone op 'n proefbasis in die gemeente opgeneem, 42 egpare gedoop en in die huwelik bevestig, 'n egpaar wat in sonde geleef het, se huwelik nietig verklaar en vyf voornemende egpare van die reg tot huwelik uitgesluit totdat seker gemaak is van hulle opregtheid.¹⁰³

Bemoedig deur Tindall se besoek het Jonker opnuut vir 'n sendeling gevra en gesê: "Ek het lank reeds 'n behoefte gehad aan 'n sendeling om my en my mense te leer. Ek het gesoek totdat ek 'n ideale woonplek vir 'n sendeling gevind het, een met voldoende water. Ek het ook vrede gemaak met sommige Hererostamme en is van plan om met almal vrede te maak sodat hulle ook die evangelie kan hoor."¹⁰⁴ As bewys hiervan was Jonker selfs bereid dat Amraal by die warmbronne ongeveer 'n kwartier se ry van Windhoek af kom woon¹⁰⁵ om dit vir die sendelinge makliker te maak om beide groepe met die evangelie te bedien.¹⁰⁶ Jonker se houding het Tindall laat besef hoe dringend noodsaaklik

B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.36.

102 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Tindall - J. Otter, Nisbet Bath, 12.08.1842; B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.36.

103 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Tindall - J. Otter, Nisbet Bath, 12.08.1842; B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.37.

104 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, pp.36-37.

105 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.159.

106 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Tindall - J. Otter, Nisbet Bath, 12.08.1842.

dit was om arbeiders te vind wat die evangelieboodskap onder Amraal en Jonker se mense kon versprei.¹⁰⁷

Soos Cook ongeveer 'n jaar tevore, het Tindall Jonker dus belowe dat hy by sy genootskap 'n sendeling vir Jonker sou kry, verkieslik hyself.¹⁰⁸ Tindall het selfs aspirasies gehad om Windhoek na homself te vernoem.¹⁰⁹ Tot tyd en wyl hy kon terugkeer, het hy Jonker as plaaslike leraar aangestel.¹¹⁰

Toe Tindall op 15 Junie vertrek, het Jonker en 'n paar van sy raadslede hom vergesel tot by die eerste plek waar die geselskap oornag het. Nadat hulle die volgende oggend saam gebid het, het Jonker teruggekeer Windhoek toe en het Tindall sy reis na Naosanabis hervat. Jonker, wat aanvanklik van plan was om tot op Naosanabis saam te gaan, het van plan verander toe hy verneem het dat 'n groot groep Herero hulle twee dagreise vanaf Windhoek bevind het. Uit vrees vir 'n moontlike aanval op Windhoek wou hy dit nie te ver van sy mense af waag nie.¹¹¹ Anders as die sendelinge het Jonker dus onder geen illusie verkeer dat vrede met een Herero-groep vrede met almal beteken het nie.

Jonker en Tindall sou mekaar nie weer onder sulke vriendelike omstandighede sien nie. Sonder Tindall se medewete het die situasie vir die WSG naamlik verander toe sy mede-sendeling, Cook, op Warmbad besoek ontvang het van sendelinge van die Rynse Sendinggenootskap (RSG).

107 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.159.

108 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Tindall - J. Otter, Nisbet Bath, 12.08.1842.

109 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.159; B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.38.

110 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Tindall - J. Otter, Nisbet Bath, 12.08.1842.

111 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.37.

HOOFSTUK 6

DIE WINDHOEKSE AFRIKANER-OORLAMAS

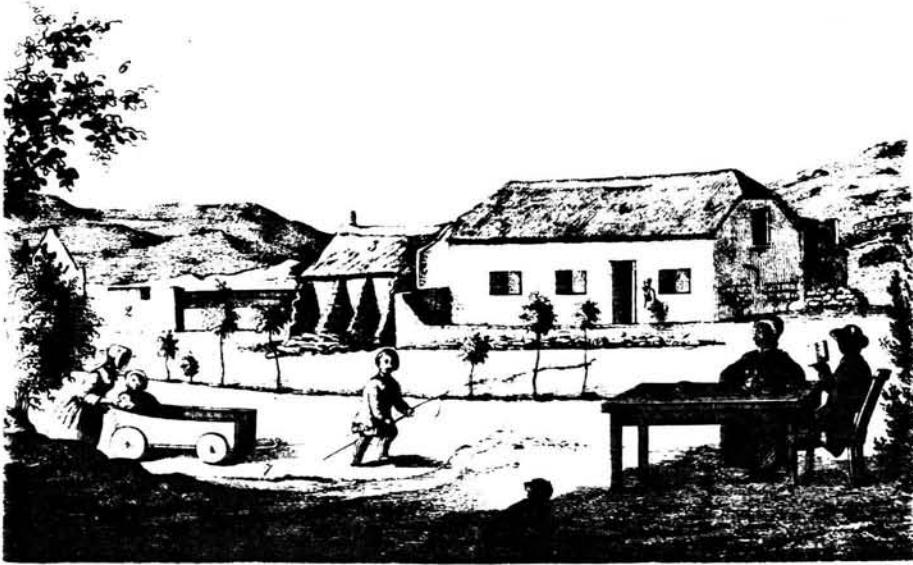
Die eerste Rynse sendelinge

Jonker Afrikaner was grootliks daarvoor verantwoordelik dat die RSG by sendingwerk in Namibië betrokke geraak het. Jonker het reeds in 1825, toe eerwaarde Schmelen van die LSG hom op Tsebris besoek het, vir 'n sendeling gevra. Toe daar geen reaksie op sy versoek aan Schmelen was nie, het Jonker aanvaar dat die LSG nie 'n sendeling aan hom sou stuur nie. Gevolglik het hy in 1837 sy versoek herhaal toe James Alexander hom op Niais besoek het.¹ Alexander het so sterk gevoel oor die voordele van 'n sendeling by Jonker dat hy die Afrikanerleier se versoek nie net aan een nie, maar aan drie sendinggenootskappe oorgedra het, naamlik die LSG, WSG en RSG.² Trouens, hy het Jonker belowe dat hy binne 'n jaar 'n sendeling sou hê.

Alexander het die LSG d.m.v. eerwaarde Schmelen op Komaggas genader. Schmelen het Jonker se versoek oorgedra aan die verteenwoordiger van die Genootskap in Kaapstad, dr. John Philip. Toe dié te kenne gee dat die LSG voortaan die weskus van Afrika as die Rynse Sendinggenootskap se sendingveld beskou het, het Schmelen dit op homself geneem om te verseker dat Jonker wel 'n sendeling kry. Hy het dadelik aan die Afrikanerleier 'n brief geskryf waarin hy hom beloof het dat hy vir hom 'n sendeling sou soek.³

Schmelen het ook Jonker se versoek aan die RSG in Barmen, Duitsland, deurgestuur en hulle gevra om in Namaland betrokke te raak.⁴ Aangesien die Genootskap 'n soortgelyke versoek van Alexander ontvang het, het hulle gevoel

-
- 1 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.189.
 - 2 C.Frey: Jonker Afrikaner and his time. *Journal of the South West Africa Scientific Society*, Vol.VIII, 1951, p.51.
 - 3 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.158.
 - 4 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1838/39, nro.10, p.51 (Brief von J.H.Schmelen, Komaggas, 04.12.1838).

DIE SENDINGHUIS OP KOMAGGAS. 1854

Nasionale Argief, Windhoek

FRANZ HEINRICH KLEINSCHMIDT

Anoniem: Rehoboth, die plek van ruimte vir Nama en Basters. p.8 (*Immanuel*, 10 November 1965).

dat die saak hulle aandag werd was en besluit om hulle eerste sendeling na die gebied uit te stuur. Hy was Franz Heinrich Kleinschmidt.

Kleinschmidt was nie 'n geordende sendeling nie en het eers van Mei 1840 af vir twee jaar by Schmelen op Komaggas in die Kaapkolonie gewerk voordat hy op 22 Mei 1842 amptelik hier georden is. Die volgende dag het hy met Schmelen se dogter, Johanna, in die huwelik getree.⁵

Nog twee Rynse sendelinge, eerwaardes Carl Hugo Hahn en Hans Christian Knudsen, het einde November 1841 in Suid-Afrika aangekom en hulle by Schmelen-hulle aangesluit. Kleinschmidt en Hahn moes die Rynse sendingaksie in Namaland begin.

Hoewel dit hulle hoofdoel was om Jonker Afrikaner te bereik, het die topografie en klimaat die daarstelling van 'n sendingpos tussen Komaggas en Windhoek noodsaaklik gemaak. Op aanbeveling van Schmelen, wat jare van ervaring in daardie geweste gehad het, het Hahn en Kleinschmidt besluit op Schmelen se voormalige sendingstasie Bethanien, wat hy in 1814 aangelê het.⁶

Schmelen het hierdie aanbeveling om twee redes gemaak. In die eerste plek was Bethanien die tuiste van 'n Oorlamgroep, die !Aman, wat hoofsaaklik uit twee familiiegroepe bestaan het, die Frederikse en die Booise. Hulle kaptein, Jan Boois, was die sendelinge nie net goedgesind nie, maar sou ook hulle kontak met Jonker kon versterk. Kaptein Boois was naamlik 'n duidelike voorbeeld van die ingewikkelde familieverwantskappe tussen die verskillende groepe in die land. Hy was Jonker se skoonpa,⁷ Amraal Lambert se neef en Frederick Willem Swartbooi se swaer.⁸

Tweedens was Bethanien uiters geskik vir die aanlê van 'n sendingstasie. Ofskoon Schmelen Bethanien in 1824 weens die droogte verlaat het,⁹ het dit

5 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.76.

6 VEM C./i.18, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

7 *Ibid.*, p.14.

8 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1838/39, nro.10, p.61.

9 VEM C./i.18, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

JAN BOOIS EN SY RAADSLEDE

Nasionale Argief, Windhock

normaalweg oor genoeg water en goeie grond beskik vir die aanlê van tuine en die verbouing van koring en mielies.

As die sendingstasie by Bethanien eers gevestig was, kon die Rynse sendelinge voortgaan na Amraal op Naosanabis, Jonker by Windhoek en uiteindelik Walvisbaai.¹⁰ Van hierdie drie noordelike stasies sou die Rynse sendingaksie dwarsoor Hereroland kon versprei.¹¹

Soos die Wesleyane was die daarstelling van 'n ketting van sendingstasies dus ook vir die Rynse sendelinge van groot belang.¹² Dit het hulle volksgesentreerde teologie, m.a.w. een waar die groepsverband primêre aandag geniet het, ondersteun.¹³ Terselfdertyd moet egter in gedagte gehou word dat die RSG aanvanklik nie 'n spesifieke kerk gepropageer het nie. Hulle enigste bepaling was dat die Bybel as uitgangspunt gebruik moes word. Hierdie beleid het tot gevolg gehad dat sienings van individuele sendelinge 'n belangrike rol gespeel het in die praktiese sendingbeleid, iets wat duidelik in hierdie geskiedenis na vore sou kom.¹⁴ Hoewel die teologie volksgesentreerd was, het die Rynse sendelinge in Nama- en Hereroland byvoorbeeld hulle energie op individuele leiersfigure gefokus omdat hulle geglo het dat 'n sterk sentrale gesag noodsaaklik was vir die daarstelling en behoud van vrede en stabiliteit.¹⁵

Die eerste botsing tussen die WSG en RSG oor Jonker

Ten einde hulle ideale te bereik, het Kleinschmidt en Hahn op 27 Mei 1842 vanaf Komaggas na Bethanien vertrek.¹⁶ Op Schmelen se versoek het sy tweede vrou se broer, Jan Bam, die sendelinge vergesel. Bam, 'n kopersmid en

10 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Naosanabis, 05.11.1842; VEM C/i.18, p.1: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Komaggas, 15.05.1842.

11 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - T.L. Hodgson, Nisbet Bath, 13.07.1842.

12 L.B. Oosthuizen: *Kerk en staat in Suidwes-Afrika/Namibië*, p.16.

13 *Ibid.*, p.15.

14 *Ibid.*, pp.7-8.

15 *Ibid.*, pp.16; 21.

16 VEM C/i.18, p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt, C.H.Hahn, H.C.Knudsen - RMG Deputation, Bethanien, 07.11.1842; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.85.

kleremaker van beroep, het in 1836 by Schmelen op Komaggas aangesluit omdat hy graag 'n evangelis wou word.¹⁷

Onderweg na Bethanien het die Rynse sendelinge met 'n skok agtergekom dat hulle sterk kompetisie gehad het in hulle strewe om Jonker te bearbei. Toe 'n hele paar van hulle geselskap se trekosse as gevolg van hongerte vrek, was hulle genoodsaak om by die naaste nedersetting, die Wesleyaanse sendingstasie Warmbad, waar eerwaardes Cook en Tindall werksaam was, te gaan hulp soek.¹⁸

Die ontmoeting tussen Hahn en Cook op 8 Julie 1842 was die begin van heelwat wrywing tussen die Rynse en Wesleyaanse Sendinggenootskappe wat voortgespruit het uit beide se onkunde dat altwee genootskappe genader is om sendingwerk onder Jonker Afrikaner se volgelinge te doen.

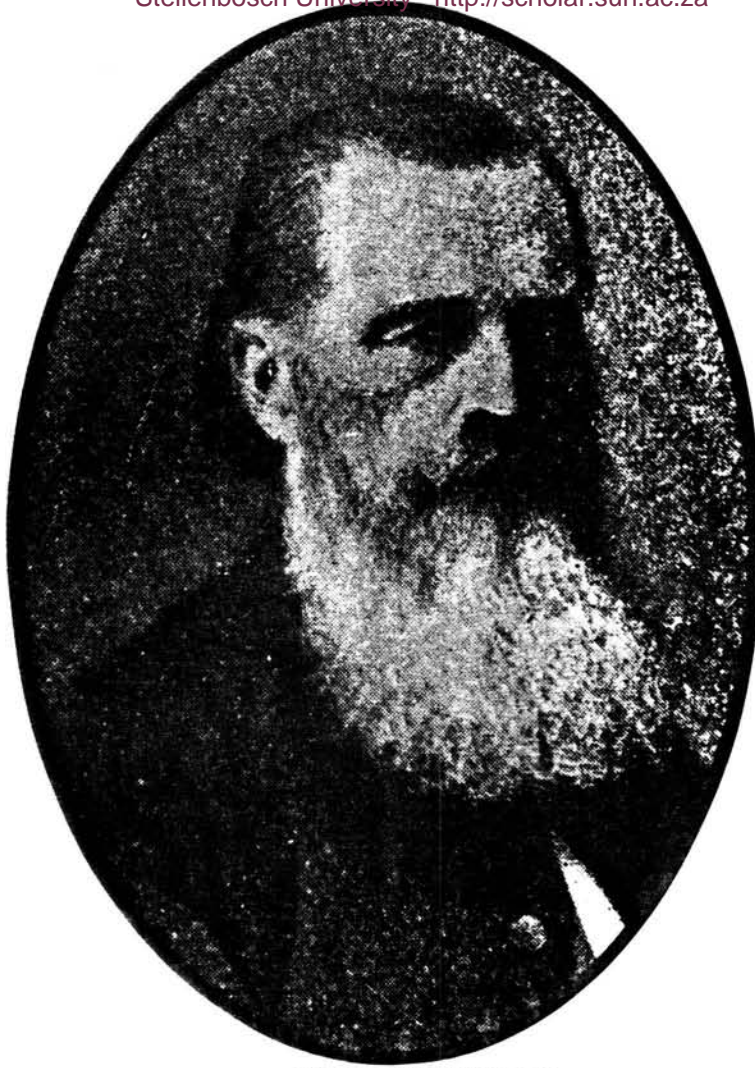
Hahn se aankoms op 8 Julie en die nuus dat hy en Kleinschmidt op pad was om 'n sendingstasie by Jonker Afrikaner te stig, was 'n skok vir Edward Cook. Cook, wat ook in 1837 deur Alexander genader is om d.m.v. die Wesleyane 'n sendeling vir Jonker te kry,¹⁹ was glad nie bewus daarvan dat dieselfde versoek tot die Rynse Sendinggenootskap gerig is nie. Trouens, Cook, wat reeds betrokke was by sendingwerk onder Jonker se familieleden in die suide by Blydeverwacht, het Alexander se versoek as 'n groot geleentheid vir die WSG beskou om die Wesleyane se invloed verder noordwaarts uit te brei.

Hiervoor wou hy onder andere Dawid Afrikaner se dienste gebruik. Hy het Dawid reeds in Tindall se afwesigheid genader om namens hom na Naosanabis en Windhoek te gaan. Piet Vlermuis, die tolk wat Cook by Amraal agtergelaat het om die kerkdienste en onderwys waar te neem, het naamlik soveel probleme met sy oë gehad dat hy nie meer in staat was om hierdie dienste te verrig nie. Sonder sy daaglikse toesig het die gemeente van Naosanabis geestelik agteruitgegaan. Cook het self probleme met sy gesondheid ondervind en kon dus nie ingryp nie. Gevolglik het hy Dawid Afrikaner se dienste nodig gehad om Amraal, en ook Jonker, namens hom te besoek. Dawid was nie onwillig nie, veral omdat hy bewus was dat Jonker se morele karakter ten goede verander

17 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn 1837-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part V: Register and Indexes (Archeia)*, p.1244.

18 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.89.

19 VEM B/c.II.2, p.1: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.04.1844-14.07.1844.

CARL HUGO HAHN

B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.74.

EMMA HAHN

Nasionale Argief, Windhoek

het.²⁰ Dawid se reaksie op Cook se versoek toon ook duidelik dat hy steeds die hoop gekoester het dat die Afrikanerstam weer kon verenig. Op die stadium wat die RSG op die toneel verskyn het, het daar egter nog niks van hierdie planne gekom nie. Ook kon nie uit die bronne vasgestel word wat uiteindelik van hierdie versoek geword het nie. Voor Cook egter iets daadwerkliks i.v.m. Jonker kon doen, is hy met die teenwoordigheid van die Rynse sendelinge gekonfronteer.

Cook het niks teen die koms van die Rynse sendelinge as sodanig gehad nie. Die feit dat hulle egter belang gestel het in sendingstasies by Jonker in Windhoek en Amraal op Naosanabis, was vir hom onaanvaarbaar.²¹ Hierdie twee stasies moes immers die hoekstene vorm van die Wesleyaanse sendingaksie in daardie geweste.

Die belangrikheid van hierdie twee stasies was in die eerste plek verbind aan die statusposisies van die leiers wat daar woonagtig was, en in die tweede plek aan hulle sentrale ligging. Nie net was Jonker en Amraal twee van die belangrikste leiers in die land nie, maar hulle was die sendelinge goedgesind en sou hulle teen ander groepe kon beskerm. Daarby sou spesifiek die posisie van Windhoek groot moontlikhede bied vir die uitbreiding van die sendingterrein na die Herero.²² Indien die RSG dus inmeng, sou hulle die hele voortbestaan van die WSG in Namaland in gevaar stel.²³ Sonder Jonker se stasie en 'n verbinding met die see was dit vir die WSG onekonomies om hulle sendingveld verder uit te brei, het Cook beweer.²⁴

Volgens Cook het die WSG se sendelinge vanweë hulle vroeëre kontak met die Afrikaner-Oorlams in elk geval eerste aanspraak op Windhoek gehad.²⁵ Hyself

20 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 02.11.1841.

21 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 22.02.1842.

22 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 19.08.1842.

23 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 04.08.1842.

24 *Ibid.*

25 H.Vedder: Quellen, 20, p.6, Auszüge aus dem Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.06.1842.

het reeds in 1840 vir Jonker by Tsebris besoek en verskeie Oorlams gedoop.²⁶ Sy mede-sendeling, eerwaarde Tindall, was juis op pad terug van Jonker af. Cook het Hahn daarop gewys dat die Wesleyane se kontak met Jonker nie bloot van verbygaande aard was nie. Jonker se kerkie in Windhoek is, volgens hom, speisaal vir die Wesleyane se gebruik gebou. Daarby het Amraal en Jonker belowe om te verenig wanneer hulle 'n sendeling sou kry.²⁷ Die WSG sou dus reeds hulle stempel op albei plekke afgedruk het, aldus Cook.²⁸

Eerwaarde Cook was terdeë bewus dat die WSG nie op daardie stadium die middele gehad het om by Jonker 'n sendingstasie op te rig nie.²⁹ Volgens hom kon die Rynse sendelinge Windhoek slegs beset totdat die Wesleyane daartoe in staat was om dit oor te neem.³⁰ Daarna moes hulle vir hulle 'n ander arbeidsveld soek. Verder noord sou dit nie kon wees nie, want daar sou Hahn-hulle die gevaar loop om doodgeslaan te word.³¹ Deur hierdie opmerking het Cook getoon dat hy óf onkundig was oor die gesindheidsveranderinge wat besig was om in die noorde plaas te vind, óf dat hy die situasie so duister as moontlik vir die Rynse sendelinge wou voorstel.

Cook se argumente het, eerder as om die Rynse sendelinge anders te oortuig, juis onderstreep hoekom ook hulle in stasies by Jonker en Amraal belang gestel het.

Eerwaarde Cook se houding het Hahn baie ontstel. Dit was vir hom ondenkbaar dat Cook sy sendinggenootskap se belange bo dié van die ongekerstendes kon stel. Die eer van die Wesleyaanse Genootskap was skynbaar vir Cook belangriker as die taak wat hulle gehad het om te verrig. Dis

26 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Water Fall, 21.09.1842.

27 VEM C/i.18, p.3: Brief, Schreiber unbekannt - RMG Deputation, Komaggas, 08-09.1842.

28 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Cape Town, 05.08.1842; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 19.08.1842.

29 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - T.L. Hodgson, Nisbett Bath, 13.07.1842; VEM C/i.18, p.4: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Eben Ezer, 08.08.1842.

30 VEM C/i.18, p.4: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Eben Ezer, 08.08.1842.

31 *Ibid.*

waarskynlik waarom Hahn opgemerk het dat hy in Cook nie 'n mede-Christen gevind het nie, maar 'n Wesleyaner! Hoewel Cook onomwonde gesê het dat die WSG wel van plan was om 'n sendeling na Jonker te stuur, kon Hahn nie sien hoe hulle binne die afsienbare toekoms daartoe in staat sou wees nie. Die Wesleyane het immers nie werklik die middele gehad om Jonker te kon help nie.³² Daarteenoor was die Rynse sendelinge gereed daarvoor.³³

Hahn-hulle was van mening dat hulle 'n groter aanspraak gehad het op Windhoek as die Wesleyane. Hoewel Cook en Tindall reeds vir Jonker besoek het, het dit nie aan die WSG eerste aanspraak op Jonker gegee nie.³⁴ Die RSG was immers die direkte opvolgeling van eerwaarde Schmelen, wat reeds in 1825 met Jonker kontak gemaak het.³⁵ Op grond hiervan het Hahn geglo dit was die RSG se reg om 'n sendingstasie by Jonker te begin waarvandaan daar terselfdertyd vir hulle 'n deur na sendingwerk in Hereroland oop sou wees.³⁶

Cook kon op generlei wyse sy standpunt op Hahn-hulle afdwing nie. Hy kon nie Warmbad verlaat voordat Tindall van sy besoek aan Jonker teruggekeer het nie, en dié sou eers op 27 Julie daar opdaag.³⁷ Om Hahn-hulle te vertraag, het Cook dus geweier om trekosse aan hulle te verskaf.³⁸ 'n Ontstelde Hahn moes toe noodgedwonge na drie dae sonder hulp vertrek.

Agterna het dit geblyk dat Cook se optrede ook deur persoonlike bymotiewe beïnvloed is. Weens sy vroeëre kontak met Jonker, het Cook gevoel dat die voorreg hom persoonlik toegekom het om 'n permanente Wesleyaanse sendingstasie by Jonker te vestig. Daarom wou hy nie toelaat dat Tindall, eerder as hyself, onmiddellik na Tindall se aankoms op 27 Julie die terugtog na

32 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - T.L. Hodgson, Nisbett Bath, 13.07.1842.

33 VEM C/i.18, p.4: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Eben Ezer, 08.08.1842.

34 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Water Fall, 21.09.1842.

35 VEM C/i.18, p.4: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Eben Ezer, 08.08.1842.

36 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Cape Town, 05.08.1842.

37 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.42.

38 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, pp.90; 92.

Jonker aanpak om die Rynse sendelinge voor te spring nie. Ten spyte van sy swak gesondheid wou hy self gaan. Hierdie besluit sou hom in Februarie 1843 die verwyte van sy mede-sendeling Tindall op die hals haal dat die vertraging wat deur sy eersugtige optrede veroorsaak is, die Rynse sendelinge die geleentheid gebied het om 'n vasstrapplek by Jonker te kry.³⁹

Die Rynse sendelinge het vinnig besluit wat hulle te doen staan. Binne 'n week na Hahn se vertrek vanaf Warmbad het hy en Kleinschmidt op 16 Julie 1842 weer daar opgedaag om 'n versoekskrif te laat vertaal waarmee Hahn na die Kaap moes terugkeer.⁴⁰ Dit het vermoedelik gehandel oor die strydpunt tussen die twee sendinggenootskappe en Cook se siening dat die Rynse sendelinge hulle slegs tydelik by Jonker kon vestig. Terselfdertyd moes Hahn reël dat die RSG so gou as moontlik sendelinge op Steinkopf en Bethanien vestig.⁴¹ Met Hahn op pad Kaap toe, het Kleinschmidt en Bam intussen Bethanien toe vertrek.⁴²

In Kaapstad het Hahn die superintendent van die Wesleyaanse Sendinggenootskap, T.L.Hodgson, gaan spreek. Hodgson was diep bekommer oor die effek wat die Rynse Sendinggenootskap se betrokkenheid op die Wesleyane se sendingaktiwiteite kon hê. Hy het reeds in Oktober 1841 die vrees uitgespreek dat die WSG hulle invloed by Jonker kon verloor as gevolg van die aankoms van die Rynse sendelinge, hoewel die RSG op daardie stadium nog nie 'n enkele stasie in Namaland gehad het nie.⁴³

Hodgson het egter Hahn se houding baie positief ervaar aangesien Hahn die duidelike wens uitgespreek het dat die twee genootskappe mekaar in die vreemde moes help. Uit die gesprek het dit ook duidelik na vore gekom dat die Rynse sendelinge glad nie bewus was van enige ooreenkoms wat deur Cook en Tindall met Jonker gesluit is nie. Cook-hulle het weer hulle beloftes aan Jonker dat hulle sou terugkeer na hom toe as 'n definitiewe ooreenkoms beskou.

39 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.44.

40 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.93.

41 VEM C/i.18, p.5: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

42 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.76.

43 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 21.10.1841.

THOMAS LAIDMAN HODGSON

Nasionale Argief, Windhoek

Hodgson het ook verstaan dat die Rynse sendelinge gestuur is op die dringende versoek van die LSG en Alexander, spesifiek vir sendingwerk onder die Herero.⁴⁴ Hahn het egter van Hodgson verskil oor sy interpretasie van die RSG se voorgenome arbeidsveld. Volgens Hahn het die LSG hulle arbeidsveld aan die RSG oorgegee sonder om enige terrein te spesifiseer. Alexander se versoek was wel spesifiek op Jonker gerig.⁴⁵ Teen hierdie agtergrond was dit vir die RSG noodsaaklik om 'n stasie op die grens van Hereroland te kry by iemand soos Jonker of Amraal wat hulle kon beskerm. Indien die WSG onmiddellik hierdie plekke kon beset, was die Rynse sendelinge bereid om daarvan afstand te doen. Hulle kon egter nie nog twaalf maande wag vir die WSG om te besluit wat om te doen nie.⁴⁶

Hodgson was heeltemal bereid dat die Wesleyaanse Genootskap sy aanspraak op Windhoek ter wille van die RSG laat vaar. Indien die Wesleyane wel sendingwerk onder die Herero wou doen, moes hulle in elk geval, met die oog op doeltreffende verbinding met Kaapstad, van 'n sendingstasie so na as moontlik aan Walvisbaai werk. Daarvoor was Jonker Afrikaner se tuiste in Windhoek te ver van die kus af. Hodgson was egter ook bewus daarvan dat sy aanbeveling die Wesleyaanse sendelinge te laat sou bereik om 'n praktiese verskil te maak.⁴⁷ Hierin was hy korrek, want op Warmbad was Cook vasbeslote om die Wesleyane se aanspraak op sendingwerk onder Jonker Afrikaner se volgelinge prakties te begin uitvoer.

As eerste stap het Cook, nadat Kleinschmidt Bethanien toe vertrek het, 'n brief agterna gestuur waarin hy hom daarop gewys het dat die Wesleyane Windhoek as deel van hulle invloed sfeer beskou het en dit self wou beset. I.p.v. om Kleinschmidt te vertraag, het dit egter die teenoorgestelde uitwerking gehad. Kleinschmidt het besef dat Cook alles in sy vermoë sou doen om toe te sien dat die Rynse sendelinge nie hulle planne ten opsigte van Jonker deurvoer nie.⁴⁸ Daarom sou hy nêrens kon versuim onderweg na Jonker nie.

44 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 19.08.1842.

45 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.174.

46 *Ibid.*, p.175.

47 *Ibid.*, p.175.

48 VEM C/i.18, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 08.05.1842-30.08.1842.

Toe sy eerste poging misluk, het 'n siek Cook op 13 September 1842 vanaf Warmbad vertrek om vir Jonker Afrikaner en Amraal Lambert te gaan besoek.⁴⁹ Cook wou die weg voorberei vir 'n sendeling van sy genootskap, verkieslik Joseph Tindall,⁵⁰ om hom by Jonker te vestig voordat die Rynse sendelinge dit kon doen. Hy kon egter nie betyds in Bethanien kom om te keer dat Kleinschmidt vertrek nie en moes dus noodgedwonge sy reis na Naosanabis voortsit.

Toe Cook uiteindelik op 25 Oktober op Naosanabis aankom,⁵¹ moes hy hoor dat die Rynse sendelinge Windhoek, wat hulle nou Elberfeld genoem het, reeds beset het. Dit het hom op Naosanabis laat bly vanwaar hy gepoog het om hulle van plan te laat verander.⁵²

Op pad na Windhoek en Jonker Afrikaner

Kleinschmidt en Bam het Bethanien intussen op 30 Augustus 1842 bereik⁵³ en slegs twee weke daar vertoef voordat hulle na Jonker toe vertrek het.⁵⁴

Jonker het met afwagting uitgesien na sy sendeling se koms. So het hy reeds vir sy skoonpa op Bethanien, Jan Boois, gevra om indien daar meer as een sendeling by hom aankom, asseblief dadelik een Windhoek toe te stuur. Hy wou nie Jan Boois se sendeling vir homself toeëien nie, maar wou sy eie een hê.⁵⁵ Dit het Kleinschmidt in 'n moeilike posisie geplaas. Hy was haastig om by Jonker te kom, maar kon Jan Boois tog nie sonder 'n sendeling los nie. Toe hy Boois egter belowe dat sy sendeling, eerwaarde Hahn, reeds op pad was en dat

49 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.42.

50 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 04.05.1842.

51 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.82.

52 *Ibid.*, p.85.

53 A 473 F.H. Kleinschmidt 1834-1893: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 08.05.1842-30.08.1842.

54 VEM C/i.18, p.1: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 08.05.1842-30.08.1842; VEM C/i.18, p.6: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

55 VEM C/i.18, p.19: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

die kerk en skool normaal sou voortduur totdat hy kom, het Boois ingestem dat Kleinschmidt sy reis na Windhoek voortsit.⁵⁶

Jonker se versoek en Jan Boois se reaksie daarop het vir Kleinschmidt-hulle hulle eerste indruk van die Afrikanerleier se persoonlikheid op daardie stadium gegee - as 'n man wat oor 'n besondere sin vir geregtigheid beskik het.⁵⁷ Om 'n sendeling te kry, was vir hom belangrik, maar dit moes nie ten koste van ander geskied nie.

Op 15 September 1842 het Kleinschmidt en Bam die tog na Windhoek aangepak.⁵⁸ Jan Boois se jonger broer, Christiaan Frederick, ook bekend as Christiaan Boois,⁵⁹ het hulle vergesel.⁶⁰

Na aanleiding van 'n brief wat Tindall agter Kleinschmidt-hulle aangestuur het in 'n poging om hulle te ontmoedig om verder na Jonker te reis, is die Rynse sendelinge onder die indruk gelaat dat Windhoek ongeveer 28 dagreise per ossewa noord-noordoos van Bethanien geleë was; 14 dagreise tot by Tsebris en 'n verdere 14 tot op Windhoek.⁶¹ Die afstand vanaf Tsebris na Windhoek kon egter binne vier dae afgelê word.⁶² Windhoek was dus 18 dagreise per ossewa vanaf Bethanien geleë.⁶³

Vir Kleinschmidt was dit duidelik dat Jonker reeds sy merk gelaat het op die area tussen Bethanien en Windhoek. Groepe wat normaalweg nie met mekaar oor die weg gekom het nie, soos die Bergdamaras, Nama en Herero, het oënskynlik vreedsaam naby mekaar gewoon en 'n verstommende mate van interaksie en interafhanklikheid getoon.

56 VEM C/i.18, p.14: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

57 *Ibid.*, p.19.

58 VEM C/i.18, p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt, C.H.Hahn, H.C.Knudsen - RMG Deputation, Bethanien, 07.11.1842.

59 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn 1837-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part V: Register and Indexes (Archeia)*, p.1247.

60 VEM C/i.18, p.6: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

61 VEM C/i.18, p.20: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 08.05.1842-30.08.1842.

62 VEM C/i.18, p.20: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

63 VEM C/i.18, p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt, C.H.Hahn, H.C.Knudsen - RMG Deputation, Bethanien, 07.11.1842.

By Agaus was daar byvoorbeeld twee Bergdamara-werwe, beide met ongeveer 100 tot 150 inwoners,⁶⁴ terwyl daar drie nuwe Herero-werwe in die vrugbare omgewing van Kaunoas was.⁶⁵ Noord van Jonker se vorige tuiste op Tsebris, wat Kleinschmidt-hulle op 1 Oktober 1842 bereik het, het die geselskap weer 'n Nama- en Herero-werf digby mekaar aangetref.⁶⁶ Ook Jonker se broer Jonas, het naby 'n Bergdamara-werf en twee Herero-werwe gewoon.⁶⁷

Dat Jonker Afrikaner die samebindende faktor was, het na vore gekom uit gesprekke wat Kleinschmidt onderweg met inheemse leiers gehad het. Sowel die Nama-kaptein Valentyn ("Valtin") as die Herero-kapteins noord van Tsebris het Jonker se opperhoofskap oor hulle openlik erken.⁶⁸ Toe Kleinschmidt hulle daarna uitvra, het een van die Herero-kapteins gesê dat Jonker 'n goeie man was en dat hy van hom gehou het. Volgens Kleinschmidt het die ongedwonge manier waarop die Herero eer aan Jonker betuig het, die goeie verhouding tussen Jonker en die Herero bevestig.⁶⁹ Hy sou egter spoedig agterkom dat hierdie geensins verteenwoordigend was van Jonker se verhouding met die Herero in die algemeen nie.

Die verhouding tussen die Herero en Nama onderling was egter van 'n heel ander aard. Hoewel die Herero die nabyheid van die Nama verdra het, het hulle geen goeie woord vir hulle gehad nie, maar die Nama beskou as ongemanierd. Hulle sou byvoorbeeld, wanneer hulle by 'n kraal aangekom het, die huise binnestorm en vat wat hulle wou hê sonder om te vra.⁷⁰

Intussen het Jonker op Windhoek ongeduldig begin raak omdat sy sendeling nog nie opgedaag het nie. Ter voorbereiding het hy besluit om solank 'n wa saam met ene Spogter Bethanien toe te stuur om die sendeling daar in te wag.⁷¹

64 VEM C/i.18, pp.15-16: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

65 *Ibid.*, p.20.

66 *Ibid.*

67 *Ibid.*, p.21.

68 *Ibid.*, p.20.

69 *Ibid.*, p.22.

70 *Ibid.*

71 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.179; H.Vedder: *Auszüge aus dem Tagebuch von F.H.Kleinschmidt*, 27.09.1842.

Spogter het Kleinschmidt-hulle egter by Augas teëgekom⁷² en dadelik teruggedraai om die sendelinge na Windhoek te begelei.⁷³

Die aand voor hulle aankoms op Windhoek, wat die Rynse sendelinge op daardie stadium nog "Jonker's Platz" genoem het, het Kleinschmidt en Bam ongeveer 70 kilometer noordoos van Tsebris by Aris, aan die voet van 'n taamlik hoë berg, waarskynlik die Auasberge, oornag. Die volgende dag, 6 Oktober, het hulle die berge oorgesteek en Jonker se tuiste bereik.⁷⁴

Windhoek het 'n onuitwisbare indruk op Kleinschmidt gemaak. Die pragtige vallei omring deur berge het hom herinner aan die berge van Wuppertal in die Kaap en aan die omgewing van Elberfeld waar die Rynse Sendinggenootskap se hoofkwartier in Duitsland is. Daar en dan het hy besluit om hulle nuwe sendingstasie *Elberfeld* te noem.⁷⁵ Omdat die dal aan Alexander se beskrywing voldoen het, het Kleinschmidt aanvaar dat Elberfeld dieselfde plek was as Alexander se Queen Adelaide's Baths.⁷⁶

Die dorpie se inwoners was saamgestel uit sowat 1000 Afrikaner-Oorlams en ongeveer 1000 Nama, Herero en Bergdamaras. In totaal was daar dus ongeveer 500 siele minder as wat by Tsebris die geval was. Die Afrikaner-Oorlams was direk onder Jonker se kapteinskap terwyl die ander groepe sy leierskap en invloed aanvaar het.⁷⁷

Vir die sendelinge was Windhoek die ideale plek vir 'n sendingstasie. Behalwe vir die arbeidsveld onder Jonker se onmiddellike volgelinge, was die Herero noord van Jonker ook binne bereik. Ook die plek waarheen Amraal wou verhuis, deur Kleinschmidt *Barmen* genoem,⁷⁸ was slegs 'n halfuur te voet wes

72 VEM C/i.18, p.19: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

73 *Ibid.*, p.20.

74 *Ibid.*, p.24.

75 *Ibid.*

76 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa Volume II*, p.161; VEM C/i.18, p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt, C.H.Hahn, H.C.Knudsen - RMG Deputation, Bethanien, 07.11.1842.

77 VEM C/i.18, p.27: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

78 *Ibid.*

van Windhoek. Daar was ook heelwat warmwaterbronne.⁷⁹ (Windhoek was waar die Katolieke Sendingstasie en -skool vandag in Klein-Windhoek is en Barmen wes van Luxury Hill in Groot-Windhoek.)

Die enigste nadeel van Windhoek se ligging was dat perde daar aan perdesiekte gevrek het. Jonker het die probleem oorkom deur ongeveer drie tot vier dagreise na die noordweste, anderkant die groot Swakoprivier en aan die voet van 'n berg, 'n plek te vind waar sy perde in redelike veiligheid kon wei.⁸⁰ Hy was dus nog nie bewus daarvan dat daar naby hom in die Auasberge, by Areidareigas, die latere plaas Regenstein, 'n plek was wat vry was van perdesiekte nie.

Die sendelinge word hartlik ontvang

Kleinschmidt en Bam se aankoms op Windhoek het met groot vreugde gepaard gegaan. Jonker het onmiddellik vir Kleinschmidt gevra of hy die sendeling was wat "oude myn Heer" Schmelen en Alexander vir hom by die Duitse sendinggenootskap gevra het. Kleinschmidt het dit bevestig en 'n brief aan Jonker oorhandig waarin Schmelen verduidelik het dat hy vir Kleinschmidt as sendeling na hom toe gestuur het. Volgens Schmelen was Kleinschmidt 'n gesant van God en moes Jonker dienooreenkomstig teenoor hom optree.⁸¹

Die Wesleyaanse aangeleentheid het onvermydelik dadelik ter sprake gekom. Jonker het Kleinschmidt ingelig dat die Wesleyaanse sendelinge, Cook en Tindall, hulle by hom wou vestig, maar dat hy hulle ingelig het dat hy reeds 'n sendeling verwag het.⁸²

Jonker se opmerking het vir Kleinschmidt die geleentheid geskep om seker te maak dat daar, wat die Wesleyane betref, geen misverstand tussen hom en die Afrikanerleier sou wees nie. Juis omdat Kleinschmidt as gevolg van hulle gesprekke op Warmbad bewus was van hoe sterk Cook teen die koms van die Rynse sendelinge na Windhoek gekant was, wou hy die aangeleentheid uit die

79 VEM C/i.18, pp.1-2: Brief von F.H.Kleinschmidt, C.H.Hahn, H.C.Knudsen - RMG Deputation, Bethanien, 07.11.1842.

80 VEM C/i.18, p.25: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

81 *Ibid.*, p.26.

82 *Ibid.*

staanspoor opklaar, want die RSG wou in vrede met die ander sendinggenootskappe werk en leef. Daarom het hy dit duidelik aan Jonker gestel dat, hoewel hy deur Schmelen vir die RSG om hulp gevra het, hy steeds vry was om Wesleyaanse sendelinge te aanvaar, indien hy dit so sou verkies. Die RSG was nie afhanklik van Windhoek nie en die Here sou wel sorg dat hulle 'n arbeidsterrein kry, was Kleinschmidt se standpunt.⁸³

Jonker het aandagtig na Kleinschmidt geluister, die aangeleentheid met sy volgelinge bespreek en toe sy standpunt gestel: "Ik heb raad gehouden, niet alleen ik, maar ook myn volk, ja ook de vrouwen hebben daarom verzacht, dat zendelingen welke langs oude myn Heer [Schmelen] gekomen zyn, tot ons komen, en niet die, welke andoorkant [Warmbad] langs komen, want om die hebben wy verzacht in gy zyt gekomen, daartegen, de Heer Cook, heeft wel eenen tagt hier geweest en de Heer Tindall is hier een week geweest, ik kenne daarom de mannen niet en wil zy niet hebben. Ik verzuck daarom myn Heer [Kleinschmidt] zoo koort als mogelyk terug te keren, om uwen vrouw en wagen te halen en ook de zendeling [Hahn] mee te brengen."⁸⁴

Vir Kleinschmidt was Jonker se goedkeuring deurslaggewend. Voortaan was Windhoek 'n Rynse sendingstasie.

Die verstandhouding tussen Kleinschmidt en Jonker het egter nog nie die onmiddellike probleem met die Wesleyane opgelos nie. Cook was immers reeds op pad na Windhoek om sy genootskap se aanspraak te kom bevestig. Op Kleinschmidt se advies het Jonker toe op 12 Oktober 1842 'n brief aan Cook geskryf en hom meegedeel dat die sendeling waarop hy wat Jonker is so lank gewag het, reeds op Windhoek aangekom het. Cook is bedank vir wat hy vir die Afrikaners gedoen het, maar in die lig van bogenoemde aangeraai om nie meer Windhoek toe te kom nie. Die brief is dadelik weggestuur sodat dit Cook nog op pad kon bereik.⁸⁵

Kleinschmidt kon Jonker nie beloof dat hyself Jonker se sendeling sou wees nie. Noudat hy egter oortuig was dat Jonker wel die RSG by hom wou hê, sou hy

83 VEM C/i.18, p.26: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

84 *Ibid.*

85 VEM C/i.18, p.27: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842; VEM C/i.18, p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt, C.H.Hahn, H.C.Knudsen - RMG Deputation, Bethanien, 07.11.1842.

seker maak dat 'n Rynse sendeling so spoedig moontlik Windhoek toe gestuur word.⁸⁶ Daarvoor sou hy egter eers na Bethanien moes terugkeer.

Die ses dae wat Kleinschmidt op Windhoek vertoef het, is maksimaal benut. Die eerste Sondag na sy aankoms het hy, op Jonker se versoek, die kinders van gedoopte ouers gedoop, en 'n paar egpare in die huwelik bevestig. Onder die gedooptes was twee kinders van Jonker en twee van sy dogter.⁸⁷ Dit bevestig weer eens dat Jonker self wel gedoop moes gewees het. Saam met Bam is 'n geskikte plek gesoek waar die nuwe sendeling se huis gebou kon word. Die fondamente is gegrawe en in Kleinschmidt se afwesigheid sou Jonker sorg dat die mure van klip gebou word.⁸⁸ Op Jonker se versoek sou Bam by hom in Windhoek agterbly.

Hierna het Kleinschmidt hom gereed gemaak vir die terugreis na Bethanien om die vrouens, besittings en voorrade te gaan haal.⁸⁹ Jonker het namens sy vrou, Beetje, 'n brief aan Kleinschmidt se vrou geskryf waarin sy 'n voorspoedige reis toegewens en in die land verwelkom is.⁹⁰ Beetje was verheug dat die dogter van Vader Schmelen nou na hulle sou kom.⁹¹ Om haar dankbaarheid te toon het sy vir Kleinschmidt 'n jong melkkoei geskenk sodat hy en sy gesin tydens die reis vars melk kon hê.⁹² Kleinschmidt het op 12 Oktober⁹³ uit Windhoek vertrek en op 27 Oktober op Bethanien aangekom.⁹⁴

86 VEM C/i.18, p.26: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

87 *Ibid.*, p.27.

88 *Ibid.*

89 VEM C/i.18, p.1: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 08.05.1842-30.08.1842; VEM C/i.18, p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt, C.H.Hahn, H.C.Knudsen - RMG Deputation, Bethanien, 07.11.1842.

90 VEM C/i.18, p.27: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

91 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.163.

92 H. Marquardsen: *Mitteilungen aus den deutschen Schutzgebieten, mit Benutzung amtlicher Quellen*, p.258 (E. Moritz: Die ältesten Reiseberichte über Deutsch-Südwestafrika.)

93 A 475 F.H. Kleinschmidt 1834-1893: *Auszüge aus seinen Tagebüchern*, p.21.

94 H. Marquardsen: *Mitteilungen aus den deutschen Schutzgebieten, mit Benutzung amtlicher Quellen*, p.258 (E. Moritz: Die ältesten Reiseberichte über Deutsch-Südwestafrika.)

Hahn het intussen uit die Kaap op Bethanien opgedaag. Met Knudsen aangewys as Bethanien se leraar, was hy vry om Kleinschmidt-hulle Windhoek toe te vergesel.⁹⁵ Die geselskap het reeds op 11 November Windhoek toe vertrek waar hulle op 9 Desember 1842 aangekom het.⁹⁶ Vir die eerste helfte van die tog is hulle trekosse deur Christiaan Boois uit Bethanien voorsien en vir die tweede gedeelte het Jonker self twee spanne verskaf.⁹⁷

Bam is goed behandel in Kleinschmidt se afwesigheid. Behalwe vir die eerste paar dae na Kleinschmidt se vertrek toe hy honger gely het, het hy alles in oorfloed gehad.⁹⁸ Jonker het selfs tydens Kleinschmidt se afwesigheid vir die sendelinge 'n klein tuintjie laat aanlê.

Hahn was baie beïndruk met wat hy op Windhoek aangetref het. Die kerkie het hom baie beïndruk maar was reeds te klein. In Kleinschmidt se afwesigheid het Jonker, wat deur Hahn as "n klein koning Dawid" beskryf is, self die eredienste waargeneem.⁹⁹ Die geesdrif onder die Afrikaner-Oorlams was so groot dat tussen 280 en 300 leerlinge die afsonderlike skole vir mans, vrouens en kinders bygewoon het. Ongeveer 170 hiervan was kinders tussen die ouderdom van vier en tien jaar. Hulle het egter 'n drastiese tekort aan tafels en griffels ondervind.¹⁰⁰

Die entoesiasme wat die Rynse sendelinge so beïndruk het, sou egter nie blywend van aard wees nie.

95 C.P.Heese: *Sendingsonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.77.

96 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.94.

97 *Ibid.*

98 VEM C/i.18, p.4: Lebenslauf des Missionsgehilfen Jan Bam, Elberfeld in Damaraland, 09.01.1843.

99 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.95.

100 *Ibid.*

Knudsen in sinne Renschneller 1842

HANS-CHRISTIAN KNUDSEN IN SY MATJIESHUT, 1842

Nasionale Argief, Windhoek

HOOFSTUK 7

WINDHOEK GEDURENDE DIE VERBLYF VAN DIE RYNSE SENDELINGE

Die vestiging van die Rynse sendelinge op Windhoek in 1842 het 'n nuwe fase in die geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams in Windhoek in die algemeen, en Jonker Afrikaner spesifiek, ingelei. Oor die volgende twee jaar sou die Afrikaner-Oorlamleier die sending- en onderwyspoging onder sy volgelinge sterk steun en soos sy pa destyds met Robert Moffat, noue bande met sy sendeling opbou, in sy geval met Franz Heinrich Kleinschmidt. Die eens gevreesde Jonker het klaarblyklik vredemaker en evangelis geword.

"Het is Vrede!"

Kleinschmidt het nouliks na Bethanien vertrek om sy gesin te gaan haal of Jonker het sy belofte aan die sendelinge gestand gedoen dat hy in vrede met sy bure sou leef. Anders as met die splintergroepe Herero suid van Windhoek, was Jonker se verhouding met diegene noord van Windhoek onstuimig. Hy sou egter nou daadwerklik 'n poging aanwend om hierdie omstandighede te verander. Jan Bam was ooggetuie daarvan.

Bam het op Windhoek kennis gemaak met drie Herero-vroue wat vroeër deur Jonker-hulle gevange geneem is. Toe Jonker belowe om hulle vry te laat indien hulle aan hulle volksgenote die boodskap sou oordra dat die Afrikaner-Oorlams en Nama in vrede met die Herero wou leef, het hulle dadelik ingewillig. Ook hulle was al moeg vir die vyandskap en volskaalse oorlog tussen hulle mense en Jonker.¹

Jonker, Bam en 'n paar van Jonker se volgelinge het die drie Herero-vroue noordwaarts oor die Swakoprivier vergesel sodat hulle met hul stamgenote in Hereroland in verbinding kon kom. Op die tweede dag, drie ure nadat hulle die Swakoprivier oorgesteek het,² is twee van die vroue vooruitgestuur om kontak met hulle familie en stamgenote te maak. Tot Jonker-hulle se teleurstelling het

1 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.3, 1851, p.35.

2 *Ibid.*

die vroue egter nie terugkeer nie.³ Wat Jonker-hulle nie besef het nie, was dat hierdie groep Herero verder noordwaarts gevlug het toe Jonker die vroue gevange geneem het. Daarop is die laaste vrou gestuur. Sy het met twee mans terugkeer. Hulle was baie agterdogtig en wou weet of Jonker se wens na vrede opreg was. Indien wel, moes hy 'n drinkbeker waaruit hyself gedrink het, 'n ysterskottel, 'n mes en nog 'n paar kleinighede aan die Herero-hoofman stuur. Dan sou die Herero-hoofman met teengeskenke na Windhoek kom sodat oor 'n vredesluiting onderhandel kon word.⁴ Jonker het aan hulle versoek gehoor gegee, onseker of die Herero hulle belofte sou nakom. Na bykans twee maande het dit teen middel Desember 1842 nog nie so gelyk nie.

Oukersaand 1842 was Kleinschmidt en Hahn-hulle reeds op Windhoek in hul onderskeie hutte vir die nag, toe daar skielik 'n groot opgewondenheid buite ontstaan het. Kort daarna het Jan Bam eerwaarde Hahn se hut binnegestorm en uitgeroep: "De Damras zyn daar, de Damras zyn daar! Het is Vreede, het is Vreede!" Almal is in aller yl agter Bam aan na Jonker se hut toe.⁵ (Die sendelinge het verkeerdelik na die Herero as Damaras verwys.)

Voor Jonker se hut het hy en die lank verwagte Herero-gesante - twee mans en 'n vrou - gesit. Al die dorpsbewoners het om hulle saamgedrom en probeer om die eerste te wees om met die Herero hand te skud. Die verheugde sendelinge het dadelik by die groeie aangesluit.⁶

Die drie Herero was die gesante van die ryk en invloedryke Herero-hoofman, Kahitjene.⁷ Hulle het hulle land beskryf as een met twee standhoudende riviere, een wat na die weste gevloei het en die ander na die ooste. Hier het hulle waarskynlik verwys na die weswaartsvloeiende Swakoprivier of Omarururivier en die ooswaartsvloeiende Omuramba wa Matako wat in die Kavangorivier uitmond. Noord van hulle het 'n groot volk, vermoedelik die Ovambo, gewoon wat tuinbou en akkerbou beoefen het, en ook klere gedra het.

3 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.97.

4 *Ibid.*, p.96.

5 *Ibid.*

6 *Ibid.*

7 *Ibid.*, pp.101; 105.

Nog verder noord was 'n volk soos die Duitsers,⁸ waarmee waarskynlik die Portugese bedoel is.

Jonker en die Herero het mekaar die hand gegee en ooreengekom om vrede te sluit. In Hahn se woorde was dit "die grootste geskenk wat hulle - die Rynse sendelinge - kon ontvang het."⁹ Die vredesproses het begin!

Op Kersdag was die kerk tydens die oggend- en middagdiens stampvol. Almal was dankbaar en verheug dat die jarelange stryd nou op 'n einde was en dat die Herero reageer het op die algemene wens na vrede in die land.¹⁰

Om hulle vreugde oor die gebeure te toon, het die sendelinge op Kersaand vir Jonker, sy voorste raadslede, die drie Herero en 'n tolk uitgenooi om koffie en koek by hulle te kom geniet. Die koek was gemaak van meel, melk en vet. Die gesprek was ontspanne, maar het stadig verloop omdat die tolk eers vanuit Kaaps-Hollands in Nama moes vertaal en daarna na Herero.¹¹

As verdere teken van hulle goedgesindheid het Kleinschmidt aan die Herero-vrou 'n ou kleed, 'n doek en 'n ysterlepel geskenk, terwyl die mans elk 'n doek, twee messe, ses knope en twee armbande van ysterdraad ontvang het.¹² Op Jonker se versoek het die twee sendelinge ook 'n blikbord, 'n tinlepel, knope en twee messe vir die Herero-hoofman gestuur, terwyl die Afrikanerleier self vier skape gestuur het. Twee dae na Kersfees, op 27 Desember, het die Herero huis toe vertrek.¹³

Die eerste Herero-hoofmanne besoek Jonker

Die nuus oor die aanvang van die vredesproses en die gasvrye wyse waarop Jonker die Herero behandel het, het vinnig versprei en is met groot opgewondenheid begroet. Vroeg in die nuwe jaar het die eerste van verskeie besoeke deur binnelandse leiers aan Windhoek gevolg.

8 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.97.

9 *Ibid.*, p.96.

10 *Ibid.*, p.97.

11 *Ibid.*

12 *Ibid.*

13 *Ibid.*, p.98.

Die eerste om op te daag was die Herero-hoofman Kahitjene. Onder die Nama bekend as *Nawatab* oftewel Weerlig,¹⁴ het Kahitjene se persoonlikheid gesag uitgestraal. Iets in sy vorstelike houding en blik het vir Hahn aan 'n leeu laat dink. Kahitjene was baie lank, met lang haarstukke wat in sy eie hare ingevleg was en agter byna tot op sy skouers en voor tot op sy voorkop gehang het. Sy wollerige hare, met vet en rooi oker ingevryf en in lang toutjies saamgebind, het dus volgens Hahn bykans die voorkoms van 'n pruik gehad,¹⁵ wat dit inderdaad was.

Na Kahitjene se vertrek het 'n groep van ongeveer 60 armer Herero Windhoek besoek.¹⁶ Hulle is gevolg deur 'n groep Herero onder leiding van "... 'n statige grysaard met opvallend Europese gelaatstrekke". Dit was Tjamuaha.¹⁷

Tjamuaha wat by die Nama bekend was as *≠Ai-!gorob* (Koperenkel of Kopervoet) omdat hy die gewoonte gehad het om koperringe om sy enkels te dra,¹⁸ was in sy vroeë vyftigerjare.¹⁹ Hy was nie, soos Kahitjene, ryk nie, maar het in die vrugbare grond by Otjikune, oos van Okahandja en waar die plaas Schenkswerder vandag is, kalbasse gekweek waarin die Herero hulle stapelvoedsel, suurmelk, gemaak het.²⁰ Vrede tussen sy mense en Jonker sou vir Tjamuaha van groot waarde wees.

Op Naosanabis het Amraal ook belangstelling getoon in die nuutgesluite vrede met die Herero.²¹ In Maart 1843 het hy persoonlik Windhoek besoek²² nadat hy eers die vorige maand van sy seuns daarheen gestuur het om hulle te gaan

14 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.105.

15 *Ibid.*, pp.101-102.

16 *Ibid.*, p.102.

17 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.3, 1851, p.35.

18 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.130.

19 *Ibid.*, p.103.

20 G. Pool: *Samuel Maharero*, p.10.

21 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn 1837-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part V: Register and Indexes (Archeia)*, p.1300.

22 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.117.

vergewis van die vrede.²³ Amraal, sy tolk Piet, ene Hendrik en kaptein Willem Swartbooi se broer, Kobus Swartbooi, het by die geleentheid saam met Jonker by Hahn gaan tee drink.²⁴

Jonker se dilemma: Wie moet die sendelinge almal bearbei?

Jonker Afrikaner se blydschap oor Kleinschmidt-hulle se koms het gou plek gemaak vir kommer oor hoe lank hulle by hom gaan bly.

Die Rynse sendelinge het gou laat blyk dat hulle hul sendingaktiwiteite na die getalryke Herero wou uitbrei. Vir Jonker, wat soveel jare vir 'n sendeling gewag het, moes die moontlikheid dat hy sy sendeling kon afstaan, 'n bittere gedagte gewees het. Vir eers wou hy Kleinschmidt-hulle egter by hom hou.

Toe die drie Herero-gesante wat in Windhoek kom vrede sluit het, voor hulle vertrek op 27 Desember 1842 vir Hahn en Kleinschmidt vra om hulle na hul hoofman te vergesel, het Jonker dadelik beswaar gemaak. Hy was glad nie bereid om die sendelinge t.o.v. kommunikasie en vervoer in die vorm van 'n tolk en ry-osse by te staan nie. Volgens hom sou die Britse regering hom verantwoordelik hou indien die sendelinge in Hereroland vermoor word. Kleinschmidt-hulle het gevolglik geen ander keuse gehad as om te bly nie.²⁵

Tot welke mate Jonker se bekommernis oor die sendelinge se veiligheid eg was, kan slegs bespiegel word. In 'n land waar die kommunikasie swak was en die onderskeie Herero-leiers elkeen in sy gebied feitlik outonoom opgetree het, was gewelddadige optrede teen die sendelinge so kort na die vredesluiting altyd moontlik. Daarteenoor is dit 'n feit dat Jonker teen die einde van 1842 'n stewige magsbasis in veral suidelike Hereroland gehad het.

Die Herero-leiers, Kahitjene en Tjamuaha, het op hul besoeke aan Jonker gesien watter voordele 'n sendeling vir die ontwikkeling van 'n gemeenskap ingehou het. Altwee het dan ook aangedui dat hulle belang gestel het in 'n sendeling as leermeester vir hulle volk.²⁶ Tjamuaha se intense belangstelling

23 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.105.

24 *Ibid.*, p.117.

25 *Ibid.*, p.98.

26 *Ibid.*, p.105.

het Hahn só beïndruk dat hy aan hom 'n halssnoer met 'n kruis daaraan geskenk het. As teengeskenk het Tjamuaha toe vir Hahn twee van sy armbande gegee.²⁷

Teen Februarie 1843 het Jonker dit as veilig beskou dat die sendelinge Hererogebied binnegaan en toegelaat dat Kleinschmidt, Hahn en twee van sy seuntjies, Jan Bam, 'n tolk en 'n Nama na die Herero-hoofmanne vertrek. Sommige van hulle het te perd en ander op ry-osse gery. Om te toon dat hulle die Herero vertrou het, het hulle nie gewere saamgeneem nie. Jonker het tuisgebly, want sy mense het gevrees dat die Herero hulle op hom kon vergeld vir vorige jare se swaarkry.²⁸

Ongeveer drie uur se ry anderkant die Swakoprivier het hulle Tjamuaha se werf bereik.²⁹ Indien Hahn se tyd reg was, het hulle die Swakoprivier heelwat suid van die huidige padbrug oorgesteek. Hulle het vermoedelik die latere roete na die kus gevolg wat die Swakoprivier naby die warmbronne by Gross-Barmen oorgesteek het.

Tjamuaha se werf was opgerig rondom 'n groot fontein wat ongeveer 100 treeë vanaf die regteroewer van 'n sytak van die Swakoprivier, die Okahandjarivier, geleë was. Die fontein was baie groot, maar nie skoongemaak nie.³⁰ Op hierdie stadium het daar nie baie mense gewoon nie.

Volgens die sendelinge se waarnemings het die omgewing hom goed geleen tot die oprigting van 'n sendingstasie. Danksy die kliprante en die hoë bome aan weerskante van die Okahandjarivier was daar heelwat klip en bouhout beskikbaar, terwyl die vrugbare grond langs die rivieroewer ideale tuin- en saaigrond was. Hoewel Kahitjene nog nie permanent daar gewoon het nie, was dit sy en Tjamuaha se plan om hulle saam by die fontein te vestig sodra hulle 'n sendeling gekry het.³¹

27 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.103.

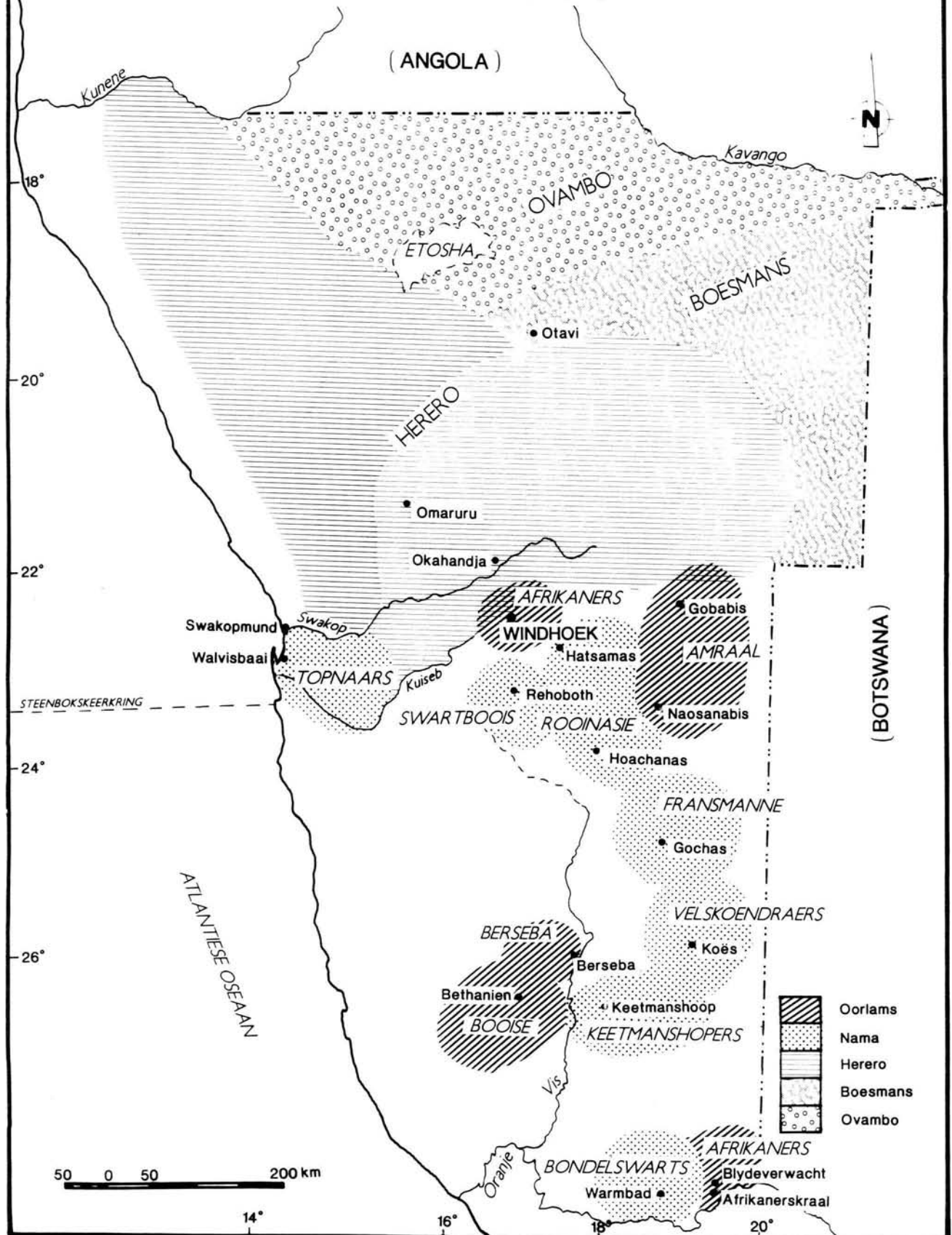
28 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.106; H. Vedder: *Quellen* 20, p.13 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, dem Gründer des Ortes Rehoboth, 1842-1864).

29 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.109.

30 *Ibid.*, p.111.

31 *Ibid.*, pp.110-111.

BEVOLKINGSVERSPREIDING TEEN 1850

Saamgestel uit J.H. van der Merwe (red.): *Nasionale Atlas van Suidwes-Afrika (Namibië)*, p.30.

Met die oog op die uiteindelijke oprigting van 'n sendingstasie aldaar het Hahn en Kleinschmidt die plek *Schmelens Verwachting* of *Schmelenshoop* gedoop. Dit was ter ere van eerwaarde Schmelen wat soveel jare in die land gearbei het.³² Daarna het die sendelinge teruggekeer Windhoek toe, gerusgestel dat die vrede werklik bestaan het en nie net woorde was nie. Die Herero was duidelik dieselfde mening toegedaan, want oor die volgende paar maande was Windhoek feitlik nooit sonder besoekende Herero nie.³³

Op hierdie stadium het Jonker klaarblyklik die gedagte aanvaar dat met die vrede in die land ander bevolkingsgroepe ook op die sendelinge se dienste aanspraak sou maak.

Die teenwoordigheid van die talle Herero op Windhoek het die onderkaptein van die Rooinasie, Willem //Naixab ("Nichap"), skynbaar glad nie afgeskrik nie, want op 26 Januarie 1843, voordat die sendelinge Tjamuaha-hulle besoek het, het hy onverwags op Windhoek opgedaag.³⁴ Op daardie stadium was die Rooinasie die talrykste Namastam in die land, met ongeveer 3000 siele. Hulle kaptein, //Oaseb, "..'n aantreklike man met bykans heeltemal Europese gelaatstrekke, hoë voorkop, skerp oë, 'n netjiese snor en grys hare", was die sendelinge egter glad nie goedgesind nie. Intendeel, hy was 'n openlike vyand van die evangelie. //Oaseb het ook sifilis gehad, 'n siekte wat hom totaal onvoorspelbaar gemaak het. Kort vantevore het hy byvoorbeeld somer uit die bloute op sy broerskind geskiet, maar hom gelukkig nie getref nie.³⁵

//Oaseb was steeds besig om strooptogte teen die Herero te beplan en het hom blykbaar nie juis aan die vredesluiting met die Herero gesteur nie.³⁶ In die lig hiervan is dit verstaanbaar dat //Naixab se versoek om 'n sendeling vir die Rooinasie die Rynse sendelinge verras het. Hulle was egter nie van plan om die geleentheid om die talrykste stam in Namaland te bereik, verlore te laat gaan

32 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.111.

33 *Ibid.*, p.104.

34 *Ibid.*

35 *Ibid.*, pp.114-115.

36 *Ibid.*, p.115.

OKAHANDJA, 1876

Van links na regs: Maharero se werf, stoor, sendinghuis, kerk

Nasionale Argief, Windhoek

nie. Sodra //Naixab-hulle hulle op 'n vaste woonplek vestig, sou Hahn-hulle vir hulle 'n sendeling probeer kry, is belowe.³⁷

Die Rynse sendelinge wou egter ook seker maak dat //Oaseb nie in hulle pad sou staan nie. Daarom het hulle hulle belofte aan //Naixab gesien as 'n geleentheid om 'n besoek aan die Rooinasie te bring om met //Oaseb self te gesels. Hahn het dus op 28 Februarie vanaf Windhoek na Hatsamas,³⁸ waar die Rooinasie woonagtig was, vertrek.³⁹

Hahn het op 1 Maart by die Rooinasie aangekom. Hatsamas met sy waterprobleme was egter nie geskik vir die oprigting van 'n sendingstasie nie. Daar was geen fontein nie en die mense moes water uit die nabygeleë Kubakoprivier (Skaaprivier) aandra.⁴⁰ Voordat hulle 'n sendeling kon bekom, sou hulle volgens Hahn na 'n plek moes verhuis waar daar 'n sterk fontein was en hulle hulle permanent kon vestig.⁴¹

Hahn se ontmoeting met //Oaseb het byna nie plaasgevind nie. //Oaseb het geweier om hom te woord te staan en nie eers die moeite gedoen om sy hut te verlaat nie. Eers nadat //Naixab lank met hom gepraat het, het hy buitentoe gekom. Hahn beweer dat //Oaseb, anders as sy mense, geen klere aangehad het nie.⁴² Waarskynlik het hy slegs bedoel dat //Oaseb geen westerse klere aangehad het nie.

Toe Hahn die moontlikheid van 'n sendeling met //Oaseb bespreek, was hy duidelik nie baie entoesiasies nie. Hy het Hahn met vaaghede geantwoord en onder meer aangevoer dat hy en sy mense te arm was om 'n sendeling te kon onderhou. Die moontlikheid dat die Rooinasie die enigstes sou wees wat nie onderrig ontvang nie en dat ander groepe as gevolg daarvan op hulle sou neersien, het hom egter van mening laat verander. Op //Oaseb se belofte dat hy sou ag slaan op die sendeling se versoek dat hy vrede met die Herero sluit en

37 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, pp.104-105.

38 *Ibid.*, p.113.

39 *Ibid.*, p.124.

40 *Ibid.*, p.114.

41 *Ibid.*, p.116.

42 *Ibid.*, p.115.

met sy volk na 'n beter tuiste verhuis, het Hahn beloof om 'n sendeling na hom toe te stuur.⁴³

Hahn se standpunt het blykbaar indruk op //Oaseb gemaak, want ongeveer 'n maand na sy vertrek het die Rooinasie Hatsamas verlaat op soek na 'n meer geskikte woonplek nader aan Windhoek.⁴⁴ //Oaseb se vroeëre afsydigheid teenoor die sendelinge het verdwyn en in April 1843 het hy Windhoek onverwags besoek om die moontlikheid te ondersoek om met sy stam na twee fonteine ongeveer 20 minute oos van Windhoek te verhuis.⁴⁵ Die verandering in //Oaseb se gesindheid was 'n triomf vir die Rynse sendelinge, want nou het al die vernaamste vegtende partye in die land in vrede met mekaar geleef.

Jonker - die RSG se steunpilaar op Windhoek

Die Rynse sendelinge se pogings om met die ander bevolkingsgroepe in die omgewing kontak te maak, het hulle nie daarvan weerhou om hulle werk op Windhoek self te verrig nie. Hier het heelwat dramatiese veranderinge ingetree, veranderinge waarby Jonker, wat alles binne sy vermoë gedoen het om die Rynse sendelinge se verblyf vir hulle so aangenaam as moontlik te maak, ten nouste betrokke was.

Die kultuur en leefwyse van die Europeërs het soveel verskil van byvoorbeeld die Nama s'n dat misverstande volop en aanpassing van die een by die ander moeilik was.

Die Rynse sendelinge het nie juis 'n gunstige indruk gehad van die gewone Nama nie. Hulle is beskou as lui, dom en hoogmoedig.⁴⁶ Dit was inderwaarheid 'n Europese siening. Lewe in daardie geweste het nie teen dieselfde tempo beweeg as waaraan die Rynse sendelinge in hulle geboorteland gewoon was nie. Vir die altyd bedrywige Duitsers was die Nama se rustige lewenstempo byvoorbeeld bloot 'n teken van luiheid. Vir die Nama daarteenoor was die Duitsers se maatstawwe ewe vreemd. Selfs die Afrikaner-Oorlams, wat tot 'n mate bekend was met die westerse leefwyse en kultuur, het

43 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.116.

44 *Ibid.*, p.124.

45 *Ibid.*

46 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Otjimbingue, 25.08.1852.

soms die sendelinge se standarde lastig gevind. Sonder steun in ten minste die Oorlams-geledere sou Kleinschmidt en Hahn dus moeilik hulle sending- en onderwystaak kon verrig. Jonker het hulle hierdie broodnodige bystand verleen.

Hahn-hulle het uit die staanspoor aangedring op algemene orde en dissipline. Die kerklike wette is streng toegepas, hoereerdery en ontug bestraf en teen goddeloosheid en laster gepreek.⁴⁷ Ook in die skool is streng dissipline gehandhaaf.

Jonker het die sendelinge ten volle ondersteun in hulle optrede in die kerk en skool.⁴⁸ Uit sy eie uit het hy daggarokery en heuningbierdrinkery verbied.⁴⁹ Laasgenoemde moes vir hom 'n groot opoffering gewees het aangesien hy self 'n voorliefde vir heuningbier gehad het, soos Cook reeds in 1840 opgemerk het.⁵⁰

Jonker self het byna die onderwerp van die kerklike tug geword. Hy het 'n houvrou gehad, of soos hy dit genoem het, "'n tweede vrou", Mietjie. Na die koms van die sendelinge het Jonker nie meer by haar gewoon nie. Kleinschmidt het Jonker egter daarop gewys dat sy eerste vrou, Beetje, steeds op Mietjie jaloers was. Om die vrede te bewaar, het Jonker toe amptelik van Mietjie "geskei".⁵¹

Jonker se bereidwilligheid om Kleinschmidt-hulle se voorbeeld na te volg het selfs in sy eie huis tot onmin met Beetje gelei. Soos by die Nama, was die vroue in die Afrikaner-Oorlam-gemeenskap verantwoordelik vir die oprigting van die hutte. Binne die hutte was hulle tot so 'n mate in beheer dat hulle selfs hulle mans toegang kon weier.⁵² Onder Kleinschmidt se aanmoediging het Jonker egter vir hom 'n kliphuis laat bou. Waarskynlik omdat sy dit gesien het as 'n

47 *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, 1888, p.200 (Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft).

48 VEM B/c.II.2, p.13: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 17.10.1843-01.01.1844

49 *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, 1888, p.200 (Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft).

50 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Nisbet Bath, 08.12.1840.

51 VEM C/i.18, p.33: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

52 L. Schulze: *Aus Namaland und Kalahari*, p.299.

bedreiging vir haar posisie, het 'n ontevrede Beetje geweier om die skuif te aanvaar en steeds haar matjieshuis verkies. Ten spyte van hulle geskil, het sy nie die sendelinge vir Jonker se optrede geblameer nie, want, volgens haar, het Jonker so baie van Kleinschmidt gehou dat hy hom nie vir 20 ander sendelinge sou verruil nie.⁵³

Jonker het 'n aktiewe rol in die gemeente gespeel en gereeld met die middagdienste gehelp.⁵⁴ Sy preke, wat veral oor goddeloosheid en godslastering gehandel het,⁵⁵ was nie net tot die Afrikaner-Oorlams beperk nie, want na die vredesluiting het heelwat Herero die sendingstasie besoek. Hulle het almal ywerig die kerkdienste bygewoon, tot groot vreugde van die sendelinge.⁵⁶

Om te preek was vir Jonker niks nuuts nie, want sedert die Wesleyane se besoek in 1841 het hy in elk geval sy volgelingen geestelik bearbei. Die Afrikaner-Oorlams het byvoorbeeld na Kleinschmidt se eerste preke gesê dat Jonker reeds vir hulle dieselfde vertel het. Volgens Jonker was daar iemand wat vir ander mense se sondes gesterf het, iets wat hulle aanvanklik nie geglo het nie. Aangesien Kleinschmidt dit ook nou vertel het, moet dit egter waar wees.⁵⁷

Die Afrikaner-Oorlams was op hierdie stadium taamlik verward wat die Christelike boodskap betref. Hulle ervaring met die Wesleyaanse sendelinge het skielik nie meer in hulle guns getel nie. Volgens die Rynse sendelinge was hulle kennis van en onderrig in die heilswaarhede te ontoereikend om hulle tot die nuutgevormde gemeente toe te laat.⁵⁸ Hierdie stand van sake het Hahn toegeskryf daaraan dat, volgens wat hy gehoor het, Tindall mense na willekeur gedoop het. Die Wesleyaanse sendeling sou na bewering selfs diegene wat

53 VEM C/i.18, p.23: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

54 *Ibid.*, p.33.

55 *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, 1888. p.200 (Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft).

56 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*. p.104.

57 *Erzählungen aus der Mission*, Band 2, 1905. pp.33-34 (Die Mission in unsern Kolonien).

58 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*. p.104.

tydens sy kerkdiens gehuil het agterna uit hulle hutte laat roep en hulle, met of sonder hulle toestemming, gedoop het.⁵⁹

Hahn se opmerking sou nie die laaste geleentheid wees waar die Rynse sendelinge hulle afkeur in die optrede van die Wesleyane uitgespreek het nie. Sy afkeurende houding sou egter noodwendig verwarring onder die Afrikaner-Oorlams veroorsaak. Hoe moes hulle weet watter genootskap die regte standarde toegepas het?

In Augustus 1843 het twee Oorlam-vroue teenoor Kleinschmidt beweer dat Cook tydens sy besoek in 1840 aan hulle middels gegee het om onvrugbaarheid te genees. Toe Kleinschmidt dit as 'n wolhaarstorie wou afmaak, het Jonker se suster dit bevestig en beweer dat haar een suster swanger geraak het nadat sy van Cook se medisyne gebruik het. Kleinschmidt se opmerking was dat dit nou vir hom onmoontlik was om Cook se nagedagtenis as 'n eerlike man langer te bewaar.⁶⁰

Die Windhoekers se geesdrif vir die sendelinge se werksaamhede het geleidelik afgeneem. Naderhand kon selfs Jonker se persoonlike ingryping nie die entoesiasme laat herleef nie. Op 30 Julie 1843 het Kleinschmidt berig van 'n preek waarin Jonker sy toehoorders in Nama aangespreek het oor hulle optrede teenoor die sendelinge. Hy het hulle daaraan herinner dat die sendelinge op hulle versoek daar was. Dié oproep het egter weinig reaksie uitgelok by 'n gehoor wat klaarblyklik nie meer erg gehad het aan wat die sendelinge te sê gehad het nie.⁶¹

Ten spyte van hierdie houding en Jonker se hulp in die prekerie het Hahn tog in Julie 1843 gevra vir die dienste van nog 'n sendeling.⁶²

'n Patroon voortgesit

Die afname in entoesiasme vir die eredienste op Windhoek het ooreengestem met wat die Londense sendelinge voorheen by Christiaan Afrikaner op

59 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.125.

60 VEM C/i.18, p.26: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

61 *Ibid.*, pp.17-18.

62 VEM C/i.18, p.1: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Elberfeld, 03.06.1843

Jerusalem ervaar het. Aanvanklik het die nuwe gemeentede ywerig meegedoen aan die kerkaktiwiteite. Wanneer die nuwigheid egter vervaag en die stryd tussen die tradisionele en die nuwe na vore getree het, het talle na hul eertydse leefwyse teruggekeer.⁶³

In Jonker se eie familie is hierdie stryd tussen die tradisionele en die nuwe, soos in sy oom Titus se geval, duidelik geïllustreer. Jonker se tweede oudste seun, Jan Jonker Afrikaner, was 'n doopkandidaat. Hy het egter die verantwoordelikhede wat daarmee saamgehang het, oortree deur die verbod op bierdrinkery te ignoreer. Jonker het sy drinkery probeer stop sit deur die bier en gis te laat weggooi. Jan Jonker, wat so iets te wagte was, het toe sy bier by sy broer versteek.⁶⁴ Sy vrou was egter nie gediend met sy aanhoudende gedrinkery nie en het, toe hy weer beskonke was, te kenne gegee dat sy van hom wou skei. Die besope Jan Jonker het heftig hierop gereageer. Toe hy weer nugter was, het Kleinschmidt, wat die petalje aanskou het, hom aangepraat oor sy drinkgewoontes. Jan Jonker het erken dat hy verkeerd opgetree het, sy sonde teenoor die sendeling bely en sy vrou om verskoning gevra.⁶⁵

Jan Jonker se dilemma illustreer die konflik wat daar telkens in die plaaslike inwoners se gemoedere bestaan het tussen dit waaraan hulle gewoon was en dit wat die sendelinge van hulle verwag het. Dikwels het die persoonlike invloed van die sendelinge bepaal watter een van die twee invloede sou seëvier.

Jan Jonker was nie die enigste van Jonker se kinders wat vir hom moeilikheid gegee het nie. Terwyl die Afrikanerleier op reis was gedurende Junie en Julie 1843, het een van sy dogters op Windhoek haar bediende om die een of ander rede byna doodgeslaan. Agterna het sy egter berou getoon en haar bereid verklaar om die eredienste by te woon en haar te laat doop. Kleinschmidt, wat aanvanklik geglo het dat sy ten goede verander het, moes haar egter kort daarna ernstig aanspreek omdat sy nie die kerklike leer gehoorsaam het nie. Met sy terugkoms was Jonker baie ontsteld oor haar gedrag en het hy haar skerp daaroor aangespreek.⁶⁶

63 VEM C/i.18, pp.17-18: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

64 *Ibid.*, p.18.

65 *Ibid.*, p.19.

66 *Ibid.*, p.10.

JAN JONKER AFRIKANER SE VROU

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

Jonker se dogter het waarskynlik die voorbeeld van haar tante, Griet Pienaar gevolg. Griet was getroud met 'n man van Griekwaland. Toe hy haar egter wegjaag, het sy vir 'n tyd lank op Warmbad gewoon waar sy deur Tindall gedoop is. Toe Jonker hom in 1841 op Windhoek gaan vestig het, het sy ook daarheen verhuis.⁶⁷

Kleinschmidt het haar beskryf as iemand met 'n masker van nederigheid, maar met 'n rustelose gees. Ten spyte daarvan het die sendeling haar versoek toegestaan om saam met die nagmaalkandidate onderrig te word en tot die gemeente toegelaat te word. Nadat sy haar eerste nagmaal gebruik het, het sy haar egter so swak gedra dat dit gelyk het of die duiwel in haar gevaar het. Dit het Kleinschmidt geen ander keuse gelaat as om haar tydens die Kersfees van 1843 van die nagmaal uit te sluit nie.⁶⁸ Kort na Kersfees, op 28 Desember, het sy egter tot inkeer gekom.⁶⁹

Jonker - verspreider van die evangelie of veroweraar?

Teen middel 1843 was Jonker Afrikaner oënskynlik so 'n oortuigde Christen dat hy selfs buite Windhoek evangelisasiewerk gedoen het.

Jonker se eerste "evangelisasiereis" het gedurende Junie en Julie 1843 in 'n noordwestelike rigting in Hereroland plaasgevind. Hy het Kleinschmidt uitgenooi om hom te vergesel maar toe dié nie kon nie, het hy en sy geselskap sonder die sendeling vertrek.⁷⁰ Agterna het 'n dankbare Jonker berig dat die Herero hom geesdriftig ontvang het en gretig na die evangelie geluister het.⁷¹

Tydens hierdie reis was Jonker op die uitkyk vir nog 'n plek wat vry was van perdesiekte, want op Windhoek is sy perde deur dié siekte geteister.⁷² Op hierdie stadium was sy enigste perdedepos wat redelik veilig was teen dié gevreesde siekte, ongeveer drie tot vier dagreise noordwes van Windhoek, aan

67 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 17.10.1843-01.01.1844.

68 *Ibid.*

69 *Ibid.*, p.12.

70 VEM C/i.18, p.3: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

71 *Ibid.*, pp.12-13.

72 VEM C/i.18, p.25: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

die voet van 'n berg.⁷³ Vir Jonker wie se magsoosie so afhanklik was van rypde, was dit 'n groot verligting toe hy by 'n steil, hoë berg naby die tuiste van Bergdamaras so 'n plek raakloop. Die nuwe weiveld, wat nader aan die see was, het oor twee goeie staanplekke met sterk fontein en bome beskik.⁷⁴ Jonker het waarskynlik die Erongoberge noord-noordwes van die huidige Usakos bedoel.

'n Paar maande na afloop van hierdie reis na Hereroland het Jonker op 17 Oktober 1843 saam met Jan Laspert van Pella op 'n olifantjag na 'n onbekende bestemming vertrek. Die jagtog was 'n teleurstelling. Toenemende jagtogte in daardie geweste het die olifante dieper die binneland laat intrek en gevolglik kon die geselskap slegs tien olifante skiet.⁷⁵ Jonker het toe die geleentheid gebruik om op pad terug die evangelie op verskeie Herero-werwe te verkondig.⁷⁶

Tien maande later, in Augustus 1844, het Jonker weer na Hereroland vertrek. Middel Oktober het hy teruggekeer. Die gevolge van sy reis was egter onbeduidend omdat hy weens die droogte Hereroland nie diep genoeg kon binnedring nie.⁷⁷

Jonker Afrikaner se "evangelisasiereise" moet egter in perspektief gesien word. Sy hoofdoel was steeds om sy gesag uit te brei en evangelisasiewerk was bloot die skerm waaragter hy dit gedoen het.⁷⁸ Daarby het die reise hom die geleentheid gebied om nuwe gebiede te verken en inligting oor die rykdomme daar in te samel. Sy positiewe optrede sedert die aanbreek van die vrede het sy aansien ook skerp laat styg en dit vir hom maklik gemaak om ander van sy goeie gesindheid te oortuig.

73 VEM C/i.18, p.26: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 30.08.1842-27.10.1842.

74 VEM C/i.18, pp.12-13: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

75 VEM B/c.II.2, p.1: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 17.10.1843-01.01.1844.

76 *Ibid.*, p.2.

77 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, pp.185; 190.

78 *Das Barmer Missionsblatt*, nro.3, 1856, p.3 (Jager und Jonker).

Weldra het daar egter by die ander landsbewoners 'n mate van skeptisisme ten opsigte van Jonker se evangelisasiewerk ontstaan namate hulle agtergekom het dat van Jonker se volgelinge, soos die Nama, sy preekgeleenthede gebruik het om die mense rot en kaal te steel.⁷⁹ As die mate van gesag wat Jonker oor sy volgelinge uitgeoefen het in ag geneem word, is dit te betwyfel dat hulle optrede sonder sy medewete geskied het.

Windhoek ontwikkel as handelsentrum

Die vredesluiting en die wyse waarop Jonker dit van sy kant gehandhaaf het, het Windhoek binne enkele maande tot 'n florerende handelsentrum omskep - iets waarvoor dit met sy sentrale ligging, volop water en goeie weiding altyd die potensiaal gehad het.

Jonker het die voordele van Windhoek se ligging van die begin af deeglik besef, vandaar sy besluit om Windhoek as betaling vir sy hulp aan die Rooinasie op te eis.⁸⁰ Windhoek was vir Jonker van besondere strategiese belang. Daarvandaan kon hy die handelsroetes na die suide en na die weskus by Walvisbaai beheer en terselfdertyd toegang tot Hereroland kontroleer. Later sou dit hom ook in 'n uitstekende posisie plaas om die invloed van wapens en ammunisie te beheer.

Beheer oor die invloed van wapens en ammunisie was vir Jonker van die allergrootste belang. Trouens, vir hom was dit 'n kwessie van oorlewing, want vir solank as wat die wapenhandel onder sy beheer was, kon hy sy gesagsposisie handhaaf. Indien die Rooinasie met hul groter getalle byvoorbeeld toegang tot wapens en ammunisie sou kry, sou hulle die Afrikaner-Oorlams se gesag kon uitdaag en selfs oorneem.⁸¹

79 *Erzählungen aus der Mission*, Band 2, 1905, pp.33-34 (Die Mission in unsern Kolonien).

80 B. Lau: The Emergence of Kommando Politics in Namaland, Southern Namibia 1800-1870, p.68.

81 VEM V.3, p.34: Chroniken von Berseba; B. Lau: The Kommando and the 1860's traders' and missionaries' "war of liberation". *Namibian Review Publications*, no.2, 1983, p.20.

Jonker se handel met die Kaapkolonie was vir hom net so belangrik.⁸² Daardeur kon die Afrikaner-Oorlams tred hou met die veranderinge in die tegnologie en terselfdertyd hulle handelsware verruil. Laasgenoemde was gewoonlik vee, ivoor en volstruisvere wat hulle verkry het deur te jag, van ander volksgroepe te ruil of te roof.⁸³

Die koms van die sendelinge het hierdie potensiaal verder oopgestel. Hulle teenwoordigheid het die lede van heelwat inheemse groepe na Windhoek gelok, veral na die vredesluiting. Dit het aanleiding gegee tot die aanbieding van noodsaaklike dienste soos die herstel van waens, vervang van trekdier en die verskaf van voedsel. Daar was ook grofsmede wat ysterware vervaardig het, iets waarvoor veral onder die Herero 'n aanvraag was.⁸⁴ Vir hierdie dienste is eerder met gebruiksware en vee as kontantgeld betaal. Geleidelik sou die aard van die handelsnetwerk egter verander na 'n betaalsstelsel eerder as een wat op ruilhandel gebaseer was. Dit het die agteruitgang van tradisionele handelsbande voorspel.⁸⁵

Die Rynse sendelinge het noodgedwonge by hierdie handelsproses betrokke geraak. Behalwe vir Bethanien was Windhoek die enigste Rynse sendingstasie in Namaland en voorrade moes dus vanuit die Kaap verkry word, iets wat besonder tydrowend was. Vir hulle daaglikse basiese behoeftes moes die sendelinge self sorg. Om 'n eie veekudde op te bou ten einde byvoorbeeld in hul eie vleis- en melkbehoefte te voorsien, moes Hahn-hulle dus by die plaaslike bevolking handelsartikels vir vee ruil.⁸⁶

Van sy kant af het Jonker Afrikaner alles moontlik gedoen om die handel te bevorder. Nadat Kleinschmidt en Hahn vir hom vertel het dat sendelinge in die toekoms oor Walvisbaai na Windhoek sou reis, het hy in 1843 begin om 'n wapad deur die gebroke Khomas Hoogland-landskap daarheen te bou vir "die knegte

82 H. Melber: *Das doppelte Vermächtnis der Geschichte: Nationswerdung, Kolonisierungsprozess und deutsche Fremdherrschaft in Namibia (ca. 1800-1914)*, p.50.

83 H. Siiskonen (ed.): *Studying the Northern Namibian Past*, p.46.

84 A 451 F.Galton 1851, p.4: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

85 A.A. Boahen (ed.): *General History of Africa VII - Africa under Colonial Domination 1880-1935*, p.333.

86 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.118.

van die Here".⁸⁷ Die werk is deur Afrikaner-Oorlams, Nama en Bergdamaras gedoen. Laasgenoemde het in die gebied gewoon waardeur die pad gebou is en was onderdane van Jonker.⁸⁸

Toe Hahn in Februarie 1844 daarlangs gereis het, was hy verstom om te sien met hoe min gereedskap die pad gebou word. Nadat die bosse en bome uitgehaal is vir 'n pad van 25 tot 30 voet breed, is die rotsblokke wat die pad versper het, uitgegrawe. Dié wat te groot was om te verwyder, is met ander klippe verpletter. Volgens Hahn is die pad selfs beter gebou as soortgelyke paaie in die Kaapkolonie.⁸⁹ In Desember is die werk egter gestaak sonder dat die pad heeltemal voltooi was en het Jonker en die werkers na Windhoek teruggekeer.⁹⁰ Die pad sou egter uiteindelik vanaf Windhoek weswaarts strek oor Heusis en Abochaibis na die suidelike oewer van die Swakoprivier. Daarvandaan het dit 'n suidwestelike rigting ingeslaan oor Tsaobis, Onanis, Groot-Tinkas en Klein-Tinkas tot by die Kuisebrivier, vanwaar dit parallel aan die rivier geloop het tot by Walvisbaai.⁹¹

Jonker het beslis geweet dat so 'n pad die handel tussen Walvisbaai en Windhoek sou stimuleer, soos bewys word deur die tog wat hy in April 1844 saam met die twee Kaapse handelaars, T. Morris en P. Dixon, daarlangs na Walvisbaai onderneem het. Hierdie besoek sou later 'n groot deel van die skuld kry vir die verandering in Jonker se gesindheid en uiteindelijke terugkeer na strooptogte.⁹²

Namate die handel toegeneem het, het Windhoek 'n gesogte plek geword om te besoek of te vestig. Behalwe Amraal, wat Jonker reeds in 1843 besoek het,⁹³ het Jonker se swaer Frederick Willem Swartbooi in Mei 1843 te kenne gegee dat

87 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.144.

88 VEM B/c.II.2, p.8: *Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 17.10.1843-01.01.1844*.

89 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.144.

90 VEM B/c.II.2, p.12: *Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 17.10.1843-01.01.1844*.

91 K. Dierks: *Namibian Roads in History from the 13th Century till Today*, p.24.

92 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.3, 1856, p.4 (Jager und Jonker).

93 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.117.

hy gedurende September 1843 na Jonker in Windhoek wou trek.⁹⁴ Daar moes sy broer Kobus vir die Swartboois 'n sendeling probeer kry.

Soos in die geval van die Rooinasie was Kleinschmidt-hulle dadelik bereid om die Swartboois te bedien mits hulle hulle by 'n goeie waterbron vestig. Ongeveer twee dagreise te perdsuid van Windhoek was daar so 'n warmbron bekend as /Anis. Indien die Swartboois hulle daar sou vestig, wou die Rynse sendelinge dit na aanleiding van Genesis 26:22 verdoop tot *Rehoboth*, wat beteken "Die Here het vir ons ruimte gemaak en ons kan vrugbaar wees in die land."⁹⁵ Kobus het geredelik tot hierdie reëling ingestem.⁹⁶ Voordat dit egter kon gebeur, het die Rynse sendelinge weens hulle verskille met die Wesleyane, wat in die volgende hoofstuk bespreek word, na Okahandja verhuis.

Ook Jonker se familie het planne gemaak om hulle by hom aan te sluit. In April 1843 het eerwaarde Knudsen vanaf Bethanien berig dat Jonker se skoonpa, Jan Boois, nie langer op Bethanien wou woon nie en die moontlikheid oorweeg het om hom by Windhoek te vestig.⁹⁷ 'n Maand later het Boois dan ook vir Jonker besoek om die woontoestande daar deur te kyk.⁹⁸

Jonker se jonger broer, Jonas, was suid van Windhoek, in die omgewing van Niais woonagtig. Aanvanklik het hy geweier om hom by Jonker te vestig omdat hy nie onder dié se gesag wou staan nie. Hierin is hy ondersteun deur ene Valentyn wat naby hom gewoon het.⁹⁹ Jonas se houding het egter mettertyd verander. Na 'n besoek van Hahn aan hom in Mei 1843 het Jonas begin om gereelde kerkdienste op sy werf te hou¹⁰⁰ en teen September het hy laat weet dat hy hom by Jonker sou aansluit.¹⁰¹

94 Julius Baumann: *Van Sending tot Kerk*, p.44: VEM C/i.18, p.31: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

95 Julius Baumann: *Van Sending tot Kerk*, p.44.

96 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.129.

97 VEM C/i.18, p.6: Tagebuch von H.C.Knudsen, 01.02.1843-06.1843.

98 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.129.

99 *Ibid.*, p.126.

100 *Ibid.*, p.128.

101 VEM C/i.18, p.30: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

FREDERICK WILLEM SWARTBOOI

Nasionale Argief, Windhoek

REHOBOTH, 1876

Nasionale Argief, Windhoek

Geduld met sy bure

Die erns waarmee Jonker Afrikaner die vredesooreenkoms met die Herero bejeën het, word duidelik weerspieël in sy optrede waar geskille of dreigende geskille opgeduik het. Waar moontlik was hy eerder daarop ingestel om konflik te voorkom as om dit deur strafmaatreëls te besweer.

Dit was veral gerugte wat 'n atmosfeer van onsekerheid en onrus geskep het. In Mei 1843 was daar byvoorbeeld sprake dat die Herero op die punt was om die sendelinge op Windhoek aan te val. Jonker het dadelik hierop gereageer en as voorsorgmaatreël patrollies ingestel om die omgewing te verken.¹⁰² Dit het onnodig geblyk te wees, want dieselfde maand nog het Kahitjene en Tjamuaha vir Hahn op Windhoek kom besoek. Die Herero-hoofmanne was baie verontwaardig oor die gerugte. Hulle het immers die meeste gehad om te verloor indien vyandelikhede hervat sou word. Die sendelinge was in elk geval hulle vriende, het hulle hulleself verweer.¹⁰³ Ondanks die twee Herero-leiers se versekering het dieselfde gerugte 'n paar maande later weer opgeduik.¹⁰⁴ Ook dié keer was dit ongegrond.

In enkele gevalle, wanneer die dieperliggende wantroue tussen die verskillende volksgroepe gedreig het om ook by Jonker die oorhand te kry, was die sendelinge daar om sy optrede te temper en hom te help om perspektief te behou. Dit was byvoorbeeld die geval toe Jonker se hulp ingeroep is om 'n geskil tussen twee Herero-hoofmanne te besleg. In Oktober 1843 het 'n onbekende Herero-hoofman naamlik by die Afrikanerleier gekla dat 'n ander Herero-hoofman sy vee gesteel het. Toe hy verder beweer dat die oortreder besig was om 'n aanval op Jonker te beplan, was laasgenoemde gereed om die beskuldigde hard te straf. Kleinschmidt het egter ingegryp en onnodige bloedvergieting voorkom deur Jonker te oorreed om nie op te tree nie. Dit was die regte besluit, want agterna het dit geblyk dat die bewerings vals was.¹⁰⁵

Op 27 Januarie 1844 het Jonker weer vir Hahn meegedeel dat drie Herero deur

102 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.129.

103 *Ibid.*, p.130.

104 VEM C/i.18, pp.6-7: *Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843*.

105 *Ibid.*, p.34.

mense van 'n naburige Namastam vermoor is. Die naam van die stam word nie genoem nie, maar daar word wel vermeld dat dit nie die Rooinasie was nie. Jonker het, met toestemming van die sendelinge, besluit om streng teen die moordenaars op te tree.¹⁰⁶ Hy het 'n groep van sy krygers gestuur om saam met //Oaseb die Namadorp te beset waar die skuldiges gewoon het. Die moordenaar(s) kon egter nie opgespoor word nie.¹⁰⁷

Ten spyte van sy suksesse het Jonker se betrokkenheid by ten minste een geskil nie op die langeduur vreedsame gevolge gehad nie. Op 27 Januarie 1844 het Kahitjene boodskappers gestuur om by Jonker te kom kla dat vier van sy (Kahitjene se) volgelingen deur die oostelike Herero doodgeslaan is. Kahitjene het Jonker se hulp gevra om hulle te straf. Toe Jonker eers Hahn se raad vra, het die sendeling hom aangeraai om die sondebokke op te spoor, maar op so 'n wyse dat die vrede gehandhaaf word.¹⁰⁸ Jonker se pogings om aan hierdie versoek te voldoen, sou hom by Kahitjene in onguns bring.

Voordat Jonker kon optree, het die krygers teruggekeer wat saam met //Oaseb die Nama moes gaan straf. Die aand van hulle aankoms het Kahitjene se Herero die reg in eie hande geneem toe hulle vyf van die oostelike Herero, wat na Windhoek gekom het om handel te dryf, gevange geneem het.¹⁰⁹

Toe Jonker hoor wat gebeur het, het hy die vyf gevangenes onder sy beskerming geneem en die volgende oggend met 'n geselskap van tussen 200 en 300 man na Kahitjene se dorp vertrek. Die gevangenes is saamgeneem sodat hulle die geleentheid kon hê om hulle kant van die saak voor beide Jonker en Kahitjene te stel. Kahitjene se volgelingen was geensins beïndruk met hierdie reëling nie. Jonker sou eers later hoor dat een van die gevangenes wat vrygelaat is voordat hulle Kahitjene se dorp bereik het, deur Kahitjene se mense vermoor is.¹¹⁰

Met Jonker se aankoms in die Okahandja-omgewing het Kahitjene hom baie vriendelik ontvang. 'n Groot aantal van Kahitjene se krygers was daar saamgetrek in afwagting van 'n moontlike geveg. Toe toe dit egter vir hulle

106 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.138.

107 *Ibid.*, p.139.

108 *Ibid.*

109 *Ibid.*

110 *Ibid.*, p.140.

duidelik word dat Jonker eerder vrede wou hê, was hulle hoogs ontevrede. Kahitjene het Jonker daarvan beskuldig dat hy 'n ou vrou was wat bang was vir die Herero. Jonker het geantwoord dat hy al die Herero saam nie gevrees het nie, maar dat die tyd vir oorlog verby was. Hierna het elk sy standpunt met aanhalings uit die Bybel probeer regverdig. Volgens Jonker het God se Woord hulle tot vrede aangespoor. Kahitjene se antwoord was dat dieselfde Woord ook sê dat iemand wat 'n moord gepleeg het, daarvoor moet boet. Jonker het die laaste woord ingekry deur daarop te wys dat jy volgens die Bybel ook jou vyande moet vergewe. Jonker se argumente sou waarskynlik misluk het as Kahitjene se moeder en die vader van een van die vermoorde Herero nie ook ten gunste van vrede was nie.¹¹¹

Die onderhandelinge het tot die volgende dag geduur. Jonker se standpunt het geseëvier, waarna hy die oorblywende vier gevangenes na hulle stam teruggestuur het met die belofte dat hulle niks te vrees gehad het nie. Hulle moes hulle egter in die toekoms van vyandigheid weerhou.¹¹²

Volgens Vedder het Jonker daarna self met 200 man vertrek om die Oos-Herero te gaan straf. Ironies genoeg het hy, toe hy nie die werklike skuldiges kon opspoor nie, self 'n onskuldige groep aangeval. Van die beste wat hy by hulle afgevat het, is as kompensاسie aan Kahitjene gegee.¹¹³ Eiebelang het dus bo geregtigheid geseëvier.

Hierdie episode het die verhouding tussen Jonker en Kahitjene finaal vertroebel. Alhoewel Jonker twee maande later die Herero-leier laat roep het om die lug tussen hulle te suiwer,¹¹⁴ het Kahitjene verbitterd gebly. Hy sou met Jonker bly skoorsoek totdat die Afrikanerleier homself verplig gevoel het om te reageer. Dit het ongeveer ses jaar later uitloop op die vernietiging van die sendingstasie Okahandja.

Die wyse waarop Jonker Afrikaner hierdie onderskeie geskille besleg het, het Hahn diep beïndruk. Volgens hom het die Afrikanerleier wie se vroeëre

111 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.140.

112 *Ibid.*, p.141.

113 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.249.

114 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.153.

tirannieke optrede hom die vrees van talle stamme gemaak het, nou verander in 'n vriendelike en vrygewige persoon. Die uitbreiding van God se koninkryk was nou vir hom hoofsaak en hy het dit met elke moontlike geleentheid probeer bevorder. Hierin was hy besonder geseënd en verskeie Nama- en Bergdamarastamme het hulle onder sy beskerming kom plaas.¹¹⁵

Hahn se opmerking was ietwat voortydig. Hierdie kalmte in Windhoek was die stilte voor die storm, soos die komende gebeure sou bewys. Die opregtheid van Jonker se verandering is later betwyfel toe dit aan die lig gekom het dat hy agter die skerms besig was met 'n meesterplan om sy gesag daadwerklik oor die hele land uit te brei en te behou. Van hierdie planne het die Rynse sendelinge niks geweet nie.

115 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.139.

HOOFSTUK 8

WRYWING TUSSEN DIE RYNSE EN WESLEYAANSE SENDINGGENOOTSKAPPE

Ondanks die vredesooreenkoms van Desember 1842 met die Herero het Jonker Afrikaner steeds daarna gestrewe om sy gesag in Nama-, Hereroland en selfs verder uit te brei. Hy het deeglik besef dat dit sy planne aansienlik sou vergemaklik indien hy hierin die ondersteuning van die ander Afrikaner-Oorlams sou geniet. Gevolglik het Jonker hom doelbewus daarop ingestel om die ander twee groepe Afrikaners met sy volgelinge te herenig.¹ Hierdie groepe het onderskeidelik onder leiding van sy broer Adam aan die Visrivier en sy oom Dawid by Warmbad gewoon.²

Jonker se probleem was dat sy familie in die suide slegs bereid was om Windhoek toe te verhuis indien hulle hul eie sendeling kon saambring. Hy was 'n Wesleyaan.³ Aangesien Jonker se sendelinge tot die RSG behoort het, sou die hereniging van die Afrikaners en die gevolglike koms van die Wesleyaanse sendeling noodwendig die aanvanklike geskille tussen die Wesleyaanse en Rynse sendelinge weer na vore bring. Vrae soos: Watter genootskap is eerste deur Jonker genader en binne wie se invloedseer het Windhoek geval, sou weer sterk na vore kom.

Die Rynse sendelinge was wel bewus van Jonker se begeerte om die Afrikaner-Oorlams te herenig. Wat hulle egter nie geweet het nie, was die wyse waarop Jonker dit wou bewerkstellig en die rol wat die WSG in hierdie proses sou speel.⁴ Wat hulle betref, was die geskil oor watter sendinggenootskap Windhoek moes bedien, immers reeds lankal ten gunste van die Rynse

1 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Cook - WMS Secretaries, Naosanabis, 05.11.1842.

2 VEM C/i.18, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

3 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.04.1844-14.-7.1844; *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, 1888, p.200 (Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft); VEM V.36, p.16: Chroniken von Windhoek.

4 VEM C/i.18, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

Sendinggenootskap afgehandel. Die Wesleyane moes elders heencome soek, het hulle geglo.

Vasbeslote om sy ideaal om sy volksgenote te herenig te verwesenlik, het Jonker hom nie deur die Rynse sendelinge se standpunt laat afskrik nie. Trouens, hy het op 'n subtile wyse te werk gegaan om die Wesleyane in Windhoek te kry, waarskynlik in die hoop dat die genootskappe se sendelinge tog uiteindelik sou saamwerk. In die proses het hy hom egter lelik misgis met die intensiteit van die geskille tussen die sendelinge.⁵

Jonker maak in die geheim met die Wesleyaanse sendelinge kontak

Nadat die Rynse sendelinge hulle by Jonker gevestig het, het die eerste kontak tussen Jonker en die WSG waarvan Kleinschmidt-hulle bewus was, vroeg in Januarie 1843 plaasgevind. Jonker het naamlik op 3 Januarie 1843 'n brief van Cook op Naosanabis ontvang waarin dié hom van onvriendelikheid teenoor die Wesleyane beskuldig het. In die brief is Jonker terselfdertyd egter uitgenooi om Naosanabis te besoek.

Jonker het te kenne gegee dat hy Cook se uitnodiging van die hand gaan wys, waarskynlik om te verhoed dat die Rynse sendelinge snuf in die neus kry oor wat hy in die mou gevoer het. Toe hy dit met die sendelinge bespreek, het eerwaarde Hahn, wat in elk geval van voorneme was om Amraal op Naosanabis en die Rooinasie op Hatsamas te besoek, aangebied om die volgende dag namens Jonker na Cook te vertrek. Hy wou die geleentheid gebruik om Cook die hand van vriendskap te reik. Jonker het die aanbod aanvaar en sy perd vir die reis tot Hahn se beskikking gestel. Die sendeling het op 4 Januarie 1843 vertrek,⁶ maar het onderweg so siek geword dat hy na Windhoek moes terugkeer.⁷

Sonder die Rynse sendelinge se medewete het Jonker egter besluit om op sy eie ook op Cook se brief te reageer en met hom en die suidelike Afrikaners te onderhandel.⁸ Hy het nog in Januarie 1843 twee boodskappers na Cook gestuur

5 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.04.1844-14.07.1844.

6 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.100.

7 *Ibid.*, p.101.

8 *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, 1888, p.200 (Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft); VEM V.36, p.16: Chroniken von Windhoek.

met die boodskap dat hy steeds op die koms van 'n Wesleyaanse sendeling gewag het. Dít het Cook heeltemal verwar. Hoe was dit moontlik dat Jonker na slegs twee maande reeds ontevrede kon wees met die RSG?⁹

Ten spyte van sy verwarring het Cook Jonker se boodskap as aanmoediging beskou en nog dieselfde maand versoek dat hyself, Amraal en Jonker in Windhoek byeen kom vir samesprekinge. Omdat die Afrikanerleier die Rynse sendelinge nog nie wou laat agterkom wat sy plan was nie, het hy egter die versoek geweier.¹⁰

Eerwaarde Cook het nie weer die geleentheid gehad om persoonlik met Jonker te probeer kontak maak nie. Sy gesondheidstoestand het drasties verswak en op 30 Januarie 1843 het die Cooks Naosanabis verlaat.¹¹ Voor hulle vertrek het mevrou Cook in 'n vriendelike brief aan Hahn van die Rynse sendelinge afskeid geneem. Saam met die brief, wat op 2 Februarie 1843 in Windhoek afgelewer is, was 'n klein hoeveelheid gedroogte vye, 'n groot lekkerny in daardie tyd.¹²

In reaksie op Cook se verslae het die WSG intussen voorbereidings getref om 'n sendeling Windhoek toe te stuur, ongeag die Rynse sendelinge se teenwoordigheid daar. Op Warmbad is eerwaarde Tindall in kennis gestel waarheen die Wesleyaanse sendelinge in Nama- en Namakwaland uitgeplaas sou word. Cook was bestem vir Kamiesberg in Namakwaland, Jackson vir Warmbad en Tindall vir Windhoek.¹³ Toe Cook by sy aankoms op Warmbad dit hoor, het hy die Rynse sendelinge op Windhoek per brief laat weet dat, aangesien 'n Wesleyaanse sendeling nou vir Windhoek beskikbaar was, hulle Windhoek moes ontruim.¹⁴ Cook sou egter self nie die gevolge van sy brief

9 E. Cook: *The Modern Missionary*, pp.86-87.

10 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from T.L.Hodgson - WMS Secretaries, Cape Town, 09.01.1843.

11 E. Cook: *The Modern Missionary*, p.87.

12 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.105.

13 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.44.

14 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.125.

beleef nie, want op 8 Maart 1843 is hy, onderweg na die Kaap, langs die Oranjerivier oorlede.¹⁵

Die Rynse sendelinge glo hulle posisie is versterk

Cook se brief het die Rynse sendelinge eers op 30 April 1843 bereik. Nadat Hahn die brief aan Jonker voorgelees het, het hy aanbeveel dat Jonker twee briewe as antwoord skryf. Een was aan Cook gerig en die ander een aan Hodgson, die superintendent van die WSG in die Kaapse distrik. Hahn het aangebied om die twee briewe namens Jonker te skryf, 'n voorstel wat Jonker aanvaar het. Voordat hulle begin skryf het, het Hahn en Kleinschmidt die inhoud van die briewe met Jonker bespreek. Om dubbeld seker te maak dat hy wel met die uiteindelijke inhoud daarvan akkoord gaan, het hulle Jonker weer laat roep nadat hulle die briewe geskryf het en dit aan hom voorgelees.¹⁶

In sy brief aan Cook het Jonker beswaar gemaak teen die Wesleyaan se bewering dat hy en sy genootskap die eerste aanspraak op die sendelingpos by Windhoek gehad het. Volgens Jonker was sowel Cook as Tindall te kort in Windhoek om te kon aanspraak maak op groot werk onder sy mense. Hulle werk was in ieder geval slegs 'n voortsetting van die werk wat die Londense Sendinggenootskap begin het. Daarby het hy die kerk op Windhoek nie vir hulle spesifiek gebou nie, maar slegs in voorbereiding op die koms van die sendeling wat aan hom beloof is.

Die Wesleyaanse aanspraak dat Jonker 'n sendeling van Cook en Tindall verlang het, is eweneens deur hom ontken. Hy het immers reeds voor hulle koms al van Schmelen en Alexander 'n belofte gehad dat hulle vir hom 'n sendeling sou stuur. Op grond van Schmelen-hulle se beloftes het hy toe die Rynse sendelinge aanvaar. Hulle was die sendelinge vir wie hy gewag het en onder hulle leiding het sy kinders vordering in die skool gemaak.¹⁷

15 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.46.

16 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, pp.160-161; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - T.L. Hodgson, Concordiaville, 01.10.1845.

17 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner - E. Cook, Elberfeld, 05.05.1843.

Die brief aan Hodgson was gedateer Elberfeld, 5 Mei 1843. Daarin het Jonker ontken dat hy ooit vir Cook gevra het om 'n Wesleyaanse sendeling na hom te stuur. Hy is langs 'n ander weg 'n sendeling beloof, en dié het hom reeds in Windhoek gevestig. Hy wou nie hê dat sy sendelinge in hulle werk gesteur word nie en sou hulle teen indringers beskerm. Om moeilikheid te voorkom, het Jonker gevolglik vir Hodgson gevra om te keer dat 'n Wesleyaanse sendeling Windhoek toe gestuur word.¹⁸

Hierdie twee briewe en die ooglopend pro-Rynse trant waarin dit geskryf is, het agterna tot skerp meningsverskil tussen die Afrikanerleier en die Rynse sendelinge gelei. Dit sou ook duidelik die rol beklemtoon wat die sendelinge in die inheemse leiers se korrespondensie met buitestaanders gespeel het. Die vraag was: Het die sendeling bloot die leier se gedagtes op skrif gestel of het die sendeling geskryf wat hy wou gehad het die leier moes sê? In hierdie geval het dit gelyk asof die Rynse sendelinge bloot Jonker se naam gebruik het om gewig aan die briewe te gee.

Jonker het naamlik later te kenne gegee dat hy van die begin af nie saamgestem het met die inhoud van die briewe nie. Hy het wel teenoor Hahn-hulle te kenne gegee dat die briewe sy gedagtes weerspieël het, ook dat hy hulle en nie die Wesleyane nie by hom wou hê.¹⁹ Hy het dit selfs onderteken, maar slegs omdat hy Hahn-hulle nie wou aanstoot gee deur oor die inhoud te stry nie, het Jonker beweër. Volgens hom was die briewe egter nooit geldig nie omdat hy nie persoonlik teenwoordig was toe die sendelinge dit namens hom geskryf het nie.²⁰ Veral Hahn se standpunt dat Tindall geen reg op Windhoek gehad het nie, kon hy glad nie begryp nie. Tindall het tog immers in Windhoek mense

18 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner - T.L. Hodgson, Elberfeld, 05.05.1843.

19 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.161; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - T.L. Hodgson, Concordiaville, 01.10.1845; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Hahn - T.L. Hodgson, Elberfeld, --.07.1844.

20 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.161; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - T.L. Hodgson, Condordiaville, 01.10.1845.

gedoop en hoe kon die doop voor God geld, maar vir die mense verkeerd wees? het Jonker geredeneer.²¹

Jonker se argument het Hahn dronk geslaan. Die sendelinge het immers in die verlede dikwels briewe namens Jonker en sy mense geskryf sonder dat hulle by die skrywe daarvan teenwoordig was. Hulle was nooit voorheen met hierdie praktyk ontevrede nie. Hoekom nou skielik? wou Hahn weet.²²

Aangesien Jonker steeds sy stam wou herenig, kon hy nie toelaat dat die wanindruk by die WSG kon ontstaan dat hy hulle glad nie by hom wou hê nie. Daarom het hy toe sy eie briewe geskryf waarvan Kleinschmidt en Hahn eers 'n jaar later per toeval gehoor het. Deur hierdie optrede het Jonker gehoop om die twee genootskappe bymekaar te bring sodat hulle die saak mondelings met mekaar kon besleg.²³

Jonker se twee briewe was aan Tindall en Dawid Afrikaner gerig. Hoewel ongedateerd, is hulle ongeveer dieselfde tyd as die eerste twee briewe geskryf, d.w.s. in die begin van Mei 1843. Weens sy vroeëre kontak met Cook sou 'n mens verwag dat Jonker eerder sy brief aan Cook sou rig as aan Tindall, maar op 1 Mei 1843 het die gerug Windhoek bereik dat Cook oorlede is.²⁴ Jonker het dit dadelik as 'n feit aanvaar. Die Rynse sendelinge daarteenoor, het eers op bevestiging gewag, want hulle het teen hierdie tyd geweet dat die talle gerugte wat die land deurkruis het dikwels agterna as ongegrond bewys is.

Jonker het Tindall meegedeel dat hy gehoor het van Cook se dood. Omdat hy nie tevrede was met die briewe wat die Rynse sendelinge namens hom geskryf

21 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.161; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - T.L. Hodgson, Condordiville, 01.10.1845.

22 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.160.

23 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.161; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - T.L. Hodgson, Condordiville, 01.10.1845.

24 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.126.

het nie, het hy self die laaste twee briewe geskryf om sake reg te stel.²⁵ Aan Dawid Afrikaner het Jonker geskryf dat hy nie alles moes glo wat namens hom geskryf is nie. Verder wou hy sy oom in kennis stel dat hy vrede gemaak het met die Herero en dat dit sy wens was dat sy oom-hulle so gou as moontlik na hom toe kom.²⁶

Jonker het intussen voortgegaan om voor die Rynse sendelinge 'n dubbele rol te speel. In Mei 1843 het sy planne egter uitgelek toe sy suster vir Hahn vertel het dat Tindall na Windhoek wou kom as sendeling. Toe Hahn hom hierna uitvra, was hy kwansuis verontrus oor dié moontlikheid en het hy die sendeling opdrag gegee om toe te sien dat dit nie gebeur nie.²⁷ Dit wou Hahn doen deur met sowel Cook as met die Rynse en Wesleyaanse Sendinggenootskappe in die Kaap te praat. Hy het naamlik onder die indruk verkeer dat Cook nie dood was nie, maar hom steeds op Naosanabis bevind het vanwaar hy gepoog het om Jonker van die RSG af te rokke.²⁸ T.s.v. sy oortuiging dat Cook dood was, het Jonker Hahn se reis aangemoedig aangesien hy gehoop het om so die genootskappe, tot voordeel van homself, vreedsaam bymekaar te bring.²⁹

Hahn het nie veel besonderhede oor sy reis na die Kaap verskaf nie. Met Cook oorlede, het hy die saak by die genootskappe self in die Kaap gaan bespreek. Op 20 Januarie 1844³⁰ het Hahn teruggekeer Windhoek toe met die nuus dat die geskil tussen die twee sendinggenootskappe uiteindelik vreedsaam besleg is.³¹ Hy het duidelik nie geweet met watter planne Jonker besig was nie.

25 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner - J. Tindall, Windhoek, 1843.

26 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner - Dawid Afrikaner, Windhoek, 1843.

27 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.131.

28 VEM C/i.18, p.1: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Elberfeld, 03.06.1843.

29 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.161.

30 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.138.

31 *Ibid.*, p.161.

Jonker dit ontvang het, het hy en 40 mans die twee handelaars en hulle gesinne na Walvisbaai vergesel. Bedags het Jonker en sy volgeling vooruitgery om die pad vir die waens te kies - en waar nodig, te maak. Hierdie was die eerste waens wat die roete vanaf Windhoek na Walvisbaai afgelê het.³⁸

Toe die Afrikanerleier op 16 Junie weer in Windhoek terugkom, het hy, behalwe ander handelsware, heelwat kruit saamgebring. Dit het tot 'n rusteloosheid gelei wat tot uiting gekom het in 'n aanhoudende geskietery.³⁹

Die Rynse sendelinge het die Afrikaner-Oorlams en Nama se rusteloosheid dadelik aan die negatiewe invloed van die handelaars toegeskryf. Die sendelinge het geglo dat die handelaars op eie gewin ingestel was in plaas van om, soos die sendelinge, die belange van die landsbewoners eerste te stel. Dit het hulle veral gegrief dat die handelaars brandewyn, in hulle oë 'n euwel, vrylik aan die inheemse bevolking beskikbaar gestel het.⁴⁰

Intussen het Morris en Dixon besluit om hulle handelspos ongeveer 4.8 kilometer suidoos van Walvisbaai, aan die loop van die Kuisebrivier, op te rig. Hulle het die plek Sandfontein genoem. Hulle wou nie te ver van Walvisbaai af wees nie, want dit was die naaste hawe aan die beesryke sentrale Hereroland.⁴¹

Vanaf Walvisbaai en Sandfontein het die handelaars deur die land gereis en hulle ware vir vee verruil. Hulle het in hoofsaak handel gedryf met koring, meel, rys, koffie en brandewyn. Veral laasgenoemde twee het onmiddellik inslag by die Nama en Oorlams gevind en buitensporige pryse is daarvoor betaal.⁴² Ook Europese klere het vir hulle 'n groot aantrekkingskrag ingehou, maar dit was moeiliker om in die hande te kry.⁴³

Die plaaslike inwoners het gewoonlik éérs goedere probeer bedel voordat hulle dit gekoop het. Hierdie bedelary en die geskenke wat die handelaars

38 Mrs.Latham: *A Few Reminiscences of my life*, p.8.

39 VEM B/c.II.2, p.8: *Tagebuch von F.H.Kleinschmidt*, 04.04.1844-14.07.1844.

40 VEM *Jahresberichte der Rheinische Missionsgesellschaft*, 1963/64: T. Sundermeier: *Zwei Sektenkirchliche Bewegungen im alten Südwestafrika*, p.61.

41 Mrs.Latham: *A Few Reminiscences of my life*, p.9; E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Namaland, 1738-1880*, p.29.

42 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - Keetman, Otjimbingwe, 07.05.1851; VEM *Allgemeine Missions-Zeitschrift*, 1882, p.370.

43 VEM *Allgemeine Missions-Zeitschrift*, 1882, p.371.

noodgedwonge aan sommige mense moes gee om hulle guns te wen, het daartoe bygedra dat die handelaars die res van hulle goedere teen buitensporige hoë pryse verkoop het ten einde 'n wins te kon maak.⁴⁴ Jonker-hulle se bereidheid om hierdie pryse te betaal, sou hulle uiteindelik duur te staan kom en geleidelik in armoede dompel.⁴⁵

Die handelaars het gewoonlik vee as betaalmiddel aanvaar. Voor die vrede van Desember 1842 het hierdie praktyk Jonker-hulle weinig gepla, want hulle het eenvoudig hul veekuddes aangevul met Herero-vee.⁴⁶ Daarby was vee nie hulle enigste betaalmiddel nie. Op daardie stadium het Jonker dan ook hoofsaaklik met inheemse groepe en handelaars in die Kaapkolonie handelgedryf, en moontlik selfs met verbygaande skepe by Walvisbaai.

Na die vredesluiting van 1842 was strooptogte op die Herero se veekuddes verbode. Omdat Jonker-hulle toe nie meer hulle veekuddes uit die Herero s'n kon aanvul nie, het hulle geleidelik by die handelaars dieper in die skuld geraak. Dit het hulle onder 'n verpligting geplaas om die handelaars baie goed te behandel en indien moontlik, aan hulle versoeke toe te gee.

Vir die Herero, daarenteen, was hulle vee te kosbaar om sommer vir enige iets te verruil. Hulle het wel 'n voorliefde vir tabak ontwikkel en spoedig die voordele van vuurwapens ingesien, maar ten opsigte van ander handelsware, veral brandewyn, was hulle meer versigtig.⁴⁷

Jonker se dubbele rol kom aan die lig

Hahn en Kleinschmidt het vir die eerste keer bewus geraak van Jonker se dubbele rol toe hulle op 6 Julie 1844 besoek ontvang het van hulle medesending, eerwaarde Knudsen van Bethanien. Knudsen het 'n brief van eerwaarde Brecher, die Rynse sendingeling op Komaggas, saamgebring waarin Jonker aan die kaak gestel is. Vir die eerste keer het Hahn-hulle gehoor dat Jonker self nog 'n brief aan Hodgson geskryf het waarin hy die inhoud van die briewe wat die sendelinge namens hom geskryf het, verwerp het. Die inhoud

44 VEM *Allgemeine Missions-Zeitschrift*, 1882, p.371.

45 *Ibid.*, pp.371-372.

46 VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 2, pp.50-51 (Die Mission in unsern Kolonien).

47 VEM *Allgemeine Missions-Zeitschrift*, 1882, p.373.

van hierdie laaste brief is aan Brecher voorgelees terwyl hy op besoek aan die Kaap was.⁴⁸

'n Ontstelde Hahn het Jonker onmiddellik met die inhoud van Brecher se brief gekonfronteer. Nadat die Afrikanerleier aanvanklik gemaak het asof hy van niks geweet het nie, het hy toegegee dat hy wel aan die Wesleyaanse sendelinge geskryf het.⁴⁹ Hy het ook erken dat hy reeds voor die koms van die RSG vir Cook laat weet het dat hy 'n sendeling wou hê. Hy het die RSG nie voorheen vertel van sy versoek aan Cook nie omdat hy bang was dat hulle onder daardie omstandighede nie by hom sou gebly het nie.⁵⁰ Indien hy die Afrikaner-Oorlams wou herenig, was dit egter noodsaaklik dat die Wesleyaanse sendelinge ook kom, omdat die Afrikaners van Blydeverwacht nie sonder hulle sendeling by hom sou aansluit nie. Hy was egter nooit van plan om die Rynse sendelinge weg te jaag nie, aldus Jonker.⁵¹

Wat die eerste briewe betref, het Jonker beweer dat hy Hahn nie gekeer het om dit te skryf nie, omdat hy hom nie wou aanstoot gee nie. Hy moes die briewe egter later herroep omdat hy op geen ander manier sy mense by hom sou kon kry nie.⁵² Dit was vir hom die kernaangeleentheid en die saak wat hy voortdurend onder die Rynse sendelinge se aandag gebring het - hy wou sy familie herenig!

Hierdie gebeure moes Kleinschmidt sterk herinner het aan Schmelen se raad aan hom kort voor laasgenoemde se vertrek vanaf Komaggas op 27 Mei 1842. "Gaan," het Schmelen gesê. "Die Nama sal jou met vreugde ontvang, maar moenie verbaas wees of skrik wanneer nie slegs die heidene nie, maar jou eie gedooptes, later teen jou draai en jy van een plek na 'n ander sal moet verskuif nie. Moenie dan moedeloos word nie!"⁵³

48 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.154.

49 *Ibid.*

50 VEM B/c.II.2, p.19: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 04.04.1844-14.07.1844.

51 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.154.

52 *Ibid.*, p.155.

53 Anon.: *Franz Heinrich Kleinschmidt - Ein Missionsleben aus Süd-Afrika*, p.21.

Kleinschmidt en Hahn kon Jonker se standpunt insien, maar het tog verklaar dat, eerder as om saam met die Wesleyane onder die Afrikaners-Oorlams te werk, hulle lievers onder omstandighede hul werksaamhede elders sou wou voortsit. Jonker, wat steeds gehoop het dat die twee genootskappe sou kon saamwerk, was nie so 'n antwoord te wagte nie. Verergd het hy die Rynse sendelinge meegedeel dat hulle kon besluit of hulle Windhoek wou verlaat of nie. Indien hulle egter sou padgee, moes hulle die land verlaat, want hy sou hulle nie verder toestemming gee om sendingwerk in Hereroland te gaan doen nie. Volgens hom het hy die reg gehad om hulle toegang tot Hereroland te verbied omdat die hele land, vir sover as wat hy reeds gereis het, syne was.⁵⁴ Eers toe het Hahn besef waarom hy tot op daardie stadium tevergeefs 'n gids en tolk probeer kry het om hom na Hereroland te vergesel.⁵⁵

Jonker het sy aanspraak op die Herero-gebied onder andere geregverdig met die beskuldiging dat die sendelinge ook self alle plekke en fonteine wat hulle eerste gesien het as hulle eiendom beskou het. Hahn en Kleinschmidt het die vergelyking egter afgemaak met die verweer dat dit vir die sendelinge nie oor die besitreg van 'n stuk grond gegaan het nie, maar oor die siele van mense.⁵⁶

Kleinschmidt-hulle het Jonker se aanspraak op Hereroland ernstig bevraagteken. Ten spyte van Jonker se poging om hulle van die teendeel te oortuig, was hulle deeglik bewus daarvan dat Hereroland nie oorspronklik aan die Oorlams en die Nama behoort het nie, maar aan die Herero. Die Afrikaner-Oorlams se magsposisie was bloot aan Jonker se militêre vernuf en strooptogte te danke, wat die Herero teruggedryf het tot waar hulle op daardie stadium gewoon het. Jonker het immers self vroeër in sy kerkdienste erken dat hy die hoofrower van Herero-vee was en dat hy verskeie gruweldade teen die Herero gepleeg het.⁵⁷

'n Verontwaardigde Hahn het Jonker toe ernstig vermaan oor sy houding teenoor die Herero. Indien die Afrikanerleier die Herero sou probeer onderdruk, sou God hom daarvoor straf, en die "Engelse" regering sou hom

54 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.155.

55 *Ibid.*, p.156.

56 *Ibid.*, p.155.

57 *Ibid.*

skerp berispe.⁵⁸ Die sendeling se verwysing na die Britse regering dui waarskynlik daarop dat hy bewus was van 'n sensitiwiteit by Jonker vir die regering se houding teenoor hom. Jonker wou klaarblyklik nie die goeie verhouding versteur wat sy pa teen die einde van sy lewe met die Somerset-bewind gehad het nie.

Hoewel Hahn vermoed het dat beide genootskappe deur Jonker om die bos gelei is, sou hy sy oordeel weerhou totdat hy in besit was van al die feite. Die voor die hand liggende oplossing vir die verwarring en struwelinge tussen Jonker, die Wesleyaanse en die Rynse sendelinge was 'n konferensie waarop die geskille besleg kon word.⁵⁹

Die konferensie van Augustus 1844: Jonker stel sy saak

Omdat Kleinschmidt en Hahn sowel as Jonker Afrikaner se gesondheid nie na wense was nie, het die sendelinge twee boodskappers na Wesley Vale, d.i. Naosanabis, gestuur om die Wesleyaanse sendelinge, Joseph Tindall en Richard Haddy, vir samesprekinge na Windhoek te nooi.⁶⁰

Haddy was heeltemal bereid om Windhoek te besoek aangesien hy self ook die onduidelikhede opgeklaar wou hê.⁶¹ Hy en Tindall het Wesley Vale dus op 18 Julie verlaat⁶² en Windhoek op 2 Augustus bereik. Hoewel hulle vriendelik deur die Rynse sendelinge ontvang is, het hulle verkies om by Jonker uit te span.⁶³ Die Sondag na hulle aankoms het die twee Wesleyane die kerkdienste

58 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*. p.156.

59 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from C.H.Hahn - R.Haddy and J.Tindall, Elberfeld, 08.07.1844.

60 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from C.H.Hahn - R.Haddy and J.Tindall, Elberfeld, 08.07.1844; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.154.

61 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - C.H. Hahn, Zwaart Rivier, 13.07.1844.

62 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.60.

63 *Ibid.*, p.62.

waargeneem. Volgens Hahn was hulle preke egter so omslagtig dat die meeste van die mense aan die slaap geraak het.⁶⁴

Die beplande konferensie het op 5 Augustus 1844 op Windhoek begin. Met die eerste ontmoeting was die Wesleyane vergesel van hulle tolk Piet Vleermuis, Jonker, Amraal, en Jonker se skoonseun Jan Arie. Op die Rynse sendelinge se versoek is hulle egter tydelik buite die samesprekings gelaat.⁶⁵

Met slegs die vier sendelinge teenwoordig kon Kleinschmidt en Hahn aan Tindall en Haddy verduidelik onder watter omstandighede hulle die werk op Windhoek aanvaar het. Jonker is ten volle geblameer vir die misverstand. Volgens Hahn-hulle sou die situasie nooit so ver ontwikkel het indien die Afrikanerleier nie uit twee monde gepraat het nie.⁶⁶ Jonker het hulle onder die indruk gebring dat hy niks met die WSG te doen wou hê nie.⁶⁷ Van sy dringende oproepe aan die Wesleyane agteraf het hulle niks geweet nie. Noudat hulle egter bewus was van die ware toedrag van sake, naamlik dat Jonker graag die WSG by hom wou hê omdat hy sy stam wou herenig, was hulle bereid om Windhoek te verlaat.⁶⁸

Toe Jonker uiteindelik ingeroep is sodat hy van hulle besluit in kennis gestel kon word, kon Hahn nie die geleentheid laat verbygaan om hom oor sy dubbele rol aan te spreek nie. Jonker het sy gedrag egter geregverdig deur te sê dat sy optrede die sendelinge in vrede byeen gebring het! Hy wou 'n ontmoeting tussen die genootskappe hê waar hy ook teenwoordig kon wees om self oor die geskil tussen die genootskappe te kon oordeel.⁶⁹ Na sy mening was hy *self* eintlik die verontregte party omdat die Rynse sendelinge hom van die begin af verkeerd verstaan het. Sy wens was verder dat albei genootskappe op

64 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.157.

65 *Ibid.*

66 *Ibid.*

67 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from E.Hahn - T.L. Hodgson, Elberfeld, --.07.1844.

68 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.157.

69 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.161; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - T.L. Hodgson, Concordiaville, 01.10.1845.

Windhoek moes bly. Indien dit vir hulle onaanvaarbaar was, sou *hulle* moes besluit wie die meeste reg gehad het op Windhoek. *Hy* wou nie kant kies nie.

Jonker se houding het beteken dat nie een van die twee genootskappe hulle daarop kon beroep dat hy *hulle* by hom wou hê nie. Daarom het hulle probeer om aan die hand van veral twee vrae agter te kom wat Jonker se wense regtig was: Het Kleinschmidt-hulle geweet dat Jonker se versoek aan die Wesleyane om 'n sendeling in Windhoek te vestig nog van krag was en het Jonker besef dat Kleinschmidt en Cook tot verskillende sendinggenootskappe behoort het?

Wat die eerste vraag betref, het Jonker homself verdedig deur te beweer dat hy nooit teenoor die Rynse sendelinge ontken het dat hy die WSG na hom toe genooi het nie, maar dit eerder duidelik aan Kleinschmidt gestel dat Cook hom besoek het en van plan was om weer te kom.⁷⁰ Kleinschmidt het dit ontken. Volgens hom het Jonker vir hom gesê dat hy nie geweet het of hy 'n sendeling van Warmbad, m.a.w. van die Wesleyane, kon verwag nie.⁷¹

Die tweede vraag, oor of Jonker verstaan het dat *Kleinschmidt en Cook aan verskillende sendinggenootskappe behoort het*, het Jonker baie uitvoerig beantwoord. Hy het beweer dat hy onder die indruk verkeer het dat *Kleinschmidt deur Cook* na Windhoek gestuur is. Hierdie aanname het hy op twee gebeure gegrond. Die eerste was 'n brief wat Kleinschmidt in 1842 vanaf Komaggas aan Jan Boois geskryf het.⁷² Dié brief is na Windhoek gebring omdat niemand by Jan Boois dit kon lees nie. Tindall, wat op daardie stadium in Windhoek was, het toe die brief aan Jonker-hulle voorgelees.⁷³

In sy brief het Kleinschmidt geskryf dat hy een van die sendelinge was wat Jonker vir Alexander gevra het. Jonker se redenasie was toe dat Cook en Tindall gekom het as direkte gevolg van sy versoek aan Alexander. Kleinschmidt se verwysing na Alexander het Jonker dus tot die gevolgtrekking laat kom dat hy terselfdertyd ook Cook se opvolger was. Hy het sy volgelinge sodanig ingelig en vir Jan Boois versoek om, indien twee sendelinge by hom sou

70 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.159.

71 *Ibid.*

72 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from F.H. Kleinschmidt - Kaptyn Frederick, Komaggas, 18.10.1841.

73 *Ibid.*

kom, een Windhoek toe te stuur.⁷⁴ So het die Rynse sendelinge by hom gekom. Die vraag bly egter nog waarom Tindall Jonker nie op sy fout gewys het nie.

Die indruk wat Jonker uit Kleinschmidt se brief gekry het, is met Kleinschmidt se aankoms op Windhoek versterk, of so het Jonker in 'n brief, gedateer 25 Januarie 1845, beweer: "...en meneer Kleinschmidt heeft tot mij gezeg: 'ja, gy hebt by de Caaptijn Alexander een leeraar gevraagd. Zoo zijn wij tot u gekomen' en ik denk toe dat moet dan ook de leraar wees die van de meneer Cook," het Jonker geskryf.⁷⁵

Jonker het sy argument verder beklemtoon in 'n brief wat hy op 5 Oktober 1845, d.w.s. 14 maande ná die samesprekings, aan die WSG in Kaapstad geskrywe het. "Ik zegt tot u toe dat ik niet geweten had dat die leeraars was van en ander genootschap. ik heb gedacht dat hul ook is van die genootschap van de leeraar Cook,"⁷⁶ het hy homself verweer.

Volgens Jonker het hy eers na die koms van Kleinschmidt, tydens 'n besoek van sy skoonpa Jan Boois, verneem dat Kleinschmidt en Cook tot twee verskillende genootskappe behoort het wat nie kon saamwerk nie. Hy het egter besluit om die Rynse sendelinge nie te verstoot nie,⁷⁷ in elk geval nie voordat hy seker was van 'n ander sendeling nie. Toe hy egter besef dat die WSG steeds in hom belanggestel het, het hy besluit om hom eerder tot hulle te wend. "Maar naaderhand kam ik achter dat heele van en aander genootschap is. van de tyd af had ik niet ruust gehad want ik will van eerste af van Engelsche leeraars heben," het Jonker sy argument aan die WSG verwoord in sy brief van 5 Oktober.⁷⁸

Op 8 Oktober het die Afrikanerleier in dieselfde trant aan die RSG geskrywe. Behalwe dat hy nie geweet het dat die Rynse sendelinge tot 'n ander genootskap

74 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.160.

75 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner - WMS Secretaries, Windhoek, 25.01.1845.

76 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner - WMS Secretaries, Windhoek, 05.10.1845.

77 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.160.

78 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner - WMS Secretaries, Windhoek, 05.10.1845.

as Cook behoort het nie, het hy hulle genootskap daarop gewys dat hulle sendelinge in die eerste plek nie na hom gestuur is nie. Kleinschmidt was vir Jan Boois bedoel en Hahn vir die Herero. Hulle moes hom dus nie verkwalik dat hy eerder die Wesleyaanse sendelinge verkies het nie. Hulle wou immers sy sendeling wees.⁷⁹

Bogenoemde briewe moet egter gelees word binne die tydsraam waartydens dit geskrywe is, m.a.w. toe die Wesleyane die enigste sendelinge in Windhoek was *nadat* die Rynse sendelinge hulle reeds onttrek het.

Nadat Jonker sy standpunt tydens die samesprekings op 5 Augustus 1844 gestel het, het Haddy en Tindall verskeie vrae aan hom gestel om vas te stel of hy nie dalk onder die verkeerde indruk verkeer het oor wie hy eintlik by hom toegelaat het nie. Hulle het onder meer gevra of Jonker gedink het Kleinschmidt wou weet of hy 'n spesifieke *persoon* verwag het, m.a.w. dat hy nie besef het Kleinschmidt wil weet of hy 'n sendeling van 'n ander *genootskap* te wagte was nie.⁸⁰ Op hierdie vraag, en verskeie ander, het Jonker "ja" geantwoord. Op grond hiervan het Haddy-hulle tot die gevolgtrekking gekom dat die Rynse sendelinge onregmatig op Windhoek was en dat die stasie die WSG toegekome het.⁸¹

Vir die Rynse sendelinge was die saak egter nie uitgemaak nie. Hulle het gevoel dat die Wesleyane se vrae onsinnig was en sonder betrekking op die aangeleentheid. Op hierdie noot is die eerste dag van samesprekings afgesluit.⁸²

Die memorandum

Die eerste dag se samesprekinge het Kleinschmidt-hulle se sienswyse oor hulle verblyf op Windhoek heeltemal verander. Hulle het begin glo dat dit vir Haddy-hulle nie meer gehandel het oor reg en geregtigheid nie en dat die Wesleyane die Rynse sendelinge ten alle koste van Windhoek wou verdryf omdat hulle self Windhoek wou beset. Waarom anders het Haddy-hulle nooit Jonker se familie

79 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner - RMG Deputation, Windhoek, 08.10.1845.

80 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.161.

81 *Ibid.*, p.162.

82 *Ibid.*

probeer oorreed om die Rynse sendelinge in hulle plek te aanvaar nie? Of waarom het die Wesleyane ander leiers soos Willem Swartbooi, wat sonder sendeling was, geïgnoreer ter wille van Jonker, het Hahn-hulle gevra. Teen hierdie agtergrond was hulle nie meer bereid om Windhoek vrywillig te verlaat nie.⁸³

Die Rynse persepsie van die Wesleyaanse sendelinge se houding is versterk toe Piet Vleermuis die inhoud van 'n gesprek tussen Tindall en Jonker aan die Rynse tolk Joseph Kloete, oorgedra het. Volgens Piet Vleermuis het Jonker aan Tindall probeer verduidelik dat dit onmoontlik was vir die Rynse sendelinge om Windhoek onmiddellik te verlaat. Behalwe dat mevrou Hahn die geboorte van haar kind afgewag het, was hulle wa ook nie op Windhoek nie en sou dit eers gehaal moes word. Hierop sou Tindall geantwoord het dat dit hom nie aangaan nie. Jonker moes slegs toesien dat die Rynse sendelinge vertrek.⁸⁴

Die oggend nadat Hahn van hierdie gesprek gehoor het, op 7 Augustus, het die Wesleyane aan Kleinschmidt en Hahn 'n memorandum voorgelê oor hulle interpretasie van die gebeure en die slotsom waartoe hulle gekom het. Hulle het versoek dat die Rynse sendelinge die verslag moes mede-onderteken. Die verslag het egter verskeie punte bevat waarmee Kleinschmidt-hulle nie saamgestem het nie. Hulle het dus geweier om dit te onderteken voordat daar nie oor hierdie punte gepraat is nie.⁸⁵ Die gesprek het die volgende dag plaasgevind.

Eerstens het die Wesleyane daarop aanspraak gemaak dat dit Jonker se wens was dat die RSG Windhoek moes verlaat. Teenoor die Rynse sendelinge het Jonker egter nooit hierdie wens uitgespreek nie. Inteendeel, hy wou graag hê dat beide genootskappe op Windhoek moes werk. Die Afrikanerleier het ook openlik verklaar dat hy nooit sou sê dat die Rynse sendelinge moes wegtrek nie. Jonker het veral met Kleinschmidt 'n besondere verhouding gehad, sodanig so

83 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.181.

84 *Ibid.*, p.162.

85 *Ibid.*

dat Jonker bereid was om Hahn onder die Herero te laat werk, maar Kleinschmidt op Windhoek wou agterhou.⁸⁶

Die tweede punt het gehandel oor of Jonker geweet het dat daar 'n onderskeid was tussen die twee genootskappe. Volgens Kleinschmidt moes Jonker geweet het. Kleinschmidt het immers reeds tydens hulle eerste ontmoeting vir Jonker gesê dat indien hy eerder 'n sendeling van Warmbad - bedoelende 'n Wesleyaan - wou hê, hy wat Kleinschmidt is, bereid was om Windhoek te verlaat.⁸⁷

Daar was egter nog ander bewyse ook. Volgens Kleinschmidt was dit in die hele land bekend dat die sendelinge van Kamiesberg en Komaggas in diens van verskillende genootskappe was. Sy sekerheid dat Jonker dit geweet het, was gebaseer op Jonker se vriendskapsverhouding met die persoon wie se verwysingsbrief Kleinschmidt na Windhoek gebring het, Schmelen.⁸⁸ Jonker het hierdie verbintenis bevestig deur self aan mevrou Kleinschmidt op Bethanien te skryf dat hy en sy mense verheug was om vir haar as Schmelen se dogter te ontvang. Jonker het vir seker geweet dat Schmelen tot die LSG behoort het. Hy het dit dan ook duidelik aan beide Cook en Tindall gestel dat hy vir sendelinge gewag het wat van Schmelen af sou kom.⁸⁹

As verdere bewys dat Jonker presies moes geweet het met wie se sendelinge hy te make gehad het, het Kleinschmidt Jonker herinner aan wat in 1842 gebeur het toe Jonker by Kleinschmidt om raad aangeklop het toe hy hoor Cook is ook na Windhoek op pad. Kleinschmidt se advies was dat Jonker vir Cook moes skryf dat hy nie meer hoef te kom nie, want die sendelinge op wie die Afrikaners gewag het, het intussen aangekom.⁹⁰ Die Afrikanerleier kon onmoontlik nie toe nog die afleiding gemaak het dat Kleinschmidt en Cook in diens van dieselfde sendinggenootskap was nie.⁹¹

86 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.163.

87 VEM C/i.18, p.26: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt*, 30.08.1842-27.10.1842.

88 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.164.

89 *Ibid.*, p.163.

90 *Ibid.*

91 *Ibid.*, p.164.

Laastens wou Kleinschmidt weet waarom Jonker geen beswaar gehad het toe hy in 1843, toe daar sprake was dat Amraal-hulle ook na Windhoek sou verhuis, opgemerk het dat dit beter sou wees indien Amraal in sy teenswoordige blyplek, Naosanabis, sou bly ten einde 'n potensiele sendingstasie en selfs poort na sendingwerk in Hereroland vir die sendelinge van Warmbad te verskaf nie. Indien hulle tot dieselfde sendinggenootskap behoort het, sou hulle immers hulle aktiwiteite vanaf Windhoek gekoördineer het.⁹² Jonker het egter nou ontken dat Kleinschmidt hoegenaamd so iets gesê het.⁹³

Die derde punt in die memorie waarmee Hahn en Kleinschmidt nie saamgestem het nie, was Haddy-hulle se bewering dat Jonker vir hulle daar wou hê omdat Cook en Tindall vóór die Rynse sendelinge daar was. Hierdie bewering het glad nie gestrook met dit wat Jonker aan die Rynse sendelinge gesê het nie. Hy het, in die teenwoordigheid van Knudsen, Kleinschmidt, Jan Bam en Hahn, dit duidelik gestel dat hy die Wesleyane slegs in Windhoek wou hê sodat sy stamgenote van Blydeverwacht af by hom kon aansluit. Hulle wou 'n Wesleyaanse sendeling hê. Dít het hy ook aan ander persone, soos Joseph Kloete, gesê. Daarby het Jonker eers vir die Rynse sendelinge gevra om aan Dawid Afrikaner te skryf en hom na Windhoek te nooi. Nadat hulle geen sukses behaal het nie, het hy self aan Dawid en Tindall geskryf omdat hy besef het dat hy andersins die deel van sy stam sou verloor.⁹⁴

Die vierde beswaar het gehandel oor wie die reg op Windhoek gehad het. Hierin het die Rynse sendelinge teruggeval op die argument wat hulle van die begin af gehandhaaf het. Schmelen, as sendeling van die Londense Sendinggenootskap, is reeds in 1825 eerste deur Jonker vir 'n sendeling genader. Daarby het Alexander in 1837 Jonker se versoek vir 'n sendeling ook eerste aan Schmelen oorgedra en Schmelen het onmiddellik daarna vir Jonker skriftelik 'n sendeling beloof. Dit alles het gebeur vóór Cook in 1840 met Jonker in verbinding was. Toe die LSG daarna in 1838 hulle sendingterrein, wat

92 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.163.

93 *Ibid.*, p.179.

94 *Ibid.*, pp.164-165.

Windhoek ingesluit het, aan die RSG afstaan, het Jonker-hulle dus vanselfsprekend binne die RSG se arbeidsveld geval.⁹⁵

Vervolgens het Kleinschmidt-hulle daarop gewys dat Jonker sy uitnodiging aan die RSG herhaal het, selfs *nadat* Cook en Tindall hom in 1840 en 1842 onderskeidelik besoek het. Die Afrikanerleier het hulle vriendelik in Windhoek ontvang en hulle was trots op die werk wat hulle gedurende die twee jaar verrig het. Hulle gemeente het reeds uit 72 gedooptes bestaan. Dit het tien wat deur die LSG gedoopt is en 21 deur Tindall ingesluit.⁹⁶

Kleinschmidt-hulle het dus al Haddy en Tindall se aansprake verwerp. Hulle was nog bereid om die moontlikheid van 'n misverstand te aanvaar indien Jonker nie vir Cook ingelig het dat Schmelen reeds vir hom 'n sendeling belowe het nie, iets wat Jonker nou ontken het. Die Wesleyane se aanspraak dat Windhoek, wat ongeveer 700 kilometer van Warmbad geleë was, binne daardie stasie se ruimte val, het hulle egter belanglik gevind. Die Wesleyane het byvoorbeeld oor 'n tydperk van vier jaar slegs twee besoeke van etlike dae elk aan Windhoek gebring.

Die wettigheid van die Wesleyaanse sendelinge se optrede is ook deur die Rynse sendelinge bevestig. Volgens Hodgson het Tindall byvoorbeeld op eie gesag 20 persone gedoopt terwyl hy nog nie georden was nie. Netso is die belofte wat Cook en Tindall aan Jonker gemaak het om vir hom 'n sendeling te stuur, sonder die magtiging van hulle genootskap gedoen.⁹⁷ Wat die Rynse sendelinge betref het, het Haddy-hulle se aanspraak op Windhoek dus nie op feite berus nie. Gevolglik was hulle nie bereid om die memorie te onderteken nie.

Jonker by die beslissing betrek

Op hierdie stadium was dit duidelik dat Jonker regstreeks by die geskil tussen die twee sendinggenootskappe betrek sou word, iets wat hy tot op daardie stadium probeer vermy het.

95 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1838/39, nro.10, p.51 (Brief von J.H.Schmelen, Komaggas, 04.12.1838); B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.165.

96 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.165.

97 *Ibid.*, p.166.

Kleinschmidt-hulle was die eerste om 'n ontmoeting met Jonker te reël om sekere onduidelikhede op te klaar. Nadat hy aanvanklik nie wou instem nie omdat, volgens hom, die sendelinge hom in elk geval nie sou glo nie, het hy die volgende dag - die 9e Augustus - ingewillig om hulle te ontmoet.⁹⁸

Jonker was vergesel deur drie van sy mense en die tolk Piet Vleermuis. Die Rynse sendelinge het hulle tolk, Joseph Kloete by hulle gehad. Kleinschmidt het uit sy dagboek aan Jonker stukke voorgelees wat Jonker vroeër gesê het en hom gevra of dit korrek opgeteken was. Jonker het dit bevestig. Die enigste deel wat hy ontken het, was die woorde dat hy die Wesleyane nie geken het nie. Hy het volgehou dat hy nie geweet het hy het met verskillende sendinggenootskappe te doen nie. Hy het opnuut beklemtoon dat hy die WSG slegs daar wou hê om sy volk te herenig en dat hy van sy kant af nie wou hê dat die Rynse sendelinge Windhoek verlaat nie. Aangesien beide genootskappe hom egter meegedeel het dat hulle nie met mekaar kon saamwerk nie, moes hulle onder mekaar die saak uitmaak.⁹⁹

Teen die aand het die twee sendinggenootskappe weer gekonfereer. Toe Haddy en Tindall weer eens hoor dat hulle vestiging in Windhoek vir Jonker slegs gegaan het oor die hereniging van sy volk, het hulle te kenne gegee dat hulle dan geen aanspraak op die plek gehad het nie.

Jonker is weer laat roep. Hy het opnuut herhaal dat hy nie wou hê die Rynse sendelinge moes trek nie, en dat dit sy wens was dat die twee genootskappe saam moes werk. Hierop het Haddy gevra dat hy 'n definitiewe standpunt moes inneem. Dit het Jonker kwaad gemaak. Hy was nie van plan om die bevel te gee dat die Rynse sendelinge moes wegtrek nie.¹⁰⁰ Hy het ergerlik verklaar dat hy reeds soveel keer beklemtoon het dat hy die Wesleyaanse sendelinge ter wille van sy volk geroep het - wat meer wou hulle van hom hê? Hierop het Haddy geantwoord dat indien dit die enigste rede was waarom hulle in Windhoek toegelaat is, hulle geen ander keuse gehad het as om weg te gaan nie.

Hoewel die Wesleyane se standpunt Jonker in 'n moeilike posisie geplaas het, het hy steeds geweier om tussen die twee genootskappe te kies. Die sendelinge

98 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, pp.166-167.

99 *Ibid.*, p.167.

100 *Ibid.*, p.168.

moes die saak onder mekaar uitmaak. Hyself het nou genoeg daaroor gesê, was sy standpunt.¹⁰¹ Op hierdie punt het die konferensie verdaag.

Die volgende dag het die Rynse sendelinge besluit om Kleinschmidt se dagboek aan Haddy en Tindall voor te hou as bewys dat hulle nie Jonker se woorde verdraai het nie. Hahn het toe 'n afskrif van Kleinschmidt se dagboek, deur die sendelinge vanuit Duits in Hollands vertaal, waarin Jonker sy standpunt t.o.v. die hele aangeleentheid stel, aan die Wesleyane gestuur. Vooraf het Joseph Kloete en Piet Vleermuis, wat albei as tolke teenwoordig was toe die dagboek aan Jonker voorgelees is, bevestig dat die afskrif die samespreking met Jonker akkuraat weergee. Al twee tolke het beaam dat Jonker voorheen slegs één beswaar teen die voorgelese stuk gehad het.¹⁰² Dit was dat hy aan Kleinschmidt sou gesê het hy ken die Wesleyane nie.¹⁰³ Toe Haddy-hulle egter die afskrif van die samesprekinge aan Jonker voorlê, het hy nie één nie maar vyf punte aangedui waar hy met Kleinschmidt-hulle se weergawe verskil het.

Jonker het byvoorbeeld ontken dat die wa waarmee Spochter destyds die Rynse sendelinge Windhoek toe help vervoer het, met daardie spesifieke doel gestuur is. Volgens die Afrikanerleier het sy swaer Kobus, die wa aan Beetje Afrikaner, Jonker se vrou, geskenk en was hy daarmee na haar op pad toe hy die sendelinge teëgekom het.¹⁰⁴ Hierdie beswaar het die Rynse sendelinge afgemaak as sonder betrekking op die geskil.¹⁰⁵

Volgens Jonker het hy nooit vir Kleinschmidt gesê dat Cook na hom toe op pad was nie aangesien hy dit op daardie stadium nie geweet het nie.¹⁰⁶ Kleinschmidt het dié standpunt onverklaarbaar gevind. Hy het dan self twee briewe van Cook ontvang, een op Bethanien en een op Windhoek. Kort nadat Kleinschmidt weg is Bethanien toe om sy familie te gaan haal, het Jonker self 'n brief van Cook ontvang waarin hy Jonker vir 'n span osse gevra het. Hoe was

101 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.168.

102 *Ibid.*, p.179.

103 *Ibid.*, p.168.

104 *Ibid.*, p.179.

105 *Ibid.*, p.180.

106 *Ibid.*, p.179.

dit dan moontlik dat Jonker nie geweet het dat Cook na hom toe op pad was nie?¹⁰⁷

Jonker het ook ontken dat hy vir Cook geskryf het dat hy voortaan slegs as vriendelike besoeker op Windhoek welkom was.¹⁰⁸ Hierop het die Rynse sendelinge gereageer deur te sê dat hulle nooit beweer het Jonker het wel die brief geskryf nie, slegs dat hy van plan was om so 'n brief te skryf.¹⁰⁹

Volgens Jonker het hy nooit gehoor dat Kleinschmidt sou gesê het dat Amraal nie na Windhoek moes verhuis nie omdat sy huidige woonplek vir die Wesleyaanse sendelinge 'n poort na Hereroland kon oopmaak.¹¹⁰ Hahn-hulle het net geantwoord dat hulle nie geweet het Jonker het nie Kleinschmidt se opmerking gehoor nie.¹¹¹

Volgens Jonker was die negatiewe gesindheid wat hy volgens die dagboek teenoor die Wesleyaanse sendelinge geopenbaar het, nie syne nie. Daarvan kon sy jongste briewe getuig.¹¹² Dit het Hahn-hulle nie aanvaar nie. Volgens hulle het die omstandighede verander en gevolglik ook Jonker se houding. Dit beteken egter nie dat Jonker met die Rynse sendelinge se aankoms nie daardie gesindheid weerspieël het nie.¹¹³

Vir Hahn-hulle was Jonker se skielike besware onverklaarbaar. Daar kon nie sprake van misverstand gewees het toe hulle die gedeeltes uit die dagboek vir hom voorgelees het nie. Hulle het stadig gelees en elke sin in Nama vertaal, hoewel hy Hollands verstaan het. Hy het ook nie laat blyk dat hy dalk nie alles kon hoor wat hulle gelees het nie. Wat die Rynse sendelinge betref het, het Jonker iets in die mou gevoer, vandaar sy skielike ontkenings.¹¹⁴

107 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.180.

108 *Ibid.*, p.179.

109 *Ibid.*, p.181.

110 *Ibid.*, p.179.

111 *Ibid.*, p.180.

112 *Ibid.*, p.179.

113 *Ibid.*, p.180.

114 *Ibid.*, pp.180-181.

Ten spyte van hierdie geskille was Hahn-hulle nogtans bereid om 'n skriftelike ooreenkoms met die Wesleyane aan te gaan. Hulle was bereid om hulle aanspraak op 'n sendingstasie in Windhoek ten gunste van die WSG te laat vaar mits daar uitdruklik in die verslag vermeld word dat hulle dit gedoen het omdat Jonker die WSG verkies het ter wille van die hereniging van sy volk.

Haddy en Tindall het dié voorwaarde geweier en op hulle beurt daarop aangedring dat die Rynse sendelinge in die verslag skryf dat hulle die stasie vrywillig verlaat het. Volgens die Wesleyane moes die Rynse sendelinge hulle aanspraak ter wille van die vrede terugtrek aangesien die geskille tussen die genootskappe slegs onenigheid en onvrede tot gevolg sou hê. Indien Hahn-hulle dit sou doen, kon die Wesleyane hulle oorname baseer op die vroeëre besoeke van Cook en Tindall.¹¹⁵

Nie een van die twee genootskappe wou op hierdie laaste geskilpunt toegee nie. Gevolglik is die beoogde verslag nie opgestel nie.¹¹⁶ Wat meer is, Jonker was nou genoodsaak om standpunt in te neem en te besluit watter sendinggenootskap Windhoek kon bedien.

Jonker besluit finaal

Haddy en Tindall was uiteindelik verantwoordelik dat Jonker Afrikaner in die geskil ingegryp en ten gunste van die Wesleyane besluit het. Nadat hulle die afskrif van Kleinschmidt se dagboek met Jonker bespreek het, het die Afrikanerleier laat die aand van 10 Augustus die Rynse sendelinge na die kerkie laat roep.¹¹⁷

Jonker was vergesel van vyf ongedoopte mans. Hulle teenwoordigheid moes aan die sendelinge toon dat die gemeenskap hom in sy besluit ondersteun het. Jonker het Kleinschmidt-hulle meegedeel dat hy besluit het om die Wesleyaanse sendelinge as sy leermeesters aan te neem. Hulle was dus vry om Windhoek te

115 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.169.

116 *Ibid.*

117 *Ibid.*

verlaat, wat hulle waarskynlik sou doen omdat hulle reeds te kenne gegee het dat hulle nie met 'n ander genootskap op dieselfde plek kon saamwerk nie.¹¹⁸

Oortuig dat Jonker hierdie verklaring op aandrang van die Wesleyaanse sendelinge gemaak het, het die ontevrede Rynse sendelinge die Wesleyane dadelik per brief in kennis gestel dat hulle alle persoonlike kontak met hulle verbreek.¹¹⁹

Die Wesleyane het hulself dadelik verontskuldig en hulle verbasing uitgespreek oor die Rynse sendelinge se "oorhaastige" gevolgtrekking en optrede. Volgens Haddy het hy en Tindall slegs vir Jonker aangemoedig om tot 'n besluit te kom. Die Rynse sendelinge het immers erken dat Jonker die finale outoriteit oor die aangeleentheid gehad het. Gevolglik moes hulle nou Jonker se beslissing aanvaar en dit nie toeskryf aan die optrede van die Wesleyane nie.¹²⁰

Die Rynse sendelinge was nie ongeneë om die bewyse te verskaf dat Jonker deur die Wesleyaanse sendelinge beïnvloed is nie. Jonker het in die teenwoordigheid van verskeie mense telkemale verklaar dat hy nooit die Rynse sendelinge sou beveel om Windhoek te verlaat nie. In dieselfde trant het hy selfs aan die Wesleyane gevra of hulle hom wou beveel om die Rynse sendelinge te beveel om weg te trek?¹²¹ Skielik, na sy besoek aan die Wesleyane, versoek hy die Rynse sendelinge wel om te gaan.

Skaars 'n uur voordat Tindall hom laat roep het om die dagboek met hom te bespreek, het Jonker teenoor die twee tolke verklaar dat hy niks meer met die saak te doen wou hê nie. Na sy gesprek met die Wesleyane het hy hom skielik weer met die saak bemoei en die Rynse sendelinge versoek om te trek. Dit klink nie na iemand wat uit eie oorweging van mening verander het nie. Dit is veel eerder in ooreenstemming met Haddy-hulle se openlike erkenning dat hulle Jonker aangemoedig het om duidelik te sê wie hy op die stasie wou hê.¹²²

118 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.169.

119 *Ibid.*, p.170.

120 *Ibid.*, p.171.

121 *Ibid.*

122 *Ibid.*

Dit strook ook met die Wesleyane se openlike erkenning dat hulle gehoop het Jonker sal self die Rynse sendelinge versoek om te gaan.

Nog iets wat die betrokkenheid van die Wesleyaanse sendelinge verraaï het, was die teenwoordigheid van die vyf mans by Jonker toe hy Hahn-hulle ontmoet het. Die Wesleyaanse sendelinge was immers daarvan bewus dat die Rynse sendelinge gewaarsku het dat Jonker versigtig moes wees om nie sonder die toestemming van sy volk op te tree nie. Om die sendelinge dus te oortuig dat hy wel die goedkeuring van sy volk gehad het, het hy daardie aand die vyf mans saamgebring. Die Rynse sendelinge het dus nie Jonker se woord in twyfel getrek nie, maar wel die Wesleyaanse aanspraak dat hulle niks met Jonker se besluit te doen gehad het nie.¹²³

Meer as 'n jaar later, op 5 Oktober 1845, het Jonker in sy reeds vermelde brief aan die WSG ten sterkste ontken dat hy deur Haddy beïnvloed is. "De vabond bemerk hy zegt hy in zyn brieft dat myn Heer R.Haddy my op steekt of aan raad van hom te voorstel dat zulle van de plaas moet gaan. Moet dat is niet waar wat heele zegt."¹²⁴

Op hierdie noot het die twee sendinggenootskappe se paaie op Windhoek geskei. Haddy en Tindall het Windhoek op 12 Augustus 1844 tydelik verlaat en voorlopig eers na Amraal se nuwe tuiste, Olifantsfontein, vandag bekend as Gobabis, vertrek.¹²⁵ Die sendelinge het self egter nog op Wesley Vale gewoon.¹²⁶

Skygbaar wou Tindall reeds die dag na sy vertrek na Olifantsfontein weer op Jonker se versoek na Windhoek terugkeer. Aangesien die mense van Windhoek

123 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.172.

124 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner - WMS Secretaries, Windhoek, 05.10.1845.

125 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.173.

126 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.79.

egter nie hulle leier se wens gedeel het nie, het Tindall wel na Olifantsfontein
gegaan.¹²⁷

Voor hulle vertrek het Haddy eers by Jonker daarop aangedring om as "afskeidsgeskenk" 'n verklaring uit te reik waarom hy die WSG by hom wou hê. Terwyl Jonker gedikteer het, het Tindall dit woordeliks neergeskryf. Dit het sy laaste standpunte tydens die onderhandelinge kortliks saamgevat en soos volg gelui:

"Windhoek, 12den Augustus 1844

Deze is een bewijs dat ik Jonker Afrikaner, kapiten van den Afrikander stam, en alle daartoe behorende, met goedkeuren van my volk, de zendelingen van het Wesleyaansche Genootschap tot mijn plaats geroepen heb, om dat de zendelingen van dat genootschap eerst met mij gearbeid hebben. En verder diend deze brief tot bewijs dat ik den zendeling, den Heer Kleinschmidt ontvangen heb met verstand dat hij behoorde aan het zelfde genootschap als de heer Cook en de Heer Tindall, maar zodra als ik wiet dat het niet zoo was, en dat en een stryd was tuschen de zendelingen van de twee genootschappen over deze plaats, heb ik mijnen brief gestuurd om de Wesleyaansche zendelingen te roepen, en nu zijn zij gekomen nam ik hul dan als de zendelingen van mijne plaats en van mijn volk.

Jokker [sic!] Afrikaner

Getuigen: Amraal, Piet Vledermuis"¹²⁸

Hierdeur het Haddy en Tindall bereik wat hulle nie met die Rynse sendelinge kon bereik nie. Jonker het skriftelik verklaar dat die WSG eerste aanspraak op hom gehad het en dat die RSG onregmatig en onder valse voorwendsels daar was.

Steeds nie tevrede nie het Haddy reeds terwyl hulle op pad was Olifantsfontein toe, per brief sout in Kleinschmidt-hulle se wonde gevryf. Enersyds het hy sy verbasing uitgespreek dat die Rynse sendelinge die onderhandelinge opgeskort

127 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.173; B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.63.

128 A 294 J.Tindall 1844: Letter of J.Afrikaner - C.H. Hahn and F.H. Kleinschmidt, Wind Hoek, 12.08.1844; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner - C.H. Hahn and F.H. Kleinschmidt, Windhoek, 12.08.1844.

het.¹²⁹ Andersyds het hy Kleinschmidt en Hahn ingelig dat die Wesleyaanse sendelinge hulle geensins gebonde gevoel het aan enige ooreenkoms wat die RSG met die LSG gesluit het oor die oordraging van arbeidsvelde nie. Hy het enige aanspraak wat die RSG op grond van hulle ooreenkoms met die LSG gehad het, ontken en aangedui dat die WSG, vir sover dit binne sy vermoë was, sy aktiwiteite sou uitbrei in enige rigting waar die Woord nog nie vantevore verkondig is nie.

Die Rynse sendelinge het hulleself nie verwerdig om die brief te beantwoord nie.¹³⁰ Voortaan was Windhoek, of Elberfeld, wat hulle betref, bekend as *Esek*, d.w.s. Twisfontein.¹³¹

129 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - C.H. Hahn and F.H. Kleinschmidt, Outside Afrikaner's Village, 12.08.1844; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.173.

130 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - C.H. Hahn and F.H. Kleinschmidt, Outside Afrikaner's Village, 12.08.1844; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.174.

131 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, pp.182; 189.

HOOFSTUK 9

JONKER SOEK TOENADERING TOT DIE HANDELAARS TEN KOSTE VAN DIE SENDELINGE

Die gebeure gedurende die eerste helfte van Augustus 1844 het ongetwyfeld hul merk op Jonker Afrikaner gelaat. Die Afrikanerleier het sy ideaal bereik om die Wesleyane in Windhoek te vestig en sodoende die weg vir die hereniging van sy stamgenote voor te berei. Daarvoor moes hy egter 'n duur prys betaal. Hy moes sy bande breek met eerwaarde Kleinschmidt, 'n vriend in wie hy soveel vertroue gehad het dat hy "hom nie vir 20 ander sendelinge sou verruil nie."¹

Om weg te kom van die gespanne atmosfeer in Windhoek, het Jonker op 19 Augustus 1844 op 'n reis na Hereroland vertrek.² Onseker oor wat hom t.o.v. die Rynse sendelinge te doen staan, het Jonker opdrag gegee dat hulle vir eers verhinder moes word om Windhoek te verlaat en met sendingwerk onder die Herero begin. Tot hy terugkeer, moes die Afrikaners dus kontak met die sendelinge vermy. Teen hierdie agtergrond was die Raad wat Jonker in sy afwesigheid op Windhoek in beheer gelaat het, erg omgekrap toe Petrus Boois by Hahn-hulle uitgespan en met hulle gesels het.³

Boois het hom ook die Raad se gramskap op die hals gehaal toe hy in direkte stryd met Jonker se opdrag, sy wa aan die sendelinge beskikbaar gestel het om mee te reis.⁴ In 'n laaste poging om te verhoed dat die sendelinge Windhoek verlaat, het die raadslede gedreig om Hahn-hulle se veewagters weg te neem. Hierdie dreigement het die Rynse sendelinge egter nie afgeskrik nie, want Petrus Boois en sy volgelinge het aangebied om self die vee op te pas sodat Kleinschmidt-hulle die veewagters kon ontslaan, wat gebeur het. Eers toe het

1 VEM C/i.18, p.23: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 05.06.1843-16.10.1843.

2 VEM A/v.8, 1844-1845: Zur Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft: B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.185.

3 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.186.

4 *Ibid.*

die sendelinge tot hul skok agtergekom dat die veewagters in elk geval die voorafgaande tyd ongeveer 400 stuks vee laat wegraak het. Hierop het Kleinschmidt-hulle besluit om ongeveer 40 koeie en 40 osse vir hulle onmiddellike behoeftes agter te hou⁵ en die res gelykop te verdeel tussen Petrus en Jan Arie⁶ van Windhoek,⁷ wat die vee vir die helfte van die aanteel sou oppas.

Op 3 Oktober 1844 het Kleinschmidt-hulle Windhoek verlaat en na Schmelens Verwachting, of soos die Duitsers dit genoem het, Schmelens Erwartung, getrek waar die Herero-hoofman Katjikuru gewoon het. Die plek is vandag bekend as Okahandja. Hierdie heenkome was slegs tydelik. As gevolg van die kwaai droogte het die normaalweg sterk fontein byna opgedroog en was daar te min water om 'n sendingstasie aan te lê.⁸

Dat Jonker reeds spyt was oor hulle vertrek, het duidelik geword toe hy slegs 'n paar dae na hulle aankoms op Okahandja, op pad terug van sy reis na die binneland, by hulle aangekom het. 'n Vriendelike Jonker, wat blykbaar aanvaar het dat Kleinschmidt-hulle voortaan onder die Herero sendingwerk sou doen, het die sendelinge aangeraai om na die sterk fontein by Otjikango, wessuidwestelik van Okahandja, te verskuif.⁹ Hahn-hulle het op 30 Oktober 1844 daar aangekom en die plek *Barmen* genoem. Om verwarring met die Barmen by Windhoek te voorkom, is dit *Neu-Barmen* genoem.¹⁰

Die Wesleyane neem hulle intrek op Windhoek

Haddy en sy gesin het intussen op 5 September 1844 van Wesley Vale (Naosanabis) na Windhoek verhuis. Sy mede-sendeling eerwaarde Tindall, het egter voorlopig by Amraal agtergebly¹¹ totdat hy (Tindall) hom op 6 Augustus

5 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.187.

6 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.354.

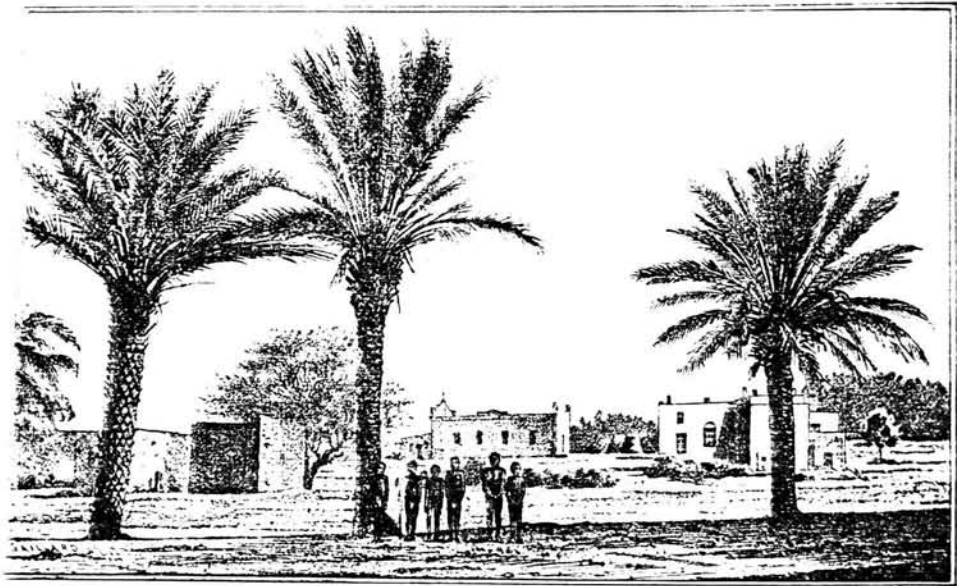
7 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.187.

8 *Ibid.*, p.189.

9 *Ibid.*, p.190.

10 *Ibid.*, p.192.

11 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.63.

NEU-BARMEN

Nasionale Argief, Windhoek

NEU-BARMEN, 1876

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

1845 op die huidige Gobabis - deur Haddy *Kubabies* geskryf¹² - gevestig het. In 'n poging om die oorspronklike Nama-naam te vertaal, het Tindall dit Olifantsfontein genoem¹³ terwyl Haddy daarna as *Zwaart River* verwys het.¹⁴ Laasgenoemde was 'n vertaling van *≠Nu-≠Nosob*, of meer algemeen die *Swart Nossob*-rivier.

Die wyse waarop Haddy-hulle op Windhoek ontvang is, het merkbaar verskil van die ontvangs wat Kleinschmidt-hulle in 1842 te beurt geval het. Haddy-hulle het op 3 Oktober - dieselfde dag wat Hahn-hulle Windhoek verlaat het - daar aangekom en Windhoek dadelik na Concordiaville herdoop.¹⁵ In teenstelling met Kleinschmidt-hulle se hartlike ontvangs in 1842 was Jonker dié keer glad nie in Windhoek nie. Hy het eers twee weke later daar aangekom.¹⁶ Dit op sigself het tot 'n mate die heeltemal ander verhouding tussen die Afrikanerleier en die Wesleyaanse sendelinge gesimboliseer.

Die aanvanklike vriendelikheid waarmee die inwoners van Windhoek vir Haddy-hulle ontvang het, het spoedig verdwyn. Die sendeling het gou besef dat die inwoners meer bedruk was oor die vertrek van die Rynse sendelinge as wat hulle verheug was oor sy koms.¹⁷ Dit is onderstreep deur hulle weiering om hom met fisiese arbeid te help. Hy moes alles self doen, wat sy gesondheid 'n knou toegedien het.¹⁸

Haddy se probleme kan nie bloot toegeskryf word aan gebreke aan sy kant nie. 'n Sendeling was nie meer 'n nuutjie in die land nie en die landsbewoners het ervaring gehad van die eise wat die sendelinge aan hulle gestel het. Verder het die gebeure rondom die twee sendinggenootskappe by hulle die indruk gelaat

12 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - WMS Secretaries, Kubabies, 21.09.1845.

13 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.79.

14 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - T.L. Hodgson, Concordiaville, 01.10.1845.

15 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.189.

16 *Ibid.*, p.190.

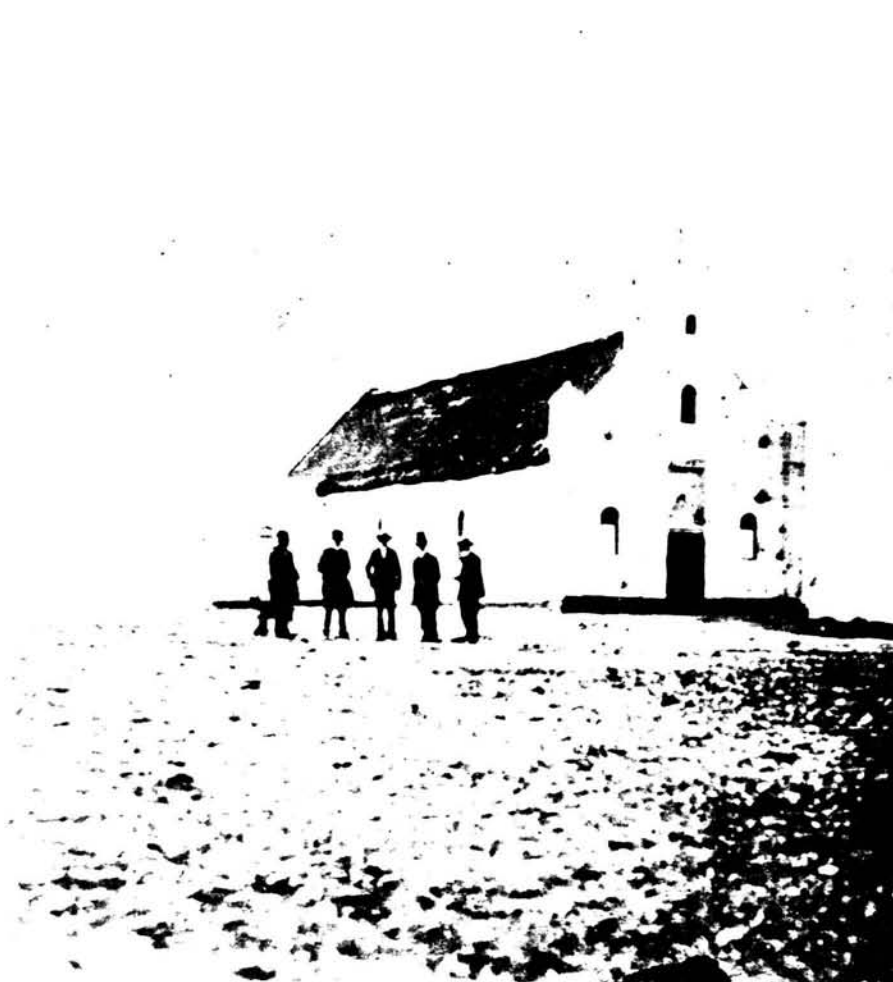
17 *Ibid.*, p.193.

18 VEM B/c.II.2, p.11: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 03.05.1845-02.09.1845.

NAMA-SKOOLDOGTERS BUIE DIE KERK OP GOBABIS, 1860's

Nasionale Argief, Windhoek

DIE KERK OP GOBABIS

Van links na regs: J.G. KRÖNLEIN, F.W. Weber, F.H. VOLLMER, H.H. Kreft, E. Krapohl

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

dat hulle nie die verleë party was nie. Die *sendelinge* het immers onder mekaar gestry vir 'n plek by Jonker Afrikaner.

Ook die natuur het 'n rol gespeel in die toenemende rusteloosheid van die inwoners van Windhoek. Die swak 1844/1845 reënseisoen was die begin van 'n droogte wat ongeveer drie jaar sou duur.¹⁹ Soos wat voorheen die geval was, sou hierdie droogte weer eens die gemoedere laat opvlam en 'n sterk bydrae lewer tot 'n hernude botsing tussen die bevolkingsgroepe in die land.

Die nasleep van die sendelinge se geskil

Indien Jonker Afrikaner gedink het dat die vertrek van die Rynse sendelinge die geskil oor watter sendinggenootskap hom op Windhoek kon vestig, sou beeindig, het hy hom misgis. Wedersydse beskuldigings is steeds oor en weer geslinger en die gees tussen die twee genootskappe was oorwegend vyandig.

Van hulle kant af het die Rynse sendelinge die Wesleyane beskuldig dat hulle eerder op besittings as op die verkondiging van die Evangelie ingestel was. Die Wesleyane was byvoorbeeld pas in Windhoek, of hulle het grond vir hulle genootskap geëis. Jonker het nooit op hulle versoek geantwoord nie.²⁰ Volgens Hahn-hulle wou die Wesleyane die RSG nie slegs van Jonker af weg hê nie, maar uit die land uit. Hulle wou geen getuies hê vir hulle handelswyse nie, is deur die Rynse sendelinge gesê.²¹

Die Wesleyane, daarteenoor, het die Rynse sendelinge self blameer dat hulle sending na Jonker Afrikaner misluk het. Haddy was vas oortuig dat Jonker heeltemal vir sendingwerk verlore sou gegaan het indien die WSG nie oorgeneem het nie.²² Hy het sy standpunt gebaseer op die negatiewe gees wat hy in Windhoek kom aantref het. Selfs voor Hahn-hulle se vertrek is die kerkdienste uiters swak bygewoon en was daar 'n algemene toename in bierdrinkery, dans en allerhande gruwels. Jonker se broers was onder die

19 VEM V.20.2, p.6: Ortsgeschichte von Okahandja.

20 VEM B/c.II.7, p.3: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Barmen, 29.06.1845.

21 VEM B/c.II.7, p.8: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Capstadt, 24.07.1846.

22 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - T.L. Hodgson, Concordiaville, 01.10.1845.

voorstesondebokke.²³ Wat Haddy uit die oog verloor het, was dat bogenoemde situasie tot 'n groot mate ontstaan het in die tydperk *nadat* dit bekend geword het dat die Rynse sendelinge deur die Wesleyane vervang sou word en Windhoek sou moes verlaat.

Wat ook al die redes vir die Windhoekers se afvalligheid was, dit was Haddy, as die nuwe sendeling, se taak om dit reg te stel. Toe hy daarmee sukkel, was dit die Rynse sendelinge se beurt om te kritiseer. Knudsen het Haddy byvoorbeeld vinnig oor die vingers getik toe hy hoor dat hy bierdrinkers tot sy gemeente toegelaat het. Haddy se verontskuldiging dat hy die mense nog sleg geken het en dus onbewus daarvan was dat hulle bierdrinkers was,²⁴ is verwerp. Volgens Kleinschmidt het Haddy gevrees dat hy selfs die bietjie invloed wat hy by Jonker en sy mense gehad het, kon verloor indien hy hom teen hulle leefwyse sou uitspreek.²⁵ Sy gebrek aan optrede was dus eerder vanweë politieke as evangeliese redes. Wat Kleinschmidt nie besef het nie, was dat dit die WSG se beleid was om hulle tot kerksake te beperk en bemoeienis met ander sake, hetsy op politieke, ekonomiese of sosiale gebied, te vermy.²⁶

Toe die direkteure van die Wesleyaanse Sendinggenootskap by Haddy navraag doen oor sy optrede - spesifiek die uitsetting van die Rynse sendelinge en Haddy se besetting van Windhoek - is Jonker Afrikaner weer eens by die geskil tussen die sendelinge van die twee genootskappe betrek. Die direkteure het naamlik in die Kaap gehoor dat die Rynse sendelinge onregverdig behandel is.²⁷

Haddy het sy direkteure se navrae toegeskryf aan klagtes wat deur die Rynse sendelinge geopper is. Teenoor Jonker het hy te kenne gegee dat Hahn-hulle deur hulle klagtes die Afrikanerleier by die WSG in 'n swak lig gestel het. Om sy kant van die saak te stel, het Jonker toe in Oktober 1845 die twee briewe

23 VEM B/c.II.2, p.8: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 04.04.1844-14.07.1844; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.186.

24 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from H.C.Knudsen - R. Haddy, Bethanien, 29.12.1844.

25 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 03.05.1845-02.09.1845.

26 L.B. Oosthuizen: *Kerk en staat in Suidwes-Afrika/Namibië*, p.27.

27 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R. Haddy - T.L. Hodgson, Concordiaville, 01.10.1845.

geskryf waarna in hoofstuk 8 verwys is.²⁸ Haddy het dit ingesluit by die verslag wat hy aan sy direkteure in die Kaap gestuur het.²⁹

Aan Hahn het Jonker, d.m.v. Haddy, 'n uiters onvriendelike brief geskryf waarin hy sy ontevredenheid te kenne gegee het met Hahn se verdagmakery van hom by die WSG. Dit was egter slegs om vir Haddy tevrede te stel. Tot groot vermaak van Hahn het Jonker by die eerste brief sy eie brief ingesluit waarin hy verskoning gevra het vir die ander een. Hy het selfs sy spyt uitgespreek dat hy nie sy wa en osse aan Hahn-hulle kon leen toe hulle Windhoek verlaat het nie!³⁰ Dié keer was Haddy aan die ontvangkant van Jonker se dubbelpraterij.

Een positiewe punt van die hele geskil was darem dat Hahn, ten spyte daarvan dat hy gesê het dat die twee genootskappe nie kon ooreenkom oor wie reg was nie, tog bereid was om verskeie hulpmiddels, o.a. ten opsigte van die taal, aan Haddy te stuur. Haddy het dit met graagte aanvaar.³¹

Wat Jonker betref, was daar dringender sake waaraan hy sy aandag moes gee as 'n voortslepende korrespondensie tussen twee twistende groepe sendelinge.

Jonker probeer die insluiting van die Herero by die handelsgemeenskap verhoed

Jonker moes bekommerd aanskou hoe die oopstelling van die land vir die blanke handelaars wyer gevolge het as wat selfs hy kon voorsien het. Ten spyte van sy wense in hierdie verband, was die handelaars nie bereid om hulle tot hom as enigste handelsgenoot te beperk nie. Hulle soektog na ander moontlikhede het hulle noodwendig met die Herero in kontak gebring.

Jonker was nie bekommerd oor die verspreiding van algemene handelsartikels soos koffie en tabak onder die getalryke Herero nie. Indien hulle egter toegang tot wapens en ammunisie sou verkry, sou dit sy hele magsbasis in gevaar stel.³²

28 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J. Afrikaner - WMS Secretaries, Windhoek, 05.10.1845; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J. Afrikaner - RMG, Windhoek, 07.10.1845.

29 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.244.

30 *Ibid.*, p.246.

31 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - T.L. Hodgson, Concordiaville, 01.10.1845.

32 VEM *Allgemeine Missions-Zeitschrift*, 1882, p.372.

Om dit te verhoed, het Jonker regstreekse handel tussen die handelaars en die Herero verbied.³³ Terselfdertyd het hy die effektiwiteit van sy maatreël verhoog deur die veehandel te probeer monopoliseer en sodoende die Herero hulle hoofbetaalmiddel te ontnem.³⁴

Die plaaslike inwoners was versigtig om nie Jonker se "handelsregulasies" openlik te ignoreer nie. Dit het die twee nuwe Rynse sendelinge, eerwaardes Johannes Rath en Heinrich Scheppmann, wat teen die einde van 1844 in Walvisbaai aangekom het, gou opgemerk terwyl hulle bykans drie maande daar vir eerwaarde Bam gewag het. Bam moes hulle na Neu-Barmen neem vanwaar hulle na hulle onderskeie sendingstasies uitgeplaas sou word.³⁵ Die Walvisbaaiers en binnelandse besoekers was selfs in Jonker se afwesigheid ooglopend bang om handel te dryf.³⁶

Op 6 Maart 1845, terwyl hulle steeds op Bam gewag het, het eerwaarde Rath vir Jonker die eerste keer in Walvisbaai ontmoet. Die Afrikaner-Oorlamleier was fisies nie juis indrukwekkend nie en het volgens Europese standaarde swak maniere gehad. Die onervare Rath het Jonker se gewoonte om openlik tabak te bedel - 'n algemene gebruik onder die plaaslike bevolking - naamlik as ongemanierd beskou. Intellektueel gesproke het Jonker se redenasievermoë en die wyse waarop hy probeer het om Rath-hulle te oorreed om hulle werk onder die Herero prys te gee, die sendelinge egter beïndruk.³⁷

Eers het Jonker, soos 'n wafferse diplomaat, die sendelinge se guns probeer wen. Hy het 'n kwartaalblad van die RSG wat voor sy vertrek na die Baai op Windhoek aangekom het, vir hulle saamgebring en toe ingewillig om die sendelinge te help om so gou as moontlik Neu-Barmen toe te vertrek.³⁸ Vir

33 H. Siiskonen (ed.): *Studying the Northern Namibian Past*, p.46.

34 D. Henrichsen: *Formen des Kulturkontaktes zwischen Herero und Europäern im vorkolonialen Namibia*, p.122.

35 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.211.

36 VEM B/c.II.7, p.3: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Walfischbai, 02.03.1845; VEM B/c.II.7, p.1: Tagebuch von J.Rath, 12.03.1845-31.07.1845.

37 VEM B/c.II.7, p.3: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Walfischbai, 02.03.1845.

38 VEM B/c.II.6, pp.5-6: Brief von H.Scheppmann - RMG Deputation, Walfischbai, 05.03.1845.

JOHANNES RATH

Nasionale Argief, Windhoek

HEINRICH SCHEPPMANN

R.F. Kennedy (compiled): *Catalogue of Prints*, Volume 2, S27.

hierdie doel het hy een van sy ossewaens tot die sendelinge se beskikking gestel³⁹ sodat hulle reeds op 12 Maart kon vertrek.⁴⁰

Jonker het Rath-hulle ook vertel van sy pasafgelope reis deur Hereroland. Daartydens het hy 'n volk bekend as die "Nawis" teëgekom.⁴¹ Volgens Scheppmann was hulle 'n getalryke volk wat noord van die Herero gewoon het, die Ovambo.⁴² "Nawis", of /Nawén, was naamlik die tradisionele spotnaam wat die Nama t.o.v. die Ovambo gebruik het.⁴³

Deeglik bewus dat vrede 'n voorvereiste vir uitgebreide sendingwerk onder die Herero was, het Jonker die volgende fase van sy strategie ontplooi. Hy het 'n duistere prent geskilder van toestande in Hereroland. Volgens hom was die Herero nie net teen die /Nawén in gevegte betrokke nie, maar ook voortdurend met mekaar. Gevolglik was die situasie in Hereroland bra onveilig.⁴⁴

Toe dié afskrikpoging oënskynlik geen indruk op Rath en Scheppmann maak nie, het hy hulle daarop gewys dat hulle hulle in 'n landstreek begewe waar water skaars was. Rath-hulle was egter bereid om eerder Kleinschmidt en Hahn-hulle se inligting te vertrou naamlik dat daar, alhoewel moeilik opspoorbaar, tog voldoende waterbronne sou wees.⁴⁵ Hulle genootskap se ervarings met Jonker het hulle klaarblyklik versigtig gemaak vir sy raad en hulle sou hulle nooit weer heeltemal op sy woord verlaat nie.

Jonker en die Rynse sendelinge

Van Jonker se kant af was sy houding teenoor die sendelinge wisselvallig en het dit tot baie verwarring gelei. Aan die een kant wou hy verhinder dat hulle die

39 VEM B/c.II.6, p.5: Brief von H.Scheppmann - RMG Deputation, Walfischbai, 05.03.1845.

40 VEM B/c.II.7, p.1: Tagebuch von J.Rath, 12.03.1845-31.07.1845.

41 VEM B/c.II.6, pp.5-6: Brief von H.Scheppmann - RMG Deputation, Walfischbai, 05.03.1845.

42 VEM B/c.II.6, p.14: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.08.1845-15.11.1845.

43 K.F.R. Budack: Inter-etniese name in SWA. *Logos*, Special Edition, Vol.5, no.1/2, 1985, pp.143-144.

44 VEM B/c.II.6, p.14: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.08.1845-15.11.1845.

45 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Barmen, 29.06.1845.

Herero bedien,⁴⁶ maar aan die ander kant het hy hulle aangeraai om 'n sendingstasie by die uitstekende warmbron by Neu-Barmen aan te lê.⁴⁷ Net so teenstrydig was sy optrede in November 1844 toe hy op 'n versoek van eerwaarde Hahn om die taalprobleem te help oorbrug,⁴⁸ aan Hahn 'n vrou gestuur het wat vir hom uit Herero kon tolk.⁴⁹

Wanneer die Afrikanerleier in Windhoek was, het hy die Rynse sendelinge wat Windhoek besoek het vriendelik ontvang. Toe Hahn op 13 Augustus 1845 by Windhoek aangedoen het, het Jonker hom byvoorbeeld vir tee genooi.⁵⁰ By die teedrinkery het hy selfs toegelaat dat Hahn hom vermaan oor sy oormatige heuningbierdrinkery⁵¹ en toegee dat hy as leier daarmee vir sy volgelinge 'n swak voorbeeld gestel het.⁵²

Ongeveer twee weke later het Knudsen en Scheppmann oor Windhoek teruggekeer na Rehoboth nadat hulle vir 'n sendingkonferensie op Neu-Barmen was. Jonker het ook vir hulle vriendelik ontvang en toegelaat dat hulle in die kerk oornag omdat sy matjieshut nie ruimte vir gaste gehad het nie.⁵³

Jonker se hulp was veral van groot waarde toe Scheppmann in Junie 1845 in 'n skietongeluk gewond is.

Scheppmann moes vir die RSG die moontlikheid van 'n direkte roete van Neu-Barmen na Walvisbaai ondersoek sodat die ompad oor Windhoek uitgeskakel kon word.⁵⁴ Dit sou Walvisbaai as hawe meer toeganklik vir die sendelinge in die binneland maak en hulle verbinding met die Kaapkolonie en Duitsland

46 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.379.

47 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.190.

48 *Ibid.*, p.193.

49 *Ibid.*, p.206.

50 *Ibid.*, p.235.

51 *Ibid.*, p.246.

52 *Ibid.*, p.239.

53 VEM B/c.II.6, p.13: *Tagebuch von H.Scheppmann*, 01.08.1845-15.11.1845.

54 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.337 (Die Gründung von Scheppmannsdorf); B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.231.

aansienlik vergemaklik. Dit op sigself het die moontlikheid van 'n sendingstasie op of in die omgewing van Walvisbaai geskep om die plaaslike inwoners en besoekers te bedien.

Scheppmann en Samuel Gertse, 'n Nama wadrywer van Komaggas, het vroeg in Junie per ry-os vanaf Neu-Barmen in die rigting van Walvisbaai vertrek. Die oggend van Vrydag 13 Junie het Scheppmann 'n skietwond in sy linkerbeen opgedoen toe sy geweer per abuis afgegaan het.⁵⁵ Gertse het dadelik vir eerwaarde Hahn gaan haal. Hy het die koeël verwyder en toegesien dat die swak en erg geskokte Scheppmann per wa Neu-Barmen toe vervoer is.⁵⁶ Scheppmann se toestand het egter soveel kommer gewek dat Hahn dringend vir Kleinschmidt op Rehoboth ontbied het om met Scheppmann se versorging te kom help. Kleinschmidt het naamlik oor besondere mediese kennis beskik. Om Kleinschmidt so vinnig as moontlik op Neu-Barmen te kry, is Jonker gevra om vir hom perde beskikbaar te stel.⁵⁷

Jonker was onmiddellik bereid om te help. Aan sy volgelinge, wat met die perde op 'n leeujaag was, het hy laat weet dat hulle dadelik twee perde na Windhoek moes terugstuur. Hierdie perde is aan Kleinschmidt op Rehoboth besorg. Toe Kleinschmidt op 20 Junie op Windhoek aankom, het nog twee vars perde en 'n gids hom ingewag,⁵⁸ sodat hulle reeds dieselfde dag Neu-Barmen bereik het.⁵⁹ Danksy almal se versorging het Scheppmann se toestand sodanig verbeter dat hy skaars 'n maand na die ongeluk met krukke kon rondbeweeg.⁶⁰

Toe Kleinschmidt op pad terug Rehoboth toe op 2 Julie weer op Windhoek aankom, was Jonker afwesig, besig om sy veeposte te inspekteer.⁶¹ Vir

55 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, pp.231-232.

56 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.338 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

57 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Barmen, 29.06.1845.

58 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 03.05.1845-02.09.1845; VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Barmen, 29.06.1845.

59 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 03.05.1845-02.09.1845.

60 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.233.

61 VEM B/c.II.7, p.34: Tagebuch von J.Rath, 12.03.1845-31.07.1845.

PAD VAN NEU-BARMEN NA OKAHANDJA, 1876

Nasionale Argief, Windhoek

Kleinschmidt was daar egter twee vars perde en 'n persoon gereël om hom na Rehoboth te vergesel. Agterna het Jonker gesê dit was 'n "liefdesdiens" wat hy aan Kleinschmidt verskuldig was en waarvoor hy geen betaling wou hê nie.⁶²

Op hierdie stadium was die verhouding tussen die Wesleyaanse en Rynse sendelinge steeds aan die stroewe kant. Hoewel Haddy skynbaar vriendelik ingestel was teenoor die Rynse sendelinge, het die twee groepe afstand tussen mekaar gehandhaaf. Wanneer Rath-hulle byvoorbeeld deur Windhoek gereis het, het hulle verkies om buite die grense van die dorpie uit te span eerder as by hul Wesleyaanse kollega.⁶³

Te oordeel aan sy hulp aan die Rynse sendelinge en dit wat in Windhoek gebeur het, het Jonker sy verhouding met die Rynse sendelinge hoër aangeslaan as die met die Wesleyane. Hy het hom klaarblyklik weinig gesteur aan die geestelike welsyn van sy volgelinge. Self het hy nooit meer soos voorheen gepreek nie en sy volgelinge het die eredienste swak bygewoon.

Vir die Rynse sendelinge het dit voorgekom asof Haddy, sonder Jonker se samewerking, onmagtig was om teen die probleme op Windhoek op te tree. Nagmaal is byvoorbeeld laas tydens die RSG se verblyf daar bedien.⁶⁴ Eerder as om die probleme aan te durf, het Haddy Augustus en September 1845 in Wesley Vale deurgebring en die bediening op Windhoek aan die onderwyser Saul Shepherd oorgelaat.⁶⁵ Dit het by die Rynse sendelinge die indruk geskep dat hy sy probleme probeer vermy het.⁶⁶

Jonker sit sy pogings voort om sy mag te versterk

Intussen het Jonker steeds daarna gestrewe om sy familie- en stamgenote by hom in Windhoek te vestig. Die eerste geleentheid daarvoor het in Oktober 1845 aangebreek.

62 VEM B/c.II.2, p.11: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 03.05.1845-02.09.1845.

63 VEM B/c.II.7. p.14: Tagebuch von J.Rath, 12.03.1845-31.07.1845.

64 *Ibid.*, p.34.

65 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R. Haddy - WMS Secretaries, Kubabics, 21.09.1845.

66 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.235.

Na die geskil tussen die twee sendinggenootskappe in Augustus 1844 beslis is, het eerwaarde Tindall op Amraal se versoek van Wesley Vale af aan Jonker se halfbroer Adam Kraai geskryf en gevra of hy vir Amraal-hulle 'n sendeling kon kry. Kraai-hulle het in die suide aan die Leeurivier, binne die grense van die Rynse gemeente Bethanien, gewoon. Die Rynse sendeling op Bethanien, Knudsen, was hewig ontstoke oor Tindall se brief. Hy het vir Haddy beskuldig dat die Wesleyane die RSG se arbeidsveld probeer oorneem, maar Haddy het sy aantyging as verdagmakery afgemaak.⁶⁷ Volgens Haddy het die Rynse sendelinge geen aanspraak op Adam Kraai gehad nie, want die WSG het vóór hulle daar sendingwerk gedoen.⁶⁸

Jonker Afrikaner het die geskil rondom Adam Kraai as 'n geleentheid beskou om sy magsbasis uit te bou. Hy het Adam Kraai reeds 'n geruime tyd tevore gevra om Windhoek toe te trek, maar hy wou nie. Kraai het egter nie openlik geweier nie en aangevoer dat Jonker-hulle se instellings te veel van hulle s'n verskil het. Eintlik wou hy hom nie aan Jonker se gesag onderwerp nie. Jonker het die Rynse sendelinge vir Kraai se standpunt geblameer⁶⁹ en Kraai se mense opdrag gegee om nie toe te laat dat hulle by die Leeurivier-gemeente (m.a.w. Bethanien) gedoop word nie.⁷⁰

Teen hierdie agtergrond het die Afrikanerleier Haddy se optrede ten volle goedgekeur in die hoop dat Adam Kraai en sy volgelingen hulle uiteindelik tog by hom sou aansluit.⁷¹ Met dit in gedagte het hy vir Kraai na hom toe ontbied.⁷² Kraai het in Mei 1845 met groot teësin op Jonker se versoek gereageer, maar om sy aankoms op Windhoek te vertraag, eers vir 'n geruime tyd op Rehoboth uitgespan.⁷³

67 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - WMS Secretaries, Concordiaville, 31.10.1845.

68 *Ibid.*

69 VEM B/c.II.2, p.8: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 03.05.1845-02.09.1845.

70 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - WMS Secretaries, Concordiaville, 31.10.1845.

71 *Ibid.*

72 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 07.09.1845-31.12.1845.

73 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 03.05.1845-02.09.1845.

Kraai se optrede het opnuut die geskil tussen die Rynse sendelinge, die Wesleyane en Jonker na vore gebring. Kleinschmidt het Kraai naamlik verwelkom, maar geweier om betrokke te raak by sy probleem met Jonker. Indien hy as sendeling vir Kraai sou aanmoedig om na Jonker te verhuis, kon ander volksgroepe dink dat die sendelinge Jonker se magsuitbreiding goedkeur. Indien hy Kraai toelaat om op Rehoboth te bly, sou hy weer by Jonker in onguns wees. Kleinschmidt was egter bereid om Kraai self te laat besluit of hy op Rehoboth wou bly, of nie. Hy moes egter besef dat, sou hy besluit om te bly, Kleinschmidt hom en sy mense met die Woord sou bedien, iets wat hulle ongetwyfeld by Jonker in onguns sou bring.⁷⁴

Ten spyte daarvan dat die moontlike gevolge van sy optrede duidelik aan hom uitgespel is, het Kraai tog besluit om tydelik op Rehoboth te vertoef. Kleinschmidt se pogings om homself buite die geskil te hou, het egter nie geslaag nie, want uiteindelik het Jonker hom wel geblameer vir Kraai se traagheid om hom in Windhoek te vestig.⁷⁵

Kraai se besluit was nie finaal nie. Iewers voor Januarie 1846 het hy van plan verander, want toe Jonker sy rowery hervat, was Kraai aan sy sy en ook aan die rowery aandadig.⁷⁶ Hy sou Jonker ook verder ten volle in sy rowery ondersteun.⁷⁷

Jonker se steun aan Haddy en sy beroepe op Adam Kraai was nie 'n poging om die Wesleyane se posisie ten koste van die Rynse sendelinge te versterk nie. Sy onverskilligheid jeens die Wesleyane het duidelik geblyk uit sy lang afwesighede van Windhoek af. Vier en 'n half maande nadat hy in middel Oktober 1844 van sy reis deur Hereroland teruggekeer het, het hy byvoorbeeld in Maart 1845 Walvisbaai toe vertrek.⁷⁸ Teen 6 Mei was hy nog steeds nie terug op Windhoek

74 VEM B/c.II.2, p.8: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 03.05.1845-02.09.1845.

75 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.312.

76 *Ibid.*

77 VEM B/c.II.2, pp.4-5: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 15.11.1846-26.01.1847.

78 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.211.

nie.⁷⁹ Adam Kraai se steun se egter Jonker se magsbasis verbreed en versterk, 'n voordeel waarvan hy wel deeglik bewus was.

Van veel groter belang vir Jonker se magsuitbreiding was dat sy oom, Dawid Afrikaner, uiteindelik vanaf Blydeverwacht na hom op pad was. Wat Jonker nie geweet het nie, was dat Dawid, t.s.v. sy vorige beloftes, nie van plan was om hom permanent by Windhoek te kom vestig nie.

Nadat Haddy hom op Windhoek gevestig het, het Jonker Dawid herhaaldelik versoek om hom by hom te kom aansluit. Dit was immers die rede vir sy breuk met die Rynse sendelinge. Dawid, wat glad nie gretig was om van sy rustige bestaan op Blydeverwacht af te sien nie, het Jonker se versoeke aanvanklik geïgnoreer. Hieroor was Jonker diep teleurgesteld. Om alle misverstande tussen hulle uit die weg te ruim, het Dawid toe besluit om Jonker wel te besoek.⁸⁰

Vergesel deur sy broers, Simon Afrikaner⁸¹ en Titus Afrikaner, het Dawid in Junie 1845 na Windhoek vertrek.⁸² Alhoewel Titus al oud en bykans heeltemal blind was, het hy steeds 'n relatief aktiewe lewe gelei.⁸³

Dawid het Blydeverwacht sonder die medewete van die Wesleyaanse sendeling op Warmbad, Ridsdale, verlaat. Toe Ridsdale, wat op daardie stadium op besoek aan die Kaap was,⁸⁴ hoor dat Dawid-hulle Windhoek toe is, was hy nie juis bekommerd nie omdat hy verseker is dat die Blydeverwacht-Afrikaner-Oorlams nie van plan was om hulle by Jonker te gaan vestig nie.⁸⁵

79 VEM B/c.II.2, p.3: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 03.05.1845-02.09.1845.

80 B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, p.224.

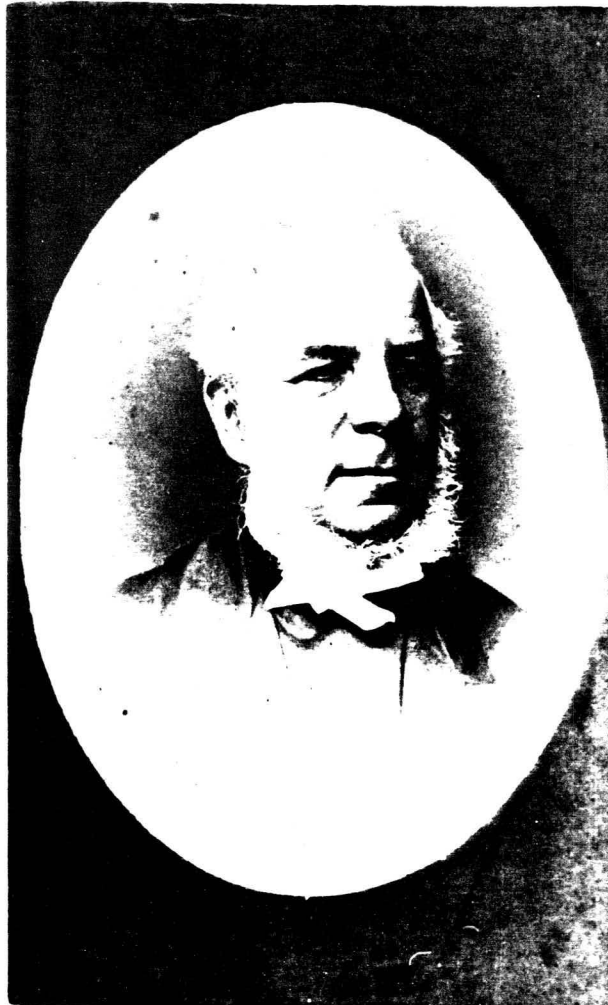
81 VEM B/c.II.2, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.10.1850-31.12.1850; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from H. Tindall - WMS Secretaries, Hooles Fountain, 30.09.1853.

82 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.245; B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, p.224.

83 B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, p.155.

84 C.P.Heese: *Sendigonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.52.

85 B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, p.224.

BENJAMIN RIDSDALE

Nasionale Argief, Windhoek

Op 9 September 1845 het Dawid op Rehoboth aangekom. Tot sy skok het Kleinschmidt hom meegedeel dat Jonker en sy mense die afgelope jaar weer in hulle ou rustelose leefwyse begin verval het. Hierdie nuus het Dawid só ontstel dat hy dadelik na Blydeverwacht wou terugkeer. Kleinschmidt het hom egter oorreed om vir eers te bly en hom, ná bykans vier maande op Rehoboth, oortuig om Windhoek wel te besoek en deur sy voorbeeld as gelowige die inwoners daar tot ander insigte te bring.⁸⁶

Dawid-hulle het in Januarie 1846 op Windhoek aangekom.⁸⁷ Nadat hy die situasie opgesom het, het hy Jonker gekritiseer vir die verval wat ingetree het. Self het Dawid geglo dat daar nog steeds 'n kans was om Jonker se gesindheid weer ten goede te verander. Gevolglik het hy die oorblywende gelowiges agter hom geskaar en vir verandering gebid.⁸⁸

Van Jonker se ander familieleden het nie Dawid se optimisme gedeel nie. Een van hulle was Jonker se jonger broer Jonas, wat in September 1843 van Niais af Windhoek toe verhuis het. Hy het na herhaaldelike meningsverskille tussen hom en Jonker in Oktober 1845 besluit om weer na Niais terug te keer. Omdat Jonas ewe rusteloos van geaardheid was, het sy terugkeer na daardie omgewing weer vir die inwoners van Rehoboth probleme geskep.⁸⁹

Dawid Afrikaner het aanvanklik beplan om teen Desember 1845 op Blydeverwacht terug te wees. Toe dit nie gebeur nie het sy broer en Jonker se oom, Nicholas Afrikaner, bekommerd geraak oor sy welsyn en begin wonder of Jonker nie dalk vir Dawid verhinder het om terug te keer nie.⁹⁰ Dit was egter nie die geval nie.

Teen middel 1846 het al Jonker se planne om sy familie te verenig, dus op niks uitgeloop nie. Dawid is terug Blydeverwacht toe waar hy op 1 Mei 1849 oorlede

86 VEM B/c.II.2, p.1: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 07.09.1845-31.12.1845.

87 B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, p.224.

88 VEM A/c.8, p.240: Copierbuch C, 1843-1847.

89 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.245.

90 B. Ridsdale: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand*, p.224.

is.⁹¹ Titus en 'n paar ander Afrikaners sou wel vir 'n rukkie op Windhoek agterbly, waar hulle aan Jonker se rooftogte sou deelneem.⁹²

Jonker moet kies tussen die sendelinge en die handelaars

Op dieselfde stadium toe Dawid Afrikaner tevergeefs vir Jonker tot ander insigte probeer bring het, het Jonker se noue verbintenis met die handelaars opnuut spanning tussen hom en die Rynse sendelinge veroorsaak.

Scheppmann is deur die RSG aangesê om, benewens sy soektog na 'n nuwe Baai-roete waarmee hy in Junie 1845 begin het, 'n geskikte plek vir 'n sendingstasie by of naby Walvisbaai te vind.⁹³

Dit was glad nie vanselfsprekend dat die nuwe Rynse sendingstasie by Walvisbaai aangelê sou word nie. Weens die noue bande tussen Jonker en die handelaars,⁹⁴ en die feit dat die WSG sy sendeling voorsien het, het die moontlikheid bestaan dat laasgenoemde sendinggenootskap op Walvisbaai kon aanspraak maak.⁹⁵ Dit sou egter nie vir Scheppmann-hulle onoordomelike probleme skep nie, want 'n sendingstasie 'n entjie weg van Walvisbaai af sou, volgens die sendelinge se oordeel, ten minste die verderflike invloed van die handelaars op die gemeente verminder.⁹⁶ Ten spyte daarvan dat die sendingstasie nie op Walvisbaai sou wees nie, was die sendelinge se nabyheid steeds vir die handelaars onaanvaarbaar. Hulle het nie gekroom om die plaaslike inwoners se vrees vir Jonker Afrikaner tot hul eie voordeel uit te buit nie. In hierdie geval was dit om te verhinder dat die plaaslike bevolking uit hulle invloedssfeer uit beweeg.

Scheppmann het op 4 Desember 1845 in Walvisbaai aangekom. Vooraf het hy en Kleinschmidt dit met Jonker uitgeklaar dat die RSG 'n sendingstasie onder

91 P50 Persoonlike Versamelings en Biografiese Besonderhede: Dagboek van eerwaarde J.A.Bailie, 17.06.1845-07.10.1850, p.32.

92 VEM V.20.2, p.7: Ortsgeschichte von Okahandja; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.312.

93 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.240.

94 VEM A/c.8, p.213: Copierbuch C, 1843-1847.

95 *Ibid.*, p.211.

96 *Ibid.*, p.241.

SCHEPPMANNSDORF

Nasionale Argief, Windhoek

188A

die Topnaars kon stig.⁹⁷ Vir die plasing van die stasie het Scheppmann met die Topnaarkaptein en sy onderkaptein, Khaxab ("Kagab") en //Naixab ("Neigab"), onderhandel. Khaxab se basis was in Walvisbaai en //Naixab s'n ietwat hoër in die Kuisebrivier by /Awa-!haos, of Rooibank. Beide leiers het die sendeling vriendelik ontvang en ingestem dat hy hom in die omgewing van Walvisbaai kon vestig. Hoewel die verhouding tussen die twee kapteins maar stram was, waarskynlik omdat //Naixab ryker was as Khaxab,⁹⁸ was hulle bereid om Scheppmann na 'n geskikte plek vir die oprigting van 'n sendingstasie te help soek.⁹⁹

Die nuus dat Scheppmann van plan was om die Topnaars by 'n nuwe sendingstasie buite Walvisbaai te vestig, het die handelaars Morris en Dixon hewig ontstel, alhoewel hulle dit nie teenoor die sendelinge wou laat blyk het nie.¹⁰⁰ Die feit dat die sendelinge nie die verskaffing van brandewyn en ammunisie aan die inheemse bevolking goedgekeur het nie,¹⁰¹ sou volgens Morris hulle handel kwaai aan bande lê. Om hulle belange te beskerm, het hulle toe met 'n veldtog van verdagmakery en vreesaanjaging teenoor Scheppmann begin.

Morris-hulle het teenoor die Topnaars beklemtoon dat Jonker Afrikaner hulle (die Topnaars) besonder goed behandel het.¹⁰² Terselfdertyd het hulle Scheppmann by die Topnaars onder verdenking probeer bring deur te vertel dat die Rynse sendelinge Windhoek moes verlaat omdat Jonker ontevrede was met hulle werk.¹⁰³

97 VEM B/c.II.2, p.13: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

98 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, pp.338-339 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

99 *Ibid.*, p.339.

100 VEM B/c.II.2, p.12: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846; VEM B/c.II.6, pp.17-18: Tagebuch von H.Scheppmann, 15.11.1845-31.12.1845; VEM B/c.II.6, p.16: Brief von H.Scheppmann - RMG Deputation, Keetmansdorf, 10.07.1846.

101 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1963/64: T. Sundermeier: Zwei sektenkirchliche Bewegungen im alten Südwestafrika, p.61.

102 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J. Morris & P. Dixon - T.L. Hodgson, Walvisch Bay, 02.11.1844.

103 *Ibid.*

Na Scheppmann se vertrek het Morris teenoor Khaxab laat blyk dat Jonker teen Scheppmann se beplande sendingstasie gekant was. Indien Khaxab dus vir Scheppmann sou aanvaar, sou hy Jonker se gesag uitdaag en daarvoor gestraf word. Uit vrees vir Jonker se wraak het die liggelowige Khaxab toe geweier om enige iets verder met Scheppmann te doen te hê.¹⁰⁴ Scheppmann se versekering dat hy reeds Jonker se toestemming gehad het, het niks gehelp nie.¹⁰⁵ Khaxab het verduidelik dat die Topnaars slegs een juk op 'n slag kon dra. Die juk wat hulle ietwat onwillig gekies het, was die handelaars. Daar was nie nog vir die sendelinge ook plek nie.¹⁰⁶

Scheppmann kon Khaxab-hulle se toegeneentheid teenoor die handelaars nie begryp nie. Hy het reeds in September 1845, nog voor hy na die Baai gekom het, gehoor dat van die Topnaars weggeloop het van die handelaars af a.g.v. die swak behandeling wat hulle daar ontvang het. Hulle het egter teruggekeer.¹⁰⁷ Nou was hulle opnuut ontevrede omdat die handelaars een van hulle wat as boodskapper na Windhoek gestuur is, slegs met 'n ou broek betaal het. Ten spyte van hulle teësin in die handelaars en die feit dat hulle nou 'n keuse gehad het om eerder met die sendelinge saam te werk, het hulle steeds verkies om die handelaars te gehoorsaam. Scheppmann het hierdie verskynsel toegeskryf aan hulle vrees vir Jonker se wraak.¹⁰⁸ Hiermee het hy die voor- en nadele wat daar vir die Topnaars in hulle kontak met die handelaars was, heeltemal misgekyk.

In teenstelling met Khaxab wou //Naixab baie graag vir Scheppmann as sendeling hê. Hy is selfs saam met die sendeling Baai toe, maar al sy pogings om die ander Topnaars te probeer oortuig om Scheppmann te aanvaar, was tevergeefs.¹⁰⁹

104 VEM B/c.II.2, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846; VEM B/c.II.6, pp.17-18: Tagebuch von H.Scheppmann, 15.11.1845-31.12.1845; VEM B/c.II.6, p.16: Brief von H.Scheppmann - RMG Deputation, Keetmansdorp, 10.07.1846.

105 VEM B/c.II.6, p.18: Tagebuch von H.Scheppmann, 15.11.1845-31.12.1845; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.340 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

106 J.C. Wallmann: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*, p.28.

107 VEM B/c.II.6, p.14: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.08.1845-15.11.1845.

108 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.340 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

109 *Ibid.*

Op //Naixab se versoek het Scheppmann tydelik op Rooibank agtergebly.¹¹⁰ Hierdie stap het Khaxab se jaloesie aangewakker en hy het sy misnoeë op //Naixab se mense uitgehaal deur hulle toegang tot die Baai te weier. 'n Beplande aanval op Rooibank het deur die mat geval toe vuilsiekte in Khaxab se geledere uitbreek het en hulle te siek was om te veg.¹¹¹

Om sake vir Khaxab te vererger, het 'n geweldige donderstorm oor Walvisbaai uitgebars. Khaxab self is deur 'n blits getref, 'n gebeurtenis so seldsaam van aard in daardie geweste dat hy oortuig was dat dit sy straf was vir sy houding teenoor die sendeling. Sy houding teenoor Scheppmann het drasties verander, sodanig so dat hy van plan was om na Rooibank, wat Scheppmann na Keetmansdorp herdoop het, te verhuis. Veiligheidshalwe het hy egter gewag op 'n boodskap van Jonker om die trek goed te keur.¹¹²

Net toe dit wou voorkom asof Scheppmann sy stryd gewen het, het 'n naamlose en datumlose brief vanaf Windhoek op 28 Februarie 1846 uit die bloute by hom aangekom. Daarin is aangedring dat hy sy bande met die Topnaars verbreek. Die feit dat die brief uit Windhoek afkomstig was, het die indruk gewek dat dit met Jonker se steun geskryf is. Scheppmann het dit egter betwyfel en besluit om eers by Jonker Afrikaner uitsluitel oor die aangeleentheid te kry.¹¹³ Op sy versoek het Kleinschmidt toe skriftelik vir Jonker gevra om Walvisbaai se inwoners te verseker dat Scheppmann hom daar kon vestig.¹¹⁴

Kleinschmidt se brief het opnuut die dilemma beklemtoon waarin Jonker hom bevind het. Vir wie moes hy steun, die sendelinge of die handelaars? Aan die een kant was daar sy jarelange vriendskap met Kleinschmidt-hulle. Aan die ander kant het hy toenemend by die handelaars in die skuld geraak. Vir eers wou hy 'n besluit in dié verband uitstel.

110 J.C. Wallmann: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*, pp.29; 36.

111 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.341 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

112 VEM B/c.II.6, p.6: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.01.1846-31.05.1846.

113 VEM B/c.II.6, p.3: Brief von H.Scheppmann - RMG Deputation, Keetmansdorp, 28.02.1846.

114 VEM B/c.II.2, p.13: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

Toe Kleinschmidt vir Jonker op 14 April 1846 besoek, het die Afrikanerleier erken dat hy nog nie op die versoek gereageer het nie.¹¹⁵ Op Kleinschmidt se uitdruklike vraag of hy wou hê dat Scheppmann van Keetmansdorp af moes wegtrek, was Jonker se antwoord: "Neen, het is my lief, dat myn Heer daar woont en de volk by hem."¹¹⁶ Terselfdertyd het hy egter bygevoeg dat Scheppmann 'n plek moes soek wat die handelaars nie sou aanstoot gee nie, m.a.w. 'n redelike afstand van die Baai af.¹¹⁷

Jonker se antwoord het Kleinschmidt teleurgestel. Wat hom betref, het Jonker die handelaars se belange eerste gestel en nie die sendelinge s'n nie.¹¹⁸ Oor die mate waarin Jonker se antwoord deur die handelaars afgedwing is, kan slegs bespiegel word. Feit is dat selfs die Wesleyaanse sendeling Haddy agterna die invloed van spesifiek handelaar Morris op Jonker betreur het.¹¹⁹

Ongeag Jonker se antwoord het //Naixab steeds by Keetmansdorp vir Scheppmann ondersteun. Khaxab, daarteenoor, was 'n wankelmoedige bondgenoot. Scheppmann sou slegs vir 'n kort tydjie vrede hê voordat die gebeure in die res van die land weerklink op Walvisbaai sou vind.

Op Windhoek het Jonker ondervind dat sy beheermaatreëls t.o.v. die handelaars en die Herero nie effektief genoeg was nie. Sonder Kleinschmidt om sy optrede te temper, het hy besluit dat geweld die enigste manier was om beheer oor die Herero te behou.¹²⁰

Hierdie besluit het 'n einde gebring aan die fase van Jonker se lewe waartydens hy genoop was om vrede te bewaar ter wille van die behoud van sy kontak met die sendelinge en handelaars. Waar die invloed op Jonker tydens hierdie fase oorwegend by die sendelinge gelê het, het dit nou na die handelaars verskuif.

115 VEM B/c.II.2, pp.11-12: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

116 VEM B/c.II.6, p.11: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.06.1846-12.08.1846; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.347 (Die Gründung von Scheppmannsdorf); J.C. Wallmann: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*, p.39.

117 VEM B/c.II.2, p.13: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

118 *Ibid.*

119 *Ibid.*

120 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, 1854, p.3 (Sonst und jetzt in Gross-Namaqualand; H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.95.

Hulle invloed op hom sou opvallend ander reaksies by Jonker uitlok as wat die geval by die sendelinge was.

Terselfdertyd sou hierdie fase die kernrol onderstreep wat die herstel van bande met die suidelike Afrikaners en die gevolglike versterking van die Afrikaner-Oorlams se magsbasis in hulle leier se besluite en optrede gespeel het. Na die skeuring in Afrikaner-geledere het dit Jonker ongeveer twintig jaar geneem om homself as leier en sy volgelingen as leidende groep in sentraal-Namaland te vestig. Gedurende hierdie jare het hulle, o.a. as gevolg van klimaatsfaktore, heelwat rondgetrek en onder meer op Tsebris en Niais gewoon voordat hulle hulle op Windhoek gevestig het. Soos Jonker in statuur toegeneem het, het ook sy volgelingen toegeneem vanaf ongeveer 1200 by Niais tot 2500 by Tsebris en 2000 by Windhoek. Hoewel melding gemaak word van 'n raad van senior manne wat Jonker in sy besluitneming moes bystaan, was dit duidelik dat Jonker aan die stuur van sake was en die finale sê gehad het.

Jonker was duidelik 'n pragmatiese. Sy motivering was egter nie op hierdie stadium eiebelang nie, maar wel groepsbelang. Daarom was sy verhouding met die sendelinge en handelaars wisselvallig en bepaal deur dag tot dag omstandighede, iets wat oor die volgende aantal jare nog duideliker na vore sou kom.

AFDELING 3: GEWELD EN BINNELANDSE BOTSINGS, 1846-1854

HOOFSTUK 10

1846 - DIE JAAR VAN KAKUOKO

Die jaar 1846 is in die Herero-geskiedenis bekend as *Ojakakuoko*, d.i. "Die jaar van Kakuoko", oftewel "hy met die stywe arm", soos Jonker Afrikaner by die Herero bekend was.¹ Hierdie benaming dui opsigself die prominente rol aan wat Jonker in hierdie jaar in die landsgeskiedenis en veral ten opsigte van die Herero gespeel het. Sy optrede het 'n rimpeleffek gehad wat vanaf Windhoek oor bykans die hele land uitgekring het. Oor die volgende paar jaar sou Jonker en sy volgelinge hulle vir hoofsaaklik ekonomiese redes wend tot 'n leefwyse van roof. In dié proses sou Jonker sy magsposisie verstewig, maar terselfdertyd die saad saai vir 'n versetbeweging teen hom en sy volgelinge.

Jonker verkeer onder toenemende finansiële druk

Namaland, sowel as Hereroland, was in 1846 op die vooraand van ingrypende veranderinge. Sedert 1844 het die handelaars geleidelik hulle houvas op Jonker Afrikaner verstewig. Daarteenoor het die sendelinge, spesifiek die Wesleyane en by name eerwaarde Haddy, se invloed op Jonker afgeneem. Dít, tesame met die toenemende handelsaktiwiteite, sou voortaan onderlinge volkereverhoudinge in die land regstreeks beïnvloed.

Handelaars soos Dixon het by geleentheid nie gehuiwer om Jonker aan huis te trakteer nie. Vir die Afrikaner-Oorlams was dit aanvanklik 'n snaaksigheid om hulle leier by blankes aan huis om 'n tafel te sien sit. By een so 'n geleentheid, in Maart 1845, het van Jonker se volgelinge byvoorbeeld buite Dixon se huis in Walvisbaai saamgedrom en vir Jonker deur die venster probeer loer. Jonker het hom glad nie aan die opgewondenheid daarbuite gesteur nie en met sy rug na die venster rustig met die gesprek voortgegaan. Vir een van die Afrikaners het

1 H. Vedder: Quellen 2, p.57 (Mündliche Mitteilungen von Eingeborenen über die vorgeschichtliche Zeit); H. Vedder: Quellen 30b, p.109 (Sammelakten); H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.172.

ANAWOOD, HANDELAAR RUNCIE SE HUIS, 1861

(Skets deur Thomas Baines)

Nasionale Argief, Windhoek

HEIGAMKAB, HANDELAARS LATHAM EN ECKARDT SE HUIS, 1861

(Skets deur Thomas Baines)

Nasionale Argief, Windhoek

die gesukkel om sy leier deur die venster te sien te kry, te veel geword. Hy het die vertrek binnegekom, rondgekyk tot hy Jonker gewaar het en toe al laggende na hom gewys!²

Hierdie goeie verhouding tussen Jonker en die twee Engelse handelaars Morris en Dixon, het waarskynlik by Jonker 'n valse gevoel van sekuriteit t.o.v. die betaling van sy skulde geskep. Sy verbintenis met hulle het immers al vanaf April 1844 gestrek en steeds het hulle geen eise aan hom gestel nie.

In die begin van 1846 het die tyd vir afrekening egter aangebreek en het Morris en Dixon begin om skuld - ook Jonker s'n - in te vorder. Thomas Lawton, wat van die begin af by Morris-hulle se handelsaktiwiteite betrokke was, is aangesê om namens hulle die skuld in die vorm van vee in te vorder.³ Ook Frederick Willem Swartbooi en Jan Boois moes opdok. Swartbooi het sonder probleme sy skuld gedelg, maar Jan Boois was bra traag om te betaal.⁴

Lawton se betrokkenheid was 'n wyse besluit aangesien die inheemse bevolking wat betrokke was in die handel, 'n teësin in Morris en Dixon ontwikkel het⁵ namate hulle veekuddes stelselmatig uitgedun geraak het. Om te betaal, het dus al hoe moeiliker geword. Hierdie situasie het ideale motivering verskaf vir die hervatting van rooftogte teen die einde van Februarie/begin Maart 1846 en spoedig sou die gesegde: "Kom, laat ons ons tuine af-oes" (d.w.s. die veeposte van die Herero beroof)⁶ onder die Nama en Afrikaner-Oorlams algemeen in gebruik wees.

Die sendelinge was aanvanklik onbewus daarvan dat die handelaars op die inheemse bevolking begin druk uitoefen het om hulle skulde te betaal. Daarom het die rooftogte vir hulle as 'n groot skok gekom. Hulle verhouding met Jonker was immers goed. Die Afrikanerleier het byvoorbeeld op 9 Januarie 1846 vir Hahn laat weet dat hy 'n seun ryker geword het. In dieselfde asem het hy

2 VEM B/cII.7. p.3: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Walfischbai. 02.03.1845.

3 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

4 *Ibid.*

5 *Ibid.*

6 J.Irle: *Die Herero. Ein Beitrag zur Landes-, Volks- und Missionskunde.* p.174.

terselfdertyd gevra of hy Hahn se "grootgeweer" kon leen vir 'n olifantjag.⁷ Kort daarna, teen die einde van die maand, het Jonker ook vir Hahn gehelp om vee te kry toe die sendeling a.g.v. die droogte 'n tekort aan slagvee ondervind het. Hy het vir Hahn vier hamels geskenk terwyl die inwoners van Windhoek vir die sendeling sewe stuks vee en 'n os op skuld gestuur het.⁸

Hierdie verhouding van gee en neem tussen Jonker en die Rynse sendelinge het niks laat deurskemer van die toenemende finansiële druk waaronder Jonker verkeer het nie. Kleinschmidt het gevolglik die gerugte wat in Januarie 1846 op Rehoboth uitgeslaan het dat Jonker op die punt gestaan het om die Herero aan te val, geïgnoreer.⁹

Morris eis sy skuld op

Intussen het Morris self op Windhoek opgedaag om toe te sien dat die Afrikaner-Oorlams en Nama hulle skuld aan hom vereffen. Jonker se skuld alleen het op daardie stadium die ekwivalent van ongeveer 800 osse en 'n onbekende aantal skape beloop, wat hy nie gehad het nie en iewers vandaan moes kry. 'n Voorval waarby een van sy onderdane, die Oos-Herero-hoofman Kacanap,¹⁰ betrokke was, het hom dié geleentheid gebied.¹¹

Kacanap het ongeveer vyf dagreise noord-noordoos van Windhoek gewoon.¹² 'n Groep van sy mense is deur die Herero van Katuneko, wat in dieselfde omgewing gewoon het, uitgenooi vir 'n fees. Die uitnodiging was slegs 'n rookskerm vir 'n rooftog, want tydens die "fees" is al die besoekers, behalwe een wat gevlug het, vermoor en al hulle vee geroof. Wetende dat hy te swak was om

7 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.291.

8 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.86; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.294.

9 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

10 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.83.

11 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.311.

12 VEM V.20.2, p.7: Ortsgeschichte von Okahandja; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.312.

Katuneko te bestraf, het 'n ontstelde Kacanap dadelik by Jonker om hulp aangeklop.¹³

Hoewel Jonker vanweë Kacanap se verbintenis met hom 'n morele verpligting gehad het om sy onderdaan en bondgenoot te help, wou hy aanvanklik nie betrokke raak nie.¹⁴ Kacanap se belofte dat hy die "herowerde" vee as betaling vir sy hulp kon behou,¹⁵ het hom egter van sienswyse laat verander, want nou kon hy op "regmatige" wyse die vee in die hande kry om sy skuld aan Morris te betaal.¹⁶

Jonker se strafkommando was 'n bonte mengelmoes van Oorlams en Herero, wat verskeie bekende leiersfigure ingesluit het. Onder hulle was volgelinge van Jonker se oom Dawid, wat vroeër die jaar, in Januarie, op Windhoek aangekom het; Adam Kraai, wat selfs nog in Mei 1845 onwillig was om hom by Jonker te kom vestig; en Jonker se Herero-bondgenote, Kahitjene en Tjamuaha.¹⁷

Jonker, Kahitjene en Tjamuaha het onderling 'n besondere verhouding gehad. Nadat Jonker en sy volgelinge hulle in die begin veertigerjare op Windhoek gevestig het, het Jonker besef dat hy, t.w.v. die voortbestaan van sy volk, vrede met die Herero sou moes sluit. Sy oorwinnings oor hulle was immers toe te skryf aan die Afrikaner-Oorlams se beweeglikheid te perd, gewere en skietvermoë - voordele wat vir hom en sy beperkte aantal volgelinge nie onbepaald die magsvoordeel bo die getalryke Herero kon verseker nie.

Na die vrede van 1842 het Jonker besef dat hy van die invloedrykste Herero-leiers as bondgenote aan sy kant sou moes kry. Indien hulle self baie gehad het om te verloor, sou hulle immers sy posisie wou beskerm, het hy geredeneer. Gevolglik het Jonker met die twee leiers Kahitjene en Tjamuaha alliansies

13 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.311.

14 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.83.

15 VEM B/c.II.2, p.11: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846*.

16 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.312.

17 VEM V.20.2, p.7: *Ortsgeschichte von Okahandja*; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.312.

gesluit.¹⁸ Dit is nie bekend presies wanneer hierdie bondgenootskappe gesluit is nie.

Die alliansies het nie onmiddellik in werking getree nie. Teen Februarie 1843 het Tjamuaha nog op Okahandja gewoon, terwyl Kahitjene hom in dieselfde omgewing bevind het.¹⁹ Iewers tussen hierdie datum en Oktober 1844, toe die Rynse sendelinge tydelik op Okahandja vertoef het nadat hulle Windhoek moes verlaat,²⁰ het Tjamuaha egter na die Windhoek-omgewing verhuis. Hy het hom noord van Windhoek op Otjipuna - tans bekend as Pokkiesdraai - gevestig. Eerwaarde Eich van die Rynse Sendinggenootskap het dit dié naam gegee toe hy onderweg na Windhoek daar moes omdraai omdat pokkies in Windhoek uitgebreek het.²¹

Kahitjene weer het in Januarie 1844 nog in die Okahandja-omgewing gewoon waar Jonker hom kom besoek het nadat die Oos-Herero hom aangeval het.²² Daarna het hy ook na Windhoek verhuis en sy werf aangelê waar die Eros-Lughawe tans is.²³

Jonker se alliansie met Tjamuaha-hulle het bepaal dat hy hulle kuddes met rus sou laat solank hulle vrywillig beeste aan hom verskaf het. Dié beeste is by mede-Herero buitgemaak.²⁴ Omdat Tjamuaha-hulle 'n gedeelte van die buit vir hulleself kon hou,²⁵ kon hulle onder Jonker se beskerming hulle eie kuddes beskerm en, ten koste van hulle mede-Herero, uitbrei. Verder is Tjamuaha se seuns in Jonker se gevegeenseheid opgeneem waar hulle kennis van die

18 D. Henrichsen: *Formen des Kulturkontaktes zwischen Herero und Europäern im vorkolonialen Namibia*, p.17.

19 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.109.

20 *Ibid.*, p.189.

21 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.248.

22 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845*, p.140.

23 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.248.

24 A. Heywood, B. Lau & R. Ohly (ed.): *Warriors Leaders Sages and Outcasts in the Namibian Past - Narratives collected from Herero sources for the Michael Scott Oral Records Project (MSORP) 1985-6*, pp.74-75; H. Vedder: *Maharero - Südwestafrika vor 50 Jahren. Afrikanischer Heimatkalender*, 1940, p.99.

25 B. Lau: *The Emergence of Kommando Politics in Namaland, Southern Namibia 1800-1870*, p.214.

omgewing in die beplanning van strooptogte nuttig gebruik is.²⁶ Veral Tjamuaha se seun, Maharero het in dié verband 'n belangrike rol gespeel. Tjamuaha het hom hierdie reëling laat welgeval, want behalwe sy onmiddellike finansiële voordeel, het Maharero-hulle die Afrikaner-Oorlams se gevegsmetodes leer ken, self vuurwapens bekom en geleer hoe om dit te gebruik.²⁷ Hierdie kennis en kundigheid sou juis die faktore uitskakel wat die Afrikaners die Herero se meerdere op die krygsveld gemaak het.

Tjamuaha en Kahitjene se samewerking met die Afrikaner-Oorlams het hulle die wrewel van hul mede-Herero op die hals gehaal. Juis omdat hulle besef het watter verbittering hulle optrede onder die Herero tot gevolg sou hê, het hulle hulle nader aan Jonker gaan vestig.²⁸ Tjamuaha het selfs sy werf met 'n paalheining omring ten einde homself te beskerm, iets wat tot op daardie stadium nog net deur die Ovambo gedoen is.²⁹ Toe hy later, ongeveer in 1847, noordwaarts na Ongeama, ook bekend as Nettelbeck, verhuis en daar dieselfde doen, het sy paalheining soveel opslae gemaak dat die Herero die jaar *Otjovihende*, d.i. die jaar van die boomstamme, genoem het.³⁰

Jonker-hulle se strafekspedisie in Januarie 1846 het heeltemal skeefgegaan, want Katuneko, wat waarskynlik snuf in die neus gekry het, het vroegtydig gevlug.

Eerder as om met leë hande na Windhoek terug te keer waar sy skuldeiser Morris op hom gewag het, het Jonker-hulle toe 'n onskuldige buurstam van

26 A. Heywood, B. Lau & R. Ohly (ed.): *Warriors Leaders Sages and Outcasts in the Namibian Past - Narratives collected from Herero sources for the Michael Scott Oral Records Project (MSORP) 1985-6*, p.75; H. Vedder: Maharero - Südwestafrika vor 50 Jahren. *Afrikanischer Heimatkalender*, 1940, p.99.

27 A. Heywood, B. Lau & R. Ohly (ed.): *Warriors Leaders Sages and Outcasts in the Namibian Past - Narratives collected from Herero sources for the Michael Scott Oral Records Project (MSORP) 1985-6*, p.10.

28 A. Heywood, B. Lau & R. Ohly (ed.): *Warriors Leaders Sages and Outcasts in the Namibian Past - Narratives collected from Herero sources for the Michael Scott Oral Records Project (MSORP) 1985-6*, p.10; VEM V.20.2, p.5: Chroniken von Okahandja; A 504 Redecker-family, p.48; G. Pool: *Samuel Maharero*, p.13; H. Vedder: Quellen 2, p.10 (Mündliche Mitteilungen von Eingeborenen über die vorgeschichtliche Zeit).

29 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.248.

30 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.397; H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.172.

MAHARERO

Nasionale Aργief, Windhoek

Katuneko, dié van Kahena, aangeval en gestraf. Een van Kahena se werwe is heeltetal vernietig, die mans vermoor, die vroue en kinders as slawe weggevoer en die vee geroof.³¹ By twee ander is slegs die vee geroof. Ongeag die feit dat onskuldiges vir Katuneko-hulle se optrede moes boet, het Jonker vir Kacanap by hulle ooreenkoms gehou,³² die beste vee as sy deel van die buit behou,³³ en die gevange veeherders en een van die kinders opgeëis. Die res van die buit en gevangenes is tussen Tjamuaha en Kahitjene verdeel.³⁴ Daarna het Jonker sy skuld aan Morris betaal, wat geen beswaar gehad het om die "bloedgeld" te aanvaar nie,³⁵ en saam met Kahitjene op 'n leeujaag vertrek.³⁶

Die straf tog teen Kahena het 'n nadraai gehad. Slingou, 'n ouerige kaptein van die Rooinasie³⁷ en ondergeskikte van //Oaseb, het die geleentheid benut om saam met 'n groep Oos-Herero Kahitjene se woonplek by Windhoek aan te val. Die Oos-Herero was ontevrede omdat Jonker hulle nie saamgenooi het tydens die straf tog teen Katuneko nie. Slingou, daarteenoor, wou slegs roof.³⁸

Slegs enkele van Kahitjene se volgelinge - 'n man en twee vrouens - het in die aanval omgekom en sy jonger broer is gewond. Daarby is al sy vee gesteel. Toe dié nuus Kahitjene-hulle in die jagveld bereik, het hy en Jonker dadelik teruggekeer Windhoek toe om die skuldiges agterna te sit en te straf. Hulle kon egter slegs 'n paar Bergdamaras vang wat van die Herero-vroue vermoor het.³⁹

Toe //Oaseb intussen hoor dat een van sy ondergeskikte kapteins Kahitjene beroof het, het hy opdrag gegee dat die gesteelde vee onmiddellik aan die

31 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.312; VEM B/c.II.2, pp.10-11: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt*, 01.01.1846-23.04.1846.

32 VEM B/c.II.2, p.11: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt*, 01.01.1846-23.04.1846.

33 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.84.

34 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.313.

35 *Ibid.*

36 *Ibid.*

37 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, pp.94; 137.

38 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.313.

39 *Ibid.*

eienaars terugbesorg moes word. Dit het egter nooit gebeur nie, want toe //Oaseb die uitstekende kondisie sien waarin die vee was, het hy geswig voor die versoeking en die vee onder hom en sy mense verdeel.⁴⁰

Jonker se optrede raak bekend

Die nuus van Jonker se optrede het in Maart 1846 by die sendelinge uitgekom. Op 12 Maart het Petrus Swartbooï vir Kleinschmidt op Rehoboth vertel dat die Rooinasie die Herero aangeval het. Hy het egter nie gesê of Jonker ook betrokke was nie.⁴¹ Die volgende dag het Hahn op Neu-Barmen gehoor dat Jonker en die Rooinasie gesamentlik die Herero aangeval het.⁴² Dieselfde gerugte het Tindall die 20ste op Gobabis bereik.⁴³

Hahn se gemeenteledede het, getrou aan hulle liggelowige aard, onmiddellik die gerugte geglo en hom vreesbevange aangemoedig om te vlug. Hahn het hom nie juis hieroor bekommer nie omdat gerugte in die verlede meestal vals geblyk te wees het. Hy het, verkeerdelik, vas geglo dat Jonker nooit die vrede sou verbreek nie.⁴⁴

Veiligheidshalwe het Hahn nietemin besluit om drie boodskappers na Jonker in Windhoek en Kleinschmidt in Rehoboth te stuur om uit te vind presies wat aan die gang was. Die drie het egter uit vrees vir moontlike vlugtende Herero⁴⁵ en onseker oor wat Jonker se houding sou wees, verby Windhoek reguit Rehoboth toe gegaan.⁴⁶

Terwyl Hahn op nuus gewag het, het twee van Haddy se boodskappers op 16 Maart met 'n brief vir hom op Neu-Barmen aangekom. Haddy het bevestig dat

40 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.84.

41 VEM B/c.II.2, p.18: *Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846; VEM Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1846 bis dahin 1847, p.28.

42 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.309.

43 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.83.

44 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.309.

45 *Ibid.*

46 *Ibid.*, p.311.

daar wel 'n rooftog plaasgevind het en die situasie as so ernstig beskou dat hy sy hulp aangebied het vir ingeval Hahn wou vlug.⁴⁷ Sy boodskappers het ook aan Hahn die besonderhede verskaf oor hoe Jonker die vrede verbreek het.⁴⁸

'n Bekommerde Hahn het onmiddellik sy aanvanklike boodskap aan Jonker met 'n brief opgevolg waarin hy onder andere die volgende geskryf het:

"Jonker, *ik kan het niet geloven*, dat gy zoo ver van den Heer zoudt afdwalen, dat gy zoo afgryzelyke daden zoudt kunne doen! Schryf my, *ik verzoek u ernstig* daarom, of April [die boodskapper] *my de waarheid of leugens verteld heeft*. Franz, dien ik tot Mynheer Kleinschmidt stuur, zal by U aankomen, en met hem kunt Gy my Uwe antwoord zenden. Ik bly zoo lang Uw Carl Hugo Hahn, Zendeling.

P.S. Van die Damras zal ik niet weggaan, en sterf ik door hunne handen, dan zal de Heer myn bloed eischen van de handen dergenen welke den vrede verbroken hebben."⁴⁹

Hahn het terselfdertyd 'n brief aan Haddy geskryf waarin hy die handelaars aanspreeklik gehou het vir Jonker se optrede. Trouens, Hahn en sy vrou Emma, het Morris en Dixon openlik geblameer dat Jonker die vrede verbreek het.⁵⁰ Deur gesteelde vee as betaling te aanvaar, het Morris-hulle hulle goedkeuring oor Jonker se optrede uitgespreek.⁵¹ Hierdie verwyt was beslis nie ongegrond nie. Volgens die Engelse ontdekkingsreisiger Francis Galton, wat later in 1850 en 1851 deur die land gereis het, was die aankoms van die handelaars in Windhoek die teken vir 'n volgende rooftog op die Herero.⁵² Die handelaars sou selfs vir Jonker die totale bedrag van die ware wat hy wou aankoop, in

47 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.311

48 *Ibid.*, p.314.

49 *Ibid.*, p.313.

50 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.314; D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.90.

51 VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 2, pp.50-51 (Die Mission in unsern Kolonien).

52 A 451 F.Galton 1851, p.8: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

terme van veegetalle bereken het sodat Jonker se krygers presies kon weet hoeveel vee om te buit.⁵³

Jonker reageer op Hahn se brief

Ten einde sy kant van die saak te stel, het Jonker onmiddellik breedvoerig op Hahn se brief geantwoord. Dié brief, gedateer 21 Maart, het Hahn op 28 Maart bereik.⁵⁴

Jonker het vir Hahn herinner hoe hy wat Jonker is, die eerste keer met die Herero vrede gemaak het, 'n vrede wat hy *voor* die koms van die sendelinge gesluit en bewaar het. Volgens Jonker het hy hierdie vrede sonder voorbedagte rade gesluit en *nie* om die Herero na hom aan te lok om hulle te vermoor of te beroof nie, maar om hulle met Gods Woord te bedien. Hy het Hahn verkwalik vir sy wantroue in hom en hom daarop gewys dat hy sy posisie onder die Herero hoofsaaklik aan hom as Afrikanerleier te danke gehad het.⁵⁵

Vervolgens het Jonker die sendelinge daarop gewys hoe menslik hy in die verlede opgetree het teenoor diegene wat die vrede verbreek het. Ten spyte van die sendelinge se openlike goedkeuring en aanmoediging en t.s.v. sy bondgenoot Kahitjene se versoeke, was hy nie bereid om met geweld in te gryp alvorens daar lewensverlies was nie. Selfs toe Kahitjene se mense vermoor is, het hy eers die sendelinge se advies gevra voor hy ingegryp het. In 'n sekere mate was die sendelinge dus mede-aanspreeklik vir sy optrede, aldus Jonker! Die sendelinge se verweer was egter dat hulle Jonker slegs aangemoedig het om met die skuldiges te *praat*, nie om hulle te straf nie.⁵⁶

"Toen heb ik U verhaald dat Weerlicht [Kahitjene] mij laat roepen om hem te helpen. Toen hebt Gij, *Mijnheer*, gezegd: 'Ja, ik geef U van harten over, *gij kunt mooi met hen gaan praat met de menschen die Weerlicht zijne mans dood gemaakt hebben*' en hebt den zegen des Heeren daartoe gewenscht. Dat zijn Uwe woorden en zoo hebt Gij mij toegelaaten om te gaan om Weerlicht te

53 C.G. Büttner: *Das Hinterland von Walfischbai und Angra Pequena*, p.247.

54 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.315.

55 *Ibid.*, p.519.

56 *Ibid.*, pp.519-520.

helpen. Gij waart toen een Leeraar op mijne plaats. *Als Gij mij niet die keer zoudt hebben laten gaan, dan zou ik niet gegaan heb,*" het Jonker geskryf.⁵⁷

Ook Tjamuaha het Jonker se hulp gevra om gesteelde vee terug te kry. T.s.v. hulle bondgenootskap het Jonker hom ook nie gehelp nie, met die gevolg dat Tjamuaha op sy eie teen die skuldiges opgetree het.⁵⁸

Volgens Jonker het hy ook 'n vierde keer geweier om by onderlinge geskille betrokke te raak toe hy 'n groep Oos-Herero se versoek om hulp teen 'n ander groep Herero wat hulle vee gesteel het, geweier het.⁵⁹

Na hierdie lang aanloop, wat duidelik aan Hahn moes toon dat sy uiteindelijke optrede nie impulsief of ondeurdag was nie, maar dat hy inderdaad geen ander keuse gehad het nie, het Jonker gekom by die mees onlangse geskil, dié tussen Kacanap en Katuneko. Hahn moes veral daarop let dat Haddy se boodskapper, April, se weergawe nie oral juis was nie. Dit was immers gebaseer op hoorsê, nie op eie waarneming nie.

Die grootste verskil tussen Jonker en Haddy se weergawes was dat, volgens Jonker, Morris se teenwoordigheid nie verantwoordelik was vir sy besluit om Kacanap te help nie. Hy het Kacanap te hulp gesnel omdat hy andersins na die vroue en kinders van sy werf sou moes omsien. Daarvoor het hy nie kans gesien nie. Daarby het die sendelinge hom immers vroeër aangeraai om diegene wat sleg behandel word, te help. *"De Damras te helpen hebt U en Kleinschmidt ook allereerst gezegd, dat ons kan de Damras helpen wat mishandeld wordt,"* het Jonker sy optrede probeer regverdig.⁶⁰

Jonker het verder ontken dat hy onskuldige mense sou aangeval het. Sy aanval op Kahena het gevolg op die getuienis van 'n vrou wat op Katuneko se werf gevang is dat Kahena wel betrokke was by die aanval op Katuneko. Dis bevestig toe van die gesteelde vee op sy werf gevind is.⁶¹

57 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.520.

58 *Ibid.*, pp.520-521.

59 *Ibid.*, p.521.

60 *Ibid.*

61 *Ibid.*, p.522.

In 'n byvoegsel tot sy verklaring, het Jonker verduidelik hoe dit gekom het dat daar lewensverlies was. Hoewel hy slegs met die Herero wou praat, het hulle sy aankoms as 'n bedreiging gesien en gevlug. Toe hy hulle agterna sit, steeds met die doel om met hulle te praat, het hulle op hom geskiet. Toe hulle tweede laag pyle een van sy mense tref, het die geveg begin. Jonker het veral daarop klem gelê dat hy nie die aggressor was nie, maar uit selfverdediging opgetree het. Die dood van ander aan die hand van die Herero kon dus nie voor sy deur gelê word nie en hy kon nie verantwoordelikheid daarvoor aanvaar nie.

Nadat Jonker sy weergawe van die gebeure verstrek het, het hy Hahn verwytd omdat hy beskuldigings teen hom gerig het op grond van afleidings wat op hoorsê berus het. Hy het die sendeling skerp berispe en geskryf:

"Zoo ver weet ik wat ik verhaal, *ik zal niet maken als Gij maakt net van hoorzeggen* als of Gij daar geweest zijt wat Gij niet weet. Soo zal ik niet maken. Gij weet niet, hoe het was zoo, verwonder ik mij voor een leeraar gij zijt." "*Gij wacht niet om te horen van den Kaptein zelf*, maar als Gij hoort van anderen, dan gelooft Gij."⁶²

Jonker se weergawe oor wat tydens en na die aanval op Kahitjene se werf gebeur het, het aansienlik verskil van wat Hahn verneem het en ook van inligting wat later aan die lig sou kom.

Volgens Jonker was Kahitjene beslis nie saam op die strafekspedisie teen Katuneko nie. Kahitjene het voor die kommando vertrek het, gevra of hy hom by Jonker, d.w.s. in Klein-Windhoek, kon vestig. Ofskoon Jonker daarteen was, het hy dit tog gedoen en het die Afrikanerleier hom by hulle terugkoms in Windhoek aangetref. Hierna het die reeds genoemde leeujaag en Slingou-hulle se aanval op Kahitjene se hoofwerf plaasgevind.

Volgens Jonker het die "*roode volk*" en weliswaar "*een man van Willem Swartbooi*" Kahitjene se werf aangeval kort voordat hy daar opgedaag het. Kahitjene het dadelik by Jonker hulp gesoek. Jonker het die twee Nama-leiers //Oaseb en Swartbooi, ingeroep en meegedeel dat hy hulle verantwoordelik gehou het vir hul onderdane se optrede. Die twee Nama het dit sonder teësprak aanvaar, die skuldiges agterna laat sit en die gesteelde vee afgeneem.

62 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, pp.522-523.

Die vee is toe, volgens Jonker se weergawe van die rooftog, op Kahitjene se werf, in die teenwoordigheid van Kahitjene en Jonker se mense verdeel.⁶³

Die Wesleyaanse sendeling op Gobabis, eerwaarde Tindall, het Jonker se weergawe verwerp dat die gesteelde vee teruggevind en aan hulle eienaars terugbesorg is. Volgens Tindall het //Oaseb, wat Jonker se opdrag dat hy die gesteelde vee moes terugkry blykbaar vertolk het as goedkeuring dat hy voortaan in opdrag van Jonker kon roof,⁶⁴ teen Junie 1846 nog nie die gesteelde vee aan hulle regmatige eienaars terugbesorg nie. In 'n poging om hom daartoe te beweeg, het Tindall vir //Oaseb besoek. Ofskoon die sendeling nie vir //Oaseb kon oorreed om óf die gesteelde vee terug te gee óf sy rowery te laat vaar nie, het sy teenwoordigheid darem tydelik 'n demper op die Namaleier se rooflus geplaas.⁶⁵

Tindall het die saak nie daar gelaat nie. In nog 'n poging om //Oaseb te oorreed, het hy die Oorlamleier, Amraal, op 28 Julie na hom gestuur. Dié keer was //Oaseb bereid om Kahitjene se vee terug te besorg.⁶⁶ Voordat hy dit egter kon doen, het hy verneem dat Jonker van plan was om dan die vee vir homself en sy mense toe te eien. Eerder as om dit te doen, het //Oaseb toe besluit om die vee vir homself te hou.⁶⁷

Tindall het eers op 16 Oktober, toe //Oaseb en sy volgelinge op Gobabis opgedaag het, agtergekom dat die Namaleier nie meer van plan was om die vee terug te besorg nie.⁶⁸ Om die skyn van samewerking te handhaaf, het //Oaseb nogtans nege stuks van Kahitjene se vee aan Tindall oorhandig met die verduideliking dat ander Herero die res van hom gesteel het.⁶⁹ Sy voortgesette

63 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.524.

64 VEM B/c.II.2, p.18: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846; VEM Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft, September 1846 bis dahin 1847*, p.28.

65 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.85.

66 *Ibid.*, p.89.

67 *Ibid.*, p.94.

68 *Ibid.*

69 *Ibid.*, p.95.

rooftogte teen die Herero, onder andere teen diegene wat in Amraal-hulle se omgewing woonagtig was, het hy geregverdig as pogings om die gesteelde vee terug te vind!⁷⁰ Tindall het egter deur //Oaseb se verduidelikings gesien en besef die waarheid was eerder dat die vet Herero-vee vir hom te aanloklik was om sy strooptogte te staak.⁷¹

Jonker probeer Swartbooi se aansien skaad

Tindall se weergawe van die gebeure illustreer die tipiese situasie van oorhaastige reaksie op gerugte en die verskuiwing van die blaam vir bepaalde optrede wat die onderlinge verhoudinge tussen die inwoners gekenmerk het. In sy brief van Maart 1846 het Jonker hom byvoorbeeld skuldig gemaak aan presies dieselfde oorhaastige reaksie op hoorsê waarvan hy Hahn beskuldig het. Terselfdertyd het hy vir Willem Swartbooi, wat hoë aansien by die sendelinge geniet het, verdag gemaak deur te beweer dat "*de afschieterij* [aanval op Kahitjene se werf] *afpraak was van Willem Swartbooi en de Kaptein van de roode volk.*"⁷²

Toe Kleinschmidt Jonker op 4 April besoek, het Jonker sy beskuldiging t.o.v. Willem Swartbooi ietwat getemper. Kleinschmidt was immers Swartbooi se sendeling op Rehoboth en op hoogte van gebeure wat hom geraak het. Jonker het nou beweer dat Willem Swartbooi *slegs bewus was* van die rooftog van die Rooinasie op Kahitjene en nie self daaraan deelgeneem het nie. Hy sou egter wel van die gesteelde vee ontvang het.⁷³

Op die eerste deel van sy aanspraak het Kleinschmidt vir Jonker gelyk gegee. Hy het immers geweet dat //Oaseb vir Swartbooi saamgenooi het op die rooftog, maar dat Swartbooi, danksy Kleinschmidt se tussenbeidedrenging, die versoek geweier het.⁷⁴ Op die tweede deel van sy aanspraak, dié t.o.v. die gesteelde vee, het Kleinschmidt vir eers geswyg omdat hy nie geweet het wat die

70 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.96.

71 *Ibid.*, p.97.

72 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.524.

73 VEM B/c.II.2, p.11: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

74 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 23.03.1846.

waarheid was nie.⁷⁵ Agterna het dit geblyk dat Swartbooi-hulle wel van die gesteelde vee in hulle besit gehad het. Swartbooi het egter beweer dat hulle dit onbewustelik verkry het toe hulle met die Rooinasie handel gedryf het.⁷⁶

Op sy beurt het Jonker vir Hahn daarvan beskuldig dat die sendeling indirek daarvoor verantwoordelik was dat Kahitjene aangeval is. Hahn sou na bewering vir Kahitjene gesê het: *'Moet niet trekken naar Jonker, toe, want hij zal U vermoorden en Uwe beesten vatten. Hij is een groot schelm.'*⁷⁷ Op grond daarvan het Kahitjene toe teen Jonker se advies verby Klein-Windhoek getrek en sy werf by die huidige Eros-Lughawe aangelê waar hy nie beskerm kon word nie.

Kahitjene het agterna Jonker se bewering t.o.v. Hahn ten sterkste ontken. Gevolglik is dit feitlik onmoontlik om vas te stel wie hier die waarheid gepraat het.⁷⁸ Tog sou die gebeure eerder die sendelinge se verhouding met Jonker skade berokken as hulle ontwikkelende verhouding met Kahitjene.

Ten slotte het Jonker beklemtoon dat hy die verontregte party was en Hahn eintlik vir die houding en rusteloosheid van die Herero te blameer was. "Gij zegd zulke dingen, het is zulke wat vrede breekt", het hy eerwaarde Hahn verwyt en homself verontskuldig toe die vrede in duie stort.⁷⁹

Jonker Afrikaner se pogings om homself te verontskuldig en Hahn verantwoordelik te hou vir die onrus, het sy verhouding met die sendelinge ongetwyfeld benadeel. Omdat dit vir Hahn voorgekom het of die Afrikanerleier nie meer sy volgelingen en bondgenote kon beheer nie, was die sendelinge bekommerd oor hulle persoonlike veiligheid. Die Herero kon maklik in hierdie tye van strooptogte op Herero-vee deur Jonker en sy bondgenote, Hahn-hulle se verbintenis met Jonker teen die sendelinge hou.⁸⁰

75 VEM B/c.II.2, p.11: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

76 *Ibid.*, p.14.

77 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama - and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.524.

78 *Ibid.*, p.332.

79 *Ibid.*, p.524.

80 VEM B/c.II.2, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

Op die Herero wat hulle goedgesind was, kon Hahn-hulle ook nie meer reken nie, want almal het elders gaan veiligheid soek. Die laaste goedgesinde Herero-hoofman wat in die Neu-Barmen-omgewing gewoon het, Kaurua, het byvoorbeeld reeds aan die begin van April noordwaarts getrek om aan die plundering te ontkom.⁸¹

Hahn het geen vrese gehad t.o.v. sy eie veiligheid nie, maar hy was nie bereid om sy vrou en kind se lewens in gevaar te stel nie. Gevolglik het hy Kleinschmidt versoek om hulle op Neu-Barmen te kom haal en hulle na die veiliger Rehoboth-omgewing te neem.⁸² Daarvoor moes Kleinschmidt oor Windhoek reis.

Toe Kleinschmidt op 4 April 1846 op Windhoek aankom, het hy 'n baie onsekere Haddy aangetref. Haddy het geglo dat die pasafgelope rooftogte van verbygaande aard was en nie noodwendig gedui het op 'n volgende fase van anargie en rowery nie. Jonker se betrokkenheid daarby het hy dan ook nie in dieselfde ernstige lig gesien as die Rynse sendelinge nie.⁸³ Tog was hy bekommerd dat die Herero se frustrasies dalk kon uitloop op aanvalle op die Rynse sendelinge.

Eerder as om Haddy se sienswyse te deel, het Kleinschmidt verkies om die aangeleentheid persoonlik met Jonker uit te klaar. Jonker se houding het Kleinschmidt ernstig verontrus. Afgesien van sy nuwe standpunt oor Willem Swartbooi se betrokkenheid, het die Afrikanerleier gehou by die inhoud van sy brief aan eerwaarde Hahn. Hoewel hy volgehou het dat hy nie verantwoordelik gehou kon word vir wat gebeur het nie, het hy openlik gesê: "Ik ben uitgescheidt om kwaad te doen."⁸⁴ Die feit dat hy deurgaans Kleinschmidt se oë ontwyk het,⁸⁵ het egter getoon dat hoe hy ook al sy optrede probeer regverdig het, hy teenoor sy ou vriend daaroor ongemaklik gevoel het.

81 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.315.

82 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

83 *Ibid.*

84 *Ibid.*, p.11.

85 *Ibid.*, p.10.

Toe Kleinschmidt, met Emma Hahn en haar seuntjie by hom, tien dae later op sy terugreis Rehoboth toe weer by Jonker aandoen,⁸⁶ het dit gelyk asof die sendelinge se ergste vrese t.o.v. 'n toename in die geweld bewaarheid sou word. Hahn het hulle nie vergesel nie omdat hy noord van Neu-Barmen sterk fonteine wou gaan soek waar nuwe sendingstasies aangelê kan word.⁸⁷ Terselfdertyd wou hy probeer om die Ovambo te bereik.

Jonker het Kleinschmidt meegedeel dat daar 'n volskaalse oorlog in die land geheers het, want die Rooinasie het met die Velskoendraers, Bondelswarts en ander Nama teen die Herero verenig. Waar hyself m.b.t. hierdie alliansie gestaan het, het Jonker nie gesê nie.⁸⁸

Jonker se volgelinge, o.l.v. sy seun Jan Jonker en sy raadslede, was egter nie gretig om in 'n oorlog met die Herero betrokke te raak nie. Die dag na Kleinschmidt se gesprek met Jonker het hulle, in Jonker se afwesigheid, voor Haddy se huis versamel. By monde van Jan Jonker het hulle Kleinschmidt versoek om nog 'n dag of wat by Haddy oor te staan sodat die twee sendelinge getuies kan wees van 'n vredeskonferensie tussen Oorlam- en Namaleiers waartydens misverstande uit die weg geruim kon word.⁸⁹

Kleinschmidt het dadelik vir Hahn van die voorgenome konferensie laat weet en gevra om gereed te wees om dit by te woon indien dit sou plaasvind.⁹⁰ Hahn het ingewillig maar was bra skepties dat die beoogde konferensie, indien dit hoegenaamd sou plaasvind, iets positiefs sou oplewer. Volgens hom was die moontlikheid skraal dat die belange van die verontregte Herero, wat nie teenwoordig sou wees nie, aandag sou geniet.⁹¹ Beide Kleinschmidt en Hahn het die Afrikaner-Oorlams se motiewe gewantrou. Hulle het deeglik besef dat hulle teenwoordigheid by so 'n konferensie moontlik deur ander groepe as

86 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.537.

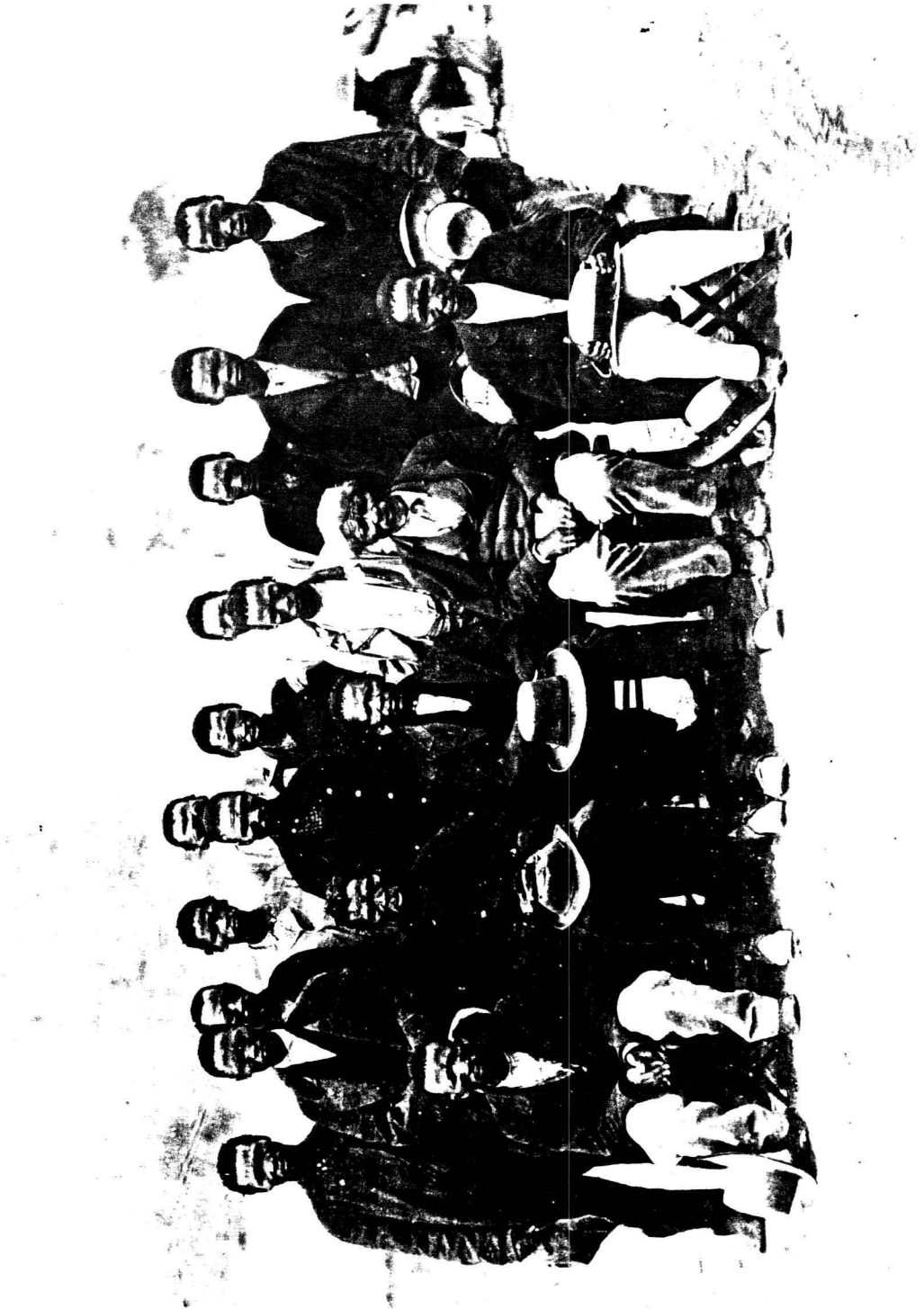
87 *Ibid.*, p.318.

88 VEM B/c.II.2, p.14: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

89 *Ibid.*

90 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.319.

91 *Ibid.*

JAN JONKER AFRIKANER EN SY RAADSLEDE

Suid-Afrikaanse Bibliotek, Kaapstad

goedkeuring van die Afrikaner-Oorlams en Nama se optrede geïnterpreteer kon word.⁹²

Die sendelinge se vrese is ietwat getemper deur die nuus dat Swartbooi skynbaar reeds na Windhoek op pad was en dat Amraal ook geroep sou word. Altwee hierdie leiers was groot voorstanders van vrede.⁹³ Toe geeneen van die verwagte leiers egter opdaag nie en die beoogde konferensie deur die mat val, het Kleinschmidt-hulle hulle reis na Rehoboth voortgesit.⁹⁴

Jonker verhinder Hahn om na Ovamboland te reis

Op hierdie stadium wou Jonker Afrikaner, waar moontlik, kontak tussen die Rynse sendelinge en die Herero verhoed, soos Hahn sou agterkom. Terwyl Hahn gewag het op die boodskap om hom by die verwagte konferensie aan te sluit, het hy solank begin voorbereidings tref vir sy reis na die noorde. Daarvoor het hy ry-osse vanaf Rehoboth laat kom. Jonker Afrikaner het glad nie van Hahn se voorgenome reis geweet nie en het eers toe die sendeling se ry-osse in Windhoek opdaag, agtergekom wat aan die gang was.⁹⁵

Die Afrikanerleier het onmiddellik Hahn se osse gekonfiskeer. As rede het hy aangevoer dat hyself eerste keuse gehad het op nuwe fonteine en dat die sendeling dit dus nie *durf* waag het om sonder sy toestemming na verdere fonteine te gaan soek nie.⁹⁶ Dit het Hahn nie juis ontstel nie, want hy was bewus daarvan dat Jonker reeds teen die einde van April aanstalles gemaak het om hom by 'n groot fontein noord van Neu-Barmen te gaan vestig.⁹⁷ Die konfiskering van sy ry-osse kon hy egter nie goedkeur nie, want dit het geïmpliseer dat Jonker die reg gehad het om sy bewegingsvryheid te beperk.⁹⁸

Toe Hahn 'n brief van protes aan Jonker rig, het Jonker verduidelik dat sy ontsteltenis ongegrond was. Hy het die osse nie werklik gekonfiskeer nie, maar

92 VEM B/c.II.2, p.14: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

93 VEM B/c.II.6, p.21: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.01.1846-31.03.1846.

94 VEM B/c.II.2, p.14: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.01.1846-23.04.1846.

95 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851.* p.324.

96 *Ibid.*

97 *Ibid.*, p.319.

98 *Ibid.*, p.324.

dit slegs teruggehou tot sy wa herstel was en hy vir Hahn op die reis kon vergesel. Hierteen het Hahn geen beswaar gehad nie.⁹⁹ Jonker se verduideliking was egter slegs 'n rookskerm vir die eintlike rede waarom hy op Hahn se osse beslag gelê het, naamlik dat Hahn nie vrylik in Hereroland moet kan rondreis en dalk sterker bande met Herero-hoofmanne sluit nie.

Toe Jonker teen Meimaand nog nie opdaag nie, het Hahn en Rath planne begin maak om na 'n fontein ongeveer vier dagreise per os noordwes van Neu-Barmen te reis.¹⁰⁰ Dié planne het egter deur die mat geval, want gerugte het die rondte gedoen dat 'n oorlog tussen die Ovambo en Herero die terrein gevaarlik gemaak het.¹⁰¹

Jonker se versuim om sy belofte aan Hahn gestand te doen, het Hahn laat besef dat die Afrikanerleier hom eintlik wou verhinder om 'n nuwe sendingstasie onder die Herero te vestig.¹⁰² 'n Vasberade Hahn het homself egter voorgeneem dat niks nie, nie Jonker nie of watter omstandighede ook al, hom op die langeduur sou verhinder om sy reis te onderneem nie.¹⁰³

Intussen het eerwaarde Haddy en sy gesin aan die begin van Junie 1846 van Windhoek af Kaap toe vertrek.¹⁰⁴ Jonker se oudste seun, Christiaan Afrikaner, het hulle vergesel.¹⁰⁵

Toe die handelaars Windhoek terselfdertyd verlaat,¹⁰⁶ was Jonker skielik sonder sy grootste ondersteuners. Klaarblyklik het hy nou tyd gehad om sy optrede van die afgelope jaar te oordink, want toe Kleinschmidt Windhoek op

99 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.324.

100 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1846 bis dahin 1847, p.32.

101 VEM B/c.II.2, p.3: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.05.1846-26.07.1846.

102 VEM B/c.II.3, p.1: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Neu-Barmen, 19.09.1846.

103 *Ibid.*, p.3.

104 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.05.1846-26.07.1846.

105 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.376.

106 VEM B/c.II.6, p.3: Brief von H.Scheppmann - RMG Deputation, Keetmansdorf, 08.07.1846.

15 Junie besoek het om graan te gaan haal, het Jonker teenoor hom opgemerk: "Ik wensch dat ons al die oude dingen die geschiedt is vergeet en dat ons vrede heeft mit malkaar."¹⁰⁷ Kleinschmidt het die skielike ommeswaai in gesindheid by Jonker vertolk as vrees dat, indien hy met sy rooftogte sou voortgaan, die ander stamme teen hom sou verenig.¹⁰⁸ Waarskynlik kon Jonker egter, in die handelaars se afwesigheid, nie die sin insien om die afstand tussen hom en die sendelinge te bly handhaaf nie.

107 VEM B/c.II.2, p.6: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.05.1846-26.07.1846.

108 *Ibid.*

HOOFSTUK 11

DIE ONRUS BREI UIT

Geweld onder die Topnaars by Walvisbaai

Jonker se optrede vroeg in 1846 het byna dadelik weerklank elders in die land gevind. In April 1846 het een van die handelaars wat met die Afrikaner-Oorlams handel gedryf het, Lawton, vir Scheppmann op Keetmansdorp vertel dat 'n "volskaalse oorlog" in die binneland tussen Jonker en die Herero uitgebreek het.¹ Omdat daar 'n direkte verband tussen Jonker se rooftogte en die handelaars se kredietverlening was, was dit slegs 'n kwessie van tyd voordat die gewelddadighede na die hawedorp Walvisbaai en omgewing sou uitbrei. Die meeste handelsware is immers deur hierdie hawe die land ingebring.

Op 7 Mei het die onvermydelike gebeur. 'n Groep van Jonker se manskappe het met veetroppe op Walvisbaai kom handel dryf.² Terwyl hulle geëet en gedrink het, het hulle neerhalende opmerkings gemaak oor die sendelinge. Die Topnaarleier, Friedrich Khaxab, het die Afrikaner-Oorlams se gedrag as tiperend van Jonker se gesindheid teenoor die sendelinge vertolk en dit beskou as goedkeuring om teen Scheppmann en die Topnaars wat die sendeling goedgesind was - soos Jakob //Naixab en sy volgelinge - op te tree.³

Twaalfuur die volgende dag, 8 Mei, het Khaxab met 'n gewapende kommando van 28 manskappe op Keetmansdorp toegeslaan,⁴ waarskynlik omdat hy geweet het dat //Naixab-hulle op 'n jagtog weg was.

Toe Scheppmann tussenbeide tree, het Khaxab ontken dat hy //Naixab kom beroof het. Volgens hom was hy slegs besig om alle Topnaar-vee na Walvisbaai te verskuif waar al die Topnaars moes woon. Hy het juis gewag vir 'n ander

1 VEM B/cII.6, p.12: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.01.1846-31.05.1846.

2 *Ibid.*, p.15.

3 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.343 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

4 VEM B/c.II.6, p.16: Tagebuch von H. Scheppmann, 01.01.1846-31.05.1846; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.344 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

groep van sy volgelinge wat besig was om verder op in die Kuisebrivier vee bymekaar te maak. Sodra hulle Keetmansdorf bereik, sou Khaxab met al die vee Walvisbaai toe trek.⁵

Ondanks Khaxab se versekering dat hy in vrede gekom het en die verskuiwing vrywillig sou geskied, het die teendeel gou geblyk. Die Topnaars hoër op in die Kuiseb is fisies aangeval en van hulle besittings beroof. Met die aanvallers se aankoms op Keetmansdorf het die geweld uitgekring en is feitlik al //Naixab-hulle se besittings geroof.⁶ 'n Ontstelde Scheppmann, wie se eiendom met rus gelaat is, het tevergeefs die rowery probeer stopsit. Slegs Scheppmann se teenwoordigheid het verhoed dat die Keetmansdorf-Topnaars ook fisies aangeval is.⁷

Khaxab het gehoop dat die Topnaars vir Scheppmann sou blameer vir die rooftog en hulle gevolglik van hom sou distansieer. Die teendeel het egter gebeur. Die Keetmansdorfers het hulle om hulle sendeling geskaar in so 'n mate dat daar selfs van hulle gedoop is. Dít het Khaxab ernstig ontstel en agt dae na die eerste aanval het hy op 16 Mei opnuut na Keetmansdorf opgeruk. Ook dié keer was Scheppmann nie van plan om hom deur Khaxab-hulle se wapens en stroewe gesigte te laat intimideer nie. Toe Khaxab te kenne gee dat hulle nie met kwade bedoelings gekom het nie en nie van plan was om die Keetmansdorfers aan te val nie, het Scheppmann hulle wapens afgeneem en in 'n hut gebêre. Daarna het die groep lustig saam met die sendeling geëet, tee gedrink en gerook voordat hulle terug is Walvisbaai toe!⁸

Vyf dae later, op 21 Mei, het //Naixab en sy manskappe van hulle jagtog af teruggekeer. Tot sy mede-Topnaars se verbasing het //Naixab die gebeure

5 VEM B/c.II.6, pp.15-16: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.01.1846-31.05.1846.

6 VEM B/c.II.6, pp.16-17: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.01.1846-31.05.1846; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.344 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

7 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.345 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

8 *Ibid.*, pp.345-346.

aanvaar sonder om wraak te sweer teen Khaxab. Hy het vas geglo dat die gebeure God se wil was.⁹

Khaxab was onbewus van //Naixab se houding. In sy vrees vir 'n wraakaanval en onbewus daarvan dat //Naixab reeds in Walvisbaai was, het hy en sy volgelinge by die handelaars gaan skuil. Weer eens het //Naixab se optrede die Topnaars verbaas. In plaas van om sy volgelinge tot wraak aan te moedig, het //Naixab hulle tot vrede gemaak. Sy optrede het die indruk geskep van 'n vreedsame, dog vreeslose man en het 'n groot indruk op Khaxab se volgelinge gemaak. In 'n poging om sy aansien in ere te herstel, het Khaxab toe probeer om //Naixab tot 'n konfrontasie te dwing deur hom te beskuldig dat hy 'n aanval op hom beplan het. Voordat hy egter daarin kon slaag om 'n konfrontasie uit te lok, het Jonker sy gesag laat geld.¹⁰

Jonker het in Windhoek gehoor dat Khaxab besig was om sonder sy toestemming te roof. Dit kon hy nie toelaat nie, want daardeur het Khaxab sy gesag uitgedaag en terselfdertyd op sy terrein oortree. Hy het dadelik 'n boodskapper Walvisbaai toe gestuur en Khaxab gewaarsku dat hy slegs rooftogte kon onderneem indien hy hom daartoe gemagtig het. Aangesien dit nie in //Naixab se geval gebeur het nie, moes hy die vee teruggee.¹¹ Tot almal se verbasing wou //Naixab nie sy besittings terug hê nie, want hy was tevrede met wat hy gehad het.¹²

Op 1 Augustus het Jonker per boodskapper vir Scheppmann laat weet dat al die Topnaars - ook //Naixab en sy volgelinge - vanaf die Kuisebrivier na die Swakoprivier moes verhuis.¹³ Deur hierdie stap het hy gehoop om hulle buite Scheppmann se invloedseer te kry.¹⁴ Khaxab het dadelik gehoor gegee aan Jonker se opdrag maar //Naixab, wat nie vir Scheppmann alleen op

9 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.346 (Die Gründung von Scheppmannsdorf); J.C. Wallmann: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*, p.37.

10 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.346 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

11 VEM B/c.II.6, p.11: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.06.1846-12.08.1846.

12 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.347 (Die Gründung von Scheppmannsdorf); J.C. Wallmann: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*, p.38.

13 VEM B/c.II.6, p.11: Tagebuch von H. Scheppmann, 01.06.1846-12.08.1846.

14 *Ibid.*, p.21.

Keetmansdorp wou agterlaat nie, het geweier.¹⁵ Self het Scheppmann, ten spyte van Jonker se boodskappe aan die Topnaars en die implikasies daarvan vir hom, besluit om te wag totdat Jonker persoonlik sy wense aan hom kom verduidelik. Slegs wanneer daar geen hoop meer was nie, sou hy Keetmansdorp verlaat.¹⁶

Die geweld brei noordwaarts uit

Intussen het die Afrikaner-Oorlams en ander groepe se rooftogte die Herero wat binne die onmiddellike bereik van Windhoek woonagtig was en nog oor vee beskik het, met hulle veekuddes noordwaarts laat vlug. Jonker, by wie 'n lewenswyse van "roof-om-te-betaal" nou gevestig was, het geen ander keuse gehad as om verder noord na potensiele slagoffers te soek nie.¹⁷

In Augustus 1846 het Jonker op 'n verkenningsreis na die noorde vertrek¹⁸ om die getalryke Ovambo met hulle groot veekuddes te bereik. Onderweg daarheen wou hy egter eers met 'n groot ompad by Kaap Kruis aandoen om 'n skip wat pas daar sou gestrand het, te plunder.¹⁹

Vir iemand wat die landstreek en klimaat goed geken het, moes Jonker hoog in die nood gewees het om hierdie tyd van die jaar deur die Namibwoestyn te reis. Water en weiding was skaars, want die normale reënseisoen het nog nie aangebreek nie. 1846 was in elk geval reeds die tweede jaar waarin die hele land min reën gekry het en moeilikheid was dus sy voorland.

Reeds tydens die eerste been van sy reis na Kaap Kruis het die droë, uitmergelende landskap onder sy vee en perde gemaai.²⁰ Daarby het leeus verskeie van sy trekosse gevang. Om sy trekvee te beskerm, het Jonker toe van die diere by 'n Herero-werf agtergelaat totdat hy hulle met sy terugreis weer sou opeis. Onder hierdie haglike omstandighede het eers van die Herero-werkers

15 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.347 (Die Gründung von Scheppmannsdorf).

16 VEM B/c.II.6, p.11: Tagebuch von H.Scheppmann, 01.06.1846-12.08.1846.

17 VEM B/cII.3, p.1: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Neu-Barmen, 19.19.1846.

18 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.334.

19 H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.95.

20 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.339.

volgeling sy keel afgesny en die Herero aangeval en beroof. Mense met spiese en kieries was immers nie teen koeëls opgewasse nie.²⁴

Jonker self, met die bystand van sy halfbroer Adam Kraai, het ook verskeie ander Herero-werwe aangeval sonder om 'n rede vir sy optrede te verskaf.²⁵

Oos van Windhoek het die Rooinasie hulle steeds skuldig gemaak aan rowery. Nadat twaalf Oos-Herero-werwe, o.a. dié van Katjivingora, onder hulle deurgeloop het,²⁶ was Hahn finaal daarvan oortuig dat die kern van al die moeilikhede by Jonker en die Rooinasie gelê het. Hy het gewaarsku dat die twee groepe die setel van die Antichris sou word.²⁷ In stede van soos voorheen die Christelike boodskap uit te dra, het Jonker se optrede mense van die kerk en evangelie afgeskrik. Swartbooi het byvoorbeeld aanvanklik geredeneer dat as Jonker en Jan Boois voorbeelde was van gedooptes, hy liever nie gedoop wou word nie. Die Afrikanerleier se ou vriend, eerwaarde Kleinschmidt, sou Swartbooi uiteindelik tot ander insigte bring.²⁸

Die verhouding tussen Jonker en die Rynse sendelinge ry wipplank

Jonker Afrikaner se verhoudinge met die sendelinge het voortdurend gewissel. Hoewel hy hulle in sekere opsigte probeer verhinder het om hulle doel te bereik, soos met Hahn se beoogde reis in Hereroland in,²⁹ het hy in ander opsigte hulle gehelp waar hy kon. In November 1846, byvoorbeeld, het hy 20 stuks slagvee aan die Rynse sendelinge gestuur.³⁰ Volgens Hahn was dit omdat

24 VEM B/c.II.3, p.95: *Diverse Auszüge aus Briefen von Missionar C.H.Hahn; B. Lau (ed.): Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.348.

25 VEM B/c.II.2, pp.4-5: *Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 15.11.1846-26.01.1847*.

26 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.349.

27 VEM B/c.II.3, p.2: *Diary of Emma Hahn, 01.01.1846-27.04.1846*.

28 VEM B/c.II.2, p.2: *Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 15.11.1846-26.01.1847*.

29 VEM B/c.II.2, p.1: *Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 09.10.1846*.

30 VEM A/c.8, p.243: *Copierbuch C, 1843-1847*.

Jonker geweet het dat hulle dit goed met hom bedoel het.³¹ In Augustus 1847 het hulle hulle egter weer teen Jonker vasgeloop.

Jonker se rooftogte tesame met die heersende droogte het 'n vernietigende uitwerking op die oorgrote meerderheid van die land se bevolking gehad. Waar hulle in die verlede tydens droogtes swaar gekry het, was dit dié keer veel erger, want hulle het geen reserwes gehad om op terug te val nie. Die bietjie vee wat hulle nie by die handelaars verruil het vir tabak, brandewyn, ammunisie en ander handelsware nie, is deur Jonker of sy rooflustige vriende afgeneem.³²

Toe die droogte vroeg in 1847 gebreek is, het die skielike klamheid veroorsaak dat siektes soos koors onder die mense uitgebreek het. Ook die sendelinge is getref en in Julie was Kleinschmidt en Scheppmann, wat op Rehoboth besoek afgelê het, albei ernstig siek.³³ Kleinschmidt het herstel, maar eerwaarde Scheppmann is op 29 Augustus oorlede.³⁴

Ten spyte van sy aanvalle op individuele Herero-werwe was Jonker verstandig genoeg om nie by interne Herero-geskille betrokke te raak of teen Herero-alliansies te veg nie. Terwyl Hahn byvoorbeeld in Julie op Rehoboth was om die siek Kleinschmidt en Scheppmann by te staan, het 'n Herero-hoofman, Mungunda, daar opgedaag met die klagte dat die Herero-hoofman Kavingava, hom beroof het. Jonker wou hom nie help nie en het hom Rehoboth toe gestuur om te gaan hulp soek.³⁵ Omdat Kleinschmidt-hulle te swak was om hulle met die aangeleentheid te bemoei, het Hahn ingewillig om saam met Mungunda-hulle Windhoek toe te gaan en weer eens by Jonker hulp te vra.³⁶

31 VEM B/c.II.3, p.3: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Neu-Barmen, 19.09.1846; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.334.

32 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.10, 1856, p.4 (Rehoboth in Gross-Namaqualand).

33 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.359.

34 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.365; VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.10, 1856, p.3 (Rehoboth in Gross-Namaqualand); VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, p.202 (Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft).

35 VEM A/v.8. 1847: Zur Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.363.

36 *Ibid.*

Hahn en die groepie Herero het op 10 Augustus by Jonker aangekom. Ten spyte van Hahn se vertoë het Jonker steeds geweier om teen Kavingava op te tree. Volgens Jonker het Kavingava 'n verdedigingsooreenkoms met Kahitjene en Katjikuru gesluit en was hy nie bereid om hierdie alliansie militêr die stryd aan te sê nie. Hy was wel bereid om Kavingava te probeer oorreed om Mungunda se vee terug te gee, maar indien dié sou weier, kon hy niks daaromtrent doen nie.³⁷

Hahn het Jonker se versigtigheid begryp, want indien die Afrikanerleier die Herero-alliansie die stryd sou aansê, kon 'n volskaalse oorlog uitbreek. Alle goedgunstigheids teenoor Jonker het egter soos mis voor die son verdwyn toe Hahn van die Herero-kindertjies sien wat Jonker tydens sy eerste rooftog ontvoer het.³⁸

Teen die einde van 1847 is Jonker opnuut ingesleep by die geskille tussen die Wesleyaanse en Rynse sendinggenootskappe. Jonker het, na aanleiding van Tindall se bewering dat die Rynse sendelinge hom van sy gesag wou stroop, die Rynse sendelinge begin wantrou. Toe Hahn en Rath op Neu-Barmen hiervan hoor, is hulle dadelik Windhoek toe om die saak te gaan uitstryk.³⁹

In gesprekke wat hulle van 20 tot 24 Desember met Jonker gehad het, het hulle Tindall se bewering as belaglik afgemaak. Hulle was immers sendelinge, nie politici nie! Waarom sou hulle hulle dan in die politiek inmeng, het hulle betoog.⁴⁰ Hoewel Hahn en Rath hulle dalk nie in hierdie geval aan politiekery skuldig gemaak het nie, was dit onvermydelik dat die sendelinge hulle nie net tot kerksake sou kon beperk nie. Hulle was immers deel van die gemeenskap en nie geïsoleer daarvan nie.

Jonker se oudste seun, Christiaan, wat in 1846 saam met Haddy Kaap toe is, was 'n onverwagte bondgenoot. Toe hy byvoorbeeld by sy pa wou weet waarom die

37 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.363.

38 *Ibid.*

39 VEM A/v.8, 1847: Zur Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft.

40 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.376.

Rynse sendelinge oorspronklik weggegaan het, het Jonker hom 'n antwoord skuldig gebly.⁴¹

Die ontstelde Rynse sendelinge het die Wesleyane se oënskynlike ongeërgdheid geblameer vir die onrus in die land. Dit was immers onder hulle toesig - of lievers gebrek aan toesig - en a.g.v. van hulle verwaarlosing dat drie prominente leiersfigure soos Jonker, //Oaseb en Amraal en hul volgelinge in 'n roofbestaan verval het. Haddy was byvoorbeeld reeds sedert Junie 1846 afwesig van Windhoek en Saul Shepherd, die Wesleyaanse helper op Hoachanas (!Hoaxa-las), het self in sonde verval.⁴²

Jonker se rowery neem toe

Teen die einde van 1847 en begin van 1848 was daar 'n duidelike eskalاسie in Jonker se rooftogte en die geweld wat daarmee gepaard gegaan het. Een van die Herero-leiers wat byvoorbeeld in Januarie 1848 beroof is, was Kavehiva. Volgens hom kon hy en sy mense hulleself gelukkig ag dat hulle met hulle lewens daarvan afgekom het. Een van sy buurstamme was nie so gelukkig nie en is byna heeltemal uitgewis.⁴³

In 'n poging om sy gesteelde vee terug te kry, het Kavehiva hom tot eerwaardes Rath en Hahn op Neu-Barmen gewend. Hahn het, na aanleiding van Jonker se gedrag die voorafgaande maande, besef dat sy invloed by die Afrikanerleier maar min was. Tog het hy dit as sy plig beskou om die Herero te probeer help. Gevolglik het hy sy tolk, Daniel Cloete, Windhoek toe gestuur om Jonker vir 'n verduideliking van sy optrede te vra en te versoek dat hy die gesteelde vee teruggee.⁴⁴

Jonker was egter nie in Windhoek nie. In sy plek het sy oom, Titus Afrikaner, wat nou al diep bejaard was, vir Daniel ontvang. Hy was baie ontevrede omdat die Herero hulle probleem nie direk na Jonker gebring het nie. Dit op sigself was ironies, want hy was duidelik nie van plan om hulle te help nie. Trouens, hy het die Herero daarvan verseker dat selfs die sendelinge se teenwoordigheid in

41 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.376.

42 VEM B/c.II.2, p.13: *Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.12.1847-29.02.1848*.

43 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.378.

44 *Ibid.*

DANIËL CLOETE EN SY GESIN SPAN UIT BY OTJIMBINGWE

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

die land nie die Nama en Afrikaners van hulle rooftogte sou weerhou nie. Daniel moes dus onverrigter sake na Neu-Barmen terugkeer.⁴⁵

Die onsekerheid in die land is aangehelp deur die talle gerugte wat in omloop was, soos dat Jonker van plan was om die volwasse Herero te vermoor en die kinders as slawe te neem.⁴⁶ Aan die ander kant was daar gerugte dat Jonker weer begin het om eredienste in Windhoek te hou.⁴⁷

Intussen het Jonker nie gekroom om sy buitvee met sy familie en vriende te deel nie. Jan Boois was een van die ontvangers van gesteelde vee. Hy was, ten spyte van sy planne in 1846 om by Jonker te gaan woon,⁴⁸ steeds suid van Rehoboth woonagtig. Daarvandaan het hy Windhoek dikwels besoek om "familie-aangeleenthede" met Jonker te gaan bespreek, soos hy aan Kleinschmidt verduidelik het. Kleinschmidt was egter vas oortuig dat die doel van hierdie besoeke niks anders was as om gesteelde vee te ontvang nie.⁴⁹ Gevolglik het hy Boois gewaarsku dat diegene wat gesteelde vee as geskenk ontvang, van die gemeente uitgesluit sou word.⁵⁰ Indirek was Kleinschmidt se teregwysing ook teen Jonker in Windhoek gerig.⁵¹

Wrywing tussen Jonker, Amraal, Swartbooi en //Oaseb

Jonker se rooftogte het ongetwyfeld die onrus in die land aangeblaas en ander leiers, soos die kaptein van die Rooinasie, //Oaseb, het daarin goedkeuring en regverdiging vir hulle eie rooftogte gesien.⁵² In Februarie 1848 het die

45 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1847 bis dahin 1848, p.59; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.379.

46 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.381.

47 VEM B/c.II.2, p.8: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.12.1847-29.02.1848.

48 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 15.11.1846-26.01.1847.

49 VEM B/c.II.2, p.8: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.12.1847-29.02.1848.

50 VEM B/c.II.2, pp.9-10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.12.1847-29.02.1848.

51 *Ibid.*

52 H. Vedder: Quellen 20, p.31 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, dem Gründer des Ortes Rehoboth, 1842-1864).

onderliggende spanning byna tot uitbarsting gekom in 'n voorval waarby die meeste van die Oorlam- en Namaleiers direk of indirek betrokke was.

Amraal het vroeg in Desember 1847 vanaf Olifantsfontein (Gobabis) terug verhuis na Wesley Vale,⁵³ gevolg deur sy sendeling, eerwaarde Tindall, in Maart 1849.⁵⁴ Onder sy beskerming het 'n groep Herero gewoon wat Tindall die "Sesirops" genoem het.⁵⁵ Hulle sou die teiken word van //Oaseb en Jonker se swaer, Jan Beukes, se rooflus.⁵⁶

//Oaseb, Jan Beukes en 'n deel van Willem Fransman se stam het op 4 Januarie 1848 op Wesley Vale aangekom. 'n Uiteers aggressiewe //Oaseb het Amraal beskuldig dat hy hom in die gesig gevat het deur te weier om een van sy volgelinge, wat al 'n geruime tyd op Wesley Vale gewoon het, te help om sy gesteelde vee terug te kry.⁵⁷ Volgens hom was hy van voorneme om al die Nama- en Oorlamleiers, insluitende Jonker, aan hom te onderwerp.⁵⁸

//Oaseb se houding het die ontevredenheid by 'n gedeelte van Amraal se stam aangeblaas wat moeg was vir hulle leier se vreedsame houding. Hulle het die nabywonende Herero vir 'n klomp onopgeloste misdade verantwoordelik gehou en teen Amraal se uitdruklike wens vir //Oaseb vergesel op 'n rooftog teen die Sesirops.⁵⁹

Toe //Oaseb egter dreig om nog 'n Herero-groep wat bondgenote van Amraal was, die Bantienas (waarskynlik die Oos-Herero), aan te val, het die "rebelle" se gesindheid verander. Hulle het die rug op //Oaseb gekeer en hulle saam met die res van hulle mense agter Amraal geskaar, met die gevolg dat //Oaseb se

53 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.112.

54 *Ibid.*, p.130.

55 *Ibid.*, p.115.

56 VEM B/c.II.2, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.12.1847-29.02.1848.

57 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.114.

58 *Ibid.*, p.115.

59 *Ibid.*, p.115.

AMRAAL LAMBERT EN SY RAADSLEDE, GOBABIS, 1860-1864

(Amraal is in die middel, voor)

Nasionale Argief, Windhoek

kommando moes terugval. Op die terugpad het //Oaseb-hulle egter 'n groep Bantienas wat 'n veepos opgepas het, vermoor.⁶⁰

Met //Oaseb se aanval afgeweer, het Amraal se volgelinge wat deel gehad het aan die eerste rooftog teen die Sesirops, nou berou getoon⁶¹ deur te probeer om die gesteelde vee aan die eienaars terug te besorg. Dié het egter intussen noordwaarts gevlug.⁶²

Jonker, wat elders besig was met rooftogte op die Herero, het niks te make gehad met //Oaseb se strooptogte nie. Toe gerugte hom egter bereik dat //Oaseb beoog om Windhoek aan te val en af te brand, het hy inderhaas teruggekeer om 'n voorspring-aanval op //Oaseb te loods ten einde die verwagte aanval op Windhoek te voorkom.⁶³

//Oaseb het hom skielik tussen twee vure bevind, want Amraal het ook nie stil gesit nie. Amraal het homself verantwoordelik gehou vir die moorde op die Herero onder sy beskerming en het, ten einde sy eer te herstel, onderneem om die skuldiges onmiddellik te straf. Op sy raadslede se advies het hy egter éers die steun van Jan Boois en Frederick Willem Swartbooi probeer verkry voordat hy teen //Oaseb-hulle optree.⁶⁴

Omdat //Oaseb 'n gedugte teenstander was, het eerwaarde Tindall aanbeveel dat Amraal die hulp van die ander Nama- en Oorlamleiers, insluitende Jonker, inroep.⁶⁵ Daarvoor was nóg Amraal nóg Swartbooi te vinde.⁶⁶ Terwyl Jonker in Tindall se oë steeds onskuldig was aan al die wandade waarvan hy beskuldig is,⁶⁷ het hulle sy ware karakter geken. Ook die Rynse sendelinge was skepties

60 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, pp.116-117.

61 *Ibid.*, p.117.

62 *Ibid.*, p.119.

63 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.381.

64 VEM B/c.II.2, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.12.1847-29.02.1848.

65 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.117.

66 VEM B/c.II.2, p.13: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.12.1847-29.02.1848; J.C. Wallmann: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*, pp.214-215.

67 VEM B/c.II.2, p.14: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.12.1847-29.02.1848.

oor Tindall se poging om vir Jonker, Jan Boois, Frederick Willem Swartbooi en Amraal teen die Rooinasie te laat verenig.⁶⁸

Swartbooi het intussen van besluit verander en ingewillig om Amraal te steun. Hy was nog besig om sy manskappe byeen te bring⁶⁹ toe //Oaseb met sy vrou en kinders op Rehoboth opdaag. Onbewus van aan wie se kant Swartbooi was, het hy dringend vir hom en sy gesin by Swartbooi teen Jonker beskerming kom soek.⁷⁰

//Oaseb se versoek het Swartbooi in 'n moeilike posisie geplaas. Met //Oaseb self het hy min simpatie gehad, want hy het hom by 'n vorige geleentheid reeds gewaarsku om Jonker nie uit te daag nie. Sy vrou en kinders kon hy egter nie net aan hulle lot oorlaat nie. Indien hy egter aan hulle beskerming sou verleen, sou hy beswaarlik saam met Amraal teen //Oaseb kon optree.

Om die situasie te bemoeilik, het Jonker tegelykertyd 'n versoek aan Swartbooi gerig om hom teen //Oaseb te help.⁷¹ Vir Swartbooi was dit 'n teken dat Jonker nie meer in staat was om op sy eie op te tree nie. Ten einde die skyn te bewaar dat hy nog in beheer was, het hy nou "'n sluwe jakkals" geword wat sy vorige vriende teen mekaar afgespeel het, het Swartbooi geredeneer.⁷² Onder hierdie omstandighede het hy besluit om liewers neutraal te bly.⁷³ Sonder Swartbooi se steun het //Oaseb nie juis 'n ander keuse gehad as om toenadering tot Jonker te soek en met hom vrede te sluit nie.⁷⁴ Ook Amraal en //Oaseb se geskil is bygelê. Intussen het Jonker sy rooftogte voortgesit.

68 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.382.

69 VEM B/c.II.2, p.14: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt*, 05.12.1847-29.02.1848.

70 *Ibid.*, p.15.

71 *Ibid.*

72 *Ibid.*, pp.11-12.

73 *Ibid.*, p.15.

74 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.382.

Pogings om die vrede te herstel

Jonker Afrikaner was voortdurend onder druk van die Rynse sendelinge om die vrede in die land te herstel. Wanneer die sendelinge hom nie persoonlik kon ontmoet nie, het hulle hulle menings d.m.v. tussengangers aan hom oorgedra.⁷⁵

Een van die tussengangers was die skoolmeester op Windhoek, ene K. Eybregt, wat van die Kaapse Vlakte by Kaapstad afkomstig was. Hy was 'n blanke man wat Engels, Hollands en Nama kon praat. Hy het ook soms as Jonker se raadgewer opgetree.⁷⁶ Toe hy Neu-Barmen in Maart 1848 besoek het, het eerwaarde Hahn hom vinnig oor die erns van die saak ingelig en versoek om Jonker te probeer oorreed om sy rowery te staak.⁷⁷

Eybregt het gemengde sukses gehad. Hoewel hy daarin geslaag het om Jonker te laat beloop dat die Afrikaner-Oorlams die Herero met rus sou laat, het die manier waarop hy dit gedoen het, Jonker van die sendelinge vervreem.⁷⁸

Om die sendelinge se probleme te vererger, het eerwaarde Haddy intussen in Mei 1848 uit die Kaap teruggekeer Windhoek toe. Die situasie in Windhoek het hom diep teleurgestel, want behalwe dat Jonker, soos in die verlede, selde daar was, was die ander inwoners nou ook apaties teenoor godsdiens.⁷⁹ Die gevoel van afkeer van die sendelinge is versterk toe dit bekend word dat Haddy in die Kaap die goewerneur probeer oorreed het om die blankes in Namaland onder sy beskerming te neem. Hoewel die goewerneur nie ingegryp het nie en slegs beloop het om 'n brief aan al die inheemse leiers in Namaland te stuur om hulle tot vrede te vermaan - iets wat hy nooit gedoen het nie⁸⁰ - is Haddy as 'n verraaier beskou. Selfs Swartbooi het geglo dat hy deur sy optrede die land van

75 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.388.

76 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.254.

77 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.383.

78 *Ibid.*, p.384.

79 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - WMS Secretaries, Concordiaville, 31.12.1848.

80 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1851, p.135.

sy regmatige besitters wou wegneem. Sy optrede het ook die ander sendelinge by die inheemse bevolking verdag gemaak.⁸¹

Jonker het byvoorbeeld vir Hahn as 'n rusverstoorder bestempel⁸² en opnuut die gesag van die sendelinge probeer beperk. Dit het Vollmer, wat in Januarie 1848 in die land aangekom het,⁸³ genoop om Jonker te vermaan oor sy vyandige optrede. Hy het dit onder Jonker se aandag gebring dat sy optrede nie net teenoor die mense vyandig was nie, maar ook teenoor God en dat hy daarvoor gestraf sou word.⁸⁴ Hierna was daar vir 'n kort tydjie 'n onrustige vrede in die land.

Jonker se toenemende aggressie het uiteindelik ook vir //Oaseb, Willem Swartbooi en Amraal in 'n tydelike alliansie teen hom saamgesnoer.⁸⁵ Swartbooi was hierin die sentrale figuur.

Willem Swartbooi en Jonker het 'n besondere verhouding gehad. Jonker het alles binne sy vermoë gedoen om Swartbooi se aansien by die sendelinge te verbreek. Male sonder tal is hy uitgenooi op onskuldige reise wat eintlik rooftogte was, maar elke keer het hy deur Jonker se plan gesien en die aanbod van die hand gewys. So het Jonker vir Swartbooi in Februarie 1848 kwansuis uitgenooi om hom te kom help om die wapad na die Baai te voltooi. Toe hy egter byvoeg dat Swartbooi heelwat manskappe en ryperde moes saambring, het Swartbooi besef wat aangaan en die versoek geweier.⁸⁶ Wat Jonker inderwaarheid beplan het, was 'n rooftog teen die Herero.⁸⁷

81 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1851, p.135.

82 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.384.

83 VEM B/c.II.2, p.10: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 05.12.1847-29.02.1848*; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.366.

84 VEM B/c.II.8, p.1: *Brief von F.H.Vollmer - RMG Deputation, Rehoboth, 19.03.1849.*

85 H. Schinz: *Deutsch-Südwest-Afrika. Forschungsreisen durch die deutschen Schutzgebiete Gross-Nama- und Hereroland, nach dem Kunene, dem Ngami-See und der Kalahari. 1844-1887*, p.190.

86 VEM B/c.II.2, pp.11-12: *Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 05.12.1847-29.02.1848.*

87 *Ibid.*

FREDERICK WILLEM SWARTBOOI EN SY MENSE

(voor, vyfde van regs)

Nasionale Argief, Windhoek

Jonker het met kommer gesien hoe Swartbooi se aansien onder die inwoners styg. Sedert die Afrikaner-Oorlams weer begin roof het, het Rehoboth die godsdiens- en handelsentrum van die land geword en as sulks heelwat uitgebrei.⁸⁸ Die Rehobothers het regstreeks met die Herero handel gedryf en geweier om die vee wat die Afrikaners en hul bondgenote gebuit het, van hulle te ruil.⁸⁹

Jonker was versigtig om op te tree, want Swartbooi het groot aansien binne die alliansie geniet.⁹⁰ Uiteindelik het hy, na herhaaldelike dreigemente in die verband,⁹¹ op 28 Augustus 1848 vir Swartbooi laat weet dat hy nie van plan was om Rehoboth in die onmiddellike toekoms aan te val nie.⁹² Sy belangstelling het noordwaarts verskuif en in September het hy met sy volle kommando op 'n reis na die noorde vertrek.⁹³

Jonker maak kontak met die Ovambo

Volgens Hahn se skatting het Jonker se reis hom tot sover noord as die 18e of 19e breedtegraad geneem. In die gebied waardeur hy gereis het, het hy heelwat fonteine ontdek, o.a. 'n groep fonteine naby mekaar wat uit 'n hoë rotswand ontspring het. Hoewel Hahn nie die naam van die fonteine noem nie, was dit waarskynlik waar Sesfontein vandag is. In die omgewing van hierdie fonteine het verskeie ryk Nama en Bergdamaras in vrede met mekaar gewoon. Een Namadorp het na bewering ongeveer 8000 inwoners gehad.⁹⁴

Die Afrikaners het ook 'n groep Ovambo, wat in daardie omgewing handelgedryf het, teëgekom. Jonker het aan hulle geskenke gegee om aan hulle

88 VEM *Der Kleine Missionsfreund*, nr.11, 1857, p.4.

89 VEM B/c.II.8, p.1: Brief von F.H.Vollmer - RMG Deputation, Rehoboth, 19.03.1849.

90 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1849 bis dahin 1850, p.20.

91 VEM *Der Kleine Missionsfreund*, nr.11, 1857, p.4.

92 VEM B/c.II.8, p.2: Brief von F.H.Vollmer - RMG Deputation, Rehoboth, 19.03.1849.

93 *Ibid.*, p.4.

94 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, pp.396-397.

koning te gee, waarop hulle beloof het om hom later self te besoek. Hulle het hom egter nie uitgenooi om hulle na hulle koning te vergesel nie.⁹⁵

Die Ovambo se teenwoordigheid en optrede het opnuut Jonker se belangstelling in hulle geprikkel. Hoewel nie onmiddellik nie, sou hy tog in die toekoms plan maak om by hulle uit te kom. Voordat dit egter kon gebeur, sou hy eers 'n paar probleme met die Herero moes oplos.

Terug in Windhoek, het Hahn en eerwaarde Friedrich Wilhelm Kolbe vir Jonker op 19 Desember 1848 besoek. Teen hulle verwagting in het hy en sy raad hulle baie vriendelik ontvang. Jonker het selfs by die sendelinge tee gebedel, iets wat volgens Hahn op vriendskap gedui het. Toe het hy hulle vertel van sy suksesvolle reis na die noorde.⁹⁶

95 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.396.

96 VEM A/v.8, 1848-1849: *Zur Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.396.

HOOFSTUK 12

DIE SPANNING TUSSEN JONKER EN DIE HERERO NEEM TOE

Tjamuaha kies om Jonker steeds te volg

Na Jonker Afrikaner teen die einde van 1848 van sy besoek aan die noorde teruggekeer het, het sy verhouding met sy Herero-bondgenote vinnig verswak. Die moontlikheid dat vroeëre gerugte dat Jonker gereed gemaak het om die Herero aan te val, bewaarheid kon word, het nou al waarskynliker geword.¹

Jonker se Herero-bondgenote het reeds geruime tyd nie meer die vrede vertrou nie. 'n Bekommerde Tjamuaha, byvoorbeeld, het reeds in Januarie 1847 vanaf Otjipuna (Pokkiesdraai) na Ongeama (Nettelbeck) verhuis om afstand tussen hom en Jonker te verkry.² Volgens Hahn was Tjamuaha verbitter omdat een van sy seuns op Jonker se bevel doodgeskiet is.³ Watter seun dit was, is nie gesê nie. By sy hoofvrou het Tjamuaha naamlik drie seuns gehad, Kavikunua, Maharero,⁴ en Karitejova; by sy tweede vrou ses seuns, Tjipumua, Katukana, Kavizeri, Kapasambo, Katjamaezepa en Muambo; en by sy derde vrou een seun, Mainuua.⁵ Van hierdie seuns het Kavikunua, Maharero en Kavizeri definitief nog teen Junie 1849 geleef.⁶

Tjamuaha se nuwe woonplek was steeds na genoeg aan Windhoek dat die Afrikaner-Oorlamleier hom van wapens kon voorsien.⁷ Openlik sou hy hom vir eers nie teen Jonker verset nie, want Jonker was, t.s.v. sy drankprobleem, steeds

1 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1848 bis dahin 1849, p.11.

2 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.354.

3 *Ibid.*, p.397.

4 G. Pool: *Samuel Maharero*, p.80.

5 I. Schapera: *Notes on some Herero Genealogies*, p.8.

6 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.420.

7 *Ibid.*, p.354.

'n leier om mee rekening te hou. Tjamuaha was egter ook wys genoeg om te besef dat hy solank moes voorbereidings tref vir die dag wat Jonker nie meer daar sou wees nie. Sy kinders sou midde in daardie era staan. Daarom het hy vir Kavikunua, Maharero en Kavizeri aangemoedig om stelselmatig onafhanklik van Jonker te word. Kavikunua en Kavizeri het gehoor gegee aan sy versoek en na Okahandja verhuis vanwaar hulle openlik Jonker se gesag uitgedaag het deur ongemagtigde rooftogte teen mede-Herero te onderneem.⁸ Volgens Hahn het een van hulle - Hahn sê nie watter een nie - in November 1849 'n ander Herero-hoofman, Omueze, aangeval. Na bewering is Omueze eers twee keer geskiet voordat sy keel afgesny en sy vee geroof is.⁹

Van Okahandja af het Kavikunua-hulle doelbewustelik hul bande met die Rynse sendelinge probeer verstewig, wetende dat dit nie Jonker se goedkeuring weggedra het nie. Op 17 Junie 1851 het Kavikunua¹⁰ byvoorbeeld vir Kavizeri na Neu-Barmen toe gestuur om, namens hulle, aan eerwaarde Hahn 'n mooi os te skenk.¹¹

Ofskoon Maharero nie saam met Kavikunua en Kavizeri weggebreek het nie, het hy geen liefde vir Jonker gehad nie, want dié het hom by elke moontlike geleentheid verneder en gestraf. So is Maharero telkens aan die wiel van 'n ossewa vasgemaak wanneer sy optrede Jonker om die een of ander rede gegrief het.¹² Dikwels was dit omdat Maharero se optrede die tekortkominge van Jonker se eie mense na vore gebring het. By een geleentheid was Maharero as bediende saam met die Afrikaners op 'n leeujaag. Toe die vasgekeerde leeu die jagters bestorm, het almal op die vlug geslaan. Maharero het egter bly staan, die leeu doodgemaak en die vel vir Jonker geneem. Hierdeur het hy in Jonker se oë oortree, want 'n leeu kon as koninklike dier nie deur knegte doodgemaak word

8 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.487.

9 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.23, 1850, p.356 (Tagebuch H.Hahns über Neu-Barmen).

10 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.487.

11 *Ibid.*, p.420.

12 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.255.

nie. As straf vir sy astrantheid is Maharero vir drie dae aan 'n wawiel vasgemaak.¹³

Ten spyte van hierdie vernedering, het Maharero by Jonker aangebly. Sonder rede was dit egter nie, want daardeur het hy elke moontlike sterk- en swakpunt van die Afrikaner-Oorlams leer ken, kennis wat hom in die komende konfrontasie met die Afrikaners handig te pas sou kom.

Intussen het die ander Herero-groepe se waagmoed en rooflus toegeneem.¹⁴ Hulle was slim genoeg om hulle teikens so te kies dat Jonker nie in die nabyheid was wanneer hulle dit aangeval het nie. Reeds in Februarie 1847 het hulle dit glad gewaag om een van Jonker se veeposte te plunder en vir hom die uitdagende boodskap te los dat die "uithaler" kaptein hulle moes agtervolg.¹⁵ Teen middel Januarie 1849, terwyl Jonker op besoek aan Walvisbaai was, het die Oos-Herero ook twee van sy veeposte in die Windhoek-omgewing beroof.¹⁶

Hierdie tipe rooftogte het deur die loop van 1848 en 1849 stelselmatig toegeneem. Jonker het egter anders daarop reageer as wat diegene wat hom geken het, verwag het. Hoewel hy die Oos-Herero agtervolg het om homself te vergewis watter groep die vermetelheid gehad het om hom aan te val, het hy hulle vir eers ongestraf gelaat. Dit was nie omdat hy hulle gevrees het nie,¹⁷ maar omdat hy besig was om groter en beter georganiseerde ekspedisies teen die Herero te beplan.¹⁸ Sy hoof-ekspedisie sou eers in Januarie 1850 plaasvind. Daarby wou Jonker dit nie te ver van Windhoek af waag nie. Sy verhouding met Kahitjene het naamlik sodanig verswak dat hy dit as 'n risiko beskou het om Windhoek te verlaat terwyl Kahitjene vrylik rondbeweeg het.¹⁹

13 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.260.

14 VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 2, p.52 (Die Mission in unsern Kolonien).

15 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.354.

16 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.402; VEM B/c.II.10, pp.7-8: Brief von F.W.Kolbe - RMG Deputation, Neubarmen, 03.03.1849.

17 VEM B/c.II.10, pp.7-8: Brief von F.W.Kolbe - RMG Deputation, Neubarmen, 03.03.1849.

18 VEM B/c.II.5, p.3: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Neu-Barmen, 07.03.1849.

19 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.262.

'n Direkte botsing tussen Jonker en Kahitjene

Jonker Afrikaner se verhouding met Kahitjene het deur die loop van 1849 en 1850 die spiraal van geweld in die land op die spits gedryf.

Sedert Januarie 1844, toe Jonker die geskil tussen Kahitjene en die Oos-Herero nie na Kahitjene se sin geskik het nie, het die antagonisme tussen hierdie twee leiers net onder die oppervlak gesluimer. Nadat Jonker in 1846 sy rooftogte hervat het, het Kahitjene, oënskynlik sonder om hom te steur aan Jonker se pogings om in dié verband beheer uit te oefen, sy eie rooftogte uitgevoer. Hy was egter versigtig om Jonker self nie aan te val en hom daardeur uit te daag nie.

Kahitjene het skynbaar geen spesifieke voorkeure gehad oor wie hy beroof of laat beroof het nie. In Februarie 1849 het hy Katjikenga se Herero aangeval nadat dié saam met Jonker se tweede oudste seun, Jan Jonker Afrikaner, 'n onskuldige groep Oos-Herero beroof het. Toe die Oos-Herero sy hulp kom vra, het Kahitjene die geleentheid benut om Katjikenga te straf en sy eie veekudde uit te brei.²⁰ Jan Jonker, daarteenoor, is t.s.v. sy leeu-aandeel in die aanval, ongestraf gelaat.

Waarskynlik in die hoop dat Jonker sy kudde sou spaar en hom selfs 'n deel van die buit sou gee, het Kahitjene nie geskroom om sy eie mense aan Jonker te verraaï nie. Op versoek van Jonker het hy byvoorbeeld teen einde Februarie en begin Maart 1849 vir hom die name gegee van die Herero-hoofmanne wat tussen Windhoek en Walvisbaai gewoon het en die Afrikanerleier vyandiggesind was.²¹ Jonker het Kahitjene se inligting opgevolg en tydens sy reis na Walvisbaai in Maart 1849 die aangeduide Herero-dorpies aangeval.²² In die proses het hy al hulle vee geroof en ongeveer 50 mense vermoor, waaronder die hoofmanne Katjari, Muhakaona²³ asook Kahitjene se oudste broer Kamukarua.²⁴ Daarbenewens is verskeie van Kahitjene se veeposte wat in

20 A 451 F.Galton 1851, p.7: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

21 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.424.

22 *Ibid.*, pp.408; 424.

23 *Ibid.*, p.408.

24 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J.Rath - RMG Deputation. Rehoboth, 18.06.1849.

dieselfde omgewing was, aangeval en die vee geroof, na bewering om Jonker se brandewyn mee te betaal.²⁵

Kahitjene was verbitter oor die moord op sy broer. Ten spyte daarvan dat Jonker hom verseker het dat Kamukarua per abuis vermoor is,²⁶ kon Kahitjene hom nie vergewe nie.²⁷ Selfs Jonker se aanbod, wat hy kort na die aanvalle aan Kahitjene gedoen het, om al Kahitjene se eie vee en dié van Kamukarua vir hom terug te gee, het hom nie bevredig nie.²⁸ Hy wou sy broer se dood wreek deur Jonker dadelik aan te val.

Kahitjene se aanval op Jonker het nog dieselfde nag van hulle onderhandelinge plaasgevind.²⁹ Ondanks die verrassingsaspek het Kahitjene die grootste verliese gely. 'n Hele paar van sy mense, o.a. sy jonger broer Kanja, het gesneuwel terwyl slegs Jonker se broer Jager, en sy seun Christiaan, gewond is.³⁰ Kahitjene self was verbitter omdat nog 'n broer deur Jonker se toedoen gesterf het. Hulle dood sôu hy wreek. Sy aandeel in sy twee broers se dood is gerieflikheidshalwe verswyg.

Kahitjene se verset teen Jonker het ook ander Herero tot soortgelyke optrede aangespoor. Op 11 April het 'n hewige botsing tussen Jonker en 'n onbekende Herero-groep plaasgevind. Weer het die Herero, met groot lewensverlies, die onderspit gedelf.³¹

Die gevolge van hierdie gevegte was verreikend. Die Rynse sendelinge was nou daarvan oortuig dat die Herero as krygers nie teen Jonker opgewasse was nie en

25 VEM V.20.2, p.7: Ortsgeschichte von Okahandja; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.424.

26 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.424.

27 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J.Rath - RMG Deputation. Rehoboth, 18.06.1849.

28 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.424.

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*, p.408.

31 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 20.03.1849-12.06.1849.

dat hulle dus vrede sou moes maak met Jonker se tipe gesagsuitoefening.³² Aan Herero-kant het hulle haat teen Jonker uitgekring na almal wat met Jonker geassosieer is. Die effek wat dit op die Herero gehad het, sou die sendelinge gou raak.

Toe Kleinschmidt slegs twee dae na die geveg van 13 April van Rehoboth oor Windhoek na Neu-Barmen gereis het, het hy die teiken geword van die Herero se bitterheid jeens Jonker. Ofskoon die Bergdamaras hom in Windhoek gewaarsku het oor die Herero se houding, het hy van hulle oorreed om hom te vergesel na Neu-Barmen toe in die geloof dat hy hulle teen die Herero sou kon beskerm. Kleinschmidt het hom egter heeltemal misreken met die Herero. Hulle het die geselskap naby 'n Bergdamaradorpie aan die Swakoprivier aangeval,³³ terwyl die sendeling magteloos moes toekyk hoe al die Bergdamaras se vee, asook twee stuks van sy eie, gesteel word. Hulleself het darem met hulle lewens daarvan afgekom.³⁴

Kahitjene en die Rynse sendelinge

Kleinschmidt-hulle se ervaring het die sendinggemeenskap met 'n skok laat besef dat hulle skielik in die geskille tussen die binnelandse volksgroepe ingesleep is en nie meer vanselfsprekend sou kon reken op Jonker of enige ander leier se beskerming nie. Gerugte het selfs die rondte gedoen dat Kahitjene, wat hom in die omgewing van Neu-Barmen bevind het, hom op die sendelinge wou wreek vir sy nederlaag teen Jonker.³⁵

Ernstig verontrus het Hahn-hulle vir Kahitjene gevra om hulle dadelik te kom besoek. Toe die Hereroleier uiteindelik teen die einde van April op Neu-Barmen opdaag, het hy die sendelinge daarvan verseker dat hy hulle nie vir Jonker se gewelddade verantwoordelik hou nie. Eerder as om hulle te vermoor, wou hy hê dat een van die sendelinge hom by hom sou kom vestig.³⁶ Kahitjene was op daardie stadium in die Neu-Barmen-omgewing woonagtig. As

32 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Rehoboth, 18.06.1849.

33 VEM B/c.II.2, p.3: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 20.03.1849-12.06.1849.

34 *Ibid.*, p.4.

35 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.409.

36 *Ibid.*

vredesgebaar het hy Hahn-hulle toe twee pragtige osse geskenk en saam met hulle ontbyt genuttig.³⁷

Tydens dieselfde besoek het die sendelinge van hulle kant af teen hulle beterwete vir Kahitjene kruit en lood geskenk.³⁸ Normaalweg het hulle nie wapens of ammunisie aan inheemse bevolking verskaf nie, want behalwe dat hulle eie voorrade beperk was, wou hulle nie onmin onder die groepe aanblaas nie. Daarby kon die ammunisie dalk later teen hulle gebruik word.³⁹ Die geleentheid om dit wel te doen, indien hulle wou, was daar omdat hulle weens hul velkleur dikwels met die handelaars geassosieer is en gevolglik dikwels vir kruit en lood gevra is. Só is eerwaarde Bam in April 1852 op Scheppmannsdorf deur twee Nama vir kruit en lood genader, wat hy nie gehad het nie.⁴⁰

In die geval van Kahitjene het die sendelinge se misplaaste geskenk hulle aansien by Kahitjene laat styg, maar hulle verhouding met Jonker verder versuur.

Na sy geveg met Kahitjene was Jonker aanvanklik in die veld saam met sy gewondes.⁴¹ Toe hy egter verneem dat Kahitjene kruit en lood van die sendelinge ontvang het, het hy besluit om opnuut teen hom op te trek, dié keer saam met sy Nama-bondgenote.⁴² Ook Jan Boois het op Kam. twee dagreise suidwes vanaf Rehoboth, gereed gestaan om Jonker te hulp te snel.⁴³ Jonker was egter nie oorhaastig nie. Terwyl hy vir die regte geleentheid gewag het om aan te val, het hy sy tyd gebruik om sy magte om hom konsolideer.⁴⁴

Ondertussen was gerugte oor Jonker se beweerde bedrywighede volop. Een gerug wou dit hê dat, omdat die sendelinge Kahitjene goedgesind was, die

37 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.409.

38 *Ibid.*, p.410.

39 VEM B/c.II.7, p.5: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

40 VEM B/c.II.5, p.8: Dagverhaal van J.H.Bam, Scheppmansdorp, 09.04.1852.

41 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.409.

42 VEM B/c.II.2, p.7: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 20.03.1849-12.06.1849.

43 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1850, p.21.

44 VEM B/c.II.2, p.7: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 20.03.1849-12.06.1849.

Afrikanerleier op die punt gestaan het om Neu-Barmen aan te val.⁴⁵ Teenoor die sendelinge het hy egter ten sterkste ontken dat hy enige sodanige optrede teen Neu-Barmen beplan het. Indien dit wel sou gebeur, sou hy die sendelinge dadelik daaromtrent inlig, het Jonker belowe.⁴⁶

Terwyl Jonker besig was om sy magte te versamel, is nog 'n leier in die spiraal van geweld ingetrek. Amraal, wat tot op daardie stadium probeer het om die vrede te handhaaf, het op 22 Mei 1849 aan sy volgelinge toestemming verleen om Herero wat hulle vee gesteel het, aan te val. Soos Tindall egter gewaarsku het, het dit 'n kettingreaksie tot gevolg gehad en omstandighede geskep wat Amraal nie sou kon beheer nie.⁴⁷

Onderweg na die skuldiges het Amraal se mense se moed hulle egter begewe en het hulle i.p.v. die skuldiges, 'n onskuldige Hererowerf aangeval. Bykans al die mans is doodgemaak en die vee gebuit. 'n Straftog teen diewe kon Amraal nog regverdig, maar optrede teen onskuldiges het hom teen die bors gestuit. Sy bevel om die gesteelde vee aan hulle eienaars terug te gee, is eenvoudig geïgnoreer.⁴⁸ Daarna sou Amraal min beheer oor sy volgelinge hê.

Ongeveer 'n jaar later, in Junie 1850, het die gebeure hul feitlik herhaal toe Amraal weer ingestem het dat sy mense 'n straftog teen Herero wat hulle vee gesteel het, onderneem.⁴⁹ Soos die vorige keer, het dié straftog nie verloop soos Amraal verwag het dit sou nie. In stede daarvan om die skuldiges te straf, het sy mense met die Rooinasie saamgespan en ander Herero-groepe aangeval.⁵⁰

Die spanning laai op

Ofskoon die Rynse sendelinge bewus was dat Jonker Afrikaner hulle betrokkenheid by Kahitjene afgekeur het, het dit hulle nie daarvan weerhou om kontak met Kahitjene te maak nie.

45 VEM B/c.II.2, p.7: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 20.03.1849-12.06.1849.

46 VEM B/c.II.7, p.4: Brief von J.Rath - RMG Deputation, Rehoboth, 18.06.1849; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.411.

47 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.131.

48 *Ibid.*, p.132.

49 *Ibid.*, p.138.

50 *Ibid.*, p.140.

In die begin van Junie 1849 het Hahn vir Kahitjene besoek waar hy twee dagreise noord-noordwes vanaf Neu-Barmen aan die voet van die Omatakoberge gewoon het.⁵¹ Tydens hul gesprekke het Kahitjene die wens uitgespreek om hom by Neu-Barmen te gaan vestig. Hahn het die versoek geweier omdat hy besef het dat dit Jonker onnodiglik sou antagoniseer.⁵² Ten spyte daarvan het 'n paar van Kahitjene se volgelinge saam met Hahn na Neu-Barmen teruggekeer.⁵³

Diegene wat reeds in die omgewing van Neu-Barmen gewoon het, soos die Hereroleier Omuiniwouye, het hulle teensin hierin gewys deur op 22 Julie Kahitjene se veeposte in die omgewing te beroof.⁵⁴ Na herhaalde versoeke van Hahn en Oianda ja Hukununa, 'n nabywonende Herero-hoofman, het Omuiniwouye die vee terugbesorg.⁵⁵

Ongeag Hukununa se hulp moes hy bykans sewe weke later boet vir Omuiniwouye se optrede toe Kahitjene-hulle gedurende die nag van 3 September een van sy veeposte aangeval het. Behalwe dat ongeveer 'n derde van Hukununa se vee weggevoer is, is baie van sy volgelinge wreedaardig vermoor. Een vrou se voete is byvoorbeeld afgesny sodat die ysterringe om haar enkels makliker in die hande gekry kon word!⁵⁶

Hukununa het die aanval op hom probeer gebruik om Kahitjene selfs verder by Jonker in onguns te bring. Aanvanklik het hy ook gepoog om die sendelinge hierby te betrek deurdat hy hulle wa-drywer, Samuel Gertse, na Kahitjene wou stuur om die gesteelde vee terug te eis. Hahn het besef dat hy nie by hierdie aangeleentheid betrokke moes raak nie. Hy het, eerstens, geweier om Gertse te laat gaan en, tweedens, ook Hukununa se versoek om 'n brief aan Jonker te skryf en hulp teen Kahitjene te vra, van die hand gewys.⁵⁷

51 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.415.

52 *Ibid.*, p.418.

53 *Ibid.*, p.419.

54 *Ibid.*, p.422.

55 *Ibid.*, p.423.

56 *Ibid.*, p.429.

57 *Ibid.*, p.430.

Hierop het Hukununa drie van sy mense gestuur om die gesteelde vee te gaan opeis. Kahitjene het egter, uit weerwraak omdat Hukununa by Jonker hulp teen hom gevra het, al drie laat vermoor.⁵⁸ Vasbeslote om hom op Kahitjene te wreek, het Hukununa toe op 15 Oktober Windhoek toe getrek in die hoop om Kahitjene daarvandaan, met Jonker se hulp, aan te val.⁵⁹ Jonker het hom egter allesbehalwe vriendelik ontvang, 'n duidelike teken dat hy gedink het die Herero se nut as bondgenote was bykans uitgedien. Skaars drie weke na sy vertrek het Hukununa stert tussen die bene na Neu-Barmen teruggekeer.⁶⁰

Hahn-hulle probeer vrede bewerkstellig tussen Jonker en Kahitjene

Op hierdie stadium het Jonker Afrikaner se drankmisbruik, en die gewelddadigheid wat daarmee gepaard gegaan het, by die sendelinge kommer gewek. Hulle het nie meer geweet in hoe 'n mate hulle op Jonker se woord kon vertrou nie.

'n Voorval in Mei 1849 in Windhoek het die sendelinge veral ontstel. Volgens wat James Sherman, wat saam met Ian Stewardson handel gedryf het en Morris se swaer was, op 29 Mei 1849 vertel het, het Jonker by dié geleentheid skynbaar waansinnig geword. Hy het glo op sy knegte geskiet en toe rondgeloop en in hutte in geskiet terwyl hy geskree het: "Ik moet menschen schieten!"⁶¹ In Desember 1849 het hy byvoorbeeld sy bene sleg verbrand toe hy onder die invloed van drank met kruit gewerk en dit aan die brand geslaan het.⁶²

Die vete tussen Jonker en Kahitjene is skynbaar deur die ander volksgroepe vertolk as 'n vry kaart vir hulle om te roof en te plunder. In 'n poging om dit stop te sit, het eerwaarde Hahn toe vir Jonker versoek om vrede met Kahitjene te maak.⁶³ Hoewel Jonker bereid was om dit te doen,⁶⁴ het hy steeds vir

58 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.432.

59 *Ibid.*, p.433.

60 *Ibid.*, p.435.

61 *Ibid.*, p.413.

62 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation. Rehoboth, 21.12.1849.

63 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.423.

64 *Ibid.*

Kahitjene blameer vir die laaste geveg tussen hulle.⁶⁵ Volgens die Afrikanerleier was die sendelinge indirek ook mede-verantwoordelik vir die gewelddadighede, want ofskoon Hahn se geskenk van kruit en lood eers na die geveg aan Kahitjene gegee is, sou die sendelinge se houding die Hereroleier aangemoedig het om hom aan te val.⁶⁶

Jonker het Hahn ook daarvoor verkwalik dat hy self gesteelde vee aanvaar het, in weerwil van sy uitspraak dat gesteelde vee bloedvee was. Hahn sou ook geweier het om dit aan die regmatige eienaars terug te gee. Verdwaalde vee wat aan Jonker behoort het, is byvoorbeeld nie aan hom terugbesorg nie, maar aan Herero gegee.⁶⁷

Jonker se toenemende aggressie het wydverspreide onrus in die Windhoek-omgewing veroorsaak. Verskeie Nama wat in Windhoek vir "heiliges" uitgeskel is omdat hulle beswaar maak het teen die gebrek aan godsdiensbediening,⁶⁸ het uit vrees vir hulle lewens Windhoek verlaat. Ander weer wou so vermoontlik weg kom van die Afrikaners uit vrees dat die Herero hulle teen onskuldiges sou wreek vir Jonker se optrede.⁶⁹

Selfs Neu-Barmen se gemeentelede het op Hahn se aanbeveling Rehoboth toe gevlug waar Swartbooi beter daartoe in staat was om hulle te kon beskerm. Daarby sou hulle ekstra gewere Swartbooi se mag verder versterk.⁷⁰ Ook Herero het Swartbooi se beskerming opgesoek.⁷¹

Verder weg van Windhoek het die teenwoordigheid van die sendelinge egter by

65 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*. p.424.

66 *Ibid.*

67 *Ibid.*

68 VEM B/c.II.8, p.3: Brief von F.H.Vollmer - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 10.12.1849; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1850, p.257.

69 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.348 (Kleinschmidt über Rehoboth).

70 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.23, 1850, p.358 (Tagebuch H.Hahns über Neu-Barmen); B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, pp.433; 440.

71 VEM A/v.8, 1849-1850: Zur Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft.

sommige blankes die illusie van veiligheid geskep. Hoewel die klein Scheppmannsdorf-gemeente in konstante vrees vir Jonker geleef het omdat hulle immers ook sy gesag uitgedaag het deur steeds die sendeling aan te hang,⁷² het die handelaar Dixon, in September 1849 toestemming by die RSG gevra om ter wille van sy eie veiligheid tydelik vanaf Walvisbaai daarheen te trek.⁷³

Die sendelinge se vertroue in Swartbooï is versterk toe hy in Desember 1849 geweier het om osse te aanvaar wat Jonker aan sy vrou geskenk het.⁷⁴ Andere was nie so beginselvas nie. Jacobus Boois, Jan Boois se broer, het byvoorbeeld in Desember 1849 sy wa aan Jonker verruil vir pragtige osse, sonder om eers uit te vind of die osse dalk gesteel was. Kleinschmidt se vermanings in hierdie verband was vrugtelos.⁷⁵

Kahitjene op Otjimbingwe

Jonker Afrikaner sou vir eers moes wag voordat hy hom op Kahitjene kon wreek, want die bande tussen die Hereroleier en die Rynse sendelinge het intussen verstewig.

Die RSG het reeds in Julie 1849 op Otjimbingwe nog 'n Herero-sendingstasie aangelê. Hierdie sendingstasie, twee dagreise wes-suidwes van Neu-Barmen, is aanvanklik deur die sendelinge Richtersfelde genoem en deur Rath bedien.⁷⁶

In Oktober 1849 het Kahitjene vir Rath genader oor die moontlikheid om hom en sy mense in die omgewing van Otjimbingwe te kom vestig. Rath het dié versoek geesdriftig toegestaan.⁷⁷ Kahitjene het egter slegs 'n paar maande in die Otjimbingwe-omgewing gewoon voordat hy na Okahandja verhuis het.

72 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 27.09.1849.

73 *Ibid.*

74 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 21.12.1849.

75 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.348 (Kleinschmidt über Rehoboth).

76 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1849 bis dahin 1850, p.22; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.421.

77 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.23, 1850, p.363 (Tagebuch H.Hahns über Neu-Barmen).

OTJIMBINGWE, 1860-1864

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

OTJIMBINGWE, 1876

(Met die Swakoprivier in die agtergrond)

Nasionale Argief, Windhoek

Die goeie verhouding tussen die Rynse sendelinge en Kahitjene het Jonker in 'n moeilike situasie geplaas. Enersyds sou hy Kahitjene sy "vermetelheid" om toenadering tot die sendelinge te soek, nie ligtelik vergewe nie.⁷⁸ Andersyds was hy vir eers magteloos om iets daaromtrent te doen, want met die sendelinge in die omgewing sou hy Kahitjene definitief nie sonder 'n ooglopende rede kon aanval nie. Daarby was hy ook in sy eie gemoed verdeeld oor hoe hy teenoor sy jarelange vriend, Kleinschmidt, moes optree. Toe Kleinschmidt byvoorbeeld in Desember 1849 nie 'n stukkende wa Windhoek toe wou bring sodat Jonker-hulle dit kon herstel nie, het Jonker hom sterk oor hierdie "belediging" uitgelaat.⁷⁹

Terwyl Jonker die geleentheid om hom op Kahitjene te wreek afgewag het, het sy magbasis in November 'n hupstoot gekry toe handelaar Morris⁸⁰ vir hom 40 perde uit die kolonie saamgebring het.⁸¹ Met hierdie perde, en die daarmee gepaardgaande beweeglikheid, kon die Afrikaners met hernude ywer Herero-beeste roof. Byna daaglik is groot getalle gesteelde vee deur Rehoboth suidwaarts gedryf.⁸² Vanaf Rehoboth het die roete oor Warmbad gestrek, waarvandaan die vee dan óf na Griekwa-handelaars in Griekwaland is, óf na handelaars in die kolonie.⁸³

Hoewel die Rehobothers by magte was om die rowers toegang tot hulle water te weier, het hulle verkies om neutraal te staan.⁸⁴ Tog was hulle onrustig oor Jonker se houding teenoor hulle. Alle gerugte wat die rondte gedoen het, het hulle sonder meer geglo. Op 9 Desember is Kleinschmidt byvoorbeeld deur die Rooinasie gewaarsku dat Jonker besig was om hom voor te berei vir 'n groot rooftog teen óf die Rooinasie, óf Rehoboth.⁸⁵

78 A 451 F.Galton 1851, p.7: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

79 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 21.12.1849.

80 E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.78.

81 VEM B/c.II.3, p.2: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Neu-Barmen, 23.11.1849.

82 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.349 (Kleinschmidt über Rehoboth).

83 A 451 F.Galton 1851, p.9: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

84 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.349 (Kleinschmidt über Rehoboth).

85 *Ibid.*

Kleinschmidt het dadelik 'n boodskapper na Jonker gestuur om eerstehands te verneem of die gerugte waar was. Die Afrikanerleier het, hoogs verontwaardig, die gerugte ten sterkste ontken. "Myn Heer kennt my alleen en weet dat ik Uw niet kwaad zal doen", het hy Kleinschmidt laat weet.⁸⁶ Ten spyte van Jonker se versekering het die gerugte voortgeduur en het Kleinschmidt moeite gehad om die Rehobothers te oortuig dat Jonker nie op sy woord sou teruggaan nie.⁸⁷

In aangeleenthede waarby die sendelinge nie betrokke was nie, het Jonker nie gehuiwer om sy gesag te laat geld nie. In Januarie 1850 het hy byvoorbeeld aanvanklik die handelaar Silberbauer verbied om in Walvisbaai handelsware te gaan haal wat deur ene Greyborn daar gelaat is. Eers nadat Kleinschmidt en 'n Engelse grofsmid (naam onbekend) met hom daaroor gepraat het, is Silberbauer op 31 Januarie 1850 toegelaat om te vertrek.⁸⁸

'n Alliansie tussen Jonker en //Oaseb

As deel van sy magskonsolidering het Jonker in Maart 1849 'n bondgenootskap met //Oaseb gesluit.⁸⁹ Dit het egter nie vir //Oaseb daarvan weerhou om op 3 Januarie 1850 Jonker se oorblywende Herero-bondgenoot, Tjamuaha, te beroof waar hy op Ongeama gewoon het nie.⁹⁰

'n Ontstoke Tjamuaha het onmiddellik Jonker se hulp teen //Oaseb gevra. Jonker het egter hulp geweier omdat hy nie sy bondgenootskap met die Rooinasie in gevaar wou stel nie.⁹¹ Volgens die Afrikanerleier kon nie hy of Tjamuaha op daardie stadium 'n geveg met die Rooinasie bekostig nie. Hy was immers besig om hom voor te berei vir 'n aanslag op Kahitjene. Eerder as om

86 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.350 (Kleinschmidt über Rehoboth).

87 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 21.12.1849.

88 VEM B/c.II.2, p.5: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 14.11.1849-17.03.1850; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.351 (Kleinschmidt über Rehoboth).

89 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.405.

90 *Ibid.*, p.443.

91 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.23, 1850, p.359 (Tagebuch H.Hahns über Neu-Barmen).

vir //Oaseb aan te val, moes Tjamuaha dus voorlopig sy weerwraak tot Herero-groepe beperk.⁹²

Jonker se gebrek aan optrede het by //Oaseb die indruk gewek dat die Herero nou buite Jonker se beskerming gestaan het en dat hy dus vry was om hulle aan te val. Die ideale verskoning vir 'n grootskaalse veldtog teen die Herero het hom dan ook later die maand voorgedoen in die persoon van die handelaar Thomas Morris.

Morris het Jonker teen die einde van Januarie besoek met sy gebruikelike voorraad brandewyn, kruit en lood. Dié het hy vir osse verruil.⁹³ Kort voor sy vertrek is 'n groot deel van sy osse egter gesteel. Onbewus daarvan dat Jonker een van die skuldiges was, het Morris onmiddellik die Herero geblameer en die Afrikanerleier gevra om teen hulle op te tree. Jonker, wat 'n gedeelte van die gesteelde vee gebruik het om sy skuld by ander handelaars te delg,⁹⁴ het egter geweier om die Herero te straf. Morris, wat nie die motief agter Jonker se weiering geken het nie, het toe by //Oaseb om hulp gaan aanklop. Hy was oortuig daarvan dat hulle sy vee in die eerste die beste Herero-dorpie sou kry.⁹⁵

Hoewel //Oaseb dadelik bereid was om te help, is sy planne uit 'n onverwagte oord in die wiele gery. //Oaseb se perde het naamlik by Swartbooi op Rehoboth gewei omdat hulle daar beskerm was teen perdesiekte. Toe hy Swartbooi nou deur 'n boodskapper, ene Koresib, versoek om sy perde vir hom aan te stuur, het Swartbooi geweier.⁹⁶ 'n Woedende //Oaseb was magteloos om iets daaromtrent te doen. Die vredeliewende Swartbooi het vantevore dieselfde met Jonker Afrikaner gedoen, toe hy geweier het om die Afrikanerleier se

92 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.443.

93 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 13.06.1850; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.3, 1851, p.41 (Schmelens Verwachting).

94 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 13.06.1850; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.3, 1851, p.42 (Schmelens Verwachting).

95 *Ibid.*

96 *Ibid.*

perde vir 'n rooftog beskikbaar te stel. Daarna het Jonker sy perde van Rehoboth af verwyder.⁹⁷

In //Oaseb se geval het Swartbooi egter 'n verdere motivering vir sy optrede gehad. Hy was naamlik bewus daarvan dat Jonker die vermiste vee gehad het en dat die Herero dus heel onskuldig aangeval sou word.⁹⁸ Daarom het hy sy plig as leier gedoen en die vrede bewaar.⁹⁹

Ook vir Morris het Swartbooi die streng vermaning gehad dat hy nie onmin moes saai nie, maar hom moes hou by sy werk as handelaar.¹⁰⁰ Morris het hom erg verkwalik vir hierdie teregwysing wat, volgens hom, sy oorsprong by Kleinschmidt gehad het. Swartbooi het die beskuldiging ten sterkste ontken en Morris se ontsteltenis toegeskryf aan sy (Swartbooi se) weiering om Morris as "heer" aan te spreek. Volgens hom moes Morris hom egter eers soos 'n heer gedra voordat hy as een aangespreek kon word.¹⁰¹

Hierdie voorval sou die einde wees van Morris se betrokkenheid by Jonker. Morris het naamlik in Junie 1850 afgetree, waarskynlik omdat die Kaapse regering nie meer vee by hom wou koop vir St.Helena nie.¹⁰² Hy het in Oktober 1851 in die Kaap selfmoord gepleeg.¹⁰³ Sy besigheid in Namaland is oorgeneem deur sy neef, ook 'n Thomas Morris, wat voortgegaan het om brandewyn, kruut en lood aan Jonker te verskaf.¹⁰⁴

97 A 451 F.Galton 1851, p.20: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

98 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 13.06.1850; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.3, 1851, p.43 (Schmelens Verwachting).

99 *Ibid.*

100 *Ibid.*

101 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.3, 1851, p.44 (Schmelens Verwachting).

102 E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.79.

103 H. Vedder: *Quellen*, 20, p.41: Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.06.1842.

104 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 13.06.1850.

Jonker Afrikaner se alliansie met //Oaseb misluk

Na die aankoms van sy perde uit die kolonie het Jonker besluit om die Oos-Herero aan te val. Daarvoor het hy //Oaseb se hulp ingeroep, want self kon hy Windhoek nie verlaat nie uit vrees dat Kahitjene dit in sy afwesigheid sou aanval.

//Oaseb het sonder huiwering ingestem.¹⁰⁵ Bygestaan deur 'n groep Afrikaner-Oorlams, volgelingen van Amraal, Tsaib, kaptein van die Khari-!oan van Keetmanshoop, asook van die Bersebaners en Bethaniërs, het hy die Oos-Herero aangeval.¹⁰⁶ Die aanval was só onverwags dat die Oos-Herero se vee sonder moeite geroof is.¹⁰⁷

Jonker was verheug oor //Oaseb-hulle se sukses en het onmiddellik die grootste deel van die buit vir homself toegeëien.¹⁰⁸ Verontwaardig oor Jonker se optrede het //Oaseb op 24 Februarie 1850 op Rehoboth opgedaag om Swartbooi te probeer oorreed om saam met hom 'n alliansie teen Jonker te vorm.¹⁰⁹ Swartbooi het egter geweier.

Swartbooi se besluit was waarskynlik te danke aan die invloed van sy sendeling, eerwaarde Kleinschmidt. Kleinschmidt het sy bedenkinge gehad oor //Oaseb se motiewe en oor sy betroubaarheid. //Oaseb het naamlik geweier om iets met die Rynse sendelinge te doen te hê, ondanks die feit dat die WSG hulle arbeidsterrein by die Rooinasie aan die RSG oorgedra het. Volgens Kleinschmidt was dit omdat hy besef het dat die sendelinge sy rooftogte, wat steeds voortgeduur het, nie sou goedkeur nie. In teenstelling met //Oaseb, het Swartbooi sy eie sendeling gehad en geglo in vrede. 'n Alliansie tussen hom en //Oaseb sou dus wees soos twee osse wat dieselfde wa in verskillende rigtings probeer trek. Dit sou eenvoudig net nie werk nie.¹¹⁰

105 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.262.

106 *Ibid.*

107 *Ibid.*, p.263.

108 *Ibid.*

109 VEM B/c.II.2, p.6: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 14.11.1849-17.03.1850.

110 VEM B/c.II.2, p.6: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 14.11.1849-17.03.1850; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, pp.351-352 (Kleinschmidt über Rehoboth).

TSAIB

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

In weerwil van //Oaseb se versekering dat hy die Herero in die vervolg met rus sou laat, het Swartbooi hom egter steeds nie vertrou nie en geweier om saam met hom in 'n alliansie in te gaan.¹¹¹

Die Wesleyaanse Sendinggenootskap verlaat Windhoek

Jonker Afrikaner het baie beloftes aan Haddy gemaak toe dié na Windhoek gekom het. Hierdie beloftes, soos dat hy en sy mense Haddy sou help om sy huis te bou en om tuine aan te lê, is nooit nagekom nie.¹¹²

Haddy se posisie op Windhoek het reeds geruime tyd aan die onuithoudbare gegrens. Sy verhouding met Jonker was stroef, want een van die beloftes wat Jonker nie nagekom het nie, was om vrede in die land te bewaar.¹¹³ Toe Haddy self in die begin van 1850 aan Jonker 'n voorbeeld wou stel van Christelike optrede deur hom nie toe te laat om diewe wat die sendeling se vee gesteel het te agtervolg en te straf nie, het die Afrikanerleier Windhoek eenvoudig verlaat en hom sowat 80 kilometer wes van Windhoek in die Khomas Hoogland gaan vestig.¹¹⁴

Haddy se ervaringe met Jonker het hom oortuig dat Jonker onbetroubaar was en dat daar aan die Oorlams en Nama geen salf te smeer was nie. Onder hierdie omstandighede het hy nie meer die nodigheid van sy teenwoordigheid op Windhoek ingesien nie en besluit om die sendingstasie prys te gee.¹¹⁵ Ter voorbereiding vir sy vertrek het hy in Februarie 1850 vir handelaar Fielding versoek om goedere wat vir hom na Windhoek onderweg was, by Kleinschmidt op Rehoboth agter te laat.¹¹⁶

111 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.352 (Kleinschmidt über Rehoboth).

112 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - WMS Secretaries, Cape Town, 16.10.1851.

113 *Ibid.*

114 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - WMS Secretaries, Concordiaville, 06.06.1850; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.458.

115 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.352 (Kleinschmidt über Rehoboth).

116 *Ibid.*, p.351.

Hoewel die RSG en die WSG nie juis langs dieselfde vuur gesit het nie, het die nuus van Haddy se beplande vertrek vir Kleinschmidt ontstel. Haddy se teenwoordigheid het tog tot 'n mate as demper op Jonker se rooftogte gedien. Nou wou berigte dit hê dat Jonker slegs gewag het vir Haddy se vertrek om hom teen die Herero te wreek vir 'n rooftog op een van sy veeposte.¹¹⁷

Op 9 Julie 1850¹¹⁸ het Haddy en sy gesin Windhoek verlaat en die bearbeiding van die gemeenskap in die hande van sy skoolmeester, Timotheus Sneeuwe, gelaat.¹¹⁹ Ongeveer 'n jaar later, op 15 Mei 1851, het sy mede-sendeling, Tindall, Wesley Vale verlaat¹²⁰ en het die WSG sy werksaamhede in die land as geheel opgeskort.

In die Kaap het Haddy aanbeveel dat die WSG se arbeidsveld onder die Oorlams en Nama aan die Rynse Sendinggenootskap oorgegee word.¹²¹ Self het hy reeds hulle arbeidsveld by //Oaseb aan Kleinschmidt-hulle oorhandig en toegegee dat die WSG nooit verder in Namaland betrokke moes geraak het na die RSG se aankoms nie.¹²² Hoewel die Rynse sendelinge hierdie nuus met dankbaarheid ontvang het, was hulle tog ook deeglik bewus daarvan dat //Oaseb se soeke na 'n sendeling net t.w.v. die gepaardgaande kontak met handelaars was, en nie t.w.v. die sending as sulks nie.¹²³

Indien die WSG steeds, t.s.v. al die terugslae, in Nama- en Hereroland wou sendingwerk doen, moes hulle eerder op die Herero en Oos-Herero

117 VEM B/c.II.2, p.5: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 14.11.1849-17.03.1850.

118 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - WMS Secretaries, Wynberg, 05.12.1850.

119 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - WMS Secretaries, Wynberg, 05.12.1850; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.463.

120 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.148.

121 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.352 (Kleinschmidt über Rehoboth).

122 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.463.

123 VEM B/c.II.4, p.4: Brief von H.C.Knudsen - RMG Deputation, Bethanien, 12.10.1850.

TIMOTHEUS SNEEUWE

Nasionale Argief, Windhoek

konsentreer, het Haddy aanbeveel.¹²⁴ Sy kontak met 'n groep Herero naby Windhoek het immers vir hom aangedui dat dit nog moontlik sou wees om hulle met die evangelie te bereik.¹²⁵

Aanvanklik het die WSG nie Haddy se oorhandiging van hulle sendingterreine aan die RSG goedgekeur nie. Haddy het immers vertrek weens die onrustigheid in die land en Jonker se rol daarin - 'n situasie wat dalk in die toekoms kon verbeter. Eerwaarde Matthew Godmann was reeds beskikbaar om Haddy se plek in te neem, terwyl John Thomas gereed gestaan het om na //Oaseb te gaan.¹²⁶

Godmann wou bitter graag onder die Afrikaner-Oorlams werk en het alles in sy vermoë gedoen om die direkteure te oortuig om 'n sendeling Windhoek toe te stuur. Volgens hom sou die weerhouding van sendelinge as straf vir Jonker se optrede, teenproduktief wees.¹²⁷ Hy het voorts aangevoer dat die Wesleyane nie in Windhoek misluk het nie. Haddy moes die beste maak van 'n slegte situasie. As enigste sendeling by Jonker was hy byvoorbeeld verplig om die stasie vir lang tydperke te verlaat om voorrade in die Kaap te gaan haal. Indien die genootskap egter meer as een sendeling daarheen sou stuur, sou die probleem uitgeskakel word en sou daar ononderbroke 'n sendeling by Jonker wees. Dit kon net vrede in die land aanhelp, aldus Godmann.¹²⁸

Ten slotte het Godmann aangevoer dat dit onregverdig sou wees om die sendingstasie waarvoor hulle so hard gestry het en waar hulle soveel jaar gewerk het, oor te gee aan 'n ander genootskap.¹²⁹

124 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1850, p.352 (Kleinschmidt über Rehoboth).

125 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from R.Haddy - WMS Secretaries, Concordiaville, 06.06.1850.

126 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from W.Moister - WMS Secretaries, Cape Town, 28.02.1851; VEM B/c.II.12, p.2: Tagebuch von H.Schöneberg, 30.04.1851-10.11.1851.

127 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from M.Godmann - WMS Secretaries, Wynberg, 23.01.1851.

128 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from M.Godmann - WMS Secretaries, Wynberg, 21.02.1851; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from B.Shaw - WMS Secretaries, Mowbray, 02.04.1851.

129 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from M.Godmann - WMS Secretaries, Wynberg, 21.02.1851.

Godmann was egter soos 'n stem roepende in die woestyn. Die onrustige situasie, woestynagtige aard van die omgewing, die klein bevolking en hulle wye verspreiding, asook die finansiële implikasies van sodanige betrokkenheid het alles teen die hervatting van die Oorlam- en Namasending getel.¹³⁰

Wat Jonker Afrikaner betref, het die vertrek van die Wesleyaanse sendelinge hom vrygestel om sonder inmenging 'n oplossing te soek vir sy problematiese verhouding met die Herero-leier, Kahitjene.

130 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from W.Moister - WMS Secretaries, Cape Town, 29.05.1851.

HOOFSTUK 13

DIE VERNIETIGING VAN OKAHANDJA

Jonker begin sy bande met sy Herero-volgelingen verbreek

Met Haddy se vertrek het die geleentheid waarvoor Jonker Afrikaner so lank gewag en hom op voorberei het, naamlik om die Herero - en spesifiek Kahitjene - op hulle plek te sit, uiteindelik aangebreek.

Sy eerste proefloop in dié verband het hy reeds in Junie 1850, voor Haddy se vertrek, op 'n niksvermoedende Herero-werf uitgevoer onder die voorwendsel dat hy vee wat weggeloop het, gaan terug haal het.¹ Onheilspellende tekens van wat aan die kom was, het die volgende maand uitgeslaan toe Jonker se seun, Jan Jonker, een van die Herero-groepe wat die Afrikaner-Oorlams goedgesind was, aangeval het.²

Na Haddy se vertrek in Julie 1850 was daar geen keer aan Jonker nie. Selfs Maharero is finaal van hom vervreem. Toe Maharero in Augustus bevry is nadat hy weer a.g.v. die een of ander "oortreding" 'n paar dae aan die wawiel vasgemaak was, moes hy hoor dat Jonker sy werf aangeval, al sy vee geroof,³ tien van sy volgelingen vermoor en van die kinders as slawe weggevoer het.⁴

Vir Maharero was dit die laaste strooi. Met sy eie lewe nie meer seker nie, het hy en sy oorblywende volgelingen na die Neu-Barmen-omgewing gevlug. Onderweg daarheen het hulle Jonker se aanval op hulle probeer wreek deur 'n groep Bergdamaras aan te val en dié se kinders as slawe weg te voer.⁵ Toe Maharero twee dae later op Neu-Barmen by eerwaarde Hahn hoor dat hierdie Bergdamaras voorheen deel was van die Neu-Barmen gemeente, het hy

1 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 13.06.1850.

2 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.464.

3 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.266.

4 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.465.

5 *Ibid.*

ZERAUA EN SY LYFWAGTE

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

Midde in die onrus het eerwaarde Kolbe teen die einde van Maart 1850 die Schmelenchoop-sendingstasie, wat in Oktober 1844 tydelik deur Hahn en Kleinschmidt geopen is, heropen.¹² Hoewel by die sendelinge bekend as Schmelenchoop, het die Herero die plek *Okahandja* genoem, wat "kort, maar breë rivier" beteken, terwyl die Nama dit *Gai-//khais*, d.i. "Groot Riviersand", genoem het.¹³ Dié twee gepaste name het beide die fisiese aard van die rivier pragtig beskryf.

In Meimaand het Kahitjene besluit om hom op Okahandja te gaan vestig. Daarmee het hy 'n belofte nagekom wat hy reeds in Maart 1843 aan die Rynse sendelinge gemaak het, naamlik dat hy hom daar sou kom vestig sodra hulle 'n sendingstasie aangelê het.

Aanvanklik het Kahitjene Kolbe se teenwoordigheid beskou as 'n direkte uitvloeisel van sy versoek aan Hahn in April 1849 om vir hom 'n sendeling te stuur.¹⁴ Op grond daarvan wou hy die sendeling vir homself toeëien en alle ander Herero-groepe van Okahandja af verjaag. Kolbe was egter nie daarvoor te vinde nie en het volgehou dat alle groepe op die sendingstasie welkom was.¹⁵ Om dit te beklemtoon, was die sendeling verder vasbeslote om nie betrokke te raak in die geskille tussen Kahitjene, Hukununa en Jonker nie - selfs nie eers nadat Kahitjene hom ingelig het dat Jonker-hulle van plan was om vir hom wat Kahitjene was aan te val nie.¹⁶

Terwyl Jonker sy voorbereidings getref het, het die onsekerheid oor of Jonker sou aanval en indien wel wanneer, aan Kahitjene se senuwees geknaag. In Julie het hy selfs vir Kolbe gevra of dié nie in die Bybel kon lees of Jonker sou opstaan tot die stryd nie, want volgens die sendelinge het die Bybel mos al die

12 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.450.

13 Anoniem: Okahandja - die gewese hoofstad. *Immanuel*, 10.06.1966, p.5.

14 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.409.

15 H.Vedder: Quellen. 28a, p.17 (Okahandja, Neubarmen, Walfischbai, Otjimbingue).

16 *Ibid.*

FRIEDRICH WILHELM KOLBE

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

antwoorde gehad! Groot was sy teleurstelling toe Kolbe aan hom verduidelik dat die Bybel nie 'n toorboek was nie en hy self nie 'n waarsêer nie.¹⁷

Kolbe het Kahitjene se vrese nie ernstig opgeneem nie, want dit was vir hom heeltemal ondenkbaar dat Jonker die Hereroleier sou aanval terwyl hy op die sendingstasie gewoon het.¹⁸ Aanvanklik was dit ook Hahn op Neu-Barmen se mening. Beide sendelinge sou egter spoedig hulle fout agterkom.

In Windhoek was sake in rep en roer. Nadat Maharero en sy volgelinge voor Jonker gevlug het, het ook die oorblywende Herero in sy spore gevolg. Saam met hulle het die nuus van Jonker se planne versprei.¹⁹ Ook Hahn het op 21 Augustus gehoor dat Jonker op die punt gestaan het om die Herero aan te val. Hy het Kolbe onmiddellik per brief daarvan in kennis gestel,²⁰ wat, hoewel hy hom nie veel gesteur het aan die waarskuwings nie, nietemin vir Kahitjene daaroor ingelig het. Die Hereroleier het dadelik begin voorbereidings tref om Okahandja te verlaat.²¹ Dit was egter reeds te laat om 'n geveg te voorkom, want Jonker het vinniger opgeruk as wat selfs Kahitjene kon voorsien het.

Die dag van 23 Augustus 1850

Jonker se kommando het reeds op 22 Augustus uit Windhoek vertrek.²² In totaal was daar ongeveer 350 man, bestaande uit Afrikaner-Oorlams, Nama, Bergdamaras, Oos-Herero en Boesmans. Veertig was berede en 150 het vuurwapens gehad.²³

Soos telkens in die verlede was ook Tjamuaha teenwoordig ten spyte daarvan dat sy seun Maharero voor Jonker moes vlug. Kahitjene se veetroppe het die

17 VEM B/c.II.10, p.6: Tagebuch von F.W.Kolbe, 04.1850-08.1850.

18 *Ibid.*, p.9.

19 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.466.

20 *Ibid.*

21 VEM B/c.II.10, p.9: Tagebuch von F.W.Kolbe, 04.1850-08.1850.

22 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.467.

23 H.Vedder: Quellen, 28a, p.24 (Okahandja, Neubarmen, Walfischbai, Otjimbingue); VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1851, p.50 (Jonker plündert Schmелens Verwachting).

nodige aanmoediging verskaf om dié gebeurtenis voorlopig op die agtergrond te skuif. Tjamuaha het in elk geval ook geen voorliefde vir Kahitjene gehad nie en met hom uit die weg geruim, sou hy sy leiersposisie onder die Herero kon inneem.²⁴

Latere bronne, soos Vedder se *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, het verkeerdelik beweer dat Tjamuaha geen aandeel gehad het in die aanval op Kahitjene nie. Tjamuaha sou saam met Kahitjene op Okahandja gewoon het - hy aan die oostelike kant van die Okahandjarivier aan die voet van die hoë rantereeke waarvan Kaiser Wilhelmberg deel is, en Kahitjene aan die westelike kant van die Okahandjarivier aan die voet van 'n koppie.²⁵ Kahitjene sou aangeval gewees het, maar Tjamuaha nie.²⁶ Dit is egter ondenkbaar dat Kolbeniks van Tjamuaha se teenwoordigheid op Okahandja sou sê indien hy daar in sy gemeente woonagtig was nie. Daarby het Tjamuaha hom in Maart 1852 in die omgewing van Otjosemba bevind, waar hy deur Jonker se mense aangeval is.²⁷

Die kommando het Okahandja teen negeuur die oggend van 23 Augustus bereik.²⁸ Ten spyte van vooraf waarskuwings het hulle Kahitjene op die verkeerde voet gevang. Toe die kommando naamlik eenuur die nag by 'n veepos ongeveer 'n uur vanaf Neu-Barmen verby is, het James Sherman hulle gesien. Hy het hier oornag omdat hy in die omgewing vir Hahn se nuwe huis hout gekap het.²⁹

Sherman het Hahn dadelik van Jonker-hulle se teenwoordigheid in kennis gestel. Hy het op sy beurt nog voor dagbreek Kahitjene se veeposte laat weet dat die Afrikaners na Okahandja op pad was. Hy wou dit egter nie waag om boodskappers direk na Okahandja te stuur nie omdat hy nie geweet het of

24 D. Henrichsen: *Formen des Kulturkontaktes zwischen Herero und Europäern im vorkolonialen Namibia*, p.128; J.I. Irle: *Die Herero. Ein Beitrag zur Landes-, Volks-, und Missionskunde*, p.174.

25 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.265.

26 *Ibid.*, p.267.

27 Lau, B. (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.590.

28 VEM B/c.II.10, p.1: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmelens Erwartung.

29 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.467.

Jonker dalk reeds daar aangekom het nie. Eers agtuur die oggend het hy twee boodskappers na Kolbe gestuur om te hoor wat aangaan.³⁰

Hierdie huiwering het Kahitjene duur te staan gekom, want dit het Jonker se kommando die geleentheid gebied om hulle op die vlugpad aan te val. Toe Kahitjene naamlik hoor dat Jonker in aantog was, het hy dadelik 'n paar onderhoofmanne, die vroue en kinders en die knegte aangesê om met sy veetroppe die stasie te verlaat. Die laastes was kwart voor nege weg. Hyself en 20 van sy krygers, wat die agterhoede sou vorm, het teen nege-uur vertrek.³¹

Kort nadat Kahitjene-hulle Okahandja verlaat het, het Jonker se kommando met die voorhoede van die vlugtendes kontak gemaak. Toe die eerste ongeveer 40 geweerskote opklink, het vroue en kinders vreesbevange op die vlug geslaan, terug na die veiligheid van die sendingstasie toe.³² Hier kon Kolbe, behalwe vir hom en sy vrou, slegs aan die wadrywer Petrus se vrou en twee kinders, 'n Hererovrou, en 'n paar van Kahitjene se kinders in die sendinghuis skuiling bied.³³

Met die vlugtendes terug op pad Okahandja toe het die geveg ook al nader aan die sendingdorpie gekom. 'n Bleek en bewende Kahitjene het eerste saam met sy krygers opgedaag.³⁴ Kort op hulle hakke was die Afrikaner-Oorlams en hul bondgenote. Jonker was egter nie op hierdie stadium by nie.³⁵

Op Kolbe se vinnige aanbeveling het Kahitjene-hulle hulle in die kerk, ongeveer 200 treë van die huis af, gaan verskans. Die kerk se mure was koeëlvas en dit kon makliker verdedig word.³⁶ Die Afrikaner-Oorlams het hulle nou in 'n

30 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.467.

31 VEM B/c.II.10, p.1: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmelen's Erwartung.

32 *Ibid.*

33 *Ibid.*, p.2.

34 *Ibid.*, p.1.

35 H.Vedder: Quellen, 28a, p.24 (Okahandja, Neubarmen, Walfischbai, Otjimbingue); VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1851, p.50 (Jonker plündert Schmelen's Verwachtung).

36 VEM B/c.II.10, p.1: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmelen's Erwartung.

onbenydenswaardige posisie bevind. Aangesien Kahitjene-hulle goed in die kerk verskans was, kon hulle nie werklik aanval nie, maar moes hulle eerder bontstaan om hulleself te verdedig. Toe hulle egter voorgee dat hulle terugtrek, het Kahitjene-hulle uit die kerk gekom. Hierop kon die Afrikaner-Oorlams opnuut aanval. Ontneem van hulle veilige skuiling, het Kahitjene-hulle inderhaas oor die rivier die berge ingevlug en hulle daarvandaan teen die Oorlams verdedig. Agterna is vertel hoe dapper Kahitjene geveg het. Hoewel hy te voet was, het hy 'n perderuiter wat hom aangeval het, aangedurf en doodgemaak.³⁷

So onverwags was Kahitjene-hulle se teenstand dat Jonker se manne tydelik na die sendingdorpie moes terugval. Sommiges het hulle in die kerkgebou tuisgemaak en terwyl hulle geëet en gedrink het daarvandaan die Herero dopgehou. Ander het rondgehardloop en goedere vernietig en geplunder. Na 'n kort rusperiode het die aanvallers weer 'n poging aangewend om Kahitjene-hulle uit die berge te lok.³⁸ Toe dit misluk, het hulle na die stasie teruggekeer. Deurentyd het hulle nie 'n vinger teenoor Kolbe gelig nie.³⁹

Tussen die chaos deur het Hahn se boodskappers op die stasie aangekom. Op hierdie stadium het Kolbe, wat steeds in die huis verskans was, begin vermoed dat die aanval nie teen sy persoon gerig was nie, maar teen Kahitjene en kon hy die boodskappers met 'n gerusstellende boodskap terugstuur Neu-Barmen toe.⁴⁰

Kolbe se vermoedens is bevestig toe die twee boodskappers eers met die aanvallers gaan gesels het. Die Oorlams het hulle ingelig dat die aanval wel teen Kahitjene gerig was. Voordat die boodskappers na Neu-Barmen toe vertrek het, het hulle drie-uur die middag eers die nuus aan Kolbe gaan vertel. 'n Verligte Kolbe het toe sy huis se deur oopgesluit en dit na buite gewaag.⁴¹

Kort na drie-uur het Jonker se gesant, ene Stephanus, en 'n groep perderuiters voor Kolbe se huis halt geroep. Hulle wou kom uitvind of Kahitjene dalk in die huis skuilgehou het. Kolbe het 'n beskonke Stephanus, wat sterk onder die

37 VEM B/c.II.10, p.2: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmelens Erwartung.

38 *Ibid.*

39 *Ibid.*, p.3.

40 *Ibid.*

41 *Ibid.*

invloed van heuningbier was,⁴² skerp veroordeel vir hulle aanval op die sendingstasie.⁴³

Stephanus het aanvanklik in stilte en met neergeslane oë geluister. Toe Kolbe hom egter die geleentheid gee, het hy Jonker en die Nama met 'n stortvloed woorde probeer verontskuldig.⁴⁴ Volgens Stephanus het Jonker nie geweet dat Kolbe op Okahandja gewoon het nie!⁴⁵ Daarom het hy, hoewel hy eintlik op pad was om die Oos-Herero te gaan straf, nie gehuiwer om Okahandja aan te val toe hy hoor dat die "skurk" Kahitjene, hom daar bevind het nie.⁴⁶ As in ag geneem word dat die sendingstasie reeds sedert April gefunksioneer het, dat Jonker normaalweg goed op hoogte was van die sendelinge se bewegings, en dat Kahitjene reeds geruime tyd op Okahandja woonagtig was, is dit verstaanbaar dat Kolbe hierdie verduidelikings glad nie geglo het nie.⁴⁷

Nadat Stephanus seker gemaak het dat Kahitjene nie meer op die sendingstasie was nie, het die aanvallers met hulle buit vertrek.⁴⁸ Toe eers kon Kolbe 'n opname van die skade maak.

Die gruwelikhede wat Jonker se mense in hulle spore agtergelaat het, was nie in woorde te beskryf nie.⁴⁹ Veral die lot van die vroue en kinders het Kolbe diep ontroer. Baie van hulle het tydens die geveg in die koppie naby die stasie ingevlug. Hier is hulle aangeval, wreed vermink en vermoor,⁵⁰ sodanig so dat

42 VEM B/c.II.10, p.10: Tagebuch von F.W.Kolbe, 04.1850-08.1850.

43 VEM B/c.II.10, p.3: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmелens Erwartung.

44 *Ibid.*

45 VEM B/c.II.10, p.3: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmелens Erwartung.

46 VEM B/c.II.10, p.11: Tagebuch von F.W.Kolbe, 04.1850-08.1850.

47 VEM B/c.II.10, p.3: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmелens Erwartung.

48 *Ibid.*

49 *Ibid.*

50 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.977; Anoniem: *Okahandja. Suidwes-Afrika Jaarboek*, 1951, p.51.

die koppie sedert die gebeure bekend staan as "Moordkoppie".⁵¹ Een vrou is deur die voorkop en sy met 'n spies deurboor. 'n Ander se voet is afgesny om haar koper enkelring in die hande te kry. Een kind se linkeroog is uitgesteek terwyl 'n ander se kop stukkend gestee en sy onderlyf so verskeur was dat die ingewande uitgehang het. Hierdie kind se ma het by hom gesit en sy ingewande gewas en daarna probeer terugdruk. Nog 'n kind het 'n diep spieswond aan sy skedel gehad terwyl 'n ander een rondgeloop het met 'n afgekapte hand.⁵²

Kolbe het al die oorlewendes uit hulle skuilplekke versamel en aangesê om nog dieselfde nag na Neu-Barmen te vlug.⁵³ Daar het eerwaarde Hahn reeds sy nuutgeboude huis ingerig as vesting vir ingeval Jonker die vlugteling daarheen sou volg en die stasie aanval.⁵⁴ Dit was 'n tydige voorsorgmaatreël, want op 26 Augustus het van Tjamuaha se volgeling Neu-Barmen se vee gesteel en twee veewagters vermoor. Die mense van Neu-Barmen het hulle dadelik agterna gesit, twee gewond, en al die vee en 'n geweer afgevat.⁵⁵

24 Augustus 1850

Die volgende oggend, 24 Augustus, het Jonker en 'n groep perderuiters skielik op Okahandja opgedaag. Nadat hulle eers in die dorp rondgery het om hulle te vergewis dat Kahitjene en sy mense weg was, het Jonker voor Kolbe se huis afgesaal. Soos Stephanus die vorige dag, was ook Jonker onder die invloed van sterk drank. Ten spyte daarvan het Kolbe 'n verduideliking vir sy optrede geëis: "Hoe durf Jonker die sendeling so sleg behandel en sonder vooraf waarskuwing die sendingstasie tot 'n oorlogsterrein maak?"⁵⁶

Soos telkens in die verlede wou Jonker nie verantwoordelikheid aanvaar vir sy optrede nie. Sy verbittering teenoor Kahitjene en sy gevolglike aanval het hy

51 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.977; G. Pool: *Samuel Maharero*, p.15.

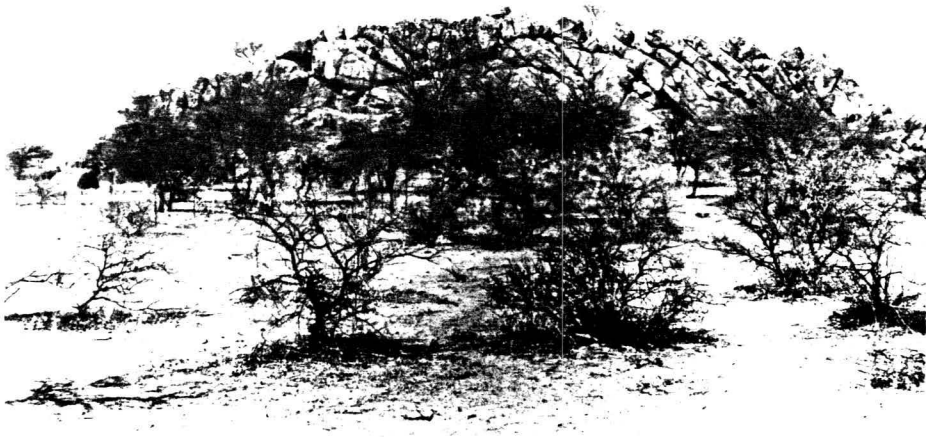
52 VEM B/c.II.10, pp.3-4: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmелens Erwartung.

53 *Ibid.*, p.4.

54 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.467.

55 *Ibid.*, p.468.

56 VEM B/c.II.10, p.11: Tagebuch von F.W.Kolbe, 04.1850-08.1850: VEM B/c.II.10, p.4: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmелens Erwartung.

MOORDKOPPIE, BY OKAHANDJA

Nasionale Argief, Windhoek

nog probeer regverdig, maar die skuld vir die gruwels teenoor die vroue en kinders het hy summier op "sy swart knegte", die Herero, afgeskuif.⁵⁷ Hy sou hulle selfs straf vir hulle gruweldade - deur hulle elkeen 'n goeie pak slae te laat gee.⁵⁸

Hoewel Kolbe nie wou toelaat dat Jonker sy verantwoordelikhede so op ander afskuif nie,⁵⁹ was die Afrikaner-Oorlams beslis nie alleen verantwoordelik vir al die wandade nie. 'n Groot deel van die blaam moet na hul bondgenote gaan. Kahitjene het byvoorbeeld soortgelyke gruwels teenoor Hukununa se mense gepleeg toe hy hulle in September 1849 aangeval het. Indien Hukununa deel was van Jonker se groep bondgenote, soos Kahitjene verwag het dat hy sou wees, is dit heel moontlik dat die Herero wel gedeeltelik vir die gruwels verantwoordelik kon wees. Dit het egter nie vir Jonker as bevelvoerder van sy verantwoordelikhede kwytskeld nie.

Jonker het Kolbe se tugtiging nie gelate aanvaar nie. Inteendeel, hy het Kolbe met 'n harde stem beveel om hom met rus te laat.⁶⁰ Hy sou weer dieselfde in die toekoms doen indien hy dit sou nodig vind.⁶¹ Daarby sou hy teen die Herero optree en sorg dat hulle die Woord aanneem.⁶² Hierna het Jonker die sendinghuis verlaat.

Tot Kolbe se ontsteltenis het Jonker daarna nog ongeveer 'n uur met die vroue en kinders wat die aanslag oorleef het, gesels. Vir Kolbe was dit huigelary in die ergste graad dat Jonker, wat vir die ellende verantwoordelik was, nou kon

57 VEM B/c.II.10, p.4: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmелens Erwartung.

58 B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.141.

59 VEM B/c.II.10, p.4: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmелens Erwartung.

60 VEM B/c.II.10, p.11: Tagebuch von F.W.Kolbe, 04.1850-08.1850; VEM B/c.II.10, p.4: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmелens Erwartung.

61 VEM B/c.II.10, p.12: Tagebuch von F.W.Kolbe, 04.1850-08.1850.

62 VEM B/c.II.10, p.11: Tagebuch von F.W.Kolbe, 04.1850-08.1850; VEM B/c.II.10, p.4: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmелens Erwartung.

voorgee dat hy bekommerd was oor hulle welsyn. Na sy vertrek het ook Kolbe Okahandja verlaat.⁶³

Op pad na Neu-Barmen het Samuel Gertse en 'n paar gewapende stasiebewoners, wat deur Hahn gestuur is om Kolbe en sy gesin na veiligheid te bring, hulle tegemoet gekom.⁶⁴ Die geselskap het Neu-Barmen teen elf-uur bereik.⁶⁵ Daar het Kolbe op 3 September berig ontvang dat die sendinghuis op Okahandja deur 'n paar Herero en Tjimba beroof is⁶⁶ en sy besittings deels gesteel, deels vernietig was.⁶⁷

Jonker was intussen hoogs ontevrede dat Kahitjene uit die net wat vir hom gespan is, ontsnap het. In sy frustrasie het hy toe die Herero-hoofman Katchikenga aangeval, wat Jan Jonker in Februarie 1849 gehelp het in 'n aanval op die Oos-Herero. Slegs Katchikenga en 'n paar vroue het die aanval oorleef en ontvlug.⁶⁸ Daarna het Jonker in die rigting van Neu-Barmen vertrek om Kahitjene te gaan soek.

Kahitjene, wat wel na Neu-Barmen gevlug het, was egter nie meer daar nie. Na Jonker se besoek aan Kolbe het die sendeling inderhaas vir Kahitjene laat weet dat Jonker steeds op sy spoor was. Kahitjene het Neu-Barmen dadelik verlaat omdat sy magte te uitgedun en versprei was om die Afrikaners aan te durf.⁶⁹ Toe Jonker geen spoor van hom kon vind nie, het hy vir 'n week in die omgewing van Neu-Barmen vertoef, waarskynlik in die hoop dat Kahitjene

63 VEM B/c.II.10, p.5: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmelens Erwartung.

64 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.467.

65 VEM B/c.II.10, p.5: Bericht über den Überfall Jonker Afrikaners auf die Missionsstation Schmelens Erwartung; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.468.

66 VEM B/c.II.10, p.13: Tagebuch von F.W.Kolbe, 04.1850-08.1850; H.Vedder: Quellen, 28a, p.28 (Okahandja, Neubarmen, Walfischbai, Otjimbingue).

67 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.471.

68 A 451 F.Galton 1851, p.8: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

69 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.468.

daarheen sou terugkeer. Toe dit nie gebeur nie, het hy op 1 September 1850 teruggekeer Windhoek toe.⁷⁰

In Windhoek het Jonker sy gruweldade voortgesit.⁷¹ Gefrustreerd omdat sy aanval op Kahitjene nie die verwagte buit opgelewer het nie, het hy iewers tussen 1 en 4 September⁷² die Herero wat op Windhoek gewoon het en wat voorheen Haddy se vee opgepas het, aangeval in weerwil van sy versekering dat hulle niks van hom te vrees gehad het nie. Jonker het agterna beweer dat hy die Herero vermoor het omdat hulle vir vyandige Herero gespioeneer het.⁷³ Die hoofman, waarskynlik Harujezu,⁷⁴ en twee van sy seuns se lewens is gespaar maar die res van die mans is vermoor.⁷⁵ Die vrouens en kinders is wel geleentheid gegun om die stasie te verlaat. Diegene wat wou agterbly, is met die dood gedreig. Die vermoordes is nie begrawe nie, maar eenvoudig naby die sendinghuis gelos waar die stank van die ontbinde lyke Jonker se mense tydelik uit hul hutte verdryf het.⁷⁶

Nie almal het Jonker se aanval op Okahandja summier veroordeel nie. Toe die WSG in die Kaap van die aanval hoor, het Matthew Godmann wat as Haddy se opvolger by Jonker aangewys is, vir Jonker in die bres getree. Volgens hom sou Jonker 'n ander groep aangeval het indien hy bloot agter vee aan was. Kahitjene het immers nie 'n noemenswaardige aantal vee besit nie. Daardeur het Godmann sy onkunde oor die omstandighede in die land getoon. Selfs voor die 1842/43 vrede is Kahitjene beskou as 'n ryk man. Daarna het hy homself verder verryk deur rooftogte op sy mede-Herero te onderneem. Godmann het voorts beweer dat Jonker vir Kahitjene sou aangeval het omdat Kahitjene die

70 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.2, 1852, p.18 (Jonker Afrikaner macht Friede).

71 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.470.

72 *Ibid.*, p.471.

73 VEM B/c.II.7, pp.16-17: *Tagebuch von J.Rath*, 19.11.1852-31.05.1853.

74 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.424.

75 VEM B/c.II.7, pp.16-17: *Tagebuch von J.Rath*, 19.11.1852-31.05.1853; B.A. Tindall (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-55*, p.143.

76 *Ibid.*

Afrikaner-Oorlams aangeval het en ook vir Timotheus Sneeuwe, wat onder Jonker se beskerming was, sou beledig het.⁷⁷

Jonker se aanval op Okahandja het 'n nuwe era vir sendingwerk in Namaland en Hereroland ingelui. Die sendinggemeenskap sou oënskynlik nie meer op die Afrikanerleier se beskerming kon reken nie en in die toekoms sou dit ook 'n veiligheidsrisiko wees om die sendingstasies met slegs een sendeling te beman.⁷⁸

Die kwesbaarheid van die sendelinge het sterk onder die soeklig gekom toe vluggende Herero hulle op 5 September ingelig het dat Jonker van plan was om ook Neu-Barmen aan te val. In die lig van Jonker se dreigement teenoor Kolbe dat hy weer 'n sendingstasie sou aanval, indien hy dit nodig sou ag, kon hulle die gerugte nie ignoreer nie. Hahn het die aangeleentheid probeer opklaar op die manier soos hy al die jare gewoond was om dit te doen, nl. deur 'n brief aan Jonker te skryf.⁷⁹

Jonker het die gerug ten sterkste per brief ontken. Volgens hom, was hy glad nie besig om 'n veldtog teen die sendelinge te beplan nie. Intendeel, hy was besig om homself te reinig sodat hy 'n instrument kon wees dat die Herero God kon aanneem, het hy homself teenoor 'n bra skeptiese Hahn verdedig.⁸⁰

Intussen het 'n nuwe onbekende faktor, in die persoon van die Engelse ontdekkingsreisiger Francis Galton, tot die landsgeskiedenis toegetree.⁸¹ Sy koms sou Jonker se lewe, en daarmee saam die Afrikaner-Oorlams in Windhoek, vir 'n kort tydjie sterk beïnvloed.

77 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from M.Godmann - WMS Secretaries, 23.01.1851.

78 H.Vedder: Quellen, 28a, p.33 (Okahandja, Neubarmen, Walfischbai, Otjimbinguc).

79 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.471.

80 *Ibid.*, p.473.

81 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.2, 1852, p.19 (Jonker Afrikaner macht Friede).

HOOFTUK 14

HERNUDE VREDE IN NAMA- EN HEREROLAND

Kort na sy aanval op Okahandja het die nuus Jonker bereik dat 'n Engelse reisiger op 20 Augustus 1850 in Walvisbaai aangekom het.¹ Francis Galton was 'n ontdekkingsreisiger wat deur suidelike Afrika tot by ten minste die Ngamimeer wou reis. Sy oorspronklike plan was om deur die Transvaal na die meer te reis, maar toe die Transvalers die roete sluit,² het Galton besluit om van Walvisbaai af oorland na die Ngamimeer te gaan.³ In Augustus het hy dus in die geselskap van 'n Rynse sendeling, Heinrich Schöneberg, en 'n handelaar en reisiger, Charles John Andersson, in Walvisbaai aangekom.⁴

Steeds vasgevang in die bravade en gees van die aanval, was Jonker se eerste reaksie om Galton met 'n groep krygers in Walvisbaai vas te keer en toegang tot die land te weier.⁵ Die nuus dat Galton 'n gesant van die Britse regering was, het Jonker egter van sienswyse laat verander. Hierdie inligting was nie heeltemal korrek nie. Galton is slegs voor sy vertrek uit die Kaap deur die Kaapse goewerneur, sir Harry Smith, aangestel as 'n nie-amptelike regeringsagent.⁶ Die inhoud van hierdie gerug sou Galton egter bevoordeel, want Jonker het 'n heilige respek vir die Britse regering gehad.⁷

1 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.14.

2 *Ibid.*, p.5.

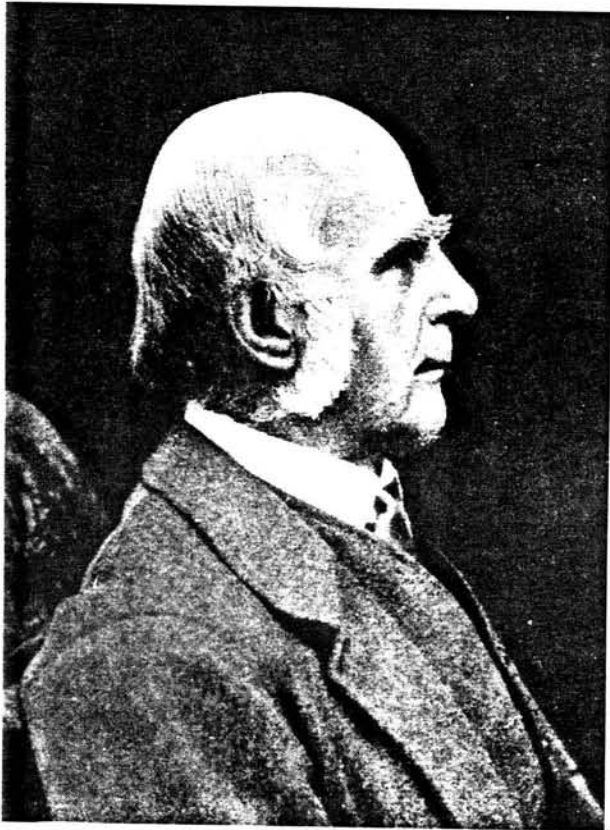
3 *Ibid.*, p.7.

4 *Ibid.*, p.14.

5 *Ibid.*, p.73.

6 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.74; E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Namaland, 1738-1880*, p.42.

7 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, pp.10-11.

FRANCIS GALTON

Nasionale Argief, Windhoek

CHARLES JOHN ANDERSSON

B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864. Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2* (Archeia nr.10), p.108.

Eerste kontak tussen Jonker en Galton geskied per brief

Galton het Walvisbaai op 19 September verlaat op pad na Neu-Barmen toe,⁸ waar hy op 5 Oktober aangekom het.⁹ Aangesien Jonker allerweë beskou is as die gesagsfiguur in die gebied waardeur Galton moes reis, het hy homself dadelik vergewis van die aard van Jonker se karakter. Sy eerste indrukke was dat Jonker "the great man of all the country" was, "who could do what he liked, and of whom everybody stood in awe..."¹⁰ Hoewel Jonker veronderstel was om in oorleg met sy raad van oues besluite te neem, het hy dikwels opgetree sonder om hulle te raadpleeg.¹¹

Galton het nie gehuiwer om Jonker se rooflus en swak behandeling van die sendelinge te veroordeel nie. Sy aanval op Okahandja het hy as "an act of savage barbarism" bestempel.¹² Hy kon nog verstaan dat die Herero hulle aan sulke barbarisme kon skuldig maak, maar Jonker se optrede was onverdedigbaar. Hy en baie van sy volgelingen was immers Britse onderdane en reeds vir 'n geruime tyd blootgestel aan sendelinge en onderwysers, het Galton gesê.¹³

In die lig hiervan het Galton dit as sy taak beskou om Jonker tot vrede te maan. Hy het sy planne vanaf Neu-Barmen in werking gestel. Op 8 Oktober het hy vir Jonker 'n brief geskryf¹⁴ op "a magnificent sheet of paper"¹⁵ en dit met 'n groot seël verseël juis omdat hy geweet het dat Jonker vir 'n groot brief met 'n groot seël respek gehad het.¹⁶ Die inhoud van die brief was, eerstens, daarop gerig om Jonker se aandag op Galton se status en pligte te vestig en, tweedens, om Jonker bewus te maak dat sy optrede tot op daardie stadium hom die argwaan

8 E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.42.

9 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.67.

10 *Ibid.*, p.10.

11 *Ibid.*, p.116.

12 *Ibid.*, p.60.

13 *Ibid.*, p.67.

14 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.474.

15 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.75.

16 *Ibid.*, pp.10-11.

van die Britse regering op die hals sou haal. Galton se brief het soos volg gelui:¹⁷

"Captain Younker,

In consequence of information received that certain British subjects had, in a very distant country through which I propose to pass, banded themselves together with the intent of making war upon the inhabitants, of plundering them and of dispossessing them of their territory, the British Government was so determined to put an immediate check to these lawless proceedings that besides taking other steps, *instructions were furnished to me to establish friendly relations between the British Government and the tribe thus subject to attack.*

It has come to my knowledge since landing at Walvisch Bay that *you and the people under your command have of late been acting in a manner far more cruel than that which I was ordered to oppose.* I have myself seen victims of your outrages; women mangled in a way that must incite the disgust and abhorrence of every civilised nation and *which merit the highest displeasure of the British Government.*

My instructions are such that they would include this land. I therefore have acted upon them and have *sent offers of friendly relations from the British Government to the principal Damara chiefs.* I shall further send a detailed account of your late proceedings to the Cape.

If you are desirous of seeing the papers that the Government has furnished me with, I will show them to you at Richtersfeldt where I shall stay for a few days.

Having thus communicated with you officially, I will add a few lines as a private individual. I wish strongly to urge you on the behalf of common humanity and honour to *make what amends you can to your late shameless proceedings.* Your past crimes may possibly be atoned for by a course of upright, wise and pacific ..., but if the claims of neither humanity, civilisation or honour have any weight with you, perhaps a little reflection will point out the danger to your personal security. Francis Galton."

Galton se talle verwysings na die Britse regering het 'n groot indruk op Jonker gemaak. Hier het hy nou voor 'n mag te staan gekom wat hy nie durf antagoniseer het nie. Baie diplomaties het hy toe vir Galton op 13 Oktober

17 A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - J. Afrikaner, 08.10.1850.

1850 per brief genooi om Windhoek te kom besoek en hom te vergewis van wie werklik die skuldige partye was. Galton se beskuldigings teenoor hom het hy geïgnoreer.¹⁸

Waarskynlik in Engels vertaal deur sy raadgewer, Eybregt,¹⁹ het Jonker geskryf:²⁰

"I received your letter and understand that you have instructions from the British Government to make arrangements in this land. I have heard too that I should see these instructions. Has then not the Government sent the same instructions to all the captains so that we might all come together to hear them. I think if you could call them together, *you would learn on whose side the guilt lies*. The Topnaars might tell all they know. If you please so, *I request that you might come to my place*. Mr. Haddy is gone to Cape Town but Mr. Tindall is still at his station. He might tell what he knows. My place is the first missionary place, so I think Mr. Tindall should be called too. Here I might hear the laws which you have and you might hear what everyone has to say in his defense and judge who is right and who is wrong. *You should then hear if I made the beginning of all this*. You have instructions from the British Government to make friendly arrangements in this country. I think it is your duty to call us all together and to convict each. Jonker Africaner, Captain."

In 'n poging om tyd vir 'n laaste plundertog te wen, het Jonker die brief nie per bode gestuur nie, maar van persoon tot persoon oor Okahandja.²¹ As gevolg daarvan het dit Galton eers op 23 November op Neu-Barmen bereik.²² Intussen het Jonker die Afrikaner-Oorlams en Nama op Windhoek versamel²³ en saam met die Rooinasie en 'n paar van Amraal se mense onder meer die werwe van

18 A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from J.Africaner - F. Galton, 13.10.1850.

19 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.254.

20 A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from J.Africaner - F. Galton, 13.10.1850.

21 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - J. Afrikaner.

22 A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from Jonker Afrikaner - F. Galton, 13.10.1850.

23 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

Kahitjene en Katjikuru, ongeveer 25 en 30 in getal, aangeval en bykans al hulle vee geroof.²⁴

Op hierdie stadium het Jonker se gedrag en veral sy drankmisbruik, gedreig om hom van sy familie te vervreem. Vroeg in Oktober het van sy familieleden naamlik begin om Windhoek te verlaat. Jonker se oom Simon Afrikaner, wat waarskynlik in Januarie 1846 saam met sy broer Dawid op Windhoek aangekom en agtergebly het toe Dawid terug is Blydeverwacht toe, het saam met sy seuns na Blydeverwacht teruggekeer.²⁵ Sy ander oom, die bejaarde Titus Afrikaner, het sy broer Simon se voorbeeld gevolg.²⁶ Selfs Jonker se vrou, Beetje, het Rehoboth toe gegaan om by Kleinschmidt raad te gaan vra. Volgens haar was Jonker feitlik nooit meer nugter nie en het hy partykeer van sy verstand af geraak a.g.v. die drank.²⁷

Nadat Jonker Galton se brief ontvang het, het hy twee boodskappers na Rehoboth gestuur om vir Beetje en Titus, wat nog nie verder gereis het nie, terug te roep Windhoek toe.²⁸ Hulle het hulle egter nie aan hom gesteur nie. Titus het sy reis na Blydeverwacht voortgesit maar is 'n halwe dagreis van Rehoboth af in die veld oorlede.²⁹

Galton skryf weer vir Jonker

Toe Jonker se brief op 23 November by Galton op Neu-Barmen aankom, was hy nie juis beïndruk nie. Volgens hom was die brief vaag en het dit nie die relevante sake aangeraak nie.³⁰ Tog het hy Jonker op 25 November heel

24 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.477.

25 VEM B/c.II.2, p.12: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt*, 01.10.1850-31.12.1850; A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from H. Tindall - WMS Secretaries, Hooles Fountain, 30.09.1853.

26 VEM B/c.II.2, p.11: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt*, 01.10.1850-31.12.1850; *VEM Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.21, 1852, p.329.

27 VEM B/c.II.2, p.11: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt*, 01.10.1850-31.12.1850; *VEM Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1851, p.22.

28 VEM B/c.II.2, p.2: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt*, 01.10.1850-31.12.1850.

29 VEM B/c.II.2, p.11: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt*, 01.10.1850-31.12.1850; *VEM Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.21, 1852, p.329.

30 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.84.

beskaafd geantwoord.³¹ Hy het beklemtoon dat die opdragte wat hy ontvang het, nie spesifiek op Jonker gerig was nie. Aangesien hy egter seker was dat Jonker se onderdrukking van die Herero nie die Britse regering se goedkeuring sou wegdra nie, het hy dit as sy morele plig gesien om Jonker aan te spreek.³²

Hoewel Galton sy morele verpligting beklemtoon het, was daar ook tot 'n groot mate eiebelang betrokke by sy poging om vrede te bewerkstellig. Vir solank as wat die rooftogte voortgeduur het, was sy pad na die binneland en die Ngamimeer versper.³³

Daarom, terwyl hy op Jonker se antwoord gewag het, het Galton probeer om die situasie vanuit 'n ander hoek op te klaar deur boodskappe aan verskeie Herero-hoofmanne te stuur. Hy het verduidelik waarom hy by die aangeleentheid betrokke was; dat hy, ten spyte daarvan dat dit nie eintlik binne sy magte was nie, dit tog as sy plig beskou het om onderdrukking te probeer uitroei; en terselfdertyd probeer om hulle tot 'n gesamentlike vredeskonferensie te oorreed.

In die proses van sy kontak met die onderskeie leiers het Galton op 'n interessante praktyk afgekom. As waarborg dat boodskappers was wat hulle voorgegee het om te wees, is van hulle verwag om 'n soort kenteken te dra wat hulle sou identifiseer. Dit moes nie deur die wind en weer beskadig kon word nie en ook nie kon breek nie. In sy geval het Galton besluit om sy boodskapper te omgord met die swaard en skede van 'n Franse kavalleris, wat hy tydens sy omswerwinge in Egipte gekoop het. Behalwe dat die glans van die wapen die mense sou beïndruk,³⁴ het dit ook 'n simboliese betekenis gehad. Galton het naamlik verduidelik dat hy die gesant was van 'n nasie wat graag vee by die Herero wou ruil vir yster. Hulle wou die vee nie roof nie, maar in vriendskap met die Herero handel dryf.³⁵

Soos Galton verwag het, was die hoofmanne baie beïndruk met dit wat hulle van hom verneem het en het hulle hom heel skaflike antwoorde gestuur. Niks

31 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - J. Afrikaner, 25.11.1850.

32 A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - J. Afrikaner, 25.11.1850.

33 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.85.

34 *Ibid.*, p.93.

35 *Ibid.*

kon hulle egter beweeg om 'n vredeskonferensie by te woon nie. Hulle het mekaar nie eens vertrou nie, wat nog te sê die Nama.³⁶

Galton besoek Jonker

Intussen het Jonker agtergekom dat hy hom heeltemal met Galton misreken het. Dié reisiger wou nie net woorde hê nie, hy wou optrede sien! Galton kon eenvoudig nie bekostig om onbepaald te wag op 'n antwoord van Jonker nie. Die onsekerheid oor of hulle reisplan in werking sou kon stel, was besig om sy eie mense te beïnvloed.³⁷ Wat hom egter tot aksie teen Jonker beweeg het, was die besef dat dit die enigste manier was om die Herero se vermoede dat hy Jonker se spioen was, die nek in te slaan.³⁸

Heel onbewus daarvan dat Galton selfs bereid was om sy manne te bewapen en teen Jonker op te tree,³⁹ het die Afrikanerleier rustig op Windhoek gebly. Uiteindelik het Galton 'n vreedsame, maar hoogs effektiewe manier van optrede gekies. Hy het Jonker onverwags op Windhoek, in sy eie hut, gaan konfronteer. Om die skokeffek te vergroot, het Galton drie van sy grootste manne, Hans Larsen, John Mortar en een van die wadrywers, met hom saamgeneem.⁴⁰ Hans Larsen het ook as gids opgetree, want hy was al voorheen in die loop van sy handels- en jagtogte op Windhoek.⁴¹ Die geselskap het Okahandja op 16 Desember op hulle ry-osse verlaat⁴² en Windhoek die 19de teen skemeraand bereik.⁴³

Galton het breedvoerig beskryf wat met hulle aankoms gebeur het:

"Hans recognised Jonker's hut, and we, I cannot say dashed, but jogged right at

36 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.94.

37 *Ibid.*, p.111.

38 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - His Mother, 22.02.1851.

39 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.85.

40 *Ibid.*, pp.111-112.

41 *Ibid.*, p.114.

42 *Ibid.*, pp.111-112.

43 *Ibid.*, p.112.

it. An obstacle occurred and happily was surmounted, which might have much disconcerted the assault: it was a ditch, or little ravine, that a torrent had made; it was rather deep and four feet wide; but I was in hunting costume, and I am sure *Ceylon* [sy ry-os] knew it, for he shook his head, and took it uncommonly well; in fact, oxen, if you give them time, are not at all bad leapers. The others followed in style. So far so well. The huts of the place were all in front, and Jonker's much the largest. Everybody saw us, and was looking at us. There is great etiquette in these parts about coming to a strange place, but we defied all that, and I rode and rode, until my ox's head not only faced, but actually filled the door of the astonished chief."⁴⁴

"I shoved my ox right into his [Jonker se] hut and looked steadily at him. It certainly was an apparition calculated to produce some effect on a savage mind, for I had on an old pink hunting coat, hunting cap with a band around it, sword by my side, jackboots and corduroys - and came down upon him just as he was congratulating himself on his success. I frightened him out of his very wits."⁴⁵

"Conceive the effect. My Dutch was far from fluent, so I rated him in English, and after a while condescended to use an interpreter. He never dared look me in the face, as I glared down upon him from my ox. I then rode away in a huff, and took my quarters in the village, and received in great state the humble messages which he sent me."⁴⁶

Galton se optrede kon nie anders as om 'n groot indruk op Jonker te maak nie. Nog nooit vantevore het iemand dit gewaag om hom so te behandel nie! Voortaan sou hy Galton met groot versigtigheid benader, sodanig so dat hy nie een van Galton se versoeke sou weier nie.

Galton het Jonker deeglik laat verstaan dat sy optrede, veral sy vernietiging van Okahandja, die gesag van die Britse regering uitgedaag het.⁴⁷ Hoewel hy Jonker nie met teenaksie van die Britse regering gedreig het nie, moes die moontlikheid daarvan tog in Jonker se agterkop gewees het. Hy was immers nie

44 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.114.

45 A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - His Mother, 22.02.1851.

46 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.114.

47 *Ibid.*, p.115.

bewus van faktore wat die Britse regering kon verhinder om hom te straf, indien hulle sou wou nie. Jonker het dus sonder huiwering ingestem toe Galton daarop aangedring het dat hy vir Kolbe om verskoning vra vir sy aanval op Okahandja.⁴⁸ Dit het hy gedoen in 'n Engelse brief, gedikteer deur Galton. Daarmee saam is ook sy eie Kaaps-Hollandse weergawe aan Kolbe gestuur.⁴⁹

Hoogs waarskynlik het Galton se reaksie by Jonker die tydperk in herinnering geroep toe die Kaapse regering sy pa, Jager (Christiaan) Afrikaner, voëlvry verklaar het - 'n situasie wat hyself nie wou beleef nie.

Op Galton se aandrang het Jonker nog 'n skulderkennis ook geskryf en beloof dat hy in die toekoms in vrede met die Herero sou leef. Dit het hy saam met 'n afskrif van sy brief aan Kolbe aan die Britse regering gestuur.⁵⁰

"Jan. 23 - 1851

Ik erken dat ik viel verkeerd gedaan heeft in diet land, maar ik geeft mein woort naar het Engels Goewerment dat ik, van deze dag af, zal ophouden om oorlog te maaken tegen de Damaras. Ik beloof dat ik viel met al myn belooftte ... vrede te houden met hem, in dat ik zal myn vermogen doen met de ander Capityne te doen derselfde. Ik ben Jonker Affrikaner. Getuigen: Francis Galton, Timotheus Sneeuwe.⁵¹

Dié briewe is eers op 23 Januarie geskryf en onmiddellik aan die onderskeie partye gestuur.⁵²

Die Windhoek-(Eikhams-) konferensie, Desember 1850 - Januarie 1851

Jonker het besef dat sy vredesbeloftes van geen waarde was solank die ander leiers nie ook 'n soortgelyke onderneming gegee het nie. Doen hulle dit nie, kon hulle roof terwyl hy waarskynlik die skuld daarvoor sou kry. Daarom het hy Galton versoek om vir //Oaseb, Amraal en Swartbooi na Windhoek te ontbied

48 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

49 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; A 535 F.Galton 1850-1866: Brief van Jonker Afrikaner - F.W.Kolbe, 23.01.1851.

50 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

51 A 535 F.Galton 1850-1866: Brief van Jonker Afrikaner - F.W. Kolbe, 23.01.1851.

52 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.125.

sodat hulle saam 'n vredesooreenkoms kon sluit.⁵³ Volgens Galton het hy egter vir Jonker beveel om //Oaseb na Windhoek te roep.⁵⁴ Boodskappers is onmiddellik na Amraal en //Oaseb gestuur, terwyl Galton self vir Swartbooi op Rehoboth gaan uitnoui het omdat hy graag wou sien hoe dit op Rehoboth lyk.⁵⁵

Galton het saam met die Engelse grofsmid, James Frank Bassingthwaighte,⁵⁶ Rehoboth toe gereis.⁵⁷ Op pad het hy 'n boodskapper vooruit gestuur om Swartbooi van sy aantog in kennis te stel. Swartbooi het hom tegemoet gery en dadelik sy steun aan die voorgename konferensie toegesê. Teen einde Desember was hy saam met Galton in Windhoek.⁵⁸

Swartbooi se ondersteuning was van groot waarde, want hoewel sy stam nie sterk was nie, het hy wye aansien geniet.⁵⁹ //Oaseb was reeds in Windhoek maar Amraal, wat nie die uitnodiging betyds ontvang het nie, was afwesig toe die konferensie begin het.⁶⁰

Danksy Jonker, //Oaseb en Swartbooi se vaste oortuigings dat die tyd aangebreek het om vrede en geregtigheid in die land te herstel, het die samesprekings t.s.v. hulle uiteenlopende geaardhede baie ordelik verloop. Onder Galton se voorsitterskap is die grootste probleme deur die loop van verskeie lang besprekings geïdentifiseer⁶¹ en is Galton versoek om as regter daarin op te tree.⁶²

53 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.115.

54 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - His Mother, 22.02.1851.

55 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.116.

56 E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.42.

57 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.117.

58 *Ibid.*, p.121.

59 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.116.

60 *Ibid.*, p.122.

61 *Ibid.*, p.122.

62 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - His Mother, 22.02.1851.

JAMES FRANK BASSINGTHWAIGHTE EN GESIN

Nasionale Argief, Windhoek

Uiteindelik is 'n reeks omvattende wette met die drie leiers se goedkeuring opgestel.⁶³ As uitgangspunt is aanvaar dat elke kaptein soewerein was oor sy eie gebied en dat hy mense van 'n ander kaptein wat binne sy gebied oortree het, kon straf.⁶⁴ Formele wette is egter opgestel om die aard en omvang van hierdie straf te bepaal.

Die eerste twee artikels van die onderneming het die gesindheid weerspieël waarin Jonker-hulle die ooreenkoms gesluit het. Hulle het beklemtoon dat hulle hulle woord aan die Engelse regering gegee het, dat hulle hulle voortaan van gewelddadige optrede teen die Herero sou weerhou en daarom op 'n stel wette ooreengekom het wat vir hulle almal sou geld.⁶⁵

In die volgende drie artikels het die drie leiers belowe om nie weer teen onskuldiges op te tree of vrouens en kinders te mishandel nie. Misdad *sou* gestraf word, maar in ooreenstemming met die omvang en aard daarvan. Gevolglik het elkeen in artikels 6 en 7 onderneem om nie mindere misdade met swaar strawwe te straf nie. Terselfdertyd sou geen misdad egter ongestraf bly nie. Kragtens artikel 8 sou alle mense, ongeag of hulle Nama, Herero of Oorlams was, dieselfde behandeling voor die gereg ontvang. Die laaste sewe artikels, artikels 9 tot 15, het in besonderhede ingegaan op die strawwe vir diefstal, moord en medepligtigheid.⁶⁶

Omrede Galton die wette oorspronklik in Engels geskryf het, het Vollmer dit eers op 25 Januarie 1851 op Rehoboth vir hulle vertaal⁶⁷ voordat boodskappers uitgestuur is om die inhoud daarvan aan die algemene bevolking bekend te maak.⁶⁸

63 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - His Mother, 22.02.1851.

64 A 451 F.Galton 1851, pp.2-3: Enclosure to Despatch no.203 - 1851.

65 A 535 F. Galton 1850-1866: Wetsonderneming van J.Afrikaner en C.Oaseb.

66 *Ibid.*

67 VEM B/c.II.8, p.4: Tagebuch von F.H. Vollmer, 01.01.1851-01.08.1851.

68 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - His Mother, 22.02.1851.

Met dit agter die rug, en met die hoop dat die vrede blywend sou wees,⁶⁹ het Galton, vergesel deur Swartbooi,⁷⁰ Okahandja toe vertrek, waar hulle op 8 Februarie aangekom het.⁷¹ Daar het hy tevergeefs 'n laaste poging aangewend om 'n algemene konferensie tussen die Nama, Oorlams en Herero te belê. Toe dit misluk, het Galton besef dat 'n reeks wette nie genoeg was om wedersydse wantroue te besweer nie.⁷²

Die nuus oor die nuwe vrede versprei

Intussen het Galton geen tyd verspil om die sendelinge in kennis te stel van wat in Windhoek gebeur het nie. Op 24 Januarie 1851, slegs 'n dag nadat Jonker sy verskoningsbrief geskryf het, het die nuus daarvan reeds eerwaarde Hahn op Neu-Barmen bereik.⁷³ Drie dae later het Swartbooi self die bestaan van die vrede bevestig toe hy Neu-Barmen vinnig besoek het.⁷⁴

Op 25 Januarie het Galton vir eerwaardes Kleinschmidt en Vollmer op Rehoboth persoonlik ingelig oor die resultate van sy onderhandelinge met Jonker en die ander leiers.⁷⁵ Vollmer, wat by dié geleentheid die ooreenkoms tussen die leiers vir Galton vertaal het, was van mening dat indien die Herero nou hulle veediefstal sou laat vaar, Jonker verplig sou wees om hulle met rus te laat.⁷⁶ Hierdie opmerking het maar al te duidelik aangetoon dat die Herero nie altyd onskuldig onder Jonker en die Nama gely het nie. Kleinschmidt, daarteenoor, het min hoop gehad dat die ooreenkoms op die lange duur blywende vrede tot gevolg sou hê.⁷⁷

69 A 451 F.Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - His Mother, 22.02.1851.

70 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.124.

71 *Ibid.*, p.127.

72 *Ibid.*, pp.124-125.

73 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.480.

74 *Ibid.*, p.481.

75 VEM B/c.II.8, p.3: Tagebuch von F.H. Vollmer, 01.01.1851-01.08.1851.

76 *Ibid.*, p.4.

77 VEM B/c.II.2, pp.2-3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.08.1851.

Kolbe, wat hom saam met Rath op Otjimbingwe bevind het, het Jonker se briewe op 31 Januarie 1851 ontvang. Die inhoud daarvan was vir hom 'n groot verligting, want hy het steeds gevrees dat Jonker hom weer sou aanval.⁷⁸ Galton se sukses het hy daaraan toegeskryf dat sy grootdoenerigheid met die uniform Jonker se vrees en respek vir die Britse regering aangewakker het.⁷⁹

Soos Kleinschmidt, Hahn en Kolbe, was ook eerwaarde Schöneberg op Neu-Barmen⁸⁰ en eerwaarde Knudsen op Komaggas⁸¹ dankbaar dat Galton se ingryping vrede bewerkstellig het.⁸² Twee dinge het hulle egter pessimisties gestem. Nie net was al die groepe in die land nie by die vrede betrek nie,⁸³ maar sedert 1850 was die land weer eens in 'n droogte gewikkel. Uit hulle ervaringe van die verlede was die sendelinge deeglik daarvan bewus dat droogte, en die daaruitspruitende tekort aan water en weiding, gewoonlik aanleiding gegee het tot botsings tussen die verskillende groepe.⁸⁴ Vir Schöneberg was die gevaartekens reeds sigbaar toe hy Windhoek op 8 Februarie besoek het. By hierdie geleentheid was Jonker afwesig en het die agtergeblewenes hulle rusteloosheid getoon deur 'n aanhoudende geskietery.⁸⁵

Eerwaarde Kolbe besoek Jonker

Intussen het Kolbe besluit dat hy nie per brief op Jonker se verskonings sou reageer nie. Slegs deur Jonker in die oë te kyk, sou hy kon oordeel of die Afrikanerleier se verskonings opreg bedoel was, en of hy dit bloot gemaak het om Galton tevrede te stel.⁸⁶

78 VEM B/c.II.10, p.2: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851.

79 *Ibid.*, pp.3-4.

80 VEM B/c.II.12, p.6: Tagebuch von H. Schöneberg, 30.11.1850-30.04.1851.

81 VEM B/c.II.4, p.1: Brief von H.C.Knudsen - RMG Deputation, Komaggas, 09.06.1851.

82 A 535 F.Galton 1850-1866: Newspaper article, Cape Monitor, 24.08.1851.

83 VEM V.3, p.15: Chroniken von Berseba; VEM V.4, p.42: Chroniken von Bethanien.

84 VEM *Der Kleine Missionsfreund*, nro.11, 1857, p.4.

85 VEM B/c.II.12, pp.7-8: Tagebuch von H. Schöneberg, 30.11.1850-30.04.1851; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.2, 1852, p.21 (Jonker Afrikaner macht Friede).

86 VEM B/c.II.10, p.10: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851.

Die geleentheid vir hierdie ontmoeting het in April gekom. Kolbe het vanaf Otjimbingwe by Hahn op Neu-Barmen aangesluit sodat hulle saam na die Rynse sendingkonferensie kon reis wat van 7 tot 14 April op Rehoboth sou plaasvind.⁸⁷ Op pad daarheen het hulle op 3 April op Windhoek aangegaan.⁸⁸

Onbewustelik sou hierdie besoek vir Jonker en sy mense in 'n dilemma dompel oor hoe hulle die sendelinge voortaan moes behandel. Daarom was die ontvangs wat die twee sendelinge en mevrou Kolbe te beurt geval het, heeltemal anders as dit waaraan hulle gewoond was. Toe hulle die dorpie binnery, het 'n man met 'n lang stok in die hand, wat vir die sendelinge soos 'n staf gelyk het, hulle met 'n "halt" voorgekeer.⁸⁹ Sy "halt" het vir die sendelinge 'n wagperiode van ongeveer 'n halfuur ingelei voordat hulle toegelaat sou word om uit te span. Gedurende hierdie tyd het 'n groep Nama, met spiese gewapen, om die wa saamgedrom⁹⁰ en niemand anders naby die wa toegelaat nie. Selfs Timotheus Sneeuwe, wat sedert Haddy se vertrek die kerk- en skoolaangeleenthede behartig het,⁹¹ is verhinder om Hahn-hulle te kom groet.

Die bekommerde en gespanne groepie blankes het geen ander keuse gehad as om verdere gebeure af te wag nie. Die Nama, daarteenoor, het na hulle magsvertoon klaarblyklik gereedgemaak vir 'n lang wagproses deur solank 'n bees en verskeie skape te slag.⁹²

Volgens wat Timotheus Sneeuwe later vertel het, was die oorsaak van die oponthoud 'n meningsverskil tussen Jonker en sy raadslede oor hoe hulle voortaan teenoor die sendelinge moes optree. Moes hulle hulle met hulle eertydse gasvryheid ontvang of moes hulle versigtiger wees en hulle bewegings streng kontroleer?⁹³ Die beraadslaging was tydrowend omdat almal nie

87 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.483.

88 VEM B/c.II.10, p.10: *Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851*.

89 VEM B/c.II.10, p.10: *Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851*; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.484.

90 VEM B/c.II.10, p.10: *Tagebuch von F.W. Kolbe, 01.1851-04.1851*.

91 VEM B/c.II.12, pp.7-8: *Tagebuch von H. Schöneberg, 30.11.1850-30.04.1851*; *VEM Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.2, 1852, p.21 (Jonker Afrikaner macht Friede).

92 VEM B/c.II.10, p.10: *Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851*.

93 *Ibid.*, p.11.

bymekaar was nie. Jonker was in sy hut teen die helling van die berg net bokant die sendinghuis⁹⁴ terwyl sy raadslede 'n entjie van die wa af vergader het.

Tydens die beraadslaging het die raadslede aanmekaar in die rigting van die sendelinge beduie⁹⁵ en boodskappers het voortdurend tussen Jonker en sy raadslede beweeg. Eers nadat Jonker drie mans gestuur het om die sendelinge se wa te inspekteer,⁹⁶ het die teenwoordigheid van Kolbe se vrou skynbaar die skaal in die guns van die sendelinge geswaai, en is bevel gegee dat die sendinggeselskap maar kon uitspan. Voordat hulle egter kon beweeg, is die bevel skielik teruggetrek.⁹⁷ Weer eens is beraadslaag en eers toe is die sendelinge toegelaat om by die verlate sendinghuis en kerk uit te span. Die Nama met sy stok het hulle daarheen begelei⁹⁸ terwyl 'n paar lawwe jongmans vlytig op 'n viool gespeel het!⁹⁹ Waar die jongmans aan 'n viool sou gekom het en wie hulle sou geleer speel het, word nie gesê nie.

By die sendinghuis is Kolbe-hulle deur 'n halfbesope, verflenterde man ingewag. Dit was waarskynlik Eybregt, want Kolbe het opgemerk dat hy Jonker se hoofraadgewer was, 'n posisie wat Eybregt op daardie stadium beklee het. Hy het homself in Kaaps-Hollands voorgestel as die sendelinge se seremoniemeester ("Master of Ceremonies", aldus Hahn) tot tyd en wyl Jonker hom by hulle kon aansluit. Jonker moes egter eers 'n paar belangrike sake afhandel.¹⁰⁰

94 VEM B/c.II.10, p.10: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.484.

95 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.484.

96 VEM B/c.II.10, p.11: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.484.

97 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.484.

98 VEM B/c.II.10, pp.10-11: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.484.

99 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.484.

100 VEM B/c.II.10, p.11: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.484.

Terwyl Eybregt met Kolbe-hulle gesels het, het van die ander Afrikaner-Oorlams en Nama gesorg dat die sendelinge se osse uitgespan en na die weiveld geneem word. Daarna het 'n paar van hulle nader gestaan om die sendelinge te groet.¹⁰¹ Die res, heeltemal nugter en eerbiedig,¹⁰² sou eers kom groet nadat Jonker sy goedkeuring daartoe gegee het.¹⁰³ Toe ook Timotheus by hulle aansluit, kon hy eindelijk aan die sendelinge verduidelik waaraan hulle hulle sonderlinge ontvangs te danke gehad het.¹⁰⁴

Kort hierna het Jonker, geklee in 'n ligte, bloueriige somerpak, sy verskyning gemaak. Tot die sendelinge se groot ontsteltenis was hy heeltemal besope en vreeslik spraaksaam. Met groot gebare het hy sy hand na hulle uitgesteek en hulle in, wat die sendelinge beskryf het as "'n geaffekteerde vrouerige stemtoon", gegroet.¹⁰⁵ Toe het hy eers sy kop kinderlik teen Kolbe se bors aangevly en toe teen Hahn se knie gaan aanleun toe dié op 'n boomstomp gaan sit. In sy besopenheid het dit Jonker skielik bygeval dat mevrou Kolbe nog in die wa was. Al strompelende het hy haar daar gaan groet en met tipiese Franse hoflikheid belooft om enige iets vir haar te doen, selfs om die dorings in haar pad op te tel.¹⁰⁶

Kolbe en Hahn het nie eers probeer om met Jonker in sy waas van heuningsoete welwillendheid te praat nie.¹⁰⁷ Kolbe was vas oortuig dat Jonker homself doelbewus dronk gedrink het in 'n poging om sy ontmoeting met die sendelinge makliker te maak.¹⁰⁸

101 VEM B/c.II.10, p.11: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851.

102 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.485.

103 VEM B/c.II.10, p.12: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851.

104 *Ibid.*, p.11.

105 *Ibid.*, p.11.

106 VEM B/c.II.10, p.12: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851.

107 *Ibid.*

108 *Ibid.*, p.11.

Toe Jonker besef dat hy die sendelinge nie afgeskrik het nie, het hy self erken dat hy te veel gedrink het¹⁰⁹ en gevra: "Waarom zou ik't verbergen?"¹¹⁰ Daarna het hy weggestrompel na sy hut toe.¹¹¹

Teen die namiddag het 'n aansienlik nugterder Jonker saam met Eybregt, Timotheus, Hahn, Kolbe en enkele raadslede in die kerk, wat met sy skietgate meer soos 'n fort gelyk het, byeengekom.¹¹² Hahn het probeer om Jonker in 'n gemoedelike stemming te plaas deur hom te herinner aan die goeie dae tydens die Rynse verblyf op Windhoek. Hy het hom aangemoedig om terug te keer tot daardie leefwyse en om van nuuts af 'n voorbeeld vir sy mense te stel. Jonker het aandagtig geluister, maar niks gesê nie.¹¹³ Toe Kolbe egter probeer om oor die gebeure op Okahandja te praat, het Jonker vinnig en met duidelike irritasie gereageer. Hy wou niks meer van die verlede hoor nie! Toe Kolbe hom verseker dat hy dit net opgehaal het omdat hy wou sê dat alles vergewe was, het Jonker bedaar.¹¹⁴

Jonker het aanvanklik verkies om stil te bly en het Eybregt die woord laat voer. Dié het, waarskynlik in 'n poging om Jonker van sy lojaliteit te oortuig, teen die sendelinge te velde getrek omdat hulle hulle in Jonker se sake ingemeng het. Kleinschmidt sou byvoorbeeld reeds die eerste keer toe hy vir Jonker perde uit die kolonie gebring het, op Rehoboth vir Eybregt gewaarsku het dat die perde Jonker se mag sou versterk en hom in staat sou stel om meer te roof. Hy sou Kleinschmidt toe afgejak en gewaarsku het om hom nie in te meng in sake wat hom nie aangaan nie.¹¹⁵

Op hierdie stadium van Eybregt se tirade, het Jonker uit die bloute vir die sendelinge in die bresse getree. Hy het Eybregt 'n oorveeg gegee¹¹⁶ en gesê:

109 VEM B/c.II.10, p.12: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851.

110 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.2, 1852, p.24 (Jonker Afrikaner macht Friede).

111 VEM B/c.II.10, p.12: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851.

112 VEM B/c.II.10, p.13: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.485.

113 VEM B/c.II.10, p.13: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851.

114 *Ibid.*

115 *Ibid.*, p.14.

116 *Ibid.*, p.14.

"Wat myn heer Kleinschmidt gezegt heeft, was regt, hy moet dat doen, want daartoe is hy uitgekomen; waar ik het verdiend heb, daar moet my myn heer bestraffen, dat is hun pligt."¹¹⁷ Daarna het hy alle verdere pogings om die sendelinge van wangedrag teen hom te beskuldig, verwerp - ou sake moes nie weer aangeroe word nie!¹¹⁸

Verras dat Jonker hulle teen Eybregt se beskuldigings beskerm het, het die sendelinge die samesprekings afgesluit en is die twee groepe vriendelik uiteen.¹¹⁹

Jonker se grootste teenstander sterf

Kort na Kolbe se besoek aan Jonker het die Afrikaner-Oorlamleier se grootste teenstander, Kahitjene, te sterwe gekom.

Kahitjene kon met die aanval op Okahandja die grootste deel van sy veekudde red omdat dit nie alles by Okahandja versamel was nie. Met hierdie vee en sy oorblywende volgelinge het hy toe noordwaarts na die Omatako verskuif,¹²⁰ waar hy weldra in 'n hewige geskil met ander Herero betrokke geraak het. Geskiedskrywers verskil oor die oorsake van hierdie geskil.

Volgens Vedder het Kahitjene in 'n familietwis betrokke geraak. Na bewering het sy oom Mungunda, wat op Otjimbundja gewoon het, kort na Kahitjene se aankoms in hierdie geweste, gesterf. Kahitjene was die boedelberedderaar. Mungunda se seuns, veral Kayee, het Kahitjene egter daarvan beskuldig dat hy homself bevoordeel het. Kahitjene het gevolglik sy deel van die erflating geneem en die Omatako verlaat.¹²¹

Volgens Lau het Mungunda, wat eerder aan Tjamuaha as Kahitjene verwant was, eers in ongeveer 1880 gesterf en nie in 1851 nie, soos Vedder beweert

117 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.2, 1852, p.26 (Jonker Afrikaner macht Friede).

118 *Ibid.*, pp.26-27.

119 VEM B/c.II.10, pp.14-15: Tagebuch von F.W.Kolbe, 01.1851-04.1851.

120 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.319.

121 *Ibid.*

het.¹²² Die botsing tussen Kahitjene en Kayee was dus nie te wyte aan familietwiste nie, maar eerder aan veebelange.

'n Ruk na hierdie gebeure het Kahitjene die fatale flater gemaak om sy deel van die erfvee onder toesig van sy oudste seun,¹²³ Kausuva, na die Omurambavlake oos van die Omatako, te stuur.¹²⁴ Aangesien die vee binne maklike bereik van Mungunda se seuns was, het Kayee vir Kausuva vermoor, Kahitjene se ander kinders op een na gevange geneem en die vee gevat.¹²⁵

Kausuva se dood het tot 'n tweede, en vir Kahitjene noodlottige, botsing met Kayee gelei. Kahitjene het geen ander opsie gehad as om homself binne die bereik van Kayee te plaas nie, want kragtens Herero-tradisie moes bloedverwante se graf so gou as moontlik na hulle afsterwe besoek word ten einde die oorlewendes van rampe te vrywaar, aldus Vedder.¹²⁶

Op hierdie stadium het Galton op 13 Maart 1851 vir Kahitjene ontmoet. Toe was hy, in teenstelling met sy vroeëre vooruitstrewendheid en rykdom, 'n man sonder volgelingen en vee.¹²⁷

Galton het nie van bogenoemde Herero-gebruik geweet nie. Teenoor hom het Kahitjene slegs beklemtoon dat sy eer op die spel was en hy, alhoewel feitlik seker dat sy volgelingen hom in die steek sou laat, indien 'n geveg nie vermy kon word nie, tog vir Kayee moes aandurf.¹²⁸ Hy het Galton se aanbod om namens hom vir Kayee te gaan vra om sy kinders en van sy vee terug te gee, van die

122 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn 1837-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part V: Register and Indexes (Archeia)*, p.1277.

123 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.486.

124 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.319.

125 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.140.

126 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.320.

127 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.486.

128 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.141.

hand gewys,¹²⁹ selfs al kon hy volgens Herero-tradisie daarop aanspraak maak.¹³⁰

Na Galton se vertrek het Kahitjene iewers in April 1851 teen Kayee opgetrek. Volgens Vedder is hy vergesel deur Tjamuaha se kleinseun Mauto, die kind van Tjamuaha se oudste seun Kavikunua. Nog voordat Kahitjene-hulle Kausuva se graf bereik het, het Kayee-hulle hulle aangeval. Soos Kahitjene verwag het, het die meeste van sy mense gevlug. Hy self is deur 'n pyl in die bors getref en gedood. Toe Mauto hom wou help, is hy ook doodgemaak.¹³¹

Kahitjene se stam het finaal uiteengespat.¹³² Op Zeraua se aanbeveling het die oorlewendes hulle onder Maharero gaan vestig, terwyl sy vee deur Tjamuaha opgeëis is as vergoeding vir die dood van sy kleinseun.¹³³

Met Kahitjene se dood het die sendelinge se laaste hoop op 'n waardige teenstander vir Jonker Afrikaner verdwyn.¹³⁴ Daarmee saam is die weg egter oopgelaat vir die ontwikkeling van 'n ander Herero-leier, Tjamuaha.¹³⁵ Sy bande met die Rynse sendelinge en kontak met die handelaars sou 'n deurslaggewende rol speel in die uiteindelijke bepaling van magsverhoudinge in die land.¹³⁶

129 F.Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.140.

130 *Ibid.*, pp.140-141.

131 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.322.

132 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.486.

133 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.322.

134 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.486.

135 D. Henrichsen: *Formen des Kulturkontaktes zwischen Herero und Europäern im vorkolonialen Namibia*, p.128.

136 *Ibid.*, p.130.

Jonker poog om die vrede te bly bewaar

In 'n poging om die vredesproses te bevorder, het die Rynse sendingkonferensie op Rehoboth besluit om 'n konferensie tussen al die inheemse leiers te belê.¹³⁷ Dit het weens onderlinge wantroue tussen die leiers nie plaasgevind nie.

Intussen het die onrus voortgeduur. Jonker self het die Herero vir die toestand geblameer. Volgens hom het hulle rowery so 'n gevaarlike toestand geskep dat hy byvoorbeeld nie in April vir Kleinschmidt op Rehoboth kon besoek nie.¹³⁸ Self het hy egter nie in Mei 1851 gehuiwer om 'n kommando teen 'n groep Oos-Herero te lei wat een van sy veeposte aangeval het nie.¹³⁹

Jonker se optrede het vermoedelik op 23 Julie 1851 'n groep Nama aangespoor om 'n Herero-werf naby Otjimbingwe te beroof. Hulle is egter nie toegelaat om daarmee weg te kom nie, want toe eerwaarde Rath daarvan hoor, het hy en 'n paar van sy mense, wat Kolbe se wadrywer Petrus ingesluit het, die rowers agterna gesit. Rath het die Nama se bewerings verwerp dat hulle net van hulle eie vee wat weggeloop het, kom haal het. Daarna het hy die wette wat Galton opgestel en Jonker en //Oaseb onderteken het, aan die mense voorgehou en hulle oorreed om die vee terug te gee.¹⁴⁰

Ook in Windhoek het die situasie nie juis verbeter na Galton en Kolbe se besoeke nie. Die plek was verwaarloos en vertrap en slegs die tabaklande en daggaplante het aandag ontvang. Van die verskeie huise en tuine waarmee die dorpie in 1844 gespog het, was daar nou geen teken nie. Ondanks die versoening tussen Jonker en Kolbe het die inwoners van Windhoek ook nie hulle spontaneïteit jeens die sendelinge herwin nie.¹⁴¹ Jonker het homself nog gereeld aan drank vergryp. Rath se twyfelagtige verklaring daarvoor was dat

137 VEM C/k.1a, p.1: Missionskonferenz-Protokolle und Antwortschreiben, Hereroland, SWA, 1851-1877.

138 A 426 J.Rynhards 1850-1852, p.376.

139 VEM B/c.II.12, p.2: Tagebuch von H. Schöneberg, 30.04.1851-10.11.1851.

140 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.2, 1852, pp.28-30 (Jonker Afrikaner macht Friede).

141 VEM B/c.II.7, pp.1-2: Brief von J.Rath - Herr Keetman, Otjimbingue, 07.05.1851.

Jonker gedrink het omdat hy nog steeds nie vrede kon maak met sy gewete oor die gebeure by Okahandja nie.¹⁴²

Te midde van hierdie onrus en verval, het Jonker se optrede teenoor Galton sy respek vir die Britse regering getoon. Galton het op 16 Augustus weer in Windhoek aangekom¹⁴³ nadat hy op 4 Augustus na Neu-Barmen teruggekeer het vanaf sy reis na die Ngamimeer.¹⁴⁴

Die Afrikanerleier het Galton baie vriendelik ontvang. Om sy tevredenheid te toon dat Jonker hom tot op daardie stadium van rowery weerhou het¹⁴⁵ en selfs diesulkes wat dit wel gewaag het om te roof, swaar gestraf het,¹⁴⁶ het Galton vir Jonker 'n geskenk saamgebring. Dit was 'n opgeslane hoed, kompleet met sy pluime, en 'n vlootoffisier se baadjie met vergulde afwerking,¹⁴⁷ wat Jonker met groot waardigheid gedra het. Andersson, wat Galton vergesel het, het 'n potloodskets gemaak van Jonker in hierdie uitrusting en in sy boek *Lake Ngami* gepubliseer.¹⁴⁸ Dieselfde skets is later deur Hahn in *Der Kleine Missionsfreund* gereproduseer.

Geïnspireer deur Galton se besoek, het Jonker hul ooreenkoms met nuwe geesdrif toegepas. Toe die Topnaars teen die einde van Augustus ongeveer 30 Herero vermoor en hul vee, insluitende vee van Hahn wat by Rath en Piet Gertse op Otjimbingwe was, gesteel het, het Jonker dadelik ingegryp.¹⁴⁹ Hy het die gesteelde vee gaan afneem en 24 van die gebuite koeie aan die sendelinge teruggestuur. Ongeveer die helfte is egter onderweg gesteel.¹⁵⁰ 'n Maand later

142 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J.Rath - Herr Keetman, Otjimbingwe, 07.05.1851.

143 F.Galton: *Memories of my Life*, p.146; J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.103.

144 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.508.

145 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.254.

146 A 451 F.Galton 1851, p.23: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.104.

147 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.103.

148 *Ibid.*, p.104.

149 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.512.

150 *Ibid.*, pp.512-513.

het Jonker ook teen Bergdamaras opgetree wat op Otjimbingwe vee gesteel het. Ook hierdie vee is afgeneem en aan Rath terugbesorg. Die feit dat die helfte van die buitvee op pad terug na hul wettige eienaars ook geroof is,¹⁵¹ laat die vraag ontstaan of Jonker nie dalk doelbewus 'n gedeelte van die buitvee as vergoeding vir homself gehou het nie.

Tydens sy optrede teen rowers het Jonker besef dat sy beheermaatreëls i.v.m. die verskaffing van wapens en ammunisie aan die inheemse bewoners verskerp sou moes word. Soos sake nou gestaan het, het die handelaars dit vrylik, maar teen buitensporige hoë pryse, aan mense verskaf. In 1851 het Morris byvoorbeeld 1400 pond buskruit die land ingebring. Dit het hy verkoop teen 'n prys van een groot os per vyf pond kruit. In die kolonie sou dieselfde hoeveelheid buskruit slegs drie sjelings en nege pennies gekos het, terwyl hy die os kon verkoop vir drie pond.¹⁵² Met soveel wapens en ammunisie in omloop, het dit Jonker se taak om die vrede te bewaar, aansienlik bemoeilik. Daarom het hy op Galton se advies in Augustus sy sogenaamde "Gunpowder Regulation" afgekondig. Dit het bepaal dat buskruit in die toekoms slegs aan hom verkoop kon word. Enige iemand, hetsy 'n handelaar of een van sy volgelinge, wat aan iemand anders verkoop, sou 'n boete van twee maal die waarde van die verkoopte buskruit aan Jonker moes betaal.¹⁵³ Jonker het Galton verder versoek om 'n omsendbrief aan die onderskeie handelaars en inheemse leiers in verband met hierdie aangeleentheid op te stel.¹⁵⁴

Die omsendbrief het as volg gelui:¹⁵⁵

"Sir,

I write to inform you of a regulation that I have made concerning the sale of gunpowder in my country. The case is an urgent one and that it will be carried into effect from the present time, and to this regulation you, if you come into my country, will of course be obliged to conform. Some Berg Damaras and others

151 VEM B/c.II.12, p.12: Tagebuch von H. Schöneberg, 30.04.1851-10.11.1851.

152 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.104.

153 B. Lau (ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J.Andersson: Charles John Andersson Papers Volume I (Archeia nr.7)*, p.84.

154 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.105.

155 B. Lau (ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J.Andersson: Charles John Andersson Papers Volume I (Archeia nr.7)*, p.84.

of my people have of late bought and still endeavour to buy a considerable quantity of gunpowder; they have already made use of this for the purpose of attacking and robbing the Cattle Damaras, and by it they are also able to resist those men whom I send to punish them. I have therefore great difficulty in preserving such good order as I desire in these parts. The regulation I speak of is this:

No trader or other person shall sell any gunpowder whatever in my country except at my place. If they do so I shall take from them as a fine twice the value they have obtained for the gunpowder so sold.

Jonker Afrikaner, Kaptein

K. Eybrecht

18 August, 1851"

Jonker se optrede het in baie opsigte te laat gekom. Die meeste Herero was reeds buite sy beheer en Tjamuaha het na willekeur geroof. In September 1851 het hy byvoorbeeld vir Kairama, na bewering Kahitjene se jonger broer,¹⁵⁶ wat in die omgewing van Neu-Barmen gewoon het, van al sy vee beroof. Ten spyte daarvan dat Jonker indirek verantwoordelik was vir die dood van sy broer, het Kairama by Jonker beskerming gaan soek.¹⁵⁷ Hierdie gebeure het die sendelinge so ontstel dat hulle verlang het na die dae toe Jonker die alleen-aggressor was.¹⁵⁸

Daarby het die handelaars Jonker se bevele openlik geïgnoreer. Toe Morris byvoorbeeld net na die afkondiging van die regulasie by Jonker aankom, het Jonker hom gevra vir 'n pryslys van die goedere wat hy wou verkoop. Morris het geweier en eenvoudig sy goedere by //Oaseb gaan verkoop sonder dat Jonker iets daaromtrent kon doen.¹⁵⁹

Spanning tussen Jonker en Swartbooi

Na sy besoek aan Jonker in Augustus het Galton Rehoboth toe gereis om vir Swartbooi te gaan besoek. Voor sy vertrek het Jonker Galton se rytuig ("cart"),

156 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn 1837-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part V: Register and Indexes (Archeia)*, p.1263.

157 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.513.

158 VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, 1888, p.226: L. von Rohden: *Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*.

159 B. Lau (ed.): *Southern and Central Namibia in Jonker Afrikaner's Time, Archeia nr.8*, p.102.

tuie en drie muile vir 20 osse en 40 melkbokke gekoop.¹⁶⁰ Hy wou egter nie sy perde verkoop nie, maar was wel bereid om Galton 'n perd te leen vir sy rit na Rehoboth.¹⁶¹

Galton wou vir Swartbooi gaan oorreed om Jonker en //Oaseb te ontmoet sodat hulle hulle onderlinge geskille kon besleg. Veral //Oaseb het hom juis nie gesteur aan hulle vroeëre ooreenkoms nie en 'n groot aantal Herero-vee geroof.¹⁶² Met behulp van Jonker se naam en sy gesag het Galton daarin geslaag om //Oaseb te oortuig om die gesteelde vee aan hulle eienaars terug te gee.¹⁶³ //Oaseb het egter geweier om kompensasie te betaal vir vee wat reeds geslag of weg was.¹⁶⁴ Hoewel Galton nie sê hoe hy met //Oaseb kontak gemaak het nie, het hy hom waarskynlik op Rehoboth teëgekom.

Jonker se verhouding met Swartbooi het eweneens veel te wense oorgelaat, soos Galton gou sou agterkom. Swartbooi het naamlik by Galton gekla oor Jonker se aansprake dat hy die kaptein van die Topnaars was en dat hy die Rooinasie weer as eenheid saamgesnoer het. Omdat Galton bewus was dat die Topnaars hulle lankal ondergeskik gestel het aan Jonker se gesag, en dat Jonker die Herero teruggedryf het toe hulle die Rooinasie onderdruk het, wou hy nie Swartbooi se klagtes verder voer nie.¹⁶⁵ Hy het hom egter oorreed om saam te gaan Windhoek toe en die aangeleenthede met Jonker te bespreek. Toe Jonker egter vir Swartbooi hoogdrawend en aanmatigend ontvang en te kenne gee dat hy self die rowery sou stopsit, het die samesprekings misluk. Swartbooi het gevolglik na Rehoboth teruggekeer sonder dat hy en Jonker vrede gemaak het.¹⁶⁶

Terug op Rehoboth het die spanning tussen hom en Jonker vir Swartbooi beweeg om ernstige aandag te skenk aan 'n alliansie met //Oaseb teen Jonker. Dié idee het sy oorsprong bykans 'n jaar vantevore gehad in die gebeure van

160 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, pp.255-256.

161 *Ibid.*, p.256.

162 *Ibid.*

163 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.104.

164 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.309.

165 A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - Willem Swartboy.

166 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 10.08.1851-31.01.1852.

Oktober 1850 toe Swartbooi saam met Kleinschmidt vir //Oaseb gaan besoek het met die doel om die evangelie aan die Rooinasie te bring.¹⁶⁷

By dié geleentheid het //Oaseb vir Swartbooi en Kleinschmidt baie vriendelik ontvang en aanvanklik selfs laat blyk dat hy bereid sou wees om die rowery te laat staan. Teen die aand het hy egter teen die Herero te velde getrek¹⁶⁸ en gedreig om hulle te laat boet vir al hulle beweerde "sondes" teen hom.¹⁶⁹ Hy het ook probeer om Swartbooi saam met hom in 'n alliansie teen sy aartsvyand, Jonker, te betrek.¹⁷⁰ Volgens Knudsen op Komaggas was die blote gerug van so 'n alliansie genoeg om Jonker te laat bewee soos 'n "blaar".¹⁷¹ Danksy Kleinschmidt se teenwoordigheid is die vrede egter bewaar.¹⁷²

Nou, bykans 'n jaar later in September 1851, was Swartbooi bereid om so 'n alliansie te oorweeg, veral nadat 'n groep van sy jagters by Gurumanas (!Guruma-!nas), een en 'n halwe dagreise noordwes van Rehoboth, in 'n geveg met Jonker-hulle betrokke geraak het. Hulle poging om Jonker te omsingel en gevange te neem, het egter misluk.¹⁷³

Van sy kant af het //Oaseb skynbaar ook nouer kontak met Swartbooi gesoek. Op 3 Oktober het hy Rehoboth besoek, onder die voorwendsel dat Kleinschmidt vir hom twee briewe wat hy van Jonker ontvang het, moes lees. Kleinschmidt het hom nie aan //Oaseb gesteur nie.¹⁷⁴ Toe Galton egter van die ontmoeting verneem, het hy dringend aan Swartbooi geskryf om hom teen 'n alliansie met //Oaseb te waarsku. Buiten dat //Oaseb onbetroubaar was en Swartbooi slegs sou gebruik in sy poging om Jonker te onderwerp,¹⁷⁵ sou die gevolge van so 'n

167 VEM B/c.II.2, p.1: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 01.10.1850-31.12.1850.

168 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.21, 1852, p.328.

169 A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Jackson - WMS Secretaries, Lily Fountain, 30.12.1850.

170 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.21, 1852, p.328.

171 VEM B/c.II.4, p.1: Brief von H.C. Knudsen - RMG Deputation, Komaggas, 09.06.1851.

172 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.21, 1852, p.328.

173 VEM B/c.II.2, p.6: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 10.08.1851-31.01.1852.

174 *Ibid.*, p.9.

175 A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - Willem Swartboy.

alliansie fataal wees vir die reeds gespanne verhouding tussen Swartbooi en Jonker.¹⁷⁶

Galton het op 5 November die laaste keer in Windhoek aangedoen. Nadat hy sy een wa vir 40 osse aan Jonker verkoop het, het hy en Jonker as vriende uiteengegaan.¹⁷⁷ Het Galton egter besef hoe sterk die antagonisme tussen Jonker en Swartbooi was, sou hy moontlik groter moeite gedoen het om hulle met mekaar te versoen. Hierdie antagonisme sou spoedig tot 'n direkte botsing tussen die twee leiers lei.

176 A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - Willem Swartboy.

177 F. Galton: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa*, p.309.

HOOFSTUK 15

DIE AFRIKANER-OORLAMSK BEROOF DIE HERERO

Hoewel Jonker Afrikaner reeds voor Galton se vertrek vanaf Windhoek op 5 November 1851 vermoed het dat Galton nie soveel mag gehad het as wat hy voorgegee het nie,¹ was hy nie seker genoeg van sy saak om Galton se gesag openlik uit te daag nie.

//Oaseb, Jan Boois, die Velskoendraers en die Bondelswarts is nie deur soortgelyke voorbehoude gepla nie. Hulle kon immers nie soos Jonker vanweë geboorte as Britse onderdane beskou word nie en is dus nie afgeskrik deur dreigemente van Britse strafoptrede nie.² Gevolglik het //Oaseb, ten spyte daarvan dat hy Galton se wette onderteken het, sy rooftogte voortgesit.³ Eerwaarde Rath het //Oaseb skerp gekritiseer en die Rooinasie se onwilligheid om op te hou roof, toegeskryf aan hulle Nama-aard. Volgens hom was die Nama te lui om deur eie onderneming vooruit te gaan.⁴ Om sy standpunt te illustreer, het hy 'n voorval in 1845 aangehaal waarby 'n groepie Nama betrokke was. Ofskoon die groepie se trekosse omtrent omgeval het van die dors, het hulle nie kans gesien om 'n put van slegs twee meter diep te grawe om by water uit te kom nie.⁵ Daarby het die Nama se kontak met die handelaars veral in terme van verbruiksware soveel nuwe behoeftes geskep, dat hulle onmoontlik met die hoeveelheid vee tot hulle beskikking daarvoor kon betaal. Die keuse het dus vir hulle gelê tussen roof of verarm, aldus Rath.⁶

1 VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, 1888, p.226 (L. von Rohden: *Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*); J.C. Wallmann: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*, p.23.

2 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.318.

3 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.589.

4 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 17.02.1853.

5 VEM B/c.II.7, p.3: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855.

6 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 25.08.1852.

Vedder beweer egter dat, volgens mondelinge oorlewering, Jonker Afrikaner sy rooftogte hervat het reeds vóórdat Galton die land verlaat het. Saam met Tjamuaha sou hy 'n Herero-werf naby Neu-Barmen aangeval, hul vee afgevat, die inwoners in die veekraal gejaag en dit toe aan die brand gestee het. Niemand het die aanval oorleef nie. Hierdie gruweldaad is so stil gehou dat selfs Hahn nie daarvan bewus was nie.⁷ Ofskoon daar nie skriftelike bevestiging vir hierdie spesifieke beweerde rooftog bestaan nie, was dit kort na Galton se vertrek algemene kennis dat Jonker sy rooftogte hervat het.⁸

Jonker se eerste teiken - Rehoboth

Jonker se eerste teiken was Frederick Willem Swartbooi en Rehoboth, waar Kleinschmidt steeds gestasioneer was.

Kleinschmidt het die eerste keer van Jonker se voorneme om Rehoboth aan te val, bewus geword toe hy op 20 November 1851 hoor dat Jonker die Herero genooi het om saam met hom teen Rehoboth op te ruk. 'n Veglustige //Oaseb, wat dieselfde gerug gehoor het, het intussen op Rehoboth opgedaag en Swartbooi probeer oorreed om Jonker die stryd aan te sê. Saam sou hy en Swartbooi dalk 'n kans hê om Jonker se mag te breek. Op Kleinschmidt se advies het Swartbooi egter 'n vreedsame uitweg gekies en Jonker per brief tot bedaring probeer bring.⁹

Jonker het vol verontwaardiging op Swartbooi se brief gereageer. In 'n brief aan Kleinschmidt het hy homself verontskuldig en Swartbooi se aantygings van 'n Afrikaner-aanval op Rehoboth heftig ontken.¹⁰ Dít was bloot oëverblindery, want hy het slegs gewag vir 'n geskikte geleentheid om Rehoboth aan te val. Intussen het hy nie teruggedeins om sy gesag met geweld af te dwing nie, soos die Rehobothers op 28 November 1851 ervaar het.

'n Groep Herero het in November van Jonker se vee gesteel en daarmee Rehoboth toe gevlug. Die Afrikaners het hulle agterna gesit en kort duskant

7 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, pp.325-326.

8 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.589.

9 VEM B/c.II.2, p.15: *Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 10.08.1851-31.01.1852*.

10 *Ibid.*, p.16.

Rehoboth ingehaal. Hulle het die Herero so geslaan dat slegs die tussenkoms van die Rehobothers hulle lewens gered het. Verder kon die Rehobothers egter niks doen nie en moes hulle magteloos toekyk hoe die veediewe gearresteer en saamgeneem word Windhoek toe. Die strafgeselskap was egter nouliks op pad of een van die Afrikaners het 'n Herero-vrou deur die skouer geskiet. In die geharwar wat gevolg het, het verskeie van die Herero ontsnap en Rehoboth toe gevlug.¹¹

Dit het Jonker gegrief dat sy vyande op Rehoboth heenkome gevind het en hy het net vir 'n geskikte verskoning gewag om Rehoboth aan te val.

In Januarie 1852 het 'n groepie Walvisbaaise Topnaars wat tydelik in die berge rondom Windhoek gewoon het, van die Afrikaners se vee gesteel. Uit vrees vir strafoptrede het hulle Rehoboth toe gevlug. 'n Hoogs ontstoke Jonker het beweer dat Swartbooi inderdaad die Topnaars Rehoboth toe *genooi* het. Dit het, volgens Jonker, sy gesag ondermyn en die indruk gewek dat Swartbooi veediefstalle op sy vee goedgekeur het.¹² Swartbooi het die ongegronde beskuldiging summier verwerp.¹³ Binne 'n week sou dit blyk dat Jonker met sy aantygings slegs voorbrand gemaak het vir 'n "geregverdigde" aanval op die Rehoboth-veeposte.

Op 21 Januarie 1852 het Jonker se mense die Rehoboth-buitepos aangeval waar hierdie Topnaars hulle skuilgehou het. Die Topnaars het egter die aanval met die hulp van die Rehoboth-veewagters in 'n kort geveg afgeslaan.¹⁴

Hierdie, op die oog af, ligte skermutseling het vir Swartbooi verreikende implikasies gehad, want hy is teen sy sin in 'n gewapende stryd met Jonker ingetrek. Hy het geweet dat hy hom op 'n wraakaanval sou moes voorberei, want Jonker sou nie die nederlaag aanvaar nie.¹⁵ In 'n poging om seker te maak dat Jonker geen grondige rede sou hê om Rehoboth aan te val nie, het Swartbooi die Topnaars beveel om Jonker se gesteelde vee terug te gee. Ook eerwaarde Kleinschmidt het sy bydrae gelewer deur Jonker per brief te versoek

11 VEM B/c.II.2, p.16: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 10.08.1851-31.01.1852.

12 *Ibid.*, p.22.

13 *Ibid.*, p.23.

14 *Ibid.*

15 *Ibid.*

om sy verskille met Swartbooi op 'n vreedsame wyse op te los.¹⁶ Hy het egter goed besef dat al hulle pogings geen waarborg was dat die verskille tussen Jonker en Swartbooi nie op 'n direkte konfrontasie tussen die twee leiers sou uitloop nie.¹⁷

Aanvanklik het dit gelyk asof Swartbooi en Kleinschmidt se versoeke die nodige uitwerking gehad het, want die Rehobothers het vir eers niks van Jonker gehoor nie. Jonker het egter nie sy grief teen hulle vergeet nie. Hy was net te besig om daaraan aandag te gee, want hy was op 'n uitgebreide rooftog noord van Neu-Barmen.

Na sy terugkeer vanaf die rooftog, het die Afrikanerleier op ongeveer 17 Maart vir eerwaarde Hahn op Neu-Barmen in kennis gestel dat hy Rehoboth gaan aanval. Hahn het dié brief eers op 1 Mei 1852 ontvang. Jonker het homself vooraf verontskuldig deur te beweer dat Swartbooi die skuldige Topnaars gevange geneem het en terselfdertyd 'n deel van sy vee gesteel het. Nadat hy tevergeefs gewag het dat Swartbooi die Topnaars na hom toe terug stuur, het hy homself nou verplig gevoel om Rehoboth aan te val en die mense terug te kry.¹⁸ Hahn se reaksie was dat hy niks vir Jonker te sê gehad het nie.¹⁹

Jonker val Tjamuaha en Maharero aan

Die Nama- en Oorlamgroepe was nie die enigstes wat hulle aan rowery skuldig gemaak het nie. Ook die Herero was baie aktief in dié opsig. Hierdie groep is swaar getref deur die Afrikaners se strooptogte en die kwaai droogte wat die laaste jaar of wat geduur het. Selfs toe die reën teen einde Desember 1851 begin val het, het dit nie vinnig genoeg verligting gebring nie en is baie aan hongersnood dood.²⁰

16 VEM B/c.II.2, p.16: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 10.08.1851-31.01.1852.

17 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.584.

18 *Ibid.*, p.596.

19 *Ibid.*

20 *Ibid.*, p.581.

Terwyl sommige Herero hulle karige voedselvoorraad probeer aanvul het deur onder mekaar en onder die Nama te steel en te roof,²¹ het meer welvarendes soos Maharero en sy volgelinge die rowery gebruik om hulle veekuddes uit te bou. So sleg het dit gegaan dat eerwaarde Schöneberg te Otjimbingwe opgemerk het dat daar, behalwe vir Tjamuaha en Maharero, nog net arm Herero in die land oor was. Die rykes het óf gevlug, óf is deur Jonker vernietig.²²

Hierdie strooptogte in Hereroland in het opnuut spanning tussen die Afrikaners en die Rynse sendelinge veroorsaak.

Vroeg in Januarie 1852 het Maharero en 'n paar van die Herero van Neu-Barmen, waar Hahn sendeling was, byvoorbeeld van die Ozonguatjendu se vee gebuit. Die Ozonguatjendu het iewers tussen die huidige Kalkfeld en Gross-Barmen gewoon.²³ Op hulle beurt het die Ozonguatjendu toe dieselfde aantal vee van Tjamuaha geroof.²⁴

Maharero se optrede, en die feit dat van sy gemeentelede by die rooftogte betrokke was, het Hahn laat optree. Hy het Maharero op 19 Januarie ernstig aangespreek oor sy optrede en versoek om ten minste 'n deel van die gesteelde vee aan hom te gee sodat hy dit aan die eienaars kon terugbesorg. Hiervoor was Maharero nie te vinde nie. Hy het eers aangevoer dat byna al die vee reeds geslag was - 'n verskoning wat in die lig van die wydverspreide hongersnood nie so vergesog was nie. Na volgehoue druk het Maharero uiteindelik belowe om vir Hahn tien stuks vee te gee,²⁵ wat hy dan ook drie dae later gedoen het.²⁶ Binne 'n week sou hierdie vee egter weer in 'n Herero-kraal beland.

In die eerste week van Februarie het van Jonker se Herero-bondgenote op Neu-Barmen toegeslaan en die sendingstasie se vee gesteel. Toe Hahn dit onder

21 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1851 bis dahin 1852, p.22.

22 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Otjimbingwe, 14.06.1852.

23 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.590.

24 *Ibid.*, p.582.

25 *Ibid.*

26 *Ibid.*, p.583.

Jonker se aandag bring, het hy onmiddellik die skuldiges beveel om die vee terug te gee en vee wat reeds geslag was, met ander te vervang.²⁷

Jonker se oënskynlike sterk optrede teen veediefstal was misleidend. Hy was besig om 'n grootskaalse plundertog deur Hereroland te beplan en die duisende stuks vee wat hy gehoop het om hiertydens te bekom, sou meer as vergoed vir die enkeles wat hy aan Hahn-hulle sou terugbesorg.

Teen die middel van Februarie 1852 het Jonker met 'n kommando op sy beplande rooftog in Hereroland in vertrek.²⁸

Die Afrikanerleier het sy kommando vooraf in twee groepe verdeel. Een groep, o.l.v. sy seun Jan Jonker en sy swaer Lewis,²⁹ het hulle op Maharero en Tjamuaha se eiendom toegespits. In die proses is Maharero se veepos by Otjosemba, ongeveer een-en-'n-half dag noord-noordwes van Neu-Barmen af,³⁰ en tussen elf en vyftien werwe van Tjamuaha in dieselfde omgewing aangeval, 11 mans gedood en groot getalle vee buitgemaak.³¹

Jonker self het noord-noordoostelik, in die rigting van die Omambonde-vlakte, noordoos van die Waterberg, getrek. Onderweg daarheen het hy oos van die Omatako-heuwels op die Omuramba-vlakte verskeie Herero-werwe oorval. Daarvandaan het hy in 'n suidwestelike rigting teruggekeer en by Otjihinamaparero (enkele kilometers suid van die huidige Kalkfeld) die stam van Katjikusere aangeval, waarna hy die Ozonguatjendu aangeval en van al hulle vee gestroop het.³² Op 31 Maart 1852 het Jonker met 'n buit van ongeveer twaalfduisend stuks vee by Okahandja verbygekom.³³

Jan Jonker se aanval op hom het Tjamuaha onverhoeds betrap. In 'n poging om sy mense teen moontlike verdere aanvalle te beskerm, het hy toe vir Hahn gevra of hy nie met al sy mense en vee na die omgewing van Neu-Barmen kon verhuis

27 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.585.

28 *Ibid.*, p.590.

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*, p.589.

31 *Ibid.*, p.590.

32 *Ibid.*

33 *Ibid.*

nie. Om 'n herhaling van Jonker se aanval op Kahitjene op 23 Augustus 1850 op Okahandja te voorkom, het Hahn sy versoek geweier.³⁴

Tjamuaha se versigtigheid was veral vir die handelaar en reisiger, Charles John Andersson, verbasend. Andersson het kort na Jonker van sy plundertog terugkeer het, op Windhoek aangekom en die Afrikanerleier ernstig vermaan oor sy rooflustige optrede. Jonker was egter nie van plan om hom weer deur 'n vreemdeling te laat beïnvloed nie en het Andersson se vermanings geïgnoreer.³⁵ Hy het selfs sy skulde aan Andersson uit die gesteelde vee betaal.³⁶

Wat Andersson egter die meeste ontstel het, was Tjamuaha se traagheid om Jonker te straf vir sy rooftog op hom. Volgens Andersson se skatting het Tjamuaha met sy ongeveer 500 krygers en 70 gewere goed teenoor Jonker se 300 tot 400 bewapende mans opgeweeg. Hy het die Hereroleier se huiwering om op te tree, toegeskryf aan 'n gebrek aan moed.³⁷ Dit was egter nie die geval nie. Tjamuaha het eerder besef dat die faktore wat Jonker sedert die 1830's die oorhand gegee het, naamlik sy gewere, perde en uitmuntende krygstrategie, die Afrikaners steeds die oorhand sou besorg. Die tyd vir konfrontasie was nog nie reg nie.

Jonker probeer die toegang tot Ovamboland beheer

Jonker se optrede en aansprake het die Rynse sendelinge in meer as een opsig geraak, soos eerwaarde Hahn in 1852 agterkom het toe hy Ovamboland wou besoek.

Maharero was vas oortuig dat slegs Hahn se teenwoordigheid op Neu-Barmen vir Jonker weerhou het om hom aan te val. Met dit in gedagte het hy op 8 April 1852 geweier om Hahn te help om 'n gids na Ovamboland te kry. Met Hahn weg, sou Jonker hom aanval, het hy geglo.³⁸ Hoewel Hahn begrip gehad het vir

34 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.590.

35 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.12, 1853, p.188 (Jonker Afrikaner und die Rheinischen Missionare).

36 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.122.

37 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.591.

38 *Ibid.*

Maharero se vrese, kon hy nie dat dit hom verhinder om te reis nie. Die sendelinge was immers in die eerste plek dienaars van God en nie die Herero se beskermers nie; daarvoor moes hulle hulle tot die Britse regering wend, was Hahn se standpunt.³⁹

Ook Jonker was teen Hahn se voorgenome besoek aan die Ovambo gekant, maar om 'n heel ander rede. Volgens hom was die Ovambo ook sy volk en sou Hahn buite sy reg optree deur hulle sonder sy toestemming te gaan besoek.⁴⁰

Hahn het Jonker se aanspraak dat hy heerser oor die Ovambo was as belaglik beskou en voortgegaan met die voorbereidings vir sy vertrek.⁴¹ Om eerwaarde Rath in staat te stel om hom te vergesel, het Hahn gereël dat eerwaarde Gorth, wat vir Rath op Otjimbingwe gehelp het, na Neu-Barmen kom om vir Schöneberg, wat ernstig siek was aan tifus,⁴² tydens sy afwesigheid te verpleeg. Gorth moes terselfdertyd die werk in die skool en kerk behartig, iets wat vir hom vanweë sy gebrek aan kennis van die Herero-taal 'n verleentheid was.⁴³

Hahn het die 14de Mei op Otjimbingwe aangekom en drie dae later saam met Rath Ovamboland toe vertrek.⁴⁴ Slegs 'n dag later het teenspoed hulle egter getref toe Rath so siek geword het dat die geselskap die 20ste Mei moes terugdraai.⁴⁵

Jonker bedreig Neu-Barmen

Jonker het eerwaarde Hahn se openlike ignorering van sy wense as 'n klap in die gesig beskou. Binne 'n maand was dit duidelik dat hy voortaan openlik vyandig teenoor Hahn en sy sendingstasie by Neu-Barmen sou optree.⁴⁶

39 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.592.

40 *Ibid.*, p.598.

41 *Ibid.*

42 H. Vedder: Quellen, 3a, p.11 (Namaland und Bethanien).

43 VEM B/c.II.13, p.7: Tagebuch von M. Gorth, 01.03.1852-13.06.1852.

44 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, pp.598-599.

45 *Ibid.*, p.600.

46 VEM B/c.II.8, p.10: Tagebuch von F.H. Vollmer, 01.1852-06.1852.

MATTHÄUS GORTH

Nasionale Argief, Windhoek

Teen die namiddag van 6 Junie 1852 het eerwaardes Hahn en Gorth gehoor dat Jonker met 'n groep van sy krygers na Neu-Barmen op pad was. Die sendelinge het nie geweet wat hy presies beoog het nie en het sy aankoms in spanning afgewag. Jonker-hulle het egter nie na die sendingstasie toe gekom nie, maar die aand in die rivierbedding nie ver van die Neu-Barmen-tuine af nie, kamp opgeslaan. Hulle kamp was so na aan die sendingstasie dat Hahn-hulle die kampvure kon sien.⁴⁷

Toe die Herero-hoofman, Hukununa, wat in die Neu-Barmen-omgewing gewoon het, van Jonker se aankoms hoor, het hy en sy mense by die sendingstasie beskerming kom soek. Alhoewel hulle op pad daarheen vlak voor Jonker-hulle verby getrek het, is hulle ongehinderd deurgelaat.⁴⁸

Hahn, wat Jonker nie genoeg vertrou het om hom by sy kampplek te gaan besoek nie, het die Afrikanerleier per brief gevra wat hy daar kom soek het.⁴⁹ Jonker het Hahn onmiddellik geantwoord. Volgens hom was hy en sy krygers eintlik op pad Ovamboland toe.⁵⁰ Omdat hy onderweg egter gehoor het dat die Herero van Neu-Barmen van plan was om sy mense in sy afwesigheid aan te val, wou hy hulle straf voor hulle enige skade kon aanrig.⁵¹

Nie Hahn of Gorth was beïndruk met Jonker se verduideliking nie⁵² en Hahn het Jonker uitgedaag om vir hom die persoon te kom uitwys wat hom van die beplande aanval vertel het. Jonker se antwoord was dat Hahn so goed soos hy geweet het watter leuenaars die Herero was; die skuldige sou nooit erken dat hy so iets gesê het nie.⁵³

47 VEM B/c.II.13, p.8: Tagebuch von M. Gorth, 01.03.1852-13.06.1852; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.601.

48 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.602.

49 *Ibid.*, p.601.

50 VEM B/c.II.13, p.8: Tagebuch von M. Gorth, 01.03.1852-13.06.1852.

51 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.602.

52 VEM B/c.II.13, p.8: Tagebuch von M. Gorth, 01.03.1852-13.06.1852; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.602.

53 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.602.

Voordat Hahn hierop kon reageer, het Jonker en sy manskappe dieselfde nag nog vertrek.⁵⁴ Hahn se een seun, Traugott, het in sy herinneringe 'n moontlike verklaring vir hulle onverwagse vertrek gegee. Volgens hom het Hahn die nag vuurwerke wat hy in Kaapstad as geskenk gekry het, vanaf die koppie naby die sendinghuis gaan afskiet om die aanvallers af te skrik. Jonker-hulle, wat glad nie bekend was met vuurwerke nie, het waarskynlik dié helder verskietende ligte as toordery beskou en gedurende die nag vertrek.⁵⁵

Hoewel Jonker oënskynlik die aftog geblaas het, was sy planne agtermekaar. Vroeër die aand, voor sy vertrek, het hy Maharero laat roep en hom uitgevra na die ligging van die verskillende werwe van sy mense.⁵⁶ Maharero, wat aanvanklik nie wou gaan nie, het uiteindelik wel aan Jonker die verlangde inligting verskaf om sy eie vee te red. Deur sy optrede het hy 'n wig ingedryf tussen hom en sy pa Tjamuaha. Gorth het tereg opgemerk dat Jonker sodoende daarin geslaag het om die Herero van hulle belangrikste middel tot weerstand te ontnem, naamlik hulle eenheid.⁵⁷

In die daaropvolgende week het Jonker verskeie Herero-werwe noord van Neu-Barmen beroof.⁵⁸ Behalwe Tjamuaha het ook Hukununa erg deurgeloop. 'n Poging om Neu-Barmen se vee te roof, het egter misluk.⁵⁹ Van die oorlewendes van hierdie rooftogte het op Neu-Barmen kom skuiling soek. Hahn en Gorth het hulle aanvaar en omdat die sendelinge na hul mening niks aan Jonker verskuldig was nie, hom nie daarvan in kennis gestel nie.⁶⁰

Op pad terug van sy plundertog af, het Jonker se kommando die 13de Junie die aand weer in die rivierbedding by Neu-Barmen uitgespan.⁶¹ Die volgende

54 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.602.

55 D.T. Hahn, *Lebenserinnerungen 1848-1939*, p.9; J. Baumann (red.): *Van Sending tot kerk 1842-1967. 125 Jaar Rynse Sendingarbeid in Suidwes-Afrika*, p.38.

56 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.602.

57 H. Vedder: *Quellen*, 3a, p.13 (Namaland und Bethanien).

58 VEM B/c.II.13, p.3: Brief von M. Gorth - RMG Deputation, Neu-Barmen, 10.06.1852.

59 VEM B/c.II.13, p.8: Tagebuch von M. Gorth, 01.03.1852-13.06.1852.

60 H. Vedder: *Quellen*, 3a, p.16 (Namaland und Bethanien).

61 VEM B/c.II.13, p.9: Tagebuch von M. Gorth, 01.03.1852-13.06.1852.

oggend het die kommando in die rigting van Neu-Barmen opgeruk en ongeveer 400 treë suid van Neu-Barmen halt geroep. Daarvandaan het hulle vir Hahn-hulle laat weet dat hulle niks te vrees gehad het nie. Hulle sou nie die plek of mense van hulle vroeëre sendeling skade aandoen nie.⁶²

In die daglig kon Gorth-hulle die eerste keer sien hoe groot die kommando was.⁶³ Op die oog af was dit maar 'n deurmekaarspul. Van die groep van ongeveer 40 ruiters was ongeveer vyftien tot twintig te perd. Die res het op osse gery. Dit was nie juis 'n ordelike prentjie nie, want die osse het net soveel hulle eie koppe as die bevele van hulle base gevolg. Daarby was al die manskappe verskillend geklee. Almal was egter met gewere bewapen.⁶⁴ Nadat die ruiters vir ongeveer 'n uur besluiteloos heen en weer gery het, het hulle vertrek, tot groot verligting van die sendingstasie se bewoners.⁶⁵

Die sendingstasie op Otjimbingwe word aangeval

Gedurende Julie 1852 het die twee sendelinge na wie Jonker Afrikaner nog tot 'n mindere mate geluister het, Hahn en Kleinschmidt, die land tydelik verlaat. Hahn het op 18 Junie vanaf Neu-Barmen na Rehoboth vertrek⁶⁶ en op 22 Julie daarvandaan na die Kaap. Op Rehoboth het Kleinschmidt⁶⁷ en Frederick Willem Swartbooi by hom aangesluit, laasgenoemde om vir hom 'n wa in die Kaap te gaan koop.⁶⁸

Skaars 'n week na hulle vertrek het 'n Topnaarkommando vanaf Windhoek Otjimbingwe op 28 Julie aangeval.⁶⁹ Volgens Kleinschmidt het hierdie groep Topnaars voorheen vanaf die Walvisbaai-omgewing eers na Rehoboth en toe

62 VEM B/c.II.13, p.9: Tagebuch von M. Gorth, 01.03.1852-13.06.1852; H. Vedder: Quellen, 3a, p.12 (Namaland und Bethanien).

63 *Ibid.*

64 *Ibid.*

65 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.603.

66 *Ibid.*

67 *Ibid.*, p.605.

68 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, August 1856, p.1 (Neuere Zustände von Rehoboth).

69 VEM B/c.II.8, p.6: Bericht von F.H. Vollmer, 08.06.1852-12.1852.

DIE SENDINGHUIS OP OTJIMBINGWE, 1876

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

daarvandaan na Jonker verhuis. Hy sê egter nie wanneer dit gebeur het nie. Of hulle dus op bevel van Jonker opgetree het of met die Rehobothers saamgewerk het, is nie duidelik nie. Volgens Schöneberg was daar ook 'n Rehobother tydens die rooftog teenwoordig, maar hierdie stelling kon hy nooit bewys nie. Wat wel later uit hulle eie optrede duidelik geblyk het, was dat die Rehobothers bewus was dat so 'n rooftog beplan is.⁷⁰ Schöneberg sou egter eers in Augustus 1852 duidelikheid kry oor Jonker se aandeel daaraan.

Beide Rath en Schöneberg was tydens die aanval op die stasie. Aanvanklik het hulle in die sendinghuis, wat deur verskeie koeëls getref is, geskuil. Toe Rath egter sien dat die Topnaars besig was om die sendingstasie se vee weg te dryf, het hy en Gorth se wadrywer hulle probeer keer. Alhoewel Rath op nerf na doodgeskiet is - iemand langs hom is doodgeskiet - het die geweervuur hom nie afgeskrik nie en het hy onverskrokke die vee probeer red. Hierop het 'n groep Topnaars op die sendeling en sy helper afgestorm.⁷¹ In die geharwar het ene Piet Vaalrey vir Rath en die wadrywer behoorlik onder sy vuiste laat deurloop voordat die kommando die sendingstasie verlaat het.⁷²

Hierdie aanval het Schöneberg laat besef dat hy Jonker so gou moontlik sou moes besoek om met hom die toekoms van die Herero-sending uit te klaar.

In die daaropvolgende maand sou daar egter nog ontstellender nuus vir die sendelinge wees, want ook die Scheppmannsdorf-gemeente sou tot die rowery toetree.⁷³

Die Topnaars sluit by Jonker se krygers aan

Op 3 Augustus 1852 het die Topnaarleiers Jakob //Naixab, Friedrich Khaxab en ene Jonas, wat deur Jonker na Windhoek ontbied is, na Scheppmannsdorf

70 VEM B/c.II.2, p.14: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854.

71 J. Baumann (red.): *Van Sending tot kerk 1842-1967. 125 Jaar Rynse Sendingarbeid in Suidwes-Afrika*, p.66.

72 VEM B/c.II.5, p.5: Dagverhaal van J.H. Bam van de werkzaamheid op Scheppmannsdorf; C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.162.

73 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1852 bis dahin 1853, p.25.

teruggekeer met 'n brief vir Bam waarin Jonker opdrag gegee het dat al die Topnaars van die Baai en Scheppmannsdorf tydelik na Windhoek moes trek.⁷⁴

Die Topnaarleiers was duidelik geesdriftig om by Jonker in Windhoek aan te sluit. Volgens hulle was Scheppmannsdorf, na Jonker se oordeel, nie 'n geskikte terrein vir 'n sendingstasie nie.⁷⁵ Eerwaarde Bam het egter hul motiewe bevraagteken. Volgens hom was die aanskoue van die geweldige hoeveelheid buitvee wat Jonker uit Hereroland teruggebring het, waarskynlik deurslaggewend vir die Topnaars se uiteindelijke gewilligheid om hulle by Jonker aan te sluit en in toekomstige buit te deel. Jonker se bondgenote is immers ryklik beloon en Jan Boois se aandeel in die rooftog was byvoorbeeld oor die 200 stuks vee.⁷⁶

Op 16 Augustus het die Topnaars vir Bam kom inlig oor hulle besluit om Scheppmannsdorf te verlaat. Toe Bam vir Khaxab daarop wys dat hy dan die stasie sou moes verlaat omdat hy immers daar was om die Topnaars met die Woord te bedien, het die Topnaar oënskynlik sonder gewetenswroeging gesê: "Alle menschen in de land hebben Godswoord reeds verlaten, ook de Rehoboth menschen, en wij hebben Godswoord ook lang genoeg gehoord."⁷⁷

Die Topnaars se vertrek het vir Bam geen ander keuse gelaat as om Scheppmannsdorf te verlaat nie. Hy kon nie alleen op Scheppmannsdorf agterbly nie, want sy trekvee het hom die teiken van aanvalle gemaak. Gevolglik het hy toestemming gevra om na óf Otjimbingwe óf Rehoboth oorgeplaas te word.⁷⁸

Khaxab-hulle het na 'n kortstondige verblyf van ongeveer drie maande weer in Desember 1852 na Scheppmannsdorf teruggekeer. Uit hul vertellinge en die

74 VEM B/c.II.5, p.3: Dagverhaal van J.H.Bam van de werkzaamheid op Scheppmannsdorf; VEM B/c.II.7, p.3: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 25.10.1852; VEM B/c.II.12, p.6: Tagebuch von H. Schöneberg, 25.07.1852-15.09.1852; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1852 bis dahin 1853, p.27.

75 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 25.08.1852.

76 VEM B/c.II.5, p.4: Dagverhaal van J.H.Bam van de werkzaamheid op Scheppmannsdorf.

77 *Ibid.*, p.7.

78 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 25.08.1852.

hoeveelheid vee wat hulle by hulle gehad het, het dit geblyk dat hulle deel was van Jonker se roofterkommando's, iets waarvoor hulle geen berou gehad het nie.⁷⁹

⁷⁹ C.P.Heese: *Sendingsonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.94.

HOOFTUK 16

SAL JONKER AFRIKANER WEER 'N SENDELING AANVAAR?

Jonker ontvang besoek van Schöneberg

Die Topnaar-aanval op Otjimbingwe het Jonker Afrikaner uiteindelik genoodsaak om sy standpunt i.v.m. die toekoms van die Nama- en Hererosending te stel. Reeds voor die aanval was eerwaarde Schöneberg van plan om 'n besoek aan Jonker te bring om hierdie aangeleentheid te bespreek.¹ Die gebeure op Otjimbingwe en spesifiek die wyse waarop eerwaarde Rath aangerand is, het die dringendheid van so 'n besoek net verder beklemtoon.

Na sy optrede teen die Herero het Jonker tydelik vanaf Windhoek na die warmbron, Grootwarmfontein, verhuis.² Grootwarmfontein was ongeveer sewentien-en-'n-halfuur se ry per ossewa vanaf Neu-Barmen en twee ure noord van Windhoek geleë.³ Hier het Schöneberg hom in Augustus 1852 gaan besoek.

Voor sy vertrek vanaf Otjimbingwe het Schöneberg die volgende agt vrae - wat die erns van die situasie weerspieël - opgestel wat hy aan Jonker wou stel:

- * Was hy van plan om die sendingstasies te verwoes?
- * Indien hy die stasies met rus sou laat, sou sy volgelinge dieselfde doen?
- * Indien die stasies ontbind moes word, sou hy die sendelinge toelaat om voorlopig op een stasie te wag totdat 'n toestemmingsbrief van hulle genootskap opdaag?
- * Sou hy hulle, indien nodig, selfs teen sy eie mense beskerm?
- * Indien die sendelinge hulle stasies onmiddellik moes verlaat, sou hy hulle genoeg tyd toelaat om hulle besittings te verwyder?

1 VEM B/c.II.12, p.5: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Otjimbingwe, 14.06.1852.

2 VEM B/c.II.12, p.2: Tagebuch von H. Schöneberg, 25.07.1852-15.09.1852; VEM B/c.II.13, p.4: Tagebuch von M. Gorth, 18.09.1853.

3 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 03.1853-09.1853; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.651.

- * Het hy die aanval op Otjimbingwe afgekeur?
- * Indien wel, sou hy die sendelinge help om hulle vee terug te kry? Hy kon 'n deel daarvan as vergoeding hou.
- * Het hy Otjimbingwe as sy gebied beskou?⁴

Jonker was onbewus van die sendeling se aantog. Toe Schöneberg en sy wadrywer Samuel dus vroegoggend op 13 Augustus voor die Afrikanerleier se hut stilhou, was dié nêrens te sien nie. Op die sendeling se navraag, het twee Griekwas hom meegedeel dat Jonker waarskynlik reeds gaan bier drink het. Die sendeling, wat verwag het dat 'n besope Jonker hom uiteindelik te woord sou staan,⁵ was aangenaam verras toe Jonker onverwags opdaag en hom die hand reik met die woorde: "Ik ben verblyd dat mynheer gekomen is." Toe het hy sy mense beveel om 'n hamel vir die sendelinge te slag. Op sy beurt het Schöneberg onder meer vir Jonker 'n bietjie tee geskenk. Daarna het Jonker se vrou, Beetje, vir Schöneberg melk gebring en uitgevra na sy vrou.⁶

Nadat Jonker verneem het waaraan hy die besoek te danke het, het hy Schöneberg meegedeel dat hy later die aangeleentheid met hom sou bespreek.⁷ Terwyl die sendeling besig was om ontbyt te nuttig, het Jonker toe sy raad van tussen 25 en 30 mans in sy huis byeengeroep.⁸

Schöneberg het pas klaar geëet toe hy 'n boodskap kry dat Jonker gereed was om hom te woord te staan.⁹ Haddy se ou tolk, Timotheus Sneeuwe, het die vergadering geopen en ook verduidelik wat die rede vir die samekoms was. Daarna het Schöneberg geleentheid gekry om sy saak te stel. Samuel het getolk vir diegene wat nie Kaaps-Hollands verstaan het nie.

Nadat die sendeling breedvoerig op die Otjimbingwe-aanval en die moontlike implikasies daarvan vir die Rynse Sendinggenootskap ingegaan het, het Jonker aan die woord gekom.

4 VEM B/c.II.12, p.7: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Otjimbingwe, 07.08.1852.

5 VEM B/c.II.12, p.3: Tagebuch von H. Schöneberg, 25.07.1852-15.09.1852.

6 *Ibid.*

7 *Ibid.*

8 *Ibid.*, pp.3-4.

9 *Ibid.*, p.3.

Die Afrikanerleier het ten sterkste ontken dat hy die Nama (Topnaars) gestuur het om Otjimbingwe aan te val. Swartbooï, na wie hulle oorgeloop het, moet die verantwoordelikheid vir hul dade aanvaar en nie hy nie. Indien die Topnaars nog onder sy gesag gestaan het, sou hy hulle gestraf het vir hulle aanval op die sendelinge.¹⁰ Hy het dit immers teen die einde van Augustus 1851 gedoen toe die Topnaars vee van Neu-Barmen gesteel het.¹¹ Dieselfde geld vir sy volgelinge. Vir die optrede van ander groepe teen die sendelinge kon hy egter nie instaan nie.¹²

Hy het vir Schöneberg daaraan herinner dat hy steeds die kaptein van die land was en dat die sendelinge nie sonder sy toestemming reise die binneland in moes onderneem nie. Daarom het hy Hahn se poging om, teen sy uitdruklike wense, Ovamboland te bereik, afgekeur. In dieselfde asem het Jonker verklaar dat hy nie in die pad van die verspreiding van die evangelie wou staan nie. Na aanleiding van sy en sy mede-sendelinge se ervaringe kon Schöneberg egter nie anders as om Jonker se laaste verklaring te bevraagteken nie.¹³

Jonker was klaarblyklik tevrede met die verloop van die gesprek, want na afloop daarvan het hy 'n skriftelike onderneming aan Schöneberg gegee dat hy nie verantwoordelik was vir die aanval op Otjimbingwe nie en in die toekoms steeds die sendelinge sou beskerm. Hy het egter bygevoeg dat hulle in die toekoms eers sy toestemming moes vra voordat hulle nuwe sendingstasies begin.¹⁴

Daarna het die vergadering verdaag. Die volgende oggend, 14 Augustus, het Schöneberg Grootwarmfontein verlaat.¹⁵

Net na Schöneberg se vertrek het die Topnaars van Scheppmannsdorf weer by Jonker aangesluit. Hoewel gerugte aanvanklik die rondte gedoen het dat hulle

10 VEM B/c.II.12, p.4: Tagebuch von H. Schöneberg, 25.07.1852-15.09.1852.

11 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.512.

12 VEM B/c.II.12, p.4: Tagebuch von H. Schöneberg, 25.07.1852-15.09.1852.

13 *Ibid.*, p.5.

14 VEM B/c.II.12, p.12: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Grootwarmfontein, 13.08.1852.

15 VEM B/c.II.12, p.7: Tagebuch von H. Schöneberg, 16.09.1852-20.10.1852.

saam met Jonker Otjimbingwe sou beroof en almal, ryk en arm, se vee sou afneem, het dit nooit gebeur nie.¹⁶

Ofskoon Jonker woord sou hou teenoor Schöneberg, het sy onderneming beslis nie t.o.v. die ander volksgroepe gegeld nie. So het hy en sy skoonpa Jan Boois byvoorbeeld die volgende maand in die omgewing van Neu-Barmen vee gaan roof. Gedagtig aan sy belofte aan Schöneberg is Boois egter uitdruklik aangesê om die sendingstasie se vee uit te los.¹⁷

Ook t.o.v. Otjimbingwe het Jonker geleentheid gehad om sy goeie trou te toon, hoewel met minder sukses. Rath het Otjimbingwe naamlik van September tot einde Oktober 1852¹⁸ tydelik verlaat omdat sy vrou probleme met haar oë ondervind het.¹⁹ In sy afwesigheid het die Herero, wat gedurende Junie deur Jonker se kommando's beroof is, die sendingstasie aangeval, twee veewagters vermoor, bykans al die vee gesteel²⁰ en die geboue en tuine geplunder.²¹

Toe Jonker hoor wat gebeur het, het hy in November in Windhoek teenoor die Liverpoolse handelaar Vero, te kenne gegee dat hy 'n strafkommando gaan uitstuur om die skuldiges te straf.²² Eerwaarde Rath het nie veel hoop gehad dat Jonker die vee aan die stasie sou terugbesorg nie. Hy het verwag dat Jonker in die proses ten minste 'n paar mense sou doodmaak en 'n deel van die vee as vergoeding vir homself sou hou.²³ Rath was nie ver verkeerd nie, want uiteindelik was dit die Rooinasie wat van die vee teruggebring het - 'n volle nege uit die honderde wat gesteel is!²⁴

16 VEM B/c.II.12, p.11: Tagebuch von H. Schöneberg, 16.09.1852-20.10.1852.

17 *Ibid.*, p.7.

18 VEM B/c.II.5, p.11: Dagverhaal van J.H. Bam van de werkzaamheid op Scheppmannsdorf.

19 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.162.

20 VEM B/c.II.5, p.12: Dagverhaal van J.H.Bam van de werkzaamheid op Scheppmannsdorf.

21 VEM B/c.II.7, p.6: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Stellenbosch, 06.09.1853.

22 VEM B/c.II.7, p.16: Tagebuch von J. Rath, 01.05.1852-18.11.1852.

23 *Ibid.*, pp.15-16.

24 VEM B/c.II.7, p.1: Tagebuch von J. Rath, 19.11.1852-31.07.1854.

Dit was lank nie die einde van Otjimbingwe se probleme nie. Vroeg in Februarie 1853 moes Rath weer die stasie verlaat a.g.v. sy vrou se oogprobleme, dié keer vir bykans 20 maande.²⁵ Teen die tyd dat hy in Oktober 1854 daarheen terugkeer het, het die Herero die stasie geplunder en sy huis afgebrand.²⁶

Rath se ervaring op Otjimbingwe illustreer al te duidelik dat, in hierdie tyd van veeskaarste en stryd om voortbestaan, dit veral die sendeling(e) se teenwoordigheid en die inheemse bevolking se vrees vir Jonker se weerwraak indien hulle 'n sendeling persoonlike leed sou berokken, was wat die rowers daarvan weerhou het om sendingstasies aan te val.

Jonker en Tjamuaha maak vrede

Die toenemende strooptogte op die sendingstasies het die Rynse sendelinge laat vrees vir hulle eie veiligheid. Hierdie vrese is versterk deur Jonker se wispelturigheid, wat in geen geringe mate nie voortgespruit het uit sy skynbaar toenemende afhanklikheid van brandewyn en ander sterk drank.

Op 29 November het Schöneberg op pad na Rehoboth op Grootwarmfontein aangegaan. Hy het by Timotheus se huis afgesaai en is op navraag meegedeel: "Hy [Jonker] maakt klaar om na myn heers land te trekken." Schöneberg het glad nie geweet wat hiermee bedoel word nie, maar sou later uitvind dat Jonker besig was om voor te berei vir 'n strooptog na die noorde. So sterk was die beeld van Jonker se oormatige drankgebruik egter by die sendelinge dat, toe Jonker nêrens te siene was nie, Schöneberg eenvoudig aanvaar het dat die Afrikanerleier êrens besope gelê het en dus onkapabel was om hom te woord te staan.²⁷ 'n Halfuur later het Jonker egter uit die bloute sy beste wa gestuur sodat Schöneberg darem beskutting teen die reën kon hê. Hy het ook sy "groetenis" aan die sendeling gestuur. Self het hy nie te voorskyn gekom nie.²⁸

25 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft, September 1852 bis dahin 1853*, p.29.

26 VEM B/c.II.7, p.5: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM B/c.II.5, pp.9-10: Dagverhaal van J.H. Bam van de werkzaamheid op Scheppmannsdorf, no.3.

27 VEM B/c.II.12, p.8: Tagebuch von H. Schöneberg, 25.10.1852-16.01.1853.

28 *Ibid.*, p.9.

Op 30 November het Jonker se kommando na die noorde vertrek.²⁹ Dit het aanvanklik uit twee afdelings bestaan. Jonker was persoonlik in beheer van die eerste afdeling van ongeveer 200 man. Die tweede afdeling was hoofsaaklik saamgestel uit sy familie wat langs die Visrivier woonagtig was.³⁰ Hulle was dus skynbaar weer op goeie voet met Jonker.

Hierdie twee afdelings saam het teen die einde van Desember 1852 digby Neu-Barmen verby na die noorde getrek.³¹ 'n Derde oorheersend Herero-afdeling, wat onder Tjamuaha se beheer gestaan het, het langs die Swakoprivier af weswaarts getrek, suid van Otjimbingwe verby, voordat dit noordwaarts geswenk het.³²

Die uitgeslape Tjamuaha, wat intussen vrede met Jonker gemaak het,³³ het in die roofoorlog 'n geleentheid gesien om sy vetes met ander Herero-hoofmanne, veral Kakanaka, te beslis. In die proses is, behalwe Kakanaka, nog ses Herero-hoofmanne, naamlik Bandeura, Kahitabererandueza, Katjise, Katjire, Otjireza en Hukununa vermoor.³⁴ Hukununa se volgelingen het hulle in Maart 1853 by Schöneberg op Neu-Barmen gaan vestig.³⁵

Jonker het tydens hierdie bykans twee maande lange strooptog groot sukses behaal en is op 25 Januarie met 'n geweldige buit by Otjimbingwe verby Grootwarmfontein toe.³⁶ Dit het die beste ingesluit wat Tjamuaha buitgemaak het en wat Jonker vir homself toegeëien het.³⁷ Soos verwag kon word, het die plundersaars geen genade teenoor hul slagoffers betoon nie. Twee jong Herero wat tot een van die geplunderde werwe behoort het, het op 26

29 VEM B/c.II.12, p.9: Tagebuch von H. Schöneberg, 25.10.1852-16.01.1853.

30 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 17.02.1853.

31 *Ibid.*

32 VEM B/c.II.12, p.1: Tagebuch von H. Schöneberg, 18.01.1853-07.05.1853.

33 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.134.

34 VEM B/c.II.12, p.1: Tagebuch von H. Schöneberg, 18.01.1853-07.05.1853.

35 *Ibid.*, p.7.

36 VEM B/c.II.7, p.13: Tagebuch von J. Rath, 19.11.1852-31.05.1853.

37 VEM B/c.II.12, p.1: Tagebuch von H. Schöneberg, 18.01.1853-07.05.1853.

Januarie 1853 op Otjimbingwe kom vertel dat die kinders wat nie soos die volwassenes betyds kon vlug nie, eenvoudig doodgemaak is.³⁸

Op hierdie stadium is Jonker se beplanning van rooftogte deur die beskikbaarheid van ammunisie bepaal. Dit was glad nie so maklik om ammunisie in die hande te kry nie, want die Kaapse regering het weens die uitbreek van die Agtste Grensoorlog 'n verbod geplaas op die handel in ammunisie met persone buite die grense van die kolonie. Vir die verkoop van wapens en ammunisie aan vyande van die regering buite die koloniale grense kon die doodstraf opgelê word, terwyl verkope aan enige ander persoon strafbaar was met 'n maksimum van £500.³⁹

Tot Jonker se geluk het handelaars soos die Brit Vero die handelsverbod op ammunisie geïgnoreer.⁴⁰ Eerwaarde Hahn het Vero byvoorbeeld op 14 Februarie 1853 in die omgewing van Otjimbingwe aangetref⁴¹ met tussen 500 en 600 pond kruit in sy besit. Hy was op pad na Jonker toe, wat die volle hoeveelheid wou koop.⁴² Vero het gevrees dat Hahn die bevoegdheid gehad het om hom te kon verhoed om die kruit aan Jonker te verkoop. Toe vyf van Jonker se waens dus op 16 Februarie op Otjimbingwe aankom om hom te kom haal, het hy die waens dadelik gelaai en op 18 Februarie na Jonker toe vertrek.⁴³

Jonker word deur Hahn en Kleinschmidt besoek

Ondertussen het die superintendent van die RSG in die Kaapkolonie, Gustav Adolf Zahn, tydens die Rynse Sendingkongres op Stellenbosch in Januarie 1853 vir Hahn, wat dit ook bygewoon het, gevra om vir oulaas 'n poging aan te wend om Jonker te oorreed om weer 'n sendeling te aanvaar. Hahn het teensinnig ingestem om sy opdrag uit te voer en, indien Jonker 'n sendeling sou wou hê, die

38 VEM B/c.II.7, p.13: Tagebuch von J. Rath, 19.11.1852-31.05.1853.

39 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.649.

40 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn 1837-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part V: Register and Indexes (Archeia)*, p.1297.

41 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.645.

42 *Ibid.*, p.648.

43 *Ibid.*, p.649.

posisie te vul tot iemand anders beskikbaar sou wees.⁴⁴ Kleinschmidt, wat terselfdertyd in die Kaap was, sou Hahn vergesel. Die twee Rynse sendelinge het op 29 Januarie 1853 by Sandvishawe geland en dadelik na Grootwarmfontein vertrek,⁴⁵ waar hulle op 7 Maart aangekom het.⁴⁶

Jonker se werf het gedurende die sewe maande sedert Schöneberg se besoek in Augustus 1852 aansienlik uitgebrei. Ten spyte daarvan dat Jan Jonker, Lewis en ander leiers se werwe buite die dorpie geleë was, was daar steeds op die hoofwerf alleen ongeveer 150 tot 200 Namahutte. Jonker se veewagters, meestal Herero, se werwe was ook in die omgewing versprei. Uit wat Hahn hier gesien het, het hy geskat dat Jonker se onderhoriges op daardie stadium bestaan het uit ongeveer 1500 Oorlams en Nama op die hoofwerf, 1000 Topnaars (in die berge en by Walvisbaai),⁴⁷ 2000 Bergdamaras en 2000 Herero (in die omgewing van Grootwarmfontein en by Tjamuaha), d.w.s. in totaal ongeveer 6500 mense.⁴⁸

Jonker was aanvanklik nie self op Grootwarmfontein nie, maar het ongeveer 'n uur nadat Hahn-hulle daar aangekom het, met 'n groep krygers opgedaag. Die twee sendelinge, wat glad nie geweet het hoe Jonker hulle sou ontvang nie, was merkbaar verlig toe die Afrikanerleier hulle vriendelik groet.⁴⁹

Ten einde die hoofrede vir hulle versoek te verduidelik, het Hahn eers 'n brief van die Wesleyaanse Sendinggenootskap aan Jonker oorhandig, waarin die genootskap sy arbeidsterrein by Windhoek aan die RSG afgestaan het. Jonker het dit gelees en toe t.w.v. sy mense vertaal. Wat die terugkeer van die Rynse sendelinge betref, was Jonker egter nie bereid om hom onmiddellik tot 'n

44 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, pp.130-131; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, pp.638-639.

45 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.644.

46 VEM B/c.II.2, p.2: *Tagebuch von F.H.Kleinschmidt*, 03.1853-09.1853.

47 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.652.

48 *Ibid.*, p.653.

49 *Ibid.*, p.651.

antwoord te verbind nie. Hy het wel aangedui dat hy hulle die volgende dag sou antwoord.⁵⁰

In teenstelling met sy terughoudendheid oor hierdie aangeleentheid, het Jonker, wat die onderlinge verhouding tussen die leiers betref, duidelik standpunt ingeneem. Hy was bereid om vrede te maak met //Oaseb, Amraal en Swartbooi en het te kenne gegee dat, indien Amraal op Windhoek was, hy saam met hom die sendelinge na Rehoboth sou vergesel sodat hulle saam met //Oaseb 'n konferensie kon hou om die probleme van die land te bespreek. Omdat Amraal egter reeds op Rehoboth was, kon niks Jonker verhinder het om sy voorneme uit te voer nie - wat hy nie gedoen het nie. Dus kon sy uitspraak met reg bevraagteken word.⁵¹

Na hierdie uitspraak het Jonker en sy krygers vertrek. Selfs in hulle afwesigheid was die atmosfeer onder die mense anders as waaraan die sendelinge gewoond was. Van die oorblywende mense het wel vir die twee sendelinge melk in "Bambussen" gebring (waarskynlik word kalbasse en nie bamboese nie bedoel), maar andersins was dit stil. Dit was omdat Jonker die gesing, gedans en handeklappery wat gewoonlik op die werwe plaasgevind het, verbied het.⁵²

Die volgende oggend, 8 Maart, het Jonker 'n vergadering belê om die sendelinge sy besluit mee te deel. Hy het klaarblyklik die besluit op sy eie geneem, want volgens die inligting wat die sendelinge ontvang het, het hy nooit die vorige aand sy raad byeengeroep om die aangeleentheid met hulle te bespreek nie.⁵³ Benewens die sendelinge en Timotheus Sneeuwe, wat getolk het, was 20 van Jonker se hoofmanne teenwoordig.

Jonker het die byeenkoms met die sendelinge ingelei deur vir Timotheus 'n ou brief van William Moister, die superintendent van die WSG in Kaapland, te laat voorlees waarin hy die Afrikaner-Oorlamleier skerp aangeval het oor sy rooftogte. Daarna het hy aan die woord gekom.

50 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.652.

51 *Ibid.*

52 *Ibid.*

53 *Ibid.*, p.653.

WILLIAM MOISTER

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

Die Afrikanerleier het homself heftig verdedig en behoorlik gal af gegaan teen die sendelinge en die sendinggenootskappe wat hul verteenwoordig het. Volgens hom was hulle landsverraaiers wat in verbinding met die Britse regering gestaan het. Hulle hoofdoel was om ryk te word uit die land se mense en nie om, soos hulle beweer het, na die mense se welsyn om te sien nie.⁵⁴ Sy persepsie van die dreigende gevaar van die kant van die Britse regering is in September 1853 versterk toe gerugte die rondte gedoen het dat die Britse regering oorlogskepe gestuur het om hom te straf.⁵⁵

Vervolgens het Jonker sy standpunt gemotiveer. Die Wesleyane het byvoorbeeld die grond waarop die sendinghuis gebou was, as hulle eiendom beskou, al het hulle nooit daarvoor betaal nie. Na regte het die sendinghuis aan *hom* behoort, want hy het die bouers van eerwaarde Haddy se huis betaal en die plek in stand gehou. Die sendinggenootskappe was vir die bewoners van die land van geen nut nie, want hulle het slegs die sendelinge ondersteun, nie hulle gemeentes nie. 'n Sendeling soos Tindall het byvoorbeeld die gemeentelike samekomste waar bydraes gelewer is, gebruik om homself ten koste van sy gemeente te verryk. Die gemeente daarteenoor het verarm, het Jonker beweer.⁵⁶

As gevolg van die wyse waarop die sendelinge sy volgelinge behandel het, het hy sendingwerk in Hereroland teëgestaan. Daarom sou die RSG, so lank as wat hy nog lewe, niks in daardie geweste kon bereik nie. Hyself het nie 'n sendeling nodig gehad nie, want hy kon in elk geval nie volgens die Bybel se norme lewe nie. Dit het ander leiers, soos Amraal en //Oaseb, vrygestaan om vir hulle sendelinge te kry. Hy sou, wanneer hy lus gehad het, by hulle na die sendeling gaan luister.⁵⁷ Hierdie sendelinge se taak sou egter slegs wees om te preek en skool te hou vir die vroue en kinders. Oor terreine soos brandewyngebruik, dans, en die magte van die kaptein moes hulle geen seggenskap hê nie.⁵⁸ Wat

54 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 03.1853-09.1853; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.653.

55 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 25.09.1853-31.12.1853.

56 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.655.

57 *Ibid.*

58 H. Vedder: *Quellen*, 10a, pp.60-61 (Berseba 1851-1860).

Jonker betref, het sy gesag duidelik baie wyer as die Windhoek-omgewing gestrek.

Hierna het die Afrikanerleier verskeie ander sake aangeraak wat hom gegrief het. Die verbod op ammunisiehandel het vir hom groot probleme geskep. Hy het die regering vir die Agtste Grensoorlog, wat aanleiding tot die verbod gegee het, verkwalik. Volgens hom moes dit nie die swartes gewees het wat geskiet word nie, maar wel die boere wat hulle gebied binnegedring het.⁵⁹ Indien sy handelaars nie kruit en ammunisie kon verhandel nie, was hulle vir hom nutteloos en kon hulle maar net so wel wegbly.⁶⁰

Verder was hy moeg om geblameer te word vir die daade van die Bergdamaras, wat vrouens en kinders se hande en voete afgesny het.⁶¹ Hy wou ook nie verder vertel word dat hy volgens die blankes se wette moes leef nie. Die blankes met wette was net so sleg soos dié daarsonder en het dus nie veel van 'n voorbeeld gestel om na te volg nie.⁶²

Eerwaarde Hahn het tot op 'n punt na Jonker se tirade sit en luister en hom toe in die rede geval. Hy het Jonker daarop gewys dat hy die sendelinge 'n onreg aangedoen het deur so te veralgemeen. In die Kaapkolonie was dit algemeen bekend dat die sendelinge nie baanbrekers was vir die Britse regering nie, maar eerder kampvegters vir die inheemse bevolking. Hulle het by verskeie geleenthede gehelp dat mense hulle eie grond kon behou.⁶³ Hulle pogings om die regte van die inheemse bevolking te beskerm, het hulle dikwels andere se gramskap op die hals gehaal en byvoorbeeld 'n wig tussen die sendinggenootskappe enersyds en die regering en blanke boere andersyds ingedryf. Die feit dat hierdie groepe die uitbreiding van sendingwerk probeer verhinder het, is 'n klinkende bewys van die sendelinge se goeie bedoelings teenoor die inheemse bevolkingsgroepe.⁶⁴ Wat die twee sendelinge betref, wou

59 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.656.

60 *Ibid.*, p.655.

61 *Ibid.*

62 *Ibid.*, p.656.

63 *Ibid.*, p.653.

64 *Ibid.*, p.654.

hulle nie ingewikkelde redenasies aanhoor nie. Hulle wou slegs weet of Jonker 'n sendeling wou hê, of nie.⁶⁵

Hahn se teregwysing het Jonker onverhoeds betrap en dit het 'n rukkie geduur voordat hy sy teenwoordigheid van gees herwin het. Dié keer was sy aanvalle minder skerp en het hy selfs sy standpunt t.o.v. 'n sendeling vir sy volgelinge gewysig.

Eers het hy egter die sendelinge verwyt dat indien hulle in 1844 by hom gebly het, soos hy toe wou gehad het(!), hulle nie nou nodig sou gehad het om hom te vra of hy 'n sendeling wou hê nie.⁶⁶ Hy was bereid om 'n sendeling te aanvaar, maar wou die versekering hê dat geen regering, of landmeter hulle sou volg om die land te kom beset nie. Dié versekering kon Hahn-hulle hom nie gee nie. Hulle kon immers nie verantwoordelikheid aanvaar vir onafhanklike partye se optrede nie. Jonker se reaksie hierop, wat hy verskeie kere herhaal het, was dat hy dan eerder sou sterf ("dood gaan"), of vernietig sou word ("gedaan raken"), as om weer 'n sendeling te aanvaar.⁶⁷

Tydens die twee uur-lange ontmoeting, het nie een van Jonker se volgelinge 'n woord gepraat nie.⁶⁸

Die volgende oggend, 9 Maart, omstreeks tienuur, het Hahn en Kleinschmidt met Jonker se wa Neu-Barmen toe vertrek.⁶⁹ As gevolg van die houvas wat Jonker op Hereroland gehad het,⁷⁰ en sy standpunte in hierdie verband, was die twee sendelinge tereg bekommerd oor die toekoms van die Rynse sendingaksie

65 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*

66 *Ibid.*, p.656.

67 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.134; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.654.

68 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.654.

69 *Ibid.*, p.657.

70 VEM B/c.II.12, p.6: Tagebuch von H. Schöneberg, 18.01.1853-07.05.1853.

in Hereroland.⁷¹ Van Neu-Barmen af is Hahn-hulle Walvisbaai toe waarvandaan hy op 27 April 1853 Europa toe vertrek het.⁷²

Eerwaarde Kleinschmidt sou spoedig met 'n ander faksie van die Afrikaner-Oorlams kontak maak. Kleinschmidt, wat na Hahn se vertrek teruggekeer het Rehoboth toe, moes op pad a.g.v. die swak toestand van sy trekosse, noodgedwonge sy reis op 2 April op Windhoek onderbreek.⁷³ Hy het die geleentheid benut en vir Jonker se mense op Grootwarmfontein laat weet dat hy Sondag, 4 April, twee keer eredienste in Windhoek sou hou. Tot sy grootste verbasing en vreugde het daar nog dieselfde nag 'n paar waens met mense - insluitende Jonker se vrou, Beetje - en selfs 'n paar mans op ry-osse vanaf Jonker se werf aangekom. Van Jonker self was daar geen teken nie. Vir Kleinschmidt was dit verblydend dat hierdie mense, t.s.v. die "Sodom" waarin hulle gewoon het, steeds 'n honger na die evangelie gehad het. Hy het hulle dan ook aangemoedig om vir Jonker-hulle 'n voorbeeld te stel deur steeds Sondae vir "eredienste" byeen te kom, selfs al het hulle geen sendeling gehad nie.⁷⁴

Na afloop van die eredienste het die groepie Afrikaner-Oorlams, bestaande uit vyf waens en 40 mense, waaronder Beetje en haar kinders, oor Grootwarmfontein na Neu-Barmen gegaan. Hier het hulle op 1 Mei aangekom. Beetje het vir Schöneberg 'n brief, toegewikkel in 'n Kaapse koerant, die *Commercial Advertiser*, van Kleinschmidt saamgebring. Jonker het waarskynlik die koerant onder oë gehad toe Beetje-hulle op Grootwarmfontein oorgestaan het en sy naam daarin gesien. Timotheus het die berig vir Jonker vertaal.⁷⁵ Die inhoud van die berig het Jonker hewig ontstel. Dit het sy hele geskiedenis in alles behalwe gloeiende terme beskryf en hom in 'n uiters swak lig gestel. Timotheus het nog probeer om die effek van die berig te versag deur te verduidelik dat Jonker dit nie te ernstig moes opneem nie, want geleerde mense skryf graag só oor hulle reise dat dit andere aanmoedig om in hul voetspore te

71 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft, September 1852 bis dahin 1853*, p.29.

72 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.679.

73 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 03.1853-09.1853.

74 *Ibid.*, p.3.

75 VEM B/c.II.12, p.16: Tagebuch von H. Schöneberg, 18.01.1853-07.05.1853.

volg. Dié verduideliking het Jonker geensins beïndruk nie. Waarskynlik omdat hy gevrees het dat dit voornemende handelaars kon verhinder om na die land te kom, het Jonker verklaar dat hy die gedrukte woord nie vertrou het nie en oortuig daarvan was dat die inhoud van die artikel hom sou benadeel.⁷⁶

Hoewel die gewraakte berig in die *Commercial Advertiser* aan Andersson toegeskryf is, het dit waarskynlik sy oorsprong by Hahn gehad. Hahn het naamlik op 3 April 1852 'n artikel saam met Andersson Kaap toe gestuur wat die treurige toestande in die land, en Jonker se aandeel daarin, beskryf het.⁷⁷

Hierdie berig het Jonker se wantroue in die sendelinge en almal wat hy met hulle geassosieer het, net verder versterk.

Rehoboth deel van die rowersgemeenskap

Met Kleinschmidt se terugkeer na Rehoboth het dit weer eens duidelik geword watter belangrike rol die persoonlikhede van die inheemse leiers en hulle sendelinge gespeel het in die houding van die algemene bevolking.

Toe Kleinschmidt op 12 April op Rehoboth aankom, het hy dadelik besef dat die omstandighede in sy afwesigheid drasties verander het.⁷⁸ Die grootste deel van die manlike bevolking was afwesig. Toe hulle 'n paar dae later daar opdaag, het hulle te vertel gehad dat hulle op 'n handels- en jagtog na die noorde was. Kleinschmidt het vermoed dat hierdie jagtog in der waarheid 'n plundertog was en hulle nie geglo nie. Sy vermoede is bevestig toe 'n paar Herero wat kort tevore deur die Rehobothers beroof is, op die sendingstasie aangekom het om hulle gevange kinders te probeer bevry.⁷⁹

'n Sameloop van omstandighede het meegewerk dat die Rehobothers in Januarie 1853 tot die rowergemeenskap toegetree het. Die belangrikste rede was dat Kleinschmidt en hul leier, Willem Swartbooï, sedert Julie 1852 toe hulle

76 VEM B/c.II.12, p.16: Tagebuch von H. Schöneberg, 18.01.1853-07.05.1853.

77 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.591.

78 H. Vedder: Quellen, 20, p.42 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

79 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, August 1856, p.2 (Neuere Zustände von Rehoboth).

Kaap toe vertrek het, nie in die gemeenskap was om hulle van advies te bedien en te lei nie.⁸⁰

Die geaardhede van die persone wat in hulle plek aangestel is, het verder bygedra tot die onderlinge spanning. Johannes Swartbooi, wat vir sy broer ingestaan het, het 'n onrustige geaardheid gehad en ook kontak gehad met diegene wat op 28 Julie die aanval op Otjimbingwe geloods het.⁸¹ Eerwaarde Vollmer en die onderwyser Jonas Rynhardts, wat vir Kleinschmidt waargeneem het, het weer nie so 'n nou verbintenis met die mense gehad nie en dus ook nie Kleinschmidt se invloed nie.⁸²

Behalwe vir die invloed van die leiersfigure, het die nege droogtes wat hulle binne bestek van 14 jaar getref het, 'n groot las op die gemeenskap geplaas. Die reëns van die voorjaar was nie so wydverspreid soos wat aanvanklik gehoop is nie⁸³ en die veekuddes was in 'n swak toestand.⁸⁴

Die deurslaggewende rede waarom die Rehobothers hulle uiteindelik tot rowery gewend het, was, soos met Jonker die geval was, hulle skuld aan die handelaars. Van Julie tot Desember 1852 het die mense van Rehoboth handelsware ter waarde van meer as 100 osse op skuld gekoop.⁸⁵ Hulle eie veekuddes was egter reeds te uitgedun om daarmee hulle skuld te delg, gevolglik moes hulle na ander bronne van inkomste soek.⁸⁶

Die gedagte aan 'n rooftog moes hulle tog gehinder het, want in Januarie 1853 het hulle vir Vollmer vertel dat hulle in die noorde onder die Herero wou gaan handeldryf om geld in te samel om hulle skulde mee te delg. Hulle sou dan

80 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1853 bis dahin 1854, p.16.

81 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1852 bis dahin 1853, pp.25-26.

82 *Ibid.*

83 VEM V.35, p.33: Chroniken von Warmbad.

84 VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, p.206 (L. Von Rohden: Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft).

85 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, August 1856, p.2 (Neuere Zustände von Rehoboth).

86 VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, p.206 (L. Von Rohden: Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft).

sommer by dieselfde geleentheid 'n jagtog op kameelperde en buffels onderneem. Die handels- en jagtog het egter in 'n roof- en moordtog ontaard.⁸⁷

Die eerste groep wat deur die Rehobothers oorval is, was 'n klomp Bergdamaras. Toe dié hulle teësit, is daar sonder huiwering op hulle geskiet, talle gedood en hulle vee weggedryf. Daarna is verskeie Herero-werwe aangeval en vernietig.⁸⁸

Toe dit op Rehoboth bekend word wat in werklikheid tydens die "handelstog" gebeur het, het Johannes Swartbooi sy optrede probeer regverdig deur te beweer dat die Rehobothers die Herero gaan straf het omdat hulle slegte mense was wat Gods Woord nie gehoorsaam het nie. Ondanks Kleinschmidt se pogings om hulle tot ander insigte te bring, het die mense se houding verhard, tot so 'n mate dat hulle uiteindelik ook hulle kaptein, Willem Swartbooi, beïnvloed het.⁸⁹ Swartbooi se veranderende houding sou die reeds gespanne situasie in die land net meer plofbaar maak.

87 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, August 1856, p. 2 (Neuere Zustände von Rehoboth).

88 *Ibid.*

89 *Ibid.*

HOOFSTUK 17

DIE SPANNING TUSSEN JONKER EN DIE HOACHANAS- ALLIANSIE LAAI OP

Die gety begin teen Jonker draai

Jonker Afrikaner het ammunisie en kruit gesoek om vee te roof *en* om homself te verdedig, want suid van Windhoek was daar 'n groeiende verset teen sy rooftogte aan die opbou. Ou kennisse, soos //Oaseb, Amraal en Willem Swartbooi, het tot so 'n mate van hom vervreem dat hulle op grond van hul gemeenskaplike griewe teen hom in Julie 1852 'n verdedigingsalliansie gesluit het.

Hierdie alliansie het ontstaan by 'n vredeskonferensie wat Amraal op Hoachanas (!Hoaxa-!nas) tussen hom, Jonker, Swartbooi en //Oaseb belê het om Jonker se aanhoudende rooftogte te bespreek. Amraal het dadelik Swartbooi, wat 'n voorstander van vrede was, se samewerking vir sy voorgenome alliansie verkry. //Oaseb en Jonker was egter 'n ander saak.¹

Soos Jonker, het //Oaseb ook wyd geroof. In die begin van Maart 1852 alleen het hy byvoorbeeld ses Herero-werwe beroof. So onverbiddelik het die Rooinasie geplunder dat, toe hulle kruitvoorraad gedurende dié strooptog opraak, hulle bloot perderuiters teruggestuur het Hoachanas toe om nog kruit te gaan haal sodat hulle hul plundery kon voortsit.²

Tot Amraal se vreugde het beide //Oaseb en Jonker ingestem om die konferensie op Hoachanas by te woon.³ Op die bestemde dag het Jonker egter nie opgedaag nie. Agterna was hy vol verskonings oor waarom hy nie gekom

1 VEM B/c.II.8, p.10: Tagebuch von F.H. Vollmer, 01.1852-06.1852.

2 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.589.

3 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1855, p.349 (Amraal Lamberts).

het nie, onder meer dat hy en Swartbooi mekaar nie kon verdra nie en mekaar sou skiet wanneer hulle op dieselfde plek bymekaar sou kom.⁴

Die ander leiers was nie bereid om Jonker se verskoning goedgelowiglik te aanvaar nie.⁵ Om hul gesamentlike afkeer van sy optrede te toon, asook dat hulle nie voor sy gesag teruggedeins het nie, het hulle toe die wedersydse verdedigingsalliansie teen hom gesluit.⁶

Die Hoachanas-alliansie het die verhouding tussen Jonker en Swartbooi, en veral Jonker en //Oaseb, op die spits gedryf. //Oaseb was bitter ontevrede omdat Jonker se roofkommando's binne die Rooinasie se normale roofgebied "oortree" het en hom sodoende van potensiele buit ontnem het.⁷

Die antagonisme tussen //Oaseb en Jonker het in Februarie 1853 byna tot uitbarsting gekom. //Oaseb het eerwaarde Vollmer ingelig dat hy van plan was om 'n strafkommando teen Jonker te stuur omdat hy Jonker se beledigings nie langer kon verduur of ignoreer nie. Vollmer het hom daarop gewys dat Jonker sy dreigemente gewoonlik in sy dronkenskap uitgespreek het. Wou //Oaseb nou sy eie mense se lewens teen so 'n man waag? Waarskynlik omdat hy ook swaar gekry het onder die ammunisieverbod, het //Oaseb toe beloof om hom vir eers van oorlog teen Jonker te weerhou.⁸

Jonker se skoonpa, Jan Boois, het ongeveer in Augustus 1853 a.g.v. familiegeskille by die alliansie aangesluit. Jonker en sy een broer (sy naam word nie genoem nie) was naamlik met twee van Jan Boois se dogters getroud. Jonker se broer het sy vrou so erg mishandel dat sy weggeloop het na haar pa toe. Jonker het sy vrou, Beetje, skynbaar nie veel beter behandel nie, want sy het hom ook verlaat. Hierdie gebeure het Jan Boois so ontstel dat hy sy steun van Jonker

4 VEM B/c.II.8, p.10: Tagebuch von F.H. Vollmer, 01.1852-06.1852.

5 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 11.06.1852.

6 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.22, 1855, p.349 (Amraal Lamberts); VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, p.204 (L. Von Rohden: *Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*); J.C. Wallmann: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*, p.216.

7 VEM B/c.II.12, p.22: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

8 VEM B/c.II.8, p.5: Bericht von F.H. Vollmer, 01.01.1853-05.1853.

onttrek het en gereed gemaak het om met sy bondgenote, o.a. Bethanien se mense, teen Jonker op te trek.⁹

Voordat Jan Boois vir Jonker kon aandurf, moes hy egter eers sy kruit- en loodvoorrade aanvul. Daarvoor was hy op die handelaars aangewese, wat veral deur Walvisbaai die land ingekom het. Op 11 Julie 1853 het Boois by Bam op Scheppmannsdorf aangekom. Hoewel hy voorgegee het dat dit 'n blote kuier was, het sy volgelinge laat glip dat hy inderwaarheid op pad Sandvishawe toe was om by ene kaptein Gutthrie kruit en brandewyn te ruil.¹⁰ Gutthrie kon hom egter nie help nie.

Dit het Jan Boois laat besluit om sy kragte by dié van die Hoachanas-alliansie te voeg in die hoop om dáár kruit te kry. Ook hulle kon hom weens hulle eie tekort aan voorraad nie help nie. Tot die alliansie se onsteltenis moes hulle hoor dat Jonker daarin geslaag het om by smokkelaars wat deur Walvisbaai die land binnegekom het, kruit te kry. Om te verhoed dat kruitvoorrade in die toekoms onder hul neuse deurglip en weer in die hande van hul vyande beland, het Swartbooi en Jan Boois, wat hom op daardie stadium op Rehoboth bevind het, in Februarie 1854 'n "wet" gemaak waarvolgens alle waens wat oor Rehoboth beweeg het, veral dié wat van Walvisbaai af gekom het, voorgekeer en vir kruit deursoek kon word.¹¹ Selfs hierdie drastiese reëling het hulle egter niks in die sak gebring nie.

Jonker se verhouding met Tjamuaha saai verwarring

Jonker se verhouding met Tjamuaha was intussen besig om tot groot verwarring in sendinggeledere te lei. Veral die sendeling op Neu-Barmen, eerwaarde Schöneberg, het gesukkel om die verhouding tussen die Afrikanerleier en die Herero-hoofman te verstaan. Hierdie verwarring was toe te skryf aan 'n paar gebeurtenisse waarby beide leiers betrokke was. Breedweg gesproke, was dit die geskil tussen Tjamuaha en die Herero-hoofman Katarazu; die botsing tussen Tjamuaha en die Velskoendraers en Jonker se reaksie daarop; en Jonker se verdediging van Tjamuaha teen die Rooinasie en Swartbooi.

9 H. Vedder: Quellen, 3b, p.14 (Namaland und Bethanien).

10 VEM B/c.II.5, p.5: J.H. Bams dagverhaal van Juny 1853 tot January 1854.

11 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854.

Volgens Schöneberg was Katarazu 'n Herero-hoofman wat, nadat hy deur die Rooinasie aangeval is, vanaf 'n onbekende bestemming, vermoedelik uit die ooste of suidooste waar die grootste moontlikheid van kontak met die Rooinasie was, na die Windhoek-omgewing verhuis het in die hoop dat hy nader aan Jonker veiliger sou wees. Dié hoop het egter beskaam, want einde Augustus 1853 het Tjamuaha, wat hom ook in die Windhoek-omgewing bevind het, hom aangeval en beroof.¹² Katarazu se enigste uitweg was toe om Neu-Barmen toe te vlug. 'n Sendingstasie het op daardie stadium vir baie vlugteling heencome gebied omdat Schöneberg geweier het om iets met rowers te doen te hê of gesteelde vee van hulle te koop.¹³ Katarazu se optrede het hom effektief buite bereik van Tjamuaha en Maharero, geplaas, want nie een van hulle sou dit waag om die sendingstasie aan te val nie.

In 'n poging om Schöneberg te oortuig dat Katarazu se teenwoordigheid gevaar vir die sendingstasie ingehou het, het Tjamuaha en Maharero 'n gerug versprei dat hulle van plan was om Neu-Barmen aan te val om Katarazu in die hande te kry. Dié gerug is deur 'n ander Herero, Kazanda, aan Schöneberg oorgedra. Schöneberg het die gerug as vals afgemaak en geïgnoreer. Hierop het Tjamuaha hom skynbaar tot Jonker gewend, want op 15 September het Jonker vir Schöneberg gevra om opdrag te gee dat Katarazu die sendingstasie verlaat.¹⁴ Omdat Schöneberg oortuig was dat Jonker nie die sendingstasie sou aanval nie,¹⁵ het hy ook sy versoek geweier. Van die beloofde aanval op Neu-Barmen het niks gekom nie.¹⁶

Hierdie gebeurtenis, en die koppeling van Jonker en Tjamuaha se name, het by die sendelinge die indruk gewek dat Jonker en Tjamuaha weer op goeie voet verkeer het en mekaar selfs in die rowery ondersteun het. Tot die sendelinge se verdere verbasing het Jonker teen einde Augustus/begin September vir Tjamuaha aangemoedig om vanaf Windhoek na Maharero in die omgewing van

12 VEM B/c.II.12, p.2: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

13 *Ibid.*, pp.1-2.

14 *Ibid.*, p.4.

15 *Ibid.*, p.8.

16 *Ibid.*, p.4.

Neu-Barmen te verhuis. Tjamuaha was egter nie hiervoor te vinde nie en het verkies om na sy vorige tuiste, Okahandja, terug te keer.¹⁷

Jonker het sy eie redes gehad waarom hy so 'n voorstel gemaak het. Tjamuaha en Maharero was bykans die enigstes wat nog oor noemenswaardige veekuddes beskik het en aangesien sy eie bronne haas uitgeput was, het Jonker sy oog op sy "bondgenote" se vee gehad. Indien Tjamuaha en Maharero naby mekaar gewoon het, sou dit sy taak soveel vergemaklik het. Voordat Jonker egter iets in dié verband kon doen, het die Velskoendraers hom voorgespring.

Die Velskoendraers, wat hulle tydelik in die omgewing van Okahandja bevind het, het Tjamuaha kort na sy verhuising daarheen aangeval. Tydens die geveg, waartydens al Tjamuaha se vee gebuit is, is verskeie Herero doodgeskiet, ander is gewond en 'n paar is as slawe weggevoer. Slegs vier Velskoendraers het gesneuwel.¹⁸

Jonker was hoogs verontwaardig oor die Velskoendraers se vermetelheid, want dit was, volgens hom, sy alleenreg om Tjamuaha se vee te buit. Hy het onmiddellik teen die Velskoendraers opgeruk, die gevange Herero bevry en die gesteelde vee, tot almal se verbasing, aan Tjamuaha terugbesorg.¹⁹ Dat hy die vee terugbesorg het omdat hyself planne gehad het om dit in die toekoms te roof en nie omdat hy Tjamuaha noodwendig goedgesind was nie, sou spoedig blyk.

Die Velskoendraers het intussen hulle verlies van Tjamuaha se vee by die Rooinasie gaan bekla.²⁰ Die roofsgtige //Oaseb het dadelik 'n kommando saamgestel om opnuut teen Tjamuaha op te trek.²¹ Jonker het vinnig gereageer, want hierdie uitdaging van sy gesag en inmenging in sy sake sou hy nie duld nie. Hy het //Oaseb gewaarsku dat hy, Jonker, baas was oor Hereroland en dat alle

17 VEM B/c.II.12, pp.1-2: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

18 *Ibid.*, p.15.

19 *Ibid.*

20 *Ibid.*

21 *Ibid.*, p.17.

vee daarbinne sy eiendom was.²² Daarom het hy eerste reg op Tjamuaha se veekuddes gehad.²³

Op hierdie stadium het die situasie in Hereroland vir Schöneberg so bedruk gestem dat hy voorbereidings begin tref het om die land te verlaat. Aan die begin van Oktober het hy vir Jonker gevra of hy nie dalk vir hom 'n wa kon leen om sy goedere na Scheppmannsdorf te vervoer nie.²⁴

Jonker was heeltemal bereid om die sendeling te help, maar hy kon dit nie onmiddellik doen nie. Hy het elke beskikbare man nodig gehad totdat hy seker was dat die Velskoendraers en Rooinasie hom nie sou aanval nie.²⁵ //Oaseb-hulle het egter besluit om Tjamuaha vir eers met rus te laat, waarskynlik omdat hulle ammunisie aan die skraps kant was. Die feit dat //Oaseb sedert Julie sy eie sendeling, eerwaarde Vollmer, op Hoachanas gehad het,²⁶ kon moontlik ook tot hierdie besluit bygedra het.

Toe Jonker oortuig was dat hy nie aangeval sou word nie, het hy in die begin van November sy mense beveel om 'n wa vir Schöneberg Neu-Barmen toe te neem.²⁷ Dit was op hierdie stadium dat Frederick Willem Swartbooi tot die toneel toegetree het.

Swartbooi is na sy terugkeer na Rehoboth in April 1853 stelselmatig ingetrek by sy mede-Rehobothers se begeerte na nuwe rykdomme.²⁸ Veral Tjamuaha se veekudde was 'n begeerlike lokaas. Die uitgeslape Swartbooi het egter slimmer as die Velskoendraers en //Oaseb te werk gegaan en Jonker se goedkeuring vir sy planne probeer kry. Gevolglik het hy die Afrikanerleier se advies gevra:

22 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 13.11.1853.

23 VEM B/c.II.12, p.17: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

24 *Ibid.*, p.15.

25 VEM B/c.II.12, pp.15-16: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

26 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1853 bis dahin 1854, p.18; J.C. Wallmann: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*, p.216.

27 VEM B/c.II.12, p.18: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

28 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 25.09.1853-31.12.1853; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1853 bis dahin 1854, p.17; J.C. Wallmann: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*, p.216.

Moes hy teen Tjamuaha optrek, dieper in Hereroland intrek, of by hom kom aansluit?²⁹

Teenoor Kleinschmidt het Swartbooi op 7 November te kenne gegee dat hy en Jan Boois na Hereroland gaan om nuwe fonteine te soek. Die krygers wat hulle sou vergesel, was om hulle in Hereroland te beskerm.³⁰ Toe Kleinschmidt Swartbooi verwyt dat hulle onderweg was om mense te gaan afmaai, het hy dit ten sterkste ontken, maar toegee dat op grond van wat in die verlede gebeur het, Kleinschmidt die reg gehad het om sulke vrese uit te spreek. Dié keer sou hy egter self toesien dat die gebeure hulself nie herhaal nie.³¹ Die sendeling het dié versekering egter nie geglo nie, veral omdat Swartbooi gesukkel het om hom in die oë te kyk.

Nog voordat Jonker op Swartbooi se brief kon antwoord, het die Rehoboth-kommando op 14 November vertrek. 'n Ontevrede Kleinschmidt het geweier om hulle te groet, want hy wou hulle op geen manier laat dink dat hy hulle optrede goedkeur nie.³²

Jonker het intussen Swartbooi se brief ontvang net toe sy mense gereed gestaan het om met sy wa na Schöneberg te vertrek. Hy het Schöneberg haastig in kennis gestel wat aan die gang was en beloof om, sodra hy sy sake met Swartbooi afgehandel het, die wa te stuur om Schöneberg se goedere na Scheppmannsdorf te help vervoer. Aan Swartbooi het hy laat weet dat hy die Rehobothers nie geroep het nie en dus nie vir hulle sou sorg nie.³³

Swartbooi wou nie Jonker se gesag openlik uitdaag nie, gevolglik het hy weer aan hom geskryf en gevra of hy nie van enige Herero in sy omgewing geweet het wat beroof kon word nie. Indien daar nie was nie, moes hy asseblief vir hom sê

29 VEM B/c.II.12, p.18: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

30 A 475 F.H. Kleinschmidt 1834-1893: Auszüge aus seinem Tagebuch, p.38.

31 A 475 F.H. Kleinschmidt 1834-1893: Auszüge aus seinem Tagebuch, p.38; VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, August 1856, p.2 (Neuere Zustände von Rehoboth).

32 A 475 F.H. Kleinschmidt 1834-1893: Auszüge aus seinem Tagebuch, p.39; VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, August 1856, p.2 (Neuere Zustände von Rehoboth).

33 VEM B/c.II.12, pp.18-19: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

waar die Rehobothers kon gaan roof. Terselfdertyd het hy by Jonker vee gebedel, want, het hy gesê, hy het vee gekort.³⁴

Jonker, wat duidelik nie van plan was om Swartbooi se rooftogte in sy invloedsfeer te duld nie, se antwoord was kort en kragtig. Daar was geen Herero vir die Rehobothers om te beroof nie en hy was ook nie van plan om te sê wie hy wel kon beroof nie. Wat die vee betref, kon Swartbooi by sy eie mense gaan bedel. Hy, wat Jonker is, was nie vir hom verantwoordelik nie.³⁵

Jonker se antwoorde was 'n duidelike waarskuwing om uit die Herero-invloedsfeer weg te bly. 'n Versigtige Swartbooi het gevolglik oor die volgende vyf weke nooit verder as 'n dagreis van Rehoboth af wegbeweeg nie, totdat die kommando op 21 Desember na Rehoboth toe teruggekeer het.³⁶

Die einde van die Herero-sending?

Intussen het Jonker op 21 November sy belofte gestand gedoen om hulp aan Schöneberg te verskaf om Scheppmannsdorf te bereik. Hy het egter nie net 'n wa aan hom gestuur nie, maar hom persoonlik op die reis vergesel.³⁷ Na al die gerugte wat Schöneberg gehoor het van Jonker se planne om Tjamuaha aan te val, was hy baie verbaas toe Tjamuaha en van sy seuns saam met hulle Scheppmannsdorf toe is. Tjamuaha het Jonker selfs tydens die reis sy "beste vriend" genoem!³⁸

Voor Schöneberg op 15 Januarie 1854 Kaapstad toe vertrek het,³⁹ het hy weer in Walvisbaai gesien hoeveel gesag Jonker in Herero-geledere afgedwing het.

Tjamuaha se seuns (hul name word nie verstrekkend) wou in Walvisbaai 'n saal by Schöneberg koop. Omdat Schöneberg self die saal nodig gehad het, het hy

34 VEM B/c.II.12, p.19: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

35 *Ibid.*, p.20.

36 A 475 F.H. Kleinschmidt 1834-1893: Auszüge aus seinem Tagebuch, p.39.

37 VEM *Erzählungen aus der Mission*, Band 7, p.228 (L. von Rohden: Geschichte der Rheinischen Missionsgesellschaft); C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.157.

38 VEM B/c.II.12, p.27: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

39 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.157.

egter geweier. Die ontevrede Herero het hom toe verwyt dat die sendelinge wat by die Nama gewoon het, hulle alles gegee het waarvoor hulle gevra het. 'n Verontwaardigde Schöneberg het hulle geantwoord dat hy nie by die Nama gewoon het, of hulle alles gegee het waarvoor hulle gevra het nie. Van die Herero sou hy ook nie weggegaan het, as hulle dit nie deur hulle rowery en gemoor vir hom onmoontlik gemaak het om te bly nie. Tjamuaha se seuns het hulle nie deur die sendeling se verweer laat afskrik nie en aangehou kibbel totdat die uitgeputte sendeling ingewillig het om die saal aan hulle te verkoop. Op hierdie stadium het Jonker egter agtergekom wat aan die gang was en tot Schöneberg se redding gekom. Hy het Tjamuaha se seuns verbied om naby die sendeling se wa te kom, want, volgens hom, het hulle nie 'n saal nodig gehad het nie.⁴⁰

Op Scheppmannsdorf het Schöneberg vir Jonker vir oulaas van onwettige optrede verdink. Jonker het naamlik beloof om van die sendeling se besittings, wat nog op Neu-Barmen agtergebly het, vir hom na Scheppmannsdorf te bring. Toe die goedere nie vinnig genoeg na Schöneberg se sin opdaag nie, wou hy by Jonker weet of hy van plan was om hom te bedrieg en sy besittings te steel.⁴¹ Tot Schöneberg se verleentheid, en dankbaarheid, het van Jonker se seuns, insluitende die oudste, Christiaan, egter in die eerste week van Januarie met twee waens met Schöneberg se orige besittings op Scheppmannsdorf aangekom. Christiaan, wat heelwat aangename herinneringe aan die sendeling gehad het, het tot op die einde nog vir Schöneberg probeer oorreed om, eerder as om die land te verlaat, hom lievers op Otjimbingwe te vestig.⁴²

Schöneberg se vertrek het Hereroland vir etlike maande sonder sendeling gelaat. Eerwaarde Rath het naamlik op pad terug vanaf die Kaap eers vir 'n paar maande, vanaf Desember 1853 tot Augustus 1854, op Bethanien diens gedoen,⁴³ terwyl Hahn eers weer in Januarie 1856 na die land terugkeer het.⁴⁴

40 VEM B/c.II.12, p.27: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

41 *Ibid.*

42 VEM B/c.II.12, p.29: Tagebuch von H. Schöneberg, 05.09.1853-27.03.1854.

43 J. Baumann (red.): *Van Sending tot kerk 1842-1967. 125 Jaar Rynse Sendingarbeid in Suidwes-Afrika*, p.19.

44 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.897.

Ondertussen sou die onderliggende spanning tussen Jonker en die lede van die Hoachanas-alliansie uiteindelik tot uitbarsting kom.

HOOFSTUK 18

JONKER EN DIE HOACHANAS-ALLIANSIE SÊ MEKAAR DIE STRYD AAN

Die verhouding tussen Jonker en die lede van die Hoachanas-alliansie het stelselmatig verswak. Nadat altwee partye se tekort aan ammunisie aanvanklik 'n gewelddadige konfrontasie verhoed het, het 'n reeks gebeure die spanning in die land egter so laat styg dat selfs die ammunisietekort teen Mei 1854 nie meer 'n botsing kon verhinder nie. Die eerste was Jonker se aanval op die Topnaars vroeg in Februarie.

Jonker val die Topnaars aan

Die Afrikaner-Oorlams se aanval op die Topnaars het sy oorsprong in 'n voorval gehad wat hulle as 'n belediging vir hulle beskou het.

Een van Jonker se jong krygers het 'n Topnaar-meisie naby Walvisbaai in die oog gehad met wie hy graag wou trou. Toe hy en 'n vriend aan die begin van Februarie daarheen gaan om haar te gaan haal, het haar ma toestemming tot 'n huwelik geweier. Sy kon nie verstaan wat Jonker se mans by Topnaar-vroue gesoek het nie, want die Topnaar-mans het immers nie vir hulle vroue onder Jonker se mense gaan soek nie!¹

Jonker was vasbeslote om hierdie belediging te wreek. Ongeveer twee weke later het hy die jongmanne van die Topnaar-kaptein Khaxab, na 'n oënsynlik onskuldige dans, vermoedelik iewers in die Walvisbaai-omgewing, uitgenooi. Veertien Topnaars het die dans gaan bywoon. Terwyl hulle gedans het, het hulle skielik besef dat die Afrikaner-Oorlams verdwyn het en dat hulle alleen met die vrouens was. Oortuig daarvan dat Jonker iets teen hulle beplan het, het hulle inderhaas padgegee.²

1 VEM B/c.II.8, p.11: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.50 (Unsere Namaqua- und Hereromission).

2 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.50 (Unsere Namaqua- und Hereromission); H. Vedder: *Quellen*, 5, p.63 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

Toe Khaxab hoor wat gebeur het, het hy twee boodskappers na Jonker gestuur om te vra wat aan die gang was. Jonker het die twee man gevange geneem³ en toe blitsig op twee van Khaxab se werwe toegeslaan, onder andere dié van sy onderkaptein, //Naixab.⁴

Eerwaardes Vollmer, Bam en Kleinschmidt verstrek twee verskillende weergawes van wat presies daarna gebeur het. Volgens Vollmer het slegs ses mense, insluitende //Naixab, die aanval oorleef. Die res, ook die vrouens en kinders, is vermoor en daarna is alle vee weggevoer.⁵

Bam vermeld niks van die moorde op vrouens en kinders nie. Volgens hom het Jonker die Topnaarkrygers agterna gesit om te verhoed dat hulle by Swartbooi op Rehoboth gaan aansluit.⁶ Kleinschmidt, wat ook niks sê van die beweerde moorde op die vrouens en kinders nie, verstrek meer besonderhede oor die agtervolging. Volgens hom het die Topnaars nog genoeg tyd gehad om hulle in 'n bergskeur te verskuil. Toe Jonker probeer om hulle daar by te kom, het hulle op hom losgebrand. Die eerste skoot het sy kop rakelings gemis. Gelukkig vir Jonker het sy perd so geskrik vir die onverwagse geknal dat hy sy ruiters afgegooi het, gevolglik was die tweede skoot ook net-net mis. Kleinschmidt het agterna opgemerk dat dit 'n wonder was dat nie een van die koeëls of pyle wat al na Jonker gemik is, hom ooit getref het nie.⁷ Daarna het Jonker die Topnaars wat met die vee probeer vlug het, agterna gesit. Een man is gedood en 'n ander gewond terwyl die vroue en kinders as gevangenes weggevoer is.⁸

Die vreesbevange Topnaars het hulle toevlug tot Swartbooi geneem en op 15 Maart 1854 met hulle vee na een van die Rehobothers se buiteposte gevlug.⁹

3 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.50 (Unsere Namaqua- und Hereromission); H. Vedder: *Quellen*, 5, p.63 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

4 VEM B/c.II.5, p.5: J.H. Bams dagverhaal van February 1854 tot September 1854.

5 VEM B/c.II.8, p.1: Brief von F.H. Vollmer - Inspektor Wallmann, Hoachanas, 23.03.1854.

6 VEM B/c.II.5, p.5: Dagverhaal van J.H. Bam, 02.1854-09.1854.

7 VEM B/c.II.2, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854.

8 *Ibid.*

9 *Ibid.*

Dit het Swartbooi-hulle in 'n netelige posisie geplaas. In die lig van Jonker se vorige beskuldigings en dreigemente was daar by hulle geen twyfel dat die Afrikanerleier vir *hulle*, die Rehobothers, verantwoordelik sou hou vir die Topnaars se teenwoordigheid daar nie en dat hy hulle dus sou wou straf nie.¹⁰

Swartbooi begin hom op oorlog voorberei

Indien Swartbooi op hierdie stadium buite die rowersgemeenskap gestaan het, sou hy dalk nog na 'n vreedsame oplossing gesoek het. Die situasie op Rehoboth het egter intussen so verswak dat daar sedert 5 Februarie 1854 selfs 'n brandewynstokery langs die kerkgebou bestaan het. 'n Soort wilde rosyntjie is vir die maak van die brandewyn gebruik.¹¹ In Januarie 1859 het eerwaarde Hahn vermeld dat Jonker-hulle weer brandewyn gemaak het van 'n wilde, soet bessie.¹² Die Rehobothers het 'n kapasiteit vir brandewyn gehad wat selfs die handelaars verstom het,¹³ en het, met hul eie stokery byderhand, hulle heeltemal daaraan vergryp.

Op Rehoboth was alles in rep en roer. Uit vrees vir moontlike weerwraakaanvalle het die Rehobothers op die buiteposte halsoorkop werf toe gevlug.¹⁴ Op 16 Maart het Swartbooi vir Kleinschmidt ingelig dat oorlog met Jonker nie meer vermy kon word nie¹⁵ en dat hy dus die vrouens en kinders vir veiligheid suidwaarts na Bethanien wou stuur.¹⁶ Kleinschmidt is aangeraai om die vrouens en kinders te vergesel. Die sendeling was egter nie hiervoor te vinde nie, hoofsaaklik omdat hy ten sterkste getwyfel het dat Jonker dit sou

10 VEM B/c.II.2, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854; H. Vedder: Quellen, 20, p.47 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

11 A 475 F.H. Kleinschmidt 1834-1893: Auszüge aus seinem Tagebuch, p.40.

12 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1130.

13 VEM B/c.II.7, p.3: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 25.10.1852.

14 VEM B/c.II.2, p.14: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854.

15 *Ibid.*, p.12.

16 *Ibid.*, p.13.

waag om die sendingstasie aan te val. Indien hy verkeerd was en Jonker wel aanval, sou hy hom in God se beskerming berus.¹⁷

Kleinschmidt was glad nie oortuig dat oorlog die enigste uitweg was nie en het dus probeer om Swartbooi van sy voorgenome weg te laat afsien.

Hy het hom eerstens daarop gewys dat hy beswaarlik 'n meer ongeleë tyd kon kies om teen Jonker op te tree. Jonker het 'n groot voorraad ammunisie gehad terwyl die Hoachanas-alliansie s'n maar beperk was.¹⁸

Tweedens wou hy hê dat Swartbooi eers seker maak dat sy inligting oor Jonker se aanval op die Topnaars korrek was.¹⁹ Dit was immers dieselfde Topnaars wat in Julie 1852 vir Otjimbingwe sonder aanleiding aangeval het. Hoewel Kleinschmidt vir geen oomblik Jonker se optrede wou goedpraat nie, was daar wel 'n moontlikheid dat Jonker se aanval op die Topnaars geregverdig was. Die sendeling het Swartbooi daarop gewys dat hy nie op goddelike beskerming sou kon aanspraak maak nie; daarvoor het sy leefwyse wat boosheid betref die laaste tyd te veel met Jonker s'n ooreengestem.²⁰

Swartbooi was egter onversetlik en het reeds vir //Oaseb en Jan Boois vir die stryd laat roep.²¹ Aan //Oaseb het hy geskryf dat dit tyd was dat hulle Jonker se bloed laat vloei,²² want hy was nou moeg vir Jonker se aansprake dat hy baas in die land is.²³

Hierdie aansprake was 'n teer punt by die onderskeie leiers. Vandat //Oaseb van Jonker se aanval op die Topnaars gehoor het, was hy in elk geval van plan

17 VEM B/c.II.2, p.13: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.50 (Unsere Namaqua- und Hereromission).

18 VEM B/c.II.2, p.13: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.50 (Unsere Namaqua- und Hereromission); VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, August 1856, p.3 (Neuere Zustände von Rehoboth).

19 VEM B/c.II.2, p.13: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854; VEM B/c.II.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854.

20 *Ibid.*

21 VEM B/c.II.2, p.12: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854.

22 VEM B/c.II.8, p.1: Brief von F.H. Vollmer - Inspektor Wallmann, Hoachanas, 23.03.1854.

23 VEM B/c.II.2, p.13: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854.

om sy leierskap van die Nama te bevestig en Jonker die stryd aan te sê.²⁴ Hy sou nie rus voordat Jonker uit die land gejaag is nie, het hy aan eerwaarde Vollmer gesê.²⁵ Op 21 Maart het //Oaseb saam met sy krygers vanaf Hoachanas vertrek. Slegs dertig man is agtergelaat om Hoachanas te verdedig.²⁶

Jonker was skynbaar nie lus vir oorlog nie, want op 25 Maart het daar twee briewe van hom aan eerwaarde Kleinschmidt en Swartbooi op Rehoboth opgedaag. Die Afrikanerleier het te kenne gegee dat hy ten spyte van Swartbooi se uitdaging en ten spyte daarvan dat Swartbooi hom 'n ou vrou genoem het as hy nie aanstalties tot oorlog maak nie, steeds nie oorlog wou hê nie.²⁷

Waar Swartbooi in die verlede die geleentheid tot vrede sou aangegryp het, was hy nou glad nie daarvoor te vinde nie, want hy het Jonker nie in die minste vertrou nie. Vir Kleinschmidt was dit so al asof 'n duiwel in hom in gevaar het, so graag wou hy oorlog hê.²⁸

Toe Swartbooi op 26 Maart boonop hoor dat Jonker en sy mense reeds hulle werf verlaat het en dat Jonker se spioene die berge rondom Rehoboth beset het, was hy oortuig dat hy die regte besluit geneem het.²⁹ Sy mense sou voortaan gewapen en voortdurend op hulle hoede moes wees.³⁰ Hulle het selfs die sterk noordewind wat uit Windhoek se rigting gewaai het "Jonker se wind" genoem omdat hulle oortuig was dat hierdie wind Jonker na Rehoboth sou bring.³¹

24 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1854 bis dahin 1855, p.19.

25 VEM B/c.II.8, p.1: Brief von F.H. Vollmer - Inspektor Wallmann, Hoachanas, 23.03.1854.

26 VEM B/c.II.8, p.5: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

27 VEM B/c.II.2, p.15: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854.

28 *Ibid.*, p.16.

29 *Ibid.*

30 VEM B/c.II.2, p.1: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

31 *Ibid.*, p.2.

Die beraad tussen die lede van die Hoachanas-alliansie

Intussen het die lede van die alliansie op Rehoboth begin opdaag. Op 28 Maart het 30 mans vanaf die Visrivier op Rehoboth aangekom terwyl //Oaseb-hulle in die nabye omgewing uitgekamp het.³² Jan Boois se volgelingen het weer op 4 April op Rehoboth aangekom,³³ terwyl die ou leier self eers op 13 Mei sy verskyning gemaak het.³⁴

Soos Kleinschmidt voorspel het, was die alliansie se voorbereiding chaoties. Swartbooi, Amraal en //Oaseb het skielik besef dat hul ammunisietekort erger was as wat hulle aanvanklik vermoed het. Swartbooi se kruitvoorraad was so benard dat hy selfs by Kleinschmidt kruit gaan soek het. Dit het die sendeling opnuut laat wonder hoe 'n mens 'n oorlog kon binnegaan sonder die regte toerusting!³⁵ Amraal het glad geen ammunisie gehad nie en sou, selfs indien hy wou, nie aan die oorlog kon deelneem nie. Daarom het hy deurentyd tot vrede gemaan.³⁶ 'n Veglustige //Oaseb weer is inderhaas Hoachanas toe op grond van 'n berig dat 'n handelaar met kruit daar opgedaag het.³⁷ Tot sy teleurstelling moes hy op Hoachanas hoor dat dit 'n blote gerug was en dat daar nooit so 'n handelaar aangekom het nie.³⁸

Selfs Jonker het kruit gesoek, want hy moes sy familie van Blydeverwacht en die Bondelswarts, wat op pad was om hom te kom help, ook van kruit voorsien. Een van die handelaars (sy naam word nie genoem nie) het byvoorbeeld geweier om kruit aan Jonker te verkoop³⁹ ondanks die feit dat hy nie geweier het om gesteelde vee as betaling vir ander artikels te aanvaar nie. Dít het hom byna in groot moeilikheid laat beland.

32 VEM B/c.II.2, p.16: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854.

33 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

34 *Ibid.*, p.8.

35 VEM B/c.II.2, p.16: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 01.01.1854-28.03.1854.

36 *Ibid.*

37 VEM B/c.II.8, p.6: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

38 *Ibid.*

39 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

Toe die handelaar op pad terug Kaap toe op 13 April op Rehoboth aankom, het van die Topnaars wat daarheen gevlug het tot hul ontsteltenis in sy kudde van hulle vee herken wat Jonker kort tevore gesteel het.⁴⁰ Hulle wou summier al die handelaar se vee afneem, maar Swartbooi het tussenbeide getree. Hy het die handelaar verplig om 130 beeste en 300 stuks kleinvee aan die Topnaars terug te gee en hom meegedeel dat hy gelukkig was om so ligtelik daarvan af te kom. As hy ontevrede was met die behandeling, kon hy by Jonker skadevergoeding gaan eis.⁴¹ Kleinschmidt het die handelaar aangeraai om Swartbooi se optrede te aanvaar, want indien hy nie tussenbeide getree het nie, sou die Topnaars ál die vee afgeneem het.⁴²

Die gebeure rondom die handelaar het vir Swartbooi skielik laat besef dat hy nie die moontlike ingryping van die Kaapse regering buite rekening sou kon laat nie. Jonker was immers 'n Britse onderdaan en kon dalk aanspraak maak op Britse beskerming. Om dus te keer dat hy by die Britse regering in onguns verval, het Swartbooi Kleinschmidt op 16 April meegedeel dat hy 'n brief aan die Kaapse goewerneur wou stuur om hom in te lig waarom hy met Jonker wou oorlog maak. Kleinschmidt het dadelik vir Swartbooi gerusgestel. Hy het hom verseker dat die handelaars, reisigers en Wesleyaanse sendelinge die Kaapse goewerneur slegs as afskrikmiddel gebruik het en dat die regering nie sommer in hierdie land sou optree nie. Kleinschmidt, wat skynbaar nie meer vir Jonker as 'n Britse onderdaan gereken het nie, het verder verduidelik dat Swartbooi se handelinge die goewerneur nie sou pla nie, mits dit nie die lewens van sy onderdane in gevaar stel nie. Die goewerneur wou immers hê dat almal in vrede met mekaar leef. Swartbooi self was ook nie 'n Britse onderdaan nie en hy het dus niks te vrees gehad van die Britse regering nie.⁴³ Kleinschmidt het sake dus in perspektief gestel, ongeag die feit dat dit Swartbooi tot oorlog kon aanmoedig.

Met hierdie potensiële stuikelblok uit die weg geruim, kon Swartbooi hom van nuuts af toelê op sy voorbereidings vir die verwagte geveg. Dít het al hoe noodsaakliker geword omdat Jonker reeds nader beweeg het en een van sy vorige Herero-vriende, ene Tomas Abraham, in die Rehoboth-omgewing

40 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

41 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.337.

42 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

43 *Ibid.*, p.5.

aangeval het.⁴⁴ Daarby het Jonker spottenderwys laat weet dat slegs Kleinschmidt se teenwoordigheid tot dusver gekeer het dat hy die "Boesmans" van Rehoboth aanval.⁴⁵ Die Rehobothers sou nog wonder wat hulle moes doen, dan het hy reeds teen hulle opgetree, het Jonker gedreig.⁴⁶ Dié keer was Jonker blykbaar ernstig, want hy het ook vir Bam op Scheppmannsdorf laat weet dat hy en Swartbooi mekaar die stryd aangesê het.⁴⁷

Intussen was die spanning onder die bondgenote aan die opbou. 'n Aggressiewe //Oaseb het op 23 April vir Swartbooi laat weet dat hy gereed was om teen Jonker op te trek. Swartbooi moes net sê wanneer.⁴⁸ Swartbooi wou egter niks doen voordat Jan Boois self nie op Rehoboth was nie.⁴⁹ Uit pure frustrasie en rusteloosheid het //Oaseb toe gedreig om sy eie mense, lede van die Rooinasie wat langs die Visrivier gewoon het, te gaan aanval. Dat hy werklik ernstig was hiermee word ten sterkste betwyfel, want onderweg daarheen het hy boodskappers vooruitgestuur om die mense van sy aankoms in kennis te stel. Toe hulle laat weet dat hulle hulle nie sou teensit nie, was die uitdaging daarmee heen en het hy teruggekeer Hoachanas toe.⁵⁰

//Oaseb was skaars terug op Hoachanas toe Amraal op 28 April daar opdaag. Die volgende dag het die twee leiers 'n groot vergadering gehou om die beplande straf tog teen Jonker te bespreek. Amraal was steeds daarteen gekant, maar toe hy hoor van watter dade Jonker alles beskuldig word, het hy saamgestem dat die tyd aangebreek het om hom te straf. Soos tydens die vorige vergadering op Rehoboth het hy egter te kenne gegee dat hy nie aan die straf tog kon deelneem nie omdat hy nie genoeg ammunisie gehad het nie.⁵¹

44 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

45 *Ibid.*, p.7.

46 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854.

47 VEM B/c.II.5, p.5: J.H. Bams dagverhaal van February tot September 1854.

48 VEM B/c.II.2, p.7: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

49 *Ibid.*

50 *Ibid.*, pp.7-8.

51 VEM B/c.II.8, p.7: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

Op Rehoboth het Swartbooi intussen rusteloos begin raak oor die alliansie se gebrek aan optrede. Daarom het hy //Oaseb per brief gevra wat hy nog op Hoachanas soek en of hy daar vasgemaak was aan die sendeling?⁵² //Oaseb het hom oënskynlik nie aan hierdie verwyte gesteur nie.

Die laaste strooi - Jonker val die Rooinasie aan

'n Aanval op sy volgelinge vroeg in Mei-maand het //Oaseb tot aksie gedwing. Op 5 Mei het Kleinschmidt berig ontvang dat Jonker met een van sy vroeëre kapteins en swaer, Lewis, stry gekry het.⁵³ 'n Ontevrede Lewis het toe langs die Skaaprivier onder //Oaseb se beskerming gaan woon.⁵⁴ Gemoedere het egter gou bedaar en Jonker het Lewis gaan besoek en oorreed om terug te trek Windhoek toe. Lewis het ingestem en verskeie Topnaars wat onder //Oaseb se gesag gestaan het, met hom saamgeneem.⁵⁵

Op pad terug het Jonker die werf van 'n Rooinasie-kaptein, Ghaubib Kheib, aangeval en die mense as gevangenes weggevoer.⁵⁶ Lewis, wat niks gedoen het om die aanval te keer nie, is beskuldig dat hy onder valse voorwendsels na die Rooinasie toe is en inderdaad saam met Jonker sy verhuising daarheen en die aanval op die Topnaars beplan het.⁵⁷

Toe //Oaseb op 10 Mei van die aanval op sy mense hoor, het hy dadelik 'n deel van sy kommando Rehoboth toe gestuur om onder Swartbooi se bevel teen Jonker op te tree. Hyself en die res van sy krygers het voorlopig op Hoachanas

52 VEM B/c.II.8, p.7: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

53 VEM B/c.II.2, p.8: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

54 VEM B/c.II.8, p.8: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

55 VEM B/c.II.2, p.8: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854; VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854.

56 VEM B/c.II.2, p.8: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854; VEM B/c.II.8, p.8: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

57 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854.

agtergebly om die dorp te verdedig teen 'n moontlike aanval uit die suide deur Jonker se oom, Simon Afrikaner.⁵⁸

Toe die Rehobothers hoor van Jonker se aanval op die Rooinasie en dat //Oaseb se mense na hulle toe op pad was, het hulle besef dat die tyd aangebreek het om Jonker aan te val. Die bejaarde Jan Boois, wat op 13 Mei op Rehoboth aangekom het, het die beplande aanval ten volle gesteun, ofskoon hy nie bereid was om self teen sy skoonseun op te trek nie.⁵⁹ Hy het op 16 Mei na die Bulspoort-omgewing (//Gobam !nas) teruggetrek, maar sy mense agtergelaat om aan die geveg deel te neem.⁶⁰

Op 14 Mei het sake 'n dringende wending geneem. Van die Topnaars wat langs die Skaaprivier gewoon het, het na Jonker se aanval op Kheib na Rehoboth gevlug. Onderweg daarheen het hulle van Jonker se belangrikste veeposte beroof en in die proses verskeie Afrikaner-Oorlams, asook enkele Bergdamaras en Topnaars vermoor. Een van die oorlewendes se ore is afgesny voordat hy gestuur is om vir Jonker van die aanval te gaan vertel.⁶¹

Swartbooi was onbewus van die gebeure totdat die Topnaars op 14 Mei met die gesteelde vee op Rehoboth opgedaag het. Toe hy hoor wat gebeur het, het hy geredeneer dat daar nou nie meer tyd was vir sloer nie. Hulle sou 'n woedende Jonker moes voorspring en eerste aanval.⁶²

Die hele Maandag, 15 Mei, is finale voorbereidings getref.⁶³ Te midde van die krisis, was dit duidelik dat die alliansie verdeeld was oor die komende aanval. Tot Kleinschmidt se verbasing was Swartbooi skynbaar die enigste persoon wat

58 VEM B/c.II.8, p.8: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854; VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854.

59 VEM B/c.II.2, p.8: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

60 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854.

61 *Ibid.*, p.2.

62 VEM B/c.II.2, p.9: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.6, 1855 (Rehoboth).

63 VEM B/c.II.2, p.9: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

na die geveg uitgesien het. Hy het so ewe vir die sendeling gevra wat hy met Jonker moes maak wanneer hy hom gevang het!⁶⁴

Kleinschmidt se indruk is agterna in Juniemaand bevestig toe Jan Boois se seun, Jacobus Kaub,⁶⁵ vir eerwaarde Rath vertel het dat almal in die alliansie beslis nie kaptein Swartbooi se sienswyse gedeel het nie. Volgens Kaub het die groep bondgenote besluit om *nie* teen Jonker op te trek nie, t.s.v. sy aanvalle op hulle en sy dreigemente, soos dat hy Jan Boois se vel sou aftrek en daarvan velskoene sou maak.⁶⁶ Hulle sou hulleself slegs teen 'n aanval verweer.⁶⁷ In ooreenstemming met hierdie besluit het Jan Boois en Petrus Boois dan ook terug huis toe vertrek, hoewel van hulle volgelingen nog agtergebly het. Die Topnaars en Rooinasie sou die volgende dag vertrek.⁶⁸

Die aand van 15 Mei het alles egter verander toe die mense wat nog op Rehoboth oor was, vier of vyf van Jonker se spioene gevang het. Hierdie mans het bevestig dat Jonker Rehoboth wou aanval sodra die bondgenote uiteen was. Dít het die agterblywende lede van die Hoachanas-bondgenootskap laat besluit om die volgende oggend, 16 Mei, wel teen Jonker op te trek.⁶⁹ Kleinschmidt het die vertrekkende kommando op ongeveer 400 man, waarvan 30 perderuiters was, geskat. Die groep was saamgestel uit die Rehobothers, Jan Boois se mense, 'n groep Topnaars en 'n groep van die Rooinasie.⁷⁰

64 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854.

65 VEM B/c.II.7, p.6: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

66 *Ibid.*, p.7.

67 VEM B/c.II.15, p.8: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854.

68 VEM B/c.II.7, p.7: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

69 VEM B/c.II.7, p.7: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854; VEM B/c.II.15, p.8: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854.

70 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854.

Die geveg van 19 Mei 1854

In die vroeë oggendure van 19 Mei 1854 het die Rehoboth-kommando Windhoek genader. Hulle was reeds baie naby voordat hulle opgemerk is.⁷¹ Hiervoor was Jonker se volgelinge tot 'n groot mate self te blameer. Die oorgrote meerderheid van hulle was naamlik nog nie heeltemal nugter nie nadat hulle hulself die vorige aand aan 'n paar kiste brandewyn vergryp het waarmee 'n handelaar onverwags op Windhoek opgedaag het.⁷²

Ten spyte van hulle aanvanklike laksheid het Jonker vinnig gereageer en dadelik 'n paar man te perd uitgestuur om vas te stel wie die aanvallers was.⁷³ Toe hy hoor dis die Rehobothers, het hy sy manskappe byeengeroep en saam met sy talryke Herero-volgelinge die vyand tegemoet gery.⁷⁴

Al twee partye het probeer om eerste die rivier (vandag die Klein-Windhoekrivier) te beset waarvan die hoë walle en digte bosse uitstekende skuiling gebied het.⁷⁵ Beide was egter te laat en Jonker-hulle moes tevrede wees om hulle op die een oewer te verskans en die alliansie se magte hulle op die ander oewer.⁷⁶

Die weergawe van wat oor die volgende paar uur gebeur het, is saamgestel uit die verslag wat twee boodskappers van Kleinschmidt, wat ooggetuies van die gebeure was, 'n dag later aan aan hom gelewer het; die verslag van Jan Boois se seun, Jacobus Kaub, aan Rath in Junie; en dié van David Christiaan van Bethanien aan Kreft. Dit is 'n tipiese voorbeeld van die talle oorhaastige afleidings, oordrywing en ongegronde gerugte wat dikwels op gevegte tussen inheemse groepe gevolg het.

Met 'n geveg teen Jonker op die punt om los te bars, het Swartbooi op hierdie laat stadium skynbaar besluit dat, sy karige ammunisievoorraad in ag genome,

71 VEM B/c.II.7, p.7: Tagebuch von J.Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

72 VEM B/c.II.15, p.9: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854.

73 VEM B/c.II.7, p.7: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

74 VEM B/c.II.2, Nachschrift p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854 (Nachschrift, 20.05.1854).

75 VEM B/c.II.7, p.7: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

76 VEM B/c.II.15, p.9: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854.

dit in die alliansie se belang was om die vrede te bewaar. Gevolglik het hy agtereenvolgens twee boodskappers gestuur om Jonker uit te nooi tot vredesonderhandelinge. Al twee het halsoorkop teruggekeer toe daar op hulle geskiet is.⁷⁷

Einde ten laaste het Swartbooi vier van die spioene wat 'n paar dae vantevore op Rehoboth gevang is, na Jonker gestuur. Hulle is deurgelaat en Jonker het laat weet dat hy bereid was om met Swartbooi te gesels.⁷⁸ Hierop het die twee leiers teenoor mekaar, maar aan weerskante van die rivier, agter 'n paar doringbosse stelling ingeneem. Hulle kon mekaar hoor, maar nie sien nie.⁷⁹

Volgens Kleinschmidt was Jonker se bereidwilligheid om te onderhandel oëverblindery. Hy wou nie werklik vrede hê nie, want dit sou hom van te veel dinge ontnem, onder meer sy toegang tot Tjamuaha se veetroppe. Gevolglik het hy, terwyl hy en Swartbooi aan die gesels was, sy Herero-volgelingen en 'n paar Topnaars onder leiding van sy oudste seun, Christiaan, gestuur om Swartbooi-hulle deur die bosse te bekruip en van agter af aan te val.⁸⁰

Alles het egter nie heeltemal volgens plan verloop nie. Voordat Christiaan-hulle agter die alliansie kon inbeweeg, het die Herero wat die voorhoede gevorm het, die alliansie se Topnaars in die rivierbedding verras.⁸¹

Volgens Kaub het Christiaan Afrikaner uit die bloute op die Topnaars afgestorm en hulle kaptein platgeskiet.⁸² Die eerste skoot sou die kaptein in die arm getref het, maar die tweede was 'n doodskoot.⁸³ Daarna, is deur David

77 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

78 *Ibid.*

79 *Ibid.*

80 VEM B/c.II.2, Nachschrift p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854 (Nachschrift, 20.05.1854).

81 VEM B/c.II.15, p.9: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854.

82 VEM B/c.II.15, p.9: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854; VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

83 VEM B/c.II.15, p.9: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854.

Christiaan se bodes beweer, wou drie van Tjamuaha se seuns die gesneuwelde kaptein stukkend sny. Voordat hulle dit kon doen, is al drie egter doodgeskiet.⁸⁴

Vir Swartbooi was die onverwagse skietery 'n groot skok. Anders as Jonker het hy immers juis probeer om die geveg te verhoed!⁸⁵ Daar was egter nou geen keer meer nie. Die alliansie-Topnaars het so hewig gereageer op Christiaan se aanval dat die Herero omgesit het en in aller yl na die Afrikaner-Oorlams gevlug het vir beskerming, met die alliansie-Topnaars op hulle hakke. Toe Swartbooi op hierdie stadium ook aan sy mense opdrag gee om terug te skiet, het die Afrikaners ook op die vlug geslaan, met die Herero agterna.⁸⁶

'n Perderuiter het uit die bloute op die Herero afgestorm en probeer om hulle tot verset te motiveer. Voordat hy egter daarin kon slaag, is hy van sy perd afgeskiet. In 'n laaste poging om die Herero te dwing om weer te veg, het Jonker se mense op hulle begin skiet sodat hulle hulle in kruisvuur bevind het.⁸⁷ Selfs dit kon hulle vlug egter nie onderbreek nie. Aan Kreft en Rath is vertel dat die alliansie-Topnaars hulle op hierdie stadium aan die geveg onttrek en huiswaarts gekeer het.⁸⁸ Op die terugtog het hulle Adam Kraai se vee gesteel.⁸⁹

Terwyl hierdie geveg aan die gang was, het 100 man van die Rooinasie die gevegsgroep omseil en Windhoek deur 'n kloof genader. Die ligging van die kloof word nie aangegee nie. Hier het hulle 'n man in sy kraal doodgeskiet⁹⁰ en toe Jonker se krygers van agter aangeval. Die Afrikaners is so onverhoeds betrap dat verskeie van hulle doodgeskiet is voordat hulle hulleself na behore kon verset of verdedig.⁹¹

84 VEM B/c.II.15, p.9: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854.

85 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

86 VEM B/c.II.2, Nachschrift p.3: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854 (Nachschrift, 20.05.1854).

87 *Ibid.*

88 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854; VEM B/c.II.15, p.10: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854.

89 VEM B/c.II.7, p.9: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

90 VEM B/c.II.15, p.10: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854.

91 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

Die gerugte oor wat hierna gebeur het, wil skynbaar die een die ander oortref t.o.v. ongeloofwaardigheid.

Terwyl die volskaalse geveg aan die gang was, sou Jonker en Swartbooi voortgegaan het om deur die bosse met mekaar te onderhandel!⁹² Volgens ooggetuies het dit 'n paar keer gelyk asof Jonker probeer het om vir Swartbooi sommer so deur die bosse te skiet. Elke keer het sy geweer egter geweier!⁹³

Teen sonsondergang sou Jonker se tweede seun, Jan Jonker, probeer het om Swartbooi dood te skiet. Hy het hom bekruip, maar net toe hy aanlê om te skiet, is hy self voor die kop geskiet.⁹⁴ Dit is egter nie waar nie; Jan Jonker is eers in 1889 oorlede. Teen hierdie tyd het Swartbooi ook geen woord meer van Jonker gehoor nie. Hy het aanvaar dat Jonker terug is na sy mense toe en het hom dus by sy eie mense gaan aansluit.⁹⁵

Jonker dood?

Swartbooi-hulle het net sover terug getrek dat hulle steeds die gevegsterrein kon dophou. Van 'n afstand af het hulle aanskou hoe die vrouens vanaf Windhoek gekom het om die beseerdes en dooies met waens te kom haal. Toe hulle die plek bereik waar Swartbooi gedink het Jonker vroeër gestaan het toe hulle twee onderhandel het, het die vrouens begin weeklaag. Die aard van die gekerm het Swartbooi-hulle daarvan oortuig dat Jonker die oorledene was.⁹⁶

Daar is onmiddellik twee "verklarings" aangebied vir hoe Jonker aan sy einde sou gekom het. Die Kaapse handelaar, Silberbauer, het gerugte gehoor dat Jonker op pad vanaf sy onderhandelinge met Swartbooi terug na sy mense toe deur Jakobus Kaub in die rug geskiet is.⁹⁷ Kleinschmidt se twee boodskappers het weer vertel dat Jonker die perderuiter was wat doodgeskiet is toe hy probeer

92 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

93 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854; H. Vedder: Quellen, 3, p.29 (Namaland und Bethanien).

94 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854; VEM B/c.II.15, p.11: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 02.08.1854.

95 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

96 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854; VEM B/c.II.2, Nachschrift p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854 (Nachschrift, 20.05.1854).

97 VEM B/c.II.7, p.9: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

verhoed het dat die Herero op die vlug slaan. Hoewel hulle nie naby genoeg was om sy gesig te kon sien nie, het die boodskappers om twee redes aanvaar dat dit Jonker was. Hy het naamlik opgetree soos 'n aanvoerder en toe hy val, het almal om hom saamgedrom en hardop geweekla. Toe hulle egter oor die ergste skok was, het hulle met hernieude ywer geveg, so asof hulle Jonker se dood wou wreek.⁹⁸

Vas onder die indruk dat Jonker dood was, het die Rehoboth-bondgenootskap hulle aan die slagveld onttrek. Hulle kon in elk geval nie verder veg nie, want hulle ammunisie was haas gedaan.⁹⁹ Veral die Rehobothers was egter vas van plan om terug te keer sodra hierdie probleem reggestel was en Jonker se hele stam, vrouens en kinders inkluis, uit te wis.¹⁰⁰ Hulle het nie verwag dat dit 'n moeilike taak sou wees nie, want Jonker was immers dood en sy volgelinge erg verswak.

Gerugte oor die Afrikaner-Oorlams se ongevalle was volop. Behalwe Jonker self, sou in sy eie familie nog twee van sy broers, Jonas¹⁰¹ en Jager, gesterf het.¹⁰² Jager was glo onwillig om aan die geveg deel te neem en is toe in opdrag van Jonker met 'n sambok geslaan totdat hy ingestem het.¹⁰³ Nog familieleden wat sou gesterf het, was Jonker se tweede seun (Jan Jonker),¹⁰⁴ drie van Jager se seuns, die oudste seun van Jonker se oom Titus (Dirk),¹⁰⁵ en drie seuns van

98 VEM B/c.II.2, Nachschrift p.3: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854 (Nachschrift, 20.05.1854).

99 VEM B/c.II.2, Nachschrift p.4: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854 (Nachschrift, 20.05.1854); VEM B/c.II.2, p.9: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

100 VEM B/c.II.7, p.9: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854; VEM B/c.II.2, Nachschrift p.4: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854 (Nachschrift, 20.05.1854).

101 VEM B/c.II.2, Nachschrift p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854 (Nachschrift, 20.05.1854).

102 VEM B/c.II.11, p.2: Bericht über Berseba, von J.G. Krönlein, Ende Februar bis Beginn Juny 1854.

103 VEM B/c.II.7, p.9: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

104 VEM B/c.II.2, Nachschrift p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854 (Nachschrift, 20.05.1854); VEM B/c.II.11, p.2: Bericht über Berseba, von J.G. Krönlein, Ende Februar bis Beginn Juny 1854.

105 VEM B/c.II.11, p.2: Bericht über Berseba, von J.G. Krönlein, Ende Februar bis Beginn Juny 1854.

Jonker se halfbroer, Adam Kraai.¹⁰⁶ Afsien van die Herero sou Jonker in totaal 22 mense verloor het.¹⁰⁷ Die Herero se verliese is selfs tot op 300 geskat.¹⁰⁸

Hoewel daar onsekerheid was oor hoeveel van Jonker se mense dood is, het die lede van die Rehoboth-alliansie geglo dat hulle nie wraak van die Afrikaner-Oorlams te vrees gehad het nie. Die lede het gevolglik met geruste harte uiteen gegaan.

Die Rooinasie-krygers het teruggekeer Hoachanas toe waar hulle op 24 Mei aangekom het. Hoewel slegs drie van hulle gewond was, was hulle uitgeput en honger omdat hulle te vinnig vertrek het om enige van Jonker se vee vir hulself toe te eien. Langs die pad kon hulle ook nie kos kry nie.¹⁰⁹

Swartbooi het met die res van die alliansie na Rehoboth teruggekeer.¹¹⁰ Die Rehobothers het eerste, op 21 Mei, daar aangekom, met die ander groepe kort op hulle hakke.¹¹¹ Aan hulle kant het een van die Rehobothers, drie van die Topnaars, en die seun van Jan Boois se broer Moses (Solomon), gesneuwel.¹¹²

Teen hierdie tyd het Swartbooi-hulle reeds gehoor dat Jonker nie dood was nie. Kleinschmidt, wat van die begin af vermoed het dat die getal sterftes hopeloos oorskat was, het dit bevestig. 'n Kneg van Jan Boois, wat sy vrou net na die geveg op Windhoek gaan besoek het, het hom naamlik kom vertel dat Jonker

106 VEM B/c.II.2, Nachschrift p.2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 18.05.1854 (Nachschrift, 20.05.1854); VEM B/c.II.11, p.2: Bericht über Berseba, von J.G. Krönlein, Ende Februar bis Beginn Juny 1854.

107 VEM B/c.II.11, p.2: Bericht über Berseba, von J.G. Krönlein, Ende Februar bis Beginn Juny 1854; VEM B/c.II.7, p.6: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

108 H. Vedder: Quellen, 5, p.63 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

109 VEM B/c.II.8, p.10: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

110 VEM B/c.II.2, p.9: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854; VEM B/c.II.8, p.10: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

111 VEM B/c.II.2, p.9: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

112 VEM B/c.II.7, p.6: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854; VEM B/c.II.11, p.2: Bericht über Berseba, von J.G. Krönlein, Ende Februar bis Beginn Juny 1854; H. Vedder: Quellen, 5, p.63 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

slegs in die bors gewond was.¹¹³ Die Sweedse reisiger, J.A. Wahlberg, wat op 29 Mei van Windhoek af op Rehoboth aangekom het,¹¹⁴ het bevestig dat Jonker nie dood was nie.¹¹⁵

Wahlberg het vier dae na die geveg op Windhoek aangekom. Jonker, vergesel van 60 man, almal met vuurwapens bewapen, het die slagveld aan hom gaan wys. Volgens Wahlberg was dit 'n afskuwelike plek met baie nuwe grafte en baie bloed op die sand en klippe.¹¹⁶ Tog het Wahlberg te vertelle gehad dat slegs een van Jonker se mense en vier Herero gesterf het.¹¹⁷

Voor sy vertrek het Wahlberg nog probeer om trekosse by Jonker te kry, maar die Afrikanerleiers was slegs bereid om dit vir kruit te ruil, 'n handelsartikel waarvoor Wahlberg nie beskik het nie.¹¹⁸ Jonker het egter wel van Wahlberg se dienste gebruik gemaak deur saam met hom boodskappe aan Kleinschmidt en Swartbooi te stuur. Vir Kleinschmidt het Jonker verseker dat hy niks te vrees gehad het nie; hy sou hom geen leed aandoen nie. Vir Swartbooi het Jonker laat weet dat hy hom spoedig wou besoek¹¹⁹ om vas te stel of hy die Rehoboth-omgewing al verlaat het.¹²⁰

Jonker kon sy boodskap aan Swartbooi heel onskuldig bedoel het, maar Swartbooi het dit nie so ervaar nie. Hy het geglo dat Jonker dit onder sy aandag wou bring dat hy, t.s.v. Swartbooi-hulle se aanval, steeds onverswak was.¹²¹ Jonker se "besoek" kon dus 'n aanval beteken. Dié idee is versterk deurdat Jonker op 28 Mei een van die noordelike Rehoboth-veeposte beroof het sonder

113 VEM B/c.II.7, p.9: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

114 VEM B/c.II.2, p.9: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

115 VEM B/c.II.5, p.10: J.H. Bams dagverhaal van Februar tot September 1854; VEM B/c.II.11, p.1: Bericht über Berseba, von J.G. Krönlein, Ende Februar bis Beginn Juny 1854.

116 A.Craig and C.Hummel (ed.): *Johan August Wahlberg, Travel Journals (and some letters), South Africa and Namibia/Botswana, 1838-1856*, pp.151-152.

117 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.13, 1855, p.205.

118 A.Craig and C.Hummel (ed.): *Johan August Wahlberg, Travel Journals (and some letters), South Africa and Namibia/Botswana, 1838-1856*, p.152.

119 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

120 A.Craig and C.Hummel (ed.): *Johan August Wahlberg, Travel Journals (and some letters), South Africa and Namibia/Botswana, 1838-1856*, p.152.

121 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

JOHAN AUGUST WAHLBERG

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

dat die veeherders iets kon doen om hom te keer.¹²² Swartbooi was oortuig daarvan dat Jonker sou probeer om sy vee, waaraan die aanvallers hulle tydens die verwarring van die geveg deeglik gehelp het, terug te kry.¹²³

Tot tyd en wyl Swartbooi sy ammunisievoorrade kon aanvul, het hy geen verweer gehad teen Jonker se sporadiese aanvalle op sy buiteposte nie.¹²⁴ Toe hy nie by Kleinschmidt of Wahlberg geholpe kon raak nie, was dit net te veel vir sy reeds oorspanne gemoed. Hy het woedend teen die sendeling uitgevaar, want volgens hom was sy gebrek aan ammunisie Kleinschmidt se skuld. Vandat hy 'n sendeling gehad het, kon hy naamlik nie meer ammunisie in die hande kry nie terwyl Jonker, wat nie 'n sendeling gehad het nie, alles gevat het.¹²⁵ Hy het Kleinschmidt selfs daarvan beskuldig dat hy 'n verraaier was wat die kruitverbod gereël het om Jonker te bevoordeel.¹²⁶

Wahlberg het nog vir die sendeling in die bresse probeer tree deur te verduidelik dat die Kaapse regering 'n algemene kruitverbod a.g.v. die Xhosa-oorlog ingestel het. Daar was selfs 'n Britse oorlogskip in Walvisbaai om te verhoed dat kruit die land binnekom. Die voorraad kruit wat Jonker gehad het, was ook nie omdat hy nie 'n sendeling gehad het nie. Dit was ou kruit.¹²⁷

Wahlberg se redenasie het egter nie veel indruk op Swartbooi gemaak nie. In 'n poging om Kleinschmidt te oorreed om aan hom kruit te verskaf, het hy te kenne gegee dat hy nou geen ander keuse gehad het as om Rehoboth te verlaat¹²⁸ en met sy mense die berge in te vlug nie.¹²⁹ Sowel Swartbooi as Kleinschmidt het goed geweet dat die sendeling in so 'n geval nie alleen en sonder beskerming op die stasie sou kon agterbly nie. Eerder as om hom te laat

122 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.51 (Unsere Namaqua- und Hereromission).

123 VEM B/c.II.2, p.9: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

124 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, August 1856, p.3 (Neuere Zustände von Rehoboth).

125 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

126 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, August 1856, p.3 (Neuere Zustände von Rehoboth).

127 VEM B/c.II.2, p.11: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

128 *Ibid.*, p.10.

129 *Ibid.*

afdreig, het Kleinschmidt toe gereed gemaak om, indien nodig, na eerwaarde Vollmer op Hoachanas te trek.¹³⁰

Toe Swartbooi se poging misluk om kruit by Kleinschmidt en Wahlberg te kry, moes hy 'n ander uitweg soek. Toe gerugte Rehoboth dus bereik dat handelaars met 'n nuwe voorraad kruit in Walvisbaai aangekom het, het Swartbooi inderhaas sy seun, Lazarus, daarheen gestuur. Lazarus het op 10 Junie met tien man in die Baai aangekom, net om te hoor dat die handelaars reeds na Jonker vertrek het. Hy moes dus onverrigter sake na Rehoboth terugkeer.¹³¹ Wahlberg het berig dat die vraag na kruit en lood so groot was dat mense bereid was om tot twee spanne osse daarvoor te betaal. Van ander handelsware wou hulle weer niks weet nie.¹³²

Omdat Swartbooi se houding dit vir Kleinschmidt onmoontlik gemaak het om langer op Rehoboth te bly, het die sendeling besluit om die sendingstasie te verlaat en eers na Walvisbaai te gaan. Hy en sy gesin het op 1 Junie vertrek, maar was net twee dae onderweg toe Swartbooi hulle inhaal en dringend versoek om terug te keer. Hy het afgesien van sy plan om Rehoboth te verlaat en sou hom dáár teen 'n moontlike aanval van Jonker verdedig. Onder hierdie omstandighede het Kleinschmidt ingewillig om na Rehoboth terug te keer.¹³³

//Oaseb sny hulp aan Jonker vanuit die suide af

Sonder dat hyself iets daadwerkliks gedoen het, het Jonker Afrikaner se skadu dreigend oor die lede van die Hoachanas-alliansie gehang.

Sowel Swartbooi as //Oaseb het besef dat sake nie toegelaat kon word om onopgelos voort te gaan nie. Indien hulle nie vinnig daarin sou slaag om Jonker se mag te breek nie, sou hy hulle mettertyd vernietig.

Veral //Oaseb was, nadat hy gehoor het dat Jonker nie dood was nie, maar dat hy, met Haddy se huis as basis, vanaf Windhoek sporadiese aanvalle op die

130 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854; VEM B/c.II.8, p.11: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

131 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.13, 1855, p.203.

132 *Ibid.*, p.205.

133 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.6, 1855, p.91 (Rehoboth).

Rehoboth-buiteposte uitgevoer het,¹³⁴ vasbeslote om te slaag waar die Rehobothers misluk het. Hy sou Jonker vernietig. Ten einde dit te kon regkry, moes hy egter eers afreken met Jonker se oom, Simon Afrikaner, wat uit die suide gedreig het om hom aan te val.¹³⁵

//Oaseb se eerste stap was om Jonker en Simon Afrikaner se potensiële bondgenote in die suide óf by die dreigende stryd in te sleep, óf indien dit misluk, hulle te neutraliseer. Daarom het //Oaseb vir Paul Goliath van Berseba laat weet dat hy moes deelneem aan die stryd teen Jonker omdat dit 'n goddelike vergeldingstryd was. Jonker het immers God se Woord verwerp.¹³⁶

Goliath het dwarsdeur //Oaseb se plan gesien en geweier om deel te word van die Rooinasie-leier se vete teen Jonker.¹³⁷ Hy het besef dat Simon Afrikaner vir hom en sy mense in die suide 'n nog groter bedreiging ingehou het as vir //Oaseb,¹³⁸ maar het geglo dat God hom as Christen sou beskerm.¹³⁹ Die gebeure rondom Jonker het tog duidelik getoon dat Jonker die oordeel oor homself gebring het¹⁴⁰ deur God se Woord te ignoreer. Hy was geensins van plan om hom saam met //Oaseb teen Jonker te skaar en daardeur die Afrikanerleier te antagoniseer nie. Hy was egter ook nie van plan om saam met Simon Afrikaner teen die Rooinasie op te trek nie. Indien enige groep Berseba egter sou aanval, sou hy en sy mense hulleself verdedig.¹⁴¹

As verdere versekering dat hulle deur niemand in 'n oorlog ingedwing word nie, het Goliath en Dawid Christiaan van Bethanien ooreengekom om mekaar in

134 VEM B/c.II.7, p.19: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

135 VEM B/c.II.8, p.11: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

136 VEM B/c.II.11, p.4: Bericht über Berseba, von J.G. Krönlein, Ende Februar bis Beginn Juny 1854.

137 H. Vedder: Quellen, 10a, p.103 (Berseba 1851-1860).

138 VEM B/c.II.11, p.4: Bericht über Berseba, von J.G. Krönlein, Ende Februar bis Beginn Juny 1854.

139 *Ibid.*, p.7.

140 *Ibid.*, p.6.

141 *Ibid.*, p.7.

geval van 'n aanval op een van hulle by te staan.¹⁴² Hierdie ooreenkoms was vir albei groepe noodsaaklik omdat hulle van drie kante af bedreig is, deur Simon Afrikaner, die Fransmanne (!Khara-gai-khoen) en die Bondelswarts (!Gami- \neq nûn).

Simon Afrikaner was 'n wesentlike bedreiging vir enige sendingstasie.¹⁴³ Omdat hy die sendelinge, veral eerwaarde Vollmer, verantwoordelik gehou het vir die botsing tussen Jonker en die Hoachanas-alliansie, was hy te enige tyd gereed om 'n sendingstasie aan te val. Die bedreiging was des te groter omdat hy hom verbind het met 'n Nama-groep wat die sendelinge openlik vyandig gesind was, die Fransmanne.¹⁴⁴

Die Fransmanne het aanvanklik oos van die Visrivier gewoon¹⁴⁵ voordat hulle by die suidelike Afrikaners aangesluit het. Simon Afrikaner het hulle dan ook teen Amraal en //Oaseb aangehits.¹⁴⁶ T.s.v. hulle betrokkenheid by die Afrikaners het die Fransmanne steeds ook op hulle eie opgetree, soos hulle aanval op kaptein Tsaib van Swartmoerast in Julie 1854 bewys het.¹⁴⁷

Die derde groep wat 'n bedreiging gevorm het, was die Bondelswarts van Warmbad. Dawid Christiaan van Bethanien was vir hulle so versigtig dat hy selfs die sendingstasie wou verlaat voordat hulle hom dalk aanval. Die ooreenkoms tussen hom en Goliath het egter sy vrese tot so 'n mate besweer dat hy besluit het om te bly.¹⁴⁸

Vir //Oaseb het die houdings van die twee kapteins van Berseba en Bethanien beteken dat die bedreiging vanuit die suide effektief verminder is. Hy het egter steeds nie getwyfel dat hy 'n aanval uit daardie geweste te wagte kon wees nie. Hierdie gevoel was te wyte aan die brief wat //Oaseb op 15 Julie van die

142 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.51 (Unsere Namaqua- und Hereromission).

143 VEM B/c.II.11, p.4: Bericht über Berseba, von J.G. Krönlein, Ende Februar bis Beginn Juny 1854.

144 *Ibid.*, p.5.

145 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn 1837-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part V: Register and Indexes (Archeia)*, p.1254.

146 VEM B/c.II.8, p.19: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

147 VEM B/c.II.7, p.20: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

148 H. Vedder: *Quellen*, 3b, p.30 (Namaland und Bethanien).

Bondelswarts se kaptein, Abram !Nouxab ("Nauchab"), ontvang het. Die brief was so vol skelwoorde dat //Oaseb nie anders kon as om te glo dat die Bondelswarts 'n aanval op hom beplan het nie.¹⁴⁹

Op hierdie stadium was 'n onsekere //Oaseb se enigste sterk bondgenoot, Willem Swartbooi, op Rehoboth. Hy het dus voorgestel dat hy en eerwaarde Vollmer tydelik Rehoboth toe verhuis sodat hy en Swartbooi daarvandaan saam met hulle vyande kon afreken.¹⁵⁰

Vollmer was nie te vinde vir hierdie voorstel nie. Hy het //Oaseb daarop gewys dat hy genoeg krygers gehad het om te veg en terselfdertyd die stasie te beskerm. Die Rooinasie-leier was egter nie van plan om sy magte te verdeel nie en het geantwoord dat Vollmer-hulle dalk in sy land so gemaak het, maar onder die Nama was dit anders. Hulle moes al hulle besittings en volgelinge by hulle hê wanneer hulle teen die vyand opgetrek het.¹⁵¹

Toe Vollmer vra of hy dan op sy eie op die sendingstasie kon agterbly, het //Oaseb geweier. Die sendeling *moes* die Rooinasie vergesel, want sy afwesigheid sou vir hulle ongeluk bring.¹⁵² Jonker was immers 'n voorbeeld van 'n kaptein vir wie die vertrek van sy sendelinge die begin van die einde beteken het, het //Oaseb geglo. Vollmer se teenwoordigheid was dus sy waarborg dat sy stryd met Jonker in sy guns sou verloop. Al die sendeling se pogings om hom daarvan te oortuig dat God se teenwoordigheid nie aan hom as persoon gekoppel was nie, het op dowe ore geval.¹⁵³

Vollmer se laaste opsie was om //Oaseb te vra om briewe aan die ander sendingstasies te stuur en te vra wat die mense daar van sy planne dink. Hy het dit gedoen omdat hy geweet het dat Kleinschmidt van plan was om Rehoboth te

149 VEM B/c.II.8, pp.16-17: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

150 VEM B/c.II.8, p.17: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

151 *Ibid.*

152 *Ibid.*, pp.17-18.

153 *Ibid.*, p.18.

verlaat. //Oaseb was bereid om dit te oorweeg, maar hy wou eers by Amraal hoor wat hy dink.¹⁵⁴

Amraal Lambert het op 17 Julie op Hoachanas aangekom. Hy het aanvanklik aanbeveel dat //Oaseb sy aanval op Jonker voorlopig uitstel. Sy hele houding het egter verander toe daar op 19 Julie 'n ongeskikte brief van Simon Afrikaner aan hom op Hoachanas opdaag. Die toon van die brief het Amraal so ontstel dat hy sommer dadelik kruit in Walvisbaai wou gaan soek sodat hy die Afrikaners kon aanval. Vollmer kon egter daarin slaag om hom tot bedaring te bring en Amraal het weer teruggekeer huis toe.¹⁵⁵

Ook //Oaseb het skielik 'n gesindheidsverandering ten gunste van vrede ondergaan. Die nuus dat die RSG vir eerwaarde Vollmer na Berseba wou verplaas, het die Rooinasie-leier die sendeling laat belooft dat hy die Herero nie weer sonder rede sou aanval nie. Hy wou nie a.g.v. hulle sy sendeling en die daarmee gepaardgaande fisiese en sielkundige voordele verloor nie.¹⁵⁶ 'n Belofte om *nooit* teen die Herero op te tree nie, kon hy egter nie gee nie, want die Rooinasie moes hulself immers teen die Herero se aanvalle verweer.¹⁵⁷

//Oaseb het verder belooft om die gedeelte van die Rooinasie wat voorheen sonder sy toestemming die Herero aangeval het, te straf. As verdere teken van sy opregtheid het hy dit selfs gewaag om vir Swartbooi aan te spreek oor sy rooftogte op die Herero.¹⁵⁸

Simon Afrikaner maak vrede

Swartbooi en sy mense het intussen swaar geleeft onder die aanvalle wat Jonker se Herero op die Rehoboth-buiteposte bly loods het. Teen 31 Julie 1854 was

154 VEM B/c.II.8, p.19: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

155 VEM B/c.II.8, p.19: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1855, p.136 (Hoachanas).

156 VEM B/c.II.8, p.1: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

157 VEM B/c.II.8, pp.1-2: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 29.07.1854.

158 *Ibid.*, p.1.

daar reeds agt Rehobothers vermoor.¹⁵⁹ Jonker se taktiek was in ooreenstemming met die waarskuwing wat hy in die begin van Julie aan Swartbooi gerig het: "Julle het my in die nag bekruip, maar ek sal in die dag kom."¹⁶⁰

//Oaseb kon aanvanklik niks doen omtrent Swartbooi se versoeke om hulp nie, want hy moes aan sy eie verdediging teen 'n moontlike aanval vanuit die suide aandag gee.¹⁶¹ Teen 31 Julie was hy egter gerus genoeg om Swartbooi te gaan help en het hy en al sy krygers vanaf Hoachanas vertrek.¹⁶² Die aand na hulle vertrek het 'n jong man wat langs die Visrivier gewoon het, egter by Vollmer op Hoachanas aangekom en vertel dat Simon Afrikaner van plan was om die sendingstasie aan te val sodra hy gehoor het dat die krygers weg was. Vollmer wou dit eers nie glo nie, maar toe daar twee dae later twee van Simon Afrikaner se spioene op die stasie gevang is, het hy inderhaas sy tolk as spoedbode agter //Oaseb-hulle aan gestuur om hulle terug te roep.¹⁶³ //Oaseb het blitsig reageer en was reeds op 5 Augustus terug op Hoachanas.¹⁶⁴ Toe daar van Simon Afrikaner geen teken was nie, het //Oaseb weer na Rehoboth teruggekeer.¹⁶⁵

Teen 16 Augustus was //Oaseb weer terug op Hoachanas, waar 'n boodskapper van Simon Afrikaner, ene Jan Waterboer, hom op 17 Augustus aangetref het. Volgens eerwaarde Vollmer was Waterboer 'n lid van die Rooinasie hoewel hy by Amraal gewoon het. Waar presies Jan Waterboer vir Simon Afrikaner teëgekom het, is nie duidelik nie. Simon het hom egter gevra om eers by

159 VEM B/c.II.8, p.20: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

160 VEM B/c.II.7, p.20: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

161 VEM B/c.II.2, p.14: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 02.04.1854-15.07.1854.

162 VEM B/c.II.8, p.20: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 09.08.1854.

163 VEM B/c.II.8, p.20: Brief von F.H. Vollmer, Hoachanas, 09.08.1854.

164 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1855, p.138 (Hoachanas).

165 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 16.07.1854-31.10.1854.

Amraal en dan by //Oaseb namens hom te gaan vrede maak. Beide leiers het sy versoek toegestaan.¹⁶⁶

Veral Amraal was verheug oor die gebeure. Hy het gehoop dat dit //Oaseb sou beweeg om saam met sy sendeling op Hoachanas te bly, want dan sou Amraal ook die sendeling kon besoek.¹⁶⁷

Toe ook die Fransmanne op 18 Augustus met //Oaseb vrede kom maak het, was die bedreiging vanuit die suide finaal besweer. Die Fransmanne wou hulle selfs in //Oaseb se omgewing vestig. As voorvereiste het hy egter van hulle verwag om hom as hulle kaptein te erken. Omdat hulle nie daartoe bereid was nie, het daar niks van hierdie plan gekom nie.¹⁶⁸

Swartbooi weer op die strydpad

Op Rehoboth het die spanning intussen hoog geloop. Swartbooi het sy onverskilligheid teenoor eerwaarde Kleinschmidt duidelik getoon deur onder meer weer veelwywery in te stel.¹⁶⁹ Daarby het hy beplan om na 'n plek ongeveer een dagreis verder noord te verhuis.¹⁷⁰ Dit was vir die sendeling duidelik dat die mense Rehoboth nou gesien het as 'n veilige oord waarheen hulle slegs gekom het wanneer hulle 'n aanval van Jonker verwag het. Andersins het hulle lewenswyse baie herinner aan hulle vroeëre bestaanswyse waartydens hulle in kleiner groepe rondgetrek het agter weiding aan.¹⁷¹

Ook Jan Boois was intussen vuur en vlam om sy skoonseun weer aan te val. Jonker het wel in Juliemaand tot hom toenadering gesoek, maar Jan Boois het getwyfel aan sy opregtheid. Daarom het hy vir Jonker laat weet dat hy sy (Jan Boois se) ry-os, wat voorheen by Jonker agtergebly het, moes terugstuur as blyk

166 VEM B/c.II.8, p.2: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 20.08.1854.

167 *Ibid.*

168 *Ibid.*

169 VEM *Der Kleine Missionsfreund*, nro.11, 1857, p.9.

170 VEM B/c.II.2, pp.1-2: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 16.08.1854.

171 *Ibid.*, p.2.

van sy goeie bedoelings.¹⁷² Toe Jonker nie hierop reageer nie, het Jan twee waens Walvisbaai toe gestuur om by die Sweedse reisiger Wahlberg kruit te gaan soek. Die waens het op 16 Augustus in die Baai aangekom, maar moes sonder kruit terugkeer aangesien Wahlberg op 'n jagtog weg was.¹⁷³

Van die alliansie se planne om weer teen Jonker op te trek, het daar egter niks gekom nie,¹⁷⁴ want dit was uiters moeilik om vooraf vas te stel waar Jonker hom bevind het.

Na die geveg met die Rehoboth-alliansie het Jonker hom aanvanklik in Haddy se huis teruggetrek en van daar af sporadiese aanvalle op die Rehoboth-buiteposte uitgevoer. Gedurende die wintermaande het die Afrikaner-Oorlams vanaf Windhoek verskuif na 'n plek tussen Neu-Barmen en Buxtonsfontein (Klein-Neu-Barmen).¹⁷⁵ Volgens Hahn was hierdie twee plekke vier ure se ry met die ossewa van mekaar af.¹⁷⁶ Windhoek en sy omgewing het naamlik sleg daar uitgesien. Op die eertydse sendingstasie was die tuine vernietig en die vensters en deure van die kerk en huise uit, waarskynlik omdat die mense die spykers en skroewe gesoek het. Die veld was afgevrete en vertrap.¹⁷⁷ Aangesien die Neu-Barmen-omgewing grootliks ontvolk het a.g.v. Jonker se rooftogte op die Herero, was die weiding daar heelwat beter. Teen Oktober sou die omgekeerde situasie waar wees - suid van Windhoek was die veld ruig en onbenut¹⁷⁸ terwyl dit in die Neu-Barmen-omgewing afgevrete en vertrap was.¹⁷⁹

172 VEM B/c.II.7, p.21: Tagebuch von J. Rath, 31.03.1854-31.07.1854.

173 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.13, 1855, p.208.

174 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 16.08.1854.

175 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro. 17, 1855, p.258 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

176 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3)*, p.650.

177 VEM B/c.II.7, pp.4-5: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1855, p.258 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

178 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1854 bis dahin 1855, pp.20-21.

179 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1855, p.259 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

Die feit dat Jonker hoofsaaklik ter wille van beter weiding verhuis het, word bevestig daardeur dat die Afrikaners hulle gewone slagoffers, die Herero, tydelik met rus gelaat het.¹⁸⁰ Volgens Schöneberg, wat op 23 Junie na Scheppmannsdorf teruggekeer¹⁸¹ en Neu-Barmen in die begin van Augustus besoek het, het Jonker drie ure vanaf Neu-Barmen tussen Windhoek en Neu-Barmen gewoon.¹⁸² Daarvandaan is hy terug Windhoek toe omdat hy gehoor het dat die Rehobothers besig was om daarheen op te trek.¹⁸³

Dit was inderdaad die geval. Swartbooi was nie bereid om sy vete met Jonker te laat vaar nie, maar ten einde enige sukses te behaal, het hy //Oaseb se hulp nodig gehad. Op 4 September het hy dus 'n wa Hoachanas toe gestuur om vir //Oaseb te gaan haal. Tot op hierdie stadium was //Oaseb vasbeslote om nie weer by 'n geveg teen Jonker betrokke te raak nie. Een van sy veglustige krygers, ene ≠Khîxab ("Khiechab"), het hom egter oorreed en op 11 September het //Oaseb 100 van sy krygers na Rehoboth gestuur om saam met Swartbooi teen Jonker op te trek.¹⁸⁴

Swartbooi was nie hiermee tevrede nie. Hy wou //Oaseb self aan sy sy hê. Daarom is hy self Hoachanas toe waar hy van 11 tot 18 November tevergeefs vir //Oaseb probeer oorreed het om sy kragte by die van die Rehobothers te voeg. //Oaseb wou hom egter nie laat oortuig nie en Swartbooi moes dus onverrigter sake terugkeer Rehoboth toe.¹⁸⁵

Binne die volgende paar maande sou die probleme in die land egter nog ingewikkelder word, alles danksy die toetrede van mynmaatskappye.

180 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 16.07.1854-31.10.1854.

181 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.154; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.13, 1855, p.206.

182 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 16.08.1854; VEM B/c.II.8, p.3: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 20.08.1854.

183 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.62 (Unsere Namaqua- und Hereromission).

184 VEM B/c.II.8, p.3: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, Ostern, 1855.

185 VEM B/c.II.8, p.9: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, Ostern, 1855.

Hierdie gebeure het 'n fase in die lewe van die Afrikaner-Oorlams afgesluit waartydens hulle min aanmoediging tot geweld nodig gehad het en hulle min gesteur het aan vermanings tot vrede. Hulle het geen respek getoon vir eiendomsreg nie en min waarde geheg aan menselewens. Wat egter opmerklik is, is dat die botsings nie ras-georiënteerd was nie, maar handel het oor 'n stryd om mag en rykdom. Veral die laaste botsing het Jonker-hulle laat besef dat hulle magposisie nie meer verseker was nie, want vir die eerste keer was daar 'n gesamentlike poging van inheemse groepe om sy gesag af te werp. As sy toenemende swakheid vir drank in gedagte gehou word, het sy mag dus al meer op 'n wankelrige basis gestaan.

Wat die invloed van die sendelinge en reisigers, soos Galton, op Jonker-hulle betref, was dit klaarblyklik kortstondig van aard. Tog sou die toekoms wys dat bande met individuele sendelinge nie onderskat moes word nie.

AFDELING 4: VERANDERING, VREDE EN AGTERUITGANG, 1854-1861

HOOFSTUK 19

JONKER EN DIE MYNMAATSKAPPE

Die toetrede van die mynmaatskappy tot Nama- en Hereroland sou op politieke, ekonomiese en sosiale terrein 'n geweldige impak hê. Dit sou ook twee ooreenkomste tussen inheemse leiers tot gevolg hê - die eerste 'n poging om vrede te bewerkstellig en die tweede 'n poging van die leiers om hulleself teen die verdelende invloed van die maatskappy te beskerm. Saam hiermee sou dit stelselmatig duidelik word dat die Afrikaner-Oorlams se houvas op en voorsprong bo ander inheemse groepe aan die vervaag was. Dit wat hulle hulle voorsprong gegee het, het terselfdertyd die kiem vir hulle ondergang gedra. Net Jonker se leierskap het nog hulle onderwerping aan die ander groepe verhinder.

Ook sou hulle nie meer op Windhoek woon nie, maar tydelik op Palmietfontein en Okapuka voordat hulle hulle in 1858 in Okahandja sou gaan vestig.

Jonker se eerste kontak met 'n mynmaatskappy

In Maart 1854, gedurende die tyd wat Jonker begin het om met die Hoachanas-alliansie kragte te meet, het ses blankes in Walvisbaai aangekom.¹ Hulle het opdrag van 'n Joodse handelaar en spekulander, Aaron de Pass, gehad om toestemming van die persoon in beheer van Nama- en Hereroland, Jonker Afrikaner, te kry om in sy gebied koper te ontgin.² De Pass het reageer op inligting wat hy van Francis Galton ontvang het aangaande ryk koperneerslae in die betrokke gebied.³ Behalwe hiervoor, wou De Pass ook poog om 'n

1 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.61 (Unsere Namaqua- und Hereromission).

2 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 01.08.1854; E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.1.

3 E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.1.

AARON DE PASS

Nasionale Argief, Windhoek

handelsroete vanaf Walvisbaai na die Ngamimeer te open. Sy maatskappy, die "De Passche Compagnie", sou dan langs hierdie roete kon werk.⁴

De Pass se gesante het waarskynlik eers na die botsing tussen Jonker en die Hoachanas-alliansie op 19 Mei met Jonker kontak gemaak. Jonker het onmiddellik die voordele raakgesien wat sy assosiasie met die mynmaatskappy vir hom kon inhou. Juis nou, terwyl hy nog gesteier het na die aanval van die Hoachanas-alliansie, sou 'n nuwe bron van wapens en ammunisie vir hom van groot waarde wees. Terselfdertyd sou sy bande met die maatskappye sy kwynende aansien in die oë van Europeërs en inheemse groepe kon verbeter. Daarom het Jonker met die "De Passche Compagnie" ooreengekom dat hulle in die benedeloop van die Swakoprivier koper kon delf mits hulle hom een agtste van hulle wins sou betaal.⁵ Indien Galton se skattinge reg was, sou dit 'n minimale prys gewees het om te betaal. Gevolglik het die "Compagnie" tot Jonker se voorwaarde ingestem. In 'n slim stap wat Jonker nog verder in hulle guns gestem het, is Jonker se vriend, die handelaar en smid, James Bassingthwaighte, as die maatskappy se prokureur aangestel.⁶

Die koms van mynmaatskappye en die daaruitspruitende beskikbaarstelling van wapens, ammunisie, kruit en brandewyn, sou die verhoudinge tussen inheemse leier en sendeling enersyds en die inheemse leiers onderling andersyds ten nouste raak. Hierdie keer het dit oor meer as die sosiale gedrag van die inheemse inwoners gegaan. Elke leier wou die maksimumvoordele uit 'n moontlike myntransaksie kry en daarvoor was dit nodig om elkeen se invloedseer te bepaal. Dit het onvermydelik tot die hoogs emosionele en meestal omstrede stryd oor gebiedsgrense gelei.

Jonker se nuwe verbintenis met die koperdelwers het vir sy verhouding met die sendelinge niks goeds ingehou nie. Die twee partye het oor verskeie aangeleenthede grondig van mekaar verskil. Die delwers het wapensmokkelary

4 VEM B/c.II.12, pp.1-2: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 01.08.1854.

5 VEM B/c.II.5, p.12: J.H. Bams dagverhaal van Februarie tot September 1854; VEM B/c.II.2, p.7: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 16.07.1854-31.10.1854; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.61 (Unsere Namaqua- und Hereromission); H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.372.

6 VEM B/c.II.12, p.2: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 01.08.1854.

byvoorbeeld nie as 'n euwel beskou nie en t.s.v. die verbod daarop ammunisie en kruit die land ingesmokkel. Die meeste hiervan het hulle aan Jonker verruil vir vee.⁷ Die sendelinge se ontsteltenis en vermaning dat die beskikbaarheid van ammunisie bygedra het tot die onrus in die land, het hulle geïgnoreer.⁸ Daarby het die delwers se gebruik om groot hoeveelhede brandewyn aan Jonker te verskaf, die sendelinge gegrief.⁹

Jonker sou hom spoedig midde in die stryd bevind tussen twee belangesfere, die van die delwer/mynwerker teenoor dié van die sendeling, wat dikwels lynreg teenoor mekaar gestaan het. Juis vanweë sy gedeeltelike Westerse agtergrond is hy in dié proses dikwels voor bitter moeilike keuses gestel.

Omdat die delwers hulle nie voortdurend in die sendelinge se kritiek en teenstand wou vasloop nie, het hulle Jonker se verhouding met die sendelinge probeer verswak. Basingthwaighe, wie se woord baie gesag by Jonker gedra het, het byvoorbeeld volgens Schöneberg op die delwers se aandrang vir Jonker aangeraai om hom nie meer aan die sendelinge se advies te steur nie.¹⁰

Die myners het weer probeer om d.m.v. Jonker óf te verhinder dat die Rynse sendelinge na hulle onderskeie stasies terugkeer, óf hulle ten minste te vertraag totdat hulle self 'n houvas op die Afrikanerleier kon kry.¹¹

As gevolg van hierdie toenemende druk het Jonker die volgende brief aan Bam geskryf:¹²

"29 Junie 1854, Kaarskamp [Plek nie opgespoor]

"Eerwaarde Heer, gehoord hebbende, dat es verscheidene Zendelingen behorende tot het Rhynsche Zendelingsgenootschap voornemens zyn in deze

7 VEM B/c.II.12, p.2: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 01.08.1854.

8 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.61 (Unsere Namaqua- und Hereromission); VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1856, p.131 (Scheppmannsdorf).

9 VEM B/c.II.12, p.2: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 01.08.1854.

10 *Ibid.*

11 VEM B/c.II.5, p.12: J.H. Bams dagverhaal van February tot September 1854.

12 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 01.08.1854.

land zich neder te laten om Gods woord te verkondigen. De staat van't land is zoo oproerend dat ingeval zy zullen aanlanden in de Walvischbaai, zoo zou ik U raden, hun by U op Rooibank [Scheppmannsdorf] te laten verblyven tot zulken tyd als het door my zal raadzaam geacht worden hun verder te laten komm. Ik heb de eer te zyn U vriend Kaptein Jonker Afrikaner."

Jonker se brief het eerwaarde Bam op 14 Julie op Scheppmannsdorf bereik.¹³ Ofskoon Bam aanvanklik bly en verras was oor Jonker se skynbare kommer oor die sendelinge se veiligheid, het die trant van die brief hom verontrus. Ten spyte van alles wat die voorafgaande aantal jare in die land gebeur het, het Jonker dit nooit vantevore nodig geag om aktiwiteite op die sendingstasies op te skort nie. Toe Bam boonop opmerk dat die brief nie deur Jonker self geskryf is nie, maar deur 'n landmeter, ene Borchers, het hy geglo dat die inhoud van die brief aan die landmeter en delwers se beïnvloeding van Jonker te danke was.¹⁴

Die afleiding dat die handelaars en delwers almal wat moontlik vir Jonker teen hulle kon beïnvloed uit die pad wou hê, is versterk toe Jonker sy vroeëre adviseur, Eybregt, beveel het om Otjimbingwe te verlaat. Eybregt het hom na eerwaarde Rath se vertrek in Februarie 1853 op Otjimbingwe gevestig omdat hy nie langer by Jonker wou bly nie. Omdat sy teenwoordigheid egter beperkend kon inwerk op die mynmaatskappye se planne met hierdie dorpie, moes hy trek.¹⁵

Tegelykertyd met hulle pogings om Jonker te beïnvloed, het die delwers met hulle mynbedrywighede voortgegaan. Behalwe koper wat in die Swakoprivier gevind is,¹⁶ is daar, nadat Jonker daartoe toestemming gegee het,¹⁷ teen 18 Julie ook reeds "twee pakkin" koper (moontlik wavragte kopererts) in die veld naby Neu-Barmen uitgehaal.¹⁸

13 VEM B/c.II.5, p.11: J.H. Bams dagverhaal van February tot September 1854.

14 VEM B/c.II.5, pp.11-12: J.H. Bams dagverhaal van February tot September 1854; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.13, 1855, p.206.

15 VEM B/c.II.5, p.12: J.H. Bams dagverhaal van February tot September 1854.

16 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.13, 1855, p.208.

17 VEM B/c.II.5, p.7: J.H. Bams dagverhaal van September 1854 tot Maart 1855.

18 VEM B/c.II.5, p.12: J.H. Bams dagverhaal van February tot September 1854.

Die konsessie word oorgedra aan die "Walvisch Bay Mining Company"

Die nuus oor die suksesse van De Pass se delwers het vinnig versprei. Dit het gelei tot die totstandkoming van verskeie nuwe mynmaatskappye waarvan die "Walvisch Bay Mining Company" (WBMC) die belangrikste was. Hierdie maatskappy is in September 1854 in Kaapstad gestig en sy eerste - ongeveer 30¹⁹ - delwers het reeds teen die einde van die maand in Walvisbaai aangekom.²⁰

Saam met die WBMC het die gesante van nog twee maatskappye, moontlik die Suffert- en Wicks-maatskappye, in Walvisbaai aangekom.²¹ Toe Aaron de Pass besluit om nie self verder by die koperdelwery betrokke te raak nie, maar eerder tot sy handelsaktiwiteite te beperk, het hy sy koperkonsessie aan die WBMC en die twee onbekende maatskappye oorgedra.²²

Jonker het aan die begin van Oktober 1854 van De Pass se besluit verneem en reeds op 5 Oktober Walvisbaai toe vertrek.²³ Daardeur het hy onwetend die handelaar Stewardson, wat na hom toe op pad was om skuld te kom invorder, tydelik ontduik.²⁴

Op Walvisbaai aangekom, het Jonker by die kantore van "De Passche Compagnie" die besonderhede van hulle ooreenkoms met die drie nuwe maatskappye verneem. Hy het geen beswaar teen die oordrag van die konsessie

19 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 16.07.1854-31.10.1854.

20 B. Lau (ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J.Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 1 (Archeia nr.7)*, p.vi; E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.27; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1856, p.131 (Scheppmannsdorf).

21 E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.28.

22 J.H. Esterhuyse: *South West Africa 1880-1895, The Establishment of German Authority in South West Africa*, p.10; E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.27; H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.373.

23 VEM B/c.II.7, p.5: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.52 (Unsere Namaqua- und Hereromission).

24 VEM B/c.II.7, p.6: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855.

gehad nie, want dit het vir hom talle voordele in terme van toegang tot kruit, lood en brandewyn ingehou.²⁵

Die een moontlike struikelblok was die sendelinge. In 'n poging om met hulle tot 'n vergelyk te kom, het Jonker eerwaarde Schöneberg op Scheppmannsdorf versoek om hom op Walvisbaai te kom besoek.²⁶

Jonker het Schöneberg op 19 Oktober te woord gestaan.²⁷ Die Afrikanerleier het voorgestel dat die sendeling sy invloed en gesag agter hom skaar sodat hy sy mag oor die hele land kon uitbrei en vestig. In ruil daarvoor sou Jonker dan nie meer struikelblokke in die pad van die sendinggenootskappe plaas nie.²⁸ Schöneberg het die aanbod geweier, want dit sou hom 'n instrument van 'n spesifieke groep maak en die vertrouwe wat die inheemse inwoners in die sendelinge se onpartydigheid gehad het, onherroeplik beskadig.²⁹

Schöneberg se weiering om by sy planne in te val, het Jonker hewig ontstel. Hy het woedend teen die sendelinge uitgevaar en hulle landsoekers ("landseekers") genoem wat in hulle eie vaderland nie genoeg kon inpalm nie. In hulle ywer om nog grond te kry, het hulle nou die inheemse leiers teen mekaar afgespeel. Dat Kleinschmidt, volgens wat Jonker gehoor het, by die Kaapse regering sou aanbeveel het dat hulle vir Swartbooi as kaptein van die land erken en nie vir Jonker nie, het as bewys hiervoor gedien. Volgens hom was die sendelinge verraaiers, leuenaars en skrifverdraaiers.³⁰

Schöneberg se poging om die sendinggemeenskap teen dié beskuldigings te verweer, het Jonker slegs meer ontstel. Hy het Schöneberg tussen twintig en dertig keer beveel om die land te verlaat. As hy dit nie vrywillig sou doen nie, sou hy wat Jonker is, kom en hom en eerwaarde Bam vanaf Scheppmannsdorf

25 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 22.10.1854; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1856, p.131 (Scheppmannsdorf).

26 VEM B/c.II.5, p.3: J.H. Bams dagverhaal van September 1854 tot Maart 1855.

27 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 22.10.1854.

28 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1856, p.131 (Scheppmannsdorf).

29 *Ibid.*

30 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 22.10.1854; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.62 (Unsere Namaqua- und Hereromission).

verjaag. Daarna sou hy Rehoboth aanval en Kleinschmidt verdryf. Ook Rath sou weggejaag word omdat hy dit gewaag het om sonder Jonker se toestemming na Neu-Barmen te trek.³¹ Jonker se inligting oor Rath was egter foutief. Die sendeling het die stasie wel op pad na Otjimbingwe besoek, maar nie daarheen teruggekeer nie.³²

Wanneer hy *al* die sendelinge en blankes uit die land verdryf het, sou *hy*, Jonker Afrikaner, heerser wees vanaf die Hantam tot in Ovamboland, het hy gesê.³³

Voorts het Jonker beklemtoon dat hy nie sou duld dat die sendelinge onder die Herero werk nie. Die Herero was sy slawe wat vir hom moes veg; hulle kon nie by die sendelinge sit en valse leringe aanhoor nie.³⁴ Wat Jonker nie besef het nie, was dat die Herero deur sy toedoen met 'n ander, selfs meer bevrydende krag, naamlik die delwers, te doen sou kry. Deur in die myne te gaan werk, het hulle toegang tot wapens en ammunisie verkry.³⁵

Schöneberg het Jonker se woorde interpreteer as 'n verbod om weer in Hereroland sendingwerk te gaan doen. Daarom is hy terug na Scheppmannsdorf³⁶ waar hy sou wag om te sien of daar enige moontlikheid was dat hy na Hereroland kon terugkeer.³⁷

Die sendelinge het die skuld vir Jonker se optrede vierkantig voor die deur van die delwers gelê. Kleinschmidt het dit pertinent gestel dat die dertig delwers wat in Walvisbaai aangekom het, Jonker teen die sendelinge opgesteek het.³⁸ Daarby het die Rynse Sendinggenootskap vermoed dat Jonker nie heeltemal

31 VEM B/c.II.12, p.2: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 22.10.1854.

32 VEM B/c.II.7, p.5: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1855, p.259 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

33 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 22.10.1854.

34 *Ibid.*, pp.1-2.

35 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.11.1855.

36 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 14.12.1854.

37 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von J. Rath und H. Schöneberg - RMG Deputation, Otjimbingwe, 26.02.1855.

38 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 16.07.1854-31.10.1854.

nugter was toe hy so teen Schöneberg uitgevaar het nie en dat sy uitsprake eintlik dié van 'n "brandewyn-tong" was.³⁹ Schöneberg het hierdie bespiegeling egter in 'n sterk bewoorde brief in Julie 1855 ontken. Volgens hom het hy genoeg ervaring van besope mense gehad om te weet wanneer hy met een te doen het. Daarom kon hy met oortuiging sê dat Jonker beslis nie onder die invloed van alkohol was toe hy hom die land verbied het nie.⁴⁰

Dit was egter nie net die sendelinge wat deur die delwers se eise aan Jonker nadelig beïnvloed is nie. Ook reisigers, soos die Sweed Wahlberg, is aan nuwe inperkings onderwerp. Jonker het naamlik in Oktober, waarskynlik op aandrang van die delwers, opdrag gegee dat mense nie sonder sy toestemming in die loop van die Swakoprivier mag reis nie.⁴¹ 'n Gesant van Wahlberg, wat osse in die binneland moes gaan koop, is byvoorbeeld in November op Otjimbingwe deur Jonker se mense voorgekeer toe hy rivierlangs na Walvisbaai probeer terugkeer het. Hulle het hom ingelig dat hulle eers op Jonker se toestemming moes wag voordat hulle hom kon deurlaat. Hiervoor het hulle so lank gewag dat die osse uiteindelik te swak was om die reis deur die woestyn tot op Walvisbaai te kon oorleef.⁴² Omdat die handelaar bereid was om buitensporige pryse - tot goedere ter waarde van twee pond per os waar dit voorheen maar ses tot nege sjielings was - te betaal,⁴³ het Rath twee van sy eie osse aan die man verruil vir drie koeie en ses skape.⁴⁴ Hy was heeltemal bereid om munt te slaan uit die handelaar se verleentheid.

Jonker besoek Otjimbingwe

Jonker het intussen sy besoek aan Walvisbaai teen die einde van Oktober afgesluit en met 'n goeie voorraad brandewyn die terugtog na sy werf aangepak.

39 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.4, 1855, p.63 (Unsere Namaqua- und Hereromission).

40 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Kapstadt, 13.07.1855.

41 VEM B/c.II.5, p.3: J.H. Bams dagverhaal van September 1854 tot Maart 1855.

42 VEM B/c.II.7, p.7: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1855, p.260 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

43 *Ibid.*

44 *Ibid.*

Vergesel deur sy vrou, Beetje,⁴⁵ en sy oudste seun, Christiaan Afrikaner,⁴⁶ het hy op 11 November op Otjimbingwe aangekom.

Rath het in spanning gewag vir Jonker se reaksie op sy teenwoordigheid op Otjimbingwe. Jonker het egter nie naby hom gekom nie. Ook die erediens wat die sendeling die volgende dag gehou het, is nie deur hom of sy seun bygewoon nie.⁴⁷

Omdat Rath graag wou weet of Jonker enige besware teen sy terugkeer na Otjimbingwe gehad het, het hy en 'n paar van sy gemeentede na die erediens na Jonker se wa gestap. Hoewel ietwat besope, het Jonker hulle vriendelik ontvang. Toe hy niks sê van sy dreigement om Rath weg te jaag nie,⁴⁸ het die sendeling dit as 'n stilswyende goedkeuring beskou om voort te gaan met sy werk op Otjimbingwe.⁴⁹

Teen die aand het Jonker vertrek. Beetje en Christiaan het tot die volgende dag gebly. Beetje het nog voor haar vertrek medisyne by die sendeling kom haal en 'n paar hamels aan hom verkoop.⁵⁰

Die oggend van 12 November het Jonker opgemerk hoedat een van sy gesteelde koeie deur die Herero geslag en die vleis aan hom voorgesit word.⁵¹ Die oortreder moes dus ook in die omgewing gewees het. Rath het gehoor wat gebeur het, maar toe Jonker vertrek oënskynlik sonder om daaromtrent iets te doen, het hy dit as een van die gewoonlik ongegronde gerugte afgemaak.

45 VEM B/c.II.7, p.6: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1855, p.260 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

46 VEM B/c.II.7, p.6: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855.

47 *Ibid.*

48 *Ibid.*

49 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 14.12.1854.

50 VEM B/c.II.7, p.6: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1855, p.260 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

51 *Ibid.*

Op 24 November het daar egter van Jonker se mense op Otjimbingwe opgedaag om die skuldige Herero te kom straf.⁵² In 'n poging om sy gemeentelede te beskerm, het Rath Jonker se mense daarop gewys dat die beskuldigde nie tot die stasie behoort het nie.⁵³ Hy het hulle ook versoek om die man van die stasie te verwyder en elders te gaan straf. Hieraan het Jonker se mense hulle egter glad nie gesteur nie en sommer wild begin skiet. Die beskuldigde het nog probeer om in die rigting van die sendinghuis te vlug, maar voor hy dit kon bereik, is hy doodgeskiet.⁵⁴

Rath was aanvanklik oortuig dat Jonker se mense bloot sy bevele uitgevoer het. Toe 'n groep osse-ruiters egter op 26 November onderweg na Walvisbaai op Otjimbingwe aankom, het hulle hom vertel dat Jonker beveel het dat die man wat sy koei gesteel het, gevange geneem moes word. Slegs indien hy hom sou teensit, moes hy geskiet word. Hoewel hy nou niks aan die gebeure kon verander nie, het Rath tog op 29 November aan Jonker geskryf en hom gevra wat sy presiese opdrag was.⁵⁵ Hy het egter geen antwoord ontvang nie.

Die myners brei hulle aktiwiteite uit

Die koms van die delwers en die kontak wat hulle met die onderskeie inheemse leiers gehad het, het opnuut die onderlinge spanning tussen Jonker en die ander leiers na vore gebring.

Deeglik bewus van die noodsaaklikheid van wapens vir 'n magsbasis, was die lede van die Hoachanas-alliansie steeds op soek na ammunisie en kruit. Teen middel Augustus 1854 het Frederick Willem Swartbooi, vergesel deur 'n groepie van die Booise en die Rooinasie, op Scheppmannsdorf aangekom op soek na ammunisie.⁵⁶

52 VEM B/c.II.7, p.7: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1855, p.261 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

53 VEM B/c.II.7, p.7: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855.

54 VEM B/c.II.7, p.7: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1855, p.261 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

55 *Ibid.*

56 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 07.11.1854-26.03.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.24, 1855, p.371 (Kleinschmidts Tagebuch über Rehoboth vom 07.11.1854-26.03.1855).

Uit vrees dat hulle hulle dalk teen Jonker kon vasloop, het Swartbooi-hulle aanvanklik nie by die handelaars in Walvisbaai vir kruit en lood aangeklop nie. Hulle plan was blykbaar om Wahlberg vir kruit te vra, maar hierdie plan het misluk omdat Wahlberg reeds 'n geruime tyd op 'n jagtog was.⁵⁷ Ook by Bam op Scheppmannsdorf het die Booise 'n bloutjie geloop.⁵⁸

Net toe Swartbooi-hulle wou moed opgee, is hulle teen ongeveer die middel van Oktober 1854 deur 'n groep koperdelwers, waarskynlik behorende tot een van die twee onbekende mynmaatskappye, versoek om die delwers se goedere vanaf Walvisbaai na Scheppmannsdorf te vervoer. Toe die Rehobothers sien dat die voorrade meestal uit kruit en brandewyn bestaan het wat hoofsaaklik vir ruilhandel bedoel was, was hulle verheug.⁵⁹ Hulle het dadelik vir Amraal op Gobabis daarvan laat weet sodat hy sy kruitvoorrade op Scheppmannsdorf kon kom aanvul. Binne die eerste dae van hulle ruilhandel, selfs nog voor Amraal se aankoms, het die delwers daarin geslaag om 70 osse te ruil vir hoofsaaklik kruit en brandewyn.⁶⁰

Onder die verstandhouding dat die koperdelwers sou volg sodra hulle genoeg trekosse bekom het,⁶¹ het Swartbooi teruggekeer Rehoboth toe waar hy teen die einde van Oktober aangekom het.⁶² Daar het hy gehoor dat toe Jonker by 'n handelaar van sy teenwoordigheid in Scheppmannsdorf verneem het, hy dadelik al sy krygers bymekaar geroep het om hom te gaan aanval. Swartbooi was egter reeds weg.⁶³

Op hierdie stadium was die verhouding tussen Jonker en Swartbooi uiters gespanne en gerugte oor beweerde botsings tussen hulle was volop. Teen die einde van Oktober het eerwaarde Eggert byvoorbeeld op Berseba gehoor dat die stryd tussen Jonker en Swartbooi so erg was dat Kleinschmidt en sy familie

57 VEM B/c.II.5, p.14: J.H. Bams dagverhaal van February tot September 1854.

58 VEM B/c.II.5, p.3: J. Bams dagverhaal van September 1854 tot Maart 1855.

59 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1856, p.133 (Scheppmannsdorf).

60 *Ibid.*

61 *Ibid.*, p.134.

62 VEM B/c.II.2, p.10: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 16.07.1854-31.10.1854.

63 *Ibid.*

van Rehoboth af die berge moes invlug.⁶⁴ Dit was egter glad nie die geval nie. Op 22 Desember was daar wel pogings deur Herero om die stasie se vee te steel, maar hulle het misluk.⁶⁵

Die delwers het intussen aan die begin van Desember vanaf Scheppmannsdorf na Rehoboth vertrek. Skaars drie dagreise vanaf die sendingstasie is hulle trek egter deur 'n groep manne,⁶⁶ na bewering die Rehobothers en Booise,⁶⁷ voorgekeer. Dié het op al die kruit en lood beslag gelê en in ruil daarvoor die delwers sewentien osse betaal. Wat hulle betref, was dit 'n billike ruiltransaksie!⁶⁸ Sonder enigiets om te ruil, het die delwers toe na Scheppmannsdorf teruggekeer.⁶⁹

Die Rehobothers en Booise het op 23 Desember op Rehoboth aangekom, goed besope van die drie vaatjies brandewyn wat hulle by die koperdelwers gekry het.⁷⁰

Bewus daarvan dat Jonker nie Swartbooi se kontak met die handelaars gelate sou aanvaar nie, was gerugte van dreigende aanvalle op Rehoboth orals in omloop. Selfs //Oaseb sou Swartbooi wou kom aanval het; 'n gerug wat as heeltemal ongegrond bewys is toe 'n vriendelike //Oaseb op 4 Januarie 1855 op Rehoboth opdaag. Sy vete was eintlik teen Jonker, en nie teen Swartbooi nie.

Onseker oor wat hom te doen staan, het 'n bykans paniekerige Swartbooi Kleinschmidt op 25 Desember dringend versoek om namens hom 'n brief aan Jonker te skryf, waarskynlik om die rede vir die beweerde aanval uit te vind.

64 VEM B/c.II.14, pp.1-2: Brief von F.S. Eggert - RMG Deputation, Berseba, 29.10.1854.

65 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 07.11.1854-26.03.1855.

66 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1856, p.134 (Scheppmannsdorf).

67 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 14.12.1854.

68 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.9, 1856, p.134 (Scheppmannsdorf).

69 VEM B/c.II.12, p.1: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Scheppmannsdorf, 14.12.1855.

70 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 07.11.1854-26.03.1855.

Kleinschmidt het egter daarin geslaag om Swartbooi te kalmeer deur hom te oortuig dat die gerugte alles leuens was.⁷¹

Toe //Oaseb en Swartbooi op 4 Januarie 1855 gesamentlik met Kleinschmidt kom praat het oor die gerugte, het die sendeling hulle ernstig vermaan om 'n einde te maak aan die onseker toestand in die land deur óf vrede met Jonker te maak, óf die geskille in 'n openlike geveg te beslis. Vrede wou //Oaseb egter nie maak nie, maar hy het ook nie die moed gehad om Jonker openlik te beveg nie. Swartbooi se mening was nie van veel waarde nie, want hy het agter //Oaseb se besluit geskuil.⁷²

Die WBMC begin hulle werksaamhede op Otjimbingwe

Intussen het Jonker begin agterkom dat die aktiwiteite van die mynmaatskappye, ofskoon nie doelbewus nie, stelselmatig sy gesag ondergrawe het.

Ongeveer dieselfde tyd as wat Swartbooi se mense na Rehoboth teruggekeer het, op 23 en 24 Desember 1854, het die eerste groep koperdelwers van die WBMC met vyf waens op Otjimbingwe aangekom. Rath, was t.s.v. die negatiewe ervaringe van sy mede-sendelinge soos Schöneberg, bereid om die maatskappy 'n kans te gun om homself te bewys as voordelig vir die mense. Hy het geglo dat die delwers werk sou verskaf aan die mense van die omgewing, iets wat dringend noodsaaklik was.⁷³ Hulle het immers arbeiders, wadrywers, wamakers, touleiers en smede nodig gehad.⁷⁴ Daarby kon hulle slegs in 'n vreedsame omgewing werk. Hulle sou die sendelinge dus noodwendig moes help om 'n algemene vrede te bewerkstellig. Die aanvanklike verhouding tussen Rath en die WBMC was gevolglik heel vriendelik.⁷⁵

71 VEM B/c.II.2, pp.2-3: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 07.11.1854-26.03.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.24, 1855, p.372 (Kleinschmidts Tagebuch über Rehoboth vom 07.11.1854-26.03.1855).

72 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 07.11.1854-26.03.1855.

73 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1855, p.262 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

74 C.G. Büttner: *Das Hinterland von Walvischbai und Angra Pequena*, p.248.

75 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 03.08.1854-21.01.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.17, 1855, p.262 (Missionar Rath kehrt in das Hereroland zurück).

Otjimbingwe het stadigaan 'n handelsentrum geword waar ook Jonker se eie mense gereeld gaan handel dryf het.⁷⁶ In ruil vir hulle vee en arbeid het hulle gewoonlik kruit, lood en brandewyn ontvang.⁷⁷ Dié nuus van die voordele wat kontak met die delwers vir die gemeenskap ingehou het, het vinnig onder die ander volksgroepe versprei. Teen die einde van Februarie was daar selfs in die geledere van die Rehobothers sprake dat hulle na Otjimbingwe wou trek, met of sonder Jonker se toestemming.⁷⁸

Die eerste myn wat die WBMC in hierdie omgewing geopen het, was die "Matchless"-myn in Februarie 1855. Die oorsprong van die naam is onbekend. Dit is ongeveer vyf-en-twintig kilometer wes-suidwes vanaf Windhoek, tagtig kilometer oos-suidoos vanaf Otjimbingwe, en ongeveer dieselfde afstand noord-noordwes van Rehoboth geleë.⁷⁹ Die werksaamhede op die myn het so vinnig uitgebrei dat die maatskappye teen die begin van 1856 genoodsaak was om 'n voorradestoor op Otjimbingwe op te rig. Dié stoor was ongeveer tien minute se stap vanaf die sendinghuis.⁸⁰

Swartbooi ook betrek by die delwersgemeenskap

Swartbooi se drastiese plan om na Otjimbingwe te verhuis, het nie werklikheid geword nie.

Aan die begin van Maart het 'n gesant van die "New-Walwich-Bay and Namaqualand Mining-Company" en die "Enterprise Company",⁸¹ ene Stead, op Rehoboth aangekom. Nadat Stead die omgewing ondersoek en op 'n paar plekke koper gekry het, het hy op 7 Maart 'n ooreenkoms met Swartbooi gesluit ingevolge waarvan die "New-Walwich-Bay and Namaqualand Mining-Company" die koper kon ontgin en uitvoer. Swartbooi sou in ruil vir die kwart van die wins

76 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 01.01.1855-07.05.1855.

77 VEM B/c.II.7, p.8: Tagebuch von J. Rath, 01.01.1855-07.05.1855; VEM B/c.II.12, p.2: Brief von H. Schöneberg - RMG Deputation, Ebenezer, 15.12.1855.

78 VEM B/c.II.7, p.3: Tagebuch von J. Rath, 01.01.1855-07.05.1855.

79 E.C. Tabler: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*, p.119.

80 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.899.

81 VEM B/c.II.3, p.7: Brief von C.H. Hahn - RMG Deputation, Neu-Barmen, 08.02.1857.

MATCHLESS MYN

(Die pyl wys na 'n 19e eeuse fort)

Nasionale Argief, Windhoek

en die groot geskenk wat hy sou kry, aan die lede van die maatskappy water, brandhout en weiding vir hulle vee voorsien.⁸²

Na die sluiting van hierdie ooreenkoms het die maatskappy hulle eerste myn by Klein-/Aub, ongeveer 70 kilometer suidwes van Rehoboth, geopen.⁸³ Dit was hier waar Jonker reeds in Junie 1837 aan sir James Alexander 'n bestaande kopermy n uitgewys het.⁸⁴

Kleinschmidt is nie in die opstel van die kontrak geken nie. Eers nadat Stead dit op skrif gestel het, het Swartbooi dit na die sendeling gebring om te hoor wat hy daarvan dink. Kleinschmidt het geen beswaar teen die kontrak ingebring nie, want hy het besef dat die Rehobothers op daardie stadium slegs die voordele wat dit vir hulle ingehou het, raakgesien het. Hy het Stead nietemin versoek om sy werk met geregtigheid en billikheid te doen.⁸⁵

Swartbooi se ooreenkoms met Stead het hom soveel selfvertroue gegee dat hy op 14 Maart die veiligheid van Rehoboth verlaat en twee dagreise weswaarts na die Booise getrek het.⁸⁶ Met genoeg ammunisie by die delwers beskikbaar, het hy hom mans genoeg gevoel om hiervandaan vir Jonker aan te val.⁸⁷

Op 20 April het ook Kleinschmidt en sy gesin Rehoboth verlaat⁸⁸ om nuwe voorrade op Walvisbaai te gaan aanskaf.⁸⁹ Gedurende sy afwesigheid het die sendingstasie weer eens die teiken van Jonker Afrikaner geword.

82 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.24, 1855, p.375 (Kleinschmidts Tagebuch über Rehoboth vom 07.11.1854-26.03.1855).

83 VEM B/c.II.2, p.6: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857.

84 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa Volume II*, p.191.

85 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.24, 1855, p.375 (Kleinschmidts Tagebuch über Rehoboth vom 7.November 1854 bis zum 26.März 1855).

86 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.24, 1855, p.377 (Kleinschmidts Tagebuch über Rehoboth vom 7.November 1854 bis zum 26.März 1855).

87 *Ibid.*, p.376.

88 VEM *Der Kleine Missionsfreund*, nro.11, 1857, p.11.

89 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, August 1856, p.4 (Neuere Zustände von Rehoboth).

Jonker val Rehoboth aan

Jonker was bitter ontevrede toe hy hoor van die ooreenkoms wat Stead met Swartbooi gesluit het. Hy het glad nie gehou van die gedagte dat Swartbooi dieselfde voordele as hy in terme van wapens en ammunisie geniet het nie en het sy Herero beveel om hulle rooftogte op Rehoboth te verskerp. Op 26 Maart het die Herero op drie verskillende buiteposte toegeslaan en baie beeste en kleinvee gebuit, o.a. ook van Swartbooi.⁹⁰

Jonker self het intussen voortgegaan om sy voorrade, o.a. klere, materiaal, vurke en grawe, by die handelaar Dixon, aan te koop.⁹¹ Op Dixon se versoek⁹² het hy selfs die osse verskaf wat die wa met goedere na hom moes vervoer. Jonker se seun Jan Jonker, het die osse op 25 April by Dixon op Sandfontein, 4,8km suidoos van Walvisbaai in die Kuisebrivier, aangebring.⁹³ Dixon het die twee waens met voorrade egter eers ongeveer twee maande later, op 19 Junie, na Jonker gestuur.⁹⁴

Jonker-hulle se aanvalle op die Rehobothers se veeposte het tot 'n kringloop van geweld gelei wat in 'n regstreekse aanval deur die Afrikaner-Oorlams op Rehoboth self geëindig het.

Uit weerwraak vir die rooftogte op hul vee, het die Rehobothers begin om die koperdelwers van Otjimbingwe wat met Jonker verbind was, aan te val. Drie rooftogte, waarby die Rehobothers, die Topnaars en selfs //Oaseb se Rooinasie betrokke was, het plaasgevind.⁹⁵ //Oaseb was ontevrede omdat hy tot dusver van die kontrakte met die mynmaatskappye uitgesluit was.⁹⁶

90 VEM B/c.II.2, p.1: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 07.11.1854-26.03.1855; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, September 1854 bis dahin 1855, p.21.

91 A 485 Trader's Journals 1844-1859.

92 *Ibid.*

93 A 485 Trader's Journals 1844-1859.

94 *Ibid.*

95 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.07.1855.

96 H. Vedder: Quellen, 5, p.85 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

Tydens die eerste rooftog is slegs 20 stuks vee vanaf die weiveld gesteel, maar tydens die tweede en laaste rooftogte is die myn aangeval en al die vee gebuit. By dié geleentheid is twee veewagters vermoor en twee ander mense gewond.⁹⁷ In totaal het die myners ongeveer 400 stuks beeste en 300 stuks kleinvee verloor.⁹⁸

Jonker kon nie toelaat dat mense onder sy beskerming so aangeval word nie en op 4 Julie het hy met 'n kommando van 1500 man vanaf Otjimbingwe na Rehoboth opgetrek.⁹⁹

Die nuus van die beplande aanval het so vinnig versprei dat Swartbooi, bygestaan deur volgelinge van //Oaseb en Jan Boois, en die Topnaars, d.w.s. die lede van die Hoachanas-alliansie, vir Jonker-hulle op Rehoboth ingewag het.¹⁰⁰ Volgens meneer Grove, die voorsitter van die "New-Walwich-Bay and Namaqualand Mining-Company", was die Booise nie deel van hierdie groep nie. //Oaseb was wel.¹⁰¹ Aangesien daar egter van Jan Boois se seuns onder die oorledenes was, moes daar tog 'n paar van sy mense gewees het.¹⁰² Grove het op 5 Julie op Rehoboth aangekom en die dag van die aanval vertrek omdat die Rehobothers hom van die dreigende aanval in kennis gestel het.¹⁰³

Toe Jonker Rehoboth die oggend van 6 Julie aanval, het die Rehobothers eers vanuit die oopte probeer veg, totdat 'n paar van hulle gewond is. Toe het hulle

97 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.07.1855.

98 H. Vedder: Quellen, 5, p.88 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

99 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath, Otjimbingwe - RMG Deputation, 16.07.1855.

100 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.07.1855; VEM B/c.II.2, p.25: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 20.04.1855-31.08.1855.

101 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Noabfluss, 19.07.1855.

102 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.07.1855; VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 02.08.1855.

103 VEM B/c.II.5, p.14: J.H. Bams dagverhaal van April tot Augustus 1855.

na die kerkgebou teruggeval en hulle daar verskans.¹⁰⁴ 'n Paar mans het die waterbronne in die rivier teen Jonker-hulle gaan beskerm.¹⁰⁵

Jonker se aanvalsmag het rondom die kerkgebou stelling ingeneem en soveel moontlik skade probeer aanrig.¹⁰⁶ Toe hulle egter later dors word, het Jonker sy Herero rivier toe gestuur om water te gaan haal. Die Rehobothers het hulle daar ingewag en 19 doodgeskiet sonder dat hulle die water kon kry.¹⁰⁷

Die geveg het die hele dag geduur. Die volgende oggend, die 7de, was Jonker verplig om 'n man met twee muile en 'n perd na die "Matchless"-myn te stuur om nog kruit te gaan haal. Volgens Jonker het die man nog dieselfde aand met 'n nuwe voorraad kruit teruggekeer.¹⁰⁸ Die Afrikanerleier het egter besluit om liewers die geveg te beëindig en met byna al die Rehobothers se vee die aftog te blaas.¹⁰⁹

Jonker se verklaring vir hoekom hy die geveg beëindig het, is onder verdenking. As hy 'n nuwe voorraad kruit gehad het, waarom dan sonder 'n klinkklare oorwinning die aftog blaas? Sou dit nie meer realisties wees om te aanvaar dat dit onmoontlik was vir sy boodskapper om in een dag 160 km, die helfte daarvan met gelaaiede pakkdiere en dus teen 'n stadiger pas, af te lê nie? Hierdie verduideliking sou egter die Afrikanerleier se aansien aangetas het omdat dit sou impliseer dat hy geen ander keuse gehad het as om die geveg te beëindig nie. En dit kon Jonker nie toelaat nie. Terselfdertyd illustreer die voorval hoe moeilik dit vir hulle was om verantwoordelikheid te aanvaar vir eie berekenings- of voorbereidingsfoute.

104 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.07.1855; VEM B/c.II.2, p.25: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 20.04.1855-31.08.1855.

105 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 02.08.1855.

106 *Ibid.*

107 *Ibid.*, p.3.

108 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.07.1855; VEM B/c.II.5, p.15: J.H. Bams dagverhaal van April tot Augustus 1855.

109 VEM B/c.II.2, p.25: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 20.04.1855-31.08.1855.

Wat ook al die rede, Jonker het teruggeval. 'n Paar Rehobothers het Jonkerhulle agtervolg, maar hy het hulle ontglim.¹¹⁰ Jonker het agterna teenoor Rath beweerd dat hy en sy mense vyf van hierdie agtervolgers doodgeslaan het.¹¹¹

Rath het by van die delwers wat die geveg gesien het, gehoor dat tien van die Rehobothers en twee van Jan Boois se seuns gesneuwel het, en Swartbooi se oudste seun, Dawid, gewond is. Aan Jonker se kant sou veral Herero gesterf het, terwyl Jonker se jongste seun en nog 'n man gewond is.¹¹²

Jonker het 'n ander weergawe van die getal slagoffers gehad, veral wanneer hy brandewyn gedrink het. Hy het beweerd dat sy mense 27 Rehobothers doodgeskiet het en van plan was om later met die res te gaan afreken.¹¹³ Van ongevalle aan sy kant het hy niks gesê nie en volgens Kleinschmidt sy mense ook verbied om iets daaromtrent te sê.¹¹⁴

Aan die kant van die Hoachanas-alliansie het die verloop van die geveg onmin tussen Swartbooi en //Oaseb veroorsaak. Swartbooi het //Oaseb beskuldig dat hy Jonker uitgelok het en dus verantwoordelikheid vir die geveg moes aanvaar.¹¹⁵ Dat Jonker *hom* dalk wou straf vir sy ooreenkoms met die mynmaatskappy, of selfs vir sy mense se aanvalle op die delwers, het hy gerieflikheidshalwe verswyg. Toe //Oaseb na die geveg Rehoboth verlaat het,¹¹⁶ is niks gesê van moontlike verskille tussen hom en Swartbooi nie. Volgens //Oaseb moes hy Rehoboth verlaat omdat die water by Rehoboth nie

110 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Noabfluss, 19.07.1855.

111 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 02.08.1855.

112 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.07.1855; VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 02.08.1855.

113 VEM B/c.II.7, p.3: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 02.08.1855.

114 VEM B/c.II.2, p.25: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 20.04.1855-31.08.1855.

115 *Ibid.*, p.26.

116 VEM B/c.II.2, p.11: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, Ende Jahres 1855 und Anfangen des Jahres 1856.

goed was vir sy vrou se gesondheid nie en baie van sy mense daarvan siek geword het.¹¹⁷

Op die langeduur sou Jonker se aanval op Rehoboth egter die noodsaaklikheid van 'n algemene vrede en 'n balans t.o.v. magsverdeling in die land onderstreep.

117 H. Vedder: Quellen, 5, p.89 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

HOOFSTUK 20

DIE "MATCHLESS"-MYN OOREENKOMS

'n Kontrak met //Oaseb

Jonker se aanval op Rehoboth het opnuut die magstryd beklemtoon wat daar tussen die binnelandse leiers bestaan het.

Die WBMC het besef dat indien die stryd sou voortduur, die finansiële voortbestaan van die maatskappy op die spel was. Hulle inkomste uit die myne was nie sleg nie, soos die vyf waens kopererts wat op 22 Julie in Walvisbaai aangekom het, bewys het.¹ Daarom het hulle //Oaseb kort na die aanval op Rehoboth genader oor 'n moontlike skikking tussen hom, Jonker, Swartbooi en Amraal.²

Die maatskappy het gou besef dat hulle niks met //Oaseb sou uitrig solank hy geglo het dat Jonker en Swartbooi bo hom bevoordeel word nie. Gevolglik het hulle met hom 'n kontrak gesluit waarvolgens die WBMC hom vir elke ton koper wat hulle uit sy land neem, een pond sterling sou betaal.³

Soos in die geval van Jonker en Swartbooi, was die kontrak met //Oaseb baie vaag. Nêrens is byvoorbeeld gespesifiseer hoe die gewig van die kopererts bepaal sou word, of wie dit sou bepaal nie. Daar is ook nie gesê op watter basis die betaling sou geskied nie. Wat verder verwarrend moes gewees het, was dat al drie leiers se kontrakte verskil het. Jonker sou een agtste van die wins ontvang, Swartbooi een kwart van die wins en 'n groot geskenk, en //Oaseb een pond sterling per een ton koper.

Die grootste probleem wat egter in die toekoms ondervind sou word, was dat die grense van elke leier se gebied nie bepaal is nie. In 'n poging om die probleem te oorbrug, het die WBMC hom toe beywer vir 'n algemene vrede tussen die betrokke leiers.

1 VEM B/c.II.5, p.13: J.H.Bams dagverhaal van April tot Augustus 1855.

2 H. Vedder: Quellen, 5, p.85 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

3 *Ibid.*, p.87.

Jonker is deur die superintendent van die WBMC, Reid, genader oor 'n moontlike vredeskonferensie. Onder Reid se invloed het Jonker vir //Oaseb geskryf dat hy bereid was om vrede te maak. Hy sou //Oaseb selfs as die hoof van die Nama erken, mits //Oaseb aanvaar dat hy wat Jonker is, kaptein van die land was.⁴

In 'n poging om sy aanspraak op die grond te vestig,⁵ het //Oaseb hom in die veld tussen Rehoboth en Hoachanas bevind. Toe hy Jonker se brief ontvang, het hy dadelik die advies van sy sendeling, Vollmer, ingeroep.⁶

Vollmer het op 6 Oktober by //Oaseb aangekom, verbaas om die Rooinasie in 'n staat van oorlogsgereedheid aan te tref. //Oaseb het die sendeling ingelig dat Jonker se uitsprake in sy brief só uitlokkend en hoogmoedig was dat hy geen ander keuse gehad het as om alle weerbare manne vanaf die Visrivier te laat roep en dan teen Jonker op te trek nie.⁷

Vollmer het //Oaseb se optrede skerp gekritiseer en hom herinner aan sy belofte om in vrede met Jonker te leef indien dié hom dit sou toelaat. Omdat Jonker wou vrede maak, moes //Oaseb sy woord gestand doen, het die sendeling beweer. Hierop het //Oaseb sy planne tydelik uitgestel.⁸

Ook Swartbooi was bra onwillig om met Jonker vrede te sluit.⁹ Hy, soos Kleinschmidt op /Haris, het naamlik gehoor dat Jonker 'n volgende aanval op Rehoboth beplan het.¹⁰ Wat Swartbooi veral bekommer het, was die nuus dat die Afrikaners van Blydeverwacht, die Bondelswarts, die Fransmanne en Kido Witbooi op pad was om Jonker te kom help.¹¹

4 H. Vedder: Quellen, 5, p.89 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

5 K.F.R. Budack: Stam en Stamkaptein by die Khoe-Khoen in Suidwes-Afrika, p.279 (J.F. Eloff en R.D. Coertze (reds.): *Etnografiese Studies in Suidelike Afrika*).

6 H. Vedder: Quellen, 5, p.89 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

7 *Ibid.*

8 *Ibid.*

9 *Ibid.*, p.96.

10 VEM B/c.II.2, p.4: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Haris, 06.09.1855.

11 VEM B/c.II.7, p.5: Tagebuch von J. Rath, 05.05.1855-26.11.1855; VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 15.10.1855.

Volgens oorlewering was die verbintenis tussen Jonker en die kaptein van die /Khobesin ("Kovese" volk), Kido Witbooi, baie oud. Kido (ook Kiwido of Cupido genoem) Witbooi is as kaptein van die /Khobesin gekies nadat Jonker as leier van die Afrikanerstam oorgeneem het, m.a.w. na 1823. Hy en sy volgelinge het op Pella net suid van die Oranjerivier gewoon. Toe hy hoor dat Jonker na die verdeling in Afrikaner-geledere noordwaarts wou trek, het hy onderneem om Jonker een wa ammunisie te betaal indien hy vir die /Khobesin 'n woonplek in Namaland sou soek.¹²

Jonker het sy deel van die ooreenkoms nagekom, want nadat hy hom by Windhoek gevestig het, het hy twaalf osse en vier verse vir Kido gestuur en hom ingelig dat hy die ideale plek gevind het om hom te vestig. Die Witboois was welkom om hulle by hom te kom aansluit.¹³

Kido het nie dadelik op Jonker se boodskap gereageer nie. Toe sy leraar, ene Bardel, na Griekwaland verhuis, het Kido en sy mense agterna getrek. Hoewel hy toestemming by Waterboer gekry het om hom daar te vestig, was Kido nie gelukkig in Griekwaland nie en het hy teruggetrek na Pella.¹⁴

Toe Jonker hoor dat Kido terug was in die suide, het hy weer vir hom twaalf osse gestuur en hom opnuut na Windhoek genooi.¹⁵ Dié keer het Kido die uitnodiging aanvaar en begin om sy volksgenote te versamel waar hulle in Namakwaland op Leliefontein, Steinkopf en Pella, en in die suide van Namaland op Bethanien en Berseba versprei was.¹⁶

Jonker Afrikaner het op 1 Oktober 1855 'n brief van Kido ontvang dat hy, die suidelike Afrikaners, Bondelswarts en die Fransmanne hulle 'n dagreis suid van Rehoboth op pad na Jonker bevind het. Toe hy dit hoor, het Jonker onmiddellik perderuiters na Otjimbingwe gestuur om sy volgelinge daar te versamel. Die ruiters se aankoms laat die nag op Otjimbingwe het 'n groot opskudding veroorsaak. Volgens wat hulle vir eerwaarde Rath vertel het, wou

12 VEM C/k.20, p.1: Vorträge und Aufsätze zu Südwest-Afrika, 1841-1967 (Die Geschichte des "Kowese volk" von einem Angehörigen des Volkes selbst niedergeschrieben in Afrikaans).

13 *Ibid.*, p.2.

14 *Ibid.*

15 *Ibid.*, p.3.

16 H. Vedder: Quellen, 10b, pp.4-5 (Berseba, 1851-1860); H. Vedder: Quellen, 3b, p.41 (Namaland und Bethanien).

KIDO (MOSES) WITBOOI
Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

Jonker al sy krygers bymekaar kry en by sy voornemende bondgenote gaan aansluit sodat hulle saam teen Rehoboth kon optrek.¹⁷

Rath het hierdie verduideliking as grootpraterij afgemaak. Volgens hom het Jonker se volgelinge slegs moed gehad wanneer hulle vol bier en brandewyn was. Wanneer daar egter koeëls rondgevlieg het, het hulle weggekrui.¹⁸

Die beoogde geveg het nooit plaasgevind nie. Die leier van die Velskoendraers, Hendrik !Nanib, het vir //Oaseb laat weet van die dreigende bondgenootskap en vereniging tussen Jonker en die groepe uit die suide. Hy en //Oaseb sou die vorming van so 'n bondgenootskap moes verhoed indien hulle Jonker voorkant toe aan die Namastamme wou onderwerp.¹⁹

Op !Nanib se versoek het //Oaseb ingestem om hom te help om te verhinder dat Kido Witbooi vir Jonker bereik.²⁰ Volgens oorlewering het Witbooi egter van hulle planne te wete gekom toe !Nanib, wat nie kon lees nie, die fout gemaak het om vir Kido te vra om //Oaseb se antwoord aan hom voor te lees.²¹

Kido was nie van plan om in 'n geveg met //Oaseb-hulle betrokke te raak nie en het hom toe tydelik by Berseba gevestig. In die droë lentemaande het sy volksgenote oor Hai !arexab, /Hai-/gâseb, /Khawi-ais, en /A-iigams versprei om die beskikbare water en weiding te kan benut.²²

Toe Jonker vir 'n derde keer osse aan Witbooi stuur, het dié voorlopig sy seun, wie se naam nie genoem word nie, na Windhoek gestuur.²³ Jonker se poging om 'n sterk militêre alliansie teen Swartbooi-hulle op te bou, het dus misluk. Dit het die druk verhoog wat Reid op hom geplaas het om vrede met //Oaseb en Swartbooi te sluit.

17 VEM B/c.II.7, p.5: Tagebuch von J. Rath, 05.05.1855-26.11.1855; VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 15.10.1855.

18 *Ibid.*

19 VEM C/k.20, p.3: Vorträge und Aufsätze zu Südwest-Afrika, 1841-1967 (Die Geschichte des "Kowese volk" von einem Angehörigen des Volkes selbst niedergeschrieben in Afrikaans).

20 *Ibid.*

21 *Ibid.*

22 *Ibid.*, p.4.

23 *Ibid.*

Die "myn"-vrede, 24 November 1855

Ofskoon Jonker vasbeslote was om sy gesag in Nama- en Hereroland te vestig, het hy nie gehuiwer om vredesooreenkomste aan te gaan wat in sy belang was nie.

Nadat Kleinschmidt op 19 Oktober 1855 na Rehoboth teruggekeer het,²⁴ het hy en Vollmer ywerig meegewerk om vrede tussen Jonker, Swartbooi, //Oaseb en Amraal tot stand te bring. Met hierdie doel voor oë het Vollmer dan ook op 3 November op Rehoboth aangekom. Twee dae na hom, op 5 November, het Amraal en eerwaarde Eggert gevolg.²⁵ Hiervandaan het almal saam op 20 November na Haris (/Haris), ongeveer 65 kilometer noord-noordwes van Rehoboth en suid van die Kuisebrivier, vertrek.²⁶

Onderweg na Haris het 'n boodskapper vanaf die "Matchless"-myn op 21 November die geselskap tegemoetgery en dringend versoek dat Kleinschmidt, met sy mediese kennis, vooruit na die myn reis om 'n myner wat ernstig beseer was, te kom help.²⁷ Omdat Kleinschmidt nie gesond was nie, het Vollmer in sy plek vertrek. Kleinschmidt het die 22ste by hom aangesluit. Ten spyte van die twee sendelinge se pogings, kon hulle nie die man se lewe red nie en het hy op 23 November gesterf.²⁸

Die teenwoordigheid van die sendelinge by die "Matchless"-myn het ook die onderskeie leiers daarheen gelok en op 23 November het //Oaseb, Swartbooi,

24 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 29.11.1855; VEM *Der Kleine Missionsfreund*, nro.11, 1857, p.13.

25 VEM B/c.II.8, p.10: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 29.09.1856.

26 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.11.1855.

27 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.11.1855; VEM B/c.II.8, pp.10-11: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 29.09.1856.

28 VEM B/c.II.8, p.11: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 29.09.1856.

Amraal en, kort na hulle, Jonker daar aangekom.²⁹ Ook Piet Koper van die Fransmanne was teenwoordig.³⁰

In 'n poging om die strydende partye vreedsaam bymekaar te kry, het die sendelinge hulle na die myner se begrafnis genooi. Jonker was bereid om dit by te woon, maar //Oaseb nie. Jonker het egter sy oorredingsvermoë ingespan, vir //Oaseb vriendelik kom groet, hom sy "vader" genoem en voorgegee dat hy die rede was waarom Jonker nog gelewe het. Hierdie oorvriendelike houding het //Oaseb tot so 'n mate beïndruk³¹ dat vrede die volgende dag, 24 November, gesluit is.³² Die betrokke partye het ooreengekom dat die verlede vergeet sou word en dat daar geen skadevergoeding of uitlewering van wedersyds-buitgemaakte vee sou wees nie. Oor die vasstelling van die grense kon daar egter nie enigheid bereik word nie. Daarom is 'n volgende konferensie vir 29 Februarie 1856 op Hoachanas belê waar spesifiek aan hierdie probleem aandag geskenk sou word.³³

Uitnodigings na die konferensie is dadelik aan al die Nama- en Oorlamleiers gestuur.³⁴ Die brief, gedateer "Kopper Berg, d.25 November 1855", het Dawid Christiaan en Paul Goliath in kennis gestel dat die ondergetekende leiers, //Oaseb, Swartbooi, Jonker, Amraal en Piet Koper, vrede gesluit het. Hulle is ook uitgenooi om hulle tydens die volgende byeenkoms by die groep aan te sluit.³⁵ Die Koperberg waarna verwys is, was ongeveer tien kilometer oos van die "Matchless"-myn.

Na die ontvangs van die uitnodiging het die twee Namaleiers van Berseba en Bethanien, Dawid Christiaan en Paul Goliath, begin om hulle op die

29 VEM B/c.II.8, p.11: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 29.09.1856.

30 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.11.1855.

31 VEM B/c.II.8, p.11: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 29.09.1856.

32 VEM B/c.II.8, p.12: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 29.09.1856; H. Vedder: Quellen, 7a, p.20 (Gobabis, 1854-1880).

33 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.11.1855; H. Vedder: Quellen, 10b, p.8 (Berseba, 1851-1860).

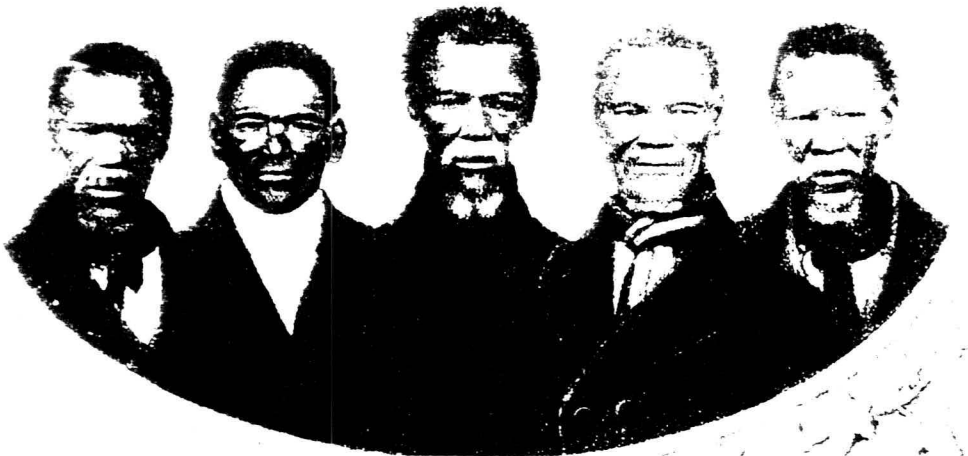
34 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.15, p.230 (Unsere Mission im Namaqua- und Hererolande).

35 VEM B/c.II.15, p.7: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 31.12.1855; H. Vedder: Quellen, 3b, p.40 (Namaland und Bethanien).

DAWID CHRISTIAAN

Nasionale Argief, Windhoek

PAUL GOLIATH (middel)

Nasionale Argief, Windhoek

vredesonderhandelinge op Hoachanas voor te berei. Op 15 Januarie het hulle op Berseba byeen gekom en op die voorwaardes besluit wat hulle vir vrede sou stel. Die vrede moes op die Bybel gegrond wees en die ondertekening daarvan moes elke leier verplig om die evangelie aan te neem. Die vredesooreenkoms moes die hele land omvat sodat die sendelinge sonder vrees ook die evangelie in Hereroland kon bring.³⁶ Daarby moes alle rowery gestaak word en teen rowers wat nie daarop ag slaan nie, moes gesamentlik opgetree word. Ook die grense tussen die verskillende gebiede moes duidelik vasgestel word.³⁷

Op 2 Februarie 1856 het Dawid Christiaan, en 'n paar dae daarna Paul Goliath, na Hoachanas vertrek om die beplande vredeskonferensie te gaan bywoon. Hulle het egter net vir eerwaarde Vollmer op Hoachanas aangetref.³⁸ Nie Jonker, of Swartbooi het hulle opwagting gemaak nie; Jonker na bewering omdat hy siek was.³⁹ Ook die gasheer //Oaseb, was afwesig, maar het later laat weet dat die datum van die konferensie verskuif is en dat hulle maar kon terugdraai.⁴⁰ Dawid-hulle het dus onverrigter sake na die suide teruggekeer.

Die onderskeie leiers se afwesigheid het die vraag laat ontstaan oor of dit werklik vir hulle 'n saak van erns was om voort te bou op die vrede wat by die "Matchless"-myn gesluit is.

36 H. Vedder: *Quellen*, 10b, p.8 (Berseba, 1851-1860).

37 *Ibid.*, p.9.

38 *Ibid.*

39 H. Vedder: *Quellen*, 3b, p.41 (Namaland und Bethanien).

40 H. Vedder: *Quellen*, 10b, p.9 (Berseba, 1851-1860).

HOOFSTUK 21

JONKER WEIER OM RATH VANAF OTJIMBINGWE TE VERJAAG

Die vrede van 1855 het bloot die aard van Jonker se probleme verander. Oor die volgende jare sou omstandighede opnuut toets en beproef hoe sterk sy verbintenis met die sendelinge was.

Jonker het hom sedert 1855 toenemend midde in die stryd tussen die mynmaatskappye en die sendelinge bevind. Die sendelinge se teenwoordigheid het vir die maatskappye 'n probleem geskep, want hulle betrokkenheid by die inheemse leiers en hul volgelinge het telkens met die maatskappye se belange gebots. Om dié probleem te omseil, het die superintendent van die WBMC, Reid, besluit om die relatief goeie verhouding tussen Jonker en die Rynse sendelinge te versuur. Gedurende dié proses het Jonker baie duidelik laat blyk dat hy hom slegs tot op 'n punt sou laat misbruik en nie verder nie. By tye was dit feitlik slegs sy sendingagtergrond wat tussen orde en chaos in die land gestaan het.

Reid se plan teen die sendelinge het twee fasette gehad. Eerstens moes Jonker se magposisie duidelik gevestig en deur die sendelinge erken word. Met dit bereik, wou hy, tweedens, Jonker van die sendelinge vervreem en hom uiteindelik sover kry om die sendelinge die land te verbied. Rath as sendeling op Otjimbingwe - wat die mynmaatskappy se deurgangsbasis na die binneland was - sou eerste met hierdie strategie kennis maak.

Jonker erken as opperhoof

Onder Reid se aanmoediging het Jonker twee briewe geskryf. Die eerste was gerig aan Rath en die tweede aan die handelaar en reisiger James Chapman. Dié briewe het hy op 13 November 1855 aan Reid op Koperberg oorhandig, wat dit saam met 'n brief van homself aan Rath op Otjimbingwe gestuur het.¹ Rath het die briewe op 20 November ontvang.²

1 VEM B/c.II.7, p.12: Tagebuch von J. Rath, 05.05.1855-26.11.1855.

2 *Ibid.*, p.11.

Reid se brief aan Rath was gedateer 14 November. Daarin het hy melding gemaak van Jonker se twee briewe en Rath terselfdertyd gevra of dit moontlik was dat hy dalk later sy vrou onder die sendeling se sorg kon laat bly.³

Jonker se brief aan Rath was gedateer 11 November.⁴ Oënskynlik was dit bedoel om die sendeling vriendelik daaraan te herinner dat Jonker hom nog 'n hamel geskuld het en dit per geleentheid vir hom sou stuur. Jonker het naamlik by Kleinschmidt twee esels vir die hamel geruil, maar kon dit a.g.v. die oorlog nie aan hom besorg nie. Op Kleinschmidt se versoek het Rath toe die skuld by hom oorgeneem.⁵

Rath kon aanvanklik nie verstaan waarom Jonker dit nodig geag het om die brief te skryf nie. Hy en Jonker het reeds by 'n vorige geleentheid ooreengekom dat Jonker die hamel sou stuur sodra hy kon. Rath het tog geen rede gehad om aan Jonker se woord te twyfel nie. Die werklik rede vir die brief was egter opgesluit in die manier waarop Jonker dit onderteken het, as "Jonker Afrikaner, Opberhoof van Damaralaant".⁶ Rath het vermoed dat die mynsuperintendent, Reid, verwag het dat hy op grond van vroeëre standpunt-inname Jonker se aanspraak as opperhoof sou bestry en daardeur onmin tussen hulle sou veroorsaak. Rath was egter glad nie van plan om dit te doen nie. Hy sou nie oor 'n titel stry nie, al het Jonker homself selfs "keiser" of "duiwel" genoem.⁷ Hy sou self bly gewees het om uiteindelik te weet wie die kaptein in die land was. Nou het hy Jonker se aanspraak op opperhoofskap slegs gesien as 'n front wat deur die delwers vir hom geskep is. Sonder hulle, en hulle brandewyn, sou Jonker nie veel kon vermag nie.⁸

Wat die brief aan Chapman betref, het Jonker gevra dat Rath dit asseblief aan Chapman moes besorg. Daarvolgens was Jonker baie ontevrede dat Chapman

3 VEM B/c.II.7, p.12: Tagebuch von J. Rath, 05.05.1855-26.11.1855.

4 *Ibid.*

5 *Ibid.*, p.11.

6 *Ibid.*

7 *Ibid.*

8 *Ibid.*, p.13.

JAMES CHAPMAN

Nasionale Argief, Windhoek

sonder sy toestemming op Otjimbingwe sou uitgespan het. Sodra hy die brief ontvang, moes hy onmiddellik vanaf Otjimbingwe vertrek.⁹

Hoewel Rath Jonker se handtekening herken het, kon hy nie glo dat die brief aan Chapman deur die Afrikanerleier geskryf is nie. Volgens wat hy by die wadrywer gehoor het, het Jonker reeds op 12 November van Koperberg af vertrek en kon hy dus onmoontlik op 13 November die briewe vir Reid gegee het. Daarby het die sendeling geweet dat die verhouding tussen Jonker en Chapman goed was, veral nadat Chapman op 9 Oktober op Windhoek vir Jonker 'n geskenk agtergelaat het. Jonker het dit op 11 Oktober ontvang en sy tevredenheid daarmee uitgespreek. Waarom sou hy nou skielik teen Chapman draai?¹⁰

Toe Reid vir Rath op 13 Desember besoek, het die sendeling openlik die brief se geldigheid bevraagteken. Reid het hom uit die argument probeer loswikkel deur voor te gee dat hy 'n fout met die datum gemaak het, maar Rath was nie daarvoor te vinde nie. Hy het dit duidelik gestel dat hy vir geen oomblik geglo het dat 'n besigheidsman soos Reid per ongeluk so 'n fout sou begaan nie.¹¹

Dat Jonker nie werklik vir die brief verantwoordelik was nie, is bevestig toe Chapman hom daarmee gaan konfronteer het. Jonker het erken dat Reid die brief geskryf het omdat hy wou verhinder dat Chapman by Jonker vir koperkonsessies aansoek doen. Daarna het hy vir Jonker dronk gemaak sodat hy die brief sonder teenstand sou onderteken.¹² Omdat hy besope was toe hy die brief onderteken het, het Jonker hom nou geregtig gevoel om die inhoud daarvan te herroep. Chapman kon voortaan binne Jonker se gebied reis en koper grawe waar hy wou.¹³

9 VEM B/c.II.7, p.12: Tagebuch von J. Rath, 05.05.1855-26.11.1855.

10 *Ibid.*

11 VEM B/c.II.7, p.3: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.12.1855.

12 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.265; VEM B/c.II.7, p.13: Tagebuch von J. Rath, 05.05.1855-26.11.1855.

13 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.260.

Hierdie gebeure het Rath des te meer daarvan oortuig dat hy die delwers nie kon vertrou nie en dat hulle net na hulle eie belange omgesien het. Hoe reg hy was, sou hy spoedig uitvind.

Die konfrontasie tussen Rath en Reid

Op Sondag 9 Desember het Jonker en Reid van Neu-Barmen af op Otjimbingwe aangekom. Dat Jonker saam met Reid was, was nie vreemd nie. In 'n poging om sy eie posisie te versterk en sy invloed te vergroot, het die superintendent vir Jonker naamlik omtrent oral saamgeneem.¹⁴

Reid het ook probeer om Jonker so besig te hou dat hy nie geleentheid sou hê om op sy eie die sendeling te besoek nie. Jonker het hom egter nie veel aan Reid se pogings gestuur nie. Ten spyte daarvan dat hy die Maandagoggend moes weggaan om die roete van 'n beplande pad vanaf die "Matchless"-myn na Otjimbingwe te gaan besigtig, het Jonker tog kans gekry om vyf skape aan Rath as geskenk te stuur. Hierop het Rath vir hom koring, koffie en suiker as teengeskenk gestuur.¹⁵

Die Dinsdagoggend het Jonker egter vinnig vir Rath gaan groet. Hy kon nie lank bly nie, want Reid en Bassingthwaighte het op hom gewag. Waarom het hy nie gesê nie. Voor sy vertrek het Jonker darem eers 'n koppie koffie gedrink. Toe Rath hom tabak gee om te rook, het die Afrikanerleier gekla dat hy deesdae selde tabak in die hande kon kry. Hy het dus sommer 'n bietjie by die sendeling gebedel. Daarna het hy vertrek.¹⁶

Teen die volgende aand, 12 Desember, was Jonker weer terug op Otjimbingwe.¹⁷ Hy en Reid het Rath twee-uur die middag van 13 Desember gaan besoek. Jonker het ook vir ou Piet Gertse laat roep. Gertse het voorheen die Rynse sendelinge gehelp as evangelis en onderwyser, maar het nou in diens van die WBMC gestaan. Nadat Reid eers oor algemene sake gepraat het, het hy aan Rath gesê dat hy met verbasing verneem het dat 'n sendingkonferensie op Otjimbingwe beplan is. Die sendelinge wat hom by die myn besoek het,

14 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.12.1855.

15 *Ibid.*

16 *Ibid.*

17 *Ibid.*

Kleinschmidt, Vollmer en Eggert, het hom naamlik niks daarvan gesê nie.¹⁸ Rath het hom rustig geantwoord dat hy nie daaroor verbaas was nie, want op daardie stadium het Kleinschmidt-hulle nog nie van die beplande konferensie geweet nie. Dit het Reid in elk geval nie aangegaan wat die sendinggenootskap beplan het nie.¹⁹

Reid, wat baie duidelik 'n sendingkonferensie en die invloed wat dit sou uitstraal op Otjimbingwe wou verhoed, het Rath probeer oortuig dat Rehoboth 'n geskikter plek was vir die konferensie. Rath se antwoord was dat hy dit geweet het, maar dat Otjimbingwe steeds sy keuse was.²⁰

Reid wou nie Rath se standpunt aanvaar nie en 'n driftige argument het ontstaan. Hy het dit selfs gewaag om vir Rath te sê dat hy sou toesien dat daar nooit 'n sendingkonferensie op Otjimbingwe gehou sou word nie. Hierop het Rath hom aangeraai om hom nie in sake in te meng wat hom nie aangegaan het nie. Wou hy nou vir die sendelinge voorskryf waar hulle hulle konferensie moes hou?²¹

Toe Reid vir Rath meedeel dat Jonker nie sou toelaat dat die sendelinge hulle konferensie op Otjimbingwe hou nie, het dit vir Rath duidelik geword waarom Reid vir Jonker saamgebring het. Om die situasie te beredder, het Rath hom toe tot Jonker gewend en die aangeleentheid aan hom verduidelik. Jonker was bewus daarvan dat die Rynse sendelinge ongeveer elke twee jaar 'n konferensie gehou het. Nou het hulle opdrag uit Duitsland gekry dat dit weer tyd was om mekaar oor sekere aangeleenthede te raadpleeg. Hulle kon die konferensie dadelik hou, of wag totdat eerwaarde Hahn na die land terugkeer. Rath was ten gunste daarvan dat hulle vir Hahn wag.²²

Rath het voorgestel dat Otjimbingwe die plek van samekoms moes wees. Scheppmannsdorf was weliswaar nader aan die kus, maar Jonker het self geweet hoe maer die trekosse geword het wanneer hulle deur die woestyn moes trek,

18 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.12.1855.

19 *Ibid.*, p.3.

20 *Ibid.*, p.3.

21 *Ibid.*

22 *Ibid.*

het hy betoog. Ten spyte daarvan was hy nogtans bereid om 'n ander plek te kies indien Jonker teen Otjimbingwe beswaar sou hê.²³

Tot Reid se ontsteltenis het Jonker eerwaarde Rath se standpunt t.o.v. Otjimbingwe gesteun en selfs te kenne gegee dat hy graag die konferensie sou wou bywoon.²⁴

Op Rath se navraag het Reid toe sy reeds vermelde verduideliking van Jonker se brief aan Chapman gegee. Aan die hand daarvan het die sendeling Jonker gewaarsku dat die delwers probeer het om hom teen die sendelinge aan te hits. Jonker moes dus nie op grond van hulle woorde die sendelinge verdryf nie. Hulle was nie betroubaar of opreg nie.²⁵

Toe Reid besef dat hy nie sy doel bereik het nie, is hy saam met Jonker daar weg. Na hulle vertrek het Rath vir ou Piet Gertse gestuur om Jonker te vra om hom sonder die superintendent te kom spreek. Teen die aand het Piet kom sê dat Jonker nie kon wegkom nie, want die ander mense sou hom soek. Hy het egter belowe om op pad Walvisbaai toe terug te draai en met Rath te kom gesels. Hy wou onder andere oor die pasgesluite vrede praat.²⁶

Ou Piet het ook vertel dat Reid woedend was oor wat by Rath aan huis gebeur het. Hy het Jonker uitdruklik beveel om die sendelinge te verdryf. Toe Jonker antwoord dat hy nie die mag het om dit te doen nie, het Reid hom voor die keuse gestel: óf hy verdryf die sendelinge óf hy wat Reid is, vertrek. Daarmee was hy nog nie tevrede nie. Eers is Ou Piet beveel om Rath aan te sê om Otjimbingwe te verlaat en toe is een van Jonker se mense, ene Abraham, opdrag gegee om op Rath se werf te gaan uitspan in 'n verdere poging om die lewe vir Rath moeilik te maak.²⁷

23 VEM B/c.II.7, p.3: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.12.1855.

24 *Ibid.*

25 *Ibid.*, p.4.

26 *Ibid.*

27 *Ibid.*

'n Poging om die probleme op te los, misluk

Die volgende aand het Bassingthwaighte en Smuts, die klerk van die WBMC, vir Rath besoek. Bassingthwaighte het verskoning gemaak vir Reid se optrede en gesê dat hy normaalweg 'n vriend van die sendelinge was. Hiervan kon hy Rath egter glad nie oortuig nie. Indien Reid rede gehad het vir sy uitbarsting, kon Rath hom dalk nog verskoon, maar hy het niks gedoen om hom daartoe aanleiding te gee nie.²⁸

Die oggend van 15 Desember het Rath 'n brief van Reid ontvang waarin hy onder meer geskryf het dat hy en Rath die misverstand tussen hulle uit die weg moes ruim.²⁹ Rath het onmiddellik begin om Reid per brief te antwoord. Hy het ontken dat daar enige misverstand bestaan het. Hy het duidelik verstaan dat Reid enige middel tot sy beskikking sou aanwend om hom van Otjimbingwe af weg te kry en daarom het Rath nie die nut van 'n ontmoeting ingesien nie. Volgens hom was die beste wat Reid kon doen, om hom in die toekoms met rus te laat.³⁰

Eerwaarde Rath was byna met sy brief klaar toe Reid, Bassingthwaighte en Jonker sy huis binnestap en plaasneem. Jonker was egter so dronk dat hy met moeite op die stoel kon sit. Buite was 'n paar van Jonker se mense.³¹

Die groep het Rath vertel dat hulle gekom het om die probleme uit te praat, waarop Rath voorgestel het dat hulle Reid se brief aan hom en sy antwoord, wat hy sopas klaar geskryf het, voorlees. Bassingthwaighte sou vir Reid vanuit die Hollands na Engels tolk en ou Piet sou in Nama vertaal.³²

Nadat Rath sy brief voorgelees het, het hy Reid gevra om daarop te antwoord. Reid het toe opgestaan. Volgens hom is hy uit die Kaap weg onder die indruk dat Jonker die kaptein in die land was.³³ Toe hy vir Rath ontmoet, het dié egter te kenne gegee dat dit nie die geval was nie en bygevoeg dat hy nie op Jonker,

28 VEM B/c.II.7, p.5: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.12.1855.

29 *Ibid.*, pp.5-6.

30 *Ibid.*, pp.6-7.

31 *Ibid.*, p.7.

32 *Ibid.*

33 *Ibid.*

Swartbooi of //Oaseb kon staatmaak nie. By Rath het Reid dus nie 'n gunstige beeld van Jonker gekry nie. Ewe sarkasties het Reid egter gesê dat hy sy "goeie" mening van Jonker dus by die sendeling gekry het.³⁴

Tot Rath se vermaak het Jonker in sy dronkenskap die sarkasme gemis en Reid se woorde as waar aanvaar. Daardeur het Reid dus, i.p.v. om die sendelinge se naam skade aan te doen, hulle bevoordeel!³⁵

In 'n poging om dit reg te stel, het Reid die sendelinge verder aangevat. Volgens hom is hy in die Kaap belowe dat die sendelinge alles in hulle vermoë sou doen om hom te help om vrede in die land te bewerkstellig. Toe sy vee deur Rehobothers gesteel en van sy mense vermoor is, het hulle egter niks gedoen nie.³⁶

Te midde van al hierdie beskuldigings het Rath te kenne gegee dat hy dit puntsgewys op papier wou neerskryf sodat hy nie later sou vergeet om op iets te antwoord nie. Reid het hiertoe ingestem en self begin skryf. Tot Rath se verbasing was dit egter nie 'n lys van sy beskuldigings nie, maar 'n verklaring waarvolgens die WBMC en die RSG vir Jonker as die kaptein van Hereroland sou erken. Onderaan het hy sy naam geteken en toe die sendeling versoek om namens sy genootskap ook te teken.³⁷

Rath het geweier. Hy was bereid om 'n verklaring wat hyself namens die RSG opgestel het, te onderteken, maar aangesien hy niks met die myners te doen gehad het nie, sou hy nie die gesamentlike verklaring onderteken nie.³⁸

In sy dronkenskap het Jonker Rath se antwoord geïnterpreteer as sou hy nie die Afrikanerleier se posisie wou erken nie. Daarop het hy heftig gereageer. Toe Rath hom uiteindelik deur die tolk tot bedaring bring, het hy verduidelik dat dit glad nie die geval was nie. Niemand het ooit voorheen gepraat van 'n kaptein van Damaraland nie. Daarom het hy vir Reid gesê dat Jonker nie die kaptein

34 VEM B/c.II.7, p.8: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.12.1855.

35 *Ibid.*

36 *Ibid.*

37 *Ibid.*

38 *Ibid.*, p.9.

was nie. Noudat Jonker hom egter voor die sendeling tot kaptein verklaar het, sou Rath verseker in die toekoms vir vreemdelinge sê dat hy die kaptein was. Daarop het Jonker met heftige gebare gesê: "Dat is reg, Jonker ist Kaptein van Damraland".³⁹

Hoewel Reid steeds probeer het om Rath te oortuig om die verklaring te onderteken, het die sendeling by sy standpunt gehou dat die sendinggenootskap en mynmaatskappy niks met mekaar te doen gehad het nie. Hy het wel voorgestel dat elkeen hulle eie verklarings opstel, 'n voorstel wat deur Jonker met 'n "ja, ja" begroet is.⁴⁰

Reid het toe 'n volgende saak aangeraak. Hy het ten sterkste ontken dat hy die sendelinge uit die land wou hê. Hy het selfs vir Jonker as getuie geroep dat hy vir hom sou gesê het dat Rath die beste sendeling was en dat Jonker hom as sendeling moes aanvaar.⁴¹ Teen sy verwagting in het Rath nie gelei gevoel nie, maar gehou by sy standpunt dat hulle niks met mekaar te doen gehad het nie. Selfs 'n woede-uitbarsting het geen uitwerking op die sendeling gehad nie.⁴²

Toe Reid Jonker, wat intussen met Ou Piet begin gesels het, se aandag probeer trek, het dié hom geïgnoreer. Dit het Reid sy selfbeheersing heeltemal laat verloor. Bloedrooi in die gesig het hy opgespring, met sy vuus op die tafel geslaan en geskreeu dat hy sterker was as Rath. Rath moes dadelik vanaf Otjimbingwe padgee. Rath het kalm gebly en hom na Jonker verwys, waarop Reid geskreeu het: "I am captain, I am his superior." Toe het hy uit die huis gestorm, met die ander agterna. Jonker het darem vir oulaas vriendelik vir die sendeling gesê dat hy maar rustig kon bly.⁴³

Die laaste strooi vir Reid se gespanne gemoed was toe Ou Piet agter hom aangeloop het om aan hom te sê dat hy nie saam na Walvisbaai sou gaan nie. Toe Reid hierdie nuus hoor, was hy so woedend dat hy sy bediende gestuur het om sy pistool te gaan haal sodat hy Ou Piet kon skiet. Ou Piet het egter in Bassingthwaigthe se tent ingehardloop, waarna Reid die bediende beveel het

39 VEM B/c.II.7, p.9: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.12.1855.

40 *Ibid.*

41 *Ibid.*

42 *Ibid.*, p.10.

43 *Ibid.*

om die pistool weer terug wa toe te neem.⁴⁴ 'n Ontstoke Reid het toe saam met Jonker-hulle na Walvisbaai vertrek. Volgens wat Rath agterna gehoor het, sou Reid heelpad daarheen dronk gewees het.⁴⁵

Wat vir Reid 'n nederlaag was, was vir eerwaarde Rath 'n oorwinning. Omdat Jonker vas gestaan het teen Reid se pogings om hom te verjaag, het die sendeling 'n bietjie moed vir die toekoms gehad.⁴⁶ Toe hy hoor dat Jonker, sonder om vir Reid-hulle iets te sê, in die nag uit Walvisbaai weg is, was hy selfs nog meer bemoedig. Dit wou voorkom asof hy die koperdelwers wou ontvlug. Dit was 'n vriendelike Jonker Afrikaner wat op 29 Desember in Otjimbingwe aangekom het.⁴⁷

Kleinschmidt en Eggert besoek vir Jonker

Danksy Jonker se toestemming het die sendingkonferensie vanaf 10 tot 16 Maart 1856 op Otjimbingwe plaasgevind.⁴⁸ Eerwaarde Hahn en sy gesin het naamlik, na 'n afwesigheid van bykans drie jaar, op 16 Januarie 1856 in Walvisbaai aangekom.⁴⁹ Op 4 Maart het hy, Bam en hulle gesinne op Otjimbingwe aangekom,⁵⁰ gevolg deur eerwaardes Kleinschmidt, Eggert en Vollmer op 7 Maart.⁵¹

Na afloop van die sendingkonferensie het Hahn en sy gesin na hul voormalige sendingstasie op Neu-Barmen vertrek, waar hulle op 28 Maart aangekom het. Hoewel daar heelwat skade aan die stasie aangerig is, was dit nie so erg as wat Hahn-hulle verwag het nie. Die huise (die ou huis en Hahn se nuwe huis) en

44 VEM B/c.II.7, p.10: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.12.1855.

45 VEM B/c.II.7, p.2: Tagebuch von J. Rath, 30.11.1855-05.1856.

46 VEM B/c.II.7, p.11: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.12.1855.

47 VEM B/c.II.7, p.2: Tagebuch von J. Rath, 30.11.1855-05.1856.

48 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.900.

49 *Ibid.*, p.897.

50 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.178; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.899.

51 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.900.

kerk was gestroop van vensters, deure, slotte en geute, maar die mure en dakke was in een stuk. Die put was verstopt en die tuin, wat in drie jaar geen arbeid gesien het nie, was 'n wildernis. Hahn en sy vrou het egter dadelik aan die werk gespring om die skade te probeer herstel.⁵²

Kleinschmidt, Eggert en Vollmer is intussen terug Walvisbaai toe om vir hulle voorrade te gaan haal.⁵³ Dit sou die laaste keer wees wat hulle eerwaarde Bam sou sien, want op 8 Mei is hy na 'n kort siekbed aan griep oorlede.⁵⁴

Hahn het versoek dat Kleinschmidt en Eggert, wat saam met mekaar gereis het, op pad terug na hulle stasies eers by hom aankom sodat Kleinschmidt Jonker saam met hom kon gaan besoek.⁵⁵ Toe die twee sendelinge op 9 April op Neu-Barmen aankom,⁵⁶ het Hahn hulle egter meegedeel dat dit vir hom onmoontlik was om op daardie stadium die sendingstasie te verlaat. Hy het vir Kleinschmidt-hulle gevra om Jonker sonder hom te besoek en namens die RSG vir die Afrikanerleier 'n geskenk te gaan afgee. Dit was 'n Bybel en 'n skryflessenaar.⁵⁷

Rath-hulle se onderonsie op Otjimbingwe het klaarblyklik vir Jonker opnuut laat besin oor sy verhouding met die Rynse sendelinge. Toe Kleinschmidt en Eggert hom op 13 April ongeveer 'n dagreis vanaf Neu-Barmen, by die Palmietfontein ("Palmitfontein") aantref, is hulle besonder vriendelik ontvang.⁵⁸ (Die naam van die plek kom slegs in die "Quellen" van Heinrich Vedder voor, nie in die brief wat Kleinschmidt oor die besoek geskryf het nie. Dit moes suid van Neu-Barmen gewees het, want hulle was immers op pad

52 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.180.

53 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.04.1856.

54 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.181; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.909.

55 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.04.1856.

56 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.902.

57 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.04.1856.

58 H. Vedder: *Quellen*, 20, p.64 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

Rehoboth toe.) Jonker was baie in sy skik met sy geskenke. Op sy versoek het Kleinschmidt na sy beseerde arm gekyk. Kleinschmidt kon egter niks daaraan doen nie.⁵⁹

Op 17 April was Kleinschmidt terug op Rehoboth.⁶⁰ Daar het hy 'n vreesbevange Swartbooi, wat geglo het dat Jonker en //Oaseb teen hom sou saamspan, aangetref.⁶¹

Swartbooi was onnodig bekommerd, want Jonker was nie naby Rehoboth nie. Op 19 Mei het Jonker en Amraal met tussen agt en nege waens op pad na Otjimbingwe by eerwaarde Hahn op Neu-Barmen aankom.⁶² Die volgende oggend het Jonker-hulle vir Hahn gaan groet.⁶³ Volgens die Afrikanerleier was hulle deur die siviele ingenieur, A.B. Wallaston,⁶⁴ wat tydelik as superintendent van die WBMC aangestel is, na Otjimbingwe genooi.⁶⁵

Agterna sou Hahn met dankbaarheid terugdink aan Jonker se besoek van ongeveer drie uur. Jonker het naamlik, op Hahn se versoek, die Otjiruzerivier aan Neu-Barmen as saaiplek toegestaan.⁶⁶

Jonker het verder getoon dat hy nie alles wat hy omtrent die evangelie geleer het, vergeet het nie. Terwyl die mans by Hahn was, het Amraal se vrou en Jonker se bywyf by Hahn se vrou gekuier. In die slaapkamer het Amraal se vrou hulle kruis gesien en vir Jonker se bywyf verduidelik wat dit was. Sy was

59 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.04.1856; VEM B/c.II.14, p.9: Brief von F.S. Eggert - RMG Deputation, Wesley Vale, 22.05.1856.

60 H. Vedder: Quellen, 20, p.64 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

61 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.04.1856.

62 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.909.

63 *Ibid.*, p.910.

64 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.182.

65 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.909.

66 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.181; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.910.

sigbaar aangedaan. Daarna het Jan Jonker die kruis na die mans geneem, waar Jonker vir die aanwesiges verduidelik het wat die kruis beteken.⁶⁷

Jonker se gesindheid t.o.v. die sendelinge was op hierdie stadium baie positief, soos Hahn in Junie 1856 sou ondervind. Toe Jan Jonker saam met sy pa Neu-Barmen besoek het, het Hahn hom gevra om met die terugtog vir hom twee sakke rys en een sak meel vanaf Bassingthwaigthe saam te bring. Vir die vervoer sou hy hom ses Kaapse daler en nege engelse sjielings betaal. Toe Jonker besef dat hulle geselskap langer op Otjimbingwe sou bly as wat aanvanklik beplan is, het hy onmiddellik vir Jan Jonker met die lewensmiddele vooruit gestuur. Danksy Jonker se bedagsaamheid was die noodsaaklike voorrade toe reeds op 1 Junie op Neu-Barmen.⁶⁸ Jonker en Amraal het eers op 16 Junie met dertien waens op Neu-Barmen aangekom. Selfs die kommerwekkende berig dat sy mense twee van Swartbooi se spioene gewaar het, het die Afrikanerleier nie daarvan weerhou om eers 'n paar uur by Hahn oor te staan en 'n koppie tee te drink nie.⁶⁹

Gaan Jonker weer 'n Wesleyaanse sendeling kry?

Reeds tydens die vredesluiting by die Matchless-myn in 1855 het Jonker teenoor die Rynse sendelinge laat blyk dat hy dit oorweeg om weer vir 'n sendeling te vra. Hy sou egter eers later definitief sê op watter genootskap hy besluit het.⁷⁰

Hahn het reeds in Kaapstad, waar hy oorgestaan het terwyl hy op 'n skip na Walvisbaai gewag het, agtergekom dat die WBMC gretig was dat Jonker 'n Wesleyaanse sendeling aanvra. Die bewys daarvoor verskyn in die "District Minutes" van die WSG vir 1855 waar geskryf is: "An application has been made by the Directors of the Walvisch Bay Mining Company to resume the mission with Jonker Afrikaner in Damaraland, promising us a free passage to a missionary from Cape Town to Walvisch Bay and the use of a waggon and oxen for his conveyance from the sea to the station, as also a grant of 50 pounds per

67 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.910.

68 *Ibid.*, p.912.

69 *Ibid.*, p.913.

70 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 28.11.1855.

annum towards the support of the Missionary."⁷¹ Die maatskappy het vermoedelik vir Richard Haddy as sendeling in gedagte gehad.⁷²

Hahn het dan ook vir beide Moister, die superintendent van die WSG in Kaapland, en Wallaston in Desember 1855 in Kaapstad ontmoet om te hoor of die WSG van plan was om hulle sendingwerk by Jonker te hervat. Tydens hierdie geleentheid het Moister vir Hahn 'n brief aan Jonker gegee. Daarvolgens kon hy nie vir Jonker 'n sendeling stuur nie en het hy aanbeveel dat Jonker hom tot die RSG wend vir 'n sendeling.⁷³

Met sy aankoms in die land het Hahn verneem dat Jonker eers die vraag oor sy kapteinskap oor Hereroland, wat deur die Nama bevraagteken is, wou besleg voordat hy oor die sendeling-aangeleentheid sou besluit. Sodra dit egter afgehandel was, sou hy in oorleg met sy mense en ander kapteins en hulle mense 'n sendeling kies.⁷⁴

Hahn het nou Jonker se besoek aan Neu-Barmen gebruik om die Afrikanerleier opnuut oor die moontlikheid van 'n sendeling te pols. Omdat Jonker self niks oor die aangeleentheid gesê het nie,⁷⁵ het Hahn hom gevra wat hy aan Moister moes skryf.⁷⁶ Jonker het Hahn verseker dat dieselfde voorwaardes nog gegeld het. Volgens hom het Wallaston egter nou by hom aangedring dat hy die WSG skriftelik vir 'n sendeling moes vra⁷⁷ want, het Wallaston gesê, Moister sou met graagte vir Jonker 'n sendeling stuur.

In 'n poging om die aangeleentheid op te klaar, het Hahn dringend 'n brief aan Moister geskryf waarin hy hom oor die WSG se posisie t.o.v. Jonker uitgevra

71 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.174.

72 *Ibid.*

73 VEM B/c.II.3, p.37: Brief van W. Moister - J. Afrikaner, Capstadt, 25.12.1855; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.15, 1856, pp.236-237 (Unsere Mission im Namaqua- und Hereroland).

74 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.913.

75 VEM B/c.II.14, p.9: Brief von F.S. Eggert - RMG Deputation, Wesley Vale, 22.05.1856.

76 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.913.

77 *Ibid.*, p.914.

het.⁷⁸ Moister het eers in Desember 1859 daarop gereageer nadat hy gehoor het dat die Rynse sendelinge van plan was om aan Hereroland te onttrek. Volgens hom kon hy nie vroeër reageer op die versoek vir 'n Wesleyaanse sendeling wat Jonker voorheen (dit is onbekend wanneer) deur Latham en Basingthwaighte aan hom sou gestuur het nie omdat die Rynse sendelinge toe in die land was. Indien hulle sou vertrek, sou hy die versoek heroorweeg. Jonker moes hom egter laat weet wat hy en sy volk bereid sou wees om jaarliks by te dra om die koste van 'n sendeling te help delg.⁷⁹

Ten spyte van hierdie probleme was die verhouding tussen Jonker en die Rynse sendelinge beter as wat dit in 'n lang tyd was. Aan die ander kant sou sy verhouding met die mynmaatskappye hom en ander inheemse leiers dwing om 'n ooreenkoms te sluit om hulleself teen uitbuiting te beskerm.

78 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.914.

79 A 83 C.J. Andersson 1835-1939: Letter from W.Moister - J. Afrikaner, Kaap Stad, 02.12.1859; B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, pp.250-251.

HOOFSTUK 22

WRYWING TUSSEN JONKER EN //OASEB

Net toe die indruk begin posvat het dat Jonker, Swartbooi en //Oaseb in vrede met mekaar kon leef, het nuwe onrusberigte die rondte begin doen. In die kern van hierdie gerugte het die leier van die Velskoendraers aan die Visrivier, Hendrik !Nanib, gestaan.

!Nanib het hom iewers in die loop van 1856 by //Oaseb kom aansluit. Hierdie vennootskap het van die begin af onder verdenking gestaan, want !Nanib het voorgegee dat hy vir //Oaseb teen sy vyande wou help. Oor die identiteit van hierdie vyande het hy egter geswyg.¹

!Nanib het naamlik steeds gevrees dat die bondgenootskap tussen Jonker en Kido Witbooi waarvan daar reeds in Oktober 1855 sprake was, 'n werklikheid kon word.² Saam met //Oaseb wou hy nou verhoed dat dit plaasvind. In die tussentyd sou hy en //Oaseb hulle besig hou deur almal wat Jonker al teen //Oaseb gehelp het, te beroof.³

Jonker was aanvanklik nie bewus van //Oaseb en !Nanib se planne nie, want teen die einde van Julie 1856 het hy nog vir eerwaarde Hahn vertel dat *Swartbooi* skynbaar van plan was om hom aan te val.⁴ Hierdie aanname het hy gegrond op die uitdagende boodskappe wat Swartbooi aan hom gestuur het.⁵ Daarom het hy dan ook al sy volgelinge en Herero bymekaar geroep en hulle bewapen.⁶

1 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857.

2 VEM C/k.20. p.3: Vorträge und Aufsätze zu Südwest-Afrika, 1841-1967 (Die Geschichte des "Kowese volk" von einem Angehörigen des Volkes selbst niedergeschrieben in Afrikaans).

3 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857.

4 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.925.

5 *Ibid.*, p.926.

6 *Ibid.*

Terwyl Jonker met sy voorbereidings besig was, het Kleinschmidt se wadrywer, Philippus, hom besoek⁷ waar hy tydelik te Palmietfontein, noord van Windhoek, woonagtig was.

Philippus moes gaan ondersoek instel na 'n gerug wat versprei is deur die deel van die Rooinasie wat hulle in die Rehoboth-omgewing bevind het. Daarvolgens sou Jonker se mense 'n Namavrou wat na Rehoboth probeer vlug het, naby die sendingstasie vermoor en haar gesig onherkenbaar vermink het. Die Rooinasie was oortuig dat die vrou familie was van Jan Boois en dalk selfs sy dogter - en Jonker se vrou - Beetje. Philippus het egter gou vasgestel dat al die vroue waaroor bespiegel was, springlewendig was.⁸

Hoewel Philippus eintlik veronderstel was om nie die doel van sy besoek bekend te maak nie, het Jonker tog agtergekom wat gaande was. In plaas daarvan om kwaad te wees omdat Kleinschmidt vir Philippus opdrag gegee het om op hom te spioeneer, was Jonker verheug oor die sendeling se pogings om hom van die feite te vergewis voordat hy 'n oordeel vel.⁹ Hy het dit waardeer dat Kleinschmidt altyd eerlik met hom was en nooit agter sy rug iets sou sê wat hy nie voor hom sou gesê het nie. Juis oor hierdie eerlikheid kon //Oaseb en Swartbooi vir Kleinschmidt nie verdra nie, het Jonker beweer.¹⁰

As verdere blyk van waardering het Jonker saam met Philippus 58 stuks van die RSG se vee teruggestuur wat hy tydens sy aanval op Rehoboth buitgemaak het. Dié het op 14 Oktober op Rehoboth aangekom. Jonker was selfs bereid om nog meer te stuur, indien Kleinschmidt die getal op groter as 58 gestel het. Dit wou die sendeling egter nie hê nie. Hy was tevrede met Jonker se bereidwilligheid om 'n fout van die verlede reg te stel, ten spyte daarvan dat hy ingevolge die Matchless-myn-ooreenkoms nie nodig gehad het om sy buit terug te gee nie.¹¹

7 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857.

8 *Ibid.*, p.3.

9 *Ibid.*

10 VEM B/c.II.2, pp.2-3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 12.02.1857.

11 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857.

Op 12 September het die berig Jonker bereik dat //Oaseb, Hendrik !Nanib en Swartbooi teen hom sou saamgespan het¹² en dat die alliansie se krygers hulle inderwaarheid reeds suid van die Auasberge bevind het.¹³ Teen 12 Oktober was daar egter nog geen teken van die vyand nie.¹⁴ Trouens, die beweerde alliansie het nog glad nie bestaan nie.

Swartbooi was glad nie gretig om met Jonker slaags te raak nie. Hy het juis op 24 Julie vir Kleinschmidt kom inlig dat hy en sy volgelinge tydelik na Gobos naby /Aub verhuis¹⁵ omdat Jonker volgens gerugte beplan het om Rehoboth aan te val.¹⁶ Hy het ook !Nanib se versoek om saam met hom en //Oaseb teen Jonker op te trek, op aanbeveling van sy mense geweier.¹⁷

//Oaseb, daarteenoor, het op 27 Oktober saam met !Nanib vanuit die Rehoboth-omgewing noordwaarts getrek. Omdat hy egter nie kans gesien het om sonder Swartbooi vir Jonker aan te durf nie, het hy slegs tot by Windhoek se warmbronne getrek.¹⁸ Daarvandaan is Swartbooi inderhaas in die geheim gevra om by hom te kom aansluit. Swartbooi was op die punt om voor hierdie versoek te swig, toe 'n brief van Kleinschmidt daar opdaag. Hy het Swartbooi gewaarsku dat //Oaseb slu was. Hy sou saam met Swartbooi roof, maar agterna al die skuld op Swartbooi afskuif.¹⁹ Kleinschmidt se brief, tesame met 'n onverwagte siekte, het Swartbooi daarvan weerhou om vanaf Gobos agter //Oaseb aan te trek.²⁰

12 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, pp.938; 940.

13 *Ibid.*, p.938.

14 *Ibid.*, p.940.

15 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857; H. Vedder: Quellen, 20, p.67 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

16 H. Vedder: Quellen, 20, p.64 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

17 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857.

18 *Ibid.*

19 H. Vedder: Quellen, 20, p.67 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

20 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857; H. Vedder: Quellen, 20, p.67 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

Toe //Oaseb hoor dat Swartbooi nie kom nie, het hy Jonker gevra om hom toe te laat om sy Herero-bondgenoot Tjamuaha te beroof. Jonker het egter by sy bondgenoot gestaan en //Oaseb se versoek verwerp.²¹

In 'n laaste poging om genoeg manskappe bymekaar te kry om Jonker self aan te val, het //Oaseb hom weer tot Swartbooi gewend. Dié keer was die wispelturige Swartbooi vuur en vlam. Onverwagse teenstand van onder meer sy broer Johannes, het hom egter genoodsaak om sy planne te laat vaar. //Oaseb moes toe noodgedwonge sy beoogde aanval op Jonker afstel, want alhoewel 'n groepie Rehobothers hulle in die geheim by hom kom aansluit het, was sy getal krygers steeds te min om Jonker met sukses te kon aandurf.²²

Hoewel daar dus geen geveg plaasgevind het nie, het gerugte die rondte gedoen dat Jonker vir //Oaseb en !Nanib in 'n hinderlaag sou gelei, //Oaseb doodgeskiet en !Nanib in die arm sou gewond het!²³

Die derde lid van die voormalige Hoachanas-alliansie, Amraal, het dié keer tuis gebly. Hy en sy raadsvergadering was juis besig om 'n versoek te bespreek van Jonker se oom, Simon Afrikaner, om sy broerskind te gaan help,²⁴ toe die nuus hulle bereik dat //Oaseb en !Nanib einde Oktober/begin November met Jonker vrede gemaak het.²⁵

Na hulle mislukte strafekspedisie teen Jonker Afrikaner het 'n gefrustreerde !Nanib, met 'n deel van die Rooinasie en 'n deel van Amraal se mense noordweswaarts Kaokoland toe getrek om die Herero wat daar gewoon het, te gaan aanval.²⁶ //Oaseb was nie deel van hierdie groep wat in Maart 1857 teruggekeer het nie. Hy het Kleinschmidt teen die middel van Januarie 1857 op

21 VEM B/c.II.2, p.4: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857.

22 *Ibid.*, p.5.

23 H. Vedder: Quellen, 3b, p.43 (Namaland und Bethanien).

24 H. Vedder: Quellen, 7a, p.34 (Gobabis, 1854-1880).

25 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.940.

26 *Ibid.*

Rehoboth besoek omdat Jonker hom versoek het om 'n sak Duitse geskrifte na die sendeling te bring.²⁷

In Kaokoland het dinge egter vir !Nanib-hulle skeefgeloop. Na aanvanklike suksesse het die Herero hulle een nag oorval, byna al hulle perde doodgemaak en die meeste van die gesteelde vee teruggevat. Volgens wat twee van !Nanib se mense op 3 Maart 1857 vir Hahn kom vertel het, is tussen 15 en 18 van Amraal se mense, vier van die Rooinasie en vier van die Velskoendraers gedood. Talle is ook gewond, terwyl nog vier tydens die ekspedisie aan koors gesterf het.²⁸ Kleinschmidt het op sy beurt by die Rooinasie gehoor dat ongeveer 19 van Amraal se mense, drie van die Rooinasie en heelwat van die Velskoendraers gesneuwel het.²⁹

Amraal se klaarblyklike teenkanting teen geweld, het gelei tot 'n verwydering tussen hom en //Oaseb, en 'n nouer verbintenis met Jonker.³⁰

Jonker bewaar die vrede

Terwyl die mense om hom geroof en geplunder het, het Jonker hom besig gehou deur Otjimbingwe gereeld te besoek. Op 12 November het hy, vergesel deur sy vrou Beetje en 'n dogter, byvoorbeeld by Neu-Barmen aangedoen op pad Otjimbingwe toe.³¹ Die twee vrouens het op Neu-Barmen agtergebly omdat Beetje mediese behandeling nodig gehad het.³²

Beetje Afrikaner en haar dogter het Neu-Barmen eers op 4 Januarie 1857 verlaat. Omdat sy Nama-sprekend was, het Hahn, wat nie 'n tolk gehad het nie,

27 H. Vedder: Quellen, 20, p.69 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

28 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, pp.959-960; C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, pp.32-33.

29 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857.

30 H. Vedder: Quellen, 7a, p.34 (Gobabis, 1854-1880).

31 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.190; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.942.

32 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.944.

aanvanklik min met haar gesels.³³ Toe Jonker se Griekwa-wadrywer uiteindelik op Neu-Barmen opdaag om vir Beetje te kom haal, kon hy as tolk instaan en het Hahn by Beetje gehoor hoe graag Jonker se mense wou leer lees. Hierdie nuus het Hahn die geleentheid laat aangryp om vir haar dit op die hart te druk dat sy Jonker moes oortuig om weer 'n sendeling te kry. Anders sou sy mense dom bly, terwyl hul "slawe", d.i. die Herero, sou leer lees, het Hahn gewaarsku.³⁴

Jonker self, wat Otjimbingwe gereeld besoek het om sy kontak met die myners uit te bou, het na net meer as 'n maand op die myndorp op 22 Desember weer op Neu-Barmen aangekom en twee dae oorgebly. Hy was deurentyd vriendelik en het selfs beloof dat Hahn 'n esel by hom kon leen vir sy voorgename reis na die binneland in April 1857.³⁵ Wat Jonker nie geweet het nie, was dat die sendeling wou probeer om Ovamboland te bereik om die moontlikhede van sendingstasies in daardie geweste te ondersoek.³⁶

Voor sy vertrek het Jonker by Hahn sy wa en osse geleen om nog van sy goed op Otjimbingwe te gaan haal.³⁷ Hierdie "goedere" was waarskynlik drank, want terug op sy werf het Jonker die ingang van die nuwe jaar met brandewyn gevier. Vir drie dae het hy en sy mense hulle aan die drank te buite gegaan. So dronk was Jonker dat hy oor 'n bees geval en sy nou reeds kenmerkende mank linkerarm opnuut beseer het.³⁸ Volgens Emma Hahn het hy die arm vir die derde keer gebreek.³⁹

33 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.949.

34 *Ibid.*

35 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.190; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.944.

36 VEM B/c.II.3, p.7: Brief von C.H. Hahn - RMG Deputation, Neu-Barmen, 08.02.1857; VEM A/c.9, p.424: Copierbuch D, 1848-1856 (Brief an Herero- und Namaqua-Conferenz, Barmen, 17.11.1856).

37 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.944.

38 *Ibid.*, p.949.

39 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.191.

Die mynmaatskappye begin probleme ondervind

Teen die einde van 1856 het sake in die mynbedryf 'n wending geneem wat uiteindelik vir Charles John Andersson op die toneel sou laat verskyn. Hy, meer as enige ander blanke, sou regstreeks betrokke en aandadig wees aan die agteruitgang en ineenstorting van die Afrikaner-Oorlams se houvas op spesifiek die Herero's in Hereroland.

In Oktober 1856 het die "New Walvisch Bay Mining Company" (NWBMC) en "Enterprise Company" vir Swartbooi op Gobos genader oor die moontlikheid van 'n nuwe myn digby Rehoboth.⁴⁰ Soos wat Alexander reeds in 1837 voorspel het,⁴¹ kon die myn by Klein-/Aub nie genoeg kopererts produseer om die vervoerkoste na die wêreldmarkte te dek nie.⁴²

Swartbooi het dadelik aan Kleinschmidt op Rehoboth geskryf om sy raad te vra.⁴³ Kleinschmidt, wat bekommerd was oor die traagheid waarmee die NWBMC en "Enterprise Company" hulle kontrakte en beloftes nagekom het,⁴⁴ het dadelik Gobos toe vertrek om die aangeleentheid met Swartbooi en die maatskappy uit te klaar.⁴⁵

Nadat Swartbooi en sy raadslede met Kleinschmidt gesels het, het hulle besluit om vir James Todd, een van die bestuurders van bogenoemde twee maatskappye, toestemming te gee om by Rehoboth koper te ontgin. Die betaling sou egter aangepas word vanaf een kwart van die wins tot een pond en drie sjielings per vrag erts.⁴⁶

40 VEM B/c.II.3, p.7: Brief von C.H.Hahn - RMG Deputation, Neu-Barmen, 08.02.1857

41 J.E. Alexander: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Volume II*, p.191.

42 VEM B/c.II.2, p.6: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.20, 1857, p.314 (Kleinschmidts Tagebuch).

43 *Ibid.*

44 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857.

45 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.20, 1857, p.314 (Kleinschmidts Tagebuch).

46 *Ibid.*, p.315.

Die twee maatskappye het dadelik begin delf en teen 5 Januarie 1857 het Kleinschmidt berig dat hulle naby die oppervlakte reeds etlike vragte goeie kopererts gevind het.⁴⁷ Binne drie maande moes die maatskappy egter ook swig voor die hoë en onwingsgewende vervoerkoste en in April 1857 het een van sy agente, ene Hopley, berig dat hulle hul aktiwiteite gaan opskort.⁴⁸

Ook die WBMC het intussen groot probleme ondervind. As gevolg van Reid se swak bestuur is hy uit sy pos as superintendent van die WBMC ontslaan. 'n Siviele ingenieur, A.B. Wallaston, het tydelik beheer oorgeneem totdat die direkteur teen die einde van 1856 vir Charles John Andersson as nuwe superintendent aangestel het.⁴⁹

Andersson het aan die begin van Januarie 1857 in Walvisbaai aangekom.⁵⁰ Met sy eerste besoek aan die Matchless-myn het hy gevind dat die erts aan die oppervlak haas uitgeput was.⁵¹ Op aanbeveling van Wallaston het hulle toe begin om 'n skag te sink. Andersson het dit egter gou gestaak omdat die myners nie kennis van ondergrondse mynwerk gehad het nie. Hy het in elk geval nie voorsien dat die kwaliteit van die erts so sou verbeter dat dit die koste van skagte sou regverdig nie. Daarby kon grondwater straks ook 'n probleem word hoe dieper die skagte word.⁵² Ander probleme wat ondervind is, was die skaarste aan wadrywers, die tekort aan gras vir die osse tussen Otjimbingwe en Walvisbaai en die wildheid van die osse.⁵³

47 H. Vedder: Quellen, 20, p.69 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

48 B. Lau (ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J.Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 1 (Archeia nr.7)*, p.22.

49 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.182; C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.2.

50 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, pp.185-186.

51 B. Lau (ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J.Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 1 (Archeia nr.7)*, p.5.

52 B. Lau (ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J.Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 1 (Archeia nr.7)*, pp.6-7; VEM B/c.II.3, p.7: Brief von C.H. Hahn - RMG Deputation, Neu-Barmen, 08.02.1857.

53 B. Lau (ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J.Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 1 (Archeia nr.7)*, p.1.

In 'n poging om die onkoste op 'n ander manier te verhaal, is toe besluit om 'n nuwe myn nader aan Walvisbaai te open. Die myn was geleë in die Tsaobisrivier,⁵⁴ 'n sytak van die Swakoprivier, en was as die Tsaobis-myn bekend. Teen Maart 1857 was dit reeds volstoom aan die gang en het Andersson vermeld dat daar reeds 30 sakke erts in Walvisbaai aangekom het. Hierdie erts is oor 'n tydperk van drie weke naby die oppervlak uitgehaal.⁵⁵

Tussen sy pogings deur om die WBMC se winsgrens op te stoot, het Andersson aandag gegee aan sy maatskappy se verhouding met Jonker. Gerugte het naamlik die rondte gedoen dat Jonker ontevrede was met die maatskappy se optrede.⁵⁶

Aanvanklik was die kontak beperk tot briefwisseling van algemene aard.⁵⁷ Einde April het Jonker egter vir Andersson op Otjimbingwe gaan besoek. Jonker het ontken dat hy ontevrede was met die WBMC. Hoewel Andersson kon sien dat Jonker dit opreg bedoel het, het die Afrikanerleier na sy mening rede tot ontevredenheid gehad. Die hoeveelheid kopererts wat uitgevoer is, was volgens sy berekenings heelwat meer as waarvoor Jonker betaling ontvang het. Hierdie besef het hom egter nie verhinder om Jonker te laat betaal vir 'n wa wat hy by hom gekoop het nie!⁵⁸ Tog sou Andersson in September by die WBMC beswaar aanteken omdat hulle 'n defektiewe orrel aan Jonker as geskenk sou gestuur het.⁵⁹

Nuwe vrese oor 'n moontlike bondgenootskap tussen Jonker en Kido Witbooi

Terwyl !Nanib-hulle in Kaokoland was, het die moontlikheid van 'n bondgenootskap tussen Jonker en Kido Witbooi weer sterk op die voorgrond gekom. Daarmee saam het die onderlinge wantroue tussen die leiers die hoogte in geskiet.

54 VEM B/c.II.3, p.7: Brief von C.H. Hahn - RMG Deputation, Neu-Barmen, 08.02.1857.

55 B. Lau (ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J.Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 1* (Archeia nr.7), p.1.

56 *Ibid.*, pp.27-28.

57 *Ibid.*, p.15.

58 *Ibid.*, p.28.

59 *Ibid.*, p.69.

//Oaseb se seun (sy naam word nie genoem nie) het op 1 Februarie 1857 by eerwaarde Vollmer op Hoachanas aangekom met drie briewe deur Kido Witbooi wat hy onderskep het. Twee van die briewe was aan Jonker Afrikaner gerig en die derde aan Amraal. Witbooi het die briewe tot by Annis gestuur waarvandaan ene Paul Nel dit na Dornwasser gebring het. Sonder dat hy dit besef het, het hy toe die briewe in die Rooinasie se hande geplaas.⁶⁰

//Oaseb se seun was nie bekommerd oor die brief aan Amraal nie. Hy het Amraal as 'n vredemaker geken en die brief sonder meer aangestuur.⁶¹ Die briewe aan Jonker was egter 'n ander storie. Hy wou dit oopmaak omdat hy oortuig was dat dit oor Jonker en Witbooi se oorlogsplanne gehandel het. Vollmer se vermanings op Hoachanas dat dit vrede was en hy die briewe met rus moes laat, het op dowe ore geval.⁶²

Vanaf Hoachanas is //Oaseb se seun met die briewe na Rehoboth, waar Kleinschmidt dit gelees het. Een brief was gedateer 21 Januarie 1856, Kokfontyn (Kookfontein/Steinkopf).⁶³ Dit het niks opspraakwekkends bevat nie. Witbooi het bloot geskryf dat hy gehoor het dat Jonker met drie hoofde (Swartbooi, //Oaseb en !Nanib) in 'n stryd verkeer het. Hy het Jonker vermaan om, soos hy, op God te vertrou vir sy verlossing van sy vyande. God het hom immers leier gemaak.⁶⁴

Hoewel hierdie brief geen oorlogsdreigemente bevat het nie, was //Oaseb se seun steeds wantrouig oor die verbintenis tussen Jonker en Witbooi. Selfs die feit dat dit eintlik 'n ou brief was en almal in elk geval bewus was dat Jonker vir Kido laat roep het, kon hom nie van standpunt laat verander nie.⁶⁵ Dit het niks verander aan die feit dat indien Witbooi sou opruk, die Rehobothers tussen hom en Jonker vasgekeer sou wees nie. Dit kon tweespalt veroorsaak omdat

60 H. Vedder: *Quellen*, 5, p.105 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

61 *Ibid.*, p.106.

62 *Ibid.*, p.105.

63 VEM B/c.II.2, p.1: Brief van Kappetyn Witbooy - J. Afrikaner, Kokfontyn, 21.01.1856.

64 *Ibid.*

65 *Ibid.*, p.3.

sommige Rehobothers met Witbooi gesimpatiseer het terwyl ander hulle tot //Oaseb sou wend.⁶⁶

Witbooi se tweede brief, ook gedateer 21 Januarie 1856, Kokfontyn, was in dieselfde trant as die eerste geskryf. Hierin het hy die Nama egter rebelle genoem wat tot rus gebring moes word.⁶⁷

'n Vreesbevange Swartbooi het Kleinschmidt op 2 Maart versoek om by die koperdelwers 'n wa vir hom te leen sodat hy sy vyande (Witbooi in die suide en Jonker in die noorde) kon uitoorlê deur in een rit van Gobos terug na Rehoboth te trek. Toe Kleinschmidt se eie wa op 5 Maart op Gobos aankom, was Swartbooi egter weer tot so 'n mate gekalmeer dat hy dit terug gestuur het Rehoboth toe. Hy het intussen besluit om eers vir sy seun, Dawid, se terugkeer vanaf die Booise te wag voordat hy na Rehoboth sou teruggaan.⁶⁸

Die groot vraag was of Jonker !Nanib-hulle se afwesigheid sou gebruik om sy eie magsbasis uit te bou en of hy die vrede sou handhaaf. Gerugte in dié verband was volop. Op 6 Februarie het Vollmer byvoorbeeld op Rehoboth gehoor dat Jonker twee esels gelaai met kruit aan die Fransmanne gestuur het sodat hulle saam met Witbooi vir Swartbooi en //Oaseb uit die suide kon aanval.⁶⁹ Op 12 April het Kleinschmidt berig dat Jonker na bewering reeds by Oamites was, d.w.s. halfpad Rehoboth toe.⁷⁰ Toe Swartbooi glo op die punt was om terug te trek Rehoboth toe, het 'n onbekende groep Topnaars by hom kom kla dat Jonker hulle vee afgevat het. Hy sou toe dadelik sy krygers byeen geroep het en die Topnaars beveel het om dieselfde te doen.⁷¹

Kleinschmidt was baie bekommerd oor hierdie gerugte, want hy het besef dat dit wedersyds aanleiding gegee het tot wantroue en verdere leuens. So 'n

66 VEM B/c.II.2, p.4: Brief van Kappetyn Witbooy - J. Afrikaner, Kokfontyn, 21.01.1856.

67 *Ibid.*, p.4.

68 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 28.09.1856-06.03.1857.

69 H. Vedder: Quellen, 5, pp.106-107 (Rehoboth und Hoachanas, 1847-1866).

70 H. Vedder: Quellen, 20, p.73 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

71 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 11.05.1857.

situasie kon op oorlog uitloop sonder dat een van die groepe werklik oorlog wou hê.⁷²

Die spanning is verder verhoog toe Jonker besluit het om sy suidelike bondgenote, die Afrikaners van Blydeverwacht, die Witboois en die Fransmanne, te gaan haal. Hulle wou immers lankal by hom kom aansluit, maar is deur Swartbooi en //Oaseb deurgang geweier.⁷³

Omdat hy nie moeilikheid wou hê nie, het Jonker op 19 Julie deur Amraal vir //Oaseb laat weet dat hy deur die Rooinasie se gebied na die suide wou reis. //Oaseb moes sy koms dus nie as 'n oorlogsverklaring beskou nie.⁷⁴

Op daardie stadium het //Oaseb wes van Hoachanas gewoon.⁷⁵ Eerwaarde Vollmer het dit toe op hom geneem om vir Jonker te laat weet dat hy welkom was en dat hy van die Rooinasie niks te vrees gehad het nie.⁷⁶ Daarna het hy vir //Oaseb van Jonker se planne in kennis gestel.

//Oaseb het op 17 Augustus op Hoachanas aangekom. Hy het Vollmer meegedeel dat hy Jonker sou deurlaat mits sy planne werklik onskuldig was. Indien Jonker egter ander planne gehad het, soos om die Fransmanne en Witboois teen die Rooinasie in te span, sou hy hom terugdryf. Hierdie voorneme het Vollmer die wens laat uitspreek dat God dit so sou beskik dat Jonker liewers 'n ander roete na die suide sou kies.⁷⁷

Dit het voorgekom asof God Vollmer se gebede verhoor het, want op 23 Augustus het die mense op Hoachanas verneem dat Jonker met al sy mense en twaalf waens by Rehoboth verby is.⁷⁸ Swartbooi het hom glad nie probeer keer

72 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 11.05.1857.

73 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 13.09.1857; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1857, p.63.

74 VEM B/c.II.8, p.6: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858.

75 VEM B/c.II.8, p.6: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1857, p.63.

76 VEM B/c.II.8, p.6: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858.

77 *Ibid.*, p.7.

78 *Ibid.*, p.8.

nie. Hy en Jonker is op so 'n vriendskaplike voet uiteen dat Jonker Windhoek aan Swartbooi aangebied het as toekomstige tuiste. Jonker self het naamlik beplan om, na hy uit die suide terug gekom het, hom noord van Neu-Barmen te gaan vestig.⁷⁹

Toe hy hoor waarlangs Jonker getrek het, was //Oaseb woedend! Hy het dadelik aan sy mense opdrag gegee om die perde en ry-osse te vang sodat hulle Jonker nog dieselfde nag kon inhaal en aanval. Vollmer het al sy dae gehad om hom te oorreed om Jonker liewers met rus te laat.⁸⁰

Hahn en Rath reis na Ovamboland

Terwyl Jonker op pad was na die suide, het die twee Rynse sendelinge Hahn en Rath in Ovamboland agtergekom hoe ver Jonker se reputasie hom vooruit geloop het. Hahn en Rath het op 20 Mei 1857 van Neu-Barmen af Ovamboland toe vertrek.⁸¹ 'n Maand later, op 20 Junie, het die Engelse olifantjagter Green, by hulle aangesluit.⁸²

Hahn en Rath se hoofdoel was om nuwe arbeidsvelde onder die Ovambo oop te stel. Hahn se wadrywer, ene Petrus, het die wêreld waar hulle deur gereis het, geken omdat hy die Nama op een van hulle rooftogte na Ovamboland vergesel het.⁸³ Toe van die mees suidelik wonende Ovambo, die Ondonga, vir Petrus eien, het hul leier, Nangolo, dadelik aanvaar dat Hahn-hulle vir Jonker gespioeneer het.⁸⁴

79 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H.Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 13.09.1857; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1857, p.63.

80 VEM B/c.II.8, p.8: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858.

81 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.194; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.976.

82 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.998.

83 *Ibid.*, p.1043.

84 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.202; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1089; H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.100; H. Siiskonen (ed.): *Studying the Northern Namibian Past*, p.48.

Ondanks sy agterdog was Nangolo bereid om die sendelinge te woord te staan.⁸⁵ Die ontvangs wat Hahn-hulle egter op 24 Julie te beurt geval het, het hulle dadelik onrustig gestem.⁸⁶ Nangolo was glad nie vriendelik nie en het openlik die sendelinge en Green se geskenke aan hom gekritiseer.⁸⁷ Dit het Hahn-hulle laat besluit om liewers Ovamboland te verlaat. Hulle het hulle voorneme aan een van Nangolo se mense, Mbapupua, oorgedra maar dié het Nangolo doelbewus nie daarvoor ingelig nie omdat hy geweet het dat Nangolo dan die sendelinge sou aanval.⁸⁸

Die sendelinge se vertrek op 30 Julie het die Ovambo heeltemal overhoeds betrap. Die groepie blankes se waens was reeds aan die beweeg toe 'n skare gewapende mans hulle skielik omsingel het.⁸⁹ Nangolo het Hahn-hulle se vertrek naamlik gesien as 'n poging om uit die pad te kom voor Jonker kon aanval. Omdat hulle vir Jonker gespioeneer het, sou hy dus die geselskap uitwis.⁹⁰ Daardeur het hy terselfdertyd gehoop om Jonker se koms te verhinder.⁹¹

Hahn het nog probeer om die situasie te ontlont deur Nangolo se seun tegemoet te stap en hom te vra waarom sy mense die sendelinge soos vyande behandel het. Hy was egter glad nie lus vir gesels nie en toe Hahn sy rug op hulle draai, is die geselskap aangeval.⁹² Green wou nog laer trek, maar Hahn het gevoel dat dit veiliger sou wees om aan die beweeg te bly sodat hulle uit die gevaarsone kon kom.⁹³ Tussen 600 en 700 Ovambo het hulle tot ongeveer twaalfuur

85 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1045.

86 *Ibid.*, p.1047.

87 *Ibid.*, p.1055.

88 *Ibid.*, p.1058.

89 *Ibid.*, p.1059.

90 H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.100.

91 *Ibid.*

92 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1061.

93 B. Lau (ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J.Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 1 (Archeia nr.7)*, p.91.

agtervolg voordat hulle teruggetrek het. Tydens hul sporadiese aanvalle het hulle deurentyd groot respek vir die blankes se vuurwapens getoon.⁹⁴

Hoewel Hahn-hulle nie seker was hoeveel Ovambo hulle doodgeskiet het nie, het hulle elf man sien val, waaronder Nangolo se seun.⁹⁵ Later sou hulle hoor dat Nangolo 'n beroerte gehad het en dood is toe hy hoor wat gebeur het.⁹⁶ Hy is opgevolg deur Shipanga shaAmukwiita.⁹⁷

Op pad terug na Neu-Barmen het Hahn-hulle op 24 Augustus 'n groep van Jonker se Herero, o.l.v. Karuaina, teëgekom. Hulle was op pad om met Ovambo te gaan handeldryf⁹⁸ met wie hulle reeds 'n geruime tyd handelsbetrekkinge gehandhaaf het.⁹⁹

Ondanks Hahn se vertelling oor wat in Ovamboland met sy geselskap gebeur het, het Karuaina sy reis voortgesit. Hy was naamlik op pad na die Ovamboleier Shipanga, by wie heelwat van sy familie gewoon het.¹⁰⁰ Die nuus van wat by Nangolo gebeur het, moes intussen oor Ovamboland versprei het, want die Ovambo wou nie die Herero toelaat om hulle gebied binne te kom nie. Party van hulle wou selfs vir Karuaina doodmaak, maar Shipanga het gekeer.¹⁰¹ Hy het Karuaina uitgenooi om later, wanneer alles weer rustig was, weer in

94 B. Lau (ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J.Andersson: Charles John Andersson Papers Volume I (Archeia nr.7)*, p.92.

95 *Ibid.*, p.93.

96 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1089; H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.100.

97 H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.100.

98 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1075.

99 D. Henrichsen: *Formen des Kulturkontaktes zwischen Herero und Europäern im vorkolonialen Namibia*, p.16.

100 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1075.

101 *Ibid.*, p.1088.

Ovamboland te kom handeldryf.¹⁰² Vroeg in Januarie 1858 was Karuaina se geselskap terug by Jonker Afrikaner op Okapuka.¹⁰³

Hahn en Rath het Neu-Barmen reeds op 11 September 1857 bereik.¹⁰⁴ Hierna het Hahn 'n verslag oor die gebeure saamgestel en onder meer berigte daaroor aan die koerante in die Kaap gestuur.¹⁰⁵ Hy kon egter nie anders as om te wonder watter ontvangs hom en Rath te beurt sou geval het indien hulle nie vir Jonker se gesante aangesien was nie.

Kort na hulle terugkeer sou die soveelste poging begin om vrede in die land te verseker.

102 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1089.

103 *Ibid.*, p.1088.

104 *Ibid.*, p.1080.

105 A 2048 Mrs E. du Preez, 1857-1933. C.H. Hahn, p.6: C.H. Hahn to Editor of the S.A.C. Advertiser and Cape Town Mail, Neu-Barmen, 07.10.1857.

HOOFSTUK 23

DIE TRAKTAAT VAN HOACHANAS

'n Nuwe vredesinisiatief kom tot stand

Jonker Afrikaner se pogings om sy magsbasis na die suide uit te brei deur die suidelike Afrikaners en Fransmanne agter hom te skaar, het hom in Oktober 1857 onverwags in 'n benarde, vernederende situasie laat beland.

Aangelok deur beloftes van tee, koffie en klere, was die arm Fransmanne van Piet Koper die eerste om teen die einde van September by Jonker aan te sluit¹ in die hoop dat dit hulle sou verryk. Die addisionele las wat die Fransmanne op die Afrikaner-Oorlams se bestaansbronne gelê het, tesame met die feit dat hulle wat getalle betref drie tot vier keer meer as Jonker-hulle was, het beteken dat die Afrikanerleier voortaan met hulle teenwoordigheid sou moes rekening hou.²

Jonker se tog na die suide om Kido Witbooi te bereik, het ramspoedig verloop en was 'n goeie aanduiding van sy dalende aansien in die oë van die ander Nama- en Oorlamsgroepe.

Eers het die Velskoendraers hom deurgang deur hulle gebied na die suide geweier. Toe hy teen die begin van Oktober na die noorde wou terugdraai, het //Oaseb hom, om sy vernedering te vererger, ook deurgang geweier en selfs op Jonker en sy mense geskiet.³ Hoekom Jonker nie probeer het om weer oor Rehoboth terug te keer nie, is nie duidelik nie.

Jonker wou nie met //Oaseb in gevegte betrokke raak nie. As krygstrateeg het hy besef dat dit op daardie stadium vir hom en sy mense fataal kon wees. Die omgewing was te oop en onbeskut en hy kon nie die hoë prys bekostig wat dit

1 H. Vedder: Quellen, 10b, p.58 (Berseba, 1851-1860).

2 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1128.

3 VEM B/c.II.8, p.13: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858.

waarskynlik aan menselewens sou kos nie.⁴ Sonder sy Herero-bondgenote,⁵ wat byna almal op Okahandja onder Tjamuaha en Maharero se leiding gewoon het,⁶ was hy uiters kwesbaar. Daarby kon hy nie reken op hulle hulp nie, want //Oaseb kon verhoed dat hulle hom bereik.

Eerder as om in geveg te betrokke te raak waarin hy slegs volgelinge en aansien kon verloor, het Jonker toe teruggetrek na Kalkfontein,⁷ 'n plekkie suidoos van Rehoboth. Hy het met //Oaseb probeer vrede maak en hom per brief gevra waarom hy op die Afrikaners geskiet het toe hulle deur sy gebied wou reis.⁸

Toe Jonker se brief op 26 Oktober op Hoachanas aankom, het Vollmer dit as die ideale geleentheid vir 'n vredesinisiatief beskou. Hy het //Oaseb dus aangeraai om Jonker vir samesprekings na Hoachanas uit te nooi.⁹ Jonker het die uitnodiging aanvaar maar versigtigheidshalwe 'n Griekwa, Andries van Rooi, en 'n man van Warmbad Hoachanas toe gestuur om voorlopig namens hom te onderhandel. Hulle het op 31 Oktober daar aangekom.¹⁰

Die rustige atmosfeer op Hoachanas het Van Rooi-hulle oortuig dat //Oaseb se uitnodiging nie bloot 'n set was om Jonker gerus te stel sodat hy hom kon aanval nie.¹¹ Gerusgestel deur hierdie nuus, en skynbaar vasberade om die geleentheid aan te gryp om vrede oor 'n wye basis te verseker, het Jonker vir Kido Witbooi van die onderhandelinge laat weet en hom ook na Hoachanas uitgenooi. Witbooi het op sy beurt vir Paul Goliath van Berseba en Dawid Christiaan van Bethanien uitgenooi.¹²

4 VEM B/c.II.8, p.13: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858.

5 *Ibid.*, p.14.

6 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1080.

7 VEM B/c.II.15, p.6: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 30.11.1857.

8 VEM B/c.II.8, p.13: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858.

9 *Ibid.*, p.14.

10 *Ibid.*, pp.14-15.

11 *Ibid.*

12 VEM B/c.II.15, p.6: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 30.11.1857.

Dawid Christiaan was traag om die uitnodiging aan te neem. Hy was nie seker van Witbooi se verbintenis met //Oaseb nie en het gevrees dat hy die Rooinasie-leier kon aanstoot gee deur Kido se uitnodiging te aanvaar. Daarby was hy oortuig daarvan dat die Namakapteins sou dink dat daar teen hulle saamgespan word indien hulle sou hoor dat soveel Oorlamskapteins na hulle op pad was. Indien //Oaseb hom egter self na die onderhandelinge uitnooi, sou hy dit met graagte aanvaar.¹³

Dawid Christiaan het Paul Goliath van sy besluit in kennis gestel¹⁴ en saam het die twee leiers besluit om op //Oaseb se uitnodiging te wag. //Oaseb het gehoor gegee aan hierdie versoek, met die gevolg dat Dawid Christiaan op 21 Desember vanaf Bethanien na Hoachanas vertrek het.¹⁵

Die onderhandelinge op Hoachanas

Amraal, wat ook uitgenooi is, het reeds op 22 Desember 1857 met 60 man en tien waens op Hoachanas opgedaag.¹⁶ Op 4 Januarie 1858 het verskeie ander kapteins, o.a. Jonker, gevolg. Hulle het ongeveer 27 waens gehad en 100 man te perd en op ry-osse.¹⁷

Volgens eerwaarde Eggert was die ander kapteins Swartbooi, Kido Witbooi, Jan Boois en Piet Koper. Hoewel Dawid Christiaan en Paul Goliath nie betyds vir die opening van die konferensie opgedaag het nie,¹⁸ was hulle later teenwoordig en mede-ondertekenaars van die Traktaat van Hoachanas wat na die onderhandelinge opgestel is.

Dit was van die begin af duidelik dat die onderskeie kapteins mekaar nie vertrou het nie, want in die geheim was almal se volgelinge bewapen. Om egter te verhoed dat die onderliggende vyandigheid tot uitbarsting kom, het //Oaseb

13 VEM B/c.II.15, p.6: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 30.11.1857.

14 *Ibid.*

15 VEM B/c.II.15, p.2: Brief von H.H. Kreft - RMG Deputation, Bethanien, 30.03.1858.

16 VEM B/c.II.8, p.16: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858; VEM B/c.II.14, p.1: Brief von F.S. Eggert - RMG Deputation, Gobabis, 25.01.1858.

17 VEM B/c.II.8, p.16: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858.

18 VEM B/c.II.14, p.1: Brief von F.S. Eggert - RMG Deputation, Gobabis, 25.01.1858.

gereël dat die onderhandelinge op 'n neutrale plek en wel in eerwaarde Vollmer se huis, en teenwoordigheid, plaasvind.¹⁹

Op 5 Januarie het die onderhandelinge begin. Vollmer het die kapteins eers toegesprek en 'n gebed gedoen. Toe het Andries van Rooi, wat deur Jonker, //Oaseb, Witbooi en Amraal as voorsitter aangewys is, die vergadering amptelik geopen. Oor die volgende paar dae het Van Rooi, ondanks sy gebrekkige kennis van Nama, op 'n merkwaardige wyse daarin geslaag om die vergadering vlot te laat verloop.²⁰

Van Rooi het eerste aandag gegee aan die bylê van kleiner geskille. Dit het twee dae geduur. Eers op die derde dag kon hy daarin slaag om die twee groot vyande, Jonker en //Oaseb, met mekaar te versoen. Die volgende dag is die onderhandelinge afgehandel deur die sluiting van die Vredesverdrag van Hoachanas. Die inhoud van hierdie verdrag is toe op 9 Januarie saamgevat in die Traktaat van Hoachanas wat in Kaaps-Hollands opgestel was.²¹ Jonker Afrikaner, Swartbooi, Kido Witbooi, Amraal, Jan Boois, Piet Koper van die Fransmanne, Hendrik !Nanib van die Velskoendraers,²² //Oaseb, en twee kapteins van die Groot Doden wat ondergeskik aan hom was, Jager !Aimab en ‡Garib,²³ het dit onderteken.²⁴

Die traktaat is verdeel in twaalf artikels. Die eerste vier artikels, artikels agt, nege, elf en twaalf het gehandel oor die reëls wat voortaan die gedrag van die kapteins teenoor mekaar, teenoor die Herero en teenoor oortreders van die wette sou bepaal. Artikels ses tot sewe het die kapteins se toekomstige verhouding met die Griekwas uiteengesit. Dit het onder meer wedersydse

19 VEM B/c.II.8, p.17: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858.

20 *Ibid.*

21 VEM B/c.II.8, p.17: Tagebuch von F.H. Vollmer, 08.05.1857-10.01.1858; A 178 Hoachanas 1858-1861: Die Traktaat van Hoachanas; J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.263.

22 A 178 Hoachanas 1858-1861: Die Traktaat van Hoachanas.

23 H. Vedder: *Quellen*, 11, p.23 (Berseba, 1860-1864).

24 A 178 Hoachanas 1858-1861: Die Traktaat van Hoachanas.

hulpverskaffing in die geval van oorlog en die uitruil van vlugteling en gevangenes behels.²⁵

Van groot belang was egter artikels vyf en tien.

Artikel vyf het soos volg gelui: "Geen Hoofd zal koper in zyne grond gebied laten graven zonder kennis en toesteming van al de Hoofden, in zyn grond gebied veld of plaats zal verkopen aan eenen witgekleurde man van de Colonie. Die zulks doet de verkoper zal met groote en zwaare boete gestraft worden En de kooper zal moeten de schade lyden als hy te vooren van deze regter is te kennis gezet woorden."²⁶

Hierdie artikel was duidelik daarop gemik om te verhoed dat die mynmaatskappye die verskillende leiers teen mekaar afspeel. Terselfdertyd moes dit ook verhoed dat grond na willekeur aan vreemdelinge verkoop kon word.

Artikel tien het bepaal dat daar voortaan jaarliks 'n byeenkoms sou wees waar al die kapteins wat die traktaat onderteken het, teenwoordig moes wees. Hier sou probleme dan bespreek en tot voordeel van die land opgelos word.²⁷

Die erns waarmee die Traktaat van Hoachanas bejeën is, is vir die eerste keer teen die einde van 1860/begin 1861 in die praktyk geïllustreer.

Terwyl Jonker in Ovamboland was, het !Nanib en sy Velskoendraers 'n vee-pos van die handelaars Wilson en Castray naby Rehoboth aangeval en 500-600 stuks vee gebuit.²⁸ Die handelaars was aanvanklik nie seker wie hulle vee gesteel het nie en het Swartbooi en //Oaseb verdink. Onder leiding van Andersson het

25 A 178 Hoachanas 1858-1861: Die Traktaat van Hoachanas.

26 *Ibid.*

27 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.85.

28 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.265; H. Vedder: *Quellen*, 3b, p.50 (Namaland und Bethanien); *VEM Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.10, 1861, p.315 (Brief von Daniel Cloete).

hulle toe 'n brief aan Swartbooi geskryf waarin hulle hom versoek het om hulle vee terug te gee.²⁹

Swartbooi het dadelik geantwoord en ontken dat hy en sy mense enige iets met die rooftog te doen gehad het.³⁰ Hy het wel toegegee dat hy toegelaat het dat die skuldige, !Nanib, met die gesteelde vee deur sy gebied getrek het. Dít het hom mede-aanspreeklik gemaak. Hierop het Andersson hom op die Traktaat van Hoachanas beroep en daarop aangedring dat Swartbooi die vee opspoor en terugbesorg.³¹ Omdat hy ingevolge die Traktaat van Hoachanas verantwoordelik gehou kon word vir die verlore vee, het Swartbooi dadelik ingewillig om die handelaars te help.³² In Maart 1861 het hy met ongeveer 250 stuks vee na Rehoboth teruggekeer. Die res van die vee het na bewering aan longsiekte gevrek.³³

Die Hoachanas-ooreenkoms het vir Jonker Afrikaner op 'n baie tydige oomblik gekom en hom die geleentheid gebied om sonder verdere verlies van aansien huiswaarts te keer.

In teenstelling met die ooreenkomste wat voorheen tussen die leiers aangegaan is, het die Traktaat nie net gegaan oor die daarstelling van vrede nie. Soos in die geval van die Windhoek-konferensie (Desember 1850-Januarie 1851), waar Galton teenwoordig was, en die Matchlessmyn-ooreenkoms (November 1855), is baie aandag aan die toekomstige gedrag van die verskillende groepe teenoor mekaar gegee. Daar is ook ooreengekom oor die eenvormige hantering van wetsoortreders.

Anders as by die ander ooreenkomste was die Traktaat egter hoofsaaklik gemik op die beskerming van die inheemse groepe teen eksterne groepe. Dit was die

29 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.266.

30 *Ibid.*

31 H. Vedder: *Quellen*, 11, p.32 (Berseba, 1860-1864).

32 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.267; H. Vedder: *Quellen*, 3b, p.50 (Namaland und Bethanien).

33 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.267; VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.10, 1861, p.315 (Brief von Daniel Cloete).

eerste keer dat gepoog is om 'n forum daar te stel waar die inheemse groepe saam kon staan en na hulle eie belange omsien.

Die een groot tekort waarin ook die Traktaat nie voorsien het nie, was die vasstelling van definitiewe grense tussen die onderskeie groepe se gebiede. Hoewel grense eintlik vir die inheemse groepe 'n "vreemde" begrip was, sou dit tog, veral in die lig van die toenemende kontak met eksterne groepe, soos die mynmaatskappye, 'n kernrol speel.

Jonker verskuif na Okapuka

Te midde van al hierdie woelinge het die Rynse sendelinge nog steeds nie die hoop laat vaar om weer 'n sendeling by Jonker Afrikaner geplaas te kry nie. Die tekens van die behoefte aan geestelike bearbeiding was immers daar.

Terwyl Jonker besig was op Hoachanas, het sy vrou, Beetje, en die vier jongste kinders op 4 Januarie 1858 by Kleinschmidt op Rehoboth aangekom om hom te besoek. Die vier kinders het die skool getrou bygewoon. Tot die sendeling se verbasing kon die oudste dogter goed Kaaps-Hollands en Nama praat, iets wat na sy wete nie voorheen die geval was nie. Sy het verder die wens uitgespreek om aangeneem te word. Sy en haar broer was inderdaad so ernstig hieroor dat hulle saam aan hulle pa geskryf het om hom te vra om aanstalties te maak om weer vir hulle 'n sendeling te kry.³⁴

Toe Jonker terugskryf dat hy nie onverskillig teenoor hulle versoek gestaan het nie en moeite sou doen om daaraan te voldoen, het dit by Kleinschmidt die hoop gewek dat hy dié keer wel daarvan werk sou maak. Die sendeling kon egter nie anders as om te wonder watter genootskap deur Jonker genader sou word nie.³⁵

Intussen het Hahn vir die jaarlikse Rynse sendingkonferensie na Rehoboth vertrek. Onderweg daarheen het hy op 5 Maart vir Jonker by Okapuka ('n dagreis noord van Windhoek en ongeveer halfpad tussen Windhoek en Okahandja) besoek waar hy hom met 'n klein afdeling van sy mense bevind het. Jonker het Hahn vriendelik kom groet.³⁶ As verdere teken van sy

34 VEM B/c.II.2, p.9: Tagebuch von F.H.Kleinschmidt, 04.12.1857-31.03.1858.

35 *Ibid.*

36 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1092.

sorgsaamheid, het hy sy broer Jager in die Windhoek-omgewing laat weet om die sendeling met twee agterosse te help sodat hulle die roete oor die berg na Rehoboth kon volg.³⁷

Die volgende dag het Hahn deur Windhoek gereis. Hier het hy 'n vroeëre kneg van die sendelinge, ene Afrika, aangetref. Hy was oorspronklik van die Ooskus van Afrika afkomstig en het saam met 'n beduidende aantal Herero op Windhoek gewoon.³⁸ Eerwaarde Haddy se huis was 'n ruïne. Die ou en nuwe kerk het ook nog gestaan, maar tot die sendeling se ontsteltenis het die mense die geboue as toilette gebruik. Dit het 'n ontstelde Hahn laat opmerk dat indien hy ooit sy stasie moes verlaat, hy van sy kerk en woonhuis nie een steen op die ander sou los nie.³⁹

Na afloop van die konferensie het eerwaardes Rath, Krapohl en Eggert vir Hahn terug na Neu-Barmen vergesel. Toe die geselskap op 29 Maart by Okapuka aankom, het Jonker die sendelinge vriendelik ontvang en "bamboese" (waarskynlik word kalbasse bedoel) vol melk aangebied.⁴⁰

Die ooreenkoms tussen Jonker en //Oaseb, 22 April 1858

Die goeie verhouding tussen Jonker en //Oaseb sou spoedig op ander terreine neerslag vind. Een daarvan was in hul onderhandelinge met die mynmaatskappye.

Op 17 April, skaars twee weke na Hahn weer op Neu-Barmen aangekom het, het die nuwe mynsuperintendent van die WBMC, Hilden, wat in Januarie 1858 by Andersson oorgeneem het,⁴¹ en Basingthwaighte daar opgedaag. Hulle is deur Jonker en //Oaseb daarheen uitgenooi⁴² om die mynboubedrywighede in hul onderskeie gebiede te bespreek. //Oaseb-hulle se uitnodiging het waarskynlik sy oorsprong gehad in Artikel vyf van die Traktaat van Hoachanas,

37 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1093.

38 *Ibid.*, p.1092.

39 *Ibid.*, p.1093.

40 VEM B/c.II.18, p.11: Tagebuch von E. Krapohl, bis 28.12.1857.

41 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.6.

42 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1096.

'n artikel wat daarop gerig was om die inheemse leiers te beskerm teen uitbuiting deur die mynmaatskappye.

Jonker en //Oaseb het op 21 April op Neu-Barmen aangekom en versoek dat die konferensie in Hahn se huis, met hom as getuie, gehou moes word.⁴³

Tydens die konferensie op 22 April is twee belangrike ooreenkomste aangegaan. Die eerste was 'n ooreenkoms tussen Jonker en //Oaseb. //Oaseb het vir Jonker erken as 'n onafhanklike kaptein met dieselfde rang as hyself. Hy het ingestem dat die Kuisebrivier hulle gebiede sou skei, met hom wat suid van die rivier sou heers en Jonker noord daarvan. Walvisbaai sou neutrale gebied wees en deur beide beskerm word. Jonker het op sy beurt ingewillig dat //Oaseb kon aanspraak maak op die helfte van alle metale wat in Jonker se gebied gekry is en dus ook op die helfte van wat die mynmaatskappye Jonker betaal het.⁴⁴ Hierdie ooreenkoms het vir Jonker en //Oaseb aan dieselfde kant geplaas wat die mynmaatskappye betref, in stede van in kompetisie met mekaar.

Die tweede ooreenkoms is tussen Jonker en //Oaseb aan die een kant, en die WBMC aan die ander kant gesluit. Jonker sou voortaan een pond sterling vir elke ton koper betaal word. //Oaseb kon op die helfte hiervan aanspraak maak.⁴⁵

Jonker se toegeeflikheid was 'n duidelike teken dat sy houvas op die leiersposisie in die land besig was om te verswak. Hy was nie werklik meer daartoe in staat om sy gesag af te dwing nie, hoewel hy nog tot sy dood sou probeer om die skyn te bewaar.

Ook Hahn was verbaas oor die omvang van die ooreenkoms, sodanig so dat hy getwyfel het of die twee leiers die betekenis daarvan werklik verstaan het. Net die tyd en hulle optrede sou egter wys of hy die situasie reg opgesom het.⁴⁶ Hy was net spyt dat Amraal, wat ook die konferensie wou bywoon, te laat opgedaag

43 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1096.

44 *Ibid.*

45 VEM B/c.II.7, p.27: *Tagebuch von J. Rath, 17.11.1857-06.05.1858.*

46 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1096.

het om daaraan te kon deelneem. Amraal weer was van mening dat hulle maar vir hom kon gewag het.⁴⁷

Otjimbingwe word 'n strydpunt

Die kwessie van vergoeding vir ontginde minerale het opnuut die voortdurende stryd tussen die kerk en die finansiële instellings beklemtoon waarin 'n plaaslike leier soos Jonker dikwels vasgevang is. Hierdie keer het dit oor die besitreg van Otjimbingwe gegaan.

Toe Jonker tydens die onderhandelinge vir Hilden vra om hom te betaal wat hy hom geskuld het, het Hilden beweer dat die boek waarin die hoeveelheid koper wat reeds ontgin is, aangeteken is, op Otjimbingwe was.⁴⁸ Die volgende dag het Jonker en //Oaseb saam met Hilden en Bassingthwaighte Otjimbingwe toe vertrek om die nodige inligting te bekom.⁴⁹ Op Otjimbingwe aangekom, moes hulle hoor dat die boek by die myn was. Hilden het egter aangebied om dit persoonlik te gaan haal.⁵⁰

Terwyl hulle op Hilden se terugkeer gewag het, het Jonker op 30 April vir Rath besoek. Die sendeling het steeds gevrees dat die WBMC daarin sou slaag om Jonker te oorreed om die sendinggenootskap van Otjimbingwe af te verdryf. Toe Rath by geleentheid sy vrese in die verband teenoor sy genootskap geopper het, het die direkteur voorgestel dat Rath aanbied om Otjimbingwe namens die RSG by Jonker te huur. Rath het nou van die geleentheid gebruik gemaak om Jonker te vra wat hy van so 'n voorstel dink.⁵¹

Jonker was glad nie haastig om Rath te antwoord nie en het te kenne gegee dat hy eers oor die aangeleentheid wou nadink. Hy en //Oaseb het wel die diens bygewoon wat die sendeling op Sondag, 2 Mei, in Hollands gehou het, maar hy het niks van die moontlike verhuring van Otjimbingwe gesê nie. Rath het

47 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1098.

48 VEM B/c.II.7, p.28: Tagebuch von J. Rath, 17.11.1857-06.05.1858.

49 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1097.

50 VEM B/c.II.7, p.28: Tagebuch von J. Rath, 17.11.1857-06.05.1858.

51 *Ibid.*

daardie dag nog twee dienste gehou, een in Herero en een in Nama. Laasgenoemde is deur Jonker se tweede oudste seun, Jan Jonker, bygewoon.⁵²

Toe Jonker teen Woensdag nog nie reageer het nie, kon Rath die gewag nie meer verduur nie en het hy vir Jonker genooi om hom te kom besoek. Toe Jonker die volgende oggend kom, het die sendeling aan hom verduidelik dat hy net vir hom wou sê onder watter voorwaardes die RSG Otjimbingwe wou huur. Dan kon Jonker darem vir sy mense sê watter voordeel hulle uit die transaksie sou kry. Die RSG was naamlik bereid om 100 riksdalders per jaar huurgeld te betaal vir 'n gebied waarvan die grense afgebaken sou wees.⁵³ Dit sou teen die einde van elke jaar in die vorm van geld of goedere betaal word.⁵⁴

Hoewel Jonker die terme heel billik gevind het, wou hy hom steeds nie verbind nie. Hy wou eers met Hilden praat wanneer hy van die myn af terugkom. Eerwaarde Rath het vermoed dat hy gehoop om by hulle meer geld te kry omdat hy besef het hoe graag hulle volkome beheer oor Otjimbingwe wou verkry.⁵⁵

Nadat Jonker ongetwyfeld die aangeleentheid met Hilden-hulle bespreek het, het hy Rath op 12 Mei laat weet dat hy na die delwers se huis moes kom sodat hulle oor die verhuring van Otjimbingwe kon praat. Rath het die aangeleentheid as 'n saak tussen hom en die Afrikanerleier beskou wat nie in die delwers se huis en teenwoordigheid bespreek hoef te word nie. Hy het Jonker laat weet dat hy bereid was om na sy wa te gaan, maar die delwers se huis was buite die kwessie.⁵⁶

Jonker, wat klaarblyklik onder druk van die delwers was, wou dié antwoord nie aanvaar nie. Hy het Rath laat weet dat, indien hy nie kom nie, die voorgestelde kontrak van die baan sou wees. Die RSG sou geeneen van die voordele van 'n huurkontrak kry nie, maar hulle sou Jonker steeds 100 riksdalders per jaar moes betaal. Rath se reaksie hierop was om vir Jonker 'n brief te stuur waarin

52 VEM B/c.II.7, p.28: Tagebuch von J. Rath, 17.11.1857-06.05.1858.

53 *Ibid.*, p.29.

54 VEM B/c.II.7, p.7: Tagebuch von J. Rath, 12.05.1858-31.08.1858.

55 VEM B/c.II.7, p.29: Tagebuch von J. Rath, 17.11.1857-06.05.1858.

56 VEM B/c.II.7, p.1: Tagebuch von J. Rath, 12.05.1858-31.08.1858.

hy die saak nogeens uiteengesit het. Hy het immers geweet dat Jonker groot waarde aan 'n brief geheg het.⁵⁷

Rath se brief het egter nie die gewenste uitwerking gehad nie. Die koperdelwers het alles in hulle vermoë gedoen om die verhuring van Otjimbingwe te laat skipbreuk ly, welwetende dat so 'n kontrak die sendelinge se gesag ten koste van hulle s'n sou laat toeneem. Hulle moes ook besef het dat hulle saak verlore sou wees indien Rath geleentheid gegun sou word om alleen met Jonker te kon praat. Daarom het hulle daarop aangedring dat Rath vir Jonker by hulle te woord staan.⁵⁸

In 'n poging om Jonker in hulle guns te beïnvloed, het die delwers heelwat drank aan Jonker verskaf.⁵⁹ Ten spyte hiervan het Jonker besluit dat hy Otjimbingwe nie aan óf die RSG óf die WBMC sou verhuur nie. Dat Jonker, t.s.v. die "stem" van die brandewyn, nie voor die WBMC geswig het nie, het Rath baie dankbaar gestem en hy het geglo dat Jonker tog 'n mate van welwillendheid jeens die sendelinge getoon het.⁶⁰ Sy gesinslede se optrede sou egter spoedig vir Hahn rede gee om sy indrukke te bevraagteken.

Hoewel Jonker geweier het om Otjimbingwe aan die RSG te verhuur, was hy die sendelinge steeds vriendelik gesind en het hy, waar nodig, hulp verskaf. In Junie 1858 het hy byvoorbeeld 'n perd aan eerwaarde Hahn verskaf toe dié dringend 'n spoedbode na Rehoboth moes stuur om Kleinschmidt te gaan haal. Emma Hahn het naamlik 'n tandabses gehad. Haar man het gevrees dat 'n operasie nodig sou wees om dit te verwyder, maar daarvoor het hy Kleinschmidt se hulp nodig gehad. Danksy Jonker se hulp was Kleinschmidt slegs ses dae na die boodskapper se vertrek reeds op Neu-Barmen.⁶¹

Jonker se familie het nie dieselfde geneentheid jeens die sendelinge getoon nie. Reeds in Februarie 1857 het Hahn berig dat Jonker se een dogter, wat haarself

57 VEM B/c.II.7, p.1: Tagebuch von J. Rath, 12.05.1858-31.08.1858.

58 *Ibid.*, p.5.

59 VEM B/c.II.7, p.6: Tagebuch von J. Rath, 12.05.1858-31.08.1858; VEM B/c.II.16, p.4: Brief von B. Hörnemann - RMG Deputation, Otjimbingwe, 04.11.1858.

60 VEM B/c.II.7, p.6: Tagebuch von J. Rath, 12.05.1858-31.08.1858.

61 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1100; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1858, p.58.

"Victoria of Damaraland" genoem het⁶² en getroud was met Jan Aries, 'n bitter vyand van die sendelinge was. Sy het haar pa maklik om haar pinkie gedraai⁶³ en nie gekroom om sy bevele teen te gaan nie, soos haar optrede in November 1858 bewys het.

Jonker het naamlik aan Hahn toestemming gegee om die bedding van die Otjiruzerivier as saagebied te gebruik. Toe Hahn in November sy osse daarheen stuur om die grond om te ploeg, het Jonker se dogter die osse weggejaag. Sy het ook die dekgras gevat wat Hahn vir Daniel se huis laat sny het.⁶⁴

Hahn het dadelik aan Jonker 'n brief geskryf en gevra of hy sy toestemming dat Hahn die rivierbedding kon gebruik, teruggetrek het. Het Jonker se dogter dalk net Jonker se bevele gehoorsaam of was sy dalk nou baas in die land? wou die sendeling weet. Hy kon immers nie aan 'n rede dink waarom *Jonker* hom nou skielik vyandiggesind sou wees nie.⁶⁵

Soos sy suster, was Jonker se tweede seun, Jan Jonker, die sendelinge skielik ook vyandiggesind. Voorheen het hy en Hahn op 'n goeie voet verkeer. Op 6 Julie 1856 het hy byvoorbeeld toegelaat dat die sendeling hom aanspreek oor sy brandewynmisbruik⁶⁶ en in September het hy 'n Nuwe Testament as geskenk aanvaar en te kenne gegee dat hy dit sou lees.⁶⁷ Nou skielik het Jan Jonker

62 T. Baines: *Explorations in South-West Africa, An Account of an Journey in the Years 1861 and 1862 from Walvisch Bay, on the Western Coast to Lake Ngami and the Victoria Falls*, p.43.

63 H. Vedder: *Quellen*, 25b, pp.23-24 (C.H.Hahn, 1845-1857).

64 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.249.

65 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.249; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1114.

66 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.918.

67 *Ibid.*, p.993.

eerwaarde Hahn nie meer besoek nie en ook nie meer slagvee aan hulle verkoop nie.⁶⁸

Dieselfde afsydige houding is by die res van Jonker se volgelinge bespeur. Toe Hahn vir Jonker vra om op 11 Desember sy mense bymekaar te roep sodat hy met hulle kon praat, het Jonker laat weet dat geeneen van sy mense die uitnodiging wou aanvaar nie. Party wou op 'n olifantjag gaan en ander wou reis. Jonker self moes na Otjimbingwe gaan omdat hy besig was om 'n pad vanaf sy nuwe tuiste, Okahandja, na Otjimbingwe te bou.⁶⁹

Jonker verhuis na Okahandja

Iewers tussen Maart, toe Hahn die Afrikanerleier by Okapuka aangetref het, en Desember 1858 het Jonker na Okahandja verhuis.⁷⁰ Voorheen, in April 1852, was daar wel gerugte dat Jonker na Okahandja wou verhuis. Op grond hiervan het die RSG hulle dan ook op daardie stadium teen die prysgawe van Okahandja as sendingstasie uitgespreek.⁷¹ Niks het egter van Jonker se planne gekom nie.

Jonker se optrede was waarskynlik gemotiveer deur die begeerte om sy bondgenootskap met Tjamuaha te versterk en terselfdertyd beter beheer oor die toegangsroetes na die noorde te verkry. Na bewering het hy toe drie van sy Herero - Harujezu, Kanukua en Mutimbo - na Tjamuaha gestuur om sy toestemming te kry om na Okahandja te verhuis. Tjamuaha het ingestem omdat hy steeds geglo het dat Jonker se teenwoordigheid hom teen ander Herero se aanvalle sou beskerm.⁷²

Hoe dit ook al sy, na sy verhuising na Okahandja gedurende die loop van 1858, het Jonker vir Witbooi laat weet dat dit hom vrygestaan het om na Windhoek te verhuis. Witbooi was baie in sy skik hiermee, want hy het juis na 'n plek gesoek

68 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1114.

69 *Ibid.*, pp.1113-1114.

70 *Ibid.*, p.1114.

71 VEM A/c.9, p.300: Copierbuch D 1848-1856 (Brief an Namaqua-Herero Konferenz).

72 H. Vedder: *Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika*, p.318.

waar hy en sy volk hulle kon vestig sodat 'n sendeling na hulle kon kom.⁷³ Daarby het //Oaseb nie meer in sy pad gestaan nie.⁷⁴

Toe Witbooi egter aan Dawid Christiaan van Bethanien van Jonker se aanbod vertel, was Dawid baie ontevrede. Hy het beweer dat hy en sy mense groter aanspraak op Windhoek gehad het omdat hy en sy ouer broer, Jan Boois, die plek op 'n rooftog gevind het nog voordat Jonker hom daar gevestig het. So seker was Dawid van sy aansprake dat hy dadelik met 'n gedeelte van sy volgelinge daarheen wou trek. Hy het sy sendeling, eerwaarde H.C. Knudsen, belowe dat die oorblywende deel van sy volgelinge by hom kon agterbly, maar die sendeling het dit nie geglo nie. Knudsen was oortuig dat Bethanien mettertyd heeltemal sou ontvolk.⁷⁵

Rath, wat intussen na Otjimbingwe teruggekeer het, het sy verbasing uitgespreek oor Dawid Christiaan en Jan Boois se aanspraak op Windhoek. Hy was nie bewus daarvan dat hulle Windhoek voor Jonker sou bereik het nie.⁷⁶

Kido Witbooi het intussen besluit om eerwaarde Krönlein vir 'n sendeling te vra. Krönlein was gewillig, mits Witbooi 'n vaste woonplek gehad het.⁷⁷ Die polemieks wat Jonker se aanbod om hom in Windhoek te vestig uitgelok het, het Witbooi egter laat besluit om //Oaseb te nader⁷⁸ vir toestemming om hom by óf Gaibis (Kalkfontein) naby Hoachanas, óf Goa-mûs (Schaumauge), drie dagreise noordoos van Berseba, te vestig.⁷⁹

Toe Jonker van die gebeure hoor, het hy Windhoek aan die Booise aangebied. Die seuns, Jonas en Jakobus Boois, was egter te trots om dit aan te neem.

73 VEM C/k.3b, pp.7-8: Protokolle der unsere Namaqua-Special Conferenz, Bethanien, 8-9.02.1859.

74 *Ibid.*

75 *Ibid.*

76 VEM B/c.II.7, p.1: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 02.11.1860.

77 VEM C/k.20. p.4: Vorträge und Aufsätze zu Südwest-Afrika, 1841-1967 (Die Geschichte des "Kowese volk" von einem Angehörigen des Volkes selbst niedergeschrieben in Afrikaans).

78 H. Vedder: Quellen, 14a, p.24 (Berseba, 1857-1905).

79 H. Vedder: Quellen, 11, p.19 (Berseba, 1860-1864); VEM C/k.20. p.5: Vorträge und Aufsätze zu Südwest-Afrika, 1841-1967 (Die Geschichte des "Kowese volk" von einem Angehörigen des Volkes selbst niedergeschrieben in Afrikaans).

JOHANN GEORG KRÖNLEIN (Regs agter)

(Die ander sendelinge is J.G. Schröder, H.H. Kreft, en J. Ollp)

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

Eerder as om Windhoek in die hande van die Nama en Herero te laat, het Jonker toe besluit om dit aan sy vriend, James Bassingthwaite, te gee.⁸⁰

Verdere probleme op Otjimbingwe

Eerwaarde Rath het op 20 Oktober 1858 na Kaapstad vertrek. In sy afwesigheid sou die sendingkolonis, B. Hörnemann, die stasie beman.⁸¹

Hörnemann het groot probleme ondervind met die gedrag van die handelaars. Ene Castray, 'n handelaar wat hom in die land gevestig het, het byvoorbeeld die mense van Otjimbingwe beroof onder die voorwendsel dat hulle van hom sou gesteel het. 'n Ander handelaar, ene Jones, het weer 'n man aangerand.⁸²

Wat die situasie nog meer onuithoudbaar gemaak het, was dat Jonker skynbaar wel met die WBMC ooreengekom het dat hulle die gebied vanaf Otjimbingwe tot by Walvisbaai kon huur.⁸³ Daarom het die WBMC nou daarop aanspraak gemaak dat hulle hulle vee kon laat wei waar hulle wou.⁸⁴ Die aankoms van die goedere waarmee hulle Jonker vir hierdie voorreg wou betaal, is teen 10 Desember egter nog afgewag.⁸⁵

Hörnemann was baie bekommerd oor hierdie ooreenkoms, want hy het gevrees dat Jonker voortaan ook van die RSG betaling sou eis vir hulle teenwoordigheid op Otjimbingwe.⁸⁶ Hy kon maar net hoop dat dit nie sou gebeur nie en dat Jonker eerder die handelaars sou straf vir hulle gedrag. Indien Jonker nie sy

80 VEM B/c.II.7, p.23: Tagebuch von J. Rath, 08.1860-01.1861.

81 C.P.Heese: *Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte*, p.163.

82 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1115.

83 VEM B/c.II.7, p.2: Brief von J. Rath - RMG Deputation, Otjimbingwe, 02.11.1860.

84 VEM B/c.II.16, p.4: Brief von B. Hörnemann - RMG Deputation, Otjimbingwe, 14.01.1859.

85 VEM B/c.II.16, p.3: Brief von B. Hörnemann - RMG Deputation, Otjimbingwe, 21.12.1858.

86 *Ibid.*, p.4.

gesag laat geld nie, sou dit vir die RSG skaars die moeite loon om met hulle werk op Otjimbingwe voort te gaan.⁸⁷

Hahn het Hörnemann se kommer gedeel.⁸⁸ In 'n poging om 'n oplossing vir die probleme te vind, het hy en sy vrou op 18 Desember op Otjimbingwe aangekom.⁸⁹ Hy het spoedig besef dat die probleme op die stasie die gevolg was van 'n gebrek aan wetstoepassing. Niemand het naamlik geweet wie die meeste gesag gehad het nie. Ter wille van orde sou dit dus eintlik beter wees indien die RSG Otjimbingwe ontruim sodat die WBMC alleen-verantwoordelikheid kon aanvaar vir die situasie daar.⁹⁰ Teen hierdie tyd het die gesamentlike teenwoordigheid van die sendelinge en handelaars Jonker se gesag dus so verswak dat die mense sy reaksie nie eers meer oorweeg of gevrees het nie.

Hörnemann se hoop dat Jonker die saak regverdig sou besleg, sou ook op die uiteinde beskaam. Toe die Afrikanerleier uiteindelik in Februarie 1859 op Otjimbingwe opdaag, het hy voorgegee dat hy nie van die sendelinge se probleme bewus was nie. Daarna, tydens nog twee ontmoetings met Hörnemann en Kleinschmidt, wat op daardie stadium die stasie besoek het, was hy te besope om enige iets sinvols kwyd te raak.⁹¹ Sy houding, saam met die nuus dat Rath se vrou en vier van sy kinders verdrink het toe hulle skip in Walvisbaai op 'n sandbank geloop het, het die toekoms van die RSG op Otjimbingwe in die weegskaal geplaas.⁹²

87 VEM B/c.II.16, p.4: Brief von B. Hörnemann - RMG Deputation, Otjimbingwe, 14.01.1859.

88 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1115; VEM B/c.II.16, p.3: Brief von B. Hörnemann - RMG Deputation, Otjimbingwe, 21.12.1858.

89 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1119.

90 *Ibid.*, p.1123.

91 VEM B/c.II.16, p.1: Brief von B. Hörnemann - RMG Deputation, Otjimbingwe, 29.03.1859; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1859, p.74.

92 D. Guedes (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero*, p.213; B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.250.

HOOFTUK 24

JONKER MAAK KONTAK MET DIE OVAMBO

Jonker se volgelinge in Ovamboland

Intussen het Karuaina, die Herero wat vriendskapsbande gehad het met die Ovambo-stamhoof Shipanga shaAmukwiita, wat vir Nangolo opgevolg het,¹ besluit om Ovamboland weer te besoek. Toe hy Hahn op 20 Julie 1858 van sy voorgenome reis in kennis stel, het die sendeling versoek dat hy by Shipanga moes uitvind of die sendeling ook welkom sou wees om hom te besoek.²

Karuaina het met 'n reuse geselskap van ongeveer 400 Herero - mans, vrouens en kinders - na Ovamboland vertrek. Volgens Andersson, wat na die Okavangorivier op reis was en die geselskap teen middel Augustus 1858 by Otutundu teëgekom het, kon die Herero in twee groepe verdeel word. Een groep, afhanklikes van Jonker,³ was o.l.v. een van Jonker se neefs. Sy naam word egter nie genoem nie.⁴ Die ander groep, o.l.v. een van Tjamuaha se seuns, Maharero, het 'n mate van onafhanklikheid van Jonker gehad, maar hom steeds as hulle leier erken.⁵

Op die oog af was die Herero 'n handelsgeselskap, want hulle het heelwat knope en krale van volstruiseierdop by hulle gehad. Dit was hoog in aanvraag by die Ovambovroue, wat assegaaië, messe en ysterware in ruil daarvoor aangebied het.⁶ Andersson, soos ook Hahn toe Karuaina hom van sy voorgenome reis

1 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.139.

2 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1102.

3 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.105.

4 VEM C/k.1a, p.6: Protokoll der Gross-Namaqua-Herero-Conferenz, gehalten zu Neu-Barmen, 16-18.05.1859.

5 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, pp.105-106; J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.217.

6 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.105.

vertel het,⁷ het egter vermoed dat die Herero vir Jonker op die Ovambo moes gaan spioeneer.⁸ Dié vermoede is later deur Karuaina (Andersson skryf dit Koroinene) bevestig. Volgens hom het Jonker opdrag gegee dat hulle van hulle kant enige moontlike vyandelikhede moes vermy. Indien die Ovambo egter enigsins sou oortree, moes hulle dit aan Jonker kom rapporteer sodat hy hulle later daarvoor kon gaan straf.⁹

Onderweg na Ovamboland het die geselskap se doelwitte egter verander. Dit was te wyte aan die besoek van twee opponerende Ovambo-afvaardigings, dié van Shipanga en sy broer Shikongo shaKalulu, aan Jonker Afrikaner. John Pereira, 'n junior vennoot van Andersson, het dié twee groepe iewers tussen 3 Augustus 1858¹⁰ en 17 November 1858 naby Okahandja aangetref. Shipanga se gesante moes vriendskaplike bande met Jonker gaan sluit, die atmosfeer in die land ondersoek en inligting oor Andersson insamel.¹¹ Shikongo s'n moes Jonker se hulp kry in sy stryd teen Shipanga.¹²

Andersson het Shikongo in November 1858 in die Etosha-omgewing ontmoet. Hy was vergesel van 30 Ovambo en 30 Boesmans, almal tot die tande toe bewapen. Tot Andersson se groot verbasing het agt van hulle selfs oor gewere beskik.¹³

Volgens Shikongo het hy hom in daardie omgewing bevind omdat hy en Shipanga nie langs dieselfde vuur gesit nie. Die rede vir die onenigheid, het hy beweer, was dat hy die blankes goedgesind was en probeer het om vriendskapsbande met hulle te sluit. Hieroor was Shipanga so ontsteld dat hy

7 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1102.

8 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.105.

9 J.P.R. Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.224.

10 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.224.

11 *Ibid.*, p.239.

12 *Ibid.*, pp.239-240.

13 *Ibid.*, p.231.

gedreig het om Shikongo uit Ondonga te verban. Daarby was al die Ondonga nie daarmee tevrede dat Shipanga vir Nangolo opgevolg het nie.¹⁴

Shikongo het gerieflikheidshalwe verswyg dat hy gevlug het nadat hy probeer het om Shipanga te vermoor.¹⁵ Toe dié poging misluk, het hy veiligheidshalwe suidwaarts gevlug en hom naby Namutoni gaan vestig.¹⁶ Hy was egter van plan om met die reënseisoen na Ondonga terug te keer.¹⁷ Voor dit kon gebeur, het Shikongo egter vanaf Namutoni met Jonker Afrikaner kontak gemaak en versoek dat hy hom teen Shipanga moes help.¹⁸

Waarom Jonker besluit het om Shikongo, eerder as Shipanga te help, is nie duidelik nie. Hy het sy mense egter waarskynlik van Shikongo se versoek in kennis gestel en sy toestemming gegee dat hulle hom te hulp kon snel.

Hoewel Shipanga nie bewus was daarvan dat die Herero vir Shikongo teen hom moes help nie, het die "handelsgeselskap" met hulle aankoms in die begin van November by een van die Ovambo-buiteposte in die Etosha-omgewing 'n wantrouige ontvangs te beurt geval. Hulle is selfs verbied om verder te gaan. In 'n poging om wel verder te kom, het Karuaina boodskappers na Shipanga gestuur om te vra of hy maar die Ondongagebied kon binnekom. Shipanga se besliste antwoord was: "Onder geen omstandighede nie!"¹⁹

Behalwe vir sy wantroue in die Herero het Shipanga ook 'n ander rede vir sy optrede gehad. Hy het naamlik gehoor dat Andersson 'n gedeelte van die pad saam met die Herero gereis het. Dit het hom vreesbevange gemaak, want hy was bang dat dieselfde lot wat Nangolo getref het, hom te beurt kon val. Anders

14 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, pp.232; 239.

15 *Ibid.*, p.239.

16 E.L.P. Stals: Die aanraking tussen Blankes en Ovambo's in Suidwes-Afrika, 1850-1915, p.241 (*Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 31e Jaargang, Deel II, 1969).

17 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.234.

18 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.240; H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.100.

19 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.139.

as Shikongo se groep wat reeds oor vuurwapens beskik het, het die res van die Ovambo naamlik 'n soort toorkrag aan die blankes se wapens toegeskryf. Aanvanklik het hulle vuurwapens glad nie gevrees nie omdat hulle nie die koeël kon sien trek nie. Na hulle geveg met Hahn en Green, was dit egter 'n ander storie. Nou was hulle selfs bereid om te glo dat 'n blanke iemand se dood kon veroorsaak deur net na hom te kyk. Hoe anders is Nangolo dood? Hy was dan nie eers naby die geveg met Hahn en Green nie, het hulle geredeneer.²⁰ Aangesien sy gesante ook nog nie terug was van Jonker af nie, het Shipanga niks gehad wat hom anders kon oortuig nie.

Shipanga se weiering om hulle dieper in Ovamboland toe te laat, het aan Maharero-hulle die ideale verskoning gebied om in November 1858 die Ovambo-buitepos by Etosha aan te val en al die vee weg te voer.²¹ Daarvandaan het hulle so vinnig opgeruk dieper in Ovamboland in dat Shipanga verplig was om na Uukwanyama, 'n stamgebied ten noorde van Ondonga, te vlug.²²

Deur die loop van hulle veldtog het die Herero nog 17 ander veeposte aangeval, waaronder dié van Shikongo shaKalulu.²³ Tydens hierdie aanvalle is onder andere twee seuns van Nangolo en twee vrouens van Shikongo gevange geneem.²⁴ Daarna het Maharero-hulle teruggekeer Okahandja toe waar hulle in Januarie 1859 aangekom het.

Waarskynlik omdat hulle sy opdrag verontagsaam en sy bondgenoot, Shikongo, aangeval het, was Jonker oënskynlik bitter ontevrede met sy Herero se

20 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.140.

21 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.140; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1127.

22 H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.100.

23 VEM C/k.1a, p.6: Protokoll der Gross-Namaqua-Herero-Conferenz, gehalten zu Neu-Barmen, 16-18.05.1859; H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.101; E.L.P. Stals: Die aanraking tussen Blankes en Ovambo's in Suidwes-Afrika, 1850-1915, p.241 (*Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 31e Jaargang, Deel II, 1969).

24 VEM C/k.1a, pp.5-6: Protokoll der Gross-Namaqua-Herero-Conferenz, gehalten zu Neu-Barmen, 16-18.05.1859; H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, pp.100-1; H. Siiskonen (ed.): *Studying the Northern Namibian Past*, p.46; J.P. van S. Bruwer: *Die Khoisan- en Bantoebevolking van Suidwes-Afrika*, p.51.

optrede.²⁵ Hy het selfs so ver gegaan om Maharero te beveel om die vee aan die Ovambo terug te gee en het homself bereid verklaar om die vee persoonlik tot by Otjozondjupa, d.i. die huidige Waterberg, te neem.²⁶

Hahn het Jonker se motiewe glad nie vertrou nie. Onbewus van Jonker se kontak met beide Ovambo-leiers, was hy oortuig dat die Afrikanerleier die Ovambo deur hierdie vriendskapsgebaar bloot gerus wou stel²⁷ voordat hy hulle beroof. Sy vermoede is gedeeltelik bevestig toe hy einde Februarie hoor dat Jonker se neefs, die seuns van Simon Afrikaner, saam met van Amraal se mense op 'n rooftog na Ovamboland vertrek het.²⁸ Kort op hulle hakke was 'n groep van die Rooinasie.²⁹

Wat Jonker betref, het die aanvalle van sy Herero, saam met sy vredesgebaar teenoor Shipanga, die Ovambo-leier so beïndruk dat hy weer eens sy gesante na Jonker gestuur het - dié keer om oor vrede te gaan praat.³⁰

Hahn besoek Jonker op Okahandja

Toe eerwaarde Hahn vroeg in Januarie 1859 hoor van Maharero-hulle se aanval op die Ovambo, het hy besluit om Jonker te gaan besoek en hom oor die gebeure uit te vra. Die aand van 11 Januarie het Hahn vir Jonker op Osona, digby Okahandja, aangetref waar hy by Piet Koper besoek afgelê het. Die sendeling self het op Okahandja oornag waar Jonker gewoon het.³¹

25 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1127.

26 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1127; VEM B/c.II.16, p.6: Brief von B. Hörnemann, Otjimbingwe, 14.01.1859.

27 VEM C/i.13, p.293: Berichte von C.H. Hahn, Neu-Barmen, 06.01.1859.

28 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1134.

29 VEM B/c.II.16, p.5: Brief von B. Hörnemann - RMG Deputation, Otjimbingwe, 20.08.1859.

30 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1144; VEM C/k.1a, p.6: Protokoll der Gross-Namaqua-Herero-Conferenz, gehalten zu Neu-Barmen, 16-18.05.1859.

31 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1128.

Op Okahandja sowel as Osona het Hahn 'n goeie beeld gekry van diegene wat hulle agter die Afrikanerleier geskaar het en waarom hulle dit gedoen het.

Piet Koper en sy Fransmanne het reeds op Osona gewoon en was so te sê deel van Jonker se stam. Verder wou gerugte dit hê dat die Velskoendraers hulle ook spoedig by Jonker sou aansluit.³² Jonker se werf op Okahandja was tussen 20 en 30 hutte sterk³³ terwyl Koper se mense drie tot vier keer meer was.³⁴

Vroeg die volgende oggend het Hahn sy tolk, Daniel Cloete, gestuur om aan te kondig dat die sendeling daardie dag 'n erediens sou hou.³⁵ Hoewel nog vroeg in die oggend, was Jonker, sy seuns en verskeie ander mans en vroue reeds gedeeltelik besope by die heuningbierpotte.³⁶ Behalwe die heuningbier, het Jonker-hulle nou van 'n klein wilde bessie-soort ("resin berry") hulle eie brandewyn gemaak. Die bessies is eers met water gemeng en daarna laat staan totdat dit gis en toe gedistilleer.³⁷

Jan Jonker het, in weerwil van sy vroeëre vyandigheid, vir Hahn kom groet en aangebied om die mense bymekaar te roep met 'n ou klok wat hy besit het.³⁸ Toe die klok begin lui, het ongeveer honderd mans en vroue opgedaag. Jonker en Piet Koper was egter nie onder hulle nie.

In sy preek het Hahn sy gehoor probeer oorreed om 'n sendeling aan te vra. Indien hulle 'n Wesleyaner verkies het, sou hy hulle selfs help om een te kry. Dit was egter vir hom duidelik dat hulle nie werklik 'n behoefte aan 'n sendeling gehad het nie.³⁹

32 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1128.

33 *Ibid.*, p.1130.

34 *Ibid.*, p.1128.

35 *Ibid.*

36 *Ibid.*

37 *Ibid.*, p.1130.

38 *Ibid.*, p.1128.

39 *Ibid.*, p.1129.

Na die erediens het Hahn vir Tjamuaha gaan besoek. Die Herero-leier se werf het uit tussen 80 en 90 hutte bestaan afgesien daarvan dat die meeste van sy mense op veeposte woonagtig was. Die sendeling het heimlik gewens dat hy vir hulle 'n sendeling kon gee, maar het goed besef dat Jonker dit nooit sou toelaat nie.⁴⁰

Tjamuaha het aan Hahn verduidelik dat hy en sy mense hulle vreedsame bestaan onder Jonker slegs daaraan te danke gehad het dat Jonker hulle hulp nodig gehad het om die Rooinasie se groter getalle te neutraliseer.⁴¹ Solank as wat //Oaseb al sterker geword het, was hulle posisie veilig,⁴² maar wanneer die situasie ooit sou verander, sou hy en sy mense in groot gevaar verkeer.⁴³

Voor sy vertrek op 13 Januarie het Hahn eers vir Jonker in sy hut gaan besoek. Wat hy daar aangetref het, het hom hewig ontstel. Voorheen het Jonker altyd in 'n netjiese matjieshut gewoon waarvan die vloere met ou gras of velle bedek was. Die hut waarin hy hom nou bevind het, het sleg daar uitgesien. Die dekmatte was so oud en sleg dat die geringste reën die hut deurnat gemaak het. Op die vloer was daar, behalwe 'n heuningbierkalbas niks nie, nie eens velle nie. Van huisraad was daar geen teken nie.⁴⁴

In hulle gesprek het Jonker tog sy gevoel teenoor die sendelinge openbaar deur te beloop dat hy in die toekoms sou toesien dat alle blankes die sendingstasies respekteer. Na hierdie besoek was Hahn oortuig daarvan dat Jonker en sy volk nie 'n sendeling *wou* hê nie. Hulle besoeke aan die eredienste was maar bloot uit respek vir die sendelinge as persoon, nie omdat hulle enige behoefte gehad het om die evangelie te hoor nie.⁴⁵

40 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1129.

41 *Ibid.*

42 VEM B/c.II.8, p.3: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Kapstadt, 18.02.1859.

43 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1129.

44 *Ibid.*, p.1131.

45 *Ibid.*

Voor die einde van die jaar sou Hahn se afleidings t.o.v. die moontlikheid van 'n sendeling by Tjamuaha-hulle verkeerd bewys word. Op 15 Oktober het Kleinschmidt naamlik 'n brief van Maharero ontvang waarin dié hom vir 'n sendeling gevra het. Die gevaar dat Jonker hom hieroor sou straf soos hy vir Kahitjene gestraf het toe hy dit gewaag het om vir 'n sendeling te vra, was nou iets van die verlede. Jonker het naamlik te kenne gegee dat hy Maharero nie sou verhinder om vir sy mense 'n sendeling te kry nie.⁴⁶ Gou sou dit egter nie gebeur nie, want teen die middel van die volgende jaar, in Julie 1860, het Maharero teenoor eerwaarde Rath te kenne gegee dat hy nie nou al 'n sendeling wou hê nie omdat hy nog by Jonker toestemming moes kry.⁴⁷

Shipanga se gesante besoek Jonker

Intussen het 19 van Shipanga se gesante aan die begin van Mei 1859 op Okahandja aangekom.⁴⁸ Behalwe dat hulle, t.s.v. hulle wantroue in Jonker en sy volgelinge, met Jonker wou vrede maak,⁴⁹ wou hulle hom oorreed om die Ovambo-vrouens en -kinders wat deur Maharero-hulle gevange geneem is, terug te gee.⁵⁰ As teken van hulle goeie bedoelings het hulle een van die Herero, wat almal gedink het tydens die geveg gesterf het, maar wat hulle gevangene was, saambring.⁵¹

Toe Hahn van die Ovambo se aankoms hoor, het hy drie mans na Okahandja gestuur om hulle namens hom te gaan groet. Op hulle beurt het twee van die

46 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von Maharero - F.H. Kleinschmidt, Rehoboth, 15.10.1859.

47 VEM B/c.II.7, p.21: Tagebuch von J. Rath, 01.05.1860-03.08.1860.

48 VEM C/k.1a, pp.5-6: Protokoll der Gross-Namaqua-Herero-Conferenz, gehalten zu Neu-Barmen, 16-18.05.1859; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1144.

49 C.J. Andersson: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure*, p.239; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, pp.1144-1145.

50 VEM C/k.1a, pp.5-6: Protokoll der Gross-Namaqua-Herero-Conferenz, gehalten zu Neu-Barmen, 16-18.05.1859; VEM B/c.II.16, p.5: Brief von B. Hörnemann - RMG Deputation, Otjimbingwe, 20.08.1859.

51 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1144.

Ovambo en twee Herero wat by hulle gewoon het, met die Afrikaners se toestemming toe vir Hahn op Neu-Barmen gaan besoek.⁵²

Gedurende die paar dae wat die Ovambo op Neu-Barmen was, het die Rynse sendelinge Rath, Hörnemann, Krapohl, Kleinschmidt en Weber op die sendingstasie aangekom vir die jaarlikse sendingkonferensie. Hulle het die geleentheid gebruik om aan die Ovambo te verduidelik waarom hulle in die land was, en dat hulle nie agter hulle grond of besittings aan was nie.⁵³ Die sendelinge het verder besluit om Jonker se aanspraak dat hy opperhoof was vanaf die Bergrivier, waar sy voorouers gewoon het,⁵⁴ tot aan die Ovambolandse grens, te erken. Dié erkenning sou Jonker heelwat vriendeliker teenoor hulle stem.⁵⁵

Nadat die gesante samesprekinge met Jonker gevoer en die Afrikanerleier hulle van sy goeie bedoelings oortuig het, het hulle terug na Shipanga toe vertrek. Op pad is hulle egter deur die terugkerende lede van die Rooinasie aangeval en is heelparty vermoor.⁵⁶

Die uitbreek van longsiekte maak 'n rooftog na Ovamboland noodsaaklik

Teen die einde van die vyftiger jare sou die landsinwoners weer eens ervaar watter ingrypende effek enige faktor wat die veebedryf beïnvloed op hul persoonlike lewens sou hê. Hierdie keer het longsiekte op groot skaal onder die beeste uitgebreek.

52 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, pp.1145-6.

53 *Ibid.*, p.1147.

54 A 509 Cape Archives, p.42: Letter from J. Gibb - Sir George Grey, Cape Town, 16.08.1859.

55 VEM C/k.1a, p.2: Brief von C.H. Hahn, J. Rath, B. Hörnemann, E. Krapohl - RMG Deputation, Barmen und Otjimbingwe, 23.06.1859; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1859, p.73.

56 VEM B/c.II.16, p.5: Brief von B. Hörnemann - RMG Deputation, Otjimbingwe, 20.08.1859.

DIE EFFEK VAN LONGSIEKTE EN INENTING, SEPTEMBER 1861

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

Reeds op 20 Februarie 1859 het Hahn gerapporteer dat 'n siekte, wat eers later as longsiekte geïdentifiseer sou word, onder die vee uitgebreek het. Op daardie stadium het hy egter geglo dat longsiekte selde fataal was.⁵⁷

'n Jaar daarna was dit egter duidelik dat longsiekte vinnig en met noodlottige gevolge aan die versprei was. Die handelaar Castray het byvoorbeeld vertel dat hy tussen Otjimbingwe en Walvisbaai heelwat karkasse gekry het van vee wat aan longsiekte gevrek het. Dié vee het voorheen aan die twee handelaars, Chapman en Thompson, behoort, wat pas teruggekeer het van die Ngamimeer af.⁵⁸ Dit het die Afrikaner-Oorlams laat glo dat Chapman en Thompson verantwoordelik was vir die verspreiding van die siekte ook onder hulle vee.⁵⁹

Teen Maart 1860 het die siekte ook die vee by Neu-Barmen getref en teen 2 April het F.J.Green beweer dat daar nêrens meer 'n gebied was wat vry was van longsiekte nie.⁶⁰

Hierdie omstandighede het die WBMC so swaar getref dat hulle besluit het om hulle werksaamhede op Otjimbingwe te staak.⁶¹ Andersson het toe die geboue en voorrade opgekoop omdat hy Otjimbingwe in 'n handelspos wou omskep.⁶² Om 'n geskikte plek te kry vir die oprigting van 'n stoor, het Andersson aan die begin van April sy vennoot, Runcie, na Jonker gestuur om oor 'n perseel te onderhandel.⁶³

57 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1133.

58 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.4.

59 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.4; *VEM Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1860, p.78.

60 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.17.

61 C.G. Büttner: *Das Hinterland von Walfischbai und Angra Pequena*, p.250.

62 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.23.

63 *Ibid.*, p.17.

Jonker se talmery om te besluit, het Andersson self na Okahandja laat gaan. Toe hy op 20 April in Okahandja aankom, was hy geskok oor die toestand van die veld. Alhoewel dit feitlik aan die einde van die reëntyd was, was die veld droog en feitlik sonder gras.⁶⁴ Na samesprekinge het Jonker Andersson se versoek toegestaan.⁶⁵

Jonker vertrek na Ovamboland, Julie 1860

Vir Jonker het die situasie intussen bly versleg. Behalwe vir die probleme wat die droogte gebring het, het hy reeds heelwat vee aan longsiekte verloor en dit het nie gelyk of hy in die nabyheid onbesmette vee kon kry nie. Die beste oplossing vir sy tekort aan vee het gelê in die veekuddes van die Ovambo.⁶⁶ Ander het reeds suksesvol van hierdie oplossing gebruik gemaak. So het sy halfbroer, Adam Kraai, byvoorbeeld in Februarie teruggekeer van 'n hoogs suksesvolle rooftog op die Ovambo waartydens baie vee gebuit is en slegs twee van sy volgelinge omgekom het.⁶⁷

Jonker se besluit is aansienlik vergemaklik toe hy in April 1860 op Okahandja besoek ontvang het van gesante van die nuwe Ovambo-leier, Shikongo.

Shikongo se aanslag op Shipanga was danksy die aanvanklike hulp van Jonker se Herero, suksesvol. Hoewel Shipanga daarin geslaag het om sy magte in Uukwanyama te reorganiseer, kon hy nie sy leiersposisie herwin nie en is hy iewers tussen Mei 1859, toe sy gesante Jonker nog besoek het, en April 1860 dood tydens 'n botsing met Shikongo se volgelinge.⁶⁸

64 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.21.

65 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.21; VEM B/c.II.7, p.24: Tagebuch von J. Rath, 01.01.1860-04.1860.

66 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1860, p.74; H. Vedder: *Quellen*, 11, p.14 (Berseba, 1860-1864).

67 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, p.12; H. Vedder: *Quellen*, 7a, p.75 (Gobabis, 1854-1880).

68 H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.100.

Na sy oorwinning oor Shipanga het Shikongo steeds kontak met Jonker Afrikaner behou. Toe interne geskille ook vir hom probleme gee, het hy in April 1860 gesante na Jonker gestuur om sy hulp te vra om dit op te los.⁶⁹

Gedagtig aan die voordele wat 'n besoek aan Ovamboland vir hom kon inhou, het Jonker ingestem om hulle te help. Hy wou egter eers wag totdat dit veilig was om met perde te reis, m.a.w. buite die reënseisoen wanneer daar nie perdesiekte was nie.⁷⁰

'n Verdere rede vir Jonker se belangstelling in die noorde was dat die Herero van Kaokoland in Maart sy hulp gevra het teen die Nama - waarskynlik die Rooinasie en Velskoendraers - wat hulle aanmekaar aangeval het.⁷¹ Wat uiteindelik in hierdie geval gebeur het, is nie duidelik nie.

Voor hy kon vertrek, moes Jonker egter eers probleme tussen hom en Tjamuaha uit die weg ruim.

Op 29 Junie het eerwaarde Rath berig ontvang dat daar moeilikheid gedreig het tussen Jonker en Tjamuaha, sodanig so dat Jonker sy mense bymekaar geroep het om Tjamuaha aan te val. Rath sê nie wat die wrywing veroorsaak het nie.⁷²

Omstreeks dieselfde tyd het Jonker blykbaar by twee Engelse handelaars (moontlik Chapman en Thompson), Simon Gertse, die neef van Piet Gertse, en ene Kleinbooi van Kamiesberg in Namakwaland, gehoor dat Kleinschmidt se voormalige tolk Philippus, wat nou op Otjimbingwe gewoon het, gedreig het om Jonker te vermoor, skoene van sy kopvel te maak en die res van sy vel vir 'n baadjie te gebruik!⁷³

Toe 'n goed bedoelde poging van Maharero, wat hom ook op Okahandja bevind het, om Jan Jonker se guns te wen, skeefloop, het die spanning breekpunt

69 B. Lau (ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10)*, pp.20-21.

70 *Ibid.*, pp.20-21.

71 VEM B/c.II.7, p.25: *Tagebuch von J. Rath, 01.01.1860-04.1860*; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1860, p.76.

72 VEM B/c.II.7, p.13: *Tagebuch von J. Rath, 01.05.1860-03.08.1860*.

73 *Ibid.*, p.19.

bereik. Maharero het naamlik een nag vir Jan Jonker heuning geneem sodat hy vir homself bier kon maak sonder dat die ander Afrikaners dit agterkom. Jan Jonker het egter vir Maharero daarvan verdink dat hy hom in sy slaap wou vermoor⁷⁴ en hom en sy jonger broer aan 'n wawiel vasgebind. Hy wou hulle doodskiet, maar Jonker het die situasie ontloft, hulle laat losmaak, hulle gewere teruggegee en hulle na Tjamuaha toe teruggestuur.⁷⁵

Nadat die wrywing tussen hom en Tjamuaha uit die weg geruim is, het Jonker teen die einde van Julie 1860 na Ovamboland vertrek, oënskynlik omdat hy aan die Kaokoland-Herero en Shikongo se versoeke wou voldoen.⁷⁶ Sy geselskap het oor 40 waens beskik, terwyl byna al die mense, sy Herero inkluis, op perde gery het.⁷⁷

Van die begin af was dit duidelik dat Jonker duistere motiewe gehad het. Behalwe dat !Nanib, mense van Amraal en van die Rooinasie ook na Ovamboland op pad was,⁷⁸ het 'n groep handelaars kort op Jonker se hakke gevolg, klaarblyklik in die hoop dat hulle 'n deel van die buit sou kry.⁷⁹ Tydens die ekspedisie het Jonker ten minste die stamgebiede Ondonga, Uukwambi, Ongandjera en Uukwanyama bereik.⁸⁰

Volgens mondelinge oorlewering het Jonker die Ovambo nie onmiddellik aangeval nie. Hy het sy mense eers daar agtergelaat en met twaalf manskappe die tog na Angola aangepak. Hulle het die Kunenerivier oorgesteek en die dorp Sa da Bandeira, vandag Lubango, besoek. Met wie en waarom daar samesprekings gevoer is, is nie bekend nie.⁸¹ Hierdie tog sou egter verklaar waarom Jonker en sy mense so lank in Ovamboland was.

74 VEM B/c.II.7, p.14: Tagebuch von J. Rath, 01.05.1860-03.08.1860.

75 *Ibid.*, p.13.

76 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1860, p.81.

77 H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.101; H. Vedder: *Quellen*, 11, p.21 (Berseba, 1860-1864).

78 H. Vedder: *Quellen*, 11, p.22 (Berseba, 1860-1864).

79 *Ibid.*, p.21.

80 H. Siiskonen: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906*, p.101.

81 Sien bylae nr.12.

Jonker se uiteindelijke aanval het die Ovambo onverhoeds betrap. Shikongo het wel probeer om Jonker-hulle te omsingel en tot oorgawe te dwing, maar hulle moes uiteindelik die aftog blaas en vlug. In die proses het Jonker geweldig baie vee gebuit.⁸²

Mondelinge oorlewering beweer dat Jonker met sy terugtog vanaf Angola drie Ovambo-seuns en drie -dogters as "vredesteken" van die Ovambo-kapteins ontvang het. As die getal vee waarmee hy terug is Okahandja toe egter in gedagte gehou word, was hierdie kinders waarskynlik sy gevangenes.⁸³

Jonker se Herero het 'n groot bydrae tot sy sukses gelewer, maar hulle sou 'n duur prys daarvoor betaal. Deur hulle optrede is die relatief goeie verhouding wat tot op daardie stadium tussen die Ovambo en Herero bestaan het, vernietig.⁸⁴

Jonker self sou ook nie skotvry van sy rooftog afkom nie. Die 20 000 stuks vee wat hy gebuit het, het sonder dat hy dit geweet het, ook longsiekte onder lede gehad.⁸⁵ Van die Ovambo wat hom in April besoek het, het naamlik besmette vee teruggeneem Ovamboland toe.⁸⁶ Omdat die vee vir ses tot sewe weke siek kon wees voordat die simptome gewys het, was Jonker-hulle onbewus daarvan.⁸⁷ 'n Ander moontlikheid was dat die beeste uit Ovamboland longsiekte endemies onder lede gehad het en dat die verandering in omgewing tot 'n uitbreek van die siekte aanleiding gegee het.

82 VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1860, p.38.

83 Sien bylae nr.12.

84 H. Siiskonen (ed.): *Studying the Northern Namibian Past*, p.47.

85 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 20.01.1861-20.05.1861; E.L.P. Stals: Die aanraking tussen Blankes en Ovambo's in Suidwes-Afrika, 1850-1915, p.242 (*Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 31e Jaargang, Deel II, 1969); H. Vedder: Quellen, 11, p.21 (Berseba, 1860-1864).

86 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.10, 1861, p.316 (Brief von Daniel Cloete).

87 C.G. Büttner: *Das Hinterland von Walfischbai und Angra Pequena*, p.252.

Reeds op die terugtog na Okahandja in April 1861⁸⁸ het baie van hierdie vee gevrek.⁸⁹ Presies hoeveel van die 20 000 stuks vee Jonker verloor het, is nie duidelik nie. Een van die handelaars wat saam was, het egter 700 stuks uit 800 verloor.⁹⁰

Verder sou Jonker self siek uit Ovamboland terugkeer, 'n siekte waarvan hy nooit sou herstel nie.⁹¹

88 VEM *Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, nro.10, 1861, p.316 (Brief von Daniel Cloete).

89 VEM B/c.II.2, p.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 20.01.1861-20.05.1861; E.L.P. Stals: Die aanraking tussen Blankes en Ovambo's in Suidwes-Afrika, 1850-1915, pp.241-242 (*Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 31e Jaargang, Deel II, 1969); VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.18, 1861, p.1.

90 H. Vedder: Quellen, 3b, p.50 (Namaland und Bethanien).

91 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.08.1861.

HOOFSTUK 25

JONKER AFRIKANER STERF OP OKAHANDJA

Die stryd om Otjimbingwe

Die gevolge van die longsiekte is intussen wyer gevoel as net die Afrikaner-Oorlams. Toe Andersson Bethanien byvoorbeeld in Junie 1861 met 'n veekudde van 1400 stuks bereik, het hy, in 'n poging om deur die gebied te kom, vir Dawid Christiaan daarvan verseker dat sy vee vry was van longsiekte. Nadat Dawid egter sy toestemming gegee het dat hy verder kon trek, het hy agtergekom dat Andersson se vee wel besmet was. Hy het hom gaan konfronteer en gedwing om terug te draai. As straf dat hy dit gewaag het om met die besmette vee deur sy gebied te probeer trek, moes Andersson toe 100 skape aan Dawid Christiaan betaal.¹

Ook die sendelinge het probleme ondervind. Nadat eerwaarde Hahn en sy gesin Neu-Barmen op 29 Junie 1859 verlaat het omdat die RSG besluit het om sendingwerk onder die Herero tydelik op te skort,² het die plek leeggeloop en was dit teen die begin van 1861 heeltemal verlate. Ook eerwaarde Rath en sendingkolonis Hörnemann wou Otjimbingwe verlaat, maar hulle is tot Maart 1861 daar vasgekeer omdat hulle a.g.v. die longsiekte nie trekvee kon kry nie.³

Nadat Rath-hulle vertrek het, het 'n stryd ontstaan oor die besetting van Otjimbingwe. Toe Jonker in Augustus 1857 deur Rehoboth gereis het, het hy Windhoek as blyplek aan Swartbooi aangebied.⁴ Op daardie stadium het Swartbooi die aanbod ernstig oorweeg, maar teen Januarie 1860 het hy besluit

-
- 1 C.J. Andersson: *Notes of Travel in South Africa*, pp.5-6; H. Vedder: *Quellen*, 3b, p.50 (Namaland und Bethanien).
 - 2 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1150.
 - 3 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4)*, p.1151; VEM *Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*, 1860, p.37.
 - 4 VEM B/c.II.2, p.3: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 13.09.1857.

dat Otjimbingwe heelwat beter geleë was.⁵ Otjimbingwe was immers die middelpunt van baie handelsbedrywighede. Hy kon maar net hoop dat Jonker hom sou toelaat om daarheen te verhuis, want veg oor Otjimbingwe sou hy nie.⁶

Ofskoon Otjimbingwe kragtens die ooreenkoms tussen Jonker en //Oaseb aan die Afrikanerleier behoort het, het //Oaseb beswaar aangeteken teen Swartbooi se planne. //Oaseb wou aanvanklik na Neu-Barmen verhuis, maar toe Jonker hom inlig dat die plaaslike hulpbronne onvoldoende was om hom en sy volgelinge te kon onderhou,⁷ het hy sy visier op Otjimbingwe gestel.⁸

Eerwaarde Rath se kommer dat die situasie tot 'n oorlog kon lei, is nie deur Jonker gedeel nie. Volgens hom het die Nama en Oorlams 'n ander siening as Europeërs van plekbesetting gehad. Hulle het hulle selde aan een spesifieke plek vasgebind, maar eerder, soos die sigeuners, 'n soort "wanderlust" in hulle bloed gehad.⁹

Uiteindelik sou Jonker sorg dat nie Swartbooi óf //Oaseb Otjimbingwe kry nie. Hy het ook vir Piet Gertse opdrag gegee dat blankes hulle nie permanent daar kon vestig nie.¹⁰

Toe Gertse in Augustus 1861 hoor dat eerwaarde Kleinschmidt graag daarheen wou verhuis, het hy egter die sendeling se aansoek ondersteun. Jonker en sy raadslede het ook hulle toestemming gegee, mits die mense van Rehoboth hulle sendeling nie vergesel het nie.¹¹ Jonker was naamlik bang dat Swartbooi sy toegang tot die handelaars kon belemmer.¹² Kleinschmidt was egter nie bereid

5 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 23.01.1860.

6 *Ibid.*

7 VEM *Das Barmer Missionsblatt*, nr.15, 1860, p.1 (Correspondenz aus dem nördlichen Namaqualand).

8 VEM B/c.II.2, p.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Rehoboth, 23.01.1860.

9 VEM B/c.II.7, p.13: Tagebuch von J. Rath, 01.05.1860-03.08.1860.

10 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 07.08.1861.

11 *Ibid.*

12 H. Vedder: Quellen, 20, pp.101-102 (Auszüge aus dem Tagebuch von F.H. Kleinschmidt).

om Swartbooi-hulle op Rehoboth agter te laat nie.¹³ In 'n poging om Otjimbingwe vir Kleinschmidt onweerstaanbaar te maak, het Jonker hom ingelig dat hy nie meer die invloed van die handelaars hoef te vrees nie, want hy het maatreëls ingestel om hulle gedrag te beheer.¹⁴

Jonker se skielike antagonisme jeens die blanke handelaars was aan 'n misverstand te wyte.

Toe Andersson Otjimbingwe in Mei 1861 verlaat, het hy voor sy vertrek aan Jonker geskryf dat hy aan hom "an anker of brandy" (30.28 liter) en 'n rol materiaal sou stuur.¹⁵ Jonker het Andersson se boodskap egter verkeerd verstaan en gedink dat hy hom "a leaguer of brandy" (575.38 liter) beloof het. Toe net die 30.28 liter opdaag, was Jonker so ontevrede dat hy geweier het om sekere blankes toe te laat om deur sy gebied na die Ngamimeer te reis.¹⁶ Dit was altans wat John Harris (Jan Aries), getroud met Jonker se dogter, wat haarself "Victoria of Damaraland" genoem het, aan die kunstenaar en kartograaf, Thomas Baines, vertel het.¹⁷ Baines was seker dat dit 'n misverstand was, want Andersson sou nie so onkundig wees om sy goeie verhouding met Jonker te bederf deur 'n belofte te maak wat hy nie wou nakom nie.¹⁸

In 'n poging om vir die blankes te wys dat hy nog baas was, het Jonker toe in Junie 1861 begin om betaling van hulle te eis vir deurgang deur sy gebied. Die betaling was 50 pond kruit per wa, plus nog ander ware.¹⁹

13 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861.

14 *Ibid.*

15 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.268.

16 T. Baines: *Explorations in South-West Africa, An Account of an Journey in the Years 1861 and 1862 from Walvisch Bay, on the Western Coast to Lake Ngami and the Victoria Falls*, pp.43-44.

17 *Ibid.*, p.43.

18 *Ibid.*, pp.43-44.

19 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.04.1861-30.10.1861.

THOMAS BAINES

Nasionale Argief, Windhoek

Die eerste mense wat hierdie belasting moes betaal, was die twee reisigers Cator en Smuts.²⁰ In Julie het George en Arthur Polson, twee handelaarsbroers, gevolg. Hulle moes dertig sakkies kruit, m.a.w. 100 pond, betaal vir die reg om met twee waens deur Jonker se gebied te trek.²¹ Hulle het die tolgeld probeer ontduik deur nie oor Okahandja te reis nie, maar Jonker se mense het hulle voorgekeer en gedwing om na Okahandja te gaan. Hulle wou nog met Jonker oor die betaling stry, maar hy het eenvoudig gesê: "Ik bin hoofd van Schmelenshoop".²²

Toe Baines in Julie saam met Chapman na die Ngamimeer wou reis, moes ook hy opdok. Hy moes egter 'n deel van die betaling aan Jonker se skoonseun, John Harris, gee in die vorm van brandewyn. Hoewel Baines die drank nie werklik as betaling gesien het nie, maar wel as 'n teken van vriendskap, het hy geweier om nog te gee toe Harris alles opdrink.²³

Jonker Afrikaner sterf op Okahandja

Jonker kon nie die siekte - vermoedelik 'n soort diaree²⁴ - afskud waarmee hy uit Ovamboland teruggekom het nie en het by die dag swakker geword.

Sy jarelange Herero-bondgenoot en ondergeskikte Tjamuaha, wat aan die oorkant (oos) van die Okahandjarivier gewoon het, was intussen ook siek aan diaree. Al twee van hulle het besef dat hulle die einde nader, maar die een wou nie voor die ander sterf nie. Boodskappers is gereeld heen en weer oor die rivier gestuur om uit te vind of die ander een nog lewe.²⁵

Toe Jonker besef dat hy eerste sou sterf, het hy sy seun en opvolger, Christiaan, na hom toe geroep. Hy het hom opdrag gegee om na sy dood alles wat hy by

20 T. Baines: *Explorations in South-West Africa, An Account of an Journey in the Years 1861 and 1862 from Walvisch Bay, on the Western Coast to Lake Ngami and the Victoria Falls*, p.49.

21 *Ibid.*, p.73.

22 VEM B/c.II.2, p.1: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 07.08.1861.

23 T. Baines: *Explorations in South-West Africa, An Account of an Journey in the Years 1861 and 1862 from Walvisch Bay, on the Western Coast to Lake Ngami and the Victoria Falls*, p.48.

24 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.08.1861.

25 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.272; H. Vedder: *Quellen*, 30b, p.126 (Sammelakten).

hom gedra het, sy skoene, pyp, tabaksakkie, kiere en ou geweer, aan Maharero te gee.²⁶

Terwyl Christiaan nog by hom was, het Jonker ook Tjamuaha se seun Maharero laat roep. Hy het die wens uitgespreek dat Christiaan en Maharero saam oor die Nama en Herero sou heers en nie met mekaar twis nie.²⁷ Toe het hy sy regterskoen geneem en dit aan sy seun gegee en die linkerskoen aan Maharero. Daardeur wou hy aandui dat Christiaan tog voorkeur bo Maharero moes geniet.²⁸

Die oorblywende sendelinge was intussen onbewus van die skielike agteruitgang in Jonker se gesondheid. Eers toe die evangelis, Kleinschmidt se eertydse tolk Daniel Cloete, Okahandja middel Augustus 1861 besoek, het hulle besef wat aan die gang was. Toe Cloete sien dat Jonker aan die einde van sy lewenspad was, het hy nog vir oulaas sy plig as evangelis gedoen. Bewus van die besondere band tussen Jonker en Kleinschmidt, het hy die Afrikanerleier gevra of hy nie vir Kleinschmidt by hom wou hê sodat hy hom van sy sondes kon vryskeld nie. Cloete was seker dat Kleinschmidt met graagte dié laaste liefdesdiens aan Jonker sou verskaf.²⁹

Toe Jonker inwillig, is Kleinschmidt inderhaas op 16 Augustus uit Otjimbingwe ontbied met die nuus dat Jonker ernstig siek was en na hom gevra het. Bewus dat Jonker min tyd oorgehad het om te leef, het Kleinschmidt inderhaas Okahandja toe vertrek. Toe sy perd onderweg na Neu-Barmen ingee, het hy eenvoudig gestap tot hy vroeg die volgende oggend daar aangekom het. Gelukkig kon hy in Neu-Barmen 'n wa by Daniel Cloete, wat hom daar ingewag het, leen om sy reis mee voort te sit.³⁰

26 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.272.

27 E.L.P. Stals (ed.): *The Commissions of W.C. Palgrave, Special Emissary to South West Africa, 1876-1885*, p.58.

28 J.P.R.Wallis: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*, p.272.

29 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.08.1861.

30 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861.

Kort voor sonsondergang op 17 Augustus het Kleinschmidt en Daniel op Okahandja aangekom. Jonker se hut was donker, maar daar was darem genoeg lig dat die sendeling hom kon sien. Jonker was opsigtelik bly om vir Kleinschmidt te sien en het sy hand na hom uitgesteek.³¹ Hoewel sy stem swak en sy woorde skaars hoorbaar was toe hy die sendeling verwelkom het, was hy by sy volle verstand.³²

Dit was vir Kleinschmidt 'n dramatiese oomblik om die man vir wie die hele land in vrees gelewe het en wat eers die hoop vir die sending was en daarna gruwel op gruwel gepleeg het, in die aand van sy lewe te sien.³³ Hy het ook gewonder of die voorreg hom beskore sou wees om te sien hoe hierdie man op sy sterfbed sy sondes aflê.³⁴

Jonker se versoek dat die kinders vir hom geestelike liedere sing, het die sendeling hoop gegee dat hy nog op die einde sy sondes sou bely. Toe Jonker egter byvoeg dat sy mense eerder moes sing en dans as oor geestelike dinge praat,³⁵ het Kleinschmidt gevoel dat hy besig was om met God te speel.³⁶ Jonker was bereid om oor feitlik enigiets te praat en selfs te bid, behalwe oor die sonde. Sodra Kleinschmidt hierdie onderwerp aangeraak het, het hy stil gebly of die onderwerp verander.³⁷

Soms wou dit voorkom of Jonker wel sy sondes gaan bely, soos toe hy erken het dat hy die sendelinge nie goed behandel het nie. Kleinschmidt het hom aangemoedig om voort te gaan en geantwoord dat sodanige optrede maklik

31 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861.

32 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.08.1861.

33 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861.

34 *Ibid.*

35 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.08.1861.

36 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861.

37 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861;
VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.08.1861.

vergewe kon word, maar wat van sy ander sondes, soos moord, roof en egbreuk?³⁸

Jonker het geantwoord dat dit reeds genoeg was dat hy sy kinders en volgelinge vermaan het om na die goeie weg terug te keer. Hy het immers reeds, toe hy Christiaan ingeroep het, te kenne gegee dat sy kinders met die Herero in vrede moes leef, al doen hulle wat.³⁹

Ten spyte van sy houding het Jonker vir Kleinschmidt gevra om vir hom uit die Bybel te lees en te bid. Dit het die sendeling dan ook gedoen.⁴⁰ In 'n poging om Jonker tot oorgawe te help, het Kleinschmidt vir Jonker die volgende woorde voorgesê wat Jonker met 'n groot gesukkel agter Kleinschmidt aangestamel het: "Jesus, ontferm U oor my". Kleinschmidt het toe gebed vir genade vir Jonker. Steeds kon Jonker egter nie sy sondes bely nie en het hy aanmekeer gefluister: "Het is te laat".⁴¹ Volgens Daniël Cloete het Jonker iets anders gesê, maar hy sê nie wat nie.⁴²

Voordat hy die nag gaan slaap het, het Kleinschmidt nog vir Jonker aangeraai om sy twee bywywe te laat gaan sodat hy deur Beetje verpleeg kon word. Sy het haar lankal van Jonker teruggetrek.⁴³ Jonker was egter al te swak om te reageer. Gedurende die nag het Jonker in 'n beswyming verval en is Kleinschmidt ingeroep toe dit wou lyk of hy aan die sterf is, maar Jonker het weer bygekom.⁴⁴

Die volgende middag, Sondag 18 Augustus 1861, het Kleinschmidt 'n spesiale diens gehou waartydens vir Jonker gebed is. Gedurende die diens het Jonker gesterf. Kleinschmidt is laat roep maar toe hy by die hut aankom, was dit reeds

38 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt, - RMG Deputation Otjimbingwe, 16.08.1861.

39 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.08.1861; VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861; E.L.P. Stals (ed.): *The Commissions of W.C. Palgrave, Special Emissary to South West Africa 1876-1885*, p.58.

40 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861.

41 *Ibid.*

42 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.08.1861.

43 *Ibid.*

44 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861.

JONKER AFRIKANER SE GRAF, OKAHANDJA

Nasionale Argief, Windhoek

te laat.⁴⁵ Die man wat homself per geleentheid teenoor Schmelen met 'n tonteldoos vergelyk het, was dood. Wanneer die vonk binne val, begin dit brand, maar oppas vir die deksel, het hy gesê. Wanneer die deksel opkom, gaan die vonk dood. Vir die sendeling was die tonteldeksels wat Jonker se lewe geblus het, heersug, drank, en geen sensitiviteit t.o.v. die Bybel se bestraffing nie.⁴⁶

Toe Tjamuaha van Jonker se dood hoor, het hy op sy beurt hulle twee seuns na hom toe geroep. Veelbetekenend het hy sy regterskoen aan Maharero gegee en sy linkerskoen aan Christiaan.⁴⁷ Reeds vir jare Jonker se onderdaan, het Tjamuaha dié keer geseëvier en sy heerser oorleef. Hy is eers meer as vier maande later in die laaste week van 1861 oorlede.⁴⁸

Die begin van die einde vir die Afrikaner-Oorlams

Jonker Afrikaner is opgevolg deur sy oudste seun, Christiaan, wat die sendelinge vriendelik gesind was⁴⁹ en toenadering tot hulle gesoek het. Hy het Kleinschmidt byvoorbeeld versoek om, sodra die Afrikaners na 'n fontein vier dagreise vanaf Okahandja getrek het, hulle te kom besoek.⁵⁰ Hy wou egter nie voltyds 'n sendeling by hom hê nie.

Jonker se dood het skokgolwe deur die land gestuur.⁵¹ Vir die Herero was dit die teken om die Afrikaner-Oorlams se gesag uit te daag en hul jarelange heerskappy te beëindig. Dit het hulle gedoen met die hulp van Charles John

45 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861.

46 VEM *Der Kleine Missionsfreund*, nro.9, 1857, pp.9-10.

47 H. Vedder: Quellen, 30b, p.130 (Sammelakten).

48 VEM V.20.2, pp.11, 12: Chroniken von Okahandja.

49 VEM B/c.II.8, p.1: Brief von F.H. Vollmer - RMG Deputation, Hoachanas, 18.12.1861; VEM A/c.33, p.3: Rundschreiben der Missionsleitung an die Missionsangehörigen (Quartalschreiben Juli bis December 1861).

50 VEM B/c.II.2: Brief von F.H. Kleinschmidt - RMG Deputation, Otjimbingwe, 16.08.1861.

51 VEM B/c.II.2: Tagebuch von F.H. Kleinschmidt, 04.06.1861-30.10.1861.

TJAMUAHA SE GRAF, OKAHANDJA

Nasionale Argief, Windhoek

Andersson.⁵² Christiaan self het tydens een van die gevegte in Junie 1863 gesneuwel.⁵³

Christiaan se jonger broer, Jan Jonker Afrikaner, het hom opgevolg. Onder sy leierskap het die Herero tot so 'n mate hul gesag oor die Afrikaner-Oorlams gevestig dat hulle teen 1870 as 'n magsfaktor feitlik van die toneel verdwyn het.

Jonker Afrikaner se dood was dus die teken vir 'n algehele swaai in die magsbalans in die land. Al sy pogings voor sy dood om sy mense se toekoms te verseker, het misluk. Nou was dit duidelik tot watter mate Jonker se persoonlikheid en persoonlike verbintenis met die sendelinge en handelaars verhoed het dat moontlike bondgenote vir die Herero teen die Afrikaner-oorheersing na vore tree.

52 R. Lewis: *The Germans in Damaraland: A collection of paper and memoranda relating to the concessions by the Native Chief Kamaherero and his under chiefs and council, to Mr. Robert Lewis, together with correspondence with his excellency the governor and others thereon*, p.12.

53 B. Lau: *Southern and Central Namibia in Jonker Afrikaner's Time*, p.129.

HUGO HAHN SPREEK DIE HERERO'S TOE VOOR DIE GEVEG TEEN DIE
OORLAM/NAMA AFRIKANERS, JUNIE 1864

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

EVALUERING

Min inheemse leiers, indien enige, het die geskiedenis van die teenswoordige Namibië oor so 'n lang tydperk oorheers soos Jonker Afrikaner dit tussen omstreeks 1835 en 1861 gedoen het. Die geskiedenis van Jonker Afrikaner is egter meer as bloot die geskiedenis van 'n individu. Dit is die geskiedenis van 'n individu in wisselwerking met sy omgewing. Terselfdertyd illustreer dit egter hoe die persoonlikheid en besluite van 'n enkeling die wel en wee van 'n breë samelewing kon beïnvloed en in sommige gevalle selfs bepaal.

Wat die Afrikaner-Oorlams betref, was die invloed van individuele figure op hulle geskiedenis reeds vroeg sigbaar. Eers het Klaas Afrikaner hulle by die blanke boere in diens laat tree. Daarna het Jager (Christiaan) Afrikaner hierdie verbintenis verbreek sodat die Afrikaners weer selfstandig kon wees. Beide hierdie besluite het tot drastiese veranderinge in hulle bestaanswyse gelei.

Die leier wat egter, weens die tydsduur van sy leierskap sowel as die verreikendheid en intensiteit van sy optrede, die grootste invloed op die Afrikaner-Oorlams uitgeoefen het, was Jonker Afrikaner. Deur 'n kombinasie van magsvertoon en diplomاسie, tesame met die voorsprong wat sy toegang tot Westerse tegnologie hom gegee het, het hy daarin geslaag om die Afrikaner-Oorlams te bring tot 'n posisie wat, as hulle getalle in ag geneem word, buite verhouding sterk was. Die feit dat hulle hierdie posisie tot met sy dood gehandhaaf het, sê heelwat vir Jonker se leierskap. Hy het wel 'n raad van senior manne gehad wat hom kon adviseer, maar Jonker het die finale seggenskap gehad. In die meeste gevalle is die raad dan ook net gebruik om besluite wat hy reeds geneem het, te bevestig. Deur met hulle te beraadslaag, het hy egter by hulle die indruk gewek dat hulle gedeel het in die besluite. Sodoende het hy hulle steun behou hoewel hy inderwaarheid self in beheer was.

Jonker Afrikaner was 'n briljante kryger en strateeg, 'n gawe wat hy waarskynlik by sy pa geërf het. Voordat hy doelbewus in 'n geveg betrokke geraak het, het hy sy vyand opgesom en hom deeglik vergewis van hulle kragte en swakhede. So het hy byvoorbeeld besef dat die Herero se stamstruktuur en -tradisies tot 'n groot mate hulle getalle-oorwig uitgekanselleer het. Omdat hulle nie onder een opperhoof verenig was nie, maar onder verskeie outonome hoofmanne, kon hulle hom nooit verenigd die stryd aansê nie. Tydens sy leeftyd het Jonker dan

ook verseker dat hulle hulle nooit suksesvol teen hom verset het nie deur doelbewus 'n beleid van "verdeel-en-heers" onder die Herero te volg.

Hierdie beleid het Jonker uitgevoer deur verdrae met spesifieke Herero-leiers te sluit. Sy seleksie het berus op sy siening oor watter van die leiers die grootste bedreiging vir hom ingehou het. Hulle het hy ingetrek in 'n bondgenootskap met hom, waardeur hulle hulle eie kuddes kon beskerm ten koste van hulle mede-Herero s'n. Selfs pa en seun is teen mekaar afgespeel. Toe Jonker besef dat Tjamuaha en Maharero besig was om as sterk leiersfigure na vore te tree, het hy doelbewus hulle verhouding met mekaar versuur deur by Maharero inligting te verkry oor die verspreiding van Tjamuaha se veekuddes, sodat hy dié kon beroof. Maharero het die inligting verskaf omdat hy sy eie kuddes wou red.

Toe Jonker later jare sy oë op Ovamboland gerig het, kon ook hulle a.g.v. onderlinge verdeeldheid, interne geskille en 'n opvolgingstryd nie gekoördineerde weerstand bied nie.

Nadat hy sy teenstanders se kragte en swakhede geïdentifiseer het, het Jonker hulle aangedurf op 'n terrein wat sy volgelinge se krygsvermoë gepas het. Die Afrikaner-Oorlams was dodelike skuts en dit, tesame met hulle beweeglikheid te perd, het aan hulle 'n militêre slaankrag gegee wat buite verhouding groot was wanneer dit met hulle getalsterkte vergelyk word. In die praktyk het dit daarop neergekom dat die Afrikaner-Oorlams hulle vyand óf onverwags óf in die oopte aangeval het waar hulle met hul skietvermoë oor 'n groot afstand skade kon aanrig sonder om self verliese te ly.

In gevalle waar die Afrikaner-Oorlams onverhoeds aangeval is, het Jonker blitssnel die situasie opgesom. Wanneer hulle kon wen, het hy geveg, soos toe Swartbooi-hulle hom in 1854 by Windhoek verras het. Hier het Jonker se kennis van die terrein en die wyse waarop hy sy Herero-onderdane ingespan het, hom van 'n nederlaag gered.

Waar Jonker met sy skerp insig besef het dat hy militêr gesproke geen kans op 'n oorwinning gehad het nie, het hy d.m.v. diplomatie die situasie in sy guns probeer swaai. Dit het byvoorbeeld gebeur toe hy hom in Oktober 1857 teen //Oaseb vasgeloop het terwyl hy uit die suide op pad was Windhoek toe. Vergesel deur vrouens en kinders, met sy Herero-bondgenote op Okahandja, en met 'n beperkte hoeveelheid ammunisie by hom, het die Afrikanerleier dadelik besef dat hy nie militêr opgewasse was teen //Oaseb-hulle nie. Eerder as om

die kans te waag dat //Oaseb hom kon verslaan, het Jonker die Namaleier om vrede genader, 'n stap wat uiteindelik tot die vredesluiting op Hoachanas gelei het.

Hierdie vermoë van Jonker om die voor- en nadele van 'n situasie op te weeg en daarvolgens te reageer, is een van die belangrikste redes waarom hy so lank sy leiersposisie kon handhaaf.

Die Afrikaner-Oorlams se behendigheid met vuurwapens en hulle afhanklikheid daarvan vir hulle gesag, was tot 'n sekere mate ook hul Achilles-hiel. Om wapens en ammunisie te bekom, moes hulle kontak maak en hou met die blanke. Daardeur is hulle blootgestel aan die negatiewe invloede van die Europese beskawing.

Terwyl die Afrikaners nog in die Kaapkolonie by Petrus Pienaar in diens was, het hulle geredelik toegang tot wapens en ammunisie gehad. Na die moord op Pienaar is hulle voedingsbron egter afgesny en moes hulle van tussengangers gebruik maak om ammunisie in die hande te kry - 'n proses wat nie altyd suksesvol was nie. Op een stadium, in 1802, moes hulle selfs met koperkoeëls veg.

Die Afrikaner-Oorlams se eerste kontak met die sendelinge het nuwe moontlikhede geskep waardeur Jonker sy magsbasis kon uitbrei.

Behalwe die geestelike arbeid wat die sendelinge verrig het, het hulle die inheemse inwoners geskool en, baie belangrik, bekend gestel aan Westerse verbruiksware. Dit het hulle gou gesogte persone gemaak. Hoewel die sendelinge selde self aan die inwoners wapens en ammunisie verskaf het, het hulle koms die Afrikaners byvoorbeeld weer toegang tot die Kaapse markte gegee.

Vir Jonker het die koms van sendelinge groot voordeel ingehou. Hulle aandrang op vrede het byvoorbeeld dadelik die druk op sy ammunisievoorrade verlig. Terselfdertyd het hulle eis vir vrede hom die geleentheid gebied om sy strategie t.o.v. die uitbreiding van sy mag aan te pas sonder dat sy aansien in die proses sou skade ly. Jonker kon naamlik beswaarlik sy rowery sonder meer laat staan, want sy hele magsbasis het op die uitoefening van geweld berus. Indien hy dus skielik vreedsaam sou begin lewe, kon die ander bevolkingsgroepe dit as swaakheid beskou en hom en sy mense aanval. Daarom kon hy in 1842, onder die voorwendsel dat dit noodsaaklik was sodat die sendelinge sou kom, en saam

met hulle die handelaars, vrede sluit met sy vernaamste teenstanders, die Herero. Hierdie stap het die bykomende voordeel gehad dat dit hom in die oë van die sendelinge as die grootste gesagsfiguur in die land sou vestig.

Jonker se kontak met die sendelinge het hom en sy volgelinge egter in meer as een opsig in 'n deurlopende tweestryd gedompel. Die eerste probleem het opgeduik by die wisselwerking tussen die nuwe en die tradisionele, 'n stryd wat reeds tydens Jager Afrikaner se leeftyd begin het. Aanvanklik was almal ywerig om die sendelinge se aanwysings en voorbeeld te volg, maar met verloop van tyd het die trekrag van die gebruike wat hulle vroeër prysgegee het, weer versterk. Dit het hulle in 'n krisis gedompel, want hoe kon hulle na die tradisionele terugkeer sonder om hulle van die sendelinge te vervreem?

Jonker self het weer die "nuwe", soos die Westerse tegnologie, gebruik om die tradisionele in stand te hou, wel wetende dat ook hy die veranderende invloed van die "nuwe" nie sou kon vryspring nie. Hy was byvoorbeeld deeglik daarvan bewus dat hy, t.s.v. sy pogings, nie daarin sou slaag om die voordele wat met die koms van die sendelinge gepaard gegaan het, net tot sy eie mense te beperk nie. Maar hy het die sendelinge nodig gehad omdat hulle die skakel was tussen hom en die westerse tegnologie. Hulle het hom onregstreeks toegang gegee tot een van die vernaamste basisse van sy mag, wapens en ammunisie. Met die sendelinge se koms sou die ander inheemse groepe egter deel in hierdie voordele en dit sou stelselmatig die gaping tussen hulle en Jonker uitwis. Hoewel die koms van die sendelinge dus noodsaaklik was vir die instandhouding van sy mag, het dit die basis daarvan terselfdertyd ook bedreig.

Bewus van die gevare daaraan verbonde, het Jonker van die begin af probeer om kontak tussen die sendelinge en ander bevolkingsgroepe te minimaliseer. Sy "bekommernis" oor die Rynse sendelinge se posisie in Hereroland is aanvanklik deur die sendelinge vertolk as opregte besorgdheid oor hulle welstand. Hulle sou egter gou agterkom dat dit tot 'n groot mate deel was van sy strategie om die Herero toegang tot handelsware en spesifiek wapens en ammunisie te ontsê. Waar Herero-leiers van hulle kant Jonker se "verbod" op kontak met die sendelinge geïgnoreer het, het hy soos in die geval van Kahitjene in 1850 genadeloos teen hulle opgetree.

Wat die handelaars betref, het Jonker 'n verbod geplaas op handel tussen die Herero en handelaars. Die Nama en ander Oorlamgroepe se toegang tot wapens en ammunisie het hy weer deur die sogenaamde "Gunpowder

Regulation" probeer beperk. Daarvolgens kon buskruit net aan Jonker verkoop word. Die handelaars het hulle egter nie veel hieraan gesteur nie.

Die moeilike verkrygbaarheid van ammunisie nadat die Kaapse regering na die uitbreek van die Vyfde Grensoorlog in die Kaapkolonie 'n verbod op die verkoop van wapens en ammunisie buite die grense van die kolonie geplaas het, toon hoe interafhanklik gebeure in Suider-Afrika dikwels van mekaar kon wees. Swartbooi-hulle se verwyte teenoor die sendelinge dat hulle verantwoordelik was vir die tekort het reg in Jonker se kraam gepas op 'n stadium toe hy gevrees het dat die bande tussen die sendelinge en sy vyande te sterk geword het. Selfs dit was op die langeduur egter onvoldoende.

Hierdie botsende wêrelde het in Jonker se onvoorspelbare optrede tot uiting gekom. Dit het weer aanleiding gegee tot teenstrydige karakteriserings van Jonker Afrikaner deur populêre skrywers, karakteriserings wat wissel van "energieke en versigtige leier",¹ "wreed, roekeloos en verraderlik"² tot "Jonker, the Terrible".³ Vanuit 'n moderne westerse perspektief gesien, mag hierdie oordele geldig wees. Dit is egter van die allergrootste belang dat Jonker Afrikaner se optrede binne sy tyd en kultuur beoordeel word. In daardie lig was dit selde vreemd en inderdaad selfs geregverdig. Dit is dan ook opvallend dat Jonker dikwels die sendelinge, handelaars en reisigers se kritiek op sy doen en late vreemd en onverstaanbaar gevind het.

Behalwe vir die stryd tussen die tradisionele en nuwe het Jonker, en ook sy pa voor hom, hulle in 'n selfs nog komplekser stryd bevind: Hoe moes hulle die sendelinge se vermanings om in vrede te leef, versoen met die geweld waarop hulle magsbasis gevestig was? Dit was wel moontlik om vir kort tye in vrede te leef, maar die eise van hulle samelewing sou hulle uiteindelik verplig om weer die wapen op te neem.

In beide hierdie stryde het die persoonlike verhouding tussen die inheemse leier en sy sendeling telkemale 'n bepalende rol gespeel en sou die Afrikaner-Oorlams se geskiedenis illustreer watter groot invloed die individuele sendeling, wat om die een of ander rede baie noue persoonlike en geestelike

1 H. Vedder: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*, p.207.

2 C. Frey: Jonker Afrikaner and his Time. *Journal of the South West Africa Scientific Society*, Volume VIII, 1951, p.47.

3 O. Levinson: *South West Africa*, p.43.

kontak met die inheemse leier kan maak, op die verloop van die geskiedenis kon uitoefen.

Wanneer die plaaslike leier se vertrouwe in sy sendeling om die een of ander rede geskok is, was die gevolge dikwels verreikend en het dit uitgekring na die hele gemeenskap. Jager Afrikaner se verhouding met sy eerste sendelinge, die broers Abraham en Christian Albrecht, was byvoorbeeld aanvanklik goed. Hy was in 1806 selfs bereid om sy hele stam te ontwig deur agter die Albrechts aan te trek Warmbad toe, toe die sendelinge daarheen verskuif het. Toe hy egter in 1807 deur die sendelinge versoek is om Warmbad te verlaat omdat die Bondelswarts die Afrikaners gewantrou het, het dit die vertrouensverhouding tussen hom en die Albrechts so geskaad dat hy 'n paar jaar later, in 1811, Warmbad vernietig het. Ook Jonker was, op 'n stadium toe die verhouding tussen hom en sy sendelinge swak was, verantwoordelik vir die vernietiging van 'n sendingstasie, dié keer Okahandja.

Anders as met die Albrechts was daar tussen Jager Afrikaner en Robert Moffat 'n besondere band, een wat tot 'n sekere mate ook tussen Jonker en Heinrich Kleinschmidt aangetref word. Al twee leiers het hul betrokke sendeling se mening baie hoog aangeslaan en nie maklik teen sy advies opgetree nie.

Kleinschmidt was vir Jonker so spesiaal dat hy, volgens sy vrou, hom nie vir twintig ander sendelinge sou wou verruil nie. Selfs nadat die Rynse sendelinge Windhoek in 1844 verlaat het, het Jonker en Kleinschmidt kontak behou. Jonker het dikwels uit sy pad gegaan om Kleinschmidt behulpsaam te wees. Die grootste bewys vir die sonderlinge band tussen Jonker en Kleinschmidt was egter dat, toe Jonker op sterwe gelê het, hy na die sendeling gevra het en dat Kleinschmidt vir geen oomblik gehuiwer het om hom te gaan bystaan nie.

Hoe heg Jonker se verbintenis ook al met sy sendeling was, die Afrikaner-Oorlams se groepsbelange het swaarder geweeg. Die skeuring in hulle geledere in die 1820's het Jonker swaar getref. Nie net het dit 'n verwydering tussen hom en sy familie gebring nie, maar dit het ook die mag van die Afrikaner-Oorlams verdeel. Dit sou dus een van Jonker se ideale word om die Afrikaner-Oorlams weer te herenig. Hierdie doelwit het aan die basis gelê van baie van sy besluite en optredes. In 1844 was die Afrikanerleier byvoorbeeld bereid om die Wesleyaanse sendinggenootskap bo die Rynse te verkies, selfs al het dit beteken dat Kleinschmidt hom moes verlaat. Hierdeur het hy gehoop om sy agtergeblewe familie en volksgenote van Blydeverwacht af met hom in

Windhoek te herenig. Die feit dat die plan nie geslaag het nie, het neerslag gevind in Jonker se verhouding met die Wesleyane, soos eerwaarde Haddy. Anders as met Kleinschmidt, het hy nooit uit sy pad gegaan om Haddy te help nie. Dit was ook terwyl Haddy by hom was dat hy weer begin roof het.

Selfs nie eers die verdeling in Afrikaner-geledere kon Jonker verhinder om sy magsbasis uit te brei nie. Dit het hom egter wel genoodsaak om versigtiger te werk te gaan as wat dalk andersins die geval sou gewees het. In die proses het sy doen en late die lewens van bykans al die bevolkingsgroepe in die land geraak. Sy invloed, saam met die uitwerking van natuurfaktore, in hierdie geval die beskikbaarheid van water en weiding, het die onderlinge verhouding tussen die volksgroepe onder druk geplaas en selfs tot nuwe demografiese verbreiding gelei.

Toe die Afrikaner-Oorlams onder Jonker Afrikaner se pa, Jager (Christiaan) Afrikaner, noord van die Oranjerivier skuiling gaan soek het, het hulle kontak gemaak met die mees suidelik wonende Namastam, die Bondelswarts. Hoewel die Bondelswarts hulle probeer verset het teen die Afrikaners se oorname van hulle weivelde en watergate, was hulle nie opgewasse teen die nuwe intrekkers se vuurwapens en krygstrategie nie. Voordat die Afrikaners die Bondelswarts egter kon onderwerp, het die Londense sendelinge op die toneel verskyn. Hulle aankoms het tydelik 'n einde gebring aan die struweling tussen die Afrikaners en die Bondelswarts, maar die verhouding tussen die twee groepe sou gespanne bly.

In 1810 het 'n droogte en die onvermydelike tekort aan weiding en water die reeds genoemde breuk tussen die sendelinge en die Afrikaners veroorsaak. Onder die invloed van veral eerwaarde Moffat is die vrede weer herstel en het die Afrikaners, selfs toe hulle op Moffat se aanbeveling na 'n nuwe blyplek gesoek het, die Nama se wense gerespekteer dat hulle nie verder hulle gebied moes binnekom nie. In die lig van hierdie houding sou die Nama se uiteindelijke versoek aan Jonker om hulle teen die Herero te help dus aan Jonker die ideale verskoning verskaf om hulle gebied "geregmatig" binne te kom.

Die Nama, o.l.v. die Rooinasie, se versoek aan Jonker was die gevolg van die Herero se binnedringing van hulle woon- en weidingsgebiede vanuit die noorde. Sedert 1819 was die land naamlik opnuut in die greep van 'n vernietigende droogte. Toe die eerste reën dus in die suide val, het almal, ook die Herero, noodgedwonge daarheen verskuif ten einde water en weiding vir hulle vee te

bekom. Dit het die tradisionele verdeling van die Nama in die suide en die Herero noord van die Kuisebrivier ontwig.

Omdat die Nama nie teen die Herero opgewasse was nie, het hulle hulle tot iemand gewend wat in terme van wapens en krygsvaardighede die Herero se meerdere was, Jonker Afrikaner. Danksy die suksesse wat eers Jonker se pa, Jager (Christiaan) Afrikaner, en toe Jonker self op die gevegsfront behaal het, het die Afrikaner-Oorlams 'n reputasie gehad met groot afskrikwaarde vir hul naburige volksgroepe. Dit was hierdie reputasie wat die Rooinasie oorreed het om Jonker om hulp te nader. Dieselfde reputasie het gesorg dat die Nama en die Oorlams, behalwe vir hulle aanval op Windhoek in Mei 1854, nooit openlik teen Jonker sou opstaan nie. Dit is opvallend dat die botsings tussen inheemse groepe nie weens etniese oorwegings plaasgevind het nie, maar dat dit oorwegend 'n stryd was om mag en rykdom.

Die Rooinasie se vertroue in Jonker se vaardighede was nie misplaas nie, want o.l.v. Jonker is die Herero in die dertiger jare noordwaarts teruggedryf tot in hulle voormalige woongebied noord van die Kuisebrivier. Jonker het egter nie teruggekeer na die suide nie, maar hom in sentraal-Namaland gevestig. Die droogte het Jonker Afrikaner dus tot 'n groot mate gehelp om sy magsbasis in Namibië te vestig.

In 1846 sou Jonker sy rowery juis ten tye van 'n droogte hervat, hoewel daar ander bydraende faktore vir sy optrede was. Ook sy aanval op Okahandja in Augustus 1850 en sy poging om sy hande op Kahitjene se vee te lê, het tydens 'n droogte plaasgevind.

Hierdie faktore is deur inheemse leiers, ook Jonker Afrikaner, aangewend om aanspreeklikheid vir gewelddadige optrede teenoor ander groepe te omseil. Byna almal was onwillig om verantwoordelikheid te aanvaar omdat optredes óf uit noodsaak, óf op versoek sou plaasgevind het.

Jonker Afrikaner se hulp aan die Rooinasie het 'n patroon van "derde party"-betrokkenheid daargestel wat homself telkens in die geskiedenis van die land sou herhaal. Wanneer twee inheemse groepe met mekaar in stryd verkeer het, het die swakkere die hulp van 'n buiteparty verkry om die sterkere se mag te breek. Die derde party het gewoonlik as nuwe heerser na vore getree en op sy beurt is sy mag verbreek deur die toetrede van 'n volgende party.

Sover bekend was Jonker Afrikaner die eerste leier wat op hierdie manier die geskiedenis van die land beïnvloed het. Nadat sy hulp as vreemdeling gevra is in die stryd tussen die Nama en Herero, het hy nie net die Herero onderwerp nie, maar ook die Nama in 'n ondergeskikte posisie geplaas. Die magsbalans het dus in sy guns geswaai.

Hoewel hierdie patroon hom nie gedurende Jonker se leeftyd sou herhaal nie, sou sy mense kort na sy dood die slagoffers word van dieselfde patroon wat aan Jonker sy magsposisie gegee het. Op die Herero se versoek het die blanke handelaars, o.a. Andersson, die Herero gehelp om die Afrikaner-Oorlams, o.l.v. eers Christiaan Afrikaner en daarna Jan Jonker Afrikaner, se mag te verbreek.

Die omvattendheid van Jonker se rowery sedert 1846 het spoedig tot gevolg gehad dat byna al die groepe in sy onmiddellike omgewing geen vee meer gehad het nie. Dit het hom genoodsaak om verder te soek, want hy moes vee hê om vir sy wapens, ammunisie en brandewyn te betaal. In dié proses het Jonker sy oë noordwaarts gewend - na die talryke veekuddes van die Ovambo. Soos sy gebruik was, het Jonker eers die sterkte van die Ovambo gaan verken voordat hy hulle aangedurf het. Hulle groot getalle het hom aanvanklik laat besluit om hulle voorlopig met rus te laat. Teen 1859 het hy egter geen ander uitweg gesien as om hulle wel te gaan beroof nie, want sy belangrikste betaalmiddel, sy vee, is deur longsiekte afgemaai. Die Ovambo-kuddes, wat Jonker geglo het a.g.v. die afstand tussen hulle en sy kuddes nog onbesmet was, het des te aanlokliker geraak. Omdat die Ovambo nie opgewasse was teen Jonker-hulle se vuurwapens nie, het Jonker in veral 1860-1861 groot sukses behaal. Daarna het die Ovambo self vuurwapens aangeskaf en gedugte teenstanders geword.

Jonker se strooptogte in Ovamboland het verreikende implikasies vir die onderlinge volkereverhoudinge gehad. Die feit dat hy m.b.v. Herero-volgelingen geveg het, het die verhouding tussen die Ovambo en die Herero versuur. Terselfdertyd het die Afrikanerleier se weiering om sendelinge toe te laat om Ovamboland te besoek, eerstens die kersteningsproses daar met etlike dekades vertraag en, tweedens, verhinder dat die Rynse sendinggenootskap hom in Ovamboland vestig. Die dryfkrag agter die Ovambo-sending was naamlik eerwaarde Hahn en hy sou die land teen die middel van 1859 verlaat en eers teen Januarie 1864 terugkeer. Dit het Ovamboland as sendingveld oopgelaat vir die Finse sendinggenootskap.

Soos Jonker die wel en wee van ander bevolkingsgroepe in die land beïnvloed het, is hy op sy beurt beïnvloed deur die sendelinge, handelaars en koperdelwers. Waar die sendelinge egter na vrede gestreef het, het die handelaars die universele strewe na mag uitgebuit deur wapens en ammunisie te verskaf aan almal wat kon betaal. Handelsartikels soos brandewyn, waarteen die inheemse bevolking 'n lae weerstand gehad het, sou uiteindelik vernietigende gevolge vir hulle hê.

Ook Jonker het voor die talle versoekinge geswig. Reeds in 1840 het eerwaarde Cook opgemerk dat Jonker 'n besondere voorliefde vir heuningbier gehad het, sodanig so dat dit in die toekoms vir hom heelwat probleme kon skep. Hierin was hy heeltemal reg. Nadat Jonker aanvanklik, met die koms van die Rynse sendelinge, 'n verbod geplaas het op die maak en gebruik van heuningbier, het hy na die koms van die handelaars die verbod opgehef en homself aan brandewyn vergryp. Sy aanval op Okahandja in 1850 het byvoorbeeld plaasgevind terwyl hy onder die invloed was.

Die aankoms van die Europese handelaars het ook op tradisionele handelspraktyke 'n invloed gehad. Waar daar voor hulle koms 'n uitgebreide handelsnetwerk tussen inheemse groepe was, is daar na hulle koms min melding hiervan. Daarby het 'n betaaltstelsel die tradisionele ruilhandel vervang.

Die beskikbaarheid van vuurwapens en die inheemse bevolking, veral Jonker, se toenemende afhanklikheid van drank het die ideale teelaarde geskep vir die uitbreek en eskalاسie van geweld. Aanvanklik het die inheemse bevolking, ook Jonker, nie die implikasie van hulle aankope besef nie. Ingevolge die handelaars se kredietstelsel het hulle naamlik nie nodig gehad om onmiddellik vir hulle aankope te betaal nie. Teen die tyd wat betaling van hulle vereis is, was hulle skulde al geweldig. Ook Jonker het in hierdie slagyster getrap en het teen Maart 1846 reeds ongeveer 800 osse en 'n onbekende aantal skape aan die twee handelaars, Morris en Dixon, geskuld. Toe die handelaars op betaling aandring, het Jonker geen ander keuse gehad as om die Herero se veekuddes te gaan roof ten einde sy skulde te vereffen nie. Dit was dus nie 'n rowery om homself te verryk nie, maar suiwer 'n geval van roof-om-te-betaal. Hierdeur het die handelaars op 'n indirekte wyse toegang tot die Herero-kuddes verkry. Eers toe die tradisie-vaste Herero geswig het voor die versoeking om die aanloklike handelsware te bekom, het hulle direk met die handelaars kontak gemaak.

Jonker se optrede was die begin van 'n traumatiese tydperk in die Herero-geskiedenis. Deur hul beeste te roof, het hy die hart van die Herero-kultuur

aangetas, want hulle hele kultuur en tradisies het om hul beeste gesentreer. Eerwaarde Hahn het dit só uitgedruk: "Die beeste is hul (die Herero se) afgod."⁴

Hierdie klem op hulle beeste was vir die Westerlinge onverstaanbaar. In plaas van om die beperking op vryheid van beweging as 'n bedreiging vir hulle selfstandigheid te beskou, het die Herero die verlies van hulle beeste daarvoor blameer. So belangrik was die besit van beeste vir hulle dat Herero-leiers, soos Kahitjene en Tjamuaha, nie gehuiwer het om hulle mede-Herero te beroof ten einde hulle eie kuddes aan te vul nie. Die Herero was dus nie net slagoffers nie. Soos Jonker, het hulle magspolisie, wat hulle deur sy toedoen bekleed het, t.o.v. hulle mede-Herero tot korrupsie gelei.

Soos die handelaars se optrede, het Jonker se besluit in 1854 om die koperdelwers toe te laat, die konfliktpotensiaal in die land verder verhoog. Die delwers, wat onder andere brandewyn, ammunisie en kruit gebruik het as betaalmiddels vir mynregte, het nie gehuiwer om Jonker se afhanklikheid van hierdie middels uit te buit nie. Toe hulle byvoorbeeld wou hê dat Jonker die Rynse sendelinge van Otjimbingwe af moes verjaag, het hulle hom eers dronk gemaak. Dit het egter nie die gewenste uitwerking gehad nie.

Die verskil tussen Jonker en latere inheemse leiers was dat hy sy posisie nie aan eksterne hulp te danke gehad het nie. Hy het nie juis geleentheid daartoe gehad nie omdat eksterne moondhede op daardie stadium nog nie die land as 'n moontlike kolonie gesien het nie. Die respek wat Jonker by ander groepe afgedwing het, was dus nie gebaseer op kunsmatige basisse, soos hulp van buite, nie, maar op hom as persoon en die manier waarop hy mag hanteer het. Sy leierskap en persoonlikheid het hom in staat gestel om sy gesagsposisie te bereik en te handhaaf. Dié wye erkentlikheid teenoor hom as leier sou nooit weer op so wye basis vir 'n inheemse leier by inheemse groepe en Europeërs aangetref word nie.

Jonker het 'n groot bydrae gelewer tot die ontwikkeling van die land se infrastruktuur, veral wat die sentrale dele betref. Die Afrikaner-Oorlams het 'n meer gevestigde leefwyse as byvoorbeeld dié van die Nama gehad. Hoewel hulle ook soms deur die beskikbaarheid van water en weiding geforseer was om rond te beweeg, was die strukture wat hulle opgerig het, meer permanent van aard. Dit was veral die geval waar hulle met leiklip kon werk. Die eerste

4 G. Pool: *Samuel Maharero*, p.18.

klipstruktuur is waarskynlik reeds vroeg in die negentiende eeu deur hulle by Schansvlakte opgerig. Danksy die hardheid van die leiklip is daar vandag, byna tweehonderd jaar nadat dit gebou is, steeds duidelike oorblyfsels daarvan te vinde.

In Windhoek het Jonker nog voor die koms van die sendelinge 'n klipkerkie opgerig. Daarna het huise van klip gevolg. Selfs Jonker het vir hom 'n huis laat bou. Hoe lank hy hierin gebly het, is egter nie duidelik nie, want sy vrou, Beetje, het groot teenstand gebied teen die huisbewonery. Die Afrikaner-vrouens het naamlik tradisioneel gesorg vir die oprigting van matjieshutte. Waarskynlik a.g.v. Beetje se teenstand en die verswakking van die sendelinge se invloed het die gebruik om huise op die Westerse styl te bou nie inslag gevind nie. Jonker se laaste tuiste, op Okahandja, sou dan ook 'n matjieshut wees.

Die gebruik van matjieshutte was heeltemal in pas met die Afrikaner-Oorlams se leefwyse. Tydens hulle verblyf aan die Oranjerivier het hulle agter water en weiding aangetrek. Na die skeuring in Afrikaner-geledere het Jonker en sy volgelinge hulle op die trekpad bevind, hoewel hulle hulle tydelik op Niais en Tsebris gevestig het. Eers op Windhoek het Jonker, deur die sendelinge se invloed, begin om kliphuise te bou. Hierdie boustyl het egter nie inslag gevind nie omdat dit op die langeduur nie voorsiening gemaak het vir die Afrikaner-Oorlams se rondtrekkery nie. By Grootwarmfontein, Palmietfontein, Okapuka en uiteindelik Okahandja het hulle dus weer in matjieshutte gewoon.

Die noodsaaklikheid van gereelde kontak met die Kaap het Jonker laat besef dat hy sou moes aandag gee aan die daarstelling van paaie sodat dit vir sendelinge en handelaars makliker sou wees om by hom uit te kom. Die eerste sodanige pad het hy vanaf Windhoek suidwaarts oor die Auasberge aangelê. Die padmakery het hoofsaaklik bestaan uit die verwydering van groot klippe sodat 'n meer begaanbare weg vir die ossewaens daargestel kon word. Wanneer die gereedskap wat Jonker-hulle tot hulle beskikking gehad het in ag geneem word, was die totstandkoming van hierdie pad egter 'n besondere prestasie.

In 1843 het Jonker aan 'n pad deur die Khomas Hoogland tussen Windhoek en Walvisbaai begin bou. Dit het vanaf Windhoek weswaarts gestrek tot aan die suidelike oewer van die Swakoprivier en daarvandaan in 'n suidwestelike rigting oor Tsaobis na die Kuisebrivier. Hiervandaan het dit parallel aan die Kuisebrivier geloop na Walvisbaai. Die pad was tussen 7.6 en 9.2 meter breed en versperrings, soos bome, bosse, rotse en klippe, is verwyder. Die eerste

waens wat hierlangs getrek het, was die waens van die twee handelaars Morris en Dixon, in April 1844.

Ook die Rynse sendelinge het hulle bydrae gelewer tot die padinfrastruktuur van sentraal Namibië deur tussen 1846 en 1850 'n pad van Neu-Barmen af oor Otjimbingwe na Walvisbaai te laat maak. Nadat hierdie pad in 1850 voltooi is, het hulle Walvisbaai binne twaalf dae bereik in stede van die vier weke wat 'n reis vanaf Neu-Barmen oor Windhoek na Walvisbaai voorheen geduur het.

Die Afrikaner-Oorlams het ook 'n nuwe taal in Namibië ingebring. Danksy hulle diens onder Petrus Pienaar het hulle Kaaps-Hollands leer praat, die taal wat deur die meeste veeboere gepraat is. Dit was dan ook in hierdie taal wat die eerste sendelinge, die broers Albrecht, met hulle gekommunikeer het. Ook eerwaarde Moffat het uit sy pad gegaan om die taal aan te leer sodat hy makliker met die Oorlams kon kommunikeer. Toe hy met hulle kennis gemaak het, het hulle, a.g.v. hulle kontak met die Nama, ook Nama begin praat.

Toe die Rynse sendelinge in 1842 met Jonker kontak gemaak het, het ook hulle gevind dat die Afrikaner-Oorlams Hollands beter verstaan het as Nama. Hierdie situasie het egter verander, want teen Desember 1855 moes eerwaarde Rath 'n brief wat hy in Kaaps-Hollands geskryf het, ter wille van Jonker in Nama vertaal. Dat Kaaps-Hollands die voertaal was, blyk egter daaruit dat die Traktaat van Hoachanas wat in 1858 gesluit is, in Kaaps-Hollands opgestel is.

Die belangrikheid van Kaaps-Hollands as kommunikasie-middel was ook buite die landsgrense duidelik. Dit was hulle kennis van hierdie taal wat die Afrikaner-Oorlams in staat gestel het om kontak te maak en te behou met die sendelinge en veral die handelaars. Die feit dat hulle met die handelaars kon kommunikeer, het hulle 'n definitiewe voordeel bo ander inheemse groepe gegee.

Binnelands het taalprobleme en swak kommunikasiëkanale weer gelei tot die swak verspreiding van inligting. Hoorsê-stories het maklik die status van feite gekry, 'n situasie wat telkens tot onnodige spanning tussen volksgroepe gelei het.

Alles in ag genome, kan sonder vrees vir teenspraak beweer word dat die Afrikaner-Oorlams o.l.v. Jonker Afrikaner een van die belangrikste geskiedmakende faktore in die geskiedenis van die huidige Namibië was. Na sy dood het die Herero binne enkele jare daarin geslaag om met die hulp van Charles John Andersson die Afrikaner-Oorlams se jarelange heerskappy te

beëindig. Daarmee is die magsverhoudinge in Namaland en Hereroland onherroeplik verander.

BRONNE

I. LITERATUUR

- Albertyn, A.P.J.: *Die ensiklopedie van name in Suidwes-Afrika*. Pretoria, 1984.
- Anonym: *Franz Heinrich Kleinschmidt - Ein Missionsleben aus Süd-Afrika*. Barmen, 1897.
- Anonymous: *Scenes and Services in South Africa. The Story of Robert Moffat's Half-Century of Missionary Labours*. London, 1876.
- Baumann, J. (red.): *Van Sending tot kerk 1842-1967. 125 Jaar Rynse Sendingarbeid in Suidwes-Afrika*. Karibib, 1967.
- Barnard, A.: *Hunters and Herders of Southern Africa. A comparative ethnography of the Khoisan people*. Cambridge, 1992.
- Bell, C.E.: *South West Pioneer; a Memorial tribute to James Frank Bassingthwaighe - first permanent white settler in South West Africa*. Sea Point, 1977.
- Bilger, H.R.: *400 Jahre Südafrika in Porträts*. Konstanz, 1974.
- Boahen, A.A. (ed.): *General History of Africa VII - Africa under Colonial Domination 1880-1935*. London, 1990.
- Bochert, C.: *The Witboois and the Germans in South West Africa: A Study of their interaction between 1863 and 1905. Unpublished Thesis for Mastersdegree, University of Natal, 1980.*
- Bonn, A.: *Die Rheinische Mission daheim und draussen - Eine Einführung in ihr Werden und Wirken*. Barmen, 1917.

- Brandmayr, J.: Eine Landeskunde von Südwestafrika mit besonderer Berücksichtigung der Ethnisch und Historisch-politisch Bedingten Raumprobleme. Unveröffentlichte Dissertation zur Doktorgrades, Universität Salzburg, 1977.
- Bruwer, J.P.van S.: *Die Khoisan- en Bantoebevolking van Suidwes-Afrika*. Windhoek, 1966.
- Budack, K.F.R.H.: Die traditionelle politische Struktur der Khoe-Khoen in Südwestafrika. Dissertation zur Doktorgrades, Universität Pretoria, 1972.
- Büttner, C.G.: *Das Hinterland von Walfischbai und Angra Pequena. Eine Übersicht der kulturalarbeit deutscher Missionare und der seitherigen Entwicklung des deutschen Handels in SWA*. Heidelberg, 1884.
- Büttner, C.G.: *Kolonialpolitik und Christentum betrachtet mit Hinblick auf die deutschen Unternehmungen in SWA*. Heidelberg, 1885.
- Chamberlin, D.: *Moffat of Kuruman*. London, 1931.
- Coetzee, E.R.: Die Geskiedenis van Landelike Vestiging van Blankes in Suidwes-Afrika, 1915-1931. Ongepubliseerde MA Tesis, Randse Afrikaanse Universiteit, 1982.
- Diehl, H.H.: Carl Hugo Hahn in Suidwes-Afrika, 1842-1872 (*Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 43e Jaargang, Deel II, 1983).
- Dierks, K.: *Namibian Roads in History from the 13th Century till Today*. Frankfurt, 1992.
- Driessler, H.: *Die Rheinische Mission in Südwestafrika*. Gütersloh, 1932.

- Du Bruyn, J.: The Oorlam Afrikaners: From Dependence to Dominance. Unpublished paper, University of South Africa, 1981.
- Du Pisani, E.: Die Nama van Gibeon, 'n etnografiese studie met besondere verwysing na sosiaal-ekonomiese aspekte. Ongepubliseerde MA Tesis, Universiteit Stellenbosch, 1976.
- Engel, L.: Die Stellung der Rheinischen Missionsgesellschaft zu den politischen und gesellschaftlichen Verhältnissen Südwestafrikas und ihr Beitrag zur dortigen kirchlichen Entwicklung bis zum Nama-Herero-Aufstand 1904-1907. Dissertation Doktorwürde, Hamburg, 1972.
- Esterhuyse, J.H.: *South West Africa 1880-1894. The Establishment of German Authority in South West Africa.* Cape Town, 1968.
- Giliomee, H. en R. Elphick (red.): *'n Samelewing in Wording: Suid-Afrika 1652-1820.* Kaapstad, 1982.
- Hahn, C.H.L., L. Fourie and H. Vedder: *The Native Tribes of South West Africa.* Cape Town, 1928.
- Heese, C.P.: *Sendigonderwys in Suidwes-Afrika 1806-1870. 'n Kritiese beskouing van bepaalde aspekte.* Kaapstad, geen datum.
- Henrichsen, D.: Formen des Kulturkontaktes zwischen Herero und Europäern im vorkolonialen Namibia. Magisterarbeit, Albert-Ludwigs-Universität, Freiburg, 1987.

- Heywood, A., B. Lau and R. Ohly (ed.): *Warriors Leaders Sages and Outcasts in the Namibian Past - Narratives collected from Herero sources for the Michael Scott Oral Records Project (MSORP) 1985-6*. Windhoek, 1992.
- Hillebrecht, W.: *Namibia in Theses and Dissertations. A bibliography on all aspects of Namibian concern including German colonial policy and international law 1851 - 1984*. Basel, 1985.
- Hoernlé, W.: *The Social Organization of the Nama, and other essays*. Johannesburg, 1985.
- Huber, H.: *Entstehung und Entwicklung der kommunalen Selbstverwaltung in Deutsch-Südwestafrika bis zum Ersten Weltkrieg, dargestellt am Beispiel der Hauptstadt Windhuk*. Dissertation Magistergrade, Universität München, 1989.
- Hubrich, H.G. und H.Melber: *Namibia - Geschichte und Gegenwart. Zur Frage der Dekolonisation einer Siedlerkolonie*. Bonn, 1977.
- Immel, F.: *Schule und Mission im vorkolonialen Südwestafrika. Untersuchung zur Rolle der Rheinischen Missionsgesellschaft vor der deutschen Besitzergreifung*. Loxstedt, 1974.
- Irlé, J.I.: *Die Herero. Ein Beitrag zur Landes-, Volks- und Missionskunde*. Gütersloh, 1906.
- Lau, B. (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1836-1860: A missionary in Nama- and Damaraland Part V: Register and Indexes (Archeia nr.8)*. Windhoek, 1985.

- Lau, B.: A critique of the historical sources and historiography relating to the "Damaras" in pre-colonial Namibia. Unpublished BA Honours, University of Cape Town, 1979.
- Lau, B.: The Emergence of Kommando Politics in Namaland, Southern Namibia 1800-1870. Unpublished MA Thesis, University of Cape Town, 1982.
- Lau, B.: *Southern and Central Namibia in Jonker Afrikaner's Time (Archeia nr.8)*. Windhoek, 1987.
- Malan, J.S.: *Peoples of South West Africa/Namibia*. Cape Town, 1980.
- Levinson, O.: *South West Africa*. Cape Town, 1976.
- Marquardsen, H.: *Mitteilungen aus den deutschen Schutzgebieten, mit Benutzung amtlicher Quellen, Achtundzwanzigster Band*. Berlin, 1915.
- Mears, W.G.A.: *Wesleyan Missionaries in Great Namaqualand, 1820-1867*. Cape Town, 1970.
- Melber, H.: *Das doppelte Vermächtnis der Geschichte: Nationswerdung, Kolonisierungsprozess und Deutsche Fremdherrschaft in Namibia (ca. 1800-1914)*. Bremen, 1982.
- Menzel, G.: *Die Rheinische Mission - Aus 150 Jahren Missionsgeschichte*. Wuppertal, 1978.
- Moffat, J.S.: *The Lives of Robert and Mary Moffat*. London, n.d.
- Moritz, E.: *Aus dem deutsch-südwestafrikanischen Schutzgebiete. Die ältesten Reiseberichte über Deutsch-Südwestafrika, XXXI Band 1*. Berlin, 1915.

- Mossolow, N.: *Windhoek damals/Die Windhoek van Weleer/This was old Windhoek*. Windhoek, 1965.
- Naudé, C.P.: *Ongebaande Weë - die geskiedenis van James Benjamin Bassingthwaighte*. Kaapstad, 1931.
- Nienaber, G.S. and P.E. Raper: *Hottentot (Khoekhoen) Place Names, Southern African Place Names: I*. Durban, 1983.
- Nienaber, G.S. and P.E. Raper: *Toponymica Hottentotica A A-G*. Pretoria, 1977.
- Nienaber, G.S. and P.E. Raper: *Toponymica Hottentotica A H-Z*. Pretoria, 1977.
- Nienaber, G.S. and P.E. Raper: *Toponymica Hottentotica B A-Z*. Pretoria, 1980.
- Nöckler, H.C.: *Sprachmischung in Südwestafrika*. München, 1963.
- Oosthuizen, L.B.: *Kerk en staat in Suidwes-Afrika/Namibië. Die rol van hierdie verhouding in die ordening van 'n heterogene gemeenskap. Ongepubliseerde doktorsale proefskrif, Universiteit Stellenbosch, 1987.*
- Ostertag, A.: *Jäger Afrikaner der bekehrte Räuberhauptmann*. Basel, 1912.
- Petermann, A.: *Mittheilungen aus Justus Perthes's Geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen auf dem Gesamtgebiete der Geographie, 1861-1870*. Gotha, 1861.
- Pool, G.: *Samuel Maharero*. Windhoek, 1991.
- Redecker, G.: *Südwestafrika, seine Völker und ihre Geschichte - Vortrag gehalten am 22.10.31*. Berlin, 1931.
- Schapera, I.: *The Khoisan Peoples of Southern Africa. Bushmen and Hottentots*. London, 1930.

- Schapera, I.: Notes on some Herero Genealogies. Communications from the School of African Studies, University of Cape Town, New Series No.14, October 1945.
- Schwabe, K.: *Im deutschen Diamantenlande. Deutsch-Südwestafrika von der Errichtung der deutschen Herrschaft bis zur Gegenwart, 1884-1910.* Berlin, c.1909.
- Selle, R. (red.): *SWA/Namibië Vandag.* Windhoek, 1988.
- Siiskonen, H. (ed.): Studying the Northern Namibian Past: Research Seminar in Tvärminne, 2-4 December 1985. Joensuu, 1986.
- Siiskonen, H.: *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850-1906.* Helsinki, 1990.
- Singleton, J.P.: Die lewe en werk van Robert Moffat noord van die Oranjerivier en aan die Kaapse Noordgrens (1818-1870) met spesifieke verwysing na sy eerste tien jaar in die Kuruman-omgewing. Ongepubliseerde MA Tesis, Universiteit Stellenbosch, 1993.
- Spieker, J.: *Die Rheinische Mission im Hereroland.* Barmen, 1907.
- Stals, E.L.P.: Die Aanraking tussen Blankes en Ovambo's in Suidwes-Afrika, 1850-1915 (*Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 31e Jaargang, Deel II, 1969).
- Stoffberg, P.: Die Geskiedenis van die Afrikaner-Oorlams met spesifieke verwysing na die lewe van Jager (Christiaan) Afrikaner, 1790-1822. Ongepubliseerde MA Tesis, Universiteit Stellenbosch, 1990.

- Stow, G.W.: *The Native Races of South Africa*. Cape Town, 1964.
- Strassberger, E.: *The Rhenish Mission Society in South Africa, 1830-1950*. Cape Town, 1969.
- Tabler, E.C.: *Pioneers of South West Africa and Ngamiland, 1738-1880*. Cape Town, 1973.
- Tworeck, E.: *Stoffsammlung zu einer Geschichte von Südwestafrika und Südafrika*. Nurnberg, Spandel, 1920?
- Van der Merwe, J.J.K.: Die Geskiedenis van die Rynse Sendinggenootskap in Suidwes-Afrika tot 1880. Ongepubliseerde M.Th.Verhandeling, Universiteit van Stellenbosch, 1951.
- Van Schalkwyk, M.J.: Die Werk van die Wesleyaanse Metodiste Sendinggenootskap in Klein- en Groot-Namakwaland vanaf 1816 tot 1850 met besondere verwysing na die stasie Leliefontein en die werk van Barnabas Shaw aldaar. Ongepubliseerde M.A.Verhandeling, UNISA, 1964.
- Vedder, H.: *Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika*. Windhoek, 1937.
- Von Rohden, L.: *Geschichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft*. Barmen, 1888.
- Wallis, J.P.R.: *Fortune my Foe: The Story of Charles John Andersson, African Explorer (1827-1867)*. London, 1936.
- Wallmann, J.C.: *Leiden und Freuden rheinischer Missionare*. Halle, 1856.
- Wannenburgh, A.: *Forgotten Frontiersmen*. Cape Town, n.d.

II. LETTERKUNDIGE BRONNE

- Alexander, J.E.: *An expedition of discovery into the interior of Africa, Two Volumes.* Cape Town, Reprinted 1967.
- Andersson, C.J.: *Notes of Travel in South Africa.* London, 1875.
- Andersson, C.J.: *The Okavango River: A Narrative of Travel, Exploration and Adventure.* London, 1861.
- Anonym: Kurze Uebersicht über die fünfzigjährige Missionsarbeit im Hererolande. Bericht aus der Generalversammlung der Märkischen Missionsgesellschaft in Hagen am 24. Mai 1894.
- Backhouse, J.: *A Narrative of a visit to the Mauritius and South Africa.* London, 1844.
- Baines, T.: *Explorations in South-West Africa, An Account of a Journey in the Years 1861 and 1862 from Walvisch Bay, on the Western Coast to Lake Ngami and the Victoria Falls.* London, 1864.
- Broadbent, S.: *The missionary martyr of Namaqualand. Memorials of the Rev. William Threlfall, late Wesleyan Missionary in South Africa; who was murdered in Great-Namaqualand, together with two native converts, Jacob Links and Johannes Jager.* London, 1857.
- Campbell, J.: *Travels in South Africa, undertaken at the request of the Missionary Society, 4th Edition.* Cape Town, 1974.
- Cook, E.: *The Modern Missionary.* Liverpool, 1849.
- Craig, A. & C. Hummel (ed.): *Johan August Wahlberg, Travel Journals (and some letters), South Africa and Namibia/Botswana, 1838-1856.* Cape Town, 1994.

- Ebner, J.L.: *Reise nach Südwestafrika und Darstellung meiner während acht Jahren daselbst als Missionar unter den Hottentotten gemachten Erfahrungen.* Berlin, 1829.
- Galton, F.: *The Narrative of an Explorer in Tropical South Africa.* London, 1853.
- Galton, F.: *Memories of my Life.* London, 1908.
- Guedes, D. (ed.): *The Letters of Emma Sarah Hahn, Pioneer Missionary among the Herero.* Windhoek, 1992.
- Hahn, D.T.: *Lebenserinnerungen 1848-1939.* Stuttgart, 1940.
- Hübner, J.: *Lebensbilder bekehrter Heiden.* Leipzig, 1880.
- Latham, (Mrs): *A Few Reminiscences of my life.* Unpublished memoirs. n.p., 1879.
- Lau, B.(ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries; A missionary in Nama- and Damaraland Part I: 1837-1845 (Archeia nr.1).* Windhoek, 1984.
- Lau, B.(ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851 (Archeia nr.2).* Windhoek, 1984.
- Lau, B.(ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part III: 1852-1855 (Archeia nr.3).* Windhoek, 1985.
- Lau, B.(ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part IV: 1856-1860 (Archeia nr.4).* Windhoek, 1985.
- Lau, B.(ed.): *Charles John Andersson: Trade and Politics in Central Namibia 1860-1864, Diaries and correspondence of Charles John Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 2 (Archeia nr.10).* Windhoek, 1989.

- Lau, B.(ed.): *The Matchless Copper Mine in 1857, Correspondence of Manager C.J. Andersson: Charles John Andersson Papers Volume 1 (Archeia nr.7).* Windhoek, 1987.
- Lewis, R.: *The Germans in Damaraland: A collection of papers and memoranda relating to the concessions by the Native Chief Kamaherero and his under chiefs and council, to Mr. Robert Lewis, together with correspondence with his excellency the governor and others thereon.* Cape Town, 1889.
- Moffat, R.: *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa.* London, 1842.
- Palgrave, W.C.: *Report of W.C.Palgrave, Esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, of His Mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876.* Cape Town, 1877.
- Ridsdale, B.: *Scenes and Adventures in Great Namaqualand.* London, 1883.
- Schinz, H.: *Deutsch-Südwest-Afrika. Forschungsreisen durch die deutschen Schutzgebiete Gross-Nama- und Hereroland, nach dem Kunene, dem Ngami-See und der Kalahari, 1844-1887.* Leipzig, c.1890.
- Schultze, L.: *Aus Namaland und Kalahari. Bericht an die Kgl. Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin über eine Forschungsreise im westlichen und zentralen Südafrika, ausgeführt in den Jahren 1903 - 1905.* Jena, 1907.
- Shaw, B.: *Memorials of Southern Africa.* London, 1841.

- Stals, E.L.P. (ed.): *The Commissions of W.C. Palgrave, Special Emissary to South West Africa 1876-1885*. Cape Town, 1991.
- Thompson, G.: *Travels and Adventures in Southern Africa Part II: Excursion to the country of the Bushmen, Korannas, and Namaquas*. London, 1827.
- Tindall, B.A. (ed.): *The Journal of Joseph Tindall, Missionary in South West Africa, 1839-1855*. Cape Town, 1959.
- Tindall, H.: *Two Lectures on Great Namaqualand and its Inhabitants*. Cape Town, 1856.
- Von Francois, H.: *Nama und Damara, Deutsch-Süd-West-Afrika*. Magdeburg, c.1895.

III. PERIODIEKE PUBLIKASIES

- Allgemeine Missions-Zeitschrf.* Monatshefte für geschichtliche und theoretische Missionskunde, 1874-1920.
- Baseler Missions-Magazin/Evangelisches Missions-Magazin*. Basel, 1857-1870.
- Berichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*. Barmen, 1837-1866.
- Erzählungen aus der Mission*. Band 1-7.
- Jahresberichte der Rheinischen Missionsgesellschaft*. Barmen, 1840-1864.
- Der Kleine Missionsfreund*. Barmen, 1855-1864.
- Kollekten-Blätter für die Rheinische Mission*. Barmen, 1859-1870.
- Magazin für die neueste Geschichte der evangelischen Missions- und Bibelgesellschaften*. 1816-1856.
- The Missionary Herald* Volume XIX, No,7. July, 1823.
- Missionary Register for MDCCCXVI*. London, 1816.
- Das Missionsblatt/Barmer Missionsblatt*. Barmen, 1826-1863.
- Schriften aus der Rheinischen Mission*, I-IV.

IV. TYDSKRIF- EN KOERANTARTIKELS

- Anoniem: /Ai-!!gams - Windhoek - Otjomuise (*Immanuel*, 10 Mei 1966).
- Anoniem: Okahandja - die gewese hoofstad (*Immanuel*, 10 Junie 1966).
- Anoniem: Otjimbingwe. Die mees bekende plek by die Swakop (*Immanuel*, 10 Augustus 1966).
- Anoniem: Rehoboth, die plek van ruimte vir Nama en Basters (*Immanuel*, 10 November 1965).
- Anonymous: Jonker Afrikaner c.1790-1861 (*Rössing*, October 1983).
- Anonymous: Okahandja (*Suidwes-Afrika Jaarboek*, 1951).
- Anonymous: Tjamuaha 1790-1861 (*Rössing*, April 1983).
- Budack, K.F.R.: Ein Beitrag zur Geschichte der Gai-//khaun, Rote Nation (*Afrikanischer Heimatkalendar*, 1970).
- Budack, K.F.R.: The Khoe-Khoen of South West Africa (*South West Africa Annual*, 1979).
- Budack, K.F.R.: Weibliche Häuptlinge bei den Khoe-khoen, Nama und Oorlam (*Namibiana*, Volume I(2), 1979).
- Cowley, C.: Englishmen went out in the midday sun (*South West Africa Annual*, 1971).
- Dausab, G.D.F.: Die Namataal (Bylae tot *Die Suidwester*, 1/8/1986).
- Dierks, K.: //Khauxa!nas - Schans Vlakte - Oldest Urban Settlement in Namibia? (*In Formation*, No.1, 1987/88).

- Epstein, H.: Animal Husbandry of the Hottentots (*Onderstepoort Journal of Veterinary Science and Animal Industry*, Volume 9(2), 1937).
- Frey, C.: Jonker Afrikaner and his Time (*Journal of the South West Africa Scientific Society*, Volume VIII, 1951).
- Gevers, T.W.: The Hot Springs of Windhoek, S.W.Africa (*The Transactions of the Geological Society of South Africa*, Vol.35, 1932).
- Grebe, J.: Brons Napoleon van Suidwes (Bylae tot *Die Suidwester*, 1/8/1986).
- Grebe, J.: Wie is die Nama? (Bylae tot *Die Suidwester*, 1/8/1986).
- Heese, C.P.: The Albrecht Brothers, First Missionaries in Great Namaqualand, 1806-1811 (*South West Africa Annual*, 1983).
- Heese, C.P.: Sophie Elisabeth Burgmann, 1767-1812 (*South West Africa Annual*, 1983).
- Kienetz, A.: The Key Role of the Oorlam Migrations in the early Europeanisation of South West Africa (Namibia). *International Journal of African Historical Studies*, 10, 1977.
- Krönlein, J.G.: Ein Preisgedicht für den Häuptling Jonker Afrikaner (*Namibiana*, Volume I(1), 1979).
- Lau, B.: Conflict and Power in Nineteenth-Century Namibia (*Journal of African History*, no.27, 1986).
- Lau, B.: "Thank God the Germans came": Vedder and Namibian Historiography (*Africa Seminar: Collected Papers*, Volume 2, 1981).

- Lehmann, F.R.: Jonker Afrikaner und die Herero-Missionare seiner Zeit als "Häuptlinge wider Willen", 1844-1861, Südwestafrika (*Veröffentlichungen des Museums für Völkerkunde zu Leipzig*, Heft 11, Berlin, 1961).
- MacLean, E.: Der uralte Kampf um Land: Die "Rote Nation" wider die Hereros, Ein Blutiges Kapitel aus der Frühzeit Deutsch-Südwestafrikas (*Deutsche Kolonial Zeitung*, Jahrgang 45, Nummer 12, 1933).
- Meyer, G.: Skizzen aus der Geschichte des Namaqua-Landes und des südlichen Südwests (*Afrikanischer Heimatkalender*, 1951).
- Moritz, E.: Die Anfänge der Erforschung von Südwestafrika (*Koloniale Rundschau*, Berlin, 1918).
- Mossolow, N.: Die Anfänge Windhoeks (*Afrikanischer Heimatkalender*, 1960).
- Mossolow, N.: Curt von Francois und die Gründungszeit Windhoeks (*Afrikanischer Heimatkalender*, 1965/66).
- Mossolow, N.: Die Veelbewoë Geskiedenis van Windhoek (*Lantern*, Maart 1966).
- Nöckler, H.C.: Anteil der Buren an Siedlung und Sprache im frühen Südwestafrika (*Journal der SWA Wissenschaftliche Gesellschaft*, Volume XIV, 1959-1960).
- Saunders, C.: Towards the decolonisation of Namibian History. Notes on some recent work in English (*The Namibian Review*, No.27, 1983).

- Schlengemann, E.A.: Voorlopige aantekeninge oor taalmenging in Suidwes-Afrika (*Joernaal van die Suidwes-Afrikaanse Wetenskaplike Vereniging*, Volume IV, 1928-1929).
- Stals, E.L.P.: Vita Tom, 1863-1937: 'n Navorsingsperspektief (*Historia* 39(1), Mei 1994).
- Vedder, H.: Aus dem alten Südwest - Aus dem Chronik von Windhuk (*Meinerts Monats-Magazin*, Jahrgang 1 Nummer 10, 1931).
- Vedder, H.: Aus dem alten Südwest - Windhoek vor 90 Jahren (*Meinerts Monats-Magazin*, Jahrgang 1 Nummer 9, 1931).
- Vedder, H.: Fuehrer durch Okahandja (*South West Africa Annual*, 1954).
- Vedder, H.: 100 Jahre Okahandja (*Afrikanischer Heimatkalender*, 1951).
- Vedder, H.: Maharero - Südwestafrika vor 50 Jahren (*Afrikanischer Heimatkalender*, 1940).
- Von Moltke, J.: Die Oorlams-Hottentotte en Afrikaans (*Suidwes-Afrika Jaarboek*, 1976).

V. HISTORIESE MANUSKRIPTE

- Vedder, H.: Quellen zur Geschichte von Südwestafrika 1-30. Getik in Okahandja, 1928.

VI. ARGIVALE BRONNE (ONGEPUBLISEERD)

1. *Nasionale Argief, Windhoek, Namibië*

a) Privaat Aanwinste (A)

- A 23 Dr.C.J.C.Lemmer 1946-1954.
- A 73 Otjimbingwe 1845-1945.
- A 83 C.J.Andersson 1835-1936.
- A 178 Hoachanas 1858-1861.
- A 294 J.Tindall 1844.
- A 297 J.A.Bailie 1845-1850.
- A 386 Albrecht Brothers 1805-1811.
- A 398 South African Library 1842-1856.
- A 408 Missionaries 1812-1923.
- A 411 J.Morris 1817-1890.
- A 426 J.Rynhards 1850-1852.
- A 451 F.Galton 1851.
- A 471 London Mission Society Archives 1797-1814.
- A 471 London Mission Society Journals 1798-1892.
- A 473 Cory Library 1820-1960.
- A 475 F.H.Kleinschmidt 1834-1893.
- A 485 Trader's Journals 1844-1859.
- A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867.
- A 504 Redecker-family.
- A 509 Cape Archives 1838-1891.
- A 535 F.Galton 1850-1866.

2. *Rynse Sendingargief, Windhoek*

a) Konferenzen-Synoden - Konferenzprotokolle mit Beilagen

- I.1.8 1860-1872 Beilagen zu Konferenz-Protokollen (Protokolle, Briefe, Mitteilungen).

- I.1.1 1844-1872 Protokollbuch der Herero- und Namakonferenzen
 - no.1 - Juli 1844
 - no.2 - August und September 1845
 - no.4 - April 1849
 - no.5 - April 1851.

b) Personalakten

- II.9.1 Verschiedene Missionare (Akte 1-6)

c) Chroniken

- V.3 Berseba.
- V.4 Bethanien.
- V.20.2 Okahandja - Ortsgeschichte.
- V.35 Warmbad.
- V.36 Windhoek (Begonnen von C.Wandres, Rheinischer Missionar in Windhuk seit 1900).

d) Kirchenbuecher

- VI.4 Bethanien - Kleines Register der Gemeinde Bethanien, 1843-1845.

3. *Argief van die Vereinigte Evangelische Mission, Wuppertal-Barmen, Duitsland* (VEM)

a) Heimatakten

- A/c 8 Copierbuch C (1843-1847).
- A/c 9 Copierbuch D (1848-1856).
- A/c 33 Rundschreiben der Missionsleitung an die Missionsangehörigen (1847, 1853-1877).
- A/f 1 Protokolle und Scheine der Prüfungen und Abordnungen seit 1829 bis 1844.
- A/h 71 Instruktionen für Sendboten der Rheinische Missionsgesellschaft (1828-1870).

A/v Zur Geschichte der Rheinische Missionsgesellschaft:

A/v 1 Heimat Chronik der RMG von Von Rohden (1825-1863).

A/v 8 Synchronistische Tabelle der ersten 25 Jahre der RMG in Süd-Afrika bis 1854 (der Deputation der RMG bei Gelegenheit des 25 jährigen Jubiläums der RMG überreicht von Von Rohden).

A/w Manuskripte von Missionaren, Inspektoren und andere Mitarbeitern der Rheinischen Mission:

A/w 3a Driessler, H.: Pionierarbeit im alten Südwestafrika.

A/w 5c Delius, E.: Franz Heinrich Kleinschmidt, 1812-1864, Ein Lebensbild.

A/w 8f Vedder, H.: Einige Geschichten und Ausprachen und anhängende Aufstellung.

A/w 9.1 Olpp, J.: Chronik von Nama-Hereroland, 1858-1905.

A/w 28 Engels, H.: Ansätze des sozialen Wandels im Bildungswesen der Rheinischen Missionsgesellschaft in Südwestafrika (Namibia). Erste Staatsprüfung für das Lehramt an berufsbildenden Schulen, Sozialwissenschaft, Ruhr-Universität Bochum, 1976.

b) Personalakten

B/c I Missionsarbeiter im Kapland:

B/c I.10 S.T. Hahn (1831-1855).

B/c II Missionsarbeiter in Südwestafrika:

B/c II.1 J.H. Schmelen (1831, 1838).

B/c II.2 F.H. Kleinschmidt: Briefe und Tagebücher (1844-1854, 1854-1864, 1933-1943).

B/c II.3 C.H.Hahn (1841-1873).

B/c II.4 H.C. Knudsen (1841, 1844-1854).

B/c II.5 J.H. Bam (1848-1855).

B/c II.6 H. Scheppmann (1844-1847).

B/c II.7 J.Rath (1843-1847, 1849-1856, 1857-1868).

B/c II.8 F.H. Vollmer (1847-1867).

B/c II.10 F.W.Kolbe (1843-1893).

B/c II.11 J.G. Krönlein (1849-1865).

B/c II.12 H. Schöneberg (1848-1858).

B/c II.13 M. Gorth (1848-1853).

- B/c II.14 F.S. Eggert (1853-1862).
- B/c II.15 H.H. Kreft (1847-1865).
- B/c II.16 B. Hörnemann (1854-1867).
- B/c II.17 F.W. Weber (1856-1867).
- B/c II.18 E. Krapohl (1857-1875).

c) Feldakten

- C/i 8 Die Otjimbinguer Chronik mit Blick auf die Nachbarstationen ab 1840-1924, von Missionar C.Schmitz.
- C/i 11 Windhuk.
- C/i 13 Berichte von C.H.Hahn, 1845-1871.
- C/i 18 Anfänge der Arbeit im Namaqualand (1840-1843).
- C/k 1a Missionskonferenz-Protokolle und Antwortschreiben, Hereroland, Südwestafrika (1851-1877).
- C/k 3b Protokolle und Antwortschreiben, Namaland (1846, 1854-1875).
- C/k 20 Vorträge und Aufsätze zu Südwest-Afrika (1841-1967).

4. *Argief van die Sinode van die N.G.Kerk, Kaapstad* (S.N.G.K.)

G4 7/1 Tulbagh Doopregister, 1743-1800.

5. *Kaapse Staatsargiefbewaarplek, Kaapstad*

a) Verenigings

Suid-Afrikaanse Sendinggenootskap (V1)

- 1/1 Notules van Direksievergaderings, 1799-1815, 1823-1846.
- 1/8 Notule van Algemene Jaarvergadering, 1824.
- 2/2 Inkomende briewe van predikante, sendelinge, e.a., A-K, 1799-1870.
- 3/1 Uitgaande briewe aan sendinggenootskappe, 1799-1876.
- 4/1 Verslae en Rapporte van Direkteure, Sendelinge, 1802-1906.

b) Persoonlike Versamelings en Biografiese Besonderhede (P)

P50 Dagboek van Eerwaarde John Bailie, 17 Junie 1845 - 7 Oktober 1850.

P60/1 J.H.Schmelen, een van die baanbrekers in die sendingvelde van Suid-Afrika, deur eerwaarde G.Meyer.

c) Aanwinste (A)

A 2048 Mrs. E.du Preez, 1857-1933.

d) Government House Archives (GH)

19/10 Papers relating to Walfisch Bay, Great Namaqualand and Damaraland, 1865-1880.

e) Kaarte (M)

M1/155 SWA, 1851.

M1/868 Caart van een Zuydelyke gedeelte van Africa, 1785.

M1/1217 Das Capland nebet den Süd-Afrikanischen Freistaaten, 1855.

M1/3232 Plan of Walwich Bay and Adjacent Territory, 1885.

VII. KAARTE

Sprigade, P. & M. Moisel: *Deutsch-Südwestafrika*. Berlin, 1912.

Van der Merwe, J.H. *Nasionale Atlas van Suidwes-Afrika (Namibië)*.
(red.): Kaapstad, 1983.

Walton, C. (ed.): *Reader's Digest Atlas of Southern Africa*. Cape Town, 1984.

VIII. FOTO'S

Deane, D.J.: *Robert Moffat, the missionary of Kuruman.*
London, 1881.

Kennedy, R.F.: *Catalogue of Prints in the Africana Museum and
in books in the Strange Collection of Africana in
the Johannesburg Public Library up to 1870.*
Johannesburg, 1976.

Nasionale Argief, Windhoek, Namibië.

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad.

BYLAES

1. 'n Prysge dig vir kaptein Jonker Afrikaner
2. Brief van Jonker Afrikaner, Windhoek, 25 Januarie 1845
3. Brief van Jonker Afrikaner aan WSG, Windhoek, 5 Oktober 1845
4. Brief van Jonker Afrikaner aan RSG, Windhoek, 8 Oktober 1845
5. Brief van Jonker Afrikaner aan C.H. Hahn, Windhoek, 21 Maart 1846
6. Galton se brief aan Jonker Afrikaner, 25 November 1851
7. Jonker se brief aan Kolbe, 23 Januarie 1851
8. Galton se wette
9. Jonker se onderneming aan Schöneberg, 13 Augustus 1852
10. Uitnodiging aan Nama- en Oorlamleiers, Koperberg, 25 November 1855
11. Brief van J. Rath aan Reid, Otjimbingwe, 15 Desember 1855
12. Mondelinge oorlewering: Jonker se besoek aan Angola

1. 'n Prysgedig vir die hoofman/kaptein Jonker Afrikaner

Ein Preisgedicht für den Häuptling Jonker Afrikaner

/Haramũb

Junker Afrikaner

//Haragab itse	Du Vater von //Haragab [Jan Afrikaner]
Ti /hutse	Mein Herr
Gei tsau goma //goaxaë	Du, der du wie die Kuh mit grossem Kalb machst [?], und die Menge gibst
Ora goma u-uë	Der du die Oro-Kuh trocken machst
Tarib a nouba !Nanis !ab-ei	Wer is das, der dort vor dem Felsen
go ao-aosen =nuba?	sitzt und sich als Mann brüstet?
//Harageib i	Vater des //Haragab
Ti !gatse	Mein Bruder
Tarib a //eib khama iba?	Wer ists, der ihm gleich käme?
!Gai gao-ao !a tsu /goaba-itse	Du, der du selbst ein guter König seiend, einen bösen Sohn hast
//Haragatse	Du //Haragab!
Sa gao-tamas gye	Da es nicht deine Herrschaft ist
Sa !gaba ma re	So gib sie deinem Bruder.
!Nuwu //oaë	Du Kurz-arm

!Nuwusa anu ha !nuwutse

Du durch Kürze würdiger
Kurzer

Elidas itse

Der Elida Vater

Ti /hutse!

Mein Herr!

1. //Haragab itse

Du Vater des //Haragab!

2. Ti/hutse

Mein Gebieter!

3. Kai tsaugoma //goaxa-e

Grosses Bullkalb, das
herabkommt

4. Orogoma u-u-e

die oro-Kuh trocken macht.

5. Tariba nauba

Wer ist jener dort

6. !Nanis !âb ai

Der vor der Felswand

7. Go ao-aosen = nuba?

Sitzt und sich wie ein Mann
gebärdet?

8. //Harakaib i

Der Vater der //Harakaib

9. Ti !gâtse

Mein Bruder Du!

10. Tariba //ib khama iba?

Wer ist wie er?

11. !Gâi gao-ao !â

Während Du ein guter
Häuptling bist,

12. Tsu /goaba i-itse

Hast Du einen bösen Sohn.

13. //Haragatse

Du //Haragab!

14. Sa gao tamas ge

Es ist nicht Deine Herrschaft.

15. Sa !gâba ma re!

Gib sie Deinem Bruder!

16. !Nuwu//oa-e

Kurzarm

17. !Nuwusa anu hâ !Nuwutse	Der Kürze würdiger Kurzer!
18. Elidas itse	Der Vater von Elidas!
19. Ti /hutse	Mein Gebieter! ¹

2. 'n Brief van Jonker Afrikaner, Windhoek, 25 Januarie 1845

"[] eersten heeft de Caaptijn Alexander by mij geweest en heeft mij gevraagd of ik niet een leeraar will hebben en ik zeg ja, ik will een leeraar hebben. En de Heer heeft gezegd ik will een leeraar stuur. En toen de Caaptijn Alexander terug gegaan was naar huis, was de eerste leraar was Edward Cook die een brief tot mij geschrief en heeft mij gevraagd of ik him zal aan neem. Kan hij tot mij kom en ik gezegd ja want ek will van de Encles [Engels] leraars een hebben. Toe was Mr Cook de eerste leraar die bij mij was en ik will hom niet laat teruggaan, maar hij heeft tot mij gezegd dat hij zal wieder kommen en ik waagt altyd op hom en naaderhand heeft Meneer Tindall gekomen en na dat meneer Tindall bij mij was, kamen meneer Kleinschmidt bij mij en mij gevraagd of ik Caaptijn Alexander gevraagd heeft en ik zeg ja, en meneer Kleinschmidt heeft tot mij gezegd ja gy hebt by de Caaptijn Alexander een leeraar gevraagd. Zoo zijn wij tot u gekomen en ik denk toe dat moet dan ook de leraar wees die van de meneer Cook. Zoo heb ik gedagt. Naaderhand hoor ik nou dat van de Genootschap die leeraar is. Zoo heb ik vir heeren Haddy aangenemen om dat ik will van den leeraars hebben zoo is de Zaak. Jonker Afrikaner."²

3. Brief van Jonker Afrikaner aan die WSG, Windhoek, 5 Oktober 1845

October 5 1845

Ik ben Jonker Afrikaner Caaptyn van Afrikaners. Ik schryft nu deze brieft tergende onschuldig beschuldigen van den Heer H.C.Haan in zijn brieft die hy aan myn Heer R.Haddy geschrijfen heeft. Zegt hy in zyn brieft dat ik Jonker Afrikaner laat Zaaderdag Abend by hom was de 10 van Augus.1844. De abend bemerkt hij, zegt hy in zyn brieft, dat myn Heer R.Haddy my opsteekt of aan raad om hunn te voorstel dat zulle van de plaas moet gaan. Maar dat is niet

¹ J.G. Krönlein: Ein Preisgedicht für den Häuptling Jonker Afrikaner, mit Anmerkungen durch K.F.R. Budack. *Namibiana*, Volume I(1), 1979.

² A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner, Windhoek, 25.01.1845.

waar wat zulle zegt. ik was abend niet by myn heer om zulkten raad te vraagt. Ik zegt dat myn heer my nooit zulken raad gegeven had. Ik heb niet myn zelfen die abend tot hunne afgegaan en gezegt die abend voor Haan gezegd Vertrekt van myn plaas. ik bedankt u en die abend voor hunn gezegt ik heb.

Nu had ik myn wenst gekry wat ik laangtyd gehad heeft - dat is myn verlang want al van de eerste af heb ik de leeraar verwaagt want ik heb de eerste aan de Eerwaarden Caaptyn Alexander gevraagd en hy heeft gezegd ik zal daar in werk dat in leeraar sal kry. Het is ook de wens van al myn volk wat ek gedaan het. Ik zegt de waarheid. Zoo als ik gedaan heeft. En de waarheid sal niemaand uit myn mond trekken. Ik zegt tot u toe dat ik niet geweten had dat die leeraars was van en ander genootschap. ik heb gedacht dat hul ook is van de genootschap van de leeraar Cook is zoo heb ik gedaacht. En hom de tyd aangenomen. Maar naaderhand kom ik achter dat heele van en aander genootschap is. van de tyd af had ik niet ruust gehad want ik will van eerste af van Engelsche leraars heben. Want ik heb de eerste by de Caaptyn Alsaander gevraagd omdat ik ook gehoor had dat hy is ook laangs de paad die van Nisbet Bad op kom gekomen heeft want toen de Caaptyn teruggegaan was, heeft hy en aander paad gevaad naar huis. Mar ik denkt waarscheinlyk dat de Heer en brieft gesteur had na de heer Cook want daar na had de Heer Cook myn en brieft tot my geschryven en gevraagd of ik hom zal aanneem en ik schryft ja. kom myn heer, ik zal u aan neem."

Zoo was dat en de Heer is gekomen [] tyd gebleben en is na Waalfes Bai gegaan en ik met hem en wy ayn teeruggekomen. ik zegt tot hom: blyfd toch by my en de Heer zegt: Ja, ik gevoel voor u mar ik kan niet doen wat ik will. Ik zal hoor van myn genootschap. Mischien kan ik kom of en aander een kan kom. Naderhant is de Heer J.Tindall opgekom tot na de plaas van die Caaptyn Ambraal en ik heb hem dar afgehaal. Ik was verblyd en is op myn plaas gekomen en heeft ook my gedoop en myn Volk en ik heb ook aan hem goederen gegeben voor zyn genootschap voor Gods werkt. Ja, zoo had ik hem aangenoem als myn leeraars.

Jonker Afrikaner, Caaptyn van Afrikaners.³

³ A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner, Windhoek, 05.10.1845.

4. Brief van Jonker Afrikaner aan die RSG, Windhoek, 8 Oktober 1845

"Ik ben Jonker Afrikaner, Captyn van de Afrikaners in Damralande. Ik schryft deze brief aan de Duitschland en de Genootschap. Ik verklaar wat ik gedaan heb. Ik maak bekend aan de hoofd leeraar van de Duits Genootschap dat ik ten eerste aan de eerwaarden Captyn Alsaander en leeraar gevraagd heeft, in de Heer heeft gezegt "ja, ik zal daar in werk dat gy in leeraars zal krygen." En de Heer is teruggegaan naar huis en tyd daar naa kwaam en brieft tot my van den leeraar Edward Cook om my te vragt of ik hom zal aan neem als hy tot my kom. Diet is de erste brieft die ontvangt van in leeraar en ik schryf en antwoord op zyn brieft: "ja myn heer, kom," en hy is tot my gekomen, zoo en tyd by my geblyfen en ik heb met hom gegaan tot aan Waalfisch Bay en wy zyn teruggekom en de leeraar moet weer terug gaan. Ik zande tot hom: "blyft by my" en hy zeegt tot my, "ik gevoel voor u maar wag toen en tyd. Ik kan niet doen wat ik denkt, ik moet eerst hoor van myn genootschap. Het kan wenst dat ik kom of en aanders kan kom." Zoo was dat. zoo is ook de leeraar J.Tindall by my gekomen en ik was verblyd over zyn komst en heeft ook aan hom goederen geefan aan zyn genootschap voor groot werkt. Zoo was dat van de eerste af. daar om heb ik hom aangenomen. ik heb ook gedaan naa de zinn van al myn volk. Zoo is ik ook gedoopt [] en myn volk. het is niet de leeraars van de Wesleyan die de leeraars van [] die in het land is maar ik Jonker Afrikaner Caaptyn heb hunne bedankt want ik heb niet ten eerste geweeten toen uwe leeraars by my was dat hulle van en aander genootschap is. Zoo heb ik hem die tyd ontvang. naaderhand kom ik aachter dat zulle van en aander genootschap is, het is ook waar dat die leeraars is ook niet voor my niet gekomende. Heer Klien Smied is voor Jan Boies gekomen en de heer H.C.Haan is voor de Damras uit gekom. Zoo wet ik niet van hom, ik had maar hom gezien toen zulle by myn plaas gekomen had, zoo is de leeraars ook niet voor my. daarom had ik hom laat gaan, naa de vaarwel wat zulle voor niet gekomen is, zoo heb ik gedaan. Jonker Afrikaner, Caaptyn.⁴

⁴ A 496 Wesleyan Mission Archives 1822-1867: Letter from J.Afrikaner, Windhoek, 09.10.1845.

5. Brief van Jonker Afrikaner aan C.H. Hahn, Windhoek, 21 Maart 1846

Windhoek, d. 21 Maart 1846

"Aan mijn geliefde Heer Hahn skrijf ik dezen brief. Ik heb Uwen brief ontvangen, wat April gebragt heeft en ik antwoord op Uwen brief. Ik verhaal nu aan U, Mijnheer, van het eerste af. Toen de Namaquas 'mij geroepen hebben, om het te helpen, was de Damras nog wild, maar naderhand heb ik met hen de vrede gemaak voor iemand anders. So heeft Gij, Mijnheer Hahn, in de vrede die ik gemaakt had met de Damras op mijn plaats, gekomen.

Zoo zeg ik aan U, dat gij mij niet onderwezen hebt, hoe ik moet maak om met de Damras vrede te maakt. Zonder Uwe onderwijs heb ik geweet hoe vrede te maak met Damras. Het is door mij wat Gij daar onder de Damras is, het is de vrede die ik met de Damras gemaak heeft, zoo had ik ook niet bij de raad gevraagd, hoe ik moet maak om vrede. Zonder U had ik geweten, hoe vrede te maak en ik weet ook hoe te maak dat de vrede moet staan blijven. Zoo als ik geweten hoe de vrede te maak."⁵

"Als ik hoe maak dat de vrede moet staan blijven, zoo weet ik ook als ik verkeerd maak, dat de vrede zal verstoord worden. En door de vrede is die Damras nabij gekomen, ik had hen ook niet aangelokt om nabij te komen, dat ik zoude met hen vechten of de beesten van hen aftenemen, zoo een voornemens had ik nie.

Ik had hen niet aangelokt om hen dood te maken, maar dat zij moet Godswoord hoor zoo een voornemens had ik met hen dat almaal wat ook nog ver is moet hoor, want die wat nabij is die had van mij gehoord, maar niet van U, van mij had dezen gehoord, dat zeg ik nu aan U. Ik verhaal U nu Mijnheer dat in het eers toen de vrede nog nieuw was heeft eerst de Weerlicht [Kahitjene] tot mij gekomen om mij te verzoeken dat ik hem moet helpen en dat zijne ossen afgenomen was, toen was U nog op mijne plaats.⁶

En ik ben die morgen afgegaan bij U en heb U verhaald dat Weerlicht mij om hulp vraagt, waar Kleinschmidt en Bam ook bij was, ons zit juist koffij te drinken.

5 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.519.

6 *Ibid.*

Jan Jonker was ook daarbij. Zoo hebt Gij dien morgen met Uwen broeders gezegd aan mij, ons moet de Damras die nu den vrede aangenomen hebben, helpen, wanneer de andere Damras hen schade aandoen. Zoo hebt Gij zelf gezegd dat wij de andere Damras wat de vrede niet aangenomen heeft, niet moet toelaten die te verbreken, welke met ons zijn, het is ons pligt het te helpen.

Toen ik van U naar huis gegaan ben, heb ik Weerlicht gevraagd of ook menschen vermoord zijn, toen zegt Weerlicht neen, alleenlijk de ossen zijn gevat. Ik zeide tot hem, wacht laat ons maar blijven, laat ons wachten tot drie keer en zien. En hij is dan op mijn woord naar huis gegaan.

Toen hij naar huis was heeft hij mans van hem uitgestuurd om veld te kyk [om te sien waar dit gereën het] en die hadden beesten van de Damras die nu gevlucht is, [waarskynlik Katuneko] gestolen en zijn dood gemaakt door de Damras. En toen de Damras [die wat Weerlicht uitgestuur het] dood gemaakt waren, heeft Weerlicht 5 mans weder tot mij gestuurd en gezegd, dat ik moet komen hem te helpen en dat zijn mans zijn dood gemaakt wat hij uitgestuurd heeft om veld te kijken.

Toen heb ik U verhaald dat Weerlicht mij laat roepen om hem te helpen. Toen hebt Gij, Mijnheer, gezegd: 'Ja, ik geef U van harten over, gij kunt mooi met hen gaan praat met de menschen die Weerlicht zijne mans dood gemaakt hebben' en hebt den zegen des Heeren daartoe gewenscht. Dat zijn Uwe woorden en zoo hebt Gij mij toegelaaten om te gaan om Weerlicht te helpen. Gij waart toen een Leeraar op mijne plaats. Als Gij mij niet die keer zoudt hebben laten gaan, dan zou ik niet gegaan heb.

En toen ik daar kwam zegt de vader van die Damras die dood gemaakt waren, dat zijn mijne zonen en ik laat niet toe dat Gij moet gaan, zoo heb ik toen niet gegaan. Het was de tweede keer dat Weerlicht mij geroepen heeft. Daarna hebt ik mijne reis uitgevoerd verder in Damraland."⁷ [Augustus tot Oktober 1844]

"En toen kwam ik bij Koppervoet (Tjamuaha) zijn werft en verhaalt mij, dat zijne beesten zijn afgeschoten (met geweld geroof) en verzoekt mij hem te helpen, maar ik zeide hem, ik ga een ander pad, ik kan U niet helpen en toen ik weder terug gekomen ben was Koppervoet nog daar en had ook met de andere

⁷ B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.520.

Damras gevecht en beesten afgenomen. Dit was het derde maal wat ik geroepen en om hulp gevraagd ben."

"De 4de keer ben ik gevraagd, toen Meester John Haddy (Haddy se seun) naar de Baai was, toen kwamen Oost-Damras om mij te hulp te vragen. Andere Damras hadden zijne beesten afgenomen en hij heeft niet met de Damras gevecht maar met andere, welke niet zijne beesten gevat hebben, met die heeft hij gevochten en hij heeft daarom gekomen, om hulp te vragen en ik zeg tot hem, ik kan niet helpen."⁸

"En de West-Damras zijn nader getrokken na de Oost-Damras en heeft een feeste gehouden op zijn werft en heeft van 5 werften de mans genoodigd en allmaal gedood. De mans welke met de beesten in het veld waren fastgestoken (met assegaie) en 21? waren met peijlen geschoten en de mans zijn toch levendig.

En April was ook niet daar en heeft niet gezien, wat gebeurd was, maar Prins en Saul het was voor Kacanap gekom en was heeft ik gehoord toen Morris noog in Cang [onduidelik] was."

"Een/en dag was Meester Morris voor de Kaptein Kacanap op mijn plaats. Zoo zegt de Kaptein: 'Help mij, want mijne menschen zijn zonder oorzaak gedood en al het goed weggenomen. Als gij mij niet helpt deze keer, dan zal ik de kinders en de vrouwens tot U brengen, dat Gij hen zult te kost geven.

Het zou voor mij te zwaar wezen om de kinders en vrouwens te ondersteunen, wat hele goed gehad heeft. Het zou voor U ook zwaar wezen om zulke kost te geven. De Damras te helpen hebt U en Kleinschmidt ook allereerst gezegd, dat ons kan de Damras helpen wat mishandeld wordt. Gij zegt dat ik 5 dagen op pad was, dat heeft April niet gezegd, Gij zegt het. Ik ben 8 dagen op pad geweest om en de 8de dag was ik daar, April weet het."⁹

En de werft waar ik eerst was en de Kaptein wat gevlucht was en de Damras van andere 2 werften waren te zamen om Kacanap zijne Damras dood te maken. Als zij niet zamen waren, waarom waren de beesten van Kacanap bij all de

⁸ B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.312.

⁹ *Ibid.*, p.521.

werften? Dat weet April. Zoo zijn ook almaal daarin, wat Gij zegt dat onschuldig is. En de Damras van de werften of deze kant waren gevlucht.

Maar daar was eene vrouw van de werft waar ik eerst was gevangen van den Kaptein met welken ik was, en deze vrouw heeft den Kaptein gezegd, dat all de Damras zamen waren welke de anderen vermoord hadden. Zoo zegt Kacanap tot de paardruiter: 'Jaag na en vat de beesten.' Zoo hebben zij de beesten gevat en de menschen zijn vrij geraakt, net de beesten zijn gevat en niet aller maal. Jonker Afrikaner.

Byvoegsel

"En bij de derde werft gekomen zijnde wilde de Kaptein weder de werft aandoen en ik zeide tot hem, neen, moet niet. Zoo ben ik regtuit huis toe gekomen. Ik was voornemens om met de Damras waar ik eerst bij kwam te spreken, maar zij waren gevlucht en ik was hen nagereden, maar zij begonnen mij te schieten.

Toen hij mij de tweede keer schiet, was mij tolk niet bij mij dat ik konde met hen praten, dat was een pijl waarmeeneen man van mij geschoten is. Zoo heeft de vechtery aangegaan. Dan heb ik drie mans dood gezien zoos zijn de Damras gevlucht en ik heb ook niet gezien, op de Damras kinderen en vrouwen doodgemaakt hebben. Want wij zijn van malkander geraakt, zoo heb ik niet gezien wat zij op de werft gedaan hebben. Den de Damras, welke gevlucht zijn, hebben ook drie mans van ons dood gemaakt: Andries, een Bergdamra en een Beestdamra."¹⁰

"Zoo ver weet ik wat ik verhaal, ik zal niet maken als Gij maakt net van hoorzeggen als of Gij daar geweest zijt wat Gij niet weet. Zoo zal ik niet maken. Gij weet niet, hoe het was zoo, verwonder ik mij wat voor een leeraar gij zijt."¹¹

Gij wacht niet om te horen van den Kaptein zelf, maar als Gij hoort van anderen, dan gelooft Gij. Zoo heeft ook eerst Knudsen valsche getuigen gehaad om mij te beschuldigen, zoo maakt gij nu ook, April had Guj tegen mij.

10 B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.522.

11 *Ibid.*

Ik verwonder wat voor een leeraar dat Gij zijt, die niet eerst de waarheid kon vragen, zonder beschuldiging of zekerheid eerst te vragen van mij, of dat waar is, want een leeraar als hij iets hoort zal hij dat niet eerst gelooven, voor dat hij van dien man hoort zelf of dat waar is. Dan zal hij gelooven, wat hij zelf hoort, maar niet gelooven wat iedereen zegt."

En ik verhaalt U nu van Weerlicht wat gebeurd is, voor dat de Kaptein gekomen was, met welken ik gegaan ben. Weerlicht kwam tot mij en vraagt mij om bij mijne plaats te trekken en ik zeg tot hem: 'Neen, misschien zullen de menschen welke achter zijn de kwaad doen.' Ik had hem tegengestaan, maar hij is daarom voorbij gegaan. Toen ik van de Oostkant terug kwam, was Weerlicht op mijne plaats en is dien dag zamen gegaan op leuwenjaagd en dien avond halfpad naar huis gegaan.

Voordat hij op zijne werft komt, heeft het roode volk zijne werft aangevallen. In verschyn van vriendelijkheid zijn zij gekomen en een schap om te slagten en toen de Damras ingaan om melk voor hem te geven heeft een man den Damra geschiet. Zoo heeft die volk gemaakt met Weerlicht zijn werft. En dat was een man niedergesetzt. Kleinschmidt van Willem Swartbooi. De broeder van Weerlicht werd gekwetst en met dezelfde schot een ander doodgeschiet. En vrouwens zijn vier van hen doodgemaak en een kind.

Toe Weerlicht daar kwam, waren de beesten en schapen weggenomen en hij is niet nageloopt maar aanstonds omgedraaid en heeft mij verteld, wat gebeurt was. Zoo heb ik de Kaptein van de roode volk en Willem later roepen en gezegd: 'Geef Weerlicht zijn goed weder, want het is U volk wat de goederen van Weerlicht gevat hebben.'

Zoo hebben hunne mans het volk nagejaagd en de beesten en vee gevat. En Willem Swartbooi was ooi op Cornelis [Oaseb] zijne werft met mans en zij hebben mij geroepen, dat ik moet komen en het goed moet vatten. Want zij hadden beesten en vee op de werft. En ik [heb] mans van mij met de¹² mans van Weerlicht gestuurd en toen zij daarkomen wordt, het goed in het veld gedeeld en Willem Swartbooi zijn deel gegeven.

Zoo is dan weinig van de menigte gekomen van Weerlicht zijn menschen. En toen de mans te huis komen, hoor ik van de mans, weet niet of het waar is, dat

¹² B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.523.

de afschieterij afspraak was van Willem Swartbooï en de Kaptein van de roode volk. En ik had Weerlicht gezegd, hij moet niet voorbeijtrekken, maar hij heeft gedwongen.

Toen zegd hij: 'Ja, het is zoo als Gij gezegd hebt, zoo is het met mij gebeurd' en hij zegd daarbij ook: 'Mijnheer Hahn heeft gezegd tot mij toen hij naar mij trekt: 'Moet niet trekken naar Jonker toe, want hij zal U vermoorden en Uwe beesten vatten. Hij is een groot schelm.'

Zoo heeft Meester Hahn aan Weerlicht gezegd, zoo zegt hij tot mij, het was in dien tijd, toen ik naar Damraland gegaan ben. Terwijl Gij zoo zegd, tot Weerlicht, dat ik hem zal verraden en dood maken, als nu Weerlicht zou mij onverwacht gedood hebben, wiens schuld zou dat wezen?

Gij zegd zulke dingen, het is zulke wat vrede breekt. Gij zegd: 'Die de vrede breekt, en dat ik zou van de hand van de Damras gedood worden, zal het bloed van mij geëischt worden.' En ik zeg tot U ook, Gij zegd tot de Damras zulken dingen, en als de Damras mij op zulke woorden dooden, dan zal ook van U bloed geëischt worden, dood zulke woorden van U tot mij, Gij, Meester Hahn, tot mij. Ik been Jonker Afrikaner, Kaptein.¹³

6. Galton se brief aan Jonker Afrikaner, 25 November 1851

"Captain Jonker,

Your reply to my letter was sent to Scheppmannsdorf and not to Richtersfeldt [Otjimbingwe]. I did not therefore receive it till November 23th. If you have any further communication to send to me, let them be addressed to Barmen.

I perceive that you have considerably misunderstood my letter which I had nevertheless endeavoured to make as clear as possible. I will therefore explain myself yet more fully.

My instructions are to offer friendly relations on the part of the British Government to nations living in a certain specified tract of country, in her neighbourhood and within the probable reach of her future commerce, and which nations are understood to be in danger of oppression from certain British subjects and others but who are in no way connected with your people.

¹³ B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A Missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.524.

Now, the specified tract of country includes Damaraland and my instructions are of so general a character that although not framed with a view to oppose Namaqua oppression in particular, yet in so far as it is oppression, carried on to part by British subjects and this part of South Africa, it becomes my immediate duty to act upon them. Information of your conduct which has been watched attentively for the last five years, and of which minute notes have been taken, had not been forwarded to the Cape. If that information had been forwarded and received before I left, I have not the slightest doubt that you and the other Namaquas would have received special communications from the British Government. In the particular case of oppression for which my instructions were framed the task of dealing with the oppressors was left to other hands. With that part and with that of mediating between the parties concerned I have nothing officially to do. I am thus in no way empowered to make authoritative communications to the Namaquas and their chiefs together and to enquire into their relative guilt, but yet on the other hand, in the absence of such communications from Government to them, it becomes my obvious duty while engaged in treating with the Damaras to fully inform the Namaquas why and with what authority I do so, and also to convey to them the feelings of the British Government with regard to all oppression. You might see the papers with which Government has issued me, not because they were in any way addressed to you, but simply to satisfy you of the powers I have, which being unconfirmed you might question. And lastly, I address you in particular as being notoriously prominent in these fights against the Damaras, as being a British subject, and again of having had the confidence of that government once so far bestowed upon you, that no recognition of your authority over part of the [sin onduidelik]."14

7. Jonker se brief aan Kolbe, 23 Januarie 1851

"To the Reverend Mr Kolbe.

I desire to express you my deep sorrow and regret for the harm that I have done you in attacking the huts of the poor Damaras that lived round your house and under your protection, an act which has ended in the destruction of your station.

I know that you live here under the protection of the English Government, and I hope that you will cause the English Government to be asked that what I have done may be forgiven me. I promise you, that none of these things shall ever

14 A 535 F.Galton 1850-1866: Letter from F.Galton - J. Afrikaner, 25.11.1851.

again occur.

Jonker Afrikaner, Kaptein"¹⁵

Jonker se Kaaps-Hollandse weergawe van die brief, wat ook aan Kolbe gestuur is, was:

"Aan de Reverend Heer Kolbe

Ik groep om te say von mein groot jammer en hartseer oor de oorlocht die ik an U gethan hap om che cheren [woord onduidelik] die arme Damaras huise, die derchte by U huis om, en wohn unter U trusten, en de is end in U werft verstroyet.

I wiet dat U under die Engels Government hier wohn und ik groep dat U die Engels Government mak fragt dat vat ik gethan hap meen vergief sall worte. Ik belooft U dat nicht van dieser dinge vier sall aangaan. Jonker Affrikaner, Kaptein."¹⁶

8. Galton se wette

1. "Ik heb my verplicht en vast beloofd met myn woord aan het Engelsche Government, dat ik wil van dezen tyd af aan, werken naar het regt, tegen de Damaras.
2. Nu geef ik deze wetten voor myzelf en voor myn volk".
3. "Ik wil niet behandeln de onschuldigen, zoo als ik will behandeln de schuldigen.
4. Ik wil niet meer afschieten eene onschuldige werft.
5. Ik wil niet toelaten dat vrouwen en kindern hande en voeten afgesneden worden, en dergelyke mishandelingen".
6. Ik will geen en dief met dem dood bestraffen, ook geen klein kwaad met zware straf bestraffen.
7. Maar ik zal myn beste doen dat geen kwaad tegen my of tegen myn volk gedaan zal onbestraft blyven".

15 A 451 F. Galton 1851, p.2: Enclosure to Despatch no.203 - 1851; B. Lau (ed.): *Carl Hugo Hahn Tagebücher 1837-1860 Diaries: A missionary in Nama- and Damaraland Part II: 1846-1851*, p.539.

16 A 535 F.Galton 1850-1866: Brief van Jonker Afrikaner - F.W. Kolbe, 23.01.1851.

8. "Ik wil ook bestraffen myn eigen volk welke aan de Damras kwaad doen, met dezelfde straf en wet, als ik de Damras bestraffen will, die aan my of myn volk kwaad doen".
9. "Wanneer beeste of vee van my gestolen zyn, ik will nog eens zoo viel achter mitnemen als gestolen zyn, van den dief...
10. Ook will ik den dief met veertig slagen bestraffen.
11. Wanneer eene van myne wachters in het veld vermoord en myne beeste gestolen worden, dan zal de moordenaar na mynen plaats gebragt worden en daar gedood worden. Ik wil gene betaling voor den moordenaar annemen, hoegenaamd ook niet.
12. Van hem, die eenen dief wegsteekt, wil ik tien ? PAND OSSEN nemen, en die behouden, tot dat de dief uitgegee word tot my. Ik wil nemen twenteg Pand Ossen van hem die eenen moordenaar wegsteekt. Ik wil die ? geven wanneer de kwaaddoener tot my gebragt is.
13. Wanneer de diefen myne beeste wegdryven naar eene werft en de werft de dieven niet wil uitgeven, als myne ? na toe gaan en hen vragen, dan wil ik niet op de werft schieten, ook niet al hunne ossen nemen, maar iks will die beesten achteruit nemen, die gestolen zyn. ? ? beesten REGTS BEESTEN uitdryven, so eene werft is schuldig, en buitendien ook de Pand Ossen ?. I wil niet meer nemen.
14. Maar wanneer die menschen van die werft gevlugt zyn als zy gezien hebben myne menschen aankom, ? hebben hunne beesten en het veld laten lopen, dan wil ek niet alle beeste nemen die zy hebben, maar ik wil de gestolen beeste uit de anderen uit vatten en dan daarby nemen de Regts Beesten en de Pand Ossen. Ik wil niet meer nemen.
15. De helfde van Regts Beesten krygt die van dien die ossen gestolen, de andere helfde behoord aan my toe. De Pand Ossen nemen ik in bewaring. Jonker Affrikaner, Cornelis Oaseb, Frederick Willem Swartbooi."¹⁷

9. Jonker se onderneming aan Schöneberg, 13 Augustus 1852

"Kaptyn Jonker Afrikaner verklaard, dat hy de menschen van Otjimbingue tot het afschieten niet gestuurt heeft. De afschieters zyn vroeger by Kaptyn Jonker geweest, maar zyn nu op hunne hand of staan onder Willem Zwartbooi, zy zyn uitgezogen, en Jonker kan nu daarin niets doen. Wanneer Willem de mannen goede afgegeven hebben, dan gaade Jonker nu, zoo als vroeger, de daaders [].

¹⁷ A 535 F.Galton 1850-1866: Wetsonderneming van J.Afrikaner en C.Oaseb.

Jonker wil in toekomst, zoo als vroeger, de zendelingen in het Damraland in rust laten en heeft niets daartegen dat de eerwaarde heer Schöneberg in Barmen en de eerwaarde Heer Rath in Otjimbingue wonen, maar hy kan niet daarvoor staan wanneer van andere kanten iets op de statien geschied, wanneer zyne onderbehoorlingen daar iets doen, zal hy ze daarover krygen.

Kaptyn Jonker wil, dat wanneer in toekomst mischien by andere natien van deze kant uitgegaan wordt, dat de zendelingen hom daarvan weten laten en dat zulke beginnen met zyne toestemming geschied.

Grootwarmfontyn, 13.Aug. 1852

Kaptyn Jonker Afrikaner"¹⁸

10. Uitnodiging aan Nama- en Oorlamleiers, Koperberg, 25 November 1855

Kopper Berg d.25 November 1855

Geliefde en waarde Broeders!

Door de genade Gods zyn wy ondergetteekenden na by malkander gekomen en hebben nu vrede gemakt.

Wy menschen met alle begeerte dat de Broeders en hoofde als daar zyn David Christian en Paul Goliath hier natoe willen komen en ons helpen dat de vrede verders moge bevestigd warden in tegenwoordigheid van ons allen op de Plaats van de Hoofd Cornelius qOaseb te fHoachafnas.

Wy hebben de dag van onze tezamenkomst vastgesteld op de laaste dag van de maand February in het jaar 1856. En wy hopen dat de Broeders niet willen verzuimen en ook op zulk eenen tyd willen daar komen.

Groetenis van ons allen aan ulieden allen.

Cornelius Oaseb, Willem Zwartbooi, Jonker Afrikaner, Amraal Lamberts, Johanis Jantze, Piet Koper.¹⁹

¹⁸ VEM B/c.II.12, p.12: Brief von H.Schöneberg - RMG Deputation, Grootwarmfontein, 13.08.1852.

¹⁹ VEM B/c.II.15, p.7: Brief von H.H. Kreft, Bethanien, 31.12.1855; H. Vedder: Quellen, 3b, p.40 (Namaland und Bethanien).

11. Brief van J. Rath aan Reid, Otjimbingwe, 15 Desember 1855

"Mynheer Reid, de laaste gedeelte van uwen brief, betrekkelyk de misverstand tusschen U en tusschen my het ik eerst gelezen, nadat uwe man met de Damrajong weg was. Ik ben van meening, dat geheel en al geen misverstand bestaat. Dat kon misschien gezegd worden van de woorden die U tot my hier gesproken hebt, hoewel ik voor myn persoon volmaakt oortuigd ben, dat ik u regt verstand, en wie zal nu daarover kunnen agter zyn? maar buiten allen twyfel duidelyk zyt u geweest, als u des avonds tot Kaptein Jonker gezegd hebt: hy zal my van hier wegdryven, ik moet gaan of u gaat, en aan oude Piet de ? vraagd gedaan hebt: wat ik dan hier doe? en hem gelast hebt, my te zeggen: ik moet van hier gaan, en dat u niet schroomt voor eigens een middel, om uw doel te bereiken, hebben u daarvoor bewyzen, als u aan oude Abraham gezegd hebt, hy moet met zyn wagen hier gaan uitspannen, om my in stryd met de menschen te bringen. Gode zy dank, dat die man meer gevoel heeft gehad van de lelykheid van zule een gedrag en heeft niet naar u gehoord.

Deze dingen zyn duidelyk genoeg voor my en de gehele ? U will ons uit het land bringen, mag het wezen op welken wyse het ook magt gedaan worden.

Wat zal dan een byeenkomst? Ik zie geen nut van, en buiten dit is het zaterdag, waar ik noodzakelyk elke oogenblik, welke my de hier gedurig aanhoudende onrust laat, daarote besteed, om my voor zondag voor te bereiden.

Het beste, wat u naar myne mening kunt doen, is, laat ons in het toekomende in rust, u hebt van ons niets te ? voor uwe bezigheid. Wy zien naar geen koper, staan in geen verbindtenis met een kopermaatschappy, en zullen ook nooit staan; natuurlyk zullen wy ook niemand beletten, zoo weinig as wy u belet hebben."²⁰

12. Mondelinge oorlewering: Jonker se besoek aan Angola

1860: Besoek Jonker Afrikaner Angola. Hy was met ± 12 manskap gewees. Die doel van die besoek is nie bekend nie. Hy het die grens by die Kunenerivier oorgesteek en by die dorp Santa Baleira vandag Labango besoek. Met wie samesprekings gehou was, is nie bekend nie.

²⁰ VEM B/c.II.7, pp.6-7: Brief von J. Rath, Otjimbingwe, 16.12.1855.

Met die terugkoms het hy deur Owamboland gekom. Daar was onmin tussen twee Owambo kapteins. Hy het probeer om vrede te bewerkstellig. As vrede teken is ses Owambo's aan hom gegee. Dit was drie seuns en drie dogters. Die een seun se naam was bekend as Samuel Afrikaner.

Jonker Afrikaner het malaria opgedoen en hy het in Okahandja te sterwe gekom en waar hy begrawe is. Sy seun Jan Jonker Afrikaner het die leiding oorgeneem.

Samuel Afrikaner het met 'n kaptein se bloedverwant getrou, daarom is hy bekend. Die vrou se naam was Kanina (Hõa-/arama). Sy het nie lank gelewe nie toe sterwe sy. Hy het weer met Elizabeth Afrikaner (Hõa-/arama /nuses) ook bekend as Mandes getrou. Die vrou het in 1946 na Paul Afrikaner se huis gekom. In dieselfde jaar het Paul Afrikaner se vrou afgesterwe te Gammams naby Windhoek. Die vrou het met Paul Afrikaner se gesin gebly het saam met hulle na Fürsten Walte toe getrek (≠Arexas). In 50's is die mense gedwing om na Sori-Soris toe te trek. Die Namas kon nie saamtrek nie. Paul Afrikaner het na sy broer wat ook Samuel Afrikaner was, getrek. Ouma Mandes het weste toe getrek na /awa-dams toe. Waar sy in 1978 afgesterwe het.

Bronne:

- (1) Elizabeth Afrikaner
- (2) Paul Afrikaner 1870-1972
- (3) Samuel Hoofman Afrikaner 1893-1988
- (4) Johannes Afrikaner
- (5) Kaptein Neels Afrikaner